

SANCTI AURELII

AUGUSTINI,

HIPPONENSIS EPISCOPI,

OPERA OMNIA.

S.-CLODOALDI. — E TYPOGRAPHIA BELIN-MANDAR.

SANCTI AURELII

AUGUSTINI,

HIPPONENSIS EPISCOPI,

OPERA OMNIA,

MULTIS SERMONIBUS INEDITIS AUCTA ET LOCUPLETATA;

EXTRACTA E COLLECTIONE

SS. ECCLESIÆ PATRUM;

ACCURANTIBUS

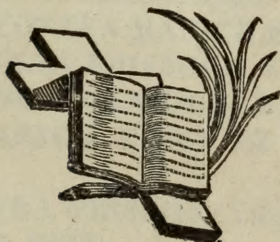
D. A. B. CAILLAU,

CANONICO HONORARIO CENOMANENSI ET CADURCENSI,

PLURIBUSQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS.

OPUS REGI DICATUM.

TOMUS VIGESIMUS NONUS.

PARISIIS,

APUD PARENT-DESBARRES, EDITOREM,

SANCTÆ SEDIS ORDINUM INSIGNIBUS DECORATUM,

VIA VULGO DICTA DE SEINE, 48.

MDCCCXXXIX.

SANCTI AURELII

AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

OPERUM

PARS VI.

OPERA POLEMICA.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

CONTRA FAUSTUM

LIBRI XXXIII.

LIBER XXII.

I. Faustus dixit : « Cur Legem blasphematis et Prophetas? Minime quidem nos hostes sumus, aut inimici Legis ac Prophetarum, sed nec ullius omnino : adeo ut si modo per ipsos vos liceat, simus parati fateri falsa illa omnia esse, quæ de eis scripta sunt, et quorum causa videntur nobis exosi. Sed enim vos repugnatis, et scriptoribus assentiendo vestris, in crimen forsitan Prophetas innocentes adducitis, infamatis Patriarchas, dedecoratis et Legem, atque quod sit stultius, vultis et scriptores vestros non esse mendaces, et eos tamen religiosos ac sanctos, quorum hi flagitia et turpes conscripserint vitas. Quod quia utrumque pariter constare non potest, (oportet enim aut hos fuisse malos, aut illos mendaces et falsos :) »

II. « Age, si libet, assensu communi scriptoribus damnatis, defensionem suscipiamus Legis et Prophetarum. Legem autem nunc dico ego, non circumcisionem, nec

sabbata, et sacrificia, cæteraque hujusmodi Judæorum; sed eam quæ vere sit Lex, id est: « Non occi- » des : Non mœchaberis : Non pejerabis[1], » et cætera. Cui quia olim diffamatæ in gentibus, id est, ex quo mundi hujus creatura consistit, Hebræorum scriptores irruentes, tanquam lepram ac scabiem, abominanda hæc sua et turpissima præcepta commiscuerunt, quæ ad peritomen spectant, et sacrificia, age si es certo et tu amicus Legis, damna eos mecum, qui hanc violare ausi sunt hac commixtione inconvenientium eidem præceptorum : quæ præcepta, nisi et vos Legem non esse sciretis, nec Legis partem, utique aut eadem servare niteremini professi justitiam, aut vos coram fateremini esse non justos. Nunc vero et de illis quæ scelera prohibent mandatis, sollicita vobis est cura recte volentibus vivere; et de iis quæ pertinent ad Judæos, nulla fit mentio : quod quatenus excusatum vobis erit, nisi eamdem Legem non esse constiterit? Denique si ut incenderis, intolerabile convicium judicans, si quis te negligentem præcepti hujus appellet, quo dictum est : Non occides, vel non mœchaberis, ita etiam exardesceres, si quis te et incircumcisum vocaret, et negligentem sabbati; erat intelligi procul dubio quod esset utrumque lex et Dei mandatum. Nunc vero et de illis superioribus laudem quæris et gloriam, si ea conserves : et de his nullam ejusdem boni jacturam metuis, quia contemnas. Quare constat hæc, ut dixi, non esse Legem, sed Legis potius maculas et scabiem : quæ si damnantur a nobis, damnantur ut falsa, non ut legitima. Nec tangit convicium hoc Legem, nec Legis auctorem Deum, sed eos qui hunc et illam nefariis suis religionibus inscripserunt. Ut autem interdum Legis nos reverendum nomen, cum Judaïca præcepta persequimur, lacessamus, vestro fit vi-

[1] Exod. xx, 23, et Deut. v, 17.

tio, qui inter Hebraïcas institutiones et Legem nullum vultis esse discrimen : alioquin reddite Legi propriam dignitatem, Israëliticas ab eadem turpitudines tanquam verrucas incidite, deformationis ejus crimen scriptoribus imputate, et statim videbitis nos judaïsmi inimicos fuisse, non Legis. Legis nomen est quod vos decipit : quia cui jure debeat abscribi, non nostis. »

III. « Ad hæc et Prophetas et Patriarchas vestros cur nos blasphemare existimetis, ego non video. Namsi a nobis scripta hæc dictatave fuissent, quæ iidem commisisse leguntur, esset vestra hæc in nos non irrationabilis accusatio : ubi vero aut ab ipsis eadem scripta sunt contra honestatis morem, de vitiis captantibus gloriam, aut ab eorum sociis ac paribus, nostra quæ isthic culpa est? Damnamus enim detestati actus iniquos, quos ultro de se, nec interrogati confessi sunt rei : aut si hæc per invidiam scriptorum adversus eos malignitas finxit, puniantur scriptores, damnentur eorum libri, purgetur propheticum nomen indigna fama, gravitati atque censuræ suæ Patriarcharum reddatur auctoritas. »

IV. « Et sane fieri potuit, ut quemadmodum de Deo impudenter iidem tanta finxerunt, nunc eum in tenebris ex æterno versatum dicentes, et postea miratum cum vidisset lucem; nunc ignarum futuri, ut præceptum illud quod non esset servaturus Adam, ei mandaret; nunc et improvidum, ut eum latentem in angulo paradisi post nuditatem cognitam videre non posset; nunc et invidum ac timentem, ne si gustaret homo suus de ligno vitæ, in æternum viveret; nunc alias et appetentem sanguinis atque adipis ex omni genere sacrificiorum, zelantemque, si et aliis eadem offerrentur ut sibi; et nunc irascentem in alienos, nunc et in suos; nunc perimentem millia hominum ob levia quidem aut nulla commissa; nunc etiam

comminantem venturum se fore cum gladio, et parciturum nemini, non justo, non peccatori: fieri, inquam, potuit, ut et de Dei hominibus mentirentur, qui de Deo ipso tanta protervitate mentiti sunt. Sed vos consentite nobiscum, ut portent scriptores crimen, si vultis eodem liberari Prophetas. »

V. « Alioquin neque illa nos de Abraham scripsimus, quod habendæ prolis insana flagrans cupidine, et Deo, qui id jam sibi de Sara conjuge promiserat[1], minime credens, cum pellice volutatus sit sub conscientia (quo sit inhonestius) uxoris. Nec quod matrimonii sui infamissimus nundinator, idem avaritiæ ac ventris causa duobus regibus, Abimelech et Pharaoni[2], diversis temporibus, memoratam Saram conjugem suam sororem mentitus[3], quia erat pulcherrima, in concubitum venditavit. Nec quod Loth ipsius frater de Sodoma liberatus, cum duabus filiabus suis in monte concubuit[4]; qui honestius arsisset in Sodoma ictu fulminis; quam in monte flagravit inconcessæ flamma libidinis. Sed nec quod Isaac eadem patri suo gessit ac paria, erga Rebeccam conjugem suam, fingens et ipse eam sororem, quo per ipsam viveret turpiter[5]. Nec quod Jacob filius ejus inter Rachel et Liam duas germanas sorores, earumque singulas famulas, quatuor uxorem maritus, tanquam hircus erraverit[6], ut esset quotidie inter quatuor scorta certamen, quænam eum venientem de agro prior ad concubitum raperet, interdumque etiam mercedibus in noctem ab invicem conducerent eum. Item quod Judas filius ejus cum Thamar nuru sua dormierit[7], post unius et alterius nuptias filii, deceptus, ut aiunt, habitu prostitutionis, in quem se transformaverat eadem, quæ socerum suum bene nosset cum

[1] Gen. XIV. 2. — [2] Id. XX, 2. — [3] Id. XII, 12. — [4] Id. XIX, 33. — [5] Id. XXVI, 7. — [6] Id. XXX, 3 et seqq. — [7] Id. XXXVIII, 15.

hoc genere fœminarum semper habuisse commercium. Nec quod David post tot numero uxores, mulierculam quoque Uriæ militis sui mœchatus sit, ipsumque perdiderit in bello [1]. Nec quod Salomon filius ejus trecentas uxores et septingentas concubinas habuerit, et regum filias sine numero [2]. Nec quod Osee Prophetarum primus de fornicaria muliere filios fecerit : cui turpitudini, quo sit deterius, ascribitur et consilium Dei[3]. Sed nec illud, quod Moyses homicidium fecerit, quod spoliaverit Ægyptum, quod bella gesserit, quod crudelia multa et mandarit et fecerit, quod ne ipse quidem uno contentus matrimonio fuerit [4]. Hæc, inquam, et horum similia, quæ in diversis eorum habentur libris, nihil a nobis scriptum, nihil dictatum est : sed aut scriptorum vestrorum ista commenta sunt falsa, aut patrum crimina vera. Vos utrum vultis eligite : nam nos, aut hos, aut illos pariter detestari necesse est, quia tam malos et turpes odimus, quam mendaces. »

VI. Augustinus respondit : Nec sacramenta Legis intelligitis, nec facta Prophetarum ; quia neque sanctitatem, neque justitiam cogitare nostis. Sed de præceptis et sacramentis Veteris Testamenti sæpe ac multa jam diximus, ut intelligeretur aliud ibi fuisse quod per gratiam Novi Testamenti faciendo donaretur implendum, aliud quod per veritatem patefactam removendo demonstraretur impletum : eum Dei et proximi dilectione susciperetur Legis perficienda præceptio, circumcisionis autem atque aliorum illius temporis sacramentorum cessatione ostenderetur Legis persoluta promissio. Præceptum quippe reos faciebat ad desiderandam salutem, promissum autem

[1] 2 Reg. XI, 4, 15, et 3 Reg. XI, 2. — [2] Cant. VI, 7. — [3] Osee, I, 2. — [4] Exod. II, 12 ; III, 12 ; XI ; 2 ; XII, 35 ; XVII, 9 et XXXII, 27. Num. XXXIII, 32, et Deut. VII, 5.

figuras celebrabat ad expectandum Salvatorem : ut per adventum Novi Testamenti illos liberaret gratia donata, illas auferret veritas reddita. « Ipsa enim Lex quæ per » Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum » facta est [1] : » gratia scilicet, ut data indulgentia peccatorum, quod præceptum erat ex Dei dono custodiretur ; veritas autem, ut ablata observatione umbrarum, quod promissum erat ex Dei fide præsentaretur.

VII. Proinde isti, qui ea quæ non intelligunt reprehendentes, lepram vel scabiem seu verrucas Legis esse dicunt promissivas figuras sacramentorum, similes sunt hominibus, quibus displicent ea quorum non capiunt utilitatem : veluti si surdus videns moveri labia loquentium, tanquam superfluos oris motus deformesque reprehenderet; vel si quisquam cæcus laudata sibi aliqua domo, vellet palpando probare quod dicitur, et parietum levitatem manu pertractans, in fenestras irrueret, easque velut inconvenientes illi æqualitati redargueret, cavernasque ruinosas putaret.

VIII. Jamvero facta Prophetarum etiam ipsa prophetica et mystica fuisse, quid agam ut intelligant, quorum mentes vanitas occupavit, ita ut putent credi a nobis etiam ipsum Deum aliquando in tenebris esse versatum, quia scriptum est : « Tenebræ erant super abyssum [2] : » tanquam nos abyssum dicamus Deum, ubi tenebræ erant, quia lux ibi non erat, antequam Deus verbo faceret lucem? Sed quia non distinguunt inter lucem quod est ipse Deus, et lucem quam fecit Deus, ideo putant esse consequens, ut in tenebris ipse fuerit, antequam faceret lucem, cum tenebræ essent super abyssum, antequam diceret : « Fiat lux, et facta est lux [3]. » Sicut enim in Novo Testamento utrumque de illo dicitur,

[1] Joan. I, 17. — [2] Gen. I, 2. — [3] Ibid. 3.

nam et Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ, ibi legimus[1] : et Deus qui dixit de tenebris lumen clarescere, claruit in cordibus nostris, itidem ibi legimus[2] : sic et in illis veteribus libris : « Et candor est lucis æternæ[3], » dictum est de Sapientia Dei, quæ utique facta non est, quia per illam facta sunt omnia[4], et de luce quadam, quæ nonnisi per illam fieri potest, hoc modo ibi dicitur : « Tu illuminabis lucernam meam, Domine Deus meus, » illuminabis tenebras meas[5]. » Sicut et ab initio cum tenebræ essent super abyssum : « Dixit Deus : Fiat lux, » et facta est lux[6] : » quam non fecisset, nisi lucifica lux, quod est Deus.

IX. Sicuti enim Deus sibi sufficit ad æternam beatitudinem, et ex hac abundat ad faciendos beatos; ita sibi sufficit ad æternam lucem, et ex hac abundat ad faciendos illuminatos : nullius bonum cupiens, cum ipso fruatur omnis voluntas bona; nullius malum timens, cum ipso deseratur omnis voluntas mala; quia nec auget eum, qui ejus dono beatus est; nec terret eum, qui ejus judicio miser est. Talem Deum, Manichæi, non colitis, longe ab illo facti estis, dum phantasmata vestra sectamini, quæ cor vestrum vanum et vagum, lucem istam cœlestium corporum per carnis oculos hauriens, vobis multiplici fictione dilatavit atque variavit. Lux ista, quamvis et ipsam Deus fecerit, longe incomparabilis est etiam illi luci, quam fecit Deus in mentibus piorum, quas a tenebris lucificat, sicut ab impietate justificat : quanto magis illi inaccessibili, quæ ista omnia facit? Nec omnibus inaccessibilis est : « Beati enim mundicordes, quoniam ipsi Deum » videbunt[7]. » Deus autem lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ[8] : impii vero non videbunt lumen[9], sicut dicit

[1] I Joan. I, 5. — [2] 2 Cor. IV, 6. — [3] Sap. VII, 26. — [4] Joan. I, 3. — [5] Psal. XVII, 29. — [6] Gen. I, 5. — [7] Matth. V, 8. — [8] I Joan. I, 5. — [9] Isaï. L, 10.

Isaïas. Talibus ergo est inaccessibilis illa lucifica lux, quæ non solum illam spiritalem lucem in sanctorum mentibus, sed etiam istam corporalem fecit : non ad quam prohibeat accedere malos, sed quam facit oriri super bonos et malos[1].

X. Cum ergo essent tenebræ super abyssum, ille qui erat lux, dixit : « Fiat lux[2]. » Quæ lux lucem fecerit, manifestum est, manifeste enim positum est : « Dixit » Deus : » quam tamen lucem fecerit, non ita manifestum est. Utrum enim illam, quæ in mentibus Angelorum est, id est, ipsos tunc spiritus rationales Deus fecerit, an corporalem quamdam lucem, remotam etiam ab aspectibus nostris in sublimibus hujus mundi locis, inter studiosos divinarum Scripturarum concorditer disputatur. Quarto enim die fecit ista conspicua cœli luminaria. Quæ rursus utrum simul cum sua luce facta sint, an ex illa, quæ jam facta erat, quodam modo accensa sint, similiter quæritur. Quælibet sane lux facta sit, quando cum essent tenebræ super abyssum : « Dixit Deus : Fiat lux : » creatam tamen lucem a creatrice luce factam esse non dubitat, quisquis sanctas litteras pie legendo fit dignus qui intelligat.

XI. Nec ideo putandus est Deus, antequam faceret lucem, in tenebris habitasse, quia Spiritus Dei superferebatur super aquas[3], cum prædictum fuisset : « Te» nebræ erant super abyssum. » Abyssus namque est aquarum inæstimabilis profunditas. Unde potest occurrere carnali prudentiæ, velut in iis tenebris, quæ erant super abyssum, habitaverit Spiritus Dei, de quo dictum est : « Ferebatur super aquas, » non intelligenti quemadmodum lux luceat in tenebris[4], et tenebræ eam non comprehendant, nisi per Dei verbum fiant lux, et dica-

[1] Matth. v, 45. — [2] Gen. I, 3. — [3] Ibid. 2. — [4] Joan. I, 5.

tur eis : « Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in » Domino[1]. » Quod si rationales mentes per voluntatem impiam tenebrosæ lucem sapientiæ Dei nusquam absentem comprehendere non possunt, quod ab ea longe sint affectu, non loco, quid mirum si Spiritus Dei, qui superferebatur super aquas, superferebatur etiam super aquarum tenebras, incomparabili quidem longinquitate, sed substantiæ, non locorum.

XII. Scio quidem istis quam surdis hæc cantem : nec tamen despero quod cantici mei veritas inventura sit aurem suam, quam Dominus aperuerit, a quo sunt vera quæ dicimus. Istos autem, quales divinarum Scripturarum judices patimur, quibus etiam displicet, quod Deo placuerint opera sua, quem tanquam insolitam lucem miratum esse reprehendunt, quia scriptum est : « Et » vidit Deus lucem, quia bona est[2]? » Approbat enim opera sua, quia placent ei, quæ fecit, et hoc est videre quia bona sunt. Neque enim aliquid invitus facere cogitur, ut quod ei non placet faciat ; aut in aliquid faciendum imprudens labitur, ut factum esse displiceat. Cur autem istis non displiceat, quod Deus noster opus suum vidit, quia bonum est : quandoquidem Deus eorum cum membra sua mersit in tenebras, velum contra se posuit? Non enim quod fecit vidit, quia bonum est : sed noluit videre, quia malum est.

XIII. Miratum sane Faustus Deum nostrum dixit, quod scriptum non est : nec omnino est consequens ut cum aliquis vidit quia bonum est, etiam miratus dicatur. Multa enim bona videntes non miramur, tanquam præter opinionem ita sint ; sed tantummodo approbamus, quod ita esse debuerint. Verumtamen ostendimus eis, non in Vetere Testamento cui malitiose calumniantur,

[1] Ephes. v, 8. — [2] Gen. i, 4.

sed in Novo quod ut imperitos fallant accipiunt, Deum esse miratum. Christum enim fatentur Deum, et hanc in laqueo suo velut escam dulcissimam ponunt, qua Christo deditos capiant. Deus ergo miratus est, cum Christus miratus est : sic enim scriptum est in Evangelio, quod audita fide cujusdam Centurionis miratus est, et ait Discipulis suis : « Amen dico vobis, non inveni tantam fidem » in Israël [1]. » Ecce nos ut potuimus, exposuimus. Vidit Deus quia bonum est [2] ; et melius fortassis exponunt ista meliores : exponant et isti quare sit miratus Jesus, quod antequam fieret, præsciebat ; et antequam audiret, utique noverat. Quanquam enim plurimum intersit, utrum videat aliquis quia bonum est, an etiam miretur : in hoc tamen est nonnulla similitudo, quia etiam Jesus lucem fidei miratus est, quam in corde illius Centurionis ipse fecerat, qui verum est lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum [3].

XIV. Quem posset certe aliquis impius paganus ita calumniari et reprehendere in Evangelio, sicut Deum Faustus in Vetere Testamento. Diceret enim et ille improvidum Christum, non solum ex hoc quod miratus est Centurionis fidem ; verumetiam quod Judam inter Discipulos elegit [4], qui mandata ejus non erat servaturus, sicut reprehendit iste, cur præceptum in paradiso datum fuerit homini non facturo [5]. Culparet etiam illud, quod scire non potuerit quis eum tetigerit, quando tetigit fimbriam vestimenti ejus, quæ fluxum sanguinis patiebatur [6] : sicut iste culpavit Deum nescisse ubi lateret Adam. Credo quia dixerit : « Adam ubi es [7] ? » Sicut dixit Christus : « Quis me tetigit [8] ? » Diceret et invidum ac timentem,

[1] Matth. VIII, 10. — [2] Gen. I, 4. — [3] Joan. I, 9. — [4] Matth. VIII, 10 et Joan. VI, 71. — [5] Gen. II, 16 et III, 1. — [6] Marc. V, 30 et Luc. VIII, 45. — [7] Gen. III, 9. — [8] Matth. XXV, 11.

ne si intrarent quinque aliæ virgines in regnum ejus, viverent in æternum; contra quas ita clausit, ut nec miserabiliter pulsantibus aperiret, velut obliviscens quod ipse promiserat, dicens : « Pulsate et aperietur vobis [1] : » sicut iste invidiæ timorisque arguit Deum, quod ad vitam æternam non admiserit peccatorem. Diceret et appetentem, non pecudum, sed hominum sanguinis, quia dixit : « Qui perdiderit animam suam propter me, in vitam æter» nam inveniet eam [2] : » sicut iste de sacrificiis animalium, quibus figuris promittebatur sacrificium sanguinis, quo redempti sumus, voluit calumniari. Reprehenderet et zelantem, quia cum ementes et vendentes de templo flagellando ejecisset [3], commemoravit Evangelista de illo esse scriptum : « Zelus domus tuæ comedit me [4] : » sicut iste accusavit zelantem Deum, quod aliis sacrificari vetuisset. Diceret irascentem in suos et in alienos : in suos quidem, quia dixit : « Servus qui scit voluntatem domini » sui, et non facit digna, plagis vapulabit multis [5]; » in alienos autem, quia dixit : « Si quis vos non receperit, » excutite illis pulverem de calceamentis vestris. Amen » dico vobis, quia tolerabilius erit Sodomæ in die judicii, » quam illi civitati [6] : » sicut iste criminatur irascentem Deum, nunc in alienos, nunc in suos, quos utrosque Apostolus commemorat, dicens : « Quicumque enim sine » lege peccaverunt, sine lege peribunt; et quicumque in » lege peccaverunt, per legem judicabuntur [7]. » Diceret et trucidantem et effundentem multorum sanguinem ob levia quidem vel nulla commissa. Leve quippe aut nullum commissum pagano videretur, vel non habere in convivio nuptiarum vestem nuptialem [8], propter quod Rex noster in Evangelio jussit hominem ligatis manibus et pe-

[1] Matth. VII, 7. — [2] Id. X, 39. — [3] Joan. II, 15. — [4] Psal. LXVIII, 10. — [5] Luc. XII, 47. — [6] Matth. X, 14. — [7] Rom. II, 12. — [8] Matth. XXII, 13.

dibus projici in tenebras exteriores; vel nolle super se Christum regnare, propter quod peccatum ait : « Illos » autem qui noluerunt me regnare sibi, adducite, et in- » terficite coram me[1] : » sicut iste accusavit Deum in Vetere Testamento, qui ei visus est propter levia vel nulla commissa, hominum millia trucidare. Jamvero illud quod reprehendit Faustus, minantem Deum venturum se esse cum gladio, quo non parceret, nec justo, nec peccatori : quomodo paganus ille reprehenderet, audiens apostolum Paulum dicere de Deo nostro : « Quia Filio proprio non » pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum[2]. » Audiens et Petrum cum de magnis tribulationibus sanctorum et interfectionibus loqueretur, ad tolerandum exhortantem et dicentem : « Tempus est ut judicium incipiat a » domo Domini : et si initium a nobis, qualis finis erit » eis, qui non credunt Domini Evangelio? Et si justus » quidem vix salvus erit, peccator et impius ubi pare- » bunt[3]? » Quid enim justius Unico, cui tamen Pater non pepercit? Et quid evidentius, quod nec justis parcat, emendans eos varietate tribulationum, cum de hac re aperte sit dictum : « Et si justus vix salvus erit? » non solum enim in Vetere Testamento scriptum est : « Quem » enim diligit Deus, corripit; flagellat autem omnem fi- » lium quem recipit[4] : » et, « Si bona percepimus de » manu Domini, mala non sustineamus[5]? » sed etiam in Novo : « Ego quem amo, arguo et castigo[6] : » et illud, « Si enim nos ipsos dijudicaremus, a Domino non judi- » remur : cum judicamur autem, a Domino corripimur, » ne cum mundo damnemur[7]. « Sed tamen si Paganus in Novo Testamento talia reprehenderet, qualia isti reprehendunt in Vetere, nonne et ipsi ea defendenda suscipe-

[1] Luc. XIX, 27. — [2] Rom. VIII, 32. — [3] 1 Petr. IV, 17, 18. — [4] Prov. III, 21. — [5] Job, II, 10. — [6] Apoc. III, 19. — [7] 1 Cor. XI, 31.

rent? Quod si facere possent, qua tandem vecordia hic talia reprehendunt, qualia ibi defendunt? Si autem non possent, cur in uno tantum, ac non potius in utroque Testamento, quod non intelligentibus impiis pravum videretur, idem non intelligentibus piis rectum, sed tectum credi oportere concedunt?

XV. An forte, quæ de Novo Testamento similia protulimus, ipsa quoque audent dicere falsa esse atque perversa, privilegio illo suo diabolico, ut quidquid est in Evangelio vel Epistolis canoncis, quo adjuvari hæresim suam putent, id esse a Christo et Apostolis dictum teneant atque suadeant; quidquid autem ex iisdem codicibus adversus eas sonuerit, immissum ab infalsatoribus ore impudenti ac sacrilego non dubitent dicere? Cui furori eorum, auctoritatem omnium librorum extinguere atque abolere conanti, jam supra, quantum suscepti operis ratio sinere videbatur, non pauca respondi.

XVI. Nunc illud admoneo, ut cum insanas et sacrilegas fabulas suas christiani nominis pallio velare contendant, videant tamen, quando ista contra Scripturas christianas disputant, non a nobis contra Paganos tantum, sed etiam contra Manichæos, veritatem codicum divinorum Testamenti utriusque defendi. Et ista quidem, quæ modo Faustus velut indigna Deo de nostris veteribus litteris in sermone suo posuit, contra Paganum et in Evangelico vel Apostolico sermone talia reprehendentem ita fortasse defenderem, ut paria de auctoribus eorum, sicut Paulus noster apud Athenienses fecit, commemorarem[1]. Invenirem enim fortasse et in litteris eorum Deum mundi creatorem ac fabricatorem, et lucis hujus institutorem; qui tamen antequam eam conderet, non jacebat in tenebris : et ex opere suo perfecto elatum esse gaudio; quod

[1] Act. XVII, 22.

certe amplius est, quam «Vidit quia bonum est: » et legis latorem, quam si homo sequeretur, suo bono faceret; si autem sperneret, suo malo. Quem non ideo dicerent ignarum futuri, quia et futuris contemptoribus legem dedit. Jamvero ideo improvidum, quod aliquid interroget, nec hominem dicerent, in quorum libris multa non ob aliud interrogantur, nisi ut suis quisque responsionibus convincatur; cum ille qui interrogat, non solum sciat quod sibi vult ab altero responderi, sed itiam illum hoc responsurum. Invidentem autem cuiquam Deum : quod malos beatos fieri non sineret, si vellet dicere, plenos inveniret suorum libros de hac re ad divinam providentiam pertinente.

XVII. De sacrificiis vero nihil aliud mihi Paganus objiceret, nisi cur apud eos illa reprehendamus, cum in nostris veteribus libris talia sibi Deus noster jussisse legeretur offerri. Hic ego de vero sacrificio latius fortasse disserens, demonstrarem id non deberi nisi uni vero Deo, quod ei unus verus Sacerdos obtulit : Mediator Dei et hominum[1] : cujus sacrificii promissivas figuras in victimis animalium celebrari oportebat, propter commendationem futuræ carnis et sanguinis, per quam unam victimam fieret remissio peccatorum de carne et sanguine contractorum; quæ regnum Dei non possidebunt, quia eadem substantia corporis in cœlestem commutabitur qualitatem : quod ignis in sacrificio significabat, velut absorbens mortem in victoriam[2]. In eo autem populo hæc rite celebrata sunt, cujus et regnum et sacerdotium prophetia erat venturi Regis et Sacerdotis ad regendos et consecrandos fideles in omnibus gentibus et introducendos in regnum cœlorum et sacrarium Angelorum ac vitam æternam. Hujus itaque veri sacrificii sicut religiosa prædicamenta

[1] I Tim. II, 5. — [2] I Cor. XV. 50.

Hebræi celebraverunt, ita sacrilega imitamenta Pagani : «Quoniam quæ immolant Gentes, ait Apostolus, dæmoniis »immolant, et non Deo[1].» Antiqua enim res est prænuntiativa immolatio sanguinis, futuram passionem Mediatoris ab initio generis humani testificans : hanc enim primus Abel obtulisse in sacris Litteris invenitur[2]. Non igitur mirum est, si prævaricatores angeli, quorum duo maxima vitia sunt superbia atque fallacia, per hunc aërem volitantes, quod uni vero Deo deberi noverant, hoc sibi a suis cultoribus exegerunt, a quibus dii putari voluerunt, dante sibi locum vanitate cordis humani : maxime cum ex desiderio mortuorum constituerentur imagines, unde simulacrorum usus exortus est; et majore adulatione divini honores deferrentur tanquam in cœlum receptis, pro quibus se in terris dæmonia colenda supponerent, et sibi sacrificari a deceptis et perditis flagitarent. Sacrificium ergo non solum cum juste imperat verus Deus, sed etiam cum superbe exigit falsus deus, satis ostendit cui debeatur. Hæc illi Pagano si essent difficiliora ad credendum, etiam ipsa prophetia persuaderem, in qua tam longe ante conscripta sunt, quæ nunc impleta monstrarem. Quod si et hanc contemneret, hoc quoque agnoscerem potius, quam mirarer : quandoquidem non omnes fuisse credituros, in ejusdem prophetiæ veritate recolerem.

XVIII. Si autem zelantem Christum vel Deum ex utroque Testamento mihi objiceret, atque ipsum verbum exagitaret, nihil aliud quam se omnium litterarum vel expertem vel negligentem ostenderet. Cum enim docti eorum discernant inter voluntatem et cupiditatem, gaudium et lætitiam, cautionem et metum, clementiam et misericordiam, prudentiam et astutiam, fiduciam et audaciam; et multa in hunc modum, ita ut in his binis ver-

[1] I Cor. x, 20. — [2] Gen. iv. 4. — [3] Sap. iv, 15.

bis, ea quæ priora posui, virtutibus; quæ autem posteriora, vitiis apponant : pleni sunt tamen libri eorum abusione istorum nominum, quæ proprie vitia significant, cum etiam virtutes sic appellantur; cum vel cupiditas pro voluntate, vel lætitia pro gaudio, vel metus pro cautione, vel misericordia pro clementia, vel astutia pro prudentia, vel audacia pro fiducia ponitur. Et quis omnia commemorare valeat, quæ ad similem licentiam mos locutionis usurpat? Huc accedit etiam singularum quarumque linguarum sua quædam proprietas. Nam in Ecclesiasticis litteris nusquam misericordiam in vituperatione positam recolo. Cui rei sermonis etiam quotidiani consuetudo concordat. Græci duas res vicinas quidem, sed tamen distinctas, uno nomine appellant, laborem et dolorem; nos eas singulis nominibus enuntiamus : sicut a nobis uno nomine appellatur vita, sive secundum quam dicimus, vivit, quod exanime non est; sive secundum quam dicimus, bonæ vitæ homo est : Græci autem ista duo duobus quoque vocabulis significant. Unde fieri potest, ut excepta verborum abusione, quæ in omnibus linguis late patet, aliqua etiam hebrææ linguæ proprietate zelus in utroque ponatur; sive cum conjugis adulterio turbatus animus contabescit, quod in Deum cadere non potest; sive cum servandæ pudicitiæ conjugali custodia diligens adhibetur, quod Deum facere, cum plebem suam tanquam conjugem alloquitur, quam per multos falsos deos fornicari non vult, non solum sine dubitatione, verumetiam cum gratiarum actione nobis utile est confiteri. Hoc et de ira Dei dixerim : neque enim perturbatur Deus, cum infert iram; sed ira pro vindicta ponitur, sive abusione, sive aliqua præcedentis linguæ proprietate.

XIX. De interfectis autem hominum millibus non miraretur, si Dei judicium non negaret : quod neque Pagani negant, qui Dei providentia istam universitatem regi et administrari a summis usque ad ima concedunt. Quod si et hoc negaret, vel suorum auctoritate facilius, vel aliquanto diutius certarum rationum disputatione convinceretur, vel tanquam nimium durus et stolidus, ipsi, quod esse non crederet, divino judicio relinqueretur. Levia porro vel nulla commissa, propter quæ Deus interfecerit homines, si expresse commemoraret, ostenderemus nec nulla esse, nec levia : velut quod exempli gratia posuimus de veste nuptiali, demonstraremus quantum esset nefas, sacras nuptias adire quærentem ibi gloriam, non sponsi, sed suam[1]; vel si quid forte aliud illa vestis meliore intellectu significare inveniretur : aut quod ante oculos regis interficiuntur, qui eum sibi regnare noluerunt[2], non longo forte sermone nostro appareret, non quemadmodum nulla culpa est hominis, si nollet sibi regnare quemquam hominem, ita nullam vel parvam esse culpam eum sibi nolle regnare, in cujus solius regno recte, beate, semperque vivitur.

XX. Jam illud ultimum, quod Faustus posuit, insidians veteribus libris tanquam vituperantibus Deum, quod minetur gladium, quo nemini parcat, nec justo, nec peccatori, cum Pagano exponeretur quomodo accipiendum sit, fortassis nec Novo nec Veteri Testamento resisteret, eique placeret similitudo Evangelica, quæ istis qui se Christianos haberi volunt, aut non apparet ut cæcis, aut displicet ut perversis. Summus quippe ille vitis agricola aliter parat falcem sarmentis fructuosis, aliter infructuosis[3]: tamen non parcit, nec probis, nec reprobis, illis purgandis, illis amputandis. Nullus enim hominum est tanta justitia præ-

[1] Matth. XXII, 11.—[2] Luc. XIX, 27.—[3] Joan. XV, 1.

ditus, cui non sit necessaria tentatio tribulationis, vel ad perficiendam, vel ad confirmandam, vel ad probandam virtutem : nisi forte nec Paulum isti apostolum inter justos numerant, qui quamvis humiliter et veraciter sua præterita peccata fateatur, tamen se ex fide Jesu Christi justificatum gratias agit[1]. An vero illi parcebat ille, quem vani non intelligunt dicentem : « Non parcam, nec justo, » nec peccatori ? » Audiant ergo ipsum : « Et ne magni- » tudine, inquit, revelationum extollar, datus est mihi » stimulus carnis, angelus Satanæ, qui me colaphizet : » propter quod ter Dominum rogavi, ut auferret eum a » me ; et dixit mihi : Sufficit tibi gratia mea, nam virtus » in infirmitate perficitur[2]. » Ecce nec justo parcebat, ut ejus virtutem in infirmitate perficeret, qui ei dederat colaphizantem angelum Satanæ : nisi dicitis quod eum diabolus dederit. Diabolus ergo agebat, ne magnitudine revelationum Paulus extolleretur, et ut virtus ejus perficeretur. Quis hoc dixerit ? Ab illo igitur traditus erat justus colaphizandus angelo Satanæ, qui per eum tradebat et injustos ipsi Satanæ : de quibus idem dicit : « Quos tradidi » Satanæ, ut discant non blasphemare[3]. » Jamne intelligitis quomodo ille desuper non parcat, nec justo, nec peccatori ? An quia illic gladius nominatus est, amplius exhorrescitis ? Aliud est enim colaphizari, aliud occidi. Quasi vero non diversis mortium generibus prostrata sint Martyrum millia, aut hoc re vera persecutores in potestate haberent, nisi eis desuper data esset ab illo, qui dixit : Non parcam, nec justo, nec peccatori ; cum ipse Dominus Martyrum, cui Filio proprio non pepercit[4], apertissime Pilato dicat : « Non haberes in me potestatem, nisi data » tibi esset desuper[5]. » Has pressuras persecutionesque jus-

[1] 1 Tim. 1, 13. — [2] 2 Cor. XII, 7. — [3] 1 Tim. 1, 20. — [4] Rom. VIII, 32. — [5] Joan. XIX, 11.

torum dicit idem Paulus exemplum esse judicii Dei [1]. Quæ sententia latius ab apostolo Petro manifestatur, sicut supra commemoravi, ubi ait tempus esse ut judicium incipiat a domo Domini. « Et si initium, inquit, a nobis, qualis » finis erit eis, qui non credunt Dei Evangelio? Et si jus- » tus vix salvus erit, peccator et impius ubi parebunt [2]? » Hinc enim intelligitur quomodo non parcatur impiis, tanquam sarmentis præcisis ad combustionem; quando justis non parcitur propter perficiendam purgationem. Nam et ipse Petrus testatur hæc illius voluntate fieri, qui in libris veteribus ait : Non parcam, nec justo, nec peccatori. Dicit enim et ipse : « Melius est bene facientes, si velit Spiritus » Dei, pati, quam male facientes [3]. » Cum ergo ex voluntate Spiritus Dei patiuntur bene facientes, non parcitur justis; cum autem male facientes, non parcitur peccatoribus : secundum illius tamen voluntatem fit utrumque, qui ait : Non parcam, nec justo, nec peccatori; illum flagellando ut filium, illum puniendo ut impium.

XXI. Ecce ostendi, quantum potui, nos non colere versatum ex æterno in tenebris Deum, sed eum qui lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ [4], atque in se ipso habitat lucem inaccessibilem, cujus lucis æternæ candor est coæterna Sapientia [5]. Nec lucis inopinatæ admiratorem; sed lucis factæ creatorem, ut subsisteret; approbatorem, ut maneret. Nec ignarum futuri : sed mandatorem præcepti, et damnatorem delicti; ut adversus inobedientiam juste prolata vindicta præsentes coërceret, futurosque terreret. Nec improvidum nesciendo quærentem : sed interrogando judicantem. Nec invidum ac timentem : sed ab æterna vita, quæ juste obedienti datur, prævaricatorem juste prohibentem. Nec sanguinis et adipis appeten-

1 2 Thess. I, 6. — 2 I Petr. IV, 17. — 3 Id. III, 17. — 4 I Joan. I, 5. — 5 I Tim. VI, 16 et Sap. VII, 26.

tem : sed carnali populo congruis sacrificiis impositis, per quasdam figuras verum sacrificium promittentem, nec livida perturbatione, sed tranquilla bonitate zelantem, ne uni Deo debens anima castitatem, per multos falsos corrupta et prostituta turpetur? Nec ira velut humana, turbide sævientem; sed alia divina, severe justa retribuentem, quæ non propter ulciscendi libidinem, sed propter judicandi vigorem certo usu locutionis ira nominatur. Nec ob levia vel nulla commissa hominum millia perimentem; sed æquissimo examine per temporales mortalium mortes utilitatem timoris sui populis imponentem. Nec sine ullo delectu cæca confusione justos peccatoresque punientem : sed justis salubrem correptionem propter perfectionem, peccantibus autem debitam severitatem propter æquitatem distribuentem. Unde vos apparet, Manichæi, suspicionibus vestris esse deceptos, cum male intelligendo Scripturas nostras, vel malos intellectores experiendo, falsa de Catholicis creditis; ac sic relicta sana doctrina, conversi ad sacrilegas fabulas, nimiumque perversi et alienati a societate sanctorum, nec ex Novo Testamento corrigi vultis, unde talia proferimus, qualia in Vetere arguitis. Unde fit, ut adversus vos, sicut adversus Paganos, utrumque Testamentum defendere compellamur.

XXII. Sed facite aliquem prorsus carnaliter ita desipientem, ut Deum colat, non qualem colimus, qui unus et verus est; sed qualem nos colere dicitis, qui vestris vel calumniis vel suspicionibus fictus est : nonne etiam iste meliorem colit quam vos? Quæso enim advertite et qualescumque oculos aperite : neque enim opus est magno acumine ingenii, ut hoc quod dicam, perspici possit; omnes prudentes imprudentesque appello : audite, advertite, judicate. Quanto enim melius Deus vester ex æternitate versatus esset in tenebris, quam coæternam sibi et cogna-

tam lucem mersisset in tenebras ? Quanto melius exortam sibi novam lucem ad fugandas tenebras miratus laudaret, quam irruentes sibi veteres tenebras nisi sua luce contenebrata, evitare non posset ? Infelix, si perturbatus ; crudelis, si securus hoc fecit. Melius enim certe a se factam lucem videret, et miraretur bonam, quam a se genitam faceret malam : quæ sic ab eo repulit tenebras inimicas, ut ei fieret inimica. Hoc enim culpæ imputabitur damnandis in globo illis reliquiis, quod errare se a priore lucida sua natura passæ sunt, et inimicæ lumini sancto extiterunt : quod antequam eis accideret ex æternitate, si nesciebant hoc sibi futurum, æternas ignorantiæ tenebras ; si autem sciebant, æternas timoris tenebras patiebantur. Ecce vere pars et substantia dei vestri in suis tenebris ex æternitate versata est : nec postea lucem novam mirata est, sed alias tenebras alienas, quas semper timebat, incurrit. Porro ipse Deus, cujus illa pars erat, si eidem parti suæ futurum tantum malum timebat, etiam ipsum occupaverant timoris tenebræ : si autem hoc futurum nesciebat, ignorantiæ tenebris cæcabatur : si autem hoc parti suæ futurum sciebat, et non timebat, pejores sunt tenebræ tantæ crudelitatis, quam vel ignorantiæ vel timoris : neque enim habebat deus vester, quod in ipsa carne, quam non a Deo, sed ab Hyle factam dementissime creditis, sic laudat Apostolus : « Si patitur unum membrum, » compatiuntur omnia membra [1]. » Sed non accusamus : præsciebat, timebat, dolebat, sed quid faceret non habebat. In his ergo suæ miseriæ tenebris ex æternitate versatus est, nec postea novam lucem quæ ab illo tenebras fugaret, miratus est ; sed alias tenebras, quas semper timuit, magno malo suæ lucis expertus est. Quanto melius, non dicam præceptum daret sicut Deus, sed præceptum acci-

[1] I Cor. XII, 26.

peret sicut homo; quod bono suo custodiret, malo suo contemneret, in utroque tamen motu animi libera voluntate uteretur, potius quam contra voluntatem ad contenebrandam lucem suam inevitabili necessitate permeretur. Nam illud multo utique melius esset, ut præceptum daret humanæ naturæ quam peccaturam esse nesciret, quam naturam suam divinam necessitate pressus peccare compelleret. Evigilate, et dicite nobis quomodo vincit tenebras, quem vincit necessitas. Hæc jam erat apud illum hostis major, a qua victus et jussus cum minore pugnavit. Quanto melius nesciret quod ab ejus facie fugisset Adam, quam ipse primo a facie duræ ac diræ necessitatis, et postea a facie diversæ atque adversæ gentis quo fugeret non haberet. Quanto melius naturæ humanæ invideret vitam beatam, quam naturam divinam daret in miseriam: desideraret sanguinem et adipem sacrificiorum potius, quam ipse toties etiam idolis mactaretur, mixtus adipi et sanguini omnium victimarum: perturbaretur zelo, si illa sacrificia et diis aliis offerrentur, potius quam ipse ligatus, non solum in omnibus fructibus, verumetiam in omnibus carnibus, per omnes aras omnibus dæmonibus offerretur. Quanto melius vel humana indignatione commotus ac turbidus peccantibus et suis et alienis irasceretur, quam ipse non solum in omnibus irascentibus, sed etiam in omnibus timentibus turbaretur; in peccantibus omnibus coinquinaretur, in damnatis omnibus puniretur; ubique ligatus ex illa sua parte, quam ad tale dedecus innocentem ipse damnavit, ut per illam vinceret quod timebat; etiam ipse sub tam exitiosa necessitate damnatus, ut ei damnata pars ejus posset ignoscere, si cum jam miser sit, vel humilis esset. Nunc autem quis ferat reprehendi a vobis Deum irascentem suis alienisque peccantibus, cum deus quem fingitis, membra sua, quæ coactus coëgit ire

in fauces peccati, postea damnet in globo? Quod quidem cum faciet, ut dicitis, iram non habebit. Sed miror, si frontem habebit inferendo in eos quasi vindictam, a quibus petere deberet veniam, et dicere : Obsecro, ignoscite, membra mea estis : quando ego in vos istud nisi victus necessitate facere possem ? Scitis et vos, quod tunc quando vos huc misi, horrendus hostis eruperat; quod autem nunc voc hic illigo, timeo ne rursus erumpat.

Jam certe etiam illud fatemini, multo melius esse hominum millia ob nullam vel levem culpam temporali morte interficere, quam membra sua, id est, membra Dei, substantiam Dei, et plane Deum et in peccati voraginem tradere, et pœnæ sempiternæ colligatione damnare. Si enim esset illis membris peccandi vel non peccandi liberum arbitrium : (Quanquam de substantia Dei, quæ vere substantia Dei est, ac per hoc omnino incommutabilis, quemadmodum hoc dicatur, non invenitur[1]. Deus enim omnino peccare non potest, sicut negare se ipsum non potest : homo autem potest peccare, et Deum negare; sed si nolit, non facit :) Si ergo istis membris dei vestri, velut animæ humanæ ac rationali, esset, ut dixi, peccandi vel non peccandi liberum voluntatis arbitrium, recte fortasse pro gravibus criminibus illo globi supplicio plecterentur : nunc autem libertatem voluntatis illas particulas habuisse, dicere non potestis, quam totus deus ipse non habuit : quia si eas non miteret in peccatum, totus a tenebrarum gente pervasus peccare cogeretur : quod si cogi non possent, peccavit, cum eas eo misit ubi cogi possent ; et ideo magis ipse illo velut parricidali culeo dignus, qui hoc fecit libero imperio, quam illæ quæ obtemperando illuc ierunt, ubi recte vivendi arbitrium liberum perdiderunt. Si autem ad peccandum et

[1] 2 Tim. II, 13.

ipse invasus atque possessus cogi posset, nisi per suæ partis primo flagitium, deinde supplicium, sibi providisset, nullaque fuit in deo vestro, nec in ejus partibus libera voluntas : non se fingat judicem, sed agnoscat reum; non quia passus est quod nolebat, sed quia se simulat justa retribuere, damnando eos, quos novit malum passos esse potius, quam fecisse : quod ad hoc tantum simulat, ne victus inveniatur; quasi aliquid prosit alicui misero, si felix aut fortunatus vocetur. Nempe jam et hoc melius erat, ut deus vester sine ullo æquitatis examine hominibus nec justis nec peccatoribus parceret, (quod in reprehensione Dei nostri Faustus nihil intelligens ultimum posuit,) quam in membra sua sic sæviret : ut parum sit quod ea inexpiabiliter venenanda hostibus obtulit, nisi etiam falso crimine iniquitatis accuset. Quæ ideo merito dicit pendere sine tam immane ac fine supplicium, quod errare se a priore sua lucida natura passa sunt, et inimica lumini sancto extiterunt. Unde, nisi quia, ut ipse dicit, ita erant inviscerata primæ aviditati principum tenebrarum, ut originem suam recolere, seque ab hostili natura discernere non valerent? Ergo animæ hujusmodi nihil mali ipsæ fecerunt, sed innocentes tantum malum perpessæ sunt. Quo faciente, nisi illo primitus, qui ut a se in tantum malum procederent, imperavit? Pejorem ergo expertæ sunt patrem, quam hostem. Pater enim eas ad tantum malum misit : hostis autem tanquam bonum appetivit, cupiens perfrui, non nocere : ille sciens nocuit, ille nesciens. Sed deus infirmus atque inops aliter sibi consulere non valebat, prius adversus hostem improbum, et post adversus inclusum. Saltem ergo non accuset eas, quarum obedientia tutus est, quarum morte securus est. Si enim coactus est præliari, numquid et calumniari? Nam quando se errare a priore sua lucida natura passæ sunt et inimicæ lu-

mini sancto extiterunt, ad hoc utique ab hoste coactæ sunt, cui si resistere non valuerunt, innocentes damnantur : si autem valuerunt, nec voluerunt, quid adhuc tam fabulose inducitis naturam mali, cum a propria voluntate sit origo peccati ? Hoc enim certe sua culpa, non vi aliena fecerunt, quod cum possent malo resistere noluerunt. Quod enim si facerent, bene facerent; si autem non facerent, graviter immaniterque peccarent : si potuerunt, et non fecerunt, utique noluerunt. Si ergo noluerunt, voluntatis crimen est, non necessitatis. A voluntate igitur initium peccati : unde autem initium peccati, inde initium mali, vel faciendi contra justum præceptum, vel patiendi secundum justum judicium.

Proinde nulla causa est, cur quærentes unde sit malum, irrueritis in hujus erroris tam magnum malum, ut naturam tot bonis abundantem, naturam mali diceretis; et in natura summi boni ante commixtionem naturæ mali, horrendum necessitatis malum poneretis. Et hujus enim erroris vestri causa superbia est, quam non habebitis si nolitis : sed vos dum vultis illud quo irruistis, quoquo modo defendere, aufertis originem peccati a voluntatis arbitrio, et ponitis in vana et falsa fabula naturam mali. Ac per hoc restat, ut dicatis etiam illas animas in horribili globo æterna colligatione damnandas, non voluntate, sed necessitate inimicas lumini sancto extitisse; talemque deum vestrum judicem constituatis, apud quem nihil prodesse possitis eis, quarum causam demonstrata necessitate defenditis; et talem regem a quo fratribus vestris, filiis et membris illius, quorum inimicitias adversus vos et ipsum, non voluntate, sed necessitate extitisse perhibetis, nec indulgentiam impetrare valeatis. O immanissimam crudelitatem ? nisi quod convertitis vos ad ipsius defensionem, ut eum quoque ista quod necessitate faciat excusetis. Si ergo possetis invenire alte-

rum judicem, qui liber vinculo necessitatis moderator existeret æquitatis; istum certe in illo globo non forinsecus figeret, sed cum ipso terribili hoste intus includeret. Cur enim non juste prior sit ad pœnam damnationis, qui prior est ad crimen necessitatis? Quanto ergo melius eligeretis deum in comparatione pejoris, non qualem colimus, sed qualem nos colere vel fingitis vel putatis, qui sine ullo æquitatis examine, sine ulla distinctione damnationis et disciplinæ, non parceret servis suis, nec justo nec peccatori, potius quam non parceret membris suis, vel innocentibus, si necessitas crimen non est; vel illi obtemperando factis nocentibus, si et necessitas crimen est: ut ab illo in æternum damnarentur, cum quo vel simul absolvi, si post victoriam respiraret libertas, vel simul damnari debuerunt, si et post victoriam tantum saltem valeret necessitas, ut aliquid valeret et æquitas. Sicut autem deum, nec illum verum et summum quem colimus, sed alium nescio quem falsum confingitis, quem nos colere vel arbitramini vel calumniamini, qui tamen etiam ipse multo est melior deo vestro, ambo enim non sunt, et a vobis ambo finguntur: sed meliorem fingitis eum, quem tanquam nostrum accusatis, quam eum quem vestrum adoratis.

XXIII. Sic et Patriarchas et Prophetas non tales vituperatis, quales honorantur a nobis; sed quales libris nostris non intellectis malevola vanitate finxistis: quos tamen etiam ipsos quales fuisse suspicamini, parum est si dicam vestris Electis omnia Manichæi mandata servantibus, nisi etiam ostendam ipso deo vestro esse meliores: quod non aggrediar demonstrare, nisi prius sanctos patres nostros Patriarchas et Prophetas a criminationibus vestris adjuvante me Domino, adversum corda carnalia, perspicua ratione defendero. Et vobis quidem, Manichæi, sic respondere sufficeret, ut etiam vitia quæ putatis nos-

trorum, laudibus vestrorum præponenda doceremus, addentes ad cumulum confusionis vestræ, ut etiam deus vester longe pejor inveniretur hominibus, quales nostros patres fuisse jactatis. Sic ergo, ut dixi, vobis respondere sufficeret : sed quoniam nonnulli etiam præter vestra vaniloquia sua sponte commoventur, vitam Prophetarum in Vetere Testamento comparantes vitæ Apostolorum in Novo Testamento, nec valentes discernere consuetudinem temporis illius quo promissio velabatur, a consuetudine temporis istius quo promissio revelatur; eis magis respondere compellor, qui vel temperantiam suam audent præferre Prophetis, vel nequitiæ suæ quærunt patrocinia de Prophetis.

XXIV. Qua in re hoc primum dico, illorum hominum non tantum linguam, verumetiam vitam fuisse propheticam; totumque illud regnum gentis Hebræorum, magnum quemdam, quia et magni cujusdam, fuisse prophetam. Quocirca quod ad eos quidem attinet, qui illic erant eruditi corde in sapientia Dei[1], non solum in iis quæ dicebant, sed etiam in iis quæ faciebant; quod autem ad cæteros ac simul omnes illius gentis homines, in iis quæ in illis vel de illis divinitus fiebant, prophetia venturi Christi et Ecclesiæ perscrutanda est. Omnia enim illa, sicut dicit Apostolus, figuræ nostræ fuerunt[2].

XXV. Sic autem isti in quibusdam factis, a quorum altitudine longe sunt, reprehendunt tanquam libidinem Prophetarum, sicut nonnulli etiam sacrilegi Paganorum reprehendunt tanquam stultitiam vel potius tanquam dementiam Christi, quia tempore anni non congruo poma quæsivit in arbore[3]; aut puerilis cujusdam fatuitatis affectum, quod inclinato capite digito scribebat

[1] Psal. LXXXIX, 12. — [2] 1 Cor. X, 6. — [3] Matth. XXI, 19, et Marc. XI, 13.

in terra[1], et cum hominibus interrogantibus respondisset, rursus hoc facere cœpit[2]. Nihil enim sapiunt, nec intelligunt in magnis animis quasdam virtutes vitiis parvorum esse simillimas, nonnulla specie, sed nulla æquitatis comparatione. Similes autem sunt qui in magnis ista reprehendunt, pueris imperitis in schola, qui cum pro magno didicerint, nomini numeri singularis verbum numeri singularis esse reddendum, reprehendunt latinæ linguæ doctissimum auctorem, quia dixit: « Pars in frusta secant[3]. » Debuit enim, inquiunt, dicere: « Secat. » Et quia norunt religionem dici, culpant eum quia geminata littera dixit: « Relligione patrum[4]. » Unde non absurde fortasse dicatur, in genere suo, quantum distant schemata et metaplasmi doctorum a solœcismis et barbarismis imperitorum, tantum distare figurata facta Prophetarum a libidinosis peccatis iniquorum: ac per hoc sicut puer in barbarismo reprehensus, si de Virgilii metaplasmo se vellet defendere, ferulis cæderetur: ita quisquis cum ancilla suæ conjugis volutatus, Abrahæ factum, quod de Agar prolem genuerit, in exemplum defensionis assumpserit, utinam non plane ferulis, sed vel fustibus coërcitus emendetur, ne cum cæteris adulteris æterno supplicio puniatur. Minimæ quidem illæ res, istæ autem magnæ sunt; nec ad hoc inde ducta similitudo est, ut schema sacramento, et solœcismus adulterio coæquetur: verumtamen proportione sui cujusque generis, quod in illis locutionum quibusdam virtutibus seu vitiis peritia vel imperitia, hoc in his morum quamvis longe in diverso genere virtutibus seu vitiis sapientia vel insipientia valet.

XXVI. Quapropter ne in quæque laudanda vel vituperanda, accusanda vel defendenda, coërcenda vel re-

[1] Joan. VIII, 8. — [2] Matth. XXI, 24; Marc. XI, 29, et Luc. XX, 1. — [3] Virg. Æneïd. I, vers. 216. — [4] Id. II, vers. 715.

laxanda, damnanda vel absolvenda, appetenda vel vitanda, temere irruamus, in quibus omnibus peccata seu recte facta versantur, prius quid sit peccatum considerare debemus; tunc deinde inspicere facta Sanctorum, libris conscripta divinis, ut si qua et ipsorum peccata invenerimus, ob quam utilitatem sint etiam ipsa condita litteris, memoriæque mandata, diligenti quantum possumus ratione videamus. Quæ autem repererimus stultis seu malevolis videri peccata esse quæ non sunt, nec tamen in eis eminent aliqua exempla virtutum, hæc quoque intueamur quam ob causam illis inserta sint litteris, quas ad utilitatem vitæ præsentis regendæ et futuræ adipiscendæ conditas salubriter credimus. Porro autem quæcumque in factis Sanctorum elucent documenta justitiæ, nullus vel imperitorum dubitat debuisse conscribi. De illis ergo potest esse quæstio, quæ vel inaniter scripta videri possunt, si nec recte facta apparent, nec peccata sunt; vel etiam perniciose, si peccata esse convincuntur, ne valeant ad imitationem, sive in ipsis libris reprehensa non sint, et ideo putari etiam possint non esse peccata; sive illic quoque reprehensa sint, sed sub facili spe veniæ committantur, quia et in sanctis inventa sunt.

XXVII. Ergo peccatum est, factum vel dictum vel concupitum aliquid contra æternam legem. Lex vero æterna est, ratio divina vel voluntas Dei, ordinem naturalem conservari jubens, perturbari vetans. Quisnam igitur sit in homine naturalis ordo, quærendum est. Constat enim homo ex anima et corpore, sed hoc et pecus. Nulli autem dubium est, animam corpori, naturali ordine præponendam. Verum animæ hominis inest ratio, quæ pecori non inest. Proinde sicut anima corpori, ita ipsius animæ ratio cæteris ejus partibus, quas habent et bestiæ, naturæ lege præponitur : inque ipsa ratione, quæ partim contem-

plativa est, partim activa, procul dubio contemplatio præcellit. In hac enim et imago Dei est, qua per fidem ad speciem reformamur[1]. Actio itaque rationalis contemplationi rationali debet obedire, sive per fidem imperanti, sicuti est quandiu peregrinamur a Domino[2], sive per speciem, quod erit cum similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est[3], effecti etiam in spiritali corpore ex gratia ejus æquales Angelis ejus[4], recepta stola prima immortalitatis et incorruptionis, qua induetur hoc mortale et corruptibile nostrum, ut absorbeatur mors in victoriam justitia perfecta per gratiam[5]. Quia et sancti ac sublimes Angeli habent contemplationem et actionem suam; id enim sibi agendum imperant, quod ille quem contemplantur, jubet, cujus æterno imperio liberaliter, quia suaviter, serviunt : nos vero, quorum corpus mortuum est propter peccatum[6], antequam vivificet Deus et mortalia corpora nostra per inhabitantem Spiritum ejus in nobis, pro modulo infirmitatis nostræ secundum æternam legem qua naturalis ordo servatur, juste vivimus, si vivamus ex fide non ficta, quæ per dilectionem operatur[7] : habentes in conscientia bona spem repositam in cœlis immortalitatis et incorruptionis, et ipsius perficiendæ justitiæ usque ad quamdam ineffabiliter suavissimam saturitatem, quam in ista peregrinatione oportet esuriri ac sitiri, quandiu per fidem ambulamus, non per speciem[8].

XXVIII. Quapropter hominis actio serviens fidei servienti Deo, refrenat omnes mortales delectationes, et eas coërcet ad naturalem modum, meliora inferioribus ordinata dilectione præponens. Si enim nihil delectaret illicitum, nemo peccaret. Peccat ergo, qui delectationem illiciti relaxat potius quam refrenat. Est autem illicitum,

[1] Coloss. III, 10. — [2] I Cor. V, 6. — [3] I Joan. III, 2. — [4] Matth. XXII, 30. — [5] I Cor. XV, 53. — [6] Rom. VIII, 10. — [7] Gal. V, 6. — [8] I Cor. V, 7.

quod lex illa prohibet, qua naturalis ordo servatur. Utrum autem sit aliqua rationalis creatura, quam nihil possit illicitum delectare, magna quæstio est. Quod si est, non in eo genere factus est homo, nec illa natura angelica, quæ in veritate non stetit : sed in eo genere ista rationalia facta sunt, ut inesset eis possibilitas frenandi delectationem ab illicito, quam non frenando peccaverunt. Magna est itaque et humana creatura, quandoquidem per eam possibilitatem instauratur, per quam, si voluisset, nec cecidisset. Magnus ergo Dominus, et laudabilis valde qui condidit eam[1]. Condidit enim et inferiores, quæ non possunt peccare; condidit et meliores, quæ nolunt peccare. Bestialis enim natura non peccat quia nihil facit contra æternam legem, cui sic subdita est, ut ejus particeps esse non possit. Rursus angelica sublimis natura non peccat, quia ita particeps est legis æternæ, ut solus eam delectet Deus, cujus voluntati sine ullo experimento tentationis obtemperat. Homo autem, cujus propter peccatum tentatio est vita super terram[2], subdat sibi quod habet commune cum bestiis; subdat Deo quod habet commune cum Angelis : donec justitia et immortalitate perfecta atque percepta, ab istis exaltetur, illis æquetur.

XXIX. Mortales autem delectationes usque ad reparandam seu custodiendam istam mortalem salutem, sive uniuscujusque hominis, sive ipsius humani generis, vel excitandæ vel relaxandæ sunt : ultra si prolapsæ fuerint, et contra temperantiæ rationem hominem non se regentem abripuerint, libidines erunt profecto illicitæ ac turpes, et dignæ doloribus emendari. Quod si etiam perturbatum rectorem in tantam voraginem perditæ consuetudinis mergant, ut vel inultas fore credens, confessionis et pœnitentiæ negligat medicinam, qua correctus emer-

[1] Psal. XLVII, 2. — [2] Job, VII, 1.

gat, vel pejore morte cordis contra illam æternam providentiæ legem blasphemum eis patrocinium defensionis adhibeat, atque ita diem fungatur extremum : non jam emendatione, sed damnatione dignum lex illa irreprehensibilis censet.

XXX. Æterna ergo lege consulta, quæ ordinem naturalem conservari jubet, perturbari vetat, videamus quid peccaverit, id est, quid contra istam legem fecerit pater Abraham in his[1], quæ velut magna crimina Faustus objecit. « Habendæ, inquit, prolis insana flagrans cupidine, et Deo, qui id jam sibi de Sara conjuge promiserat, minime credens, cum pellice volutatus sit. » Insana vero iste Faustus criminandi cupiditate cæcatus, et hæresis suæ nefas prodidit, et Abrahæ concubitum nesciens erransque laudavit. Sicut enim lex æterna, id est, voluntas Dei creaturarum omnium conditoris conservando naturali ordini consulens, non ut satiandæ libidini serviatur, sed ut saluti generis prospiciatur, ad prolem tantummodo propagandam, mortalis carnis delectationem dominatu rationis in concubitum relaxari sinit : sic e contrario perversa lex Manichæorum, ne deus eorum, quem ligatum in omnibus seminibus plangunt, in conceptu fœminæ arctius colligetur, prolem ante omnia devitari a concumbentibus jubet, ut deus eorum turpi lapsu potius effundatur, quam crudeli nexu vinciatur. Non igitur Abraham prolis habendæ insana cupiditate flagrabat, sed Manichæus prolis devitandæ insana vanitate delirabat. Proinde ille naturæ ordinem servans, nihil humano concubitu agebat, nisi ut homo nasceretur : iste perversitatem fabulæ observans, nihil in quolibet concubitu timebat, nisi ne deus captivaretur.

XXXI. Ubi autem Fastus in facto Abrahæ velut

[1] Gen. XVI, 2.

conscientiam culpat uxoris, ibi malo quidem animo et intentione vituperandi, sed tamen nesciens et nolens utrumque collaudat. Neque enim conscientiam suam flagitio conjugis miscuit, quo ille suam libidinem turpi et illicita voluptate satiaret : sed etiam illa naturali ordine filios volens, seque sterilem sciens, ancillaris uteri fœcunditatem in usum juris sui potestate licita vindicavit; non cedens viro concupiscenti, sed jubens obedienti. Neque hoc inordinata superbia : quis enim nescit uxorem marito tanquam domino debere servire? Sed quod ad membra corporis attinet, quibus sexus ipse distinguitur, Apostolus dicit : « Similiter et vir sui corporis potestatem non habet, » sed mulier[1] : » ut cum in cæteris actibus ad humanam pacem pertinentibus, mulier viro debeat servitutem, hujus unius rei, qua sexus utriusque carnali sorte discernitur, et carnali commixtione concernitur, similem in se habeant potestatem, vir in uxorem, et uxor in virum. Prolem igitur, quam de se habere Sara non poterat, de ancilla habere voluit : ex eo tamen semine, ex quo et de se, si posset, habere debebat. Nunquam hoc faceret mulier, si in corpore viri carnali concupiscentia teneretur; zelaret enim potius pellicem, non faceret matrem : nunc vero propterea sic propagandi voluntas pia fuit, quia concumbendi voluntas libidinosa non fuit.

XXXII. Illud sane defendi non potest, si Abraham, sicut Faustus objecit, minime credens Deo, qui sibi jam prolem de Sara promiserat, de Agar suscipere voluit. Sed apertissime falsum est : nondum hoc promiserat Deus. Recenseant Scripturæ illius superiora, qui volunt; invenient semini Abraham jam fuisse promissam terram et innumerabilis multitudinis abundantiam[2], nondum tamen fuisse patefactum quomodo illius seminis esset futura

[1] Cor. VII, 4. — [2] Gen. XII, 3.

propagatio, utrum ex carne Abrahæ, si de se ipse generaret : an ex voluntate, si aliquem forte adoptaret : deinde si de carne ipsius, utrum ex Sara, an ex alia prorsus, nondum manifestatum fuit. Legant, inquam, qui volunt, et invenient Faustum aut falli imprudenter, aut fallere impudenter. Itaque Abraham, cum sibi videret non nasci filios, et tamen semini suo factam promissionem teneret, primo de adoptione cogitabat. Hoc indicat, quod cum Deo loquens, ait de vernaculo suo : « Hic hæres meus erit[1] : » tanquam diceret, quia de me ipso mihi semen non dedisti, in isto comple quod meo semini promisisti. Si enim semen cujusque non appellaretur, nisi quod de ejus carne nasceretur, nec nos appellaret Apostolus semen Abrahæ[2], qui certe originem carnis ab illo non ducimus, sed imitatione fidei semen ejus facti sumus, credentes in Christum, cujus caro ex illius carne propagata est. « Tunc ergo » Abraham audivit a Domino : Non hic erit hæres tuus, » sed qui exiet de utero tuo, ipse erit hæres tuus[3]. » Jam tunc adoptionis cogitatione sublata, cum de se ipso semen speraret Abraham, restabat incertum, utrum ex Sara, an ex alia : quod illi Deus occultare voluit, donec prius ex ancilla Vetus Testamentum figuraretur. Quid ergo mirum, si videns Abraham sterilem uxorem, cupientem sibi prolem, quam parere ipsa non potuit, ex famula sua et ex marito provenire, non suæ carnali cupiditati cessit, sed conjugali potestati obtemperavit ; credens hoc Saram ex Dei nutu voluisse, qui jam ex se ipso illi hæredem promiserat, sed ex qua fœmina non prædixerat ? Frustra igitur Faustus ad objiciendum hoc crimen insanus insiluit, tanquam infidelem Abraham infideliter arguens. Cætera enim cæcitate non credendi nec valuit intelligere, hoc autem libidine calumniandi neglexit et legere.

[1] Gen. xv, 3. — [2] Gal. III, 19. — [3] Gen. xv, 2 et 3.

XXXIII. Quod autem justum et fidelem virum matrimonii sui infamissimum nundinatorem appellans, avaritiæ ac ventris causa duobus regibus Abimelech et Pharaoni diversis temporibus Saram conjugem suam sororem mentitum, quia erat pulcherrima, in concubitum asserit venditasse, non ore veridico a turpitudine separat honestatem, sed ore maledico totum vertit in crimen. Hoc enim Abrahæ factum lenocinio simile videtur, sed non valentibus ex illius æternæ legis lumine a peccatis recte facta discernere : quibus et constantia pertinacia videri potest, et virtus fiduciæ vitium putari audaciæ, et quæcumque similiter objiciuntur quasi non recte agentibus, a non recte cernentibus. Neque enim Abraham flagitio consensit uxoris, ejusque vendidit adulterium : sed sicut illa famulam suam non libidini mariti permisit, sed officio generandi ultro intulit, nequaquam turbato ordine naturali, ubi ejus potestas erat, jubens potius obedienti, quam cedens concupiscenti; sic et ipse conjugem castam et casto corde sibi cohærentem, de cujus animo, ubi pudicitiæ virtus habitabat, nullo modo dubitabat, tacuit uxorem, dixit sororem; ne se occiso, ab alienigenis atque impiis captiva possideretur; certus de Deo suo, quod nihil eam turpe ac flagitiosum perpeti sineret. Nec eum fides ac spes fefellit : namque Pharao territus monstris, multisque propter eam malis afflictus, ubi ejus esse uxorem divinitus didicit, illæsam cum honore restituit : Abimelech autem somnio commonitus atque edoctus, similiter fecit.

XXXIV. Nonnulli quidem, non calumniosi et maledici, sicut Faustus, sed eisdem libris honorem debitum deferentes, quos iste vel non intelligendo reprehendit, vel reprehendendo non intelligit, cum hoc Abrahæ factum considerarent, visum est eis quod a firmitate fidei subdefecerit atque titubaverit, et timore mortis, sicut Do-

minum Petrus[1], ita iste negaverit uxorem. Quod si ita necesse esset intelligi, peccatum hominis agnoscerem; nec ideo cuncta ejus merita deleta atque oblitterata censerem, sicut nec illius Apostoli : quanquam culpa non sit æqualis, negare uxorem, et negare Salvatorem. Nunc vero cum habeam quod intelligam ne hoc intelligam, nulla causa cogor temeritate labi ad reprehendendum, quem nemo convincit timore lapsum fuisse ad mentiendum. Neque enim utrum ejus uxor esset interrogatus, non esse respondit : sed cum ab eo quæreretur quid ei esset illa mulier, indicavit sororem, non negavit uxorem : tacuit aliquid veri, non dixit aliquid falsi.

XXXV. An usque adeo desipimus, ut hic Faustum sequamur, qui ait sororem mentitum, quasi genus Saræ aliunde didicerit, cum id sancta Scriptura non aperuerit? Puto justum esse, ut in ea re, quam noverat Abraham, nos autem non novimus, Patriarchæ potius credamus loquenti quod scit, quam Manichæo criminanti quod nescit. Cum igitur Abraham eo tempore viveret in rebus humanis, quo quidem jam fratres ex utroque aut ex altero vel altera parente natos necti conjugio non licebat, filios autem fratrum aliosque longinquiore gradu generis consanguineos, nulla lege, nulla potestate prohibita consuetudo jungebat, quid mirum si sororem suam, id est, ex patris sui sanguine procreatam habebat uxorem? Nam hoc ipse reddenti sibi eam regi dixit, de patre esse sororem, non de matre[2] : ubi certe ut sororem mentiretur, nullo jam timore cogebatur, quando ille uxorem ejus esse didicerat, et eam divinitus territus cum honore reddebat. Fratres autem sive sorores generali nomine consanguineos vel consanguineas solere apud veteres appellari, Scriptura testatur. Nam et Tobias dicit Deo, cum

[1] Matth. xxvi, 71. — [2] Gen. xx, 12.

oraret antequam misceretur uxori : « Et nunc, Domine, » tu scis quoniam non luxuriæ causa accipio sororem » meam[1] : » cum esset illa non ex concubitu ejusdem patris, nec ex eodem matris utero, sed ex eadem stirpe cognationis exorta. Et Loth frater Abrahæ dicitur, cum patruus ejus esset Abraham[2] : ex qua vocabuli consuetudine etiam fratres Domini vocantur in Evangelio[3], non utique quos Maria virgo pepererat, sed ex ejus consanguinitate omnes propinqui.

XXXVI. Dicet aliquis : Cur non potius ita de Deo suo præsumpsit Abraham, ut fateri non timeret uxorem ? Neque enim Deus ab illo mortem non poterat repellere quam timebat, eumque cum conjuge sua ab omni pernicie in illa peregrinatione tutari, ut nec uxor ejus, quamvis esset pulcherrima, appeteretur ab aliquo, nec propter illam ipse necaretur. Poterat sane hoc efficere Deus : quis ita sit demens ut hoc neget ? Sed si interrogatus Abraham, illam fœminam indicaret uxorem, duas res tuendas committeret Deo, et suam vitam, et conjugis pudicitiam. Pertinet autem ad sanam doctrinam, quando faciat homo, non tentare Dominum Deum suum[4]. Neque enim et ipse Salvator non poterat tueri discipulos suos, quibus tamen ait : « Si vos persecuti fuerint in una civi» tate, fugite in aliam[5]. » Cujus rei prior exemplum præbuit. Nam cum potestatem haberet ponendi animam suam[6], nec eam poneret, nisi cum vellet, in Ægyptum tamen infans portantibus parentibus fugit[7] : et ad diem festum non evidenter, sed latenter ascendit[8], cum alias palam loqueretur Judæis irascentibus et inimicissimo animo audientibus, nec tamen valentibus in eum mittere

[1] Tobiæ, VIII, 9. — [2] Gen. XIII, 8. — [3] Matth. XII, 46, et Joan. VII, 3. — [4] Deut. VI, 16. — [5] Matth. X, 23. — [6] Joan.. X, 18. — [7] Matth. II, 14. — [8] Joan. VII, 10.

manus, quia nondum venerat hora ejus[1] : non cujus horæ necessitate cogeretur mori, sed cujus horæ opportunitate dignaretur occidi. Qui ergo palam docendo et arguendo, et tamen inimicorum rabiem valere in se aliquid non sinendo : Dei demonstrabat potestatem, idem tamen fugiendo et latendo hominis instruebat infirmitatem, ne Deum tentare audeat, quando habet quod faciat, ut quod cavere oportet evadat. Neque enim et Apostolus desperaverat adjutorium protectionemque divinam, fidemque perdiderat, quando per murum in sporta submissus est, ut inimicorum manus effugeret[2]. Non ergo in Deum non credendo sic fugit : sed Deum tentando sic fugere noluisset, cum sic fugere potuisset. Proinde cum inter ignotos propter excellentissimam pulchritudinem Saræ, et ejus pudicitia et mariti vita esset in dubio, nec utrumque tueri posset Abraham, verumtamen unum horum posset, id est, vitam, ne Deum suum tentaret, fecit quod potuit : quod autem non potuit, illi commisit. Qui ergo se hominem occultare non valuit, maritum se occultavit, ne occideretur ; uxorem Deo credidit, ne pollueretur.

XXXVII. Quanquam scrupulosius disputari possit[3], utrum illius mulieris pudicitia violaretur, etiam si quisquam carni ejus commixtus foret, cum id in se fieri pro mariti vita, nec illo nesciente, sed jubente permitteret, nequaquam fidem deserens conjugalem, et potestatem non abnuens maritalem, sicut ille adulter non fuit, quando uxoris obtemperans potestati, de ancilla prolem generare consensit : sed propter vim principiorum, quia non ita duobus viris vivis ad concumbendum fœmina[4] subditur, sicut duæ fœminæ uni viro ; multo verius et honestius illud accipimus, quod pater Abraham nec tentavit

[1] Joan. VII, 30. — [2] Act. IX, 25, *et* 2 Cor. XI, 33. — [3] Vide lib. I de Sermone Domini in monte, cap. 16, n. 50. — [4] *Forte* fœmina una.

Deum, quando vitæ suæ quantum potuit homo consuluit, et speravit in Deum cui pudicitiam conjugis commendavit.

XXXVII. Jamvero in hac re gesta atque in divinis Libris posita fideliterque narrata, quem non delectet etiam factum propheticum perscrutari, et sacramenti ostium pia fide studioque pulsare, ut aperiat Dominus et ostendat quis tunc in illo figurabatur viro, et cujus sit uxor quæ in hac peregrinatione atque inter alienigenas pollui maculari que non sinitur, ut sit viro suo sine macula et ruga? In gloriam quippe Christi recte vivit Ecclesia, ut pulchritudo ejus honori sit viro ejus, sicut Abraham propter Saræ pulchritudinem inter alienigenas honorabatur[1]: eique ipsi, cui dicitur in Canticis Canticorum: « O puchra inter mulieres[2], » ipsius pulchritudinis merito reges offerunt munera; sicut Saræ obtulit rex Abimelech, plus in ea mirans formæ decus[3], quod amare potuit, et violare non potuit. Est enim et sancta Ecclesia Domino Jesu Christo in occulto uxor. Occulte quippe atque intus in abscondito secreto spiritali anima humana inhæret Verbo Dei, ut sint duo in carne una[4]: quod magnum conjugii sacramentum in Christo et in Ecclesia commendat Apostolus. Proinde regnum terrenum sæculi hujus, cujus figuram gerebant reges qui Saram polluere permissi non sunt, non expertum est, nec invenit Ecclesiam conjugem Christi, id est, quam fideliter illi tanquam principio viro suo subdita cohæreret, nisi cum violare tentavit, et divino testimonio per fidem Martyrum cessit, correptumque in posterioribus regibus honoravit munere, quam correptioni suæ subdere in prioribus non evaluit. Nam quod tunc in eodem rege prius et posterius figuratum est, hoc in

[1] Gen. XII, 16. — [2] Cant. I, 7. — [3] Gen. XX, 14. — [4] Id. II, 24, et Ephes. V, 32.

isto regno prioribus et posterioribus regibus adimpletur.

XXXIX. Cum autem dicitur de patre esse sororem Christi Ecclesiam, non de matre; non terrenæ generationis quæ evacuabitur, sed gratiæ cœlestis quæ in æternum manebit, cognatio commendatur. Secundum quam gratiam genus mortale non erimus, accepta potestate ut filii Dei vocemur et simus[1]. Neque enim hanc gratiam de Synagoga matre Christi secundum carnem, sed de Deo patre percepimus. Hanc vero cognationem terrenam, quæ ad mortem temporaliter generat, vocans in aliam vitam, ubi nullus moritur, negare nos Christus docuit, non fateri, cum Discipulis ait : « Ne vobis dicatis patrem in » terra; unus est enim Pater vester qui in cœlis est[2]. » Cujus rei præbuit exemplum, quando et ipse dixit : « Quæ » mihi mater, aut qui fratres? » Et extendens manum super Discipulos ait : « Hi sunt fratres mei[3]. » Et ne quisquam in hoc vocabulo terrenam cognationem cogitaret, adjunxit : « Et quicumque fecerit voluntatem Patris mei, » ipse mihi frater, et mater, et soror est : » tanquam diceret : Deo patre hanc cognationem appello, non de Synagoga matre : ad æternam quippe vitam nunc voco, ubi immortaliter natus sum; non ad temporalem, unde ut vocarem mortalis effectus sum.

XL. Quod ergo Ecclesia, cujus uxor sit occultatur alienigenis, cujus autem soror non tacetur, hæc interim causa facile occurrit, quia occultum et difficile ad intelligendum est, quomodo anima humana Verbo Dei copuletur, sive misceatur, sive quid melius et aptius dici potest, cum sit illud Deus, ista creatura. Secundum hoc enim sponsus et sponsa, vel vir et uxor, Christus et Ecclesia dicuntur. Qua vero cognatione sint fratres Christus et omnes sancti gratia divina, non consanguinitate terrena,

[1] I Joan. III, 1. — [2] Matth. XXIII, 9. — [3] Id. XII, 48.

hoc est, de patre, non de matre, et effabilius dicitur, et capacius auditur. Nam et inter se omnes sancti per eamdem gratiam fratres sunt : sponsus autem cæterorum societati nullus illorum est. Proinde Christum, quamvis excellentissimæ justitiæ atque sapientiæ, tamen hominem multo facilius et proclivius alienigenæ crediderunt, non quidem falso, quod homo esset : sed quomodo etiam Deus esset ignoraverunt. Hinc et Jeremias : « Et homo, inquit, » est, et quis agnoscet eum[1] ? » Et homo est ; quia proditur quod frater est. Et quis agnoscet eum ? quia occultatur quod sponsus est. Hæc de patre Abraham adversum impudentissimam et imperitissimam et calumniosissimam Fausti vocem satis dicta sint.

XLI. Loth autem frater ejus justus et hospitalis in Sodomis[2], et ab omni Sodomitarum contaminatione purus atque integer, ex illo incendio quod erat similitudo futuri judicii, meruit salvus evadere, typum gestans corporis Christi, quod in omnibus sanctis et nunc inter iniquos atque impios gemit, quorum factis non consentit, et a quorum commixtione in sæculi fine liberabitur, illis damnatis supplicio ignis æterni. Sicut autem aliud genus hominum in ejus uxore figuratum est, eorum scilicet qui per gratiam Dei vocati, retro respiciunt, non sicut Paulus, qui ea quæ retro sunt obliviscitur, et in ea quæ ante sunt extenditur[3]. Unde et ipse Dominus : « Nemo, inquit, im» ponens manum super aratrum, et respiciens retro, ap» tus est regno cœlorum[4]. » Nec illud exemplum tacuit, quo nos tanquam sale condiret, ut non fatui negligeremus, sed prudentes caveremus hoc malum. Unde et illa, ut hoc admoneret, in statuam salis conversa est[5]. Nam cum præciperet ut se quisque perseverantissima anterio-

[1] Jer. XVII, 9. — [2] Gen. XIX, 15. — [3] Philip. III, 13. — [4] Luc. IX, 62. — [5] Gen. XIX, 26.

rum intentione ab iis quæ retro sunt eriperet : « Memen-
» tote, inquit, uxoris Loth[1]. »

XLII. Sic etiam in ipso Loth, quando cum eo filiæ concubuerunt, non illud quod cum a Sodomis liberatus est, sed aliud aliquid figuratum est[2]. Nam tunc ille ipse Loth futuræ Legis videtur gestasse personam, quam quidam ex illa procreati et sub Lege positi male intelligendo quodam modo inebriant, eaque non legitime utendo infidelitatis opera pariunt. « Bona est enim Lex, ait Apos-
» tolus, si quis ea legitime utatur[3]. »

Nec ideo tamen hoc factum vel ipsius Loth vel ejus filiarum justificamus, quia significavit aliquid quod futuram quorumdam perversitatem prænuntiaret. Aliud enim illæ ut hoc facerent intenderunt, aliud Deus qui hoc fieri permisit, ut etiam inde aliquid demonstraret, manente recto judicio suo super peccatum hominum tunc præsentium, et vigilante providentia sua pro significatione futurorum. Proinde illud factum cum in sancta Scriptura narratur, prophetia est : cum vero in illorum vita qui hoc commiserunt consideratur, flagitium est.

XLIII. Nec rursus tanta reprehensione atque accusatione res digna est, quantam in eam Faustus inimicus et cæcus evomuit. Consulitur enim æterna Lex illa ordinem naturalem conservari jubens, perturbari vetans, et non ita de hoc facto judicat, ac si ille in filias nefaria libidine exarserit, ut earum incestato corpore frueretur, aut eas haberet uxores : sed nec de illis fœminis, ac si in sui patris carnem execrabili amore flagrassent : Ratio quippe justitiæ non tantum quid factum sit, verumetiam quare factum sit intuetur, ut ex causis suis facta pendentia libramento æquitatis examinet. Cum igitur illæ ad conservationem generis prolem quærerent, qui utique in eis hu-

[1] Luc. XVII, 32. — [2] Gen. XIX, 33 et 35. — [3] I Tim. I, 8.

manus erat et naturalis effectus, nec se crederent invenire posse alios viros, velut exusto illa conflagratione orbe terrarum, neque enim discernere poterant quo usque ignis ille sævierit, miscere se patri voluerunt. Potius quidem nunquam esse matres, quam sic uti patre debuerunt : verumtamen multum interest, quod ea causa usæ sunt, quam si concupiscentia tam funestæ voluptatis uterentur.

XLIV. Ab illo autem opere ita patrem abhorrere sentiebant, ut id se impleturas esse non crederent, nisi ejus ignorantiam procurarent. « Namque, ut scriptum est, inebriaverunt eum, et se nescienti miscuerunt[1]. » Quapropter culpandus est quidem, non tamen quantum ille incestus, sed quantum illa meretur ebrietas. Nam et hanc lex æterna condemnat; quia cibum et potum ad ordinem naturalem non nisi gratia conservandæ salutis admittit. Quamvis ergo inter ebriosum et ebrium plurimum intersit : (nam nec ebriosus semper est ebrius, nec quisquis aliquando ebrius, consequenter ebriosus est :) tamen in homine justo hujus ipsius, etsi non ebriositatis, at certe ebrietatis causa quærenda est. Quid enim tandem cogebat, ut filiabus suis crebra vina miscentibus, aut fortasse nec mixta crebro porrigentibus, consentiret aut crederet? An ad hoc filias nimiam tristitiam fingentes ita voluit consolari, ut illius destitutionis et materni luctus dolor de cogitatione mentis ebriæ fugaretur, etiam ipsas tantumdem bibere existimans, et aliqua fraude agentes ne biberent? Sed etiam talem tristibus suis adhibere consolationem quomodo virum justum decuerit, non videmus. An aliqua Sodomitarum arte pessima etiam paucis poculis patrem sic inebriare potuerunt, ut illud peccatum cum ignorante, vel potius de ignorante committerent? Sed mirum si hoc

[1] Gen. xix, 33 et 35.

Scriptura divina tacuisset, vel servum suum Deus sine aliquo voluntatis ejus vitio perpeti sineret.

XLV. Nos tamen Scripturas sanctas, non hominum peccata defendimus. Non sic autem de hujus facti purgatione satagimus, quasi hoc Deus noster aut fieri jusserit, aut factum approbaverit; aut ita justi homines in illis libris appellentur, ut si voluerint peccare, non possint. Cum ergo in litteris, quas isti reprehendunt, Deus huic facto nullum justitiæ testimonium perhibuerit, qua dementia temeritatis hinc illas litteras accusare contendunt, cum aliis earum locis apertissime inveniantur divinis præceptis ista prohiberi? Unde in illa re gesta de opere filiarum Loth narrata ista sunt, non laudata. Quædam vero enuntiato judicio Dei, quædam tacito narrari oportuit; ut quando promitur quid inde judicaverit Deus, instruatur nostra imperitia; quando autem tacetur, vel exerceatur peritia ut quod alibi didicimus recolamus, vel excutiatur pigritia ut quod nondum novimus inquiramus. Deus ergo, qui novit et de hominum opere malo facere opera bona, gentes quas voluit, ex illo semine propagavit, non Scripturas suas propter hominum peccata damnavit. Prodidit quippe ista, non fecit; et cavenda admonuit, non imitanda proposuit.

XLVI. Mirabili sane impudentia Faustus Isaac quoque filium Abrahæ criminatus est, quod Rebeccam, quæ uxor erat, sororem finxerit[1]. Genus enim Rebeccæ non tacitum est; et eam per notissimam propinquitatem sororem ejus fuisse manifestum est. Ut autem taceret uxorem, quid mirum, aut quid pravum, si imitatus est patrem; cum eadem justitia defendatur, qua pater ejus de simili objecto inculpatus inventus est? Quæ igitur pro Abraham quod ad hanc rem attinet, adversus criminan-

[1] Gen. XXVI, 7, et XXIV, 60.

tem Faustum diximus[1], eadem etiam pro Isaac filio ejus valent; quæ recensere non est difficile; nisi forte studiosorum aliquis quærat, in cujus figuræ sacramento accipiendum sit; quod rex alienigena Rebeccam viri sui conjugem tunc esse cognovit, quando eum cum illa ludentem vidit; quod non cognovisset, nisi cum conjuge ille sic luderet, quomodo cum ea quæ conjux non esset ludere non deceret. Quod cum sancti conjugati faciunt, non inaniter faciunt, sed prudenter : descendunt enim quodam modo ad fœminei sexus infirmitatem, ut aliquid blanda hilaritate vel dicant vel faciant; non enervantes, sed temperantes virilem rigorem : quod tamen ei quæ uxor non est qui dixerit aut fecerit, turpis est. Verum hoc, quod ad mores humanitatis pertinet, dixerim, ne quisquam durus et sine affectu id ipsum pro crimine objiciat sancto viro, quod cum conjuge sua luserit. Tales enim homines inhumani si aliquem gravem virum ludicrum aliquid garrientem pueris etiam parvulis viderint, quo eorum lacteum sensum affabuli et nutritoria facilitate permulceat, tanquam delirantem reprehendunt : obliti unde creverint, aut ingrati quod creverint. Quid autem sibi velit in sacramento Christi et Ecclesiæ, quod tantus Patriarcha cum conjuge luserit, conjugiumque illud inde sit cognitum, videt profecto quisquis, ne aliquid errando in Ecclesiam peccet, secretum viri ejus in Scripturis sanctis diligenter intuetur : et invenit eum majestatem suam, qua in forma Dei æqualis est Patri[2], paulisper abscondisse in forma servi, ut ejus capax esse humana infirmitas posset; eoque modo se conjugi congruenter aptaret. Quid enim absurdum, imo quid non convenienter futurorum prænuntiationi accommodatum, si Propheta Dei carnale aliquid lusit ut eum caperet affectus uxoris;

[1] Vide supra, n. 33. — [2] Philip. ii, 6.

cum ipsum Verbum Dei caro factum sit ut habitaret in nobis[1]?

XLVII. Jamvero filio Jacob quod pro ingenti crimine quatuor objiciuntur uxores, generali prælocutione purgatur[2]. Quando enim mos erat, crimen non erat : et nunc propterea crimen est, quia mos non est. Alia enim sunt peccata contra naturam, alia contra mores, alia contra præcepta. Quæ cum ita sint, quid tandem criminis est, quod de pluribus simul habitis uxoribus objicitur sancto viro Jacob? Si naturam consulas, non lasciviendi, sed gignendi causa illis mulieribus utebatur : si morem, illo tempore atque in illis terris hoc factitabatur : si præceptum, nulla lege prohibebatur. Nunc vero cur crimen est, si quis hoc faciat, nisi quia et moribus et legibus hoc non licet? Quæ duo quisquis contempserit, etiam si tantummodo causa generandi uti possit fœminis pluribus, peccat tamen, et ipsam violat humanam societatem, cui necessaria est propagatio filiorum. Sed quia homines aliter se habentibus jam moribus et legibus non possunt delectari uxorum multitudine nisi libidinis magnitudine, ideo errant et putant haberi omnino non potuisse uxores multas, nisi flagrantia concupiscentiæ carnalis et sordidæ voluptatis. Comparantes enim, non alios quorum animi virtutem prorsus nosse non possunt, sed, sicut ait Apostolus, semetipsos sibimetipsis, non intelligunt[3]. Et quia ipsi etiam si unam habuerint, ad eamdem non solo generandi officio ducti viriliter accedunt, sed sæpe coëundi stimulo victi enerviter pertrahuntur : quasi veraciter sibi videntur conjicere, quam majore hujusmodi morbo per multas alii captiventur, quando se vident in una temperantiam non posse servare.

XLVIII. Verum nos eis, qui hanc virtutem non ha-

[1] Joan. I, 14. — [2] Gen. XXX, 3 et 7. — [3] 2 Cor. X, 12.

bent, ita de sanctorum virorum moribus judicium committere non debemus, sicut de ciborum suavitate ac salubritate judicare febrientes non sinimus : potiusque illis ex sanorum sensu et præcepto medicantium, quam ex eorum ægritudinis affectione alimenta præparamus. Proinde isti si volunt, non falsæ atque adumbratæ, sed veræ ac solidæ pudicitiæ capere sanitatem, divinæ Scripturæ tanquam libris medicinalibus credant, non frustra tam magnum honorem sanctitatis tributum quibusdam viris etiam plures uxores habentibus, nisi quia fieri potest ut imperator carnis animus tanta temperantiæ potestate præpolleat, ut genitalis delectationis motum insitum naturæ mortalium ex providentia generandi leges impositas non permittat excedere. Alioquin possunt isti, maledici potius calumniatores, quam veridici judices, etiam sanctos Apostolos accusare, quod non charitate generandi filios vitæ æternæ, sed cupiditate laudis humanæ, populis tam multis Evangelium prædicaverint. Neque enim deerat illis Evangelicis patribus per omnes Christi Ecclesias fama præclara tot linguis laudantibus comparata : imo vero tanta aderat, ut major hominibus ab hominibus honor et gloria deferri non debeat. Hanc in Ecclesia gloriam perversa voluntate Simon perditus concupivit [1], quando ab eis pecunia voluit cæcus emere, quod illi divina gratia eademque gratuita meruerunt. Hujus avidus gloriæ fuisse intelligitur, quem se volentem sequi Dominus in Evangelio revocat dicens : « Vulpes foveas habent, » et volucres cœli diversoria ; Filius autem hominis non » habet ubi caput reclinet [2]. » Videbat enim eum dolosa simulatione tenebrosum et ventosa elatione jactatum, non habere fidei locum ubi se inclinantem doctorem humilitatis exciperet, quia in discipulatu Christi non illius

[1] Act. VIII, 18. — [2] Matth. VIII, 20.

gratiam, sed suam gloriam requirebat. Hoc amore gloriæ corrupti erant, quos Paulus apostolus notat, quod per invidiam et contentionem non caste Christum annuntiarent[1]: quibus tamen prædicantibus gaudet Apostolus, sciens fieri posse, ut dum illi sectantur humanæ gloriæ cupiditatem, tamen his auditis fideles nascerentur; non ex eorum invida cupiditate, qua se volebant vel æquari, vel anteponi Apostolicæ gloriæ, sed per Evangelium, quod etiamsi non caste, tamen annuntiabant, ut de malo illorum Deus operaretur bonum : sicut fieri potest ut homo ad concubitum non ingrediatur voluntate generandi, sed luxuriandi libidine rapiatur; et tamen nascatur homo, bonum Dei opus de fœcunditate seminum, non de turpitudine vitiorum. Sicut ergo sancti Apostoli auditoribus admirantibus doctrinam suam condelectabantur, non aviditate consequendæ laudis, sed charitate seminandæ veritatis; ita sancti Patriarchæ conjugibus excipientibus semen suum miscebantur, non concupiscentia percipiendæ voluptatis, sed providentia propagandæ successionis : ac per hoc nec illos ambitiosos multitudo populorum, nec illos libidinosos multitudo faciebat uxorum. Sed quid de viris loquar, quibus excellentissimum testimonium divina voce perhibetur, cum ipsas fœminas satis eluceat nihil aliud in concubitu appetisse quam filios? Quippe ubi se minime parere viderunt, famulas suas dederunt viro suo, ut illas matres facerent carne, ipsæ fierent voluntate.

XLIX. Nam et illud, quod mendacissima criminatione Faustus objecit, habuisse inter se velut quatuor scorta certamen, quænam eum ad concubitum raperet, ubi hoc legerit nescio, nisi forte in corde suo tanquam in libro nefariarum fallaciarum, ubi vere ipse scortabatur, sed cum serpente illo, de quo Apostolus timebat Eccle-

[1] Philip. 1, 15.

siæ, quam virginem castam cupiebat uni viro exhibere Christo, ne sicut Evam deceperat astutia sua[1], sic et illorum mentes a Christi castitate avertendo corrumperet. Ita enim huic serpenti amici sunt isti, ut eum præstitisse potius quam nocuisse contendant. Ipse plane Fausto persuasit, pectori adulterato falsitatis semina infundens, ut has male conceptas calumnias ore immundissimo pareret, et stylo audacissimo etiam memoriæ commendaret. Nulla enim ancillarum virum Jacob ab altera rapuit, nulla de illius concubitu cum altera litigavit. Ideo magis ordo erat, quia libido non erat; et tanto firmius servabantur conjugalis potestatis jura, quanto castius vitabatur carnalis cupiditatis injuria. Quod enim et ab uxore conducitur, ibi vera nostra manifestatur assertio, ibi pro se adversus maledicta Manichæorum ipsa veritas clamat. Quid enim opus erat ut eum altera conduceret, nisi quia ordo alterius erat ut ad eam maritus intraret? Neque enim ad Liam nunquam accessisset, nisi eum conduxisset: sed utique justis ad eam vicibus accedebat, de qua tot filios procreaverat, et cui obedierat ut etiam de ancilla procrearet, et de qua postea non conducente procreavit. Sed tunc Rachel noctem habebat in ordine ut maneret cum viro: tunc penes eam potestas illa erat, de qua per Apostolum vox certe Novi Testamenti non tacuit, dicens: « Similiter et » vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier[2]. » Ideo jam cum sorore pacta erat, cui facta debitrix eam translegaret ad debitorem suum. Nam hoc nomine id appellat Apostolus: « Uxori, inquit, vir debitum reddat[3]. » Cui ergo vir debitor erat, jam acceperat a sorore quod elegerat voluntate, ut ei daret quod habebat in potestate.

L. Hic vero ille, quem Faustus tanquam impudicum clausis vel potius extinctis oculis criminatur, si

[1] 2 Cor. xi, 3. — [2] Id. vii, 4. — [3] Id. 3.

concupiscentiæ non justitiæ servus esset, nonne per totum diem in voluptatem illius noctis æstuaret, qua erat cum pulchriore cubiturus : quam certe amplius diligebat, et pro qua bis septenarium annorum laborem gratuitum penderat [1] ? Cum ergo jam die peracto in ejus iret amplexus, quando inde averteretur, si talis esset, qualem Manichæi nihil intelligentes opinantur ? Nonne placito contempto mulierum, intraret potius ad speciosam suam, quæ illi noctem ipsam, non solum conjugis more, verumetiam ordinis jure debebat ? Uteretur potius ipse potestate maritali, quia et uxor non habet potestatem corporis sui, sed vir [2] ; et pro eo tunc servitutis illarum vicissitudo faciebat : conjugali ergo potestate multo vincibilius uteretur, si formæ desiderio vinceretur. Sed eo meliores fœminæ invenirentur, si illæ pro filiis concipiendis, ipse autem pro concubitus sui voluptate certaret. Itaque vir temperantissimus, et plane vir, quia tam viriliter fœminis utebatur, ut delectationi carnali non subjiceretur, sed dominaretur, magis quid deberet, quam quid ei deberetur attendit ; nec ad propriam voluptatem sua potestate abuti voluit, sed illius debiti redditor quam exactor esse maluit. Unde consequens erat, ut ei redderet, quam pro se id accipere illa cui debebatur elegit : quo earum placito pactoque comperto, cum repente atque inopinate a pulcherrima conjuge revocaretur, et ad minus decoram vocaretur, non ira excanduit, non tristitia nubilatus est, non enerviter blandus, ut sibi potius Rachel noctem redderet, inter ambas sategit : sed maritus justus et providus pater, cum illas prolis curam gerere videret, et ipse nihil aliud de concubitu quæreret, earum voluntati obtemperandum judicavit, quæ sibi singillatim filios optabant ; suæ nihil minui, cui ambæ pariebant. Tanquam diceret :

[1] Gen. XXIX, 27. — [2] I Cor. VII, 4.

Vobis inter vos, ut vultis, cedite atque concedite quænam vestrum fiat mater : ego quid contendam, quando sive hinc, sive inde nascenti non erit alius pater? Hanc profecto modestiam, hanc concupiscentiæ coërcitionem, et in commixtione corporum conjugalium solum appetitum posteritatis humanæ, ut erat acutus Faustus, in illis litteris et intelligeret et laudaret, nisi ejus ingenium detestabili secta depravatum, et quid reprehenderet quæreret, et unam nuptialis conventionis honestatem, qua mares et fœminæ liberorum procreandorum causa copulantur, hoc crimen maximum deputaret.

LI. Nunc jam defensis Patriarchæ moribus, refutatoque crimine, quod nefarius error objecit, de libero, ut possumus, mysteriorum secreta rimemur, pulsemusque fidei pietate, ut nobis aperiatur a Domino, quid rerum figuraverint quatuor istæ uxores Jacob, quarum duæ liberæ, duæ ancillæ fuerunt. Videmus enim Apostolum, in libera et ancilla, quas habuit Abraham, duo Testamenta intelligere [1] : sed ibi in una et una facilius apparet quod dicitur : hic autem duæ sunt et duæ. Deinde ibi ancillæ filius exhæredatur, hic vero ancillarum filii simul cum filiis liberarum terram promissionis accipiunt : unde hic procul dubio aliquid aliud significatur.

LII. Quanquam enim duas liberas uxores Jacob ad Novum Testamentum, quo in libertatem vocati sumus, existimem pertinere, non tamen frustra duæ sunt : nisi forte quia (id quod in Scripturis adverti et inveniri potest) duæ vitæ nobis in Christi corpore prædicantur, una temporalis in qua laboramus, alia æterna in qua delectationem Dei contemplabimur. Istam Dominus passione, illam resurrectione declaravit. Admonent nos ad

[1] Gal. IV, 22.

hoc intelligendum illarum etiam nomina fœminarum. Dicunt enim quod Lia interpretatur Laborans, Rachel autem Visum principium, sive Verbum ex quo videtur principium. Actio ergo humanæ mortalisque vitæ, in qua vivimus ex fide, multa laboriosa opera facientes, incerti quo exitu proveniant ad utilitatem eorum quibus consulere volumus, ipsa est Lia prior uxor Jacob [1] : ac per hoc et infirmis oculis fuisse commemoratur. « Cògitationes » enim mortalium timidæ et incertæ providentiæ nos» træ [2]. » Spes vero æternæ contemplationis Dei, habens certam et delectabilem intelligentiam veritatis, ipsa est Rachel [3] : unde etiam dicitur bona facie, et pulchra specie.

LIII. Hanc enim amat omnis pie studiosus, et propter hanc servit gratiæ Dei, qua peccata nostra, etsi fuerint sicut phœnicium ; tanquam nix dealbantur [4] : Laban quippe interpretatur Dealbatio, cui servivit Jacob propter Rachel [5]. » Neque enim se quisquam convertit sub gratia remissionis peccatorum servire justitiæ : nisi ut quiete vivat in verbo ex quo videtur principium, quod est Deus : ergo propter Rachel, non propter Liam. Nam quis tandem amaverit in operibus justitiæ laborem actionum atque passionum ? Quis eam vitam propter se ipsam expetiverit ? sicut nec Jacob Liam : sed tamen sibi nocte suppositam in usum generandi amplexus et fœcunditatem ejus expertus est : Dominus enim eam, quia per se ipsam diligi non poterat, primo ut ad Rachel perveniretur, tolerari fecit, deinde propter filios commendavit. Ita vero unusquisque utilis Dei servus, sub dealbationis peccatorum suorum gratia constitutus, quid aliud in sua conversione meditatus est, quid aliud corde gestavit,

[1] Gen. xxix, 17. — [2] Sap. ix, 14. — [3] Gen. xxix. 17. — [4] Isai. i, 18. — [5] Gen. xxix, 30.

quid aliud adamavit, nisi doctrinam sapientiæ? Quam plerique se adepturos et percepturos putant statim ut se in septem præceptis legis exercuerint, quæ sunt de dilectione proximi, ne cuiquam homini noceatur, id est: « Honora patrem et matrem : Non mœchaberis : Non occides : Non furaberis : Non falsum testimonium dices : Non concupisces uxorem proximi : Non concupisces rem proximi [1] : » quibus quantum potuerit observatis, posteaquam homini pro concupita et sperata pulcherrima delectatione doctrinæ, per tentationes varias, quasi per hujus sæculi noctem, tolerantia laboris adhæserit, velut pro Rachel Lia inopinata conjuncta sit; et hanc sustinet ut ad illam perveniat, si perseveranter amat, acceptis aliis septem præceptis : ac si dicatur ei : Servi alios septem annos pro Rachel, ut sit pauper spiritu, mitis, lugens, esuriens sitiensque justitiam, misericors, mundicors, pacificus [2]. Vellet enim homo, si fieri posset, sine ulla tolerantia laboris, quæ in agendo patiendoque amplectenda est, statim ad pulchræ atque perfectæ sapientiæ delicias pervenire : sed hoc non potest in terra morientium. Hoc enim videtur significare, quod dictum est ad Jacob : « Non est moris in loco nostro, ut minor nubat priusquam major [3]. » Quia non absurde major appellatur, quæ tempore prior est. Prior est autem in recta hominis eruditione labor operandi quæ justa sunt, quam voluptas intelligendi quæ vera sunt.

Ad hoc valet quod scriptum est : « Concupisti sapientiam, serva mandata, et Dominus præbet [4] illam tibi [5]. » Mandata utique ad justitiam pertinentia : justitiam autem, quæ ex fide est; quæ inter tentationum incerta versatur, ut pie credendo quod nondum intelligit, etiam intelligen-

[1] Exod. xx, 12-17. — [2] Matth. v, 3, etc. — [3] Gen. xxix, 26. — [4] *Forte* præbebit. — [5] Eccli. I, 33.

tiæ meritum consequatur. Quantum enim valet, quod modo commemoravi esse scriptum : « Concupisti sapien- » tiam, serva mandata, et Dominus præbet[1] illam tibi : » tantum et illud valere arbitror : « Nisi credideritis, non » intelligetis[2] ; » ut justitia ad fidem, ad sapientiam vero intelligentia pertinere monstretur. Proinde in his qui flagrant ingenti amore perspicuæ veritatis, non est improbandum studium, sed ad ordinem revocandum, ut a fide incipiat, et bonis moribus nitatur pervenire quo tendit. In eo quippe quod versatur, virtus est laboriosa : in eo vero quod appetit, luminosa sapientia. Quid opus est, inquit, credere, quod non mihi ostenditur manifestum? Aliquod verbum pro me, quo videam rerum omnium principium. Id enim est in quod maxime ac primitus inardescit, si veri studiosus est animus rationalis : cui respondeatur : Pulchrum est quidem quod desideras et amari dignissimum, sed prius nubit Lia, et postea Rachel. Ardor ergo iste ad id valeat, ut ordo non recusetur, sed potius toleretur ; sine quo non potest ad id perveniri, quod tanto ardore diligitur. Cum autem perventum fuerit, simul habebitur in hoc sæculo, non solum speciosa intelligentia ; sed etiam laboriosa justitia. « Quamlibet enim acute sinceriterque » cernatur a mortalibus incommutabile bonum, adhuc » corpus quod corrumpitur aggravat animam, et deprimit » terrena inhabitatio sensum multa cogitantem[3]. » Ad unum ergo tendendum, sed propter hoc multa ferenda sunt.

LIV. Itaque duæ sunt uxores Jacob liberæ : ambæ quippe sunt filiæ remissionis peccatorum, hoc est, dealbationis, quod est Laban. Verumtamen una amatur, et altera toleratur. Sed quæ toleratur, ipsa prius et uberius fœcundatur, ut si non propter se ipsam, certe propter

[1] *Forte* præbebit. — [2] Isai. VII, 9. — [3] Sap. IX, 15.

filios diligatur. Labor enim justorum maximum fructum habet in eis quos regno Dei generant, inter multas tentationes et tribulationes prædicando Evangelium, et eos propter quos sunt in laboribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus sæpius[1], propter quos habent foris pugnas, intus timores[2], gaudium et coronam suam vocant[3]. Nascuntur autem eis facilius atque copiosius ex illo sermone fidei[4], quo prædicant Christum crucifixum, et quidquid humanitatis ejus citius humana cogitatione percipitur, et infirmos etiam Liæ oculos non perturbat. Rachel autem clara aspectu[5], mente excedit Deo, et videt in principio Verbum Deum apud Deum[6], et vult parere, et non potest; quia generationem ejus quis enarrabit[7]? Proinde vita quæ studio contemplationis competit, ut ea quæ carni sunt invisibilia, non infirmis oculis mentis, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciat, et sempiternam Dei virtutem ac divinitatem ineffabiliter cernat[8], vacare vult ab omni negotio, et ideo sterilis. Affectando quippe otium, quo studia contemplationis ignescunt, non contemperatur infirmitati hominum, qui in variis pressuris sibi desiderant subveniri. Sed quia et ipsa procreandi charitate inardescit, (vult enim docere quod novit, neque cum invidia tabescente iter habere,) videt sororem labore agendi atque patiendi filiis abundantem[9]; et dolet potius currere homines ad eam virtutem, qua eorum infirmitatibus necessitatibusque consulitur, quam ad illam unde divinum et incommutabile aliquid discitur. Hic dolor figuratus videtur in eo quod scriptum est : « Et zelavit Rachel » sororem suam[10]. » Proinde quia liquidus purusque intellectus de illa substantia quæ corpus non est, ac per hoc ad

[1] 1 Cor. xi, 23. — [2] 2 Cor. vii, 5. — [3] Philip. iv, 1. — [4] 1 Cor. i, 23.— [5] 2 Cor. v, 13. — [6] Joan. i, 1. — [7] Isai. liii, 8. — [8] Rom. i, 20. — [9] Sap. vi, 25. — [10] Gen. xxx, 1.

carnis sensum non pertinet, verbis carne editis exprimi non potest, eligit doctrina sapientiæ per quaslibet corporeas imagines et similitudines utcumque cogitanda insinuare divina, quam ab officio talia docendi cessare : sicut elegit Rachel ex viro suo et ancilla suscipere liberos[1], quam sine filiis omnino remanere. Bala quippe interpretari dicitur Inveterata : hanc habuit ancillam Rachel. De vetere quippe vita carnalibus sensibus dedita corporeæ concitantur imagines, etiam cum aliquid de spiritali et incommutabili substantia divinitatis auditur.

LV. Suscipit et Lia de ancilla sua filios, amore habendæ numerosioris prolis accensa. Invenimus autem Zelpham ejus ancillam interpretari Os hians. Quapropter in prædicationem fidei evangelicæ quorum os hiat et cor non hiat, cum in Scripturis adverterimus, hæc intelligitur ancilla Liæ. Scriptum est enim de quibusdam : « Populus » hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a » me[2]. » Et talibus Apostolus dicit : « Qui prædicas non » furandum, furaris ; qui dicis non adulterandum, adul» teras[3]. » Verumtamen ut etiam per hanc conditionalem libera illa uxor Jacob laborans filios hæredes regni suscipiat, ideo Dominus dicit : « Quæ dicunt, facite ; quæ au» tem faciunt, facere nolite[4]. » Unde in labore vinculorum vita apostolica : « Sive, inquit, occasione, sive veritate » Christus annuntietur, et in hoc gaudeo, sed et gau» debo[5] : » tanquam et ancilla pariente de prole numerosiore lætata.

LVI. Est vero quidam Liæ fœtus ex beneficio Rachel editus, cum virum suum secum debita nocte cubiturum acceptis a filio Liæ mandragoricis malis cum sorore cubare permittit[6]. De hoc autem pomi genere opinari

[1] Gen. xxx, 3. — [2] Isai. xxix, 13. — [3] Rom. ii, 21. — [4] Matth. xxiii, 3. — [5] Philip. i, 18. — [6] Gen. xxx, 15.

quosdam scio, quod acceptum in escam sterilibus fœminis fœcunditatem parit; hac per hoc putant omni modo institisse Rachel, ut hoc a filio sororis acciperet cupiditate pariendi : quod ego non arbitrarer, nec si tunc concepisset. Nunc vero cum post Liæ duos alios ab illa nocte partus, Dominus eam prole donaverit, nihil est cur de mandragora tale aliquid suspicemur, quale in nulla fœmina experti sumus. Dicam ergo quid sentiam : dicent hinc forte meliora doctiores. Cum enim hæc mala ipse vidissem, et propter istum ipsum sacræ lectionis locum id mihi obtigisse gratularer, (rara enim res est,) naturam eorum diligenter, quantum potui, perscrutatus sum : non aliqua a communi sensu remotiore scientia, quæ docet virtutes radicum et potestates herbarum; sed quantum mihi et cuilibet homini renuntiabat visus, et olfactus, et gustus. Proinde rem comperi pulchram et suaveolentem, sapore autem insipido : et ideo cur eam mulier tantopere concupiverit, ignorare me fateor, nisi forte propter pomi raritatem, et odoris jucunditatem. Cur vero ipsam rem gestam sancta Scriptura tacere noluerit, quæ non utique talia desideria muliercularum nobis pro magno insinuare curaret, nisi aliquid in eis magnum quærere commoneret, nihil amplius conjicere valeo, quam quod ex illo communi sensu mihi suggeritur, ut illo mandragorico pomo figurari intelligam famam bonam : non eam quæ confertur, cum laudant hominem pauci justi atque sapientes; sed illam popularem, qua etiam major et clarior notitia comparatur : non ipsa per sese expetenda, sed intentioni bonorum, qua generi humano consulunt, pernecessaria. Unde dicit Apostolus : « Oportet etiam testimonium habere bonum » ab eis qui foris sunt[1] : » qui licet parum sapiant, reddunt tamen plerumque labori eorum, per quos sibi con-

[1] 1 Tim. III, 7.

sulitur, et splendorem laudis, et odorem bonæ opinionis. Nec ad istam gloriam popularem primi perveniunt eorum qui sunt in Ecclesia, nisi quicumque in actionum periculis et labore versantur. Propterea Liæ filius mala mandragorica invenit[1], exiens in agrum, id est, honeste ambulans ad eos qui foris sunt[2]: doctrina vero illa sapientiæ, quæ a vulgi strepitu remotissima, in contemplatione veritatis dulci delectatione defigitur, hanc popularem gloriam quantulamcumque non assequeretur, nisi per eos qui in mediis turbis agendo ac suadendo populis præsunt, non ut præsint, sed ut prosint: quia isti actuosi et negotiosi homines, per quos multitudinis administratur utilitas, et quorum auctoritas populis chara est, testimonium perhibent etiam vitæ propter studium conquirendæ et contemplandæ veritatis otiosæ, quodam modo mala mandragorica per Liam perveniunt ad Rachel. Ad ipsam vero Liam per filium primogenitum, id est, per honorem fœcunditatis ejus, in qua est omnis fructus laboriosæ atque inter incerta tentationum periclitantis actionis : quam plerique bono ingenio præditi studioque flagrantes, quamvis idonei regendis populis esse possint, tamen vitant propter turbulentas occupationes, et in doctrinæ otium toto pectore tanquam speciosæ Rachel feruntur amplexum.

LVII. Sed quia bonum est, ut etiam hæc vita latius innotescens popularem gloriam mereatur, injustum est autem ut eam consequatur, si amatorem suum administrandis ecclesiasticis curis aptum et idoneum in otio detinet, nec gubernationi communis utilitatis impertit; propterea Lia sorori suæ dicit : Parum est tibi quod virum meum accepisti, insuper et mandragorica filii mei vis accipere? Per unum virum significans eos omnes, qui cum sint agendi virtute habiles, et digni quibus regimen Ec-

[1] Gen. xxx, 14. — [2] I Thess. IV, 12.

clesiæ committatur ad dispensandum illi fidei sacramentum, accensi studio doctrinæ atque indagandæ et contemplandæ sapientiæ, se ab omnibus actionum molestiis removere, atque in otio discendi ac docendi condere volunt. Ita ergo dictum est : « Parum est tibi quod accepisti » virum meum, insuper et mandragorica filii mei vis ac» cipere[1]? » ac si diceretur : Parum est quod homines ad laborem rerum gerendarum necessarios in otio detinet vita studiorum, insuper et popularem gloriam requirit?

LVIII. Proinde ut eam juste comparet, impertit Rachel virum sorori suæ illa nocte : ut scilicet qui virtute laboriosa regimini populorum accommodati sunt, etiamsi scientiæ vacare delegerant, suscipiant experientiam tentationum curarumque sarcinam pro utilitate communi : ne ipsa doctrina sapientiæ, cui vacare statuerunt, blasphemetur, neque adipiscatur ab imperitioribus populis existimationem bonam, quod illa poma significant, et quod necessarium est ad exhortationem discentium. Sed plane ut hanc curam suscipiant, vi coguntur. Satis et hoc significatum est, quod cum veniret de agro Jacob, occurrit ei Lia, eumque detinens ait : « Ad me intrabis, conduxi enim » te pro mandragoris filii mei[2]. » Tanquam diceret : Doctrinæ quam diligis vis conferri bonam opinionem? Noli defugere officiosum laborem. Hæc in Ecclesia geri, quisquis adverterit, cernit. Experimur in exemplis, quod intelligamus in libris. Quis non videat hoc geri toto orbe terrarum, venire homines ex operibus sæculi et ire in otium cognoscendæ et contemplandæ veritatis, tanquam in amplexum Rachel; et excipi de transverso ecclesiastica necessitate, atque ordinari in laborem, tanquam Lia dicente : « Ad me intrabis? » Quibus caste mysterium Dei dispensantibus, ut in nocte hujus sæculi filios generent

[1] Gen. xxx, 15. — [2] Id. 16.

fidei, laudatur a populis etiam illa vita, cujus amore conversi spem sæculi reliquerunt, et ex cujus professione ad misericordiam regendæ plebis assumpti sunt. Id enim agunt in omnibus laboribus suis, ut illa professio quo se converterant, quia tales rectores populis dedit, latius et clarius glorificetur, tanquam Jacob non recusante noctem Liæ, ut Rachel pomis suaveolentibus et clare nitentibus potiatur: quæ aliquando et ipsa, præstante misericordia Dei, per se ipsam parit, vix tandem quidem; quia perrarum est ut: « In principio erat Verbum, et Verbum erat » apud Deum, et Deus erat Verbum[1], » et quidquid de hac re pie sapienterque dicitur, sine phantasmate carnalis cogitationis et salubriter vel ex parte capiatur.

LIX. Hæc de tribus patribus, Abraham, Isaac et Jacob, quorum se Deum appellari voluit Deus, quem catholica Ecclesia colit, adversus Fausti calumnias dicta suffecerint. De quorum trium hominum meritis atque pietate, et longe remota a judicio carnalium altitudine prophetiæ, non est nunc disserendi locus: tantum ab his criminibus, quibus eos maledica et veritatis inimica lingua pulsavit, defendendi fuerunt in hoc præsenti opere nostro; ne contra Scripturas sanctas et salubres aliquid sibi dicere viderentur, qui eas perversa et adversa mente legerunt, dum petulantibus conviciis insectantur eos, qui illic cum tanto honore prædicantur.

LX. Cæterum Loth frater, id est, consanguineus Abrahæ, nequaquam istis comparandus est, de quibus Deus dicit: « Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, » et Deus Jacob[2]: » nec in eorum numero deputandus, quibus illa Scriptura usque in finem perhibet justitiæ testimonium: quamvis inter Sodomitas pie casteque versatus[3], hospitalitatis etiam meritis commendatus, ab illius

[1] Joan. i, 1. — [2] Exod. iii, 15. — [3] Gen. xix, 19.

terræ incendio liberatus sit, et ejus posteris terra possessionis propter Abraham, qui patruus ejus fuerat, dono Dei data sit. Hæc nobis merita in illis libris laudanda proponuntur, non ebrietas, non incestus : sed cum hominis ejusdem et recte factum et peccatum scriptum invenimus, aliud insinuatur imitandum, aliud præcavendum. Porro si peccatum Loth, cui perhibitum est antequam peccaret justitiæ testimonium, non modo non decolorat divinitatem Dei vel Scripturæ illius veritatem [1], verumetiam laudandam diligendamque commendat, quod tanquam speculi fidelis nitor, admotarum sibi personarum non solum quæ pulchra atque integra, verumetiam quæ deformia vitiosaque sint, indicat; quanto magis factum Judæ, quod cum sua nuru concubuit [2], nihil omnino affert, unde auctoritas sancta culpetur : quæ in illis libris fundata persistens, non tantum paucissimorum Manichæorum calumniosas argutias, verumetiam Gentilium tot tantorumque populorum horrendas inimicitias divino jure contemnit, quos pene jam totos a nefaria superstitione simulacrorum, ad unius Dei veri cultum christiano imperio subjugavit, edomito orbe terrarum, non violentia bellici certaminis, sed invictæ potentia veritatis. Ubi enim litterarum illarum laudatus est Judas? Quid de illo boni Scriptura illa testata est, nisi quod in prophetia Christi, qui ex ejus tribu prænuntiabatur in carne venturus, benedictione patris sui præ cæteris commendatus eminuit [3].

LXI. Cæterum ad id, quod eum Faustus fornicatum commemoravit, addimus nos aliud, quod fratrem suum Joseph in Ægyptum vendidit [4]. Numquid cujusquam membra distorta depravant lucem, quæ cuncta demonstrat? Sic nec cujuspiam malefacta malam Scripturam faciunt,

[1] Sap. x, 6. — [2] Gen. xxxviii, 15. — [3] Id. xlix, 8. — [4] Id. xxxvii, 28.

qua prodente legentibus innotescunt. Consulta quippe æterna lex illa, quæ ordinem naturalem conservari jubet, perturbari vetat, nonnisi propagationis causa statuit hominis concubitum fieri, et hoc nonnisi socialiter ordinato connubio, quod non pervertat vinculum pacis: et ideo prostitutio fœminarum, non ad substituendam prolem, sed ad satiandam libidinem propositarum, divina atque æterna lege damnatur. Omnem quippe dehonestat emptorem turpitudo venalis: ac per hoc Judas etsi gravius peccasset, si nurum sciens cum ea concumbere voluisset; (« Si enim vir et uxor, sicut Dominus dicit, non jam duo, » sed una caro est[1], » non aliter nurus est deputanda quam filia:) tamen eum, quantum in ipso erat, deformiter cum meretrice cubasse non dubium est. At illa quæ socerum fefellit, non carnis ejus concupiscentia, nec meretriciæ mercedis cupiditate peccavit: sed ex ipso sanguine prolem requirens, ex quo duobus jam fratribus nupta, tertio quoque denegato habere non potuit, patri eorum socero suo fœtandum corpus fraude subjecit, pignore mercedis accepto, quod non ad ornamentum, sed ad testimonium reservavit. Melius quidem sine filiis remaneret, quam sine jure matrimonii mater fieret: longe tamen alia intentione peccavit, quod filiis suis patrem providit socerum suum, quam si eum sibi concupisset adulterum. Denique cum jussu ejus produceretur ad mortem, et virgam, monile, atque annulum protulisset, dicens ab eo se gravidatam, cujus pignora illa essent; ubi ea quæ dederat ille cognovit, istam magis quam se justificatam esse respondit, quod ei filium suum maritum conjungere noluisset; qua destitutione compulsa, illo modo potius quam nullo modo posteritatem non aliunde quam ab eadem stirpe conquireret. In qua sententia, non eam justificatam, sed eam

[1] Matth. xix, 6.

magis quam se justificatam dicens, nec ipam laudavit, sed in sui comparatione præposuit : desiderium scilicet habendæ prolis, quo ducta illa se socero supposuerat, minus culpans, quam libidinosi concubitus ardorem, quo ipse velut ad meretricem victus intraverat : sicut quibusdam dicitur : « Justificastis Sodomam[1], » id est, tantum peccastis, ut vobis Sodoma comparata justa videatur. Quanquam etiam si hæc mulier non in pejoris facti comparatione minus culpata, sed omnino a socero laudata intelligatur : quæ tamen consulta illa æterna lege justitiæ, quæ naturalem ordinem perturbari vetat, non utique tantummodo corporum, sed maxime ac primitus animorum, quia in procreandis filiis ordinatam societatem non custodivit, merito culpabilis invenitur ; quid mirum, si peccatrix a peccatore laudatur?

LXII. Quod ita nobis Faustus, vel ipsa Manichæa perversitas arbitratur adversum, quasi nobis in illius Scripturæ veneratione dignoque præconio vitia hominum, quæ illa commemorat, necesse sit approbare : quin potius necesse est, ut quanto illam religiosius accipimus, tanto fidentiùs illa culpemus, quæ per ejus veritatem certius culpanda didicimus. Ibi enim fornicatio et omnis illicitus concubitus divino jure damnatur[1] : ac per hoc, cum talia quorumdam facta commemorat, de quibus eo loco suam taceat sententiam[2], judicanda nobis permittit, non laudanda præscribit. Quis enim nostrum in ipso Evangelio non detestatur Herodis crudelitatem, cum de Christi nativitate sollicitus tot infantes jussit occidi[3]? At hoc factum ibi non vituperatur, sed tantum narratur, sed ne hoc Manichæi vesana impudentia falsum esse contendant, quia et ipsam Christi nativitatem, qua Herodes perturbatus est, negant, ipso-

1 Ezech. xvi, 52. — 2 Exod. xx, 14 et 17. — 3 Deut. v, 18-21. — 4 Matth. ii, 16.

rum Judæorum immanitatem et cæcitatem legant, quemadmodum illic tantummodo narretur, non vituperetur, et tamen ab omnibus detestetur.

LXIII. Sed, inquiunt, iste Judas, qui cum sua nuru concubuit[1], inter duodecim Patriarchas computatur. Quid enim, et ille Judas, qui Dominum tradidit, nonne inter duodecim Apostolos numeratus est[2], et cum eis unus ex eis ad prædicandum Evangelium diabolus missus est[3]? Sed adhuc respondent et dicunt : Ille post tale facinus laqueo suo peremptus et Apostolorum numero exemptus est[4]; iste autem post hanc turpitudinem, inter fratres suos ab illo patre, cui tam magnum testimonium Deus perhibet, præcipue benedictus et super omnes laudatus est[5]. Quinimo hinc expressius apparet, non ad ipsum, sed ad Christum, qui ex ejus tribu prænuntiabatur in carne venturus, illam pertinere prophetiam : et ideo magis flagitium ejus divina Scriptura tacere non debuit, sicut non tacuit, ut in verbis patris ejus, quibus post illud dedecus ita laudatur, quia ipse non agnoscitur, alius requiratur.

LXIV. Quanquam Faustus dente maledico hoc ipsum intelligatur mordere voluisse, quod Christus a nobis ex ejus tribu venisse prædicatur : maxime quia in generationibus patrum ejus, quas Matthæus evangelista commemorat, etiam Zara, quem Thamar illa ex illo conceptu peperit, invenitur[6]. Nam si stirpem Jacob, non Christi generationem vellet reprehendere, habebat magis primitivum Ruben[7], qui paternum thorum nefaria libidine violavit[8] : qualem fornicationem Apostolus nec in Gentibus dicit auditam[9]. Quod factum etiam ipse pater Jacob, cum eos benediceret, super caput ejus accusando et de-

[1] Gen. XXXVIII, 18. — [2] Matth. X, 4. — [3] Joan. VI, 71. — [4] Matth. XXVII, 5. — [5] Gen. XLIX, 8. — [6] Matth. I, 3. — [7] Gen. XXXVIII, 30. — [8] Id. XXXV, 22. — [9] I Cor. V, 1.

testando non tacuit[1]. Hoc ergo crimen potius Faustus objiceret, ubi non error ex habitu meretricio, sed omnino voluntaria contaminatio paterni lectuli apparet; nisi et ipsam Thamar plus odisset, quod illo concubitu nihil aliud quam parere cuperet, quam si sola libidine carnalis voluptatis arsisset; et Christi progenitores culpando Incarnationi ejus fidem derogari voluisset : ignorans miser verissimum et veracissimum Salvatorem, non solum loquendo, sed etiam nascendo magistrum extitisse. Fideles enim ejus venturi ex omnibus gentibus etiam exemplo carnis ipsius discere debuerunt, parentum suorum iniquitates sibi obesse non posse. Proinde sponsus ille suis congruens invitatis, qui vocaturus erat ad nuptias bonos et malos, etiam nasci voluit de bonis et malis[2] : ut prophetiam Paschæ, qua præceptus est manducari agnus acceptus ex ovibus et capris[3], tanquam justis et injustis, ad se præfigurandum præcessisse firmaret. Documenta quippe Dei et hominis ubique conservans, parentes et bonos et malos propter convenientiam humanitatis non sprevit; partum autem virginis propter miraculum divinitatis elegit.

LXV. Inaniter ergo Faustus, in se ipsum potius dente sacrilego sæviens, sanctam Scripturam, quam totus jam mundus merito veneratur, accusat : quæ, ut supra dixi, tanquam speculi fidelis nitor, nullius accipit adulandam personam, sed et laudanda et vituperanda hominum facta vel ipsa judicat, vel legentibus judicanda proponit; nec solum homines ipsos vel vituperabiles vel laudabiles intimans, verumetiam quædam in vituperabilibus laudanda et in laudabilibus vituperanda non tacens. Neque enim quia vituperabilis homo erat Saül[4], ideo non est laudabile factum ejus, quod gustatum de anathemate tam diligenter scrutatus, tam severe vindicare conatus est, obediens

[1] Gen. XLIX, 3.—[2] Matth. XXII, 10.—[3] Exod. XII, 3.—[4] I Reg. XIV, 38.

Deo, qui hoc fieri prohibuerat; vel quod pythones et ventriloquos de regno suo delevit : aut quia laudabilis erat David[1], ideo peccata ejus, quæ Deus quoque arguit per Prophetam[2], vel approbanda vel imitanda sunt. Sicut nec in Pontio Pilato vituperandum est, quod adversus accusationes Judæorum innocentem Dominum judicavit[3] : nec in Petro laudandum est, quod eumdem Dominum ter negavit[4]; vel unde ab ipso Satanas appellatus est, quod non sapiendo quæ Dei sunt, eum voluit a passione, hoc est, a nostra salute revocare : paulo ante ergo dictus beatus, paulo post dictus est Satanas[5]. Sed quid in illo obtinuerit, apostolatus ejus et martyrii corona testatur.

LXVI. Sic itaque et regis David legimus peccata, sed legimus etiam recte facta. In quo autem prævaluerit, et unde quid vicerit, satis in promptu est, non malevolæ cæcitati, qua in sanctos libros et viros Faustus irruebat, sed religiosæ prudentiæ, qua et auctoritas divina, et merita humana possunt cerni atque discerni. Nam legant isti et videant, in David plura Deum redarguisse quam Faustum[6] : sed ibi est et pœnitentiæ sacrificium, ibi est illa incomparabilis mansuetudo usque ad immanissimum et atrocissimum inimicum[7], qui quoties illi est in manus fortissimas datus, toties ab illo est de manibus piissimis dimissus illæsus. Ibi memorabilis humilitas sub flagello Dei, et cervix regia Dominico jugo ita subdita, ut armatus et comitatus armatis, amara ex inimici ore convicia patientissime sustineret[8]; suumque comitem accensum iracundia, quod talia rex ejus audiret, et jam jamque in conviciatoris caput dextera ultrice pergentem, modestissime refrēnaret, regali suæ jussioni divini timoris pondus adjiciens,

[1] 1 Reg. xxviii. — [2] 2 Reg. xii, 1. — [3] Joan. xix, 4 et 6. — [4] Matth. xxvi, 70. — [5] Id. xvi, 17 et 23. — [6] 2 Reg. xii et xxiv, 10 — [7] Id. xii, 13, et 1 Reg. xxiv, 7 et xxvi, 10. — [8] 2 Reg. xvi, 5 et 10.

et dicens meritis suis hoc redditum superno judicio, quo ille injuriosus missus esset, ut in eum talia jacularetur opprobria. Ibi in gregem sibi commissum tanta dilectio pastoralis, ut pro eis ipse vellet mori, quando populo numerato peccatum elationis ejus sic punire placuit Deo, ut eumdem numerum minueret morte multorum, cujus multitudine cor regis fuerat superbia pertentatum : in quo occulto judicio Deus, apud quem non est iniquitas[1], et quos noverat indignos hac vita, subtraxit huic vitæ; et in illo qui de hominum copia se extulerat, tumorem animi humani ejusdem copiæ diminutione sanavit. Ibi tam religiosus Dei timor, sacramentum Christi in sancta unctione servabat, ut cor ejus pia sollicitudine trepidaverit, quando exiguam particulam de veste ipsius Saülis latenter abscidit[2], ut haberet unde illi fidem faceret, quam nollet eum, cum posset, occidere. Ibi tam prudens in filios et tanta clementia, ut cum innocentem puerum[3], pro quo ægrotante multis lacrymis et humilitatis sordibus sese abjiciens Dominum fuerat deprecatus, mortuum non luxerit; idem juvenem filium parricidali furore præcipitem, qui et paternum cubile stupris nefariis maculaverat, et contra patrem scelestum bellum gerebat, et vellet conservatum, et fleret occisum[4]: animæ scilicet tantis criminibus involutæ sempiternas prævidens pœnas, quibus evadendis eum per pœnitentiam corrigendum vivere cupiebat humiliatum. Hæc et alia multa laudanda et imitanda in illo sancto reperiuntur viro, si non perversus animus eam Scripturam, quæ de illo loquitur, perscrutetur : maxime si mente subdita et pia et plane fideli sequamur sententiam Dei, qui ejus noverat occulta cordis, ubi in conspectu ejus qui falli non potest, ita placuit, ut etiam filiis suis imitandus ab illo proponeretur.

[1] Rom. IX, 14. — [2] 1 Reg. XXIV, 5. — [3] 2 Reg. XII, 16 et 20. — [4] Id. XVIII, 5 et 33.

LXVII. Quid enim aliud quam cordis ejus profunda cernebat Spiritus Dei, quando correptus per Prophetam dixit : « Peccavi[1] : » continuoque ad hoc unum verbum audire meruit, quod acceperit veniam ? Ad quam rem, nisi ad sempiternam salutem ? Neque enim prætermissa est in illo secundum Dei comminationem flagelli paterni disciplina, ut et confessus in æternum liberaretur, et afflictus temporaliter probaretur. Haud vero mediocre fidei robur fuit, aut parvum mitis et obedientis animi indicium, cum audisset a Propheta quod sibi Deus ignovisset, et tamen quæ fuerat comminatus consequenter evenissent, non se dicere Prophetæ deceptum esse mendacio, nec murmurare adversus Deum, quasi falsam peccatorum ejus indulgentiam pronuntiaverit. Intelligebat enim vir alte sanctus, et non contra Deum, sed ad Deum levans animam suam, nisi Dominus esset confitenti pœnitentique propitius, quantum pœnarum æternarum ejus essent digna peccata : pro quibus cum temporalibus emendationibus ureretur, videbat erga se et manere veniam, et non negligi medicinam. Cur autem Saül per Samuëlem correptus, cum diceret etiam ipse : « Peccavi, » non meruit audire quod David, quod ei Dominus ignovisset[2] ? « Num personarum » acceptio est apud Deum ? Absit[3]. » Sed in simili voce quam sensus humanus audiebat, dissimile pectus erat quod divinus oculus discernebat. Quid talibus docemur exemplis, nisi regnum cœlorum intra nos esse, et de intimis nostris Deum colere nos debere, ut ex abundantia cordis os loquatur[4] ; non autem ut populus eum labiis honoret, cor autem eorum longe sit ab eo[5] : neque judicare aliter audeamus de hominibus, quorum interiora videre non possumus, quam Deus qui hoc potest, et falli aut corrumpi

[1] 2 Reg. xii, 13. — [2] 1 Reg. xv, 24. — [3] Gal. ii, 6. — [4] Luc. xvii, 28. — [5] Matth. xii, 34.

non potest[1] : cujus evidentissimam sententiam de David cum divinæ Scripturæ contineat tam sublimis auctoritas, multum ridenda, vel potius dolenda est aliter sentiens humana temeritas? Eis quippe divinis libris de antiquis viris credendum est, qui tam longe futura dixerunt, quæ præsentia nunc videntur.

LXVIII. Quid aliud in Evangelio discimus, cum eadem vox Petri auditur confitentis Christum Filium Dei, quæ etiam dæmoniorum, paria verba, sed longe impari corde emittentium[2]? Proinde in simili voce fides Petri laudatur, dæmoniorum immunditia cohibetur : a quo, nisi ab illo qui non aure humana, se divina mente radices internas vocum illarum nosset inspicere, et sine ulla falsitate discernere? Quam multi enim et alii homines dicunt Christum Filium Dei vivi, nec tamen Petri meritis comparantur : non solum illi, qui dicturi sunt in illo die : « Domine, » Domine, » et audituri : « Discedite a me[3]; » sed etiam illi, qui segregabuntur ad dexteram, in quibus plurimi nec unquam Christum vel semel negaverunt[4], nec ejus pro nostra salute passionem improbaverunt, nec Gentes judaïzare coëgerunt[5]; et tamen Petro qui hæc fecit, sedenti in duodecim sedibus, et non solum duodecim Tribus, verum et Angelos judicanti impares apparebunt. Ita etiam multi nullius appetentes uxorem, nullum maritum appetitæ usque ad mortem persequentes, tamen Davidicum meritum, cum iste illa fecisset, apud Deum habere non possunt. Tantum interest quid cuique in se ipso, quantumque displiceat, ut penitus extirpetur; et quid pro eo fructiferum et opulentum ingenti feracitate consurgat : quia et agricolæ plus placent agri, qui spinis etiam magnis eradicatis centenum proferunt, quam qui nullas

[1] Matth. XV, 8. — [2] Id. XVI, 17, et Luc. VIII, 26. — [3] Matth. VII, 22 et 23. — [4] Id. XXV, 33. — [5] Gal. II, 14.

unquam spinas habuerunt et vix ad tricenum perveniunt.

LXIX. Sic et Moysen famulum Dei fidelissimum in tota domo ejus, ministrum legis sanctæ, et mandati sancti, justi, et boni[1], cui Apostolus attestatur; nam ejus hæc verba sunt quæ commemoravi : ministrum etiam sacramentorum, non jam præstantium salutem, sed adhuc promittentium Salvatorem : quod et Salvator ipse confirmat, dicens : « Si crederetis Moysi, crederetis et mihi; de » me enim ille scripsit[2] : » unde suo loco, quantum satis visum est, contra impudentes Manichæorum calumnias disseruimus : hunc ergo Moysen famulum Dei vivi, Dei veri, Dei summi, fabricatoris cœli et terræ, non de alieno, sed de nihilo, non premente necessitate, sed affluente bonitate, non per sui membri pœnam, sed per sui verbi potentiam : hunc, inquam, Moysen, humilem in recusando tam magnum ministerium, subditum in suscipiendo[3], fidelem in servando, strenuum in exequendo; in regendo populo vigilantem, in corrigendo vehementem, in amando ardentem, in sustinendo patientem; qui pro eis quibus præfuit, Deo se interposuit consulenti, opposuit irascenti : hunc itaque talem ac tantum virum absit a nobis ut ex maledico Fausti ore pensemus; sed ex ore plane veridici Dei, qui veraciter hominem, quem fecerat, noverat : quandoquidem etiam peccata hominum, quæ ipse non facit, et in diffitentibus ut judex agnoscit, et in confitentibus ut pater ignoscit. Ex ore omnino ejus Moysen servum ejus et amamus, et admiramur, et quantum possumus imitamur, cum simus longe illius meritis inferiores, etiam nullo Ægyptio vel occiso vel expoliato, nullo bello gesto, quorum ille aliud futuri indole defensoris, alia imposito imperio Dei fecit.

[1] Hebr. III, 5. — [2] Joan. V, 46. — [3] Exod. IV, 10.

LXX. Ut interim omittam, quod cum percussisset Ægyptium, quanquam illi Deus non præceperit[1], in persona tamen prophetica ad hoc divinitus fieri permissum est, ut futurum aliquid præsignaret : unde nunc non ago, sed omnino tanquam nihil significaverint facta illa discutio; consultaque illa æterna lege reperio non debuisse hominem ab illo, qui nullam ordinatam potestatem gerebat, quamvis injuriosum et improbum, occidi. Verumtamen animæ virtutis capaces ac fertiles præmittunt sæpe vitia, quibus hoc ipsum indicent, cui virtuti sint potissimum accommodatæ, si fuerint præceptis excultæ. Sicut enim et agricolæ quam terram viderint, quamvis inutiles, tamen ingentes herbas progignere, frumentis aptam esse pronuntiant; et ubi filicem aspexerint, licet eradicandam sciant, validis vitibus habilem intelligunt; et quem montem oleastris sylvescere aspexerint, oleis esse utilem cultura accedente non dubitant : sic illi animi motus, quo Moyses peregrinum fratrem a cive improbo injuriam perpetientem, non observato ordine potestatis, inultum esse non pertulit, non virtutum fructibus inutilis erat, sed adhuc incultus, vitiosa quidem, sed magnæ fertilitatis signa fundebat. Ipse denique per Angelum suum divinis Moysen vocibus evocavit in monte Sina[2], per quem liberaretur ex Ægypto populus Israël; eumque miraculo visionis in rubo flammante et non ardente, verbisque Domiuicis ad frugem obedientiæ præparavit : qui etiam Saulum Ecclesiam persequentem de cœlo vocavit, prostravit, erexit, implevit, tanquam percussit, amputavit, inseruit, fœcundavit[3]. Illa namque Pauli sævitia, cum secundum æmulationem paternarum traditionum persequebatur Ecclesiam[4], putans officium Deo se facere, tanquam sylvestre erat vitium, sed magnæ feracitatis indicium. Hinc erat etiam illud Petri,

[1] Exod. II. — [2] Id. III, 4. — [3] Act. IX, 4. — [4] Gal. I, 14.

cum evaginato gladio volens defendere Dominum, aurem persecutoris abscidit, quod factum Dominus satis minaciter cohibuit, dicens : « Reconde gladium ; qui enim » gladio usus fuerit, gladio cadet[1]. » Ille autem utitur gladio, qui nulla superiore ac legitima potestate vel jubente vel concedente, in sanguinem alicujus armatur. Nam utique Dominus jusserat ut ferrum Discipuli ejus ferrent, sed non jusserat ut ferirent. Quid ergo incongruum, si Petrus post hoc peccatum factus est pastor Ecclesiæ, sicut Moyses post percussum Ægyptium factus est rector illius Synagogæ? Uterque enim non detestabili immanitate, sed emendabili animositate justitiæ regulam excessit : uterque odio improbitatis alienæ, sed ille fraterno, iste Dominico, licet adhuc carnali, tamen amore peccavit. Resecandum hoc vitium vel eradicandum ; sed tamen tam magnum cor, tanquam terra frugibus, ita ferendis virtutibus excolendum.

LXXI. Quid ergo jam de expoliatis Ægyptiis Faustus objicit, nesciens quid loquatur? Quod faciendo Moyses usque adeo non peccavit, ut non faciendo peccaret. Deus enim jusserat, qui utique novit non solum secundum facta, verumetiam secundum cor hominis, quid unusquisque, vel per quem perpeti debeat. Carnalis itaque adhuc ille populus erat, et rerum terrenarum cupiditate occupatus : Ægyptii vero sacrilegi et iniqui ; nam et auro illo, hoc est, Dei creatura male utentes ad Creatoris injuriam, suis idolis serviebant, et homines peregrinos labore gratuito injuste ac vehementer afflixerant. Digni ergo erant et isti quibus talia juberentur, et illi qui talia paterentur : et forte secundum suas voluntates et cogitationes Hebræi magis permissi sunt facere ista, quam jussi ; sed eis Deus permissionem suam per famulum suum Moysen innotescere voluit, quando mandavit ut diceret. Fieri autem po-

[1] Matth. XXVI, 52.

test, ut sint aliæ causæ occultissimæ, cur hoc illi populo divinitus dictum sit : sed divinis imperiis cedendum obtemperando, non resistendum est disputando. Apostolus dixit : « Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consi» liarius ejus fuit[1] ?» Sive ergo ista sit causa, quam dixi, sive alia quælibet in secreta et abdita dispositione Dei lateat, cur hoc per Moysen illi populo dixerit, ut ab Ægyptiis sibi commodanda peterent quæ auferrent : hoc tamen confirmo, nec frustra nec inique dictum esse, nec licuisse Moysen aliter quam Deus dixerat facere, ut penes Dominum esset consilium jubendi, penes famulum autem obsequium peragendi.

LXXII. Sed Deus, inquit, verus et bonus nullo modo talia jussisse credendus est. Imovero talia recte non jubet, nisi Deus verus et bonus, qui et solus novit quid cuique jubendum sit, et solus neminem quidquam incongruum perpeti sinit. Cæterum ista imperita et falsa bonitas cordis humani contradicat et Christo, ne Deo bono jubente impii mali aliquid patiantur, cum dicturus est Angelis : « Colli» gite primum zizania, et alligate fasciculos ad comburen» dum[2].» Qui tamen hoc ipsum inopportune facere volentes servos prohibuit, dicens : Ne forte cum vultis colligere zizania, eradicetis simul et triticum. Ita solus Deus verus et bonus novit, quid, quando, quibus, per quos fieri aliquid vel jubeat vel permittat. Poterat etiam ista humana, non bonitas, sed plane vanitas eidem Domino contradicere, cum desiderio noxio dæmones in porcos ire volentes petentesque permisit[3] : præsertim quia Manichæi non solum porcos, verum etiamminuta et abjecta animalia, hominum animas habere crediderunt. Qua vanitate improbata et abjecta, illud tamen constat, Dominum nostrum Jesum Christum Dei unicum Filium, ac per hoc Deum

[1] Rom. XI, 34. — [2] Matth. XIII, 30. — [3] Id. VIII, 31.

verum et bonum, mortem pecorum alienorum, perniciem qualiumcumque animantium, et grave damnum hominum, desiderio dæmonum concessisse. Quis autem dementissimus dixerit, quod eos ab hominibus non potuisset excludere, etiam si eorum noxiæ voluntati nec porcorum exitium præstare voluisset? Porro si spirituum damnatorum et igni æterno jam destinatorum, quamvis sæva et iniqua cupiditas a Creatore atque ordinatore omnium naturarum, occulto quidem, sed ubique justo moderamine, in id quo se inclinaverat, relaxata est; quid absurdum est, si Ægyptii ab Hebræis, homines inique dominantes ab hominibus liberis, quorum etiam mercedis pro eorum tam duris et injustis laboribus fuerant debitores, rebus terrenis, quibus etiam ritu sacrilego in injuriam Creatoris utebantur, privari meruerunt? Quod tamen si Moyses sua sponte jussisset, aut hoc Hebræi sua sponte fecissent, profecto peccassent: quanquam illi, non quidem hoc faciendo, quod vel jusserat vel permiserat Deus, sed tamen talia fortasse cupiendo peccaverunt. Quod autem hoc facere divina dispensatione permissi sunt, illius judicio justo bonoque permissi sunt, qui novit et pœnis vel coërcere improbos, vel erudire subjectos; et præcepta validiora dare sanioribus, et quosdam medicinales gradus infirmioribus ordinare. Moyses vero nec cupiditatis arguendus est in illis rebus desideratis, nec contumaciæ in divinis imperiis quibuscumque contemptis.

LXXIII. Quædam enim facta, lex illa æterna quæ ordinem naturalem conservari jubet, perturbari vetat, ita medio quodam loco posuit hominibus, ut in eis usurpandis merito reprehendatur audacia, in exequendis autem obedientia jure laudetur. Tantum interest in ordine naturali, quid a quo agatur, et sub quo quisque agat. Abraham si filium sponte immolaret, quid nisi horribilis et insanus[1]?

[1] Gen. XXII, 10.

Deo autem jubente, quid nisi fidelis et devotus apparuit? Quod usque adeo ipsa veritas clamat, ut ejus voce deterritus Faustus, cum in ipsum Abraham quid diceret, unguibus et dentibus quærens, usque ad calumniosum mendacium perveniret, hoc tamen reprehendere non auderet; nisi forte non ei veniret in mentem factum ita nobile, ut non lectum, nec quæsitum animo occurreret, ut denique tot linguis cantatum, tot locis pictum, et aures et oculos dissimulantis feriret. Quapropter si in occidendo filio sponteneus motus execrabilis, Deo autem jubente obsecundans famulatus, non solum inculpabilis, verumetiam laudabilis invenitur, quid Moysen, Fauste, reprehendis, quod expoliarit Ægyptios? Si te irritat velut humana facientis improbitas, divina terreat jubentis auctoritas. An talia fieri volentem etiam ipsum Deum vituperare paratus es? «Redi ergo retro, Satanas; neque enim sapis quæ Dei » sunt, sed quæ sunt hominum[1]. » Atque utinam hoc sicut Petrus audire dignus fuisses, atque id quod in Deo sensu infirmo reprehendis, postea prædicasses, quemadmodum ille glorioso præconio postea gentibus annuntiabat, quod ei primo, cum Dominus vellet fieri, displicebat.

LXXIV. Quamobrem si jam tandem intelligit humana duritia atque in rebus rectis voluntas prava atque perversa, plurimum interesse, utrum aliquid humana cupiditate vel temeritate admittatur, an Dei pareatur imperio, qui novit, quid, quando, quibus permittat aut jubeat, quid cuique facere patique conveniat: nec bella per Moysen gesta miretur aut horreat, quia et in illis divina secutus imperia non sæviens, sed obediens fuit; nec Deus cum jubebat ista, sæviebat, sed digna dignis retribuebat, dignosque terrebat. Quid enim culpatur in bello? An quia moriuntur quandoque morituri, ut domentur in pace

[1] Matth. XVI, 23.

victuri ? Hoc reprehendere timidorum est, non reliogiosorum. Nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, impacatus atque implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, et si qua similia, hæc sunt quæ in bellis jure culpantur; quæ plerumque ut etiam jure puniantur, adversus violentiam resistentium, sive Deo, sive aliquo legitimo imperio jubente, gerenda ipsa bella suscipiuntur a bonis, cum in eo rerum humanarum ordine inveniuntur, ubi eos vel jubere tale aliquid, vel in talibus obedire juste ordo ipse constringit. Alioquin Joannes, cum ad eum baptizandi milites venirent, dicentes : « Et nos quid faciemus[1] ? » responderet eis : Arma abjicite, militiam istam deserite, neminem percutite, vulnerate, prosternite. Sed quia sciebat eos, cum hæc militando facerent, non esse homicidas, sed ministros legis, et non ultores injuriarum suarum, sed salutis publicæ defensores, respondit eis : » Neminem concusseritis, nulli calumniam feceritis, sufficiat vobis stipendium vestrum[2]. » Sed quia Manichæi Joannem aperte blasphemare consueverunt, ipsum Dominum Jesum Christum audiant hoc stipendium jubentem reddi Cæsari, quod Joannes dicit debere sufficere militi. « Reddite, inquit, Cæsari quæ Cæsaris sunt, et Deo quæ » Dei sunt[3]. » Et ad hoc enim tributa præstantur, ut propter bella necessario militi stipendium præbeatur. Merito et illius Centurionis dicentis : « Et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites; et dico huic : » Vade, et vadit; et alii : Veni, et venit; et servo meo : » Fac hoc, et facit[4]; » fidem laudavit, non illius militiæ desertionem imperavit. Sed de justis quidem injustisque bellis nunc disputare longum est, et non necessarium.

LXXV. Interest enim quibus causis quibusque auctoribus homines gerenda bella suscipiant : ordo tamen ille

[1] Luc. III, 14. — [2] Ibid. — [3] Matth. XXI, 22. — [4] Id. VIII, 9, et Luc. VII, 8.

naturalis mortalium paci accommodatus hoc poscit, ut suscipiendi belli auctoritas atque consilium penes Principem sit; exequendi autem jussa bellica ministerium milites debeant paci salutique communi. Bellum autem, quod gerendum Deo auctore suscipitur, recte suscipi, dubitare fas non est, vel ad terrendam, vel ad obterendam, vel ad subjugandum mortalium superbiam : quando ne illud quidem quod humana cupiditate geritur, non solum incorruptibili Deo, sed nec sanctis ejus obesse aliquid potest; quibus potius ad exercendam patientiam et ad humiliandam animam ferendamque paternam disciplinam etiam prodesse invenitur. « Neque enim habet in eos quis» quam ullam potestatem, nisi cui data fuerit desuper[1]. » Non est enim potestas nisi a Deo[2], sive jubente sive sinente. Cum ergo vir justus, si forte sub rege homine etiam sacrilego militet, recte possit illo jubente bellare civicæ pacis ordinem servans; cui quod jubetur, vel non esse contra Dei præceptum certum est, vel utrum sit, certum non est, ita ut fortasse reum regem faciat iniquitas imperandi, innocentem autem militem ostendat ordo serviendi : quanto magis in administratione bellorum innocentissime diversatur, qui Deo jubente belligerat, quem male aliquid jubere non posse, nemo qui ei servit ignorat.

LXXVI. Si autem propterea putant non potuisse Deum bellum gerendum jubere, quia Dominus postea Jesus Christus : « Ego, inquit, dico vobis, non resistere adversus ma» lum, sed si quis te percusserit in maxillam tuam dextram, » præbe illi et sinistram[3]; » intelligant hanc præparationem non esse in corpore, sed in corde : ibi est enim sanctum cubile virtutis, quæ in illis quoque antiquis justis nostris patribus habitavit : sed eam rerum dispensationem ac distributionem temporum ordo poscebat, ut prius ap-

[1] Joan. XIX, 11. — [2] Rom. XIII, 1. — [3] Matth. V, 39.

pareret etiam ipsa bona terrena, in quibus et humana regna et ex hostibus victoriæ deputantur, propter quæ maxime civitas impiorum diffusa per mundum supplicare idolis et dæmonibus solet, non nisi ad unius Dei veri potestatem atque arbitrium pertinere. Unde et Vetus Testamentum secretum regni cœlorum tempore opportuno aperiendum promissionibus terrenis operuit, et quodam modo umbrosius opacavit. Ubi autem venit plenitudo temporis[1], ut Novum Testamentum revelaretur, quod figuris Veteris velabatur, evidenti testificatione jam demonstrandum erat, esse aliam vitam pro qua debet hæc vita contemni, et aliud regnum pro quo oportet omnium terrenorum regnorum adversitatem patientissime sustineri. Proinde per quorum confessiones, passiones, et mortes hoc Deo placuit attestari, Martyres appellantur, qui Latine testes interpretantur : quorum numerus tantus effloruit, ut si eos Christus, qui de cœlo Saulum vocavit[2], et ex lupo factum ovem, in medium luporum misit, congregatos vellet armare atque adjuvare pugnantes, sicut Hebræos patres adjuvit, quæ gentes resisterent, quæ regna non cederent? Sed ut præclarissimum testimonium veritati perhiberetur, qua jam docendum erat, non propter temporalem in hac vita, sed propter æternam post hanc vitam felicitatem Deo esse serviendum, ea quæ vulgo infelicitas dicitur, pro illa felicitate subeunda fuerat et ferenda. Itaque in plenitudine temporum Filius Dei factus ex muliere, factus sub lege, ut eos qui sub Lege erant redimeret[3], factus ex semine David secundum carnem[4], mittit Discipulos velut oves in medium luporum[5], et monet ne timeant eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere : promittit etiam ipsius corporis renovandam integritatem usque ad capilli reparationem :

[1] Gal. IV, 4. — [2] Act. IX, 5. — [3] Gal. IV, 4. — [4] Rom. I, 3. — [5] Matth. X, 16.

Petri gladium revocat in vaginam[1] : aurem inimici præcisam reparat ad pristinam formam[2] : dicit se legionibus Angelorum imperare potuisse ad delendos inimicos[3], nisi calix bibendus esset, quem paterna voluntas dedisset : bibit præcedens, propinat sequentibus[4] : virtutem patientiæ suo revelat præcepto, suo confirmat exemplo. « Propter » quod Deus illum suscitavit a mortuis, et donavit ei no- » men quod est super omne nomen; ut in nomine Jesu » omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, et infer- » norum; et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Je- » sus in gloria est Dei Patris[5]. Regnaverunt hic ergo Patriarchæ et Prophetæ, ut et ista regna Deum dare et auferre ostenderetur : non hic regnaverunt Apostoli et Martyres, ut regnum cœlorum desiderandum potius panderetur. Illi reges bella gesserunt, ut tales quoque victorias appareret Dei voluntate præstari : isti non resistendo interfecti sunt, ut potiorem esse docerent victoriam pro fide veritatis occidi. quanquam et illic Prophetæ noverant mori pro veritate, sicut ipse Dominus dicit : « A sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariæ[6] : » et hic posteaquam cœpit impleri, quod sub figura Solomonis (qui latine ininterpretatur Pacificus) de Domino Christo, « Ipse est enim » pax nostra[7], » in Psalmo prophetatum est : « Et adorabunt » eum omnes reges terræ, omnes gentes servient illi[8] : » Christiani quoque imperatores plenam gerentes fiduciam pietatis in Christo, de inimicis sacrilegis, qui spem suam in sacramentis idolorum dæmonumque posuerant, gloriosissimam victoriam perceperunt; cum apertissimis notissimisque documentis, de quibus nonnulli jam scriptum memoriæ commendarunt, illos fallerent vaticinia dæmoniorum, hos firmarent prædicta sanctorum.

[1] Matth. XXVI, 52.—[2] Luc. XXII, 51.—[3] Matth. XXVI, 53.—[4] Luc. XXII, 41, 42.—[5] Philip. II, 9.—[6] Matth. XXIII, 35.—[7] Ephes. II, 14.—[8] Psal. LXXI, 11.

LXXVII. Si autem hoc mirum istis vanis videtur, quod aliud tunc Deus præcepit dispensatoribus Veteris Testamenti ubi Novi gratia velabatur, aliud prædicatoribus Novi Testamenti ubi Veteris obscuritas revelatur; attendant ipsum Dominum Christum mutantem quæ dixerat, et aliud dicentem : « Quando misi vos, inquit, sine sacculo et pera et calceamentis, numquid aliquid defuit » vobis. At illi dixerunt : Nihil. Dicit ergo eis : Sed nunc » qui habet sacculum, tollat, similiter et peram; et qui » non habet, vendat tunicam suam, et emat gladium[1]. » Isti certe si ista diversa in Testamentis singulis invenirent, Vetere et Novo, etiam ex hoc clamarent, duo sibi Testamento esse contraria. Quid ergo nunc respondebunt, cum idem ipse dicit : « Antea misi vos sine sacculo et pera et » calceamentis, et nihil vobis defuit : nunc autem qui habet sacculum, tollat, similiter et peram; et qui habet » tunicam, vendat et emat gladium? » Jamne intelligunt quemadmodum nulla inconstantia præcipientis, sed ratione dispensantis, pro temporum diversitate, præcepta, vel consilia, vel permissa mutentur? Nam si dicunt certi mysterii gratia hoc de tollendo sacculo et pera et emendo gladio locutum fuisse, cur non admittunt certi mysterii gratia eumdem unum Deum tunc Prophetas gerere bella jussisse, nunc Apostolos prohibuisse? Neque enim in eo quod ex Evangelio commemoravimus, verba tantum Domini fuerunt : sed et obtemperantium quoque Discipulorum facta secuta sunt. Nam et tunc sine sacculo et pera ierunt, et nihil eis defuit; sicut ejus interrogatio et eorum responsio declaravit. Et nunc dixerunt ei, cum de gladio emendo jussisset : « Ecce sunt hic duo gladii. Et ille respondit : Sufficit[2]. » Hinc et Petrus armatus inventus est, cum aurem persecutoris abscidit : ubi spontanea ejus coër-

[1] Luc. XXII, 35. — [2] Ibid. 38.

cetur audacia: quia non ut jussus fuerat ferrum tollere, ita jussus fuerat et ferire. Latebat certe Domini voluntas, cur arma portari præcepisset, quibus eos uti noluisset. Verumtamen ad illum cum ratione præcipere, ad istos autem sine retractatione præcepta facere pertinebat.

LXXVIII. Calumniosa ergo imperitia Moyses reprehenditur quod bella gesserit, qui minus reprehendi debuit, si sua sponte gereret, quam si Deo jubente non gereret: ipsum vero Deum, quod talia jusserit, audere reprehendere, vel Deum justum et bonum talia jubere potuisse non credere, hominis est, ut mitius loquar, cogitare non valentis divinæ providentiæ per cuncta summa atque ima tendenti nec novum esse quod oritur, nec perire quod moritur; sed in suo singula quæque ordine sive naturarum sive meritorum vel cedere, vel succedere, vel manere: hominum autem rectam voluntatem divinæ legi conjungi, inordinatam vero cupiditatem divinæ legis ordine coërceri: ut nec bonus aliud quam præcipitur velit, nec malus amplius quam permittitur possit; ita sane, ut non impune possit quod injuste voluerit. Ac per hoc in omnibus quæ humana infirmitas horret aut timet, sola iniquitas jure damnatur: cætera sunt vel tributa naturarum, vel merita culparum. Fit autem homo iniquus, cum propter se ipsas diligit res propter aliud assumendas, et propter aliud appetit res propter se ipsas diligendas. Sic enim, quantum in ipso est, perturbat in se ordinem naturalem, quem lex æterna conservari jubet. Fit autem homo justus, cum ob aliud non appetit rebus uti, nisi propter quod divinitus institutæ sunt; ipso autem Deo frui propter ipsum, seque et amico in ipso Deo propter eumdem ipsum Deum. Propter Deum enim amat amicum, qui Dei amorem amat in amico. Sive autem iniquitas, sive justitia, nisi esset in voluntate, non esset in potestate. Porro si in potestate non esset, nullum præ-

mium, nulla pœna justa esset : quod nemo sapit, nisi qui desipit. Ignorantia vero et infirmitas, ut vel nesciat homo quid velle debeat, vel non omne quod voluerit possit, ex occulto pœnarum ordine venit, et illis inscrutabilibus judiciis Dei, apud quem non est iniquitas. Proditum est enim nobis peccatum Adam fideli eloquio Dei, et quia in illo omnes moriuntur, et quia per illum peccatum intravit in hunc mundum, et per peccatum mors, veraciter scriptum est[1]. Et quia ex hac pœna corpus corrumpitur et aggravat animam, et deprimit terrena habitatio sensum multa cogitantem[2], verissimum nobisque notissimum est : et quia de hac justa pœna non liberat nisi misericors gratia, certum est. Et hinc Apostolus gemebundus exclamat : « Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis » hujus ? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nos- » trum[3]. » Sed quæ sit distributio judicantis et miserentis Dei, cur alius sic, alius autem sic, occultis fit causis, justis tamen. Non tamen ideo nescimus omnia ista judicio aut misericordia Dei fieri, licet in abdito positis mensuris et numeris et ponderibus, quibus omnia disponuntur a Deo creatore omnium quæ naturaliter sunt[4] ; nec auctore, sed tamen ordinatore etiam peccatorum ; ut ea quæ peccata non essent, nisi contra naturam essent, sic judicentur et ordinentur, ne universitatis naturam turbare vel turpare permittantur, meritorum suorum locis et conditionibus deputata. Quæ cum ita sint, et cum per hoc secretum judiciorum Dei motusque humanarum voluntatum eisdem prosperitatibus alii corrumpantur, alii temperanter utantur ; et eisdem adversitatibus alii deficiant, alii proficiant : cumque ipsa humana mortalisque vita tentatio sit super terram[5], quis hominum novit cui prosit aut obsit in pace

[1] Rom. IX, 14, et V, 12. — [2] Sap. IX, 15. — [3] Rom. VII, 24 — [4] Sap. XI, 21. — [5] Job. VII, 1.

regnare vel servire, vel vacare, vel mori ; in bello autem vel imperare, vel pugnare, vel vincere, vel occidi? cum hoc tamen constet, et qui prodest, non nisi per divinum prodesse beneficium , et qui obest, nonnisi per divinum obesse judicium.

LXXIX. Quid ergo insilimus iu temerarias reprehensiones, atque utinam hominum, et non Dei? Servierint dispensatores Veteris Testamenti, iidemque prænuntiatores Novi Testamenti, peccatores occidendo; servierint dispensatores Novi Testamenti, iidemque expositores Veteris Testamenti, a peccatoribus moriendo : Deo tamen uni utrique servierunt, per diversa et congrua tempora docenti bona temporalia et a se petenda et propter se contemnenda, molestias temporales et a se posse imperari et propter se debere tolerari. Quid ergo crudele Moyses aut mandavit aut fecit, cum commissum sibi populum sancte zelans et uni vero Deo subditum cupiens, posteaquam cognovit ad fabricandum et colendum idolum defluxisse, mentemque impudicam prostituisse dæmonibus, in paucos eorum vindicans gladio; quos Deus ipse quem offenderant[1], alto et secreto judicio feriendos voluisset mox feriri, et in præsenti salubriter terruit, et diciplinam in posterum sanxit? Nam cum nulla crudelitate, sed magna dilectione fecisse quod fecit, quis non in verbis ejus agnoscat orantis pro peccato eorum, et dicentis : « Si dimittis illis pecca- » tum, dimitte; sin autem, dele me de libro tuo[2]. » Comparans ergo unusquisque pie prudens illam cædem et hanc precem, videt profecto apertissime, videt quantum malum sit animæ per simulacra dæmonum fornicari, quando sic sævit qui sic amat. Sic plane et Apostolus, non crudeliter, sed amabiliter tradidit hominem Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini

[1] Exod. XXXII, 27. — [2] Ibid. 31.

Jesu[1]. Tradidit et alios, ut discerent non blasphemare[2]. Legunt scripturas apocryphas Manichæi, a nescio quibus sutoribus fabularum sub Apostolorum nomine scriptas : quæ suorum scriptorum temporibus in auctoritatem sanctæ Ecclesiæ recipi mererentur, si sancti et docti homines, qui tunc in hac vita erant et examinare talia poterant, et eos vera locutos esse cognoscerent. Ibi tamen legunt apostolum Thomam, cum esset in quodam nuptiarum convivio peregrinus et prorsus incognitus, a quodam ministro palma percussum, imprecatum fuisse homini continuam sævamque vindictam. Nam cum egressus fuisset ad fontem, unde aquam convivantibus ministraret, eum leo irruens interemit, manumque ejus, qua caput Apostoli levi ictu percusserat, a corpore avulsam, secundum verbum ejusdem Apostoli id optantis atque imprecantis, canis intulit mensis, in quibus ipse discumbebat Apostolus. Quid hoc videri crudelius potest? Verum quia ibi, nisi tamen fallor, hoc etiam scriptum est, quod ei veniam in sæculo futuro petiverit, facta est compensatio beneficii majoris : ut et Apostolus quam charus Deo esset, per hunc timorem commendaretur ignotis, et illi post hanc vitam quandoque finiendam in æternum consuleretur. Utrum illa vera sit aut conficta narratio, nihil mea nunc interest. Certe enim Manichæi, a quibus ille scripturæ, quas Canon ecclesiasticus respuit, tanquam veræ atque sinceræ acceptantur, saltem hinc coguntur fateri, virtutem illam patientiæ, quam docet Dominus, dicens : « Si quis te per- » cusserit in maxillam tuam dexteram, præbe illi et sinis- » tram[3], » posse esse in præparatione cordis, etiam si non exhibeatur gestu corporis, et expressione verborum : quandoquidem Apostolus palma percussus, potius Deum rogavit, ut injurioso homini in futuro sæculo parceretur,

[1] I Cor. v, 5 — [2] I Tim. I, 20.— [3] Matth. v, 39.

in præsenti autem illa injuria non inulta relinqueretur, quam vel præbuit ferienti alteram partem, aut ut iterum feriret admonuit. Tenebat certe interius dilectionis affectum, et exterius requirebat correctionis exemplum. Sive hoc verum sit, sive confictum, cur nolunt credere tali animo famulum Dei Moysen idoli fabricatores et adoratores gladio prostravisse; cum et in ejus verbis satis appareat, ita hujusmodi peccato eum veniam deprecatum, ut nisi impetraret, deleri se vellet de libro Dei? Et quid simile, ignotus homo palma percussus, et Deus ex Ægypti servitute liberans per divisum mare trajiciens, fluctibus persequentes inimicos operiens, idolo sibi prælato derelictus atque contemptus? Si autem pœnas ipsas comparemus, quid simile ferro interimi, et a feris trucidari atque laniari? quandoquidem judices publicis legibus servientes, majoris criminis reos bestiis subrigi, quam gladio percuti jubent.

LXXX. Restat in maledicis et sacrilegis reprehensionibus Fausti, quibus nunc respondeo, quod locutus Dominus ad Osee prophetam dixit : « Accipe tibi uxorem fornicariam, et fac filios de fornicaria[1]. » In qua Scriptura sic excæcatum est immundum cor eorum, ut nec apertissima verba evangelica intelligant Domini dicentis ad Judæos : « Meretrices et publicani præcedent vos in regno cœlorum[2]. » Quid enim adversum clementiæ veritatis, quid inimicum fidei christianæ, si meretrix, relicta fornicatione, in castum conjugium commutetur? Et quid tam incongruum et alienum a fide Prophetæ, quam si non crederet omnia peccata impudicæ dimissa esse in melius commutatæ? Itaque cum meretricem Propheta fecit uxorem, et ad vitam corrigendam mulieri consultum est, et figuræ sacramentum, de quo mox loquemur, expressum. Sed quis non videat in hoc facto quid potius Manichæorum

[1] Osee, I, 2. — [2] Matth. XXI, 31.

offendat errorem ? Scilicet, quia solent dare operam meretrices ne gravidæ fiant. Proinde istis fornicaria magis permanens placebat ut deum ipsorum non ligaret, quam unius viri facta uxor ut pareret.

LXXXI. De Salomone autem quid dicam, nisi quia gravius ipsius fidelis et sanctæ Scripturæ testimonio redarguitur, quam petulantibus et nugacibus Fausti conviciis? Illa enim de illo et quid boni prius habuisset, et quid mali faciendo bonum in quo primum fuerat reliquisset, veraciter fideliterque locuta est[1] : iste autem oculis clausis, vel potius extinctis, non quo lumine manifestante ducebatur ibat, sed quo malevolentia præcipitante ferebatur irruebat[2]. Hoc ipso enim magis insinuaverunt sancti libri religiosis lectoribus et electoribus suis, quam caste habuerint sancti viri plures uxores ; quod Salomon, qui eas non illo modo, sed magis ad libidinem quam ad propaginem habuit, improbatus est et reprehensus his verbis, ut appellaretur amator mulierum[3] ; et inde ad profundum idololatriæ lapsus atque demersus, eadem veritate personam nullius acceptante proderetur.

LXXXII. Nunc ergo jam pertractatis personis omnibus, per quas Faustus putavit Scripturas Veteris Testamenti esse culpandas, redditoque suo cuique sermone congruo, quo vel defensi sunt homines Dei adversus hæreticorum carnaliumque calumnias, vel reprehensis hominibus, tamen Scriptura laudabilis venerabilisque monstrata est : videamus deinceps ex ordine, quo eos homines Faustus accusando commemoravit, quid etiam significent ipsa facta hominum, quid prophetiæ gerant, quæ futura prænuntient : quod jam fecimus de Abraham et Isaac et Jacob, quorum se Deus ita dici voluit[4], tanquam solorum esset Deus, qui Deus est universæ creaturæ : non frustra utique

[1] 3 Reg. III et XI. — [2] Eccli. XLVII. — [3] 3 Reg. XI, 1. — [4] Exod. III, 15.

tantum eis tribuens honorem, nisi quia noverat in eis, quod solus etiam perfecte summeque nosse poterat, sinceram præcipuamque charitatem : et quia in eis tribus Patribus quodam modo consummavit magnum ac mirabile sacramentum futuri populi sui, quod per liberas genuerunt, non solum in libertatem, sicut per Saram et Rebeccam et Liam et Rachel; verumetiam in servitutem, sicut per eamdem Rebeccam natus est Esaü[1], cui dictum est : Eris servus fratris tui : et per ancillas non solum in servitutem, sicut per Agar[2]; verumetiam in libertatem, sicut per Balam et Zelpham[3]. Ita enim et in populo Dei et per spiritnales liberos nascuntur non solum in laudabilem libertatem, quemadmodum illi quibus dicitur : « Imitato» res mei estote, sicut et ego Christi[4]; » verumetiam in damnabilem servitutem, sicut per Philippum Simon[5] : et per carnales servos, nascuntur non solum in damuabilem servitutem, qui eos imitantur; verumetiam in laudabilem libertatem, quibus dicitur : « Quæ dicunt, facite; quæ » autem faciunt, facere nolite[6]. » Hoc magnum sacramentum quisquis in Dei populo prudenter agnoverit, unitatem Spiritus in vinculo pacis usque in finem quibusdam cohærendo, quosdam tolerando custodit. Fecimus hoc et de Loth, quid ejus laudandum, quid culpandum Scriptura narraverit[7], quid intelligendum de tota illa re gesta significaverit, demonstrantes.

LXXXIII. Sequitur ut Judæ factum consideremus, quod cum sua nuru concubuit, quid significaverit futurorum. Sed prius præloquendum est, ne quemquam parvæ considerationis offendat, quod de quibusdam malis operibus hominum in Scripturis sanctis, quædam non mala, sed bona futura significantur. Servat enim ubique

[1] Gen. xxv, 23. — [2] Id. xvi, 15. — [3] Id. xxx, 4. — [4] I Cor. iv, 16. — [5] Act. viii, 13. — [6] Marc. xxiii, 3. — [7] Gen. xix, 1.

divina providentia virtutem bonitatis suæ, ut quemadmodum ex adulterorum concubitu formatur et nascitur homo, de hominum opere malo bonum opus Dei, sicut in præcedenti sermone jam diximus [1], de fœcunditate seminum, non de turpitudine vitiorum; ita in Scripturis propheticis, non tantum bona hominum, verumetiam et mala facta narrantibus, quoniam prophetica est ipsa narratio, significetur aliquid de malis operibus hominum etiam futurorum bonorum, non peccantis opere, sed scribentis. Neque enim Judas, cum ad Thamar concupiscentia victus intraret [2], hanc suæ libidinis intentionem gerebat, ut inde aliquid significaretur, quod ad salutem hominum pertineret : sicut nec Judas ille qui Dominum tradidit, hoc intendit, ut aliquid inde gereretur, quod ad eamdem salutem hominum pertineret. Porro si de tam malo opere Judæ illius tam bonum opus Dominus fecit, ut ejusdem suæ passionis sanguine nos redimeret, quid mirum si Propheta ejus, de quo ipse ait : « De me enim » ille scripsit [3], » ex malo facto Judæ istius, boni aliquid significavit, ut suo ministerio nos doceret? Ea quippe hominum facta, sancto Spiritu disponente atque inspirante, collegit Propheta narrator, quorum interpositio non vacaret a præsignatione rerum quas intenderat prophetare ad significanda autem aliqua bona, nihil interest, facta illa quibus ea significantur, seu bona, seu mala sint. Quid enim mea interest, cum volo aliquid legendo cognoscere, utrum ex minio reperiam scriptos nigros Æthiopes, et ex atramento candidos Gallos? Verumtamen si, non scripturam, sed picturam talem viderem, sine dubitatione reprehenderem. Ita in factis hominum, quæ ad imitandum vitandumve proponuntur, magni interest bonane an mala sint : quæ autem ad significandum scribun-

[1] Vide supra, cap. 48.—[2] Gen. xxxviii, 16.—[3] Deut. xviii, 15 et Joan. v, 46.

tur, sive dicuntur, nihil refert in moribus facientium, quam laudem reprehensionemve mereantur, si modo habent aliquam rei, qua de agitur, necessariam præfigurandi congruentiam. Sicut enim Caïphæ in Evangelio, quantum ad ejus noxium perniciosumque animum pertinebat, quantum denique ad ipsa verba, si in eis voluntatem dicentis attendas, quibus agebat ut justus injuste necaretur, utique mala erant : tamen magnum bonum illo nesciente significabant, quando ait : « Expedit ut unus » moriatur homo, et non tota gens pereat[1] : » dictumque de illo est : « Hoc autem a se non dixit, sed cum esset ponti» fex, prophetavit, quia oportebat Jesum mori pro gente[2]. » » Ita factum Judæ secundum illius libidinem malum fuit, sed illo nesciente magnum bonum significavit : a se ipso quippe malum fecit, sed non a se ipso bonum significavit. Hoc autem, quod necessario præloquendum putavi, non ad hoc tantummodo Judæ factum, sed etiam ad cætera valeat, si qua occurrerint mala opera hominum, quibus bonum aliquid a narrante prophetatum est.

LXXXIV. In Thamar ergo nuru Judæ intelligitur plebs regni Judæorum, cui de tribu Juda reges tanquam mariti adhibeantur : merito nomen ejus Amaritudo interpretatur, ipsa enim Domino fellis poculum dedit. Duo autem genera principum qui non recte operabantur in plebe, unum eorum qui oberant, alterum eorum qui nihil proderant, significantur in duobus filiis Judæ : quorum unus erat malignus vel sævus ante Dominum, alter in terram fundebat[3], ne semen daret ad fœcundandam Thamar. Nec sunt amplius quam duo genera hominum inutilia generi humano ; unum nocentium, alterum præstare nolentium, et si quid boni habent in hac terrena vita perdentium, tanquam in terram fundentium. Et

[1] Joan. XI, 50. — [2] Ibid. 51. — [3] Gen. XXXVIII, 7.

quoniam in malo prior est qui nocet, quam ille qui non prodest, ideo major dicitur malignus; ille autem sequens, qui fundebat in terram. Nomen quoque majoris, qui vocabatur Her, interpretatur Pellicius, qualibus tunicis induti sunt primi homines in pœnam damnationis suæ dimissi ex paradiso [1], sequentis nomen qui vocabatur Aynan, interpretatur Mœror eorum : quorum, nisi quibus nihil prodest, cum habeat unde prodesse possit atque id perdat in terra? Majus porro malum est ablatæ vitæ, quod significat pellicius, quam non adjutæ quod significat mœror eorum : Deus tamen ambos occidisse dictus est [2], ubi figuratur regnum talibus hominibus abstulisse. Tertius vero filius Judæ, quod illi mulieri non jungitur, significat tempus ex quo reges plebi Judæorum cœperunt de tribu Juda non fieri : et ideo erat quidem filius Judæ, sed eum maritum Thamar non accipiebat; quia erat eadem tribus Juda, sed jam populo inde nemo regnabat. Unde et nomen ejus, id est, Selom, interpretatur Dimissio ejus. Non pertinent sane ad hanc significationem viri sancti et justi, qui licet illo tempore fuerint, ad Novum tamen pertinent Testamentum, cui prophetando scienter utiles fuerunt, qualis David fuit. Eo sane tempore, quo jam Judæa cœperat reges ex tribu Juda non habere, non est computandus Herodes major in regibus ejus, tanquam maritus Thamar : erat enim alienigena, nec ei sacramento illo mysticæ unctionis tanquam conjugali fœdere cohærebat; sed tanquam extraneus dominabatur, quam potestatem a Romanis et a Cæsare acceperat. Sic et ejus filii tetrarchæ, quorum erat unus Herodes patris nomine appellatus, qui cum Pilato in passione Domini concordavit [3] : isti ergo alienigenæ usque adeo non deputabantur in regno illo mystico Judæorum, ut ipsi Judæi

[1] Gen. III, 21. — [2] Id. XXXVIII, 7 et 10. — [3] Luc. XXIII, 12.

publice clamarent, frendentes adversum Christum : « Nos » non habemus regem nisi Cæsarem[1]. » Neque hoc verum, nisi illa universali dominatione Romanorum : quippe etiam Cæsar rex erat non proprie Judæorum ; sed ut Christum negarent, et huic adularent, ideo se tali voce damnarunt.

LXXXV. Illo ergo tempore, quo jam de tribu Judæ regnum defecerat, veniendum erat Christo vero Salvatori Domino nostro, qui non obesset, multumque prodesset. Sic enim fuerat prophetatum : « Non deficiet prin» ceps ex Juda, neque dux de femoribus ejus, donec » veniat cui repositum est : et ipse expectatio Gentium[2]. » Jam isto tempore omne quoque magisterium Judæorum, et mystica, unde Christi vocabantur, unctio ipsa defecerat secundum prophetiam Danielis[3]. Tunc venit cui repositum erat, expectatio Gentium, et unctus est Sanctus sanctorum oleo exultationis præ participibus suis[4]. Natus est enim Herodis majoris tempore, passus est autem minoris Herodis tetrarchæ[5]. Hujus itaque venientis ad oves quæ perierant domus Israël[6], figuram gessit ipse Judas cum iret ad tondendas oves suas in Thamna[7], quod interpretatur Deficiens. Jam enim defecerat princeps ex Juda, et omne magisterium atque unctio Judæorum, ut veniret cui repositum erat. Venit autem cum suo pastore Odollamite, cui nomen erat Iras ; et interpretatur Odollamites, Testimonium in aqua. Cum hoc plane testimonio Dominus venit, habens quidem testimonium majus Joanne[8] ; sed tamen propter oves infirmas hoc testimonio est usus in aqua. Nam et ipse Iras, quod nomen illius pastoris fuit, interpretatur Fratris mei visio. Vidit omnino fratrem

[1] Joan. XIX, 15. — [2] Gen. XLIX, 10. — [3] Dan. IX, 24. — [4] Psal. XLIV, 8. — [5] Matth. II, 1, et Luc. XXIII, 7 et 46. — [6] Matth. XV, 24. — [7] Gen. XXXVIII, 12. — [8] Joan. V, 36.

suum Joannes, fratrem secundum semen Abrahæ, secundum cognationem Mariæ matris ejus et Elisabeth matris suæ, eumdemque Dominum et Deum suum, quia, sicut ipse ait : « Ex plenitudine ejus accepit[1]. » Vidit omnino, et ideo in natis mulierum major illo non exurrexit[2] : quia ex omnibus prænuntiantibus Christum, ipse vidit quod multi justi et Prophetæ cupierunt videre, et non viderunt[3]. Salutavit ex utero[4], agnovit perfectius ex columba[5], et ideo tanquam Odollamites vere testimonium perhibuit in aqua. Venit autem Dominus ad oves tondendas, hoc est, exonerandas sarcinis laboriosis, ex quibus Ecclesiæ laudatæ in Canticis canticorum dentes essent velut grex detonsarum[6].

LXXXVI. Jam Thamar habitum mutet; nam et commutans interpretatur Thamar[7] : sed in ea prorsus nomen amaritudinis maneat; non illius amaritudinis in qua Domino fel ministravit, sed illius in qua Petrus amare flevit[8]. Nam et Judas Latine Confessio est. Confessioni ergo amaritudo misceatur, ut vera pœnitentia præsignetur. Hac pœnitentia fœcundatur Ecclesia in omnibus gentibus constituta. « Oportebat enim Christum pati, et » resurgere tertia die, et prædicari in nomine ejus pœ» nitentiam et remissionem peccatorum per omnes gen» tes, incipientibus ab Jerusalem[9]. » Nam et ipse habitus meretricius, confessio peccatorum est. Typum quippe jam Ecclesiæ gerit Thamar, ex Gentibus evocatæ, sedens cum hoc habitu ad portam Ænan, vel Ænaïm, quod interpretatur Fontes. Cucurrit enim velut cervus ad fontes aquarum[10], pervenire ad semen Abrahæ : illic a non agnoscente fœtatur, quia de illa prædictum est : « Popu-

[1] Joan. I, 16. — [2] Matth. XI, 11. — [3] Id. XIII, 17. — [4] Luc. I, 44. — [5] Luc. III, 22. — [6] Cant. IV, 2. — [7] Gen. XXXVIII, 14. — [8] Matth. XXVI, 75. — [9] Luc. XXIV, 26. — [10] Psal. XLI, 2.

» lus quem non cognovi, servivit mihi [1]. » Accepit in occulto annulum, monile, et virgam : vocatione signatur, justificatione decoratur, glorificatione exaltatur. « Quos » enim prædestinavit, illos et vocavit : quos autem voca» vit, illos et justificavit, et quos justificavit, illos et glorificavit [2]. » Sed hæc, ut dixi, adhuc in occulto, ubi fit et conceptio sanctæ ubertatis. Mittitur autem promissus hœdus tanquam meretrici, hœdus exprobratio peccati; per eumdem Odollamitem, tanquam increpantem et dicentem : « Generatio viperarum [3]. » Sed non eam invenit peccati exprobratio, quam mutavit confessionis amaritudo. Post vero jam publicatis signis, annuli, monilis, et virgæ, vicit temere judicantes Judæos, quorum jam personam Judas ipse gestabat, qui hodieque dicunt, non hunc esse populum Christi, nec habere nos semen Abrahæ : sed prolatis certissimis documentis nostræ vocationis, justificationis, glorificationis, sine dubio confundentur, et nos magis quam se justificatos esse fatebuntur. Enucleatius hæc et membratim quodam modo articulatimque scrutarer atque dissererem, quantum intentionem meam Dominus adjuvaret, nisi me ab hac laboriosiore diligentia, finiendi hujus operis, quod plusquam vellem jam prolixum est, cura prohiberet.

LXXXVII. Nunc peccatum David, quid in prophetia significaverit [4], quanta possum brevitate perstringam. Nomina quippe ipsa interpretata satis ostendunt quid etiam hoc factum præfiguraverit. David interpretatur Manu fortis, sive desiderabilis : et quid fortius Leone illo de tribu Juda, qui vicit mundum [5]? et quid desiderabilius illo, de quo Propheta dicit : « Veniet Desideratus omnibus genti» bus [6]? » Bersabee, interpretatur Puteus satietatis, sive

[1] Psal. XVII, 45. — [2] 2 Reg. XII, 2. — [3] Rom. VIII, 30. — [4] Matth. III, 7. — [5] Apoc. V. 5. — [6] Aggæi, II, 8.

puteus septimus : quamlibet autem harum nominis hujus interpretationum in id quod dicere intendimus, assumamus, satis congruit. Nam et in Canticis canticorum sponsa illa Ecclesia est, quæ vocatur Puteus aquæ vivæ[1] : et huic puteo septenarii numeri nomen in Spiritus sancti significatione conjungitur ; propter rationem Pentecostes, quo die de cœlo missus Spiritus sanctus venit[2]. De septimanis enim constare eumdem festum diem, Tobiæ quoque Scriptura testatur[3]. Ad quadraginta novem autem, quod est septies septem, unum additur, quo unitas commendatur. In hac ratione vivit apostolica illa sententia : « Sufferentes invi- » cem in dilectione, studentes servare unitatem spiritus » in vinculo pacis[4]. » Dono itaque spiritali, hoc est septenario, facta est Ecclesia puteus satietatis : quia factus est in ea fons aquæ salientis in vitam æternam[5], quam qui habuerit, non sitiet in æternum. Urias vero qui fuerat maritus ejus, quid aliud quam diabolum nominis sui interpretatione significat ? Cujus erant pessimo conjugio deligati omnes quos gratia Dei liberat, ut Ecclesia sine macula et ruga Salvatori proprio copuletur[6]. Urias namque interpretatur Lux mea Dei : Chætteus : Abscisus autem, sive quod in veritate non stetit[7], sed a luce sua superna, quam de Deo habebat, superbiæ merito abscisus est ; sive quod cadendo veris viribus perditis, transfigurat se tamen in Angelum lucis[8], audens adhuc dicere : Lux mea Dei est. Ergo iste quidem David graviter scelerateque peccavit ; quod scelus ejus etiam per Prophetam Deus arguit increpando, et ipse abluit pœnitendo[9] : verumtamen ille Desiderabilis omnibus gentibus, adamavit Ecclesiam super tectum se lavantem, id est, mundantem se a sordibus sæ-

[1] Cant. IV, 15. — [2] Act. II, 1. — [3] Tobiæ, juxta LXX. — [4] Ephes. IV, 2. — [5] Joan. IV, 14. — [6] Ephes. V, 27. — [7] Joan. VIII, 44. — [8] 2 Cor. XI, 14. — [9] 2 Reg. XI.

culi, et domum luteam spiritali contemplatione transcendentem atque calcantem; et inchoata cum illa primæ conventionis notitia, post ab ea penitus separatum diabolum occidit, eamque sibi perpetuo connubio copulavit. Oderimus ergo peccatum, sed prophetiam non extinguamus: amemus illum David quantum amandus est, qui nos a diabolo per misericordiam liberavit; amemus et istum David, qui tam grave in se vulnus iniquitatis pœnitentiæ humilitate sanavit.

LXXXVIII. Jam de Salomone quid dicam, quem vehementer arguit sancta Scriptura atque condemnat, nihilque de pœnitentia ejus vel in eum indulgentia Dei omnino commemorat? Nec mihi prorsus occurrit, quid saltem in allegoria boni significet hæc ejus flenda subversio, nisi forte quis dicat mulieres alienigenas, quarum amore exarserat, significare Ecclesias electas de gentibus. Posset hoc fortasse non absurde intelligi, si illæ propter Salomonem desererent deos suos, et colerent Deum ejus: cum vero ipse propter illas offendit Deum suum, et coluit deos earum, non est quid inde boni conjectare possimus. Nec tamen nihil arbitror significare; sed malum, sicut de uxore filiabusque Loth diximus. Apparet enim in persona hujus Salomonis et mira excellentia, et mira subversio. Quod igitur in illo diversis temporibus extitit, prius bonum, et posterius malum, hoc in Ecclesia in isto adhuc sæculo simul uno tempore ostenditur. Nam bono illius, bonos Ecclesiæ; malo autem illius, malos Ecclesiæ significatos puto: tanquam in unitate unius areæ, sicut in illo uno homine, bonos in granis, malos in palea[1]; ut in unitate unius segetis, bonos in tritico, malos in zizaniis[2]. Si quid hinc sane his quæ de illo scripta sunt diligentius pertractatis, sive mihi, sive doctioribus atque melioribus, aliud probabilius

[1] Matth. III, 12. — [2] Id. XIII, 30.

elucere potuerit, nunc tamen non eam rem ita dimisimus, ut intentionem nostram in alia properantem, tanquam interrupta series contextionis impediat.

LXXXIX. De Osee autem propheta, non a me opus est dici quid illa jussio factumve significet, quod dixit Dominus ad Osee : « Vade, et accipe tibi uxorem fornicationis, » et fac filios de fornicatione : » cum satis hoc ipsa Scriptura demonstret unde et quare sit dictum. Sequitur enim : « Quoniam fornicans fornicabitur terra a Domino. Et abiit, » et accepit Gomer filiam Debelaïm ; et concepit, et peperit ei filium. Et dixit Dominus ad eum : Voca nomen » ejus Jezrahel : quoniam adhuc modicum, et visitabo » sanguinem Jezrahel super domum Juda, et quiescere » faciam et avertam regnum domus Israël. Et erit, in illa » die conteram arcum Israël in valle Jezrahel. Et concepit » adhuc, et peperit filiam. Et dixit ei Dominus: Voca » nomen ejus : Absque misericordia : quia non addam ultra misereri domui Israël, sed oblivione obliviscar eorum ; et domui Juda miserebor, et salvabo eos in Domino Deo suo, et non salvabo eos in arcu et in gladio » et in bello et in equis et in equitibus. Et ablactavit » eam quæ erat absque misericordia, et concepit, et peperit filium. Et dixit ei Dominus : Voca nomen ejus : » Non populus meus : quia vos non populus meus, et ego » non ero vester Deus. Et erit numerus filiorum Israël » quasi arena maris, quæ sine mensura est, et non numerabitur ; et erit in loco, ubi dictum est eis : Non populus » meus vos, dicetur eis, Filii Dei vivi. Et congregabuntur » filii Juda et filii Israël, et ponent sibimet caput unum, » et ascendent de terra, quia magnus dies Jezrahel[1] : Dicite fratribus vestris : Populus meus ; et sorori vestræ : » Misericordiam consecuta[2]. » Cum ergo jussi et facti hu-

[1] Osee, I, 2-11. — [2] Id. II, I.

jus figuram Dominus per eamdem Scripturam evidenter aperiat, cumque apostolicæ litteræ hanc prophetiam completam in Novi Testamenti prædicatione testentur, quis est qui audeat dicere, non propterea jussum et factum, propter quod se jussisse et Prophetam fecisse, ipse in sanctis Litteris qui jussit exponit ? Ait enim apostolus Paulus : « Ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasa mi-» ricordiæ, quæ præparavit in gloriam : quos et vocavit » nos, non solum ex Judæis, verumetiam ex gentibus : » sicut et Osee dicit : Vocabo non plebem meam, plebem » meam ; et non dilectam, dilectam ; et erit in loco, ubi » dictum est eis : Non populus meus vos, ibi vocabuntur » filii Dei vivi[1]. » Hoc ergo de gentibus prophetatum Paulus ostendit. Unde et Petrus scribens ad gentes, Propheta quidem ipso non nominato, prophetiam tamen ejus verbis suis inserit, dicens : « Vos autem genus electum, » regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, » quo virtutes ejus annuntietis, qui de tenebris vos voca-» vit in illud admirabile lumen suum : qui aliquando non » populus, nuuc autem populus Dei ; quorum aliquando » non misertus est, nunc autem miseretur[2]. » Hinc evidenter apparet, quod per Prophetam dictum est : « Et » erit numerus filiorum Israël quasi arena maris, quæ » sine mensura est, et non numerabitur : » et quod consequenter adjunctum est : « Et erit in loco, ubi dictum est » eis : Non populus meus vos, dicetur eis, Filii Dei vivi : » non omnino de illo Israël esse dictum, qui est secundum carnem ; sed de illo de quo Apostolus gentibus dicit : « Vos » ergo Abrahæ semen estis, secundum promissionem » hæredes[3]. » Sed quoniam et de illo Judæorum multi crediderunt et credituri sunt ; (nam inde erant et Apostoli, inde tot millia quæ in Jerusalem Apostolis sociata

[1] Rom. IX, 23-25. — [2] I Petr. II, 9, 10. — [3] Gal. III, 29.

sunt[1], inde Ecclesiæ de quibus ad Galatas dicit : « Eram » autem ignotus facie Ecclesiis Judææ quæ sunt in Chris- » to[2] : » unde et lapidem angularem in Psalmis appellatum Dominum sic interpretatur[3], quod duos parietes in se ipso conjunxerit : « Circumcisionis videlicet et præputii, ut duos » conderet in se in unum novum hominem, faciens pacem, » et commutaret utrosque in uno corpore Deo, per cru- » cem interficiens inimicitias in semetipso, et veniens » evangelizaret pacem iis qui longe et iis qui prope, id » est, gentibus longe et Judæis prope[4], ipse enim pax nos- » tra, qui fecit utraque unum : ») merito et iste Propheta, filios Juda ponens pro Judæis, et filios Israël pro gentibus. « Et congregabuntur, inquit, filii Juda et filii Israël » pariter, et ponent sibimet caput unum, et ascendent de » terra[5]. » Huic itaque prophetiæ tam manifeste ipso rerum effectu declaratæ, quisquis contradicit, non solum propheticis, verumetiam apostolicis litteris ; nec solum quibuslibet litteris, verumetiam rebus impletis et clarissima luce perfusis, impudentissime contradicit. Aliquid ergo fortassis diligentioris requirebat intentionis Judæ factum, ut hæc fornicaria, quæ significat Ecclesiam de gentilium superstitionum prostitutione collectam, in habitu mulieris illius quæ Thamar appellata est, posset agnosci : hic autem, cum ipsa Scriptura se aperiat, cumque Apostolorum consonantibus litteris illustretur, quid hic ulterius immoramur, ac non jam videmus quod restat de famulo Dei Moyse, quid etiam ipsa significent quæ Faustus objecit?

XC. Quod enim fratrem defendens, occidit Ægyptium[6], cuivis facillime occurrit, injuriosum nobis in hac peregrinatione diabolum a Domino Christo nobis defensis occidi. Quod vero in arena obruit interemptum, manifestum est

[1] Act. II, 41, et IV, 4. — [2] Gal. I, 2. — [3] Psal. CXVII, 22. — [4] Ephes. II, 14-17. — [5] Osee, I, 11. — [6] Exod. II, 12.

ejus jam morticinam præsentiam in eis latere, qui non habent stabile fundamentum. Unde Ecclesiam Dominus super petram ædificat; et eos qui audiunt verbum ejus et faciunt[1], comparat prudenti viro, qui ædificat domum suam super petram, ne tentationibus cedat et corruat : illos autem qui audiunt, et non faciunt, comparat stulto, ædificanti super arenam, cujus tentata domus, ruina fit magna.

XCI. Quando vero expoliavit Ægyptios jussu Domini Dei sui, nihil nisi justissime jubentis[2], quid præfiguraverit, jam in quibusdam libris, quos de Doctrina christiana prænotavi[3], quantum mihi tunc occurrit, me recolo posuisse : quod auro et argento et veste Ægyptiorum significatæ sint quædam doctrinæ, quæ in ipsa consuetudine gentium non inutili studio discantur. Sed sive hoc significet, sive illud quod ex ipsis gentibus animæ pretiosæ tanquam vasa aurea et argentea, cum suis utique corporibus, quod vestes significant, adjungunt se populo Dei, ut simul de hoc sæculo tanquam de Ægypto liberentur; sive hoc ergo, sive illud, sive aliquid aliud hinc fuerit figuratum, certum est tamen eis qui has litteras pie legunt, non frustra neque sine prænuntiatione futurorum esse illa jussa, facta, conscripta.

XCII. Jam porro de bellis, quæ per Moysen gesta sunt, nimis longum est omnia pertractare[4]. Satis ergo sit, quod de illo bello gesto cum Amalech[5], jam superius in hoc ipso opere, quo Fausto respondeo, quantum satis pro suscepto negotio videbatur, quid prophetiæ præmitteret, quid mysterii contineret, exposui. Nunc illud videamus, in quo crudelitatis vitium solent objicere Moysi, vel inimici harum Litterarum, vel expertes omnium litterarum : quod quidem Faustus non expresse posuit, cum diceret quod

[1] Matth. VII, 24. — [2] Exod. III, 22, XI, 2 et XII, 35. — [3] In lib. II, cap. 40.
[4] Exod. XVII, 8. — [5] Num. XXXIII, 51.

crudelia multa et mandarit et fecerit. Sed quia novi quid maxime et invidiose jactare consueverint, ideo ipse hoc commemoravi, superiusque defendi, ne quidquam in eo facto esse criminis, vel ipsi Manichæi qui corrigi vellent, vel quisquam alius imperitorum aut impiorum putaret. Nunc autem quid etiam propheticæ significationis habuerit requirendum est, quod ex eis multos, qui sibi absente ipso idolum fabricaverunt[1], sine ulla cujusquam necessitudinis distinctione jussit interimi. Facile est ut intelligatur hominum illorum interemptionem, significare vitiorum talium insecutionem, qualibus illi ad eamdem idololatriam defluxerunt. In talia quippe vitia sævire nos jubet Psalmus, cum dicit: « Irascimini, et nolite peccare[2]. » In talia vitia sævire nos jubet Apostolus, cum dicit: « Mortificate membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, luxuriam, concupiscentiam malam, et avaritiam quæ est idolorum servitus[3]. »

XCIII. Sed quid sibi velit, quod prius fecit, ut ipsum vitulum igne combureret, minutatimque concideret, et in aquam spargeret, et potum populo daret: majorem intentionem perscrutandæ significationis inquirit. Si enim tabulas, quas digito Dei, hoc est operatione Spiritus sancti, scriptas acceperat, ideo fregit, quia indignos eos quibus eas legeret, judicavit: si denique ut ab eis ille vitulus penitus aboleretur, incendit eum, contrivit, in aqua sparsit atque submersit, ut quid et potum hoc populo dedit? Quem non excitet factum hoc ad inquirendam et intelligendam propheticam significationem? Occurrat ergo jam intentis mentibus, tanquam diaboli corpus in vitulo, id est, homines in omnibus gentibus, quibus ad hæc sacrilegia caput, hoc est, auctor est diabolus. Aureum propterea, quia videntur idololatriæ ritus velut a sapientibus

[1] Exod. XXXII, 4. — [2] Psal. IV, 5. — [3] Coloss. III. 5. — [4] Exod. XXXII, 20.

instituti : de quibus dicit Apostolus : « Quoniam cognos-
» centes Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gra-
» tias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et
» obscuratum est insipiens cor eorum : dicentes se esse
» sapientes, stulti facti sunt, et immutaverunt gloriam
» incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corrupti-
» lis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpen-
» tium[1]. » Ex hac quasi sapientia iste vitulus aureus, qualia solebant Ægyptiorum etiam ipsi primares et tanquam docti homines adorare figmenta. Hoc ergo vitulo significatum est omne corpus, id est, omnis societas Gentilium idololatriæ deditorum. Hanc sacrilegam societatem Dominus Christus illo igne comburit, de quo in Evangelio dicit : « Ignem veni mittere in terram[2] : » ut quoniam non est qui se abscondat a calore ejus[3], dum in eum credunt Gentes, igne virtutis ejus diabolica in eis forma solvatur. Totum deinde corpus illud comminuitur, id est, ab illa malæ conspirationis conflatione discissum, verbo veritatis humiliatur : et comminutum in aquam mittitur, ut eos Israëlitæ, id est, Evangelii prædicatores, ex baptismo in sua membra, hoc est, in corpus Dominicum transferant. Quorum Israëlitarum Petro de ipsis Gentibus dictum est : « Macta et manduca[4]. » Si, « Macta et man-
» duca ; » quare non etiam, Concide et bibe? Ita ille vitulus per ignem zeli et aciem verbi et aquam baptismi, ab eis potius quos absorbere conabatur, absorptus est.

XCIV. Si ergo hæc quoque loca Scripturarum, de quibus eisdem Scripturis calumniantur hæretici, perscrutata, et quodam modo interrogata, quanto videntur obscuriora, tanto mirabiliores in se mysteriorum thesauros latere respondent; quanto magis impiorum blasphema ora obmutescere omnino debent, cum oppilantur apertissima veri-

[1] Rom. I, 21. — [2] Luc. XII, 49. — [3] Psal. XVIII, 7. — [4] Act. X, 13.

tate, contra quam præfocato spiritu quid mussitent, non inveniunt : et malunt miseri manifestatione ejus suas fauces obturari, quam suavitate pectus impleri. Christum igitur sonant hæc omnia; caput illud quod jam ascendit in cœlum, et hoc corpus ejus quod usque in finem laborat in terra, scribentium Litteras vere sacras omnis parturivit intentio : nec esse quidquam credendum est librorum propheticorum contextione narratum, quod non significet aliquid futurorum; nisi quæ ideo posita sunt, ut ex eis quodam modo religentur ea, quæ illum regem populumque ejus, sive propriis, sive figuratis locutionibus rebusve prænuntient. Sicut enim in citharis et hujuscemodi organis musicis, non quidem omnia quæ tanguntur, canorum aliquid resonant, sed tantum chordæ; cætera tamen in toto citharæ corpore ideo fabricata sunt, ut esset ubi vincirentur, unde et quo tenderentur illæ, quas ad cantilenæ suavitatem modulaturus et percussurus est artifex : ita in his propheticis narrationibus, quæ de rebus gestis hominum prophetico spiritu deliguntur, aut aliquid jam sonant significatione futurorum, aut si nihil tale significant, ad hoc interponuntur, ut sit unde illa significantia tanquam sonantia connectantur.

XCV. Has autem rerum gestarum allegoricas narrationes, si nolunt hæretici, sicut a nobis exponuntur, accipere, vel etiam nihil eas, nisi quod proprie sonant, significare contendunt; non est luctandum cum hominibus, qui dicunt : Non sapit palato meo, quod sapere dicis tuo : dum tamen ea quæ divinitus præcipiuntur, aut mores pietatemque formare, aut aliquid figurate significare vel credantur vel intelligantur, aut utrumque potius quam neutrum : dum tamen et ipsa, quæ figurate dicta vel facta intelliguntur, ad eosdem mores bonos pietatemque referantur. Ac per hoc etiam si Manichæis, vel qui-

busque aliis, de his figuris rerum gestarum noster displicet intellectus vel ratio vel opinio, illud sufficiat, quod patres nostri, quibus Deus perhibet bonæ vitæ atque in suis præceptis obedientiæ testimonium, ea veritatis regula defenduntur, quæ nisi pravis et distortis cordibus displicere non possit; et quod ea Scriptura, cui perversitas erroris illius inimica est, in quibuslibet hominum factis, quæ vel laudavit vel redarguit vel tantum narrata nobis judicanda proposuit, ipsa inculpabilis venerabilisque persistit.

XCVI. Quid vero utilius atque salubrius pie legentibus vel audientibus illas sacras Litteras consuli ac prospici potuit, quam ut non solum in eis laudabiles homines ad imitandum, et reprehensibiles ad cavendum proponerentur, verumetiam quædam bonorum declinationes et lapsus in malum, sive itidem denuo correcti in viam redeant, sive irrevocabiles maneant; et rursus quædam malorum mutationes et provectus in bonum, sive perseveraturi, sive in pristina iterum relapsuri, ut neque justi in superbiam securitate extollantur, nec iniqui contra medicinam desperatione obdurentur. At illa quæ neque ad imitandum neque ad cavendum facta hominum pertinent, et tamen in sancta Scriptura reperiuntur; aut ad illam connexionem posita sunt, quibus occasionibus ad res necessarias veniatur, aut eo ipso quo videntur superflua, satis admonent, in eis quæri oportere mysticæ alicujus significationis oraculum. Neque enim de his libris loquimur, in quibus nulla, vel pauca ac non multa apertissima prophetico spiritu prænuntiata, jam quoque ipsis rebus impletis, auctoritatem divinam fidelissima et præclarissima veritatis luce testantur: ut omnino desipiat, quisquis eos superflue vel quasi fatue locutos aliquid putat, quibus non solum omnia hominum ingeniorumque genera subdita vi-

det, verumetiam hoc ab eis prædictum legit, perfectumque cognoscit.

XCVII. Numquidnam ergo, si quisquam legens factum David[1], cujus eum Domino arguente ac minante pœnituit, inde sibi ad peccandum fomitem præbeat, illa Scriptura culpanda est; ac non tanto severius ille damnandus, quanto potius ad se vulnerandum aut occidendum abuti voluit ea re, quæ ad sanandum liberandumque conscripta est? Quia enim homines in peccatum lapsi, vel superbia negligunt pœnitentiæ medicinam, vel recipiendæ salutis veniæque promerendæ diffidentia penitus pereunt, de tanto viro exemplum propositum est, quo sanentur ægroti, non quo hi qui sani sunt saucientur. Neque enim medicinæ vitium est, si vel insani se ipsos, vel maligni alios ferramentis medicinalibus perimant.

XCVIII. Sed tamen hi patres nostri Patriarchæ atque Prophetæ quibus tam illustre testimonium sanctitatis atque pietatis ea Scriptura perhibet, quam saluti generis humani divinitus dispensatam non negat, nisi quisquis aut eam nescit, aut omnem sensum rationalis considerationis amisit, etiam si libidinosi et crudeles fuissent, sicut eos Manichæorum error, vel potius furor accusat, nonne etiam sic, non dico Electis eorum, sed ipso etiam deo illorum demonstrarentur esse meliores? Nonne melius est cum pellice volutari virum cum fœmina, quam esse sincerissimam lucem et miscendo se tenebris inquinari? Ecce homo avaritiæ ac ventris causa uxorem suam sororem mentitus, in aliorum concubitum vendidit: quanto ille pejor et execrabilior est, qui naturam suam ad libidinem desiderantium simulando coaptatam, gratis eis polluendam corrumpendamque subjecit? Jam cum filiabus qui etiam sciens concubuerit, nonne minus mali perpetrat,

[1] 2 Reg. XII, 13.

quam, qui membra sua omnium talium pejorumque turpitudinem libidinibus miscet? Quid enim tale ab immundis flagitiosisque committitur, ubi non deus vester, Manichæi, turpitudinibus omnibus polluatur? Denique si vere Jacob, ut ait Faustus, inter quatuor uxores fœda concupiscentia tanquam hircus erraret, nullam propaginis curam gerens, sed lascivæ solius voluptatis, quanto minus miser esset deo vestro, qui non solum in ipso et in ejus quatuor uxoribus omne illud dedecus luxuriæ pateretur, omnibus eorum corporibus motibusque concretus, sed in ipso hirco, quem viro illi sordidus comparavit, omnem illum genitalem motum caloremque perpetitur, et ubique turpi conditione permixtus, in capro inflammatur, in capra seminatur, in hœdo generatur? Ac per hoc et si Judas non tantum fornicator, sed etiam sciens nurus suæ nefarius incestator existeret, in illius quoque incesti libidine deus vester hæreret, sorderet, arderet. David autem iniquitatis pœnituit, quod uxorem adamaverit alienam[1], virumque ejus mandarit occidi : at vero deum vestrum quando pœnitebit, quod a tartareo genere masculino ac fœminino principum tenebrarum adamatus, eorum libidini sua membra concessit; nec maritum, cujus conjugem adamaverat, sed suos filios in membris dæmonum, a quibus dæmonibus ipse fuerat adamatus, occidit? Sed etsi non pœnituisset David, nec justitiæ sanitatem tali medicina recepisset, etiam sic isto deo Manichæorum melior extitisset. Iste quippe uno ipso facto putemus, et aliis talibus quotquotlibet, quam multa unus homo posset admittere; ille autem in omnibus omnium talibus factis commixtione illa membrorum suorum turpari polluique convincitur.

Et Osee propheta [2] accusatur a Fausto : qui si mere-

[1] 2 Reg. XII. 13. — [2] Osee, I, 2.

tricem turpi concupiscentia captivatus adamasset atque duxisset, animas certe amborum, et lascivi amatoris, et obscœnæ meretricis, partes et membra naturamque dei vestri esse prædicatis : illa ergo meretrix ; quid enim ambiam verbis, et non plane dicam ? illa meretrix esset deus vester. Neque enim potestis dicere, quod servata atque incorrupta suæ sanctitate naturæ, illi meretricio corpori non ligatus, sed præsentatus incideret : sed et inquinatissima esse ista membra dei vestri, et ob hoc magna purgatione indigere fatemini. Illa ergo meretrix, de qua hominem Dei audetis arguere, deus vester esset, etiam si non esset in melius casto conjugio commutata : aut si non vultis, particulam certe dei vestri, licet minimam, non negatis illam animam meretricis. Hoc ergo jam melior deo vestro, quoniam ipsa una meretrix esset, ille autem conditione suæ illius commixtionis universo generi tenebrarum, in omnibus meretricibus prostituitur, in omnibus denique maribus ac fœminis late varieque fornicantibus et sese corrumpentibus volutatur, solvitur, illigatur, rursus in eorum fœtibus volutandus, solvendus, ligandus, donec ad ultimum globum pars immundissima dei vestri, tanquam inexpiabilis meretrix perducatur. Hæc scilicet malas has turpitudines, hæc dedecora a membris suis deus vester amovere non potuit, et hostis immanis necessitate compulsus ad ista pervenit : neque enim potuit interimere injuriosum atque violentum, suis vel civibus vel partibus salvis. Quanto ergo ille melior, qui occiso Ægyptio, fratrem defendit illæsum, quem mirabili vanitate Faustus arguit, et deum suum mirabiliore cæcitate non respicit. Quanto melius ipse vasa aurea et argentea abstulisset de gente Ægyptiorum, quam ejus membra deprædaretur gens tenebrarum. Et tamen cum bellum tam miserum ipse gessisset, cultores ejus famulo Dei nostri

objiciunt quod bella gesserit, in quibus semper cum suis omnibus victor de hostibus triumphavit, qui captivi vel captivæ Moyse belligerante, de populo Israël duci potuerunt : quod et deus vester si potuisset, utique fecisset. Hoc ergo non est malos arguere, sed felicioribus invidere. Quæ autem crudelitas Moysi, quod in populum, qui graviter in Deum peccaverat, gladio vindicavit? Cujus tamen peccati veniam, se pro illis etiam divinæ vindictæ offerens, deprecatus est. Verumtamen si et hoc non misericorditer, sed crudeliter fecisset, etiam sic melior deo vestro esset. Neque enim quemquam suorum innocentium et obedientium, si ad hostis cuneum disrumpendum missus fuisset et captivatus, ullo modo eum postea, si vicisset, ipse damnaret : quod facturus est deus iste de sua parte, quam configet in globo, quia obedivit jubenti, quia in hostiles cuneos pro salute regni ejus proposita sua morte processit. Sed in hac, inquit, serie sæculorum jam malis permixta atque concreta non obtemperavit præceptis. Quæramus, quare. Si propria voluntate, vera culpa et justa pœna : sed jam si voluntas est rea, nulla est ad peccandum natura contraria, et ideo Manichæorum omnis convicta est et eversa fallacia. Si autem ab hoste oppressa quo missa est, si alieno malo superata cui resistere non valuerat, iniqua pœna et magna crudelitas. Sed ad excusandum profertur Dei necessitas. Talem colant deum, qui nolunt colere Deum. Sane quod fatendum est, etiam ipsi cultores ejus, quamvis talem deum colendo sint pessimi, meliores tamen illo sunt, quia saltem sunt : ille autem nihil est, nisi ficto falsitatis et cogitatio vanitatis. Sed jam cætera Fausti arguta deliramenta videamus.

LIBER XXIII.

I. Faustus dixit : « Disputanti mihi aliquando, quidam ex numerosa plebe respondens ait : Accipis Jesum de Maria natum ? Cui ego, Quemnam, inquam, dicis Jesum ? Nam plures in Hebraïsmo fuerunt Jesus : unus quidem Nave filius, discipulus Moysi ; alter vero filius Josedech sacerdotis magni ; item alius qui dictus est filius David, alius vero Filius Dei[1] ; quemnam ergo istorum de Maria natum quæris ex me utrum accipiam ? Utique, inquit, Filium Dei. Cui ego : Et quo auctore quove magistro docente istud accipiam ? At ille, Matthæo, inquit. Cui rursum ego : Quid enim Matthæus scripsit ? Et ille : » Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abra- » ham[2], etc. » Tum ego : Putaveram, inquam, quia esses dicturus : Liber generationis Jesu Christi Filii Dei ; et me paraveram ad præscribendum : sed quia nunc fideliter capitulum memorasti, admonendus tantum es, ut id quod recitasti, consideres. Neque enim Matthæus hic se Dei Filii generationem scribere fatetur instituisse, sed filii David. »

II. « Ut ergo huic interim dicenti credam, filius David erit mihi de Maria natus : adhuc de Dei Filio in hoc omni generationis textu nulla fit mentio usque ad baptismum scilicet, frustraque calumniam vos ingeritis scriptori, tanquam Dei ille Filium in utero mulieris incluserit. At vero

[1] Exod. xxxiii, 3 : 2 Esdr. iii, 2 : Id. v, 2 : 3 Esdr. v, 5 : Aggæi, i, i, et sæpius alibi. Rom. i, i, et Marc. i, i. — [2] Matth. i, i.

hic clamitat, ut videtur, et inscriptione ipsa sua se prorsus ab hoc sacrilegio vindicat, David filium perhibens ex illa stirpe oriundum se scripsisse, non Filium Dei. Nam Jesum quidem eum, qui sit Filius Dei, si scriptoris hujus mentem propositumque consideres, non tam ille de Maria virgine vult nos accipere procreatum, quam factum aliquando per baptismum apud fluenta Jordanis. Illic enim dicit baptizatum a Joanne eum[1], quem David in exordio filium designavit, factum aliquando esse Filium Dei, post annos duntaxat, secundum Lucæ fidem, ferme triginta, ubi et « Vox tunc audita est, dicens ad eum : Filius meus » es tu, ego hodie genui te[2]. » Vides ergo id quod ante annos triginta, ut huic videtur, de Maria natum est, non esse ipsum Filium Dei, sed id quod de baptismo postea factum est ad Jordanem, id est, hominem novum, tanquam in nobis cum credimus ad Deum ex gentilitatis errore conversi : quod ipsum tamen nescio utrum satis cum ea fide faciat, quam vos Catholicam nominatis : sed interim sic Matthæo videtur, si sunt ipsius hæc. Neque enim usquam in parturitionibus Mariæ dictum legitur illud : « Filius meus es » tu, ego hodie genui te : » aut : « Hic est Filius meus di» lectissimus, in quo bene complacui[3] : » sed in expiatione ejus apud Jordanem. Quod si et tu credas ita ut scriptum est, eris jam quidem Matthæanus, sic enim mihi dicendum est, Catholicus vero nequaquam. Nam catholicam fidem novimus : quæ tanto longe abest ab hac professione Matthæi, quanto procul est et a vero. Si quidem symbolum vestrum ita se habeat, ut credatis in Jesum Christum Filium Dei, qui sit natus ex virgine Maria : vestrum est ergo, de Maria accipere Filium Dei, Matthæi ab Jordane, nostrum ex Deo : ac per hoc tam vobis Matthæus, si hæc ejus pro certo sunt, contrarius est in professione

[1] Matth. III, 16. — [2] Luc. III, 23. — [3] Psal. II, 7 et Matth. III, 17.

ista sua, quam nobis; nisi quod paulo prudentior vobis inventus est, ut ortum ex fœmineo sexu, David filio ascriberet magis, quam Filio Dei. Quapropter de duobus vos unum fateri oportet, aut hunc non esse Matthæum, qui hæc videtur asserere; aut vos non tenere apostolicam fidem. »

III. « Nos vero quamvis de hac sententia nemo prorsus dejiciat, ex Deo accipiendi Filium Dei, tamen ut multum imprudentiæ concedamus, ut adigamur et falsis credere, ex Jordane nobis erit factus Jesus Dei Filius, quam natus ex utero mulieris. Quanquam nec ipse quidem ille, quem Maria peperit, si ullus erat, recte David filius appelletur, nisi eum constet ex patre Joseph seminatum. Quod quia negatis, illud etiam fateamini necesse est, ne ipsum quidem esse David filium. Quoniam quidem generatio ab Abraham usque ad David, et a David Joseph ad usque deducitur, per omnes scilicet Hebræorum patres : ex quo quia Jesus conceptus non est, ut legitur, nec filius erit David : longeque demens est, qui quem sine coïtu Joseph de Maria natum dicturus erat, hunc in principio posuerit esse filium David. Cum ergo ne ipse quidem, qui sit ex Maria genitus, David recte filius appelletur, quia non sit natus ex Joseph, quanto magis Filius Dei. »

IV. « Proinde nec Virginis ipsius origo ex hac tribu fuisse monstratur, unde constat esse David; dico autem Judam, de quo Judæi reges : sed ex tribu Levi, unde sacerdotes : quod ipsum palam est, quia eadem patrem habuerit sacerdotem quemdam nomine Joachim, cujus tamen in hac generatione nulla usquam habita mentio est. Quomodo ergo ad hanc Davidicæ cognationis prosapiam Maria pertinere dicetur, in qua eam nec patrem habere videas, nec maritum ? Ac per hoc nec ille David filius erit, quisquis

ex eadem nascitur : nisi ejus hanc genitricem sic admoveas Joseph, ut ejus aut filia probetur aut conjux. »

V. Augustinus respondit : Fides catholica eademque apostolica est, Dominum nostrum et Salvatorem Jesum Christum, et Filium Dei esse secundum divinitatem, et filium David secundum carnem : quod ita probamus ex Evangelicis et Apostolicis litteris, ut nemo possit contradicere probationibus nostris, nisi qui ipsis litteris contra dicit : non sicut sibi Faustus iste proposuit, nescio quem pauca verba dixisse, et contra ejusdem Fausti versipellis astutias nulla postea testimonia protulisse. Quod ego cum fecero, nihil ei quod respondeat remanebit, nisi illud quo vim manifestissimæ veritatis in Scripturis sanctis expresse illudere atque evitare conatur, ut falsa illa et divinis Codicibus immissa respondeat. Quam dementiam, furiosamque præsumptionem et audaciam, jam superius in hoc opere, quantum sufficere visum est, refutavi : nec eadem repetere oportet, ut modum sermonis etiam cogitemus. Quid igitur opus est dispersa per Scripturas omnes quærere atque colligere testimonia, quibus contra istum probemus, in libris maximæ divinæque auctoritatis, eumdem dici Filium Dei unigenitum semper Deum apud Deum, qui dicitur etiam filius David propter acceptam formam servi ex virgine Maria conjuge Joseph? Nunc interim, quia de Matthæo voluit disputare, nec a me totus Matthæi liber huic sermoni inseri potest, legat qui voluerit, et videat quemadmodum Matthæus eum, quem parentes ejus enumeratus dicit Filium David, narrando usque ad passionem resurrectionemque perducat; nec alium quam ipsum dicat a virgine Maria de Spiritu sancto conceptum et natum. Cui rei adhibet et testimonium de Propheta : « Ecce virgo accipiet in utero, et pariet filium, et voca» bunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum,

» Nobiscum Deus[1]. » Eumdemque baptizatum a Joanne, audisse de cœlo : « Hic est Filius meus dilectus, in quo » mihi complacui[2] : » de quo dictum erat jam ex partu virginis, « Nobiscum Deus. » Nisi forte visum sit Fausto minus esse quod dictus est Deus, quam quod dictus Filius Dei. Ex hoc enim conjicere conatus est, Matthæo non esse visum, quod Filius Dei factus sit nisi ex baptismo, quia ibi facta ex vox de cœlo : « Hic est Filius meus : » cum idem Evangelista jam superius adhibuerit divinum ex Propheta testimonium, ubi ipse partus virginis appellatus est : « Nobiscum Deus. »

VI. Hunc sane miserum delire garrulum debemus intueri atque observare, non prætermittentem, ubi potuerit, lectori vaniloquiorum suorum etiam de Scripturarum testimoniis nebulas offundere falsitatis : sicut de Abraham dixit, quod Deo non crediderat de Sara sibi filium promittenti, quando cum Agar ancilla concubit[3] ; cum Scriptura sacra testetur nondum illi partum Saræ fuisse promissum : vel quod uxorem suam sororem mentitus sit[4] ; cum genus Saræ nusquam illis litteris legerit, quibus de hac re fides habenda est[5] : et de filio ejus Isaac, quod etiam ipse Rebeccam falso dixerit sororem suam[6] ; cum genus ejus ibi aperte scriptum sit : et de Jacob, quod quotidie certamen esset inter quatuor ejus uxores, quænam illum de agro venientem prior ad concubitum raperet ; quod illic omnino nusquam legisse convincitur. Ecce qualis homo mendaces divinorum Librorum scriptores se odisse gloriatur, qui etiam de Evangelico tantæ auctoritatis culmine omnibus noto, mentiri sic audet, ut non Matthæum, ne Apostolici nominis pondere comprimatur, sed nescio quem alium sub Matthæi nomine

[1] Isai. VII, 14. et Matth. I, 23 — [2] Matth. III, 17. — [3] Gen. XVII, 17. — [4] Id. XVI, 4. — [5] Id. XII, 13 et XX, 21. — [6] Id. XXVI, 7.

velit putari scripsisse de Christo, quod non vult credere, et quod calumniosa versutia refutare conatur.

VII. Sic ergo de cœlo dictum est super aquam Jordanis, « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi compla» cui[1] : » quemadmodum dictum est et in monte. Neque enim quia et ibi de cœlo vox ipsa sonuit, Filius Dei ante non fuit : quandoquidem ex utero virginis ille accepit formam servi, « Qui cum in forma Dei esset, non rapi» nam arbitratus est, esse æqualis Deo[2]. » Denique idem ipse apostolus Paulus alio loco apertissime dicit : « Cum » autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, » factum ex muliere, factum sub lege[3] : » mulierem scilicet more locutionis hebraïcæ fœminam appellans. Ipse ergo est Filius Dei, qui et Dominus David secundum divinitatem ; et idem ipse filius David, ex semine David secundum carnem. Quod si nobis credere non prodesset, non hoc tam attente idem Apostolus Timotheo commendaret, dicens : « Memor esto Christum Jesum resurrexisse » a mortuis, ex semine David, secundum Evangelium » meum[4]. » Contra quod Evangelium quisquis aliud annuntiaverit ut anathema sit[5], magna cura fideles admonuit.

VIII. Quid ergo jam movet sancti Evangelii sectatorem, quod sine concubitu Joseph Christus natus ex virgine, filius tamen David appellatur, cum generationum seriem non usque ad Mariam, sed usque ad Joseph Matthæus evangelista perducat? Primo, quia mariti ejus fuerat, propter virilem sexum, potius honoranda persona : neque enim quia concubitu non permixtus, ideo non maritus, cum ipse Matthæus narret ab Angelo Mariam conjugem ipsius appellatam, qui narrat quod non ipsius concubitu,

[1] Matth. III, 17. — [2] Philip. II. 6. — Gal. IV, 4. — [4] 2 Tim. II, 8. — [5] Gal. I, 9.

sed de Spiritu sancto conceperat[1]. Quod si non Matthæus apostolus ista vera, sed aliquis sub ejus nomine, sicut Manichæi putant, ea falsa conscriberet, itane sibi etiam ipse in rebus apertissimis et tam de proximo contextis contraria loqueretur, ut quem diceret David Filium de Maria virgine sine cujusquam viri concubitu natum, ejusdem parentes gradatim enumerans, usque ad eum sine aliqua ratione perduceret, quem non commixtum Mariæ ipse dixisset? Si enim alius enumeraret progeneratores Christi a David usque ad Joseph, dicens eum filium David, et alius eum sine ullius viri concubitu ex Maria virgine natum diceret, nec eum filium David appellaret, nec sic continuo putare deberemus, eos sibi hæc contraria locutos fuisse, ut vel ambo vel unus eorum falsitatis convinceretur. Cogitare enim deberemus fieri potuisse, ut ambo vera dicerent, ut et Joseph maritus Mariæ diceretur, habens eam conjugem continenter, non concubitu, sed affectu; non commixtione corporum, sed copulatione, quod est charius, animorum : et ideo non debuisse virum virginis matris Christi separari a serie parentum Christi : et ipsam Mariam aliquam de stirpe David venam sanguinis ducere, ut caro Christi etiam ex virgine procreata sine David semine esse non posset. Cum vero unus idemque narrator utrumque dicat, utrumque commendet, et virum Mariæ Joseph et Christi virginem matrem, et Christum ex semine David et Joseph in serie progeneratorum Christi ex David : quid restat restat ut credat, qui vult divino Evangelio, quam hæreticorum fabulis credere, nisi et Mariam non fuisse extraneam a cognatione David, et eam Joseph conjugem non frustra appellatam, propter ordinem sexus et animorum confœderationem, quamvis ei non fuerit carne commixtus; et Joseph potius propter

[1] Matth. II, 20.

dignitatem virilem ab ordine generationum illarum non fuisse separandum, ne hoc ipso videretur ab illa fœmina separatus, cui eum conjungebat mentis affectus; et ne homines fideles Christi, id quod sibi conjuges carne miscentur, tam magnum in conjugio deputarent, ut sine hoc conjuges esse non crederent; sed potius discerent fidelia conjugia, multo familiarius se adhærere membris Christi, quanto potuissent imitari parentes Christi.

IX. Nos ergo credimus etiam Mariam fuisse in cognatione David, quia Scripturis eis credimus, quæ utrumque dicunt, et Christum ex semine David secundum carnem[1]. et ejus matrem Mariam, non cum viro concumbendo, sed virginem. Quisquis itaque dicit Mariam ad consanguinitatem David non pertinuisse[1], manifestum est quod istarum Scripturarum tam excellenti auctoritati obluctetur : ipse ergo convincat non eam pertinuisse ad semen David, et hoc ostendat, non ex quibuscumque litteris, sed Ecclesiasticis, Canonicis, Catholicis. Aliæ quippe apud nos non habent ad has res ullum pondus auctoritatis : ipsæ sunt enim quas recipit et tenet Ecclesia toto orbe diffusa, quæ per illas est etiam prophetata : et quemadmodum promissa, sic reddita. Ac per hoc illud quod de generatione Mariæ Faustus posuit, quod patrem habuerit ex tribu Levi sacerdotem quemdam nomine Joachim, quia canonicum non est, non me constringit : sed etiam si hoc crederem, ipsum potius Joachim dicerem aliquo modo ad David sanguinem pertinuisse, et aliquo modo ex tribu Juda in tribum Levi fuisse adoptatum, vel ipsum vel ejus aliquem progeneratorem, vel certe in tribu Levi ita natum; ut de stirpe David consanguinitatem aliquam duceret : sicut fieri potuisse idem Faustus fatetur, ut Maria de tribu Levi esset, quam tamen constat traditam viro,

[1] Rom. I, 3 : 2 Tim. II, 18 : Matth. I, 18 — [2] Luc. I, 27.

qui fuerit de stirpe David, id est, de tribu Juda; et ita dicit potuisse accipi, Christum filium David, si Maria filia Joseph fuisset. Proinde si filia Joseph nupsisset in tribu Levi, non absurde diceretur etiam filius David, quisquis de illa et in tribu Levi natus fuisset : ita si mater illius Joachim, quem patrem Mariæ Faustus commemorat, de tribu Juda et genere Davide nupsit in tribu Levi, non immerito et Joachim et Maria et filius Mariæ etiam sic ex David semine veraciter perhibentur. Hoc ergo potius, vel tale aliquid crederem, si illius apocryphæ scripturæ, ubi Joachim pater Mariæ legitur, auctoritate detinerer, quam mentiri Evangelium in quo scriptum est, et Jesum Christum Filium Dei Salvatorem nostrum ex semine David secundum carnem, et per virginem Mariam procreatum. Sufficit ergo nobis, quod Scripturæ quæ hoc dicunt, et quibus credimus, ab inimicis suis de nulla possunt falsitate convinci.

X. Non mihi ergo vicissim dicat : Etsi ego non ostendo Mariam non fuisse de cognatione David, tu quod inde fuerit ostende. Hoc enim ostendo clarissimo plane atque fortissimo documento, quod Scriptura confirmatissimæ auctoritatis et Christum dicit ex semine David, et ejus matrem sine ullius concubitu virginem Mariam[1]. Quam vero sibi Faustus cujusdam quasi turpitudinis visus est verecundissimus detestator, cum diceret : « Frustra vos calumniam ingeritis scriptori, tanquam Dei ille Filium in utero mulieris incluserit. » Non plane catholica fides, quæ Christum Dei Filium natum secundum carnem credit ex virgine, ullo modo eumdem Dei Filium sic in utero mulieris includit, quasi extra non sit, quasi cœli et terræ administrationem deseruerit, quasi a Patre recesserit : sed vos Manichæi corde illo, quo nihil potestis nisi corporalia

[1] Rom. I, 3.

phantasmata cogitare, ista omnino non capitis, quomodo Dei Verbum, Dei Virtus atque Sapientia, in se manens et apud Patrem, et universam creaturam regens, pertendat a fine usque ad finem fortiter, et disponat omnia suaviter[1]. In cujus dispositionis admirabili et ineffabili facilitate sibi etiam matrem in terra disposuit, et propter servos suos de corruptionis servitute liberandos in ea formam servi, hoc est, mortale corpus accepit, acceptum monstravit, monstratumque et morte prostratum, resurrectione sursum erexit, et tanquam templum solutum iterum ædificavit. Vos tamen qui hæc credere quasi sacrilega formidatis, non membra dei vestri in utero virginis, sed in uteris omnium fœminarum carnalium ab elephantis usque ad muscas includitis. An ideo vobis videtur vilior verus Christus, quia sic Verbum dicimus carnem factum in utero virginali, ut nulla sui commutatione in natura propria inviolabiliter permanens templum sibi hominem coaptarit; et ideo vobis charus est deus vester, quia tot vinculis carnium colligatus et inquinatus in illa parte qua etiam in globo figendus est, sine causa suppetias deprecatur, aut etiam penitus oppressus deprecari non sinitur?

[1] Sap. VIII, 1.

LIBER XXIV.

I. Faustus dixit : « Quid ita, hominem negatis fieri a Deo ? Non quidem nos omnifariam hominem a Deo fieri pernegamus : sed quis, et quando, et quemadmodum fiat, hoc quærimus. Quoniam quidem sunt secundum Apostolum homines duo, quorum alterum quidem interdum exteriorem vocat, plerumque vero terrenum, nonnunquam etiam veterem ; alterum vero interiorem et cœlestem dicit ac novum. Horum ergo uter fiat a Deo, quærimus[1]. Quoniam quidem et nativitatis nostræ tempora duo sunt, unum illud, quo nos irretitos carnalibus vinculis, in lucem hanc natura produxit ; alterum vero, cum veritas nos ex errore conversos, ad se regeneravit initiatos ad fidem. Quod tempus secundæ nativitatis in Evangelio Jesus significans, dicit : « Nisi quis natus fuerit denuo, non potest » videre regnum Dei[2]. » Quod cum Nicodemus parum inteligens hæsitaret, et qualiter id fieri posset percontarentur, neque enim posse hominem senem in uterum matris introire, et iterum nasci : Jesus ei respondens : « Nisi quis » natus fuerit, inquit, ex aqua et Spiritu sancto, non potest » videre regnum Dei. » Et sequitur, quod nascitur ex carne, caro est ; et quod nascitur de spiritu, spiritus est. Quapropter si et nativitas non ea sola est, qua in corpore gignimur, sed et illa alia qua renascimur spiritu, non minor æque cura est et hoc ipsum quærere, in quanam earum nos

[1] 2 Cor. IV : I Cor. XV : Rom. VI, 6. : Ephes IV : Coloss. III : Rom. VII, 22 : Ephes. III, 16 : Id. IV, XIV : Coloss. III, 10. — [2] Joan. III, 5.

faciat Deus. Modus quoque nascendi duplex est, unus ille furoris et intemperantiæ proprius, quo sumus a generatoribus turpiter et per libidinem sati; aliter vero honestatis et sanctimoniæ, quo in Christo Jesu per Spiritum sanctum sub bonorum doctrinis disciplinati sumus ad fidem : unde etiam omnis religio, et maxime christiana, ad sacramentum rudes infantes appellat. Quod et ipsum significans Apostolus ait : « Filioli mei quos iterum parturio, donec » formetur Christus in vobis[1]. » Quare jam non quæritur, utrum Deus hominem faciat; sed quando, et quem, et quemadmodum faciat : nam si cum in utero fingimur, ut fere Gentibus placet et Judæis et ipsis vobis, tunc nos Deus format ad imaginem suam : et veteres nos facit, et per furorem ac libidinem creat, quod haud scio utrum divinitati ejus conveniat. Si vero cum credimus et ad meliorem vitæ convertimur statum, tunc formamur a Deo, ut fere Christo placet et ejus Apostolis et nobis; profecto et novos nos facit Deus, et honeste facit ac pure : quo quid consentaneum quidve conveniens magis sanctæ ejus est ac venerabili majestati? Quod si et vos auctoritatem Pauli non spernitis, ex ipso vobis quemnam et quando et quemadmodum Deus hominem faciat, ostendemus. Dicit ad Ephesios : « Ut deponatis secundum priorem conversatio» nem veterem hominem, qui corrumpitur per desideria » erroris : renovamini autem spiritu mentis vestræ, et in» duite novum hominem, qui secundum Deum creatus » est in justitia et sanctitate veritatis[2]. » Vides ergo quando creatur homo ad imaginem Dei, vides hic et hominem ostendi alterum, et nativitatem aliam et alium nascendi modum. Nam cum : « Exuite vos et induite, » dicit, tempus utique credulitatis significat : cum vero hominem novum a Deo creari testatur, tum indicat veterem nec ab ipso

[1] Gal. IV, 19. — [2] Ephes. IV, 22-24.

esse, nec secundum eum formatum. Et cum prosequitur dicens illum quidem fieri in sanctitate et justitia et veritate, tunc designat atque demonstrat alterum illum nativitatis morem, quem dixi longe dissimilem huic, qui corpora nostra furiosis genitorum complexibus seminavit : quemque etiam ostendit ex Deo non esse, cum illum solum monstravit ex Deo. Nec non et ad Colossenses idipsum denuo dicit : « Expoliate veterem hominem cum actibus » suis, et induite novum, qui renovatur in agnitione Dei » secundum imaginem ejus, qui creavit eum in vobis[1]. » Et hinc ergo non solum hominem novum ostendit eum esse, quem Deus faciat, sed quando etiam et quibus modis formetur, edocuit, id est, in agnitione Dei, quo significatur credulitatis tempus. Et adhuc, secundum imaginem, inquit, ejus, qui creavit eum : ut ex hoc liqueat veterem hominem nec imaginem esse Dei, nec ab ipso formatum. Nam et illud quidem quod sequitur, dicens : « Ubi non est masculus et fœmina, Judæus et Græcus, » Barbarus et Scytha[2] : » magis ac magis ostendit nativi» tatem hanc, quæ nos mares fecit ac fœminas, Græcos et Judæos, Scythas et Barbaros, non eam esse in qua Deus operatur, cum hominem format ; sed illam, quæ nos omni exutos nationum varietate sexusque et conditionis unum reddit, ad instar ejus qui unus est, id est, Christus : sicut idem rursus Apostolus dicit : « Quotquot in Christo bapti» zati sunt, Christum induerunt : non est Judæus neque » Græcus, non est masculus neque fœmina, non est ser» vus et liber, sed omnes in Christo unum sunt[3]. » Ergo tunc fit homo a Deo, cum fit unus ex multis, non cum ex uno divisus est in multa. Divisit autem nos primus ortus, id est, corporalis ; secundus adunat, intelligibilis ac divinus : eoque rectissime nos hunc quidem corporis naturæ

[1] Coloss. III, 9. — [2] Ibid. 11. — [3] Gal. III, 27.

ascribendum putavimus, illum vero supernæ majestati. Quapropter idem rursum Apostolus ad Corinthios dicit : « In Christo Jesu per Evangelium ego vos genui[1]. » Et ad Galatas de semetipso : « Cum placuit ei, qui me se- » gregavit de utero matris meæ, ut revelaret Filium suum » in me, ut eum annuntiarem in Gentes, continuo non » acquievi carni et sanguini[2]. » Vides ergo ubique eum in hac altera nativitate nostra, spiritali duntaxat, asseverantem nos a Deo formari; non in priore illa obscœna ac propudiosa, quæ nos nihilo præstantius neque mundius animalibus cæteris in utero materno et concepit et formavit et genuit. Qua de re animadvertere si volueritis invenietis hac in parte nos non tam professione a vobis distare, quam intellectu. Si quidem vobis placuerit hoc veteri et exteriori homini ac terreno tribuere, ut sit a Deo formatus; nos vero contra cœlesti hoc dederimus, et interiori ac novo homini deferamus : neque id temere aut præsumptive, sed a Christo discentes, et ejus Apostolis, qui primi eadem in mundo docuisse monstrantur. »

II. Augustinus respondit : Paulus quidem apostolus interiorem hominem in spiritu mentis, exteriorem vero in corpore atque ista mortali vita vult intelligi : non tamen utrumque horum simul duos homines eum dixisse aliquando in ejus litteris legitur; sed unum, quem totum Deus fecerit, id est, et id quod interius est, et id quod exterius est : sed eum ad imaginem suam non fecit, nisi secundum id quod interius est, non solum incorporeum, verumetiam rationale, quod pecoribus non inest. Non itaque unum hominem fecit ad imaginem suam, et alterum fecit non ad imaginem suam : sed quia hoc utrumque interius et exterius simul unus homo est, hunc unum hominem ad imaginem suam fecit; non secundum id quod

[1] I Cor. IV, 15. — [2] Gal. I, 15.

habet corpus corporalemque vitam; sed secundum id quod habet rationalem mentem, qua cognoscat Deum, et omnibus irrationabilibus eadem rationis excellentia præponatur. Sed illud interius concedit Faustus a Deo fieri : « Cum renovatur, inquit, in agnitione Dei secundum ima» ginem ejus qui creavit eum. » Hanc apostolicam plane agnosco sententiam : quare ipse alteram non agnoscit? Deus posuit membra, singulum quodque eorum in corpore prout voluit[1]. Ecce Deus etiam exterioris hominis effector ab eodem Apostolo prædicatur : quare inde eligit quod pro se putat, et tacet aut respuit quod Manichæi fabulas amputat? Item cum de terreno et cœlesti homine dissereret idem Paulus, inter mortalem immortalemque discernens, inter id quod in Adam sumus, et illud in Christo erimus, ex ipsa Lege, ex ipso libro et ex ipso loco adhibuit terreni, id est, animalis corporis testimonium, ubi scriptum est, quod Deus etiam terrenum hominem fecit[2]. Nam cum ageret quomodo resurgent mortui, et quo corpore venient, cum dedisset similitudinem de seminibus frumentorum, quod nuda grana seminentur, et Deus illis det corpus quomodo voluerit, unicuique seminum proprium corpus : ubi nihilominus Manichæi evertit errorem, qui et grana et herbas et omnes radices ac frutices gentem tenebrarum dicit creare, non Deum; et in eis formis atque generibus rerum Deum potius credit alligari, quam horum aliquid operari : cum ergo contra Manichæi sacrilegam vanitatem etiam ista dixisset, venit ad carnium differentias : « Non omnis, inquit, caro eadem caro[3] : » inde ad corporum cœlestium atque terrestrium, inde ad mutationem corporis nostri qua fieri possit spiritale atque cœleste : « Seminatur, inquit, in contumelia, » surget in gloria : seminatur in infirmitate, surget in vir-

[1] I Cor. XII, 18. — [2] Id. XV, 45. — [3] Ibid. 49

» tute : seminatur corpus animale, surget corpus spiritale. » Atque inde volens ostendere originem corporis animalis : « Si est, inquit, corpus animale, est et spiritale, sicut » scriptum est : Factus est primus homo Adam in animam » viventem[1]. » Hoc autem in Genesi scriptum est, ubi narratur, quomodo Deus hominem fecerit, et corpus quod de terra formaverat animaverit[2]. Veterem autem hominem nihil aliud Apostolus quam vitam veterem dicit, quæ in peccato est, in quo secundum Adam vivitur : de quo dicit : « Per unum hominem peccatum intravit in mundum, » et per peccatum mors : et ita in omnes homines pertran» sivit, in quo omnes peccaverunt[3]. » Ergo totus ille homo, id est, et interiore et exteriore sui parte, inveteravit propter peccatum, et pœnæ mortalitatis addictus est : renovatur autem nunc secundum interiorem hominem, ubi secundum sui Creatoris imaginem reformatur, exuens se injustitiam, hoc est, veterem hominem ; et induens justitiam, hoc est, novum hominem. Tunc autem cum resurget corpus spiritale, quod seminatur animale, etiam exterior percipiet cœlestis habitudinis dignitatem : ut totum quod creatum est, recreetur ; et totum quod factum est reficiatur, illo recreante qui creavit, et reficiente qui fecit. Quod breviter explicat, ubi ait : « Corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus » autem vita est propter justitiam. Si autem Spiritus ejus » qui suscitavit Jesum a mortuis habitat in vobis, qui » suscitavit Christum a mortuis vivificabit et mortalia cor» pora vestra per inhabitantem Spiritum ejus in vobis[4]. » Nam quis catholica veritate instructus ignorat, secundum corpus esse alios homines masculos, alios fœminas, non secundum spiritum mentis, in quo renovamur secundum imaginem Dei ? Verumtamen quia utrumque Deus fecit,

[1] I Cor. XII, 43-45. — [2] Gen. II, 7. — [3] Rom. V, 12. — [4] Id. VIII, 10.

rursum idem Apostolus testis est, ubi dicit : « Neque mu-
» lier sine viro, neque vir sine muliere in Domino : sicut
» enim mulier ex viro, ita et vir per mulierem, omnia
» autem ex Deo[1]. « Quid ad hæc dicit inepta fallacia hominum alienatorum a vita Dei per ignorantiam, quæ est in illis propter cæcitatem cordis eorum, nisi, In Apostolicis litteris quod volumus verum est, quod nolumus falsum est? Sic delirant Manichæi : sed resipiscant, et non sint Manichæi. A quibus si quæritur, (quoniam interiorem hominem renovari ad imaginem Dei fatentur, et hoc testimonium ultro etiam proferunt : tunc autem dicit Faustus, quod Deus faciat hominem, quando interior in Dei agnitione renovatur :) utrum eum ipse fecerit qui reficit, ipse condiderit qui renovat : respondebunt : Ipse. Cui responsioni eorum, si adjiciamus, quærentes quando eum formaverit, quem nunc reformat : quærent ubi se abscondant, ne fabulæ suæ dedecus aperire cogantur. Neque enim dicunt a Deo formatum vel conditum vel institutum, sed de substantia ejus partem prorsus ejus adversus hostes missam : nec peccato inveteratum, sed necessitate captivatum et deformatum ab inimicis, et cætera quæ jam tædet dicere. Ibi enim et primum hominem commemorant, non quem dicit Apostolus de terra terrenum[2], sed nescio quem suum proprium ex arca mendaciorum prosilientem : de quo Faustus tacet omnino, cum de homine sibi proposuerit quæstionem; timens ne aliquo modo eis, contra quos disputat, innotescat.

[1] I Cor. XI. II. — [2] Id. XV, 47.

LIBER XXV.

I. Faustus dixit : « Deus finem habet, aut infinitus est? Si oratio vestra non fallit, quæ dicit : « Deus Abraham, » et Deus Isaac, et Deus Jacob [2], » habet finem Deus : nisi forte alter est hic de quo perrogas, et alter quem oratis : alioquin circumcisionis terminus, qui Abraham et Isaac et Jacob a gentium cæterarum societate dissignat [3], etiam Dei ipsius circa eos terminat potestatem. Cujus autem finita potestas est, et ipse non caret fine. Denique ne antiquorum quidem hac oratione mentionem facitis, qui ante Abraham fuerunt; Enoch dico, et Noë, et Sem, ac reliquos eorum similes [1], quos fuisse quidem justos in præputio non negatis, sed quia iidem circumcisionis insigni carebant, ne ipsorum quidem vultis esse Deum, sed solius Abrahæ et seminis ejus. Igitur si est unus et infinitus Deus, quid sibi vult hæc invocationis vestræ tam diligens et sollicita cautio, ut non contenti nominasse Deum, adjiciatis et cujus, Abraham scilicet, et Isaac et Jacob : tanquam in turba aliqua deorum erratura aut naufragium passura vestra oratione, nisi ad signum naviget Abrahæ? Et hunc quidem certa de causa Judæos orare haud absurdum est, utpote circumcisos; sic enim circumcisionis se invocare designant Deum, propter deos præputii : vos vero cur hoc ipsum faciatis, parum intelligo; cum minime geratis signum quod habuerit Abraham, cujus vos invocatis Deum. Vere enim, quod intelligi datur, cogni-

[1] Exod. III, 15. — [2] Gen. XVII, 31. — [3] Id. V, 21, 29 et 31.

tionis mutuæ causa, ne a se scilicet invicem oberrarent, notas sibimet hujusmodi alternis imposuisse videntur Judæi, ac Judæorum Deus : atque ipse quidem eos circumcisionis obscœno charactere signavit, quo ubicumque terrarum fuerint, ubicumque gentium, per circumcisionem tamen, ipsius esse noscantur : iidem vero suum vicissim Deum parentum suorum cognomine signaverunt, quo ubicumque et ipse fuerit, in magna quamvis deorum frequentia, cum Deus Abraham audierit, et Deus Isaac, et Deus Jacob, protinus se invocari cognoscat. Quod fere in multis fieri solet unum habentibus nomen, ut eorum nemo appellatus respondeat, nisi audito cognomine. Sic namque et pastor atque amentarius pecoribus notas inurunt, ne eorum quisque pro suo usurpet alienum. Quibus quia et vos similiter facitis, Deum Abraham dicentes, et Deum Isaac, et Deum Jacob, non solum finem ostenditis habere Deum, sed quod sitis etiam vos ab eodem alieni, signi ejus ac sacramenti expertes, quod est virilium mutilatio, per quam idem suos agnoscit. Quapropter hic si est Deus quem colitis, liquet ex hoc admodum quod habeat finem. Si vero infinitum Deum esse vultis, huic vos ante renuntiare necesse est, et oratione mutata erroris præteriti vestri pœnitudinem gerere. Et hoc quidem dictum ita est, ut de vestro vos vicisse videamur : alioquin summus et verus Deus, utrum sit idem infinitus necne, si quæritur, de hoc vero nos boni et mali contrarietas breviter poterit edocere. Quoniam quidem si non est malum, profecto infinitus est Deus; habet autem finem, si malum est : constat autem esse malum : non igitur infinitus est Deus; illinc enim esse mala accipiunt, ubi bonorum est finis. »

II. Augustinus respondit : Absit ut hoc vos quisquam interroget, qui vos novit, aut de hac omnino re cum tali-

bus disputet. Prius enim estis a figmento carnalium corporaliumque cogitationum pia fide et quantulacumque cogitationum pia fide et quantulacumque veritatis ratione mundandi, ut spiritalia quoquo modo et ex quantacumque parte cogitare possitis. Quod quandiu non potestis, (hæresis quippe vestra nihil aliud novit, quam et corpus et animam et Deum per locorum spatia vel finita vel infinita distendere, cum solum corpus talia occupet spatia, vel spatiis talibus occupetur,) consultius feceritis, si vos huic quæstioni non commiscueritis, ubi nec docere potestis aliquid veri, sicut nec in cæteris; nec discere estis idonei, quod fortasse potestis in cæteris, si superbi litigiosique non sitis. Cum enim quæri cœperit, quomodo sit Deus finitus, quem nullus locus capit; quomodo infinitus, quem totum Filius novit : quomodo finitus, immensus : quomodo infinitus, perfectus : quomodo finitus, nullum habens modum; quomodo infinitus, modus omnium : omnis cogitatio carnalis evanescit; et si vult se fieri quod nondum est, prius ex eo quod est erubescit. Quapropter hoc quod nobis proponitis de Deo finito et infinito, melius tacendo finitis, donec a fine Legis, quod est Christus, tam longe aberrare desinatis. De Deo autem Abraham et Isaac et Jacob, cum ipse sit omnis creaturæ verus Deus, cur illo nomine se populo suo insinuare voluerit, jam quantum sat erat diximus. De circumcisione etiam in superioribus hujus operis partibus contra calumnias imperitas sæpe respondimus. Isti autem signum in parte corporis congrua divinitus datum, quo carnis expoliatio figurata est, si quemadmodum dictum sit : « Omnia » munda mundis, » christiana, non hæretica mente cogitarent, nullo modo irriderent. Sed quia verum est et quod sequitur, « Immundis autem et infidelibus nihil est » mundum, sed polluta sunt eorum et mens et conscien-

» tia[1] : » ridentes eos, et dicaciter insultantes, leniter admonemus, si secundum ipsos circumcisio turpis est, non eos habere quod ibi rideant, sed quod lugeant; quia deus eorum et illi particulæ quæ præciditur, et illi sanguini qui distillat, illigatus et inquinatus ádmixtus est.

[1] Tit. 1, 15.

LIBER XXVI.

I. Faustus dixit : « Jesus si natus non est, quomodo mortuus est? Hoc jam sane conjectura est : conjecturis autem nemo, nisi quem probationes defecerint, utitur. Respondebimus tamen etiam ad hoc, nec aliunde quam de his quæ credere soletis, afferentes exempla : quæ, si vera sunt, confirmabunt et nos; si falsa, destruent et vos. Dicis ergo : Quomodo mortuus est Jesus, si homo non fuit? Et ego abs te requiro : Elias quomodo mortuus non est, cum fuerit homo? An huic mortali præter conditionem suam licuit jus immortalitatis invadere; Christo non licuit immortali de morte, si necesse fuit, aliquid usurpare? Et si Elias in æternum vivit contra naturam, Jesum ad triduum tantum cur non magis contra naturam mori potuisse concedas : præsertim cum etiam hoc non solum de Elia credatis, sed et de Moyse atque Enoch, quod sint immortales, et ipsi rapti cum corporibus suis in cœlum? Quapropter si hoc argumento recte colligitur Jesum fuisse hominem, quia mortuus est : poterit eodem nihilominus argumento colligi et Eliam non fuisse hominem, quia mortuus non est. Falsum est autem non fuisse Eliam hominem, quamvis immortalis credatur; falsum æque erit Jesum fuisse hominem, quamvis æstimetur mortuus. Et si mihi vera dicenti vis credere, uterque eorum apud Hebræos falsam traxit opinionem, Jesus de morte, et de immortalitate Elias : nam nec hic mortuus est, nec ille non mortuus : sed vos quod vultis, creditis; quod non,

redigitis ad naturam. Quapropter si quid naturæ proprium sit quæritur, illa quidem nec immortalem mori vult, nec non mori mortalem. Si vero potestatem in Deo atque homine ad efficienda quæ velint quærimus, magis puto Jesum mori potuisse, quam non mori Eliam : major enim potestas in Jesu quam in Elia. Et si tu impotentiorem contra naturæ licentiam levas in cœlum, consecrasque perpetuitati, naturæ et conditionis ejus oblitus; ego Jesum, potuisse mori, si voluit, cur non concedam, etiam si vere mortem illam fuisse, et non mortis figuram consentiam? Ut enim ab initio sumpta hominis similitudine omnes humanæ conditionis simulavit affectus, sic ab re non erat, si in fine quoque consignandæ œconomiæ gratia fuisset visus et mori. »

II. « Præterea illud quoque commemorandum, quia si quid cuique per naturam liceat quæritur, circa omnia id quæri deberet quæ Jesus gessit, non circa mortem tantummodo ipsius. Nam et cæcum a nativitate lumen videre natura non sinit, quod tamen Jesus potenter operatus videtur erga hujus generis cæcos, adeo ut Judæi et ipsi exclamarent, ab initio sæculi nunquam fuisse visum, ut aliquis aperuisset oculos cæci nati; manum aridam sanasse, vocem ac verbum privatis his per naturam, redonasse, mortuis et in tabem jam resolutis corporibus compage reddita vitalem redintegrasse spiritum, quem non ad stuporem adducat, et cogat quodam modo minime credere cogitantem quid liceat, quidve non liceat per naturam? Quæ tamen omnia nos communiter facta ab eodem credimus Christiani, non consideratione jam naturæ, sed potestatis tantum et virtutis Dei. Legitur id quoque, quod de supercilio montis jactatus aliquando a Judæis, illæsus abierit[1]. Qui ergo de sublimi monte præcipitatus,

[1] Luc. IV, 29.

mortuus non est, quia utique noluit; cur non potuerit etiam mori cum voluit? Et hoc quidem nunc a nobis ita responsum sit, quia vobis placet argumentari, et arma tentatis aliena, dialectice disputare volentes : alioquin nobis nec Jesus mortuus est, nec est immortalis Elias. »

III. Augustinus respondit : Quidquid de Enoch et de Elia et de Moyse Scriptura sancta, certis et magnis suæ fidei documentis in summo culmine auctoritatis locata testatur, hoc credimus, non quod Faustus nos credere suspicatur. Quid sit autem secundum naturam, quid contra naturam, homines qui sicut vos errant, nosse non possunt. Dici autem humano more contra naturam esse, quod est contra naturæ usum mortalibus notum, nec nos negamus : sicut illud est quod Apostolus ait : « Si tu ex naturali incisus oleastro, et contra naturam insertus es » in bonam olivam [1] : » id esse contra naturam dixit, quod est contra consuetudinem naturæ, quam notitia humana comprehendit, ut oleaster insertus in olea, non oleastri baccas, sed olivæ pinguedinem ferat. Deus autem creator et conditor omnium naturarum, nihil contra naturam facit : id enim erit cuique rei naturale, quod ille fecerit, a quo est omnis modus, numerus, ordo naturæ. Sed nec ipse homo contra naturam quidquam facit, nisi cum peccat, qui tamen supplicio redigitur ad naturam. Ad naturalem quippe justitiæ ordinem pertinet, ut aut peccata non fiant, aut impunita esse non valeant : quodlibet horum sit, naturalis ordo servatur, si non ab anima, certe a Deo. Vexant enim peccata conscientiam, ipsique animo nocent cum luce justitiæ peccando privatur, etiamsi non consequantur dolores, qui vel corrigendis ingeruntur, vel non correctis ultimi reservantur. Sed contra naturam non incongrue dicimus aliquid Deum fa-

[1] Rom. xi, 37.

cere, quod facit contra id quod novimus in natura. Hanc enim etiam appellamus naturam, cognitum nobis cursum solitumque naturæ, contra quem Deus cum aliquid facit, magnalia vel mirabilia nominantur. Contra illam vero summam naturæ legem, a notitia remotam, sive impiorum, sive adhuc infirmorum, tam Deus nullo modo facit, quam contra se ipsum non facit. Spiritalis autem eademque rationalis creatura, in quo genere et anima humana est, quanto amplius illius incommutabilis legis lucisque fit particeps, tanto magis videt quid fieri possit, quidve non possit; quanto autem remotior inde fuerit, eo magis miratur insolita, quo minus cernit futura.

IV. Ac per hoc quid de Elia factum sit, nescimus: hoc de illo tamen credimus, quod verax Scriptura testatur. Illud sane scimus, hoc de illo factum quod Dei voluntas habet; quod autem Dei voluntas non habet, fieri de quoquam omnino non posse. Proinde si mihi dicatur posse fieri, ut caro, verbi gratia, hujus vel illius hominis in corpus cœleste mutetur: concedo fieri posse, sed utrum futurum sit nescio; et ideo nescio, quia quid habeat de hac re Dei voluntas, me latet: illud me tamen non latet, sine dubio futurum, si hoc Dei voluntas habet. Porro si audiam, quod aliquid futurum erat, sed Deus fecit ne fieret; fidissime respondebo, illud potius futurum erat quod Deus fecit, non illud quod si futurum esset, hoc fecisset. Nam Deus quod facturus erat, utique sciebat, et ideo simul sciebat illum futurum non fuisse, quod ne fieret facturus erat: et procul dubio potius verum est quod scit Deus, quam quod opinatur homo. Unde tam non possunt futura non fieri, quam non fuisse facta præterita: quoniam non est in Dei voluntate, ut eo sit aliquid falsum, quo verum est. Quapropter omnia quæ vere futura sunt, sine dubio fient; si autem facta non fuerint,

futura non erant : ita omnia quæ vere præterita sunt, sine dubio præterierunt.

V. Quisquis itaque dicit : Si omnipotens est Deus, faciat ut quæ facta sunt, facta non fuerint; non videt hoc se dicere : Si omnipotens est, faciat ut ea quæ vera sunt, eo ipso quo vera sunt falsa sint. Potest enim facere, ut aliquid non sit quod erat; tunc enim facit ut non sit, quando id esse invenerit de quo fiat : velut cum aliquem, qui cœpit esse nascendo, facit non esse moriendo, hoc enim factum invenit, de quo fieret. Quis autem dicat, ut id quod jam non est, faciat non esse? Quidquid enim præteritum est, jam non est : quod si et de ipso fieri aliquid potest, adhuc est de quo fiat; et si est, quomodo præteritum est? Non ergo est, quod vere dicimus fuisse : sed ideo verum est illud fuisse, quia in nostra sententia verum est, non in ea re quæ jam non est. Sententia quippe qua dicimus aliquid fuisse, ideo vera est, quia illud de quo dicimus, jam non est. Hanc sententiam Deus falsam facere non potest, quia non est contrarius veritati. Quod si quæras, ubi sit hæc vera sententia : prius invenitur in animo nostro, cum id verum scimus et dicimus. Sed si et de animo nostro ablata fuerit, cum id quod scimus obliti fuerimus, manebit in ipsa veritate. Semper enim verum erit fuisse illud quod erat, et non est; et ibi verum erit jam fuisse quod erat, ubi verum erat antequam fieret futurum esse quod non erat. Huic veritati Deus non potest adversari in quo est ipsa summa et incommutabilis veritas, quo illustratur ut sit, quidquid in quorumque animis et mentibus veri est. Omnipotentem autem Deum non ita dicimus, ac si eum etiam mori posse credamus : et quia hoc non potest, ideo non sit dicendus omnipotens. Ille plane omnipotens vere solus dicitur qui vere est, et a quo solo est quidquid aliquo modo est vel spiritale vel corpo-

rale. Quia universa creatura sua utitur ut ei placet : placet autem illi secundum veram incommutabilemque justitiam, quod ipse sibi est, omnia mutabilia, cum ipse sit incommutabilis, mutans pro meritis sive naturarum sive factorum. Numquid ergo dicturi sumus, quod Elias cum esset creatura, mutari non posset vel in deterius vel in melius; aut eo modo non posset, qui esset humano generi insolitus, secundum Dei omnipotentis voluntatem? Quis hoc vel stultissimus dixerit? Cur ergo quod de illo in Scriptura veracissima positum est, non credamus? nisi putemus hoc solum posse facere Deum, quod videre consuevimus.

VI. Sed si homo fuit, inquit, Elias, et potuit non mori, cur Christus cum homo non fuerit, non potuerit mori? Tale est ac si quisquam diceret : Si potuit natura hominis in aliquid melius commutari, cur Dei natura in deterius non potuerit? Stulte, quia hominis est natura mutabilis, Dei autem incommutabilis. Posset enim et aliquis pariter insanissimus dicere : Si homini potest donare ut regnet in æternum, cur non et sibi facere ut damnetur in æternum? Non hoc, inquit, ego dico, sed triduanam saltem mortem Dei, æternæ vitæ hominis comparo. Plane si sic acciperes triduanam mortem Dei, ut caro in illo moreretur, quam de mortalium genere assumpsit, verum saperes : nam istam triduanam Christi mortem pro æterna vita hominum factam veritas Evangelica prædicat. Cum autem velis triduanam mortem, nulla mortali assumpta creatura, in ipsa divina natura ideo non absurde credi, quia potest humana natura immortalitate donari, profecto sic desipis, quomodo qui nec Deum nosti, nec dona Dei. Deinde quomodo illud, quod supra posui, non dicis ac sentis, Deum sibi fecisse unde damnetur in æternum, quando pars illa dei vestri in globo in perpetuum confige-

tur? An et hoc dicturus es, quia pars lucis lux est, et pars Dei Deus non est? Postremo ut sine ulla ratiocinatione et plana fidei veritate a nobis audiatis, cur Eliam hominem natum [1], raptum esse divinitus de terra credamus, Christum autem et ex virgine vere natum [2], et in cruce vere mortuum [3]: hæc ideo credimus, quia et illud de Elia, et hoc de Christo sancta Scriptura testatur, cui nemo pius nisi qui credit, nisi impius nemo non credit. Illud autem de Elia vos negatis, quia omnia simulatis: de Christo autem quod nasci non potuerit et mori potuerit, nec vos dicitis; sed ejus ex virgine nativitatem nullam, mortem autem in cruce falsam fuisse contenditis, hoc est etiam ipsam nullam, sed ad ludificandos humanos oculos simulatam; ad nihil aliud, nisi ut ab eis qui ista crediderint, etiam vobis omnia mentientibus ignoscatur.

VII. Quis autem vobis proponat, quod sibi quasi ex persona catholici Faustus proponit: « Jesus si natus non est, quomodo mortuus est? » nisi qui parum considerat ipsum Adam et natum non esse, et tamen mortuum esse? Si voluisset ergo Filius Dei inde sibi humanam carnem veramque formare, unde formavit et illi primo homini, quoniam omnia per ipsum facta sunt [4], quis eum non potuisse audeat affirmare? Si denique de cœlesti vel aërea vel humida creatura corpus assumptum vellet commutare in humanæ carnis verissimam qualitatem, in qua et vivere ut mortalis homo posset, et mori, hoc enm potuisse facere, quis negaret, omnipotentem omnipotentis Filium? Postremo si voluisset de nullis elementis corporeis, quæ per eum creata sunt, corpus assumere, sed prorsus ex nihilo sibi creare veram carnem, sicut per eum creata sunt cuncta quæ non erant, quis nostrum contradicere, quis nostrum fieri non potuisse contenderet? Non ergo ideo

[1] 4 Reg. II, 11. — [2] Matth. I, 25. — [3] Id. XXVII, 50. — [4] Joan. I, 3.

credimus natum ex virgine Maria, quod aliter in vera carne existere atque hominibus apparere non posset : sed quia sic scriptum est in ea Scriptura, cui nisi crediderimus, nec Christiani nec salvi esse poterimus. Credimus ergo ex Maria virgine natum Christum, quia sic scriptum est in Evangelio : credimus crucifixum et mortuum, quia sic scriptum est in Evangelio : et vere natum et vere mortuum, quia veritas est Evangelium. Cur autem illa omnia in carne ex utero fœminæ assumpta pati voluerit, summa consilii penes illum est : sive quod utrumque sexum, quem creaverat, etiam hoc modo commendandum honorandumque judicavit, assumendo formam viri, et nascendo de fœmina; sive aliqua alia causa, quænam illa sit, non temere dixerim. Illud tamen fidenter dicam, nec aliter factum esse, quam Evangelica veritas docuit; nec aliter fieri oportuisse, quam Dei sapientia judicavit. Evangelii fidem omnibus hæreticorum disputationibus anteponimus : consilium autem sapientiæ Dei supra omne consilium creaturæ cujuscumque laudamus.

VIII. Tamen Faustus, ut sibi credamus, hortatur dicens : « Et si mihi vera dicenti vis credere, uterque eorum apud Hæbræos falsam traxit opinionem, Jesus de morte, et de immortalitate Elias. » Cum paulo post dicat : « Ut enim ab initio sumpta hominis similitudine omnes humanæ conditionis simulavit affectus, sic ab re non erat, si in fine quoque consignandæ œconomiæ gratia fuisset visus et mori. » Homo pessime ac fallacissime, quomodo tibi ego credam, quasi vera dicenti, cum Christum dicas mortem potuisse mentiri? Ergo ille mentiebatur, quando dicebat : « Oportet Filium hominis occidi, et tertia die resurgere[1]; » et tu non mentiris, et dicis ut tibi vera dicenti credamus? Veracior ergo Petrus, quando ei dixit : « Absit, Domine,

[1] Luc. XXIV, 7.

» non fiet istud; » et unde meruit audire: « Redi retro, Sa- » tanas[1]. » Et ille quidem non hoc infructuose audivit, qui eam postea veritatem mortis Christi usque ad suam mortem correctus perfectusque prædicavit. Verum si ille quia tantum putavit Christum non moriturum, audire meruit, Satanas; tu quid mereris audire, qui non solum negas mortuum, sed etiam dicis mortem fuisse mentitum? Sed ideo, inquis, mortem quoque simulasse credendus est, quia omnes humanæ conditionis simulavit affectus. Quis enim tibi hoc contra Evangelium concessurus est, quod omnes humanæ conditionis simulavit affectus? Prorsus si dixit Evangelista: « Dormivit Jesus; » si dixit: Esurivit, sitivit, contristatus est, exhilaratus est, et si qua talia, omnia vera sunt, quæ ita narrata sunt, ut non eum simulasse, sed plane fecisse vel exhibuisse conscripta sint, sane non necessitate conditionis, sed magisterii voluntate, et divina etiam potestate. Nam homo plerumque etsi nolit, irascitur; etsi nolit, contristatur; etsi nolit, dormit; etsi nolit, esurit, ac sitit: ille autem omnia ista, quia voluit. Sic etiam nascuntur homines atque patiuntur, non quia volunt, nec quod volunt; ille autem etiam ista, quia voluit. Tamen vera hæc et de illo fideliter veraciterque conscripta sunt, ut quisquis Evangelio ejus crediderit veritate instruatur, non mendaciis illudatur.

[1] Matth. XVI, 22 et 28. — [2] Id. VIII, 24: Marc. IV, 38: Matth. XLII: Id. XXVI, 37: Marc. III, 51.

LIBER XXVII.

I. Faustus dixit : « Si natus non est Jesus, nec passus est : si autem passus est, ergo et natus est. Non vobis expedit, mihi credite, in his rebus consequentiam quærere naturæ; alioquin infirmabitur omnis vestra fides. Nam et vos Jesum ex virgine natum sine viri coïtu creditis, et si ex consequentibus priora probanda sunt, erit hoc falsum. Poterit enim et vobis responderi in hunc modum, quia si natus est ex fœmina Jesus, ergo et seminatus ex viro est : si vero seminatus ex viro non est, ergo nec natus ex fœmina est. Potuit autem, ut vos creditis, nasci non satus : quare ergo non potuerit et pati non partus? »

II. Augustinus respondit : Nemo tibi proponit quod tibi proponis, nisi imperitus quem decipis, non instructus a quo convinceris. Nam Jesus et nasci potuit non satus, et pati non partus : sed unum horum voluit, alterum noluit. Nasci enim non satus voluit, pati autem non partus noluit : quia partus est passus. Dicis mihi : Unde scis? Quia hoc in Evangelio veritatis lego. Si autem tibi dicam : Unde scis ista quæ dicis : Manichæi mihi opponis auctoritatem, et dicis esse in Evangelio falsitatem. Ego autem Manichæo ista dicenti non crederem, nec si non mihi Christum mentitum esse laudaret. Quod quidem in Christo non invenit, sed quid ipse diligat prodit.

LIBER XXVIII.

I. Faustus dixit : « Sed non poterat mori, nisi natus esset. Et ego respondeo : Nec nasci poterat, nisi Deus non esset : aut si potuit et Deus esse et nasci, quare non et non nasci potuerit et mori ? Vides ergo utile satis non esse, in his consequentiam quærere, aut argumentis anniti, cum de rebus agitur quæ pertineant ad Jesum. Sed quærendum potius est, quid ipse de se, quidve Apostoli sui de eodem prædicarint. Ipsaque adeo pertractanda genealogia est, et videndum si sibi conveniat, non ex conjectura passionis, nativitatis ejus exquirere veritatem : quia et pati non natus potuit, et natus minime pati ; præsertim ipsis vobis fatentibus Deo esse impossibile nihil : quod erit et ipsum falsum, si hoc constiterit non potuisse mori non natum. »

II. Augustinus respondit : Iterum ac sæpe tibi proponis, quod non audis ab eis a quibus confutaris. Nemo tibi dicit : Non poterat mori, nisi natus esset : quia mortuus est Adam, quamvis natus non fuisset. Sed dicitur tibi : Natus est, quia hoc sanctum Evangelium, non nescio quis hæreticus loquitur : mortuus est, quia hoc in sancto Evangelio, non in libro alicujus hæretici legitur. Sed tu qui prohibes argumentari, cum de rebus agitur quæ pertinent ad Jesum, et quærendum censes quid ipse de se, quidve Apostoli sui de eodem prædicarint, cum cœpero Matthæi Evangelium recitare Apostoli ejus[1], ubi narratio nativitatis ejus tota

[1] Matth. I, 18.

contexitur, continuo dices illam narrationem non esse Matthæi, quam Matthæi esset dicit universa Ecclesia, ab apostolicis sedibus usque ad præsentes episcopos certa successione perducta. Tu mihi quid contra lecturus es? Aliquem forte librum Manichæi, ubi Jesus negatur esse natus ex virgine. Sicut ergo ego credo illum librum esse Manichæi, quoniam ex ipso tempore quo Manichæus vivebat in carne, per discipulos ejus certa successione præpositorum vestrorum ad vestra usque tempora custoditus atque perductus est; sic et istum librum credite esse Matthæi, quem ex illo tempore quo Matthæus ipse in carne vixit, non interrupta serie temporum Ecclesia certa connexionis successione usque ad tempora ista perduxit. Et dic mihi, cujus libro potius credere debeamus, ejus-ne Apostoli, qui Christo, cum adhuc in terra esset, adhæserat, an nescio cujus Persæ, qui tanto post natus est? Sed alium forte proferes librum, qui nomen habeat alicujus Apostoli, quem a Christo constat electum, et ibi Christum natum ex Maria non esse lecturus es. Cum ergo necesse sit alterum horum librorum esse mendacem, cui nos potius censes fidem accommodare debere? Ei-ne quem illa Ecclesia ab ipso Christo inchoata et per Apostolos provecta certa successionum serie usque ad hæc tempora, toto terrarum orbe dilatata, ab initio traditum et conservatum agnoscit atque approbat, an ei quem eadem Ecclesia incognitum reprobat, cum etiam proferatur ab hominibus ita veracibus, ut Christum laudent esse mentitum?

III. Hic dicturus es: Genealogia ipsa consideretur duorum Evangelii librorum, utrum sibi conveniat. Jam hinc alibi in hoc opere diximus[1], quod dicendum fuit. Neque enim vos movet, nisi quemadmodum duos patres potuerit habere Joseph. Quod si cogitantibus non occurrisset unus

[1] Vide supra, lib. III, cap. 3.

qui genuit, alius qui adoptavit, nec sic facile debuistis adversus tantam auctoritatem præproperam proferre sententiam: nunc vero si vel admoniti cogitatis quam hoc fieri potuerit, Evangelio simpliciter credite, et vos potius tam male ac perverse argumentari desistite.

IV. Quod autem putat quærendum esse Faustus, quid de se Jesus ipse prædicaverit: cui non justum videatur? Sed numquid hoc sciri potest, nisi Discipulis ejus narrantibus? Quibus si non creditur annuntiantibus quod de virgine natus sit, quomodo eis fides habebitur annuntiantibus quid de se ipse prædicaverit? Si enim prolatæ fuerint aliquæ litteræ, quæ nullo alio narrante ipsius proprie Christi esse dicantur; unde fieri poterat, ut si vere ipsius essent, non legerentur, non acciperentur, non præcipuo culmine auctoritatis eminerent in ejus Ecclesia, quæ ab ipso per Apostolos succedentibus sibimet episcopis, usque ad hæc tempora propagata dilatatur; multis in ea jam completis, quæ ante prædicta sunt, et usque in finem quæ restant, sine dubio futuris atque venturis? Quia et illæ litteræ si proferrentur, utique considerandum erat a quibus proferrentur. Si ab ipso, illis primitus sine dubio proferri potuerunt, qui tunc eidem cohærebant, et per illos etiam ad alios pervenire. Quod si factum esset, per illas quas commemoravi præpositorum et populorum successiones confirmatissima auctoritate clarescerent. Quis est ergo tam demens, qui hodie credat esse epistolam Christi quam protulerit Manichæus, et non credat facta vel dicta esse Christi quæ scripsit Matthæus? aut si etiam de Matthæo utrum ipse ista scripserit dubitat, de ipso quoque Matthæo non potius id credat, quod invenit in Ecclesia, quæ ab ipsius Matthæi temporibus usque ad hoc tempus certa successionum serie declaratur; et credat nescio cui ex transverso de Perside post ducentos vel amplius annos

venienti, et suadenti ut illi potius quid Christus dixerit feceritque credatur: cum ipse apostolus Paulus post ascensionem Domini de cœlo vocatus [1], si non inveniret in carne Apostolos, quibus communicando et cum quibus conferendo Evangelium, ejusdem societatis esse appareret, Ecclesia illi omnino non crederet? Sed cum cognovisset eum hoc annuntiantem, quod etiam illi annuntiabant, et in eorum communione atque unitate viventem, accedentibus etiam per eum talibus signis, qualia et illi operabantur; ita, eum Domino commendante, meruit auctoritatem, ut verba illius hodie sic audiantur in Ecclesia, tanquam in illo Christus [2], sicut ipse verissime dixit, locutus audiatur. Et putat Manichæus credi sibi debere ab Ecclesia Christi, loquenti contra Scripturas, tanta et tam ordinata auctoritate firmatas: per quas ei præcipue commendatum est, ut quisquis illi annuntiaverit præter quam quod accepit, anathema sit [3].

V. Sed rationem, inquit, profero, qua demonstrem Scripturis illis non esse credendum. Certe non argumentaris? Et tamen in ipsa quoque argumentatione superaris. Ad hoc enim redigitur omnis argumentatio tua, ut ad extremum credat anima, ideo se in hoc mundo esse miseram, quia miseria sua Deo suo subvenit, ne ille regno privaretur: ejusque naturam atque substantiam usque adeo esse mutabilem, corruptibilem, violabilem, coinquinabilem, ut pars ejus quædam nec mundari valeat, et ab ipso, qui eam sciens innocentem de suis visceribus, nihilque apud se peccantem, tantæ contaminationi permiscuit, æterno globi supplicio puniatur. Iste finis est omnium argumentationum fabularumque vestrarum: quarum utinam sit finis, sed in corde et in ore vestro, ut aliquando tam execrandas blasphemias credere ac dicere desinatis. Sed ex

[1] Act. IX, 5. — [2] 2 Cor. XIII, 12. — [3] Gal. I, 8.

ipsis, inquit, litteris probo, quam eis non ubique credendum sit, quoniam contraria sibi loquuntur. Cur non ergo dicis potius nusquam eis esse credendum, tanquam inconstantibus seseque impugnantibus testibus? Sed hoc, inquit, eligo, quod consentaneum video veritati. Cui veritati? Fabulæ scilicet tuæ, habenti in capite bellum Dei, in medio contaminationem Dei, in fine damnationem Dei. Et nusquam, inquit, creditur litteris sibimet adversis atque contrariis. Sed ideo tibi hoc videtur quia non intelligis: nam et quidquid protulisti quod tale videretur, demonstratum est quam non intelligas; et quidquid protuleris, demonstrabitur. Nulla ergo causa est, quare illis litteris tanta auctoritate præditis non credamus: et plane ista maxima causa est, cur eos qui aliud annuntiant anathememus.

LIBER XXIX.

I. Faustus dixit : « Ergo magia erat, quod visus ac passus est, si natus non est. Eadem in te vicissim argumentatio retorquetur, ut magia et illud fuerit, quod utero portatus, aut quod editus sit, si seminatus non fuit. Extra legem naturæ esse constat virginem peperisse, multoque magis inventam etiam post partum virginem. Quare ergo et hoc præter naturam non vis ut contigerit, pati eum potuisse volentem, sine sorte nativitatis ? Mihi crede, quantum ad rem attinet, utrique in hoc naturæ contraria profitemur : sed hoc interest, quod nos honeste, vos turpiter : nos passionis ejus rationem aliquam reddimus et probabilem ; vos nativitatis aut nullam præstatis, aut falsam : denique nos specie tenus passum confitemur, nec vere mortuum ; vos pro certo puerperium fuisse creditis, et utero muliebri portatum. Aut si ita non est, fateamini et vos quia hoc etiam imaginarie sit factum, ut videretur natus, et omnis nobis erit profligata contentio. Nam illud quidem, quod sæpe affirmare soletis, necessario eum esse natum, quia alias hominibus videri aut loqui non posset, ridiculum est ; cum multoties, ut jam probatum a nostris est, Angeli et visi hominibus et locuti esse monstrentur. »

II. Augustinus respondit : Non vobis dicitur magia esse, ut qui natus non fuerit, moriatur ; nam hoc in Adam factum esse jam supra commemoravimus : sed et si nunquam

factum fuisset, et Dominus Christus ita venire voluisset, ut non ex virgine assumpta, sed tamen in vera carne apparens, nos vera morte redimeret, quis eum non potuisse dicere auderet? Sed illud melius erat quod fecit, ut etiam de virgine nasceretur, et utrumque sexum, pro quo liberando moriturus erat, dignaretur etiam commendare nascendo, masculino suo corpore ex fœmina procreato: contra vos ipsos maxime facto ipso loquens, vosque subvertens, qui masculum et fœminam, non Dei, sed diaboli opus esse prædicatis. Sed illud est quod magiæ simile dicimini asserere, quod passionem mortemque ejus specie tenus factam, et fallaciter dicitis adumbratam, ut mori videretur qui non moriebatur. Ex quo fit, ut ejus quoque resurrectionem umbraticam, imaginariam, fallacemque dicatis: neque enim ejus qui non vere mortuus est, vera esse resurrectio potest. Ita fit, ut et cicatrices Discipulis dubitantibus falsas ostenderit: nec Thomas veritate confirmatus, sed fallacia deceptus clamarit: « Dominus meus » et Deus meus[1]: » et tamen persuadere conamini lingua vos loqui verum, cum Christum dicatis toto corpore fuisse mentitum. Hæc sunt quæ vobis objiciuntur, qui talem Christum vobis finxistis, cujus discipuli veri non sitis, nisi mendaces vos quoque fueritis. Non autem ideo magia videri poteat nata ex virgine hominis caro, quia caro Christi sola ita nata est: sicut nec illa magia est, quia sola Christi caro die tertio resurrexit, nunquam ulterius moritura. Alioquin omnia miracula Dei magica erunt, quia singulariter facta sunt: sed vere facta sunt, verumque ostenderunt, non oculos hominum præstigiis fallacibus illuserunt: quæ quidem contra naturam plerumque appellantur; non quod naturæ adversentur, sed quod naturæ modum, qui nobis est usitatus, excedant. Repellat

[1] Joan. xx, 28.

ergo Dominus a parvulorum suorum mentibus, quod quasi admonendo Faustus persuadere conatus est, ut etiam nos imaginariam, non veram nativitatem Christi profiteamur; atque ita inter nos omnis contentio finiatur : imovero maneat nobis adversus illos potius pro veritate certamen, quam cum illis in falsitate concordia.

III. Verumtamen quæro ab eis, si nostra contentio terminatur cum hoc dixerimus, cur hoc ipsi non dicunt? Cur ipsi mortem non veram, sed imaginariam Christi affirmant; nativitatem autem non saltem talem, sed prorsus nullam dicere delegerunt? Si auctoritatis Evangelicæ pondere erubuerunt, et ideo non ausi sunt Christum non saltem imaginarie passum dicere : nativitatem quoque ejus eadem Evangelica testatur auctoritas. Etsi enim duo Evangelistæ ipsum partum Mariæ narraverunt; nullus tamen Evangelistarum tacuit, quod habuerit matrem Jesus. An ideo piguit etiam hoc prædicare simulatum, quia generationes alias Matthæus, alias Lucas exequitur[1], unde videntur non sibi convenire? Sed da hominem qui non intelligat, putabit etiam in multis quæ ad Christi passionem pertinent, Evangelistas sibi non convenire[2] : da vero qui intelligat, et ubique conveniunt. An quia mortem simulare honestum est, nativitotem autem etiam simulare turpe est? Cur ergo nos hortatur hoc confiteri, quo possit nostra contentio profligari? Unde ergo mihi videatur nativitatem Christi, nec saltem sicut mortem simulatum, sed prorsus nullam prædicare voluisse, in consequenti sermone apparebit, ubi alteri respondebimus quæstioni.

IV. Absit autem ut sit in membris sanctorum etiam

[1] Matth. I, 25: Luc. II, 7 : Matth. II, 11 : Marc. III, 31 : — [2] Luc. II. 33. Joan. II, 1.

genitalibus aliqua turpitudo. Dicuntur quidem inhonesta[1] quia non habent eam speciem decoris, quam membra quæ in promptu locata sunt. Sed videte quid dicat Apostolus, cum ex ipsa membrorum corporis nostri unitate atque compage charitatem persuadet Ecclesiæ. « Multo » magis, inquit, quæ videntur membra corporis infir» miora esse, necessaria sunt, et quæ videntur viliora esse » corporis, iis abundantiorem honorem circumponimus : » et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honesta» tem habent; quæ autem honesta sunt nostra, non » opus habent : sed Deus temperavit corpus, ei cui deerat » majorem honorem dans, ut non essent scissuræ in cor» pore[2]. » Illicitus itaque, et temperantiæ legibus non subjectus membrorum illorum usus est turpis; non ipsa membra, quæ non solum in excellenti integritate cælibes et virgines servant, sed ipsi conjugati sancti patres ac matres, sic eis generationi tantummodo consulentes utebantur, ut ille naturalis motus nullo modo turpis esset, qui non lubidini, sed rationi serviret. Quanto magis ergo in sancta virgine Maria, quæ Christi carnem fide concepit, nihil habuerunt turpitudinis membra, quæ nec humano licitoque conceptui, sed divino tantum partui servierunt. Merito plane sic honestata, ut nobis Christum, quem cordibus integris credendo conciperemus, et confitendo quodam modo pareremus, etiam corporaliter servata integritate transfunderet. Nullo modo enim Christus matrem nascendo faceret deteriorem; ut cui munus fœcunditatis attulerat, decus virginitatis auferret. Hæc veraciter, non fallaciter facta sunt : sed nova sunt, sed insolita sunt, sed contra naturæ cursum notissimum sunt, quia magna, quia mira, quia divina; et eo magis vera, certa, firmata.

Et Angeli, inquit, visi et locuti sunt, quamvis nati non

[1] 2 Retract. cap. 7. — [2] 1 Cor. XII, 22.

fuerint. Quasi nos dicamus Christum, nisi nasceretur ex fœmina, nec videri, nec loqui potuisse. Potuit, sed noluit : et hoc melius est quod voluit. Hoc autem eum voluisse ideo certum est, quia hoc fecit, qui nihil necessitate, sicut deus vester, faceret, sed omnia voluntate. Hoc vero eum fecisse, ideo non dubitamus, quia non cuiquam hæretico, sed ejus Evangelio credimus.

LIBER XXX.

I. FAUSTUS dixit : « De vobis jamdudum Paulus scripsit : « Quia discedent quidam a fide, intendentes spiritibus » seductoriis, doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi lo- » quentes mendacium, cauteriatam habentes conscientiam » suam ; prohibentes nubere, abstinentes a cibis quos Deus » creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fideli- » libus[1]. » Nunquam plane tibi ego hæc ab Apostolo dicta esse consenserim, nisi antea confitearis ipse, Moysen et Prophetas doctrinas attulisse dæmoniorum[2], et seductorii spiritus ac maligni fuisse interpretes, qui a porcina et cæteris carnibus, quas immundas vocant, sollicite doceant abstinendum[3]. De his ergo primo deliberandum vobis est, et diu multumque cogitandum, hæc qui debeant accipi, in Deo-ne ipsi hæc, an in dæmonio locuti videantur. Hac enim tenus, aut Moyses et Prophetæ nobiscum damnati erunt, aut et nos cum illis absoluti. Neque enim justa hæc nunc vestra sententia est, ut nos quidem, qui solum in plebe sacerdotale hominum genus censeamus a carnibus abstinere debere, dæmoniorum doctrinæ videamur vobis assectatores : vestros vero Prophetas, atque ipsum adeo Moysen, qui primus non antistitibus solum, sed omni confuse hominum generi suilla interdixerit, et leporina, et hericina carne, et sepiis ac lolliginibus, cæterisque generibus piscium carentibus squama, non in spiritu seducto-

[1] I Tim. IV, I. — [2] Levit. XI. — [3] Deut. XIV.

rio hoc, nec in doctrina dæmoniorum, sed in Deo potius et in sancto Spiritu locutos esse arbitremini. Igitur ut hoc tibi interim Paulum dixisse concedam, victus tamen abs te non ante fuero, quam tu Moysen damnaveris et Prophetas : ut quod ratione convictus et veritate nunquam fortasse fecisses, id nunc ventris causa facere videaris, blasphemare Moysen. »

II. « Est vero et aliud de tribus pueris apud vos in Daniele[1], quo vehementer perinde confundemini, si istud constiterit, a cibis abstinere, dæmoniorum esse religio. Illi enim non tantum ab interdictis Lege; sed etiam a concessis abstinuisse leguntur : quos vehementer mirari soletis, et in Martyribus numerare; cum sint et ipsi doctrinam assecuti dæmoniorum, si hoc esse Apostoli testimonium constat. Ad hæc et Daniel ipse tribus hebdomadis dierum jejunasse se perhibet[2], et carnem non edisse, nec bibisse vinum, dum exoraret pro populo suo. Quid ergo et hic in doctrina se dæmoniorum magnificat, et de seductorii spiritus commento gloriam captat? »

III. « De vobis vero quid dicam ? id est, de Christianioribus apud vos, quorum nonnulli quidem porcina, plerique vero quadrupede omni, alii etiam cuncto animali penitus abstinent, fertque ob hoc in oculis eos omnis Ecclesia, et summa cum veneratione suscipiens, solum non deos existimat. Nec videtis indociles, quia si hoc verum, et ab Apostolo dictum testimonium est, dæmoniorum et ipsi sunt ludificati doctrinis. Quid vero et de illo dicemus, quod sane frustrari quis audeat aut abnegare, cum constet hoc inter omnes, et æque per orbem terrarum quotannis omni cum studio celebretur in conventu catholico ? Dico autem Quadragesimam, quam qui inter vos rite observandam putaverit, abstineat necesse est omnibus his, quæ capitulum

[1] Dan. I, 12. — [2] Id. X, 2.

hoc a Deo ad percipiendum nobis creata dicit, et dæmoniorum insuper doctrinam vocat abstinentiam prædictorum. Quid ergo et vos, charissimi, ritu-ne tunc dæmoniorum vivitis, cum hæc a vobis passionis Christi celebrantur mysteria, et seductorii spiritus fraude capimini, et in hypocrisi loquimini mendacium, et cauteriatam habetis conscientiam vestram ? Quod si horum nihil vos : nec nos igitur. Quid ergo sibi vult capitulum hoc, aut a quo scriptum putabimus, et contra quos, quod nec Veteris Testamenti traditiones, nec Novi confirmet scita ? Siquidem hoc ab omnibus, ut ex vobis ipsis apparet, illud vero a quibusdam quamvis, abstineri tamen docet : sententia vero hæc vestra cunctam penitus carnalium ciborum abstinentiam, dæmoniorum vult esse doctrinas. Cui si et vos creditis, eadem sæpius dixero, damnate Moysen, renuntiate Prophetis, ferte parem et de vobis ipsis sententiam : quia ut illi semper a quibusdam ciborum, sic vos interdum abstinetis ab omnibus. »

IV. « Aut si Moyses vobis et Prophetæ, cum escas dijudicant, Dei legem sancire videntur, et non dæmoniorum; si Daniel in Spiritu sancto observavit tres hebdomadas; si Ananias, Azarias, et Misaël pueri, divinæ mentis instinctu, oleribus uti maluerunt et leguminibus; si denique in vobis quotquot abstinent, non a dæmoniis impulsi id faciunt; si Quadragesima sine vino et carnibus non superstitiose a vobis, sed divina lege servatur : videte quæso, videte, ne summæ dementiæ hoc sit a Paulo dictum putare, quod dæmoniorum doctrina sit abstinentia omnis ciborum, et prohibere nubere : quemadmodum nec illud quod dicit etiam virgines dicare Christo, dæmoniorum esse doctrinas; quod vos perinde sine consideratione legentes, ut cætera, ad nos subinde respicitis : nec videtis hinc et virgines vestras dæmoniorum doctrina captas no-

tari, et vos esse antistites dæmoniorum, qui certatim semper ad hanc eas incitetis professionem suasionibus vestris, ut pene jam major in Ecclesiis omnibus virginum apud vos, quam mulierum numerositas habeatur ? Quid ergo non et vos jam desistitis a talibus incœptis ? Quid in fraudem miseras inducitis filias hominum, si non in eis Christi voluntas impletur, sed dæmoniorum ? Et tamen hoc nobis primo respondeatis, velim, utrum omnino virgines facere, doctrina sit dæmoniorum, an solum per prohibitionem facere nubendi ? Si per prohibitionem, nihil ad nos : nam et ipsi tam stultum judicamus inhibere volentem, quam nefas et impium satis nolentem cogere. Si vero favere huic quoque proposito et non reluctari volenti, id quoque doctrinam putatis esse dæmoniorum, taceo nunc vestrum periculum, ipsi jam timeo Apostolo, ne dæmoniorum doctrinam intulisse tunc Iconium videatur, cum Theclam oppigneratam jam thalamo, in amorem sermone suo perpetuæ virginitatis incendit. Quid vero et de magistro ipso dicemus, ac sanctimonii totius auctore Jesu, et hujus ipsius professionis puellarum cælibe sponso, qui in Evangelio tria genera taxans spadonum[1], unum nativum, alterum factitium, tertium voluntarium, eis tamen palmam attribuit, qui se ipsos, inquit, spadones fecerunt propter regnum cœlorum, significans virgines et pueros qui nubendi ipsa a cordibus suis exsecta cupiditate, spadonum vice in ejus Ecclesia semper, tanquam in domo regia conversentur. Quid ergo, et hoc vobis doctrina videtur esse dæmoniorum, et in seductorio spiritu dictum ? Et quis erit alius in Deo loquens, si Paulus et Christus dæmoniorum probantur fuisse sacerdotes ? Mitto enim cæteros ejusdem Domini nostri Apostolos, Petrum et Andream, Thomam et illum inexpertem Veneris inter cæteros bea-

[1] Matth. XIX, 12.

tum Joannem, qui per diversa professionem boni istius inter virgines ac pueros divino præconio cecinerunt, formam nobis atque adeo vobis ipsis faciendarum virginum relinquentes. Sed hos quidem, ut dixi, prætereo, quia eos exclusistis ex Canone, facileque mente sacrilega vestra dæmoniorum his potestis importare doctrinas. Num igitur et de Christo eadem dicere poteritis, aut de apostolo Paulo, quem similiter ubique constat, et verbo semper prætulisse nuptis innuptas, et id opere quoque ostendisse erga sanctissimam Theclam? Quod si hæc dæmoniorum doctrina non fuit, quam et Theclæ Paulus, et cæteri cæteris annuntiaverunt Apostoli, cui credi jam poterit hoc ab ipso esse memoratum, tanquam sit dæmoniorum voluntas et doctrina, etiam persuasio sanctimonii? Non ergo est interim quod vos existimetis solis hortamentis virgines facere, et non prohibitione nubendi. Nobis enim quoque hoc ipsum insitum est: et demens profecto ille, non tantum stultus putandus est, qui id existimet lege privata prohiberi posse, quod sit publica concessum: dico autem hoc ipsum nubere. Quapropter et nos hortamur quidem volentes ut permaneant, non tamen cogimus invitas ut accedant. Novimus enim quantum voluntas, quantum et naturæ ipsius vis etiam contra legem publicam valeat, nedum adversus privatam, cui respondere sit liberum: Nolo. Si igitur hoc modo virgines facere sine crimine est, extra culpam sumus et nos: sin quoquo genere virgines facere crimen est, rei estis et vos. Jam qua mente aut consilio hoc adversum nos capitulum proferatis, ego non video.»

V. Augustinus respondit: Audi ergo, quod confiteris te non videre, qua mente aut consilio hoc adversum vos capitulum proferamus: non quod a carnibus abstineatis, nam hoc a quibusdam et primi patres nostri fecerunt, sicut commemoras; non tamen ea damnandi, sed significandi

gratia, quod non intelligitis, et unde jam quantum sufficere videbatur, in superioribus partibus Operis hujus locutus sum : et Christiani, non hæretici, sed Catholici, edomandi corporis causa, propter animam in orationibus amplius humiliandam, non quod illa esse immunda credant, non solum a carnibus, verum a quibusdam etiam terræ fructibus abstinent; vel semper, sicut pauci, vel certis diebus atque temporibus, sicut per Quadragesimam fere omnes, quanto magis quisque vel minus seu voluerit, seu potuerit. Vos autem ipsam creaturam negatis bonam, et immundam dicitis, quod carnes diabolus operetur fæculentiore materia mali; ac per hoc eas, tanquam immundiora et truculentiora dei vestri vincula, exhorrentes abjicitis. Auditoribus autem vestris, quos tanquam distinctos a genere sacerdotum dixisti, secundum veniam hæc edenda conceditis : sicut quibusdam concedit Apostolus secundum veniam[1], non omnem concubitum conjugalem etiam qui fit sola causa generandi; sed eum qui fit per incontinentiam, sed tamen cum conjuge. Neque enim conceditur secundum veniam, nisi peccatum. Hoc vos de omni carnium cibo sentitis, hoc et ipsi ab hæresi vestra didicistis, et vestros Auditores docetis : sed illis quod sit ignoscendum, propter quod vobis necessaria ministrant, ut dixi, conceditis, non dicentes non esse peccatum, sed peccantibus veniam largientes; vos autem ab omni tali tanquam mala et immunda contagione abstinetis : ac per hoc illud quod sequitur ea verba Apostoli, quibus commemorationem hujus capituli terminasti, ipsum est omnino quod nos facit hoc testimonium vobis objicere; quod et tu, puto, sciebas, ut ea verba primo non poneres, et nobis in extremo diceres : « Qua mente aut consilio hoc adversum nos capitulum proferatis, ego non video : »

[1] I Cor. VII, 6.

cum hoc ipsum nostrum consilium tacere quam commemorare malueris. Cum enim Apostolus dixisset : « Abstinentes a cibis quos Deus creavit ad percipiendum cum » gratiarum actione fidelibus : » secutus ait : » Et iis qui » cognoverunt veritatem, quoniam omnis creatura Dei » bona est, et nihil abjiciendum, quod cum gratiarum » actione percipitur ; sanctificatur enim per verbum Dei » et orationem[1]. » Hæc sunt quæ negatis, hoc animo, hac voluntate, hac opinione ab escis hujusmodi temperatis, quod non significatione, sed natura malæ et immundæ sint. Qua in re Creatorem earum sine dubio blasphematis : hoc est quod pertinet ad doctrinam dæmoniorum. Nolite ergo mirari hoc de vobis tanto ante a sancto Spiritu prophetatum.

VI. Iterum si ad virginitatem sic adhortaremini, quemadmodum hortatur apostolica doctrina : « Quia dat nup» tum, bene facit ; et qui non dat nuptum, melius facit[2] : » ut bonum esse nuptias diceretis, sed meliorem virginitatem, sicut facit Ecclesia, quæ vere Christi est Ecclesia : non vos Spiritus sanctus ita prænuntiaret, dicens : « Prohi» bentes nubere. » Ille enim prohibet, qui hoc malum esse dicit, non qui huic bono aliud melius anteponit. Denique vos eum præcipue concubitum detestamini, qui solus honestus et conjugalis est, et quem matrimoniales quoque tabulæ præ se gerunt, liberorum procreandorum causa : unde vere non tam concumbere, quam nubere prohibetis. Concumbitur enim etiam causa libidinum, nubitur autem non nisi filiorum. Nec ideo vos dicatis non prohibere, quia multos vestros Auditores in hoc obedire nolentes vel non valentes salva amicitia toleratis. Illud enim habetis in doctrina vestri erroris, hoc in necessitate societatis. Hinc est quod paulo ante distuleram dicere, cur vobis mors Christi visa sit vel fallax et simulata prædicanda,

[1] I Tim. IV, 3. — [2] I Cor. VII, 38.

et non etiam nativitas. Mortem quippe tanquam separationem animæ, id est, naturæ dei vestri a corpore inimicorum ejus, hoc est a figmento diaboli, prædicatis atque laudatis : ac per hoc rem dignam fuisse credidistis, quam Christus etsi non moriens, tamen mortem simulans commendaret. In nativitate autem quia non solvi, sed ligari potius deum vestrum creditis, hanc nec saltem fallaciter imaginatum Christum credere voluistis : ita ut non sic vobis Maria displiceret, si concubuisset, et non concepisset, quomodo displicet, quia non concubuit, et tamen peperit. Videtis ergo multum interesse inter hortantes ad virginitatem, bono minori bonum amplius præponendo; et prohibentes nubere, concubitum propagationis, qui solus proprie nuptialis est, vehementius accusando : multum interesse inter abstinentes a cibis, propter sacramenti significationem, vel propter corporis castigationem; et abstinentes a cibis, quos Deus creavit, dicendo, quod eos Deus non creavit. Proinde illa doctrina est Prophetarum et Apostolorum, hæc dæmoniorum mendaci loquorum.

LIBER XXXI.

I. Faustus dixit : « Omnia munda mundis ; immundis » autem et coinquinatis nihil mundum, sed iniquinata » sunt eorum et mens et conscientia[1]. » Hoc quoque ipsum, utrum vobis expediat a Paulo dictum credere, considerandum est : hactenus enim non tantum dæmoniis exagitatos constitit Moysen et Prophetas, cum tantas de ciborum differentiis tulerint leges; sed etiam quod immundi ipsi fuerint et coinquinati mente atque conscientia sua, ut congrue in ipsos et illud cadere possit quod sequitur, Deum se scire profitentur, operibus autem negant[2]. Cui autem hoc magis competit, quam Prophetis atque Moysi, qui longe aliter vixisse probantur, quam Dei cognitoribus congruebat. Ego tamen nunc usque, præter adulteria et fraudes et homicidia, nihil aliud esse putaveram, unde conscientias pollutas habuisse viderentur Moyses et Prophetæ : nunc autem hoc demonstrante capitulo, scire jam datur etiam hinc eos inquinatæ mentis fuisse, quia aliquid putaverint inquinatum. Quorsum ergo talibus etiam nunc vos visionem divinæ majestatis contingere potuisse arbitramini, cum sit scriptum, nisi eos qui corde puri fuerint, Deum videre non posse[3]? At vero hi etiam si casti ab illicitis facinoribus extitissent, sola tamen hæc abstinendi a quibusdam escis superstitio, si mentem contaminat, divinitatis eis potuit negasse cons-

[1] 1 Tit. 1, 15. — [2] Ibid. 16. — [3] Matth. v, 8.

pectum. Evanuit ergo jam, atque extincta simul est Danielis quoque illa ac trium puerorum gloriatio[1]: qui et ipsi usque ad hanc prædicationem quæ censet nihil immundum, castissimi plane ac bonæ mentis juvenes habiti sunt in judaïsmo, quia scilicet paternarum memores traditionum, a Gentium dapibus, et maxime immolatis, omni cum studio se conservaverint illibatos. Nunc enim demum apparuit et ipsos contaminatos fuisse mentibus et conscientia, tum maxime, cum os a sanguine et cibis feralibus abstinebant. »

II. « Sed illos fortasse excuset ignorantia; nec dum enim apparente christiana hac fide quæ doceret omnia esse munda mundis[2], quædam et ipsi putaverint non munda : vos vero qua nunc excusatione utimini, si Paulo clamante, nihil esse non mundum[3], et doctrinas dæmoniorum appellante ciborum obstinentiam, et mente pollutos vocante qui aliquid putaverint inquinatum, non solum abstinetis, ut diximus, sed etiam gloriam captatis exinde, et eo acceptiores vos creditis Christo, quo eritis abstinentiores a cibis, id est, secundum hanc sententiam, quo mentibus inquinati magis et magis conscientia vestra polluti? Quid quod etiam cum tres in mundo religiones sint, quæ mentis purgationem pariter in castimoniis et abstinentia, ritu quamvis diversissimo reponunt, dico autem Judæos, et Christianos, et Gentes, ex quanam istarum religionum sermo hic veniat, non potest inveniri, qui docet nihil esse non sanctum : certe ex judaïsmo minime; itidem ex paganismo, quia ipsum quoque discriminat cibos; nec quidquam interest, nisi quod Hebræus in quibusdam animalibus a Paganis dissentit. Restat christiana fides, cujus si proprium hoc esse putas, nihil existimare pollutum, prius est ut fatearis in vobis esse neminem

[1] Dan. I, et III, 12. — [2] Tit. I, 15. — [3] I Tim. IV, 3.

christianum. « Omnes enim apud vos, ut cætera reticeam, » morticina tamen et immolata inquinamentum existimant » esse non parvum[1] : » aut si et a vobis jure christianitatis hoc agitur, ne hujus quidem ergo religionis sententia est, quæ omnem penitus immundorum abstinentiam tollit. Quorsum ergo a Paulo id dici potuit, quod nulli sit religioni conveniens? Etenim Apostolus non tam religionem exuit, quam ritum mutavit, cum ex Judæo factus est Christianus. At vero qui hoc capitulum scripsit, videtur ille mihi nulla prorsus religione fuisse subnixus. »

III. « Quapropter si quid de cætero in læsionem nostræ fidei de Scripturis quærentes inveneritis, tunc demum id nobis opponere mementote, cum vobis perviderilis non esse contrarium : quemadmodum et illud, quod de Petro soletis afferre, tanquam idem viderit aliquando de cœlo demissum vas, in quo essent omnia genera animalium et serpentes ; atque eo attonito et admirante, vox audita sit dicens ad eum : « Petre, quidquid in vase vides, macta, et » manduca[2]. Cui idem respondens : Domine, commune, » inquit, et immundum non contingam. Et iterum vox ad » eum : Quod ego sanctificavi, immundum ne vocaveris. » Quod quidem ipsum licet et per allegoriam aliud quiddam, et non indifferentiam videatur significare ciborum, tamen quia vobis et hoc ita intelligere placet : vescamini igitur necesse est passim belluis omnibus, et echidnis et colubris, ac reliquo omni genere serpentino juxta horama Petri. Hactenus enim vere dicto audientes vos esse probabitis voci, quam fertur audisse : et tamen hujus quoque memineritis semper, quia Moyses hinc et Prophetæ damnati sunt, qui de iis quæ sanctificaverit Deus juxta vocis hujus sententiam, multa putaverint esse polluta. »

[1] Act. xv, 29. — [2] Id. x, 14.

IV. Augustinus respondit : Cum ait Apostolus : « Om- » nia munda mundis[1] : » naturas ipsas intelligi voluit, quas Deus creavit, secundum illud quod Moyses in Genesi scripsit : « Et fecit Deus omnia, et ecce bona valde[2] : » non significationes, secundum quas Deus per eumdem Moysen ab immundis munda discrevit[3] : unde quia multa et multis locis jam diximus, nunc breviter admonuisse suffecerit. Proinde illos, qui jam tempore revelationis Novi Testamenti, adhuc illas umbras futurórum ita custodiendas putarent, ut sine iis Gentes salutem, quæ in Christo est, percipere non posse contenderent, immundos dicit Apostolus, quod carnaliter saperent; et infideles, quod tempus gratiæ a Legis tempore non discernerent. Quibus ideo dicit nihil esse mundum, quia et iis quæ respuebant, et iis quæ sumebant, non sancte nec juste utebantur : sicut omnes quidem infideles, sed vos præcipue Manichæi, quibus omnino nihil est mundum. Neque enim cibus ipse quem sumitis, quamvis eum magna diligentia quasi a carnis contagione separetis, mundus est vobis, quem creatum nisi a diabolo non dicitis. In illo etiam deum vestrum ligatum atque pollutum vos edendó purgare perhibetis. Vos saltem vobis mundi videremini, quorum ventribus meretur ille purgari. Sed et vestra corpora naturam et opificium gentis tenebrarum esse contenditis, animas autem vestras ipsis adhuc corporibus inquinatas. Quid ergo vobis est mundum ? Non quæ sumitis, non quo mittitis ea quæ sumitis, non vos ipsi qui sumpta purgatis. Videtis ergo propter quos tunc istam sententiam dixit Apostolus : talem tamen dixit, quæ omnes infideles et immundos teneret, sed vos præcipue maximeque convinceret. Omnia ergo munda mundis, secundum naturam in qua creata sunt : non tamen omnia secundum significa-

[1] Tit, I, 15. — [2] Gen. I, 31. — [3] Levit. XI.

tionem munda primo populo Judæorum : nec nobis omnia, vel propter salutem corporis, vel propter consuetudinem humanæ societatis, apta sunt : sed cum sua cuique redduntur et naturalem ordinem servant, omnia munda sunt mundis ; immundis autem et infidelibus, quales præcipue vos estis, nihil est mundum. Cætera jam verba Apostoli, quæ sequuntur, vos ipsi vobis salubriter diceretis, si cauteriatam vestram conscientiam sanari velletis. Sequitur enim : « Sed polluta sunt eorum et mens et conscientia[1]. »

[1] Tit. 1, 15.

LIBER XXXII.

I. Faustus dixit : « Si accipis Evangelium, credere omnia debes, quæ in eodem scripta sunt. Quid enim tu, quia Vetus accipis Testamentum, idcirco-ne credis omnia passim, quæ in eodem scripta sunt? Nempe solas indidem excerpentes prophetias quæ regem Judæis venturum significabant, quia ipsum putetis esse Jesum; et pauca quædam disciplinæ civilis præcepta communia, ut est : « Non » occides : Non mœchaberis[1], » cætera prætermittitis, et arbitramini esse non minus atque eadem quæ Paulus putavit stercora[2]. Quid ergo peregrinum hoc, aut quid mirum est, si et ego de Testamento Novo purissima quæque legens et meæ saluti convenientia, prætermitto quæ a vestris majoribus inducta fallaciter, et majestatem ipsius et gratiam decolorant? »

II. « An si Patris Testamentum habet aliqua, in quibus parum debeat audiri, (Patris enim esse vultis Judaïcam legem, cujus novimus quam multa vobis horrorem, quam multa pudorem faciant, ut quantum ad animum jam dudum ipsi judicaveritis eam non esse sinceram, quamvis partim Pater ipse, ut creditis, digito suo eam vobis, partim Moyses scripserit, fidelis et integer[3],) solius Filii putatis Testamentum non potuisse corrumpi, solum non habere aliquid, quod in se debeat improbari? præsertim quod nec ab ipso scriptum constat, nec ab ejus Apostolis,

[1] Deut. v, 17. — [2] Philip. III, 8. — [3] Exod. XXXI, 18.

sed longo post tempore, a quibusdam incerti nominis viris, qui ne sibi non haberetur fides, scribentibus quæ nescirent, partim Apostolorum nomina, partim eorum qui Apostolos secuti viderentur, scriptorum suorum frontibus indiderunt, asseverantes secundum eos se scripsisse quæ scripserint. Quo magis mihi videntur injuria gravi affecisse Discipulos Christi : quia quæ dissona iidem et repugnantia sibi scriberent, ea referrent ad ipsos, et secundum eos hæc scribere se profiterentur Evangelia, quæ tantis sint referta erroribus, tantis contrarietatibus narrationum simul ac sententiarum, ut nec sibi prorsus, nec inter se ipsa conveniant. Quid ergo aliud est, quam calumniari bonos, et Christi Discipulorum concordem cætum in crimen devocare discordiæ? Quæ quia nos legentes, animadvertimus cordis obtutu sanissimo, æquissimum judicavimus utilibus acceptis ex iisdem, id est, iis quæ et fidem nostram ædificent, et Christi Domini atque ejus Patris omnipotentis Dei propagent gloriam, cætera repudiare, quæ nec ipsorum majestati, nec fidei nostræ conveniant. »

III. «Proinde nec vos, ut dicere cœperam, de Testamento Vetere circumcisionem creditis accipiendam carnaliter, quamvis ita sit scriptum[1]; neque sub otio ac vacatione colendum sabbatum, quamvis ita legatur; sed nec sacrificiis, ut Moysi videtur, et immolationibus placandum Deum[2]: sed hæc quidem ut aliena prorsus et procul a ritu christiano posita, ac nulla ex parte probabilia contempsistis. Quædam vero eorum etiam divisistis in duo, et partim quidem amplectimini, partim vero respuitis : ut Pascha, quod est et ipsum Testamenti Veteris anniversale sacrum[3], cujus in celebratione cum sit scriptum vobis, non solum agnum mactare edendum sub nocte, sed etiam diebus

[1] Gen. XVII, 11. — [2] Exod. XXXI, 13, et Levit. I, etc. — [3] Exod. XII, 3.

septem abstinere fermento, et esse contentos azymo cum picridiis; vos Pascha quidem assumitis, prætermittitis vero ritum illum ac morem, quo cautum est idem debere servari. Item septem dierum hebdomadas, id est, Pentecosten, quam perinde Moyses certo quodam sacrificiorum et genere et numero imbuendam censet, vos æque colitis [1]; sed damnata parte ejus, id est, litationibus ipsis et sacrificiis, quia hæc cum christiana fide non congruunt. De mandato vero abstinendi a cibis communibus visum vobis est et vehementer creditum, morticina quidem et immolata esse sane immunda [2]: de porcina vero idem credere noluistis, nec de lepore aut herinacio, neque de mullis et lolliginibus, cæterisque quæ vobis sapuere generibus piscium; quamvis eadem Moyses omnia immunda esse testetur [3]. »

IV. « Illa vero jam ne audire quidem vos velle credo ex Testamento Vetere, nedum admittere, id est, soceros dormire cum nuribus, tanquam Judas [4]; patres cum filiabus, tanquam Loth [5]; Prophetas cum fornicatricibus, tanquam Osee [6]: maritos uxorum suarum noctes amatoribus vendere, tanquam Abraham [7]; duabus germanis sororibus unum misceri maritum, tanquam Jacob [8]; rectores populi, et quos maxime Entheos credas, millenis et centenis volutari cum scortis, tanquam David et Salomon [9]; aut illud item quod lege uxoria cautum in Deuteronomio est [10], debere uxorem defuncti fratris, si idem sine filiis obierit, superstiti fratri nubere, et eumdem sobolem ex eadem in locum suscitare fratris: quod facere si noluerit vir, debere mulierculam apud majores natu deponere de hac

[1] Levit. XXIII, 15. — [2] Act. XV, 29. — [3] Levit. XI; Deut. XIV. — [4] Gen. XXXVIII, 18. — [5] Ib. XIX, 33 et 35. — [6] Osee, I, 3 — [7] Gen. XII et 20. — [8] Id. XXIX, XXXIII, et XXVIII. — [9] 2 Reg. XI; 3 Reg. XI. — [10] Deut. XXV, 5.

impietate cognati sui querelam, ut iidem accersitum eum censoria gravitate coërceant : qui si pernegaverit, apud eos non ferat impune, sed excalciatus dextri pedis calciamento, a prædicta muliere cædatur in faciem, et consputus ac maledictus recedat, habiturus hoc opprobrium sempiternum in progenie sua. Hæc igitur atque alia hujusmodi sunt Testamenti Veteris et exempla et jura : quæ si bona sunt, cur non imitamini ? si mala, cur non damnatis auctorem, id est, Testamentum ipsum Vetus? Aut si falsa hæc ei, tanquam nos de novo credimus, etiam vos putatis inserta, pares ergo sumus. Desinite jam proinde id a nobis exigere in Testamento Novo, quod vos non servetis in Vetere. »

V. « Equidem ego quantum arbitror, quatenus id jam persuasum esse voluistis, ut sit ex Deo etiam Testamentum Vetus, commodius satis atque excusatius vobis est, non servantibus ejus mandata, si fateamini incongruis esse adjectionibus vitiatum, quam si inviolatum idem spernatis et incorruptum. Proinde hanc de vobis ego sententiam habui semper, et habeo, quoties quæritur cur prævaricemini Testamenti Veteris jussa, quod ejus aut ut sapientes contemnitis falsa, aut ut contumaces et indevoti negligitis vera. Interim quia me ad credenda omnia, quæ Novi Testamenti monumentis inserta sunt, cogis, si ipsum accipiam ; scias et te, quantum ad animum, multa non credere, quæ in Vetere sint Testamento, quamvis ipsum te profitearis accipere. Neque enim et illud in confessis ex eodem habes et credibilibus, esse maledictum omnem qui pependerit in ligno [1]; quia id utique pertineat et ad Jesum : aut eum quoque in maledictis haberi, qui non suscitaverit semen in Israël [2]; quia id virgines quoque omnes comprehendat, et pueros Dei [3] : aut funditus interiturum

[1] Deut. XXI, 23. — [2] Exod. XXIII, 26. — [3] Deut. VII, 14 ; Gen. XVII, 14.

eum de genere suo, qui non fuerit carnem præputii circumcisus[1]; quia hoc quoque ad omnem pertineat Christianum : aut lapidibus extinguendum eum, qui solverit sabbatum[2] : aut non parcendum ei, qui unum quodlibet Testamenti Veteris mandatum ruperit. Quæ omnia si tu credas, firmumque habeas quia sint eadem a Deo mandata, mihi crede, manus prior injecisses in Christum : nec nunc irascereris Judæis, qui hunc animis ac viribus persecuti, Dei sui mandata complerint. »

VI. « Equidem haud ignoro, quin vos hæc non audeatis dicere falsa, sed quia sint eadem pro tempore tunc mandata Judæis usque adventum scilicet Jesu : qui quoniam venerit ab eodem prænuntiatus, ut vultis, Vetere Testamento, ipse jam doceat quid accipiendum nobis ex eodem sit, et quid relinquendum. Sed an Prophetæ Jesum præsagiverint, postea videbimus : interim ad hæc me nunc respondere oportet, quia si Jesus per Testamentum Vetus annuntiatus, nunc dijudicat et carminat, docetque pauca ejus accipienda esse, repudianda vero quam plurima; et nobis Paracletus ex Novo Testamento promissus perinde docet, quid accipere ex eodem debeamus, et quid repudiare; de quo ultro Jesus, cum eum promitteret, dicit in Evangelio : Ipse vos inducet in omnem veritatem, et ipse vobis annuntiabit omnia, et commemorabit vos. Quapropter liceat tantumdem et nobis in Testamento Novo per Paracletum, quantum vobis in Vetere licere ostenditis per Jesum[2] : nisi forte pluris vobis Testamentum videtur Filii esse quam Patris, si modo Patris est, ut cum ex illo reprobentur tam multa, hujus solius nihil non debeat approbari, præsertim quod nec a Christo scriptum constat, ut diximus, nec ab ejus Apostolis. »

VII. « Quapropter ut vos ex Vetere Testamento solas

[1] Num. xv, 32. — [2] Joan. xvi, 13.

admittitis prophetias, et illa quæ superius diximus, civilia atque ad disciplinam vitæ communis pertinentia præcepta; supersedistis vero peritomen, et sacrificia, et sabbatum et observationem ejus, et azyma : quid ab re est, si et nos de Testamento Novo sola accipientes ea, quæ in honorem et laudem Filii majestatis vel ab ipso dicta comperimus, vel ab ejus Apostolis, sed jam perfectis ac fidelibus, dissimulavimus cætera, quæ aut simpliciter tunc et ignoranter a rudibus dicta, aut oblique et maligne ab inimicis objecta aut imprudenter a scriptoribus affirmata sunt, et posteris tradita : dico autem hoc ipsum natum ex fœmina turpiter, circumcisum judaïce, sacrificasse gentiliter, baptizatum humiliter, circumductum a diabolo per deserta, et ab eo tentatum quam miserrime. His igitur exceptis, et si quid ei ab scriptoribus ex Testamento Vetere falsa sub testificatione injectum est, credimus cætera, præcipue crucis ejus mysticam fixionem, qua nostræ animæ passionis monstrantur vulnera; tum præcepta salutaria ejus, tum parabolas, cunctumque sermonem deificum, qui maxime duarum præferens naturarum discretionem, ipsius esse non venit in dubium. Nihil ergo est jam cur me omnia credere existimes debere, quæ continent Evangelia; cum tu, ut supra ostensum est, Testamenti Veteris supremum liquorem vix summis, ut aiunt, labris attingas. »

VIII. Augustinus respondit : Nos Veteris Testamenti Scripturas omnes, ut dignum est, veras divinasque laudamus : vos Scripturas Novi Testamenti tanquam falsatas corruptasque pulsatis. Nos ea quæ nunc de libris Testamenti Veteris non observamus, congruenter tamen illo tempore atque illi populo fuisse præcepta, nobisque in eis ipsis quæ non observamus, significata quæ intelligamus et spiritaliter teneamus, non solum dicimus, sed in Apostolicis

quoque litteris ostendimus et docemus : vos autem omnia quæ in libris Novi Testamenti non accipitis, omnino reprehenditis ; nec a Christo, nec ab Apostolis ejus dicta vel conscripta asseveratis. Videtis ergo quantum inter nos et vos, quod ad hanc rem attinet, distet. Cum itaque a vobis quæritur, quare non omnia in libris Novi Testamenti accipitis, sed in eis libris, in quibus approbatis aliqua, multa respuitis, reprehenditis, accusatis, a corruptoribus inserta esse contenditis, nolite in exemplum assumere distinctionem fidei vel observationis nostræ, sed rationem reddite præsumptionis vestræ.

IX. A nobis enim si quæratur, cur non eo ritu colamus Deum, quo coluerunt Hebræi patres tempore Veteris Testamenti : respondemus, aliud nobis Deum præcepisse per patres Novi Testamenti; neque hoc contra Vetus Testamentum, cum et in illo id ante sit prædictum. Sic enim hoc ipsum prænuntiatum est per Prophetam : « Ecce dies » veniunt, dicit Dominus, et consummabo super domum » Israël et super domum Juda Testamentum novum, non » secundum Testamentum quod feci patribus eorum, in » die qua apprehendi manum eorum, ut ejicerem eos de » terra Ægypti[1]. » Ecce quia et hoc prophetatum est, non perseveraturum illud Testamentum, sed futurum novum. Hic si objectum fuerit, non nos pertinere ad domum Israël et domum Juda : ex doctrina Apostolica nos defendimus, quia semen Abrahæ Christum esse docet Apostolus, nobisque ad corpus ejus pertinentibus dicit : « Ergo » Abrahæ semen estis[2]. » Porro si quæsitum a nobis fuerit, cur illius Testamenti auctoritatem teneamus, cujus ritum non observamus : et ad hoc ex litteris Apostolicis respondemus, ait enim Apostolus : « Nemo ergo vos ju- » dicet in cibo et potu, aut in parte diei festi, aut neo-

[1] Jerem. XXXI, 31. — [2] Gal. III, 29.

» meniæ, aut sabbatorum, quod est umbra futurorum[1].» Ita quippe et cur ea legi atque accipi oporteat ostendit, id est, ne prophetiam extinguamus, quia in umbra facta sunt futurorum; et curare nos non debere eos qui nos hinc judicare voluerint, quod corporaliter jam non observemus : sicut alibi tale quiddam dixit : « Hæc in figura contingebant » illis, scripta sunt autem propter correptionem nostram, » in quos finis sæculorum obvenit[2]. » Cum ergo tale aliquid legitur in instrumento Veteris Testamenti, quale a nobis observari vel jussum non est in Novo Testamento, vel etiam prohibitum, quid significet quærendum est, non reprehendendum : quia eo ipso, quo jam non observatur, non damnatum, sed impletum probatur : unde multa, et sæpe jam dixmus.

X. Velut hoc ipsum quod modo non intelligens Faustus mandatis Veteris Testamenti pro crimine objecit[3], quod uxorem fratris ad hoc frater jussus est ducere, ut non sibi, sed illi sobolem suscitaret, ejusque vocaret nomine, quod inde nasceretur, quid aliud in figura præmonstrat, nisi quia unusquisque Evangelii prædicator ita debet in Ecclesia laborare, ut defuncto fratri, hoc est Christo, suscitet semen, qui pro nobis mortuus est; et quod suscitatum fuerit, ejus nomen accipiat? Denique hoc implens Apostolus, non jam carnaliter in præmissa significatione, sed spiritaliter in completa veritate, quos in Christo Jesu per Evangelium se genuisse commemorat, succenset eis[4], et eos increpans corrigit, volentes esse Pauli : «Numquid » Paulus, inquit, pro vobis crucifixus est, aut in nomine » Pauli baptizati estis[5]? » Tanquam diceret, defuncto fratri vos genui, Christiani vocamini, non Pauliani. At vero qui electus ab Ecclesia ministerium evangelizandi

Coloss. II, 16. — [2] I Cor. X, 11. — [3] Deut. XXV, 5. — [4] Cor. IV, 15. — [5] Id. I, 13.

renuerit, ab ipsa Ecclesia merito digneque contemnitur. Hoc est enim quod in ejus faciem jubetur expuere, non sane sine signo hujus opprobrii[1], ut calceamento pedis unius exuatur, ne sit in eorum sorte, quibus ipse Apostolus ait : « Et calceati pedes in præparationem Evangelii » pacis[2] : » et de quibus commemorat Propheta : « Quam » speciosi pedes eorum, qui annuntiant pacem, qui an» nuntiant bona[3]. » Qui enim sic Evangelicam fidem tenet, ut et sibi prosit, et Ecclesiæ prodesse non renuat, bene intelligitur utroque pede calceatus. Qui autem sibi putat, quia credidit, satis esse consultum, curam vero lucrandorum refugit aliorum, discalceati illius non figuratum significabit, sed in se impletum portabit opprobrium.

XI. Quid quod et Pascha a nobis objicit celebrari, nec quod ita ut Judæi celebramus insultat, cum ovem magis nos habeamus in re præsentis Evangelii, non in umbra futuri, ejusque occisionem cum quotidie, tum maxime anniversaria solemnitate, non venturam præsignemus, sed factam commemoremus. Idea sane dieo Paschæ solemnitatis nostræ ad diem celebrationis umbraticæ Judæorum non occurrit, ut et Dominicum diem, quo Christus resurrexit, complecteremur. Azyma vero, qui rectæ fidei Christiani sunt, non in fermento veteris vitæ[4], hoc est, malitiæ, sed in ipsius fidei veritate et sinceritate custodiunt : non septem diebus, sed omni die ; quod significatum est numero dierum septenario, quo quotidie omnis volvitur dies. Quod et si aliquantum laboriosum est in hoc sæculo, quoniam angusta et arcta via est quæ ducit ad vitam[5] ; merces tamen certa servatur : nam ipse labor significatus est illis picridiis, quod aliquantum subamara sint.

XII. Pentecosten etiam, id est, a passione et ressurrec-

[1] Deut. xxv, 9. — [2] Ephes. vi, 15. — [3] Isai. lii, 7. — [4] I Cor. v, 8. — [5] Matth. vii, 13.

tione Domini quinquagesimum diem celebramus[1], quo nobis sanctum Spiritum Paracletum quem promiserat misit[2] : quod futurum etiam per Judæorum Pascha significatum est, cum quinquagesimo die post celebrationem ovis occisæ, Moyses digito Dei scriptam legem accepit in monte[3]. Legite Evangelium, et advertite ibi Spiritum sanctum appellatum digitum Dei[4]. Ea quippe anniversarie in Ecclesia celebrantur, quæ insigniter excellentia certis diebus facta sunt; ut eorum necessariam salubremque memoriam festivitas concelebrata custodiat. Si vultis ergo nosse quare celebramus Pascha : quia tunc pro nobis immolatus est Christus. Si vultis nosse quare non illud ritu judaïco celebremus : quia illa erat venturi veri præfiguratio, hæc completi commemoratio; futurum autem et præteritum nec ipsis verbis nostris eodem modo enuntiatur, unde jam satis in hoc opere locuti sumus.

XIII. Si autem et hoc quæritis, cur ex omnibus cibis, a quibus in umbra futurorum populus est ille prohibitus, nos morticino et immolatitio non vescimur : et hoc audite, et calumniis vanitatis verum aliquando præponite. Cur enim non expediat immolatitio vesci Christiano, Apostolus dicit : « Nolo vos, inquit, socios fieri dæmoniorum[5]. » Neque enim ipsam immolationem reprehendit, quam faciebant patres, præfigurantes sanguinem sacrificii, quo nos Christus redemit : « Sed quæ immolant Gentes, dæ» moniis, inquit, immolant, et non Deo. » Deinde adjecit » quod dixi : Nolo vos socios fieri dæmoniorum. » Nam si natura ipsa immolatitiæ carnis esset immunda, utique et nescientem contaminaret. Neque enim eo minus ipsa esset, quo minus ab sciente acciperetur : sed propter conscientiam, ne dæmonibus communicasse videatur. Morticinum

[1] Levit. XXIII, 15. — [2] Act. II, 4. — [3] Exod. XXI, 18. — [4] Luc. XI, 20. — [5] I Cor. X, 20.

autem puto quod ad escam usus hominum non admisit, eo quod non occisorum, sed mortuorum animalium morbida caro est, nec apta ad salutem corporis, cujus causa sumimus alimentum. Nam quod de effundendo sanguine antiquis in figura præceptum est, id est, ipsi Noë post diluvium[1], quod jam quid significaret ostendimus, plerique intelligunt. Et in Actibus Apostolorum hoc lege præceptum ab Apostolis, ut abstinerent Gentes tantum a fornicatione et ab immolatis et a sanguine[2], id est, ne quidquam ederent carnis, cujus sanguis non esset effusus. Quod alii non sic intelligunt, sed a sanguine præceptum esse abstinendum, ne quis homicidio se contaminet. Hoc nunc discutere longum est, et non necessarium : quia et si hoc tunc Apostoli præceperunt, ut ab animalium sanguine abstinerent Christiani, ne præfocatis carnibus vescerentur, elegisse mihi videntur pro tempore rem facilem, et nequaquam observantibus onerosam, in qua cum Israëlitis etiam Gentes, propter angularem illum lapidem duos in se condentem, aliquid communiter observarent[3] : simul et admonerentur, in ipsa arca Noë, quando Deus hoc jussit, Ecclesiam omnium gentium fuisse figuratam, cujus facti prophetia jam Gentibus ad fidem accedentibus incipiebat impleri. Transacto vero illo tempore, quo illi duo parietes, unus ex circumcisione, alter ex præputio venientes, quamvis in angulari lapide concordarent, tamen suis quibusdam proprietatibus distinctius eminebant, ac ubi Ecclesia Gentium talis effecta est, ut in ea nullus Israëlita carnalis appareat, quis jam hoc Christianus observat, ut turdos vel minutiores aviculas non attingat, nisi quarum sanguis effusus est, aut leporem non edat, si manu a cervice percussus, nullo cruento vulnere occissus est? Et qui forte pauci adhuc tangere ista formidant, cæteris irridentur : ita omnium

[1] Gen. IX, 6. — [2] Act. XV, 29. — [3] Ephes. II, 15.

animo in hac re tenuit illa sententia veritatis : « Non » quod intrat in os vestrum, vos coinquinat, sed quod » exit[1] : » nullam cibi naturam, quam societas admittit humana, sed quæ inquitas committit, peccata condemnans.

XIV. Jamvero de antiquorum factis, et quæ stultis atque ineruditis videntur peccata, dum non sunt, et quæ vere peccata sunt, quam ob causam conscripta sint, servata magisque commendata Scripturæ ipsius veneratione, sufficienti jam sermone monstravimus[2] : nec non de maledicto ejus qui pendet in ligno, et ejus qui non suscitaverit semen in Israël, jam primum suo loco respondimus, cum hæc ante dilueremus objecta : et prorsus omnia, sive de quibus singillatim jam anterioribus hujus operis partibus disseruimus, sive quæ in isto, cui respondemus, sermone suo Faustus similia posuit, una firmissima veritatis ratione defendimus, quam de sanctarum Scripturarum auctoritate percepimus. Quæcumque scripta sunt in illis libris Veteris Testamenti, omnia verissime atque utilissime pro æterna vita scripta esse laudamus, accipimus, approbamus : sed quæ in his mandata corporali operatione non observamus, et rectissime tunc mandata intelligimus, et umbras futurorum esse didicimus, et nunc jam impleri cognocismus. Ac per hoc quisquis illa tunc etiam opera, quæ ad significandum agi jubebantur, non observabat, pœnas divinitus constitutas rectissimo judicio persolvebat, sicut nunc si quis sacramenta Novi Testamenti pro temporis ratione distincta fuerit ausus sacrilega temeritate violare. Quemadmodum enim tunc justi viri, qui pro illis sacramentis nec mortem recusaverunt, jure laudantur; ita nunc pro istis Martyres sancti. Et sicut æger non debet reprehendere medicinalem doctrinam, si aliud illi hodie

[1] Matth. xv, 11. — [2] Vide supra, lib. xxii.

præceperit, aliud cras, prohibens etiam quod ante præceperat; sic enim se habet sanandi ejus corporis ratio: ita genus humanum ab Adam usque in finem sæculi, quandiu corpus quod corrumpitur, aggravat animam[1], ægrum atque saucium, non debet divinam reprehendere medicinam, si in quibusdam hoc idem, in quibusdam vero aliud prius, aliud posterius, observandum esse præcipit; præsertim quia se aliud præcepturam esse promisit.

XV. Nulla ergo comparatio est, quam Faustus obtendit, ita vobis Paracletum ex Novo Testamento quod credatis elegisse, et quod respuatis demonstravisse, cum ipse Novo Testamento fuerit prophetatus; sicut nobis Christus fecit ex Vetere, quo similiter prophetatus est. Hoc enim aliqua verisimili ratione diceretur, si esset aliquid in Veteris Testamenti libris, quod nos diceremus non recte dictum, non divinitus jussum, non veraciter scriptum. Nihil horum dicimus: sed accipimus omnia, sive quæ observamus, ut recte vivamus; sive quæ non observamus, ut tamen et ipsa tunc in prophetia jussa et observata nunc jam compleri videamus. Deinde Paracletum sicut promissum legimus in iis libris, quorum non omnia vultis accipere; ita et missum legimus in eo libro, quem nominare etiam formidatis. In Actibus quippe Apostolorum, sicut et sæpe et paulo ante commemoravi, apertissime legitur missus die Pentecostes Spiritus sanctus, qui etiam opere manifestavit quis esset[2]. Linguis enim omnibus locuti sunt, qui eum primitus acceperunt: ut hoc etiam signo promitteret in linguis omnibus, hoc est, in omnibus gentibus futuram Ecclesiam, quæ illum sicut Patrem et Filium verissime prædicaret.

XVI. Vos ergo jam dicite, quare non accipiatis omnia ex libris Novi Testamenti, utrum quia non sunt Aposto-

[1] Sap. IX, 15. — [2] Act. II, 4.

lorum Christi, an quia pravi aliquid docuerunt Apostoli Christi? Respondetis, quia non sunt Apostolorum Christi. Nam illa vox altera Paganorum est, qui dicunt Apostolos Christi non recta docuisse. Vos ergo quid dicitis, unde ostenditis Scripturas illas non ab Apostolis ministratas? Respondetis, quia multa sunt in eis et inter se et sibi contraria. Omnino falsissimum est, vos non intelligitis. Nam quidquid tale protulit Faustus, quod vobis ita videretur, ita non esse monstratum est : et quidquid tale a vobis prolatum fuerit, hoc docebimus. Quis autem ferat, lectorem vel auditorem, Scripturam tantæ auctoritatis facilius quam vitium suæ tarditatis, audere culpare? An hoc dicitis vos Paracletum docuisse, Scripturas istas Apostolorum non esse, sed sub eorum nominibus ab aliis esse conscriptas? Hoc saltem docete istum ipsum Paracletum esse, a quo didicistis hæc Apostolorum non esse. An dicetis : Ipsum Christus promisit, et misit? Respondetur vobis : Omnino istum Christus nec promisit, nec misit; et simul ostenditur, quando miserit quem promisit. Quod ergo eum Christus miserit, hoc probate. Unde asseritis personam vestri auctoris, vel potius deceptoris? Respondetis ex Evangelio vos probare. Ex quo Evangelio? Quod non totum accipitis, quod falsatum esse vos dicitis. Quis ergo testem suum prius ipse dicat falsitate esse corruptum, et tunc producat ad testimonium? Si enim quod vultis ei credimus, et quod non vultis ei non credimus, jam non illi, sed vobis credimus. Si autem vobis credere vellemus, testem a vobis non exigeremus. Deinde Paracletus Spiritus sanctus sic est promissus, ut diceretur : « Ipse » vos inducet in omnem veritatem[1] : » Quomodo vos autem ille inducet in veritatem, qui vos docet Christum esse fallacem? Huc accedit, quia si omnia quæ de promissione

[1] Joan. xvi, 13.

Paracleti in Evangelio leguntur; talia esse demonstraretis, ut non omnino nisi de Manichæo vestro possent intelligi, sicut ostenduntur in Prophetis ea esse dicta de Christo, quæ in alium cadere omnino non possint : tamen cum ea de iis codicibus proferretis, quos dicitis infalsatos, hoc ipsum illic falsum et a corruptoribus majoribus vestris immissum esse diceremus, quod illic de Manichæo sic scriptum legeretis, ut de alio intelligere non possemus : quid faceretis, dicite mihi, nisi clamaretis, nullo modo vos potuisse falsare codices, qui jam in manibus essent omnium Christianorum ? Quia mox ut facere cœpissetis, vetustiorum exemplarium veritate convinceremini. Qua igitur causa a vobis corrumpi non possent, hac causa a nemine potuerunt. Quisquis enim hoc primitus ausus esset, multorum codicum vetustiorum collatione confutaretur : maxime, quia non una lingua, sed multis eadem Scriptura contineretur. Nam etiam nunc nonnullæ codicum mendositates, vel de antiquioribus, vel de lingua præcedente emendantur. Ita ergo aut cogimini veraces illos codices confiteri, et continuo evertunt hæresim vestram; aut si fallaces eos dixeritis, eorum auctoritate Paracletum non poteritis asserere, et vos evertitis hæresim vestram.

XVII. Huc accedit, quia ea dicta sunt in promissione Paracleti, ut Manichæum post tam multos annos venientem, ab ista suspicione prorsus excludant. Quia enim post resurrectionem et ascensionem Domini continuo venturus erat Spiritus sanctus, apertissime dictum est a Joanne : « Spiritus enim nondum erat datus, quia Jesus nondum » fuerat clarificatus[1]. » Si hæc itaque causa erat ut non daretur, quia nondum erat clarificatus Jesus, procul dubio clarificato Jesu, jam causa erat ut statim daretur. Nam et Cataphrygæ se promissum Paracletum suscepisse dixerunt,

[1] Joan. VII, 39.

et hinc a fide catholica deviarunt, conantes prohibere quod Paulus concessit, et damnare secundas nuptias quas ille permissit; sub his verbis insidiantes, quia scriptum est de Paracleto : « Ipse vos inducet in omnem veritatem[1] : » quasi videlicet non omnem veritatem Paulus et cæteri Apostoli docuissent, ac locum Cataphrygarum Paracleto reservassent. Ad hoc et illud traxerunt, quod Paulus ait : » Ex parte enim scimus, et ex parte prophetamus; cum » autem venerit quod perfectum est, quod ex parte est » evacuabitur[2] : » ut scilicet ex parte sciens et prophetans Apostolus dixerit : « Quod vult faciat, non peccat si nu- » bat[3] : et ideo perfectum Paracleti Phrygiæ hoc evacuaverit. Ad hæc cum eis dictum fuerit, quod sint Ecclesiæ tanto ante promissæ et toto orbe diffusæ auctoritate damnati; respondent, hinc etiam in se illud esse completum, quod de Paracleto dictum est, quod mundus eum accipere non potest[4]. Nonne ista sunt, quæ etiam vos dicere soletis : « Ipse vos inducet in omnem veritatem : » et, « Cum venerit quod perfectum est, quod ex parte est eva- » cuabitur : » et, « Mundus eum accipere non potest, » de vestro Manichæo esse prædictum ? Et quæ tandem poterit hæresis exoriri sub Paracleti nomine, quæ non hæc omnia verisimiliter sibi audeat coaptare ? Numquid enim est hæresis, quæ non veritatem se nominet, et quanto est superbior, tanto magis se etiam perfectam nominet veritatem; ut et in omnem veritatem se polliceatur inducere, et doctrinam Apostolorum suo errori contrariam, quasi per illam venerit quod perfectum est, evacuere conetur ? Et quoniam tenet Ecclesia, quod vehementius Apostolus commendavit : « Si quis vobis evangelizaverit præter quam » quod accepistis, anathema sit[5]; » cum cœperit aliud

[1] Joan. xvi, 13. — [2] 1 Cor. xiii, 9. — [3] 2 Cor. vii, 36. — [4] Joan. xiv, 17. — [5] Gal. i, 8.

annuntians ab universo orbe anathemari, continuo dicat : « Hoc est quod scriptum est : Mundus eum accipere non » potest[1] ? »

XVIII. Unde ergo probare poteritis quod a vobis exigitur, Paracletum esse illum, a quo didicistis quod Evangelica scripta non sunt Apostolorum ? Quandoquidem etiam nos probamus non esse Paracletum Spiritum sanctum, nisi qui Jesu clarificato mox venit[2]. Ideo enim nondum erat datus, quia nondum Jesus fuerat clarificatus[3]. Probamus etiam ipsum inducere in omnem veritatem : quia non intratur in veritatem nisi per charitatem : « Charitas autem Dei diffusa est, ait Apostolus, in cordibus » nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis[4]. » Docemus etiam non dixisse Paulum : « Cum venerit quod » perfectum est, » nisi de perfectione illa, quæ in perceptione vitæ æternæ futura est. Hoc enim cum loqueretur : « Videmus enim, inquit, nunc per speculum in » ænigmate, tunc autem facie ad faciem[5]. » Hic certe, nisi aperte insanire volueritis, fatebimini non vos videre Deum facie ad faciem. Non ergo ad vos venit illud quod perfectum est. Hoc enim modo plane quid de hac re senserit, satis Apostolus explicavit : nec futurum est hoc sanctis, nisi cum factum fuerit quod etiam Joannes dicit : » Filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus; » scimus autem quia cum apparuerit, similes ei erimus, » quoniam videbimus eum sicuti est[6] : » tunc introducente in omnem veritatem Spiritu sancto, cujus nunc pignus accepimus. Quod autem dictum est : « Mundus » eum accipere non potest, de iis utique dictum est, qui » solent in Scripturis mundi nomine appellari, amatores » mundi, vel impii, vel carnales[7] : » de qualibus dicit

[1] Joan. XIV, 17. — [2] Id. VII, 39. — [3] Id. XVI, 13. — [4] Rom. V, 5. — [5] I Cor. XIII, 10. — [6] I Joan. III, 2. — [7] Joan. XIV, 17.

Apostolus : « Animalis autem homo non percipit quæ sunt » Spiritus Dei[1]. » De hoc enim mundo esse dicuntur, quandiu non possunt sapere amplius quam sunt ista corporea, quæ in hoc mundo senserunt : sicut nec vos aliud sapitis, qui cum lucem istam solis et lunæ miraremini, talia vobis omnia divina finxistis, auctore illo vaniloquo, quem decepti et deceptores Paracletum dicitis. Proinde nullo modo valentes ostendere, quomodo sit ille Paracletus, non est unde doceatis firmissima aliqua auctoritate vos comperisse, quemadmodum hæc scripta Evangelica, ex quibus non omnia vultis accipere, non sint Apostolorum Christi. Restat ergo ut dicatis hoc vos ea ratione comperisse, quia talia ibi sunt, quæ Christi gloriam decolorent : scilicet quia natus ex virgine ibi narratur, quia circumcisus, quia pro illo oblatum sacrificium quod tunc offerebatur, quia baptizatus, quia tentatus a diabolo est.

XIX. His autem exceptis, et testimoniis ex Veteri Testamento quæ illis inserta sunt litteris, cætera vos secundum id quod Faustus loquitur, fatemini accipere, « et præcipue crucis ejus mysticam fixionem, qua passionis animæ vestræ vulnera demonstrantur. Deinde, inquit, præcepta salutaria ejus, et parabolas, cunctumque sermonem deificum, qui maxime duarum præferens naturarum discretionem, ipsius esse non venit in dubium. » Videtis ergo id vos agere, ut omnis de medio Scripturarum auferatur auctoritas, et suus cuique animus auctor sit, quid in quaque Scriptura probet, quid improbet, id est, ut non auctoritati Scripturarum subjiciatur ad fidem, sed sibi Scripturas ipse subjiciat : non ut ideo illi placeat aliquid, quia hoc in sublimi auctoritate scriptum legitur; sed ideo recte scriptum videatur, quia hoc illi placuit. Quo te committis, anima misera, infirma, carnalibus ne-

[1] I Cor. II, 14.

bulis involuta, quo te committis? Remove ergo auctoritatem, videamus : remove auctoritatem, redde rationem. Eo-ne ratio tua perducitur, ut nisi Dei natura violabilis corruptibilisque credatur, exitum theatricum longa illa fabula vestra reperiren on possit? Postremo unde scis octo esse terras et decem cœlos, quod Atlas mundum ferat, splenditenensque suspendat, et innumerabilia talia, unde scis hæc? Plane, inquis, Manichæus me docuit. Sed infelix, credidisti, neque enim vidisti. Si ergo ad millia fabulosorum phantasmatum, quibus turpiter gravidata es, te auctoritati ignotissimæ et furiosissimæ subdidisti, ut ideo hæc omnia crederes, quia in illis conscripta sunt libris, quibus miserabili errore credendum esse censuisti, cum tibi nulla demonstrentur; cur non potius Evangelicæ auctoritati, tam fundatæ, tam stabilitæ, tanta gloria diffamatæ, atque ab Apostolorum temporibus usque ad nostra tempora per successiones certissimas commendatæ, non te subdis, ut credas, ut videas, ut discas etiam omnia illa quæ te offendunt, ex vana et perversa opinione te offendere : potiusque esse verum, naturam incommutabilem Dei aliquid mortalis assumpsisse creaturæ, in qua incommutabiliter permanens, non fallaciter, sed veraciter faceret atque pateretur, quidquid eamdem creaturam facere ac pati, pro generis humani, unde sumpta erat, salute congrueret, quam violabilem et corruptibilem credere Dei naturam, nec inquinatam atque oppressam totam posse liberari atque purgari, sed æterna globi pœna summa Dei necessitate damnari?

XX. Sed, inquis, propterea credidi quæ non mihi ostendit, quia duas naturas, boni scilicet et mali, mihi in hoc ipso mundo evidenter ostendit. At hoc ipsum est, infelix, unde decepta es : quia sicut in illa Scriptura Evangelica, ita in hoc mundo nihil mali putare potuisti, nisi

quo tuus carnalis sensus offensus est, sicut serpentem, ignem, venenum, et similia; nec aliquid boni, nisi quod eumdem tuum carnalem sensum aliqua jucunditate permulsit, sicut saporum jucunditas, et odorum suavitas, et lucis hujus aspectus, et si quid aliud vel auribus, vel oculis tuis, vel naribus, vel palato, vel palpatui similiter forte blanditum est. At si universam creaturam ita prius aspiceres, ut auctori Deo tribueres, quasi legens magnum quemdam librum naturæ rerum; atque ita si quid ibi te offenderet, causam te tanquam hominem latere posse potius crederes, quam in operibus Dei quidquam reprehendere auderes; nunquam incidisses in sacrilegas nugas et blasphema figmenta, quibus non intelligens unde sit malum, Deum implere conaris omnibus malis.

XXI. Hic jam si quæratis a nobis, nos unde sciamus Apostolorum esse istas litteras : breviter vobis respondemus, inde nos scire, unde et vos scitis illas litteras esse Manichæi, quas miserabiliter huic auctoritati præponitis. Si enim et hinc vobis aliquis moveat quæstionem, et scrupulum contradictionis impingat, dicens libros quos profertis Manichæi, non esse Manichæi, quid facturi estis? Nonne potius ejus deliramenta ridebitis, qui contra rem tanta connexionis et successionis serie confirmatam, impudentiam hujus vocis emittat? Sicut ergo certum est illos libros esse Manichæi, et omnino ridendus est, qui ex transverso veniens tanto post natus, litem vobis hujus contradictionis intenderit; ita certum est Manichæum vel Manichæos esse ridendos, aut etiam dolendos, qui tam fundatæ auctoritati, a temporibus Apostolorum usque ad hæc tempora certis successionibus custoditæ atque perductæ, audeant tale aliquid dicere.

XXII. Jam ergo auctoritas Manichæi conferenda est auctoritati Apostolorum. Nam litteras istorum istas esse

tam certum est, quam illas illius. Quis autem Manichæum Apostolis comparat, nisi quisquis se a Christo, qui misit Apostolos, separat? Aut duas naturas sibimet et ex propriis principiis adversas, quis unquam sapuit in verbis Christi, nisi qui non sapit verba Christi? Apostoli ergo tanquam discipuli veritatis, nativitatem Christi prædicant passionemque veracem : Manichæus autem jactat se inducere in omnem veritatem, et vult inducere in talem Christum, in quo ipsius passionis prædicat falsitatem. Isti Christum in carne, quam de Abrahæ suscepit semine, circumcisum : ille Deum in ipsa sua natura a tenebrarum gente concisum. Isti pro carne Christi infante sacrificium, quod tunc pie fiebat, oblatum : ille non carnis, sed ipsius divinæ substantiæ membrum, omnibus dæmonibus immolandum, naturæ adversæ gentis illatum. Isti Christum exempli præbendi causa baptizatum in Jordane : ille Deum ipsum per se ipsum in tenebrarum contaminatione submersum, nec totum emersurum, sed quod ejus mundari non potuerit æterna damnatione puniendum. Isti carnem Christi a dæmonum duce tentatam; ille partem Dei a dæmonum gente possessam : et isti quidem illam tentatam, ut doceret resistere tentatori; ille illam possessam, ut patri non possit restitui, nec victori. Denique Manichæus ex doctrina dæmoniorum aliud annuntiat, ut quasi eminentior sit : Apostoli vero ex doctrina Christi commendant, ut quisquis aliud annuntiaverit, anathema sit[1].

[1] Gal. I, 8.

LIBER XXXIII.

I. Faustus dixit : « Scriptum est in Evangelio : « Quia » multi venient ab Oriente et Occidente, et recumbent » cum Abraham et Isaac et Jacob in regno cœlorum[1]. » Vos ergo quare non accipitis Patriarchas ? Absit nos quidem cuiquam invidere mortalium, quem Deus forte miseratione respiciens sua, de perditione unquam reduxerit ad salutem : sed hoc sane nos ejus esse jam clementiæ ponimus qui misertus sit, non illius meriti cujus fuisse negare non possis improbabilem vitam : ac per hoc et Judæorum patres, Abraham scilicet et Isaac et Jacob, si est hoc pro certo de iisdem Christi testimonium quod affertis, quanquam fuerunt ipsi quidem flagitiosissimi, ut fere Moyses indicat eorum pronepos, sive quis alius historiæ hujus conditor est, quæ dicitur Geneseos, qui eorum vitas nobis odio omni fastidioque dignissimas scripsit ; sint tamen et ipsi jam in regno cœlorum, sint in loco quem nec crediderant unquam, nec speraverant, ut fere ex eorum liquido libris apparet : dummodo tamen constet, vobis etiam confitentibus, longo intervallo de terra ac pœnali inferorum custodia, ubi se vitæ merita coërcebant, a Christo Domino nostro liberatos, per ejus scilicet mysticam passionem pervenire ad hoc ipsum potuisse, si pervenerunt[2], quod scriptum de eis est. Neque enim quia et latronem quemdam de cruce liberavit idem noster Dominus, et ipso eadem die secum futurum dixit eum in pa-

[1] Matth. VIII, 11. — [2] *Forte* si pervenerunt quo scriptum, etc.

radiso Patris sui[1], quisquam inviderit, aut inhumanus adeo esse potest, ut hoc ei displiceat tantæ benignitatis officium. Sed tamen non idcirco dicemus et latronum vitas ac mores nobis probabiles esse debere, quia Jesus latroni indulgentiam dederit; aut quia publicanis et meretricibus ignoverit errata[2], dixeritque quod etiam præcederent ipsi ad regnum cœlorum eos qui se superbe gesserunt. In injustitia namque et in adulterio deprehensam mulierem quamdam Judæis accusantibus absolvit ipse, præcipiens ei ut jam peccare desineret[3]. Quapropter si horum tale quid et circa Abraham egit et Isaac et Jacob, ipsi gratias : decet eum talia operari circa animas, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos[4]. Sed hoc tamen mihi unum in opinione hac vestra molestum est, cur id de Judæorum tantum patribus sentiatis, ac non de cæteris quoque Patriarchis Gentium, quod et ipsi senserint aliquando nostri Liberatoris hanc gratiam : præsertim cum de ipsorum filiis magis christiana constet Ecclesia, quam de semine Abrahæ, Isaac et Jacob. Sed ais utique, illos quidem idola coluisse, hos vero omnipotentem Deum, idcircoque solam ipsorum curam habuisse Jesum. Ita Dei omnipotentis cultura in tartara detrudit, et Filii eget auxilio qui coluit Patrem? Sed videris : consentiamus, inquam, hactenus in cœlum reductos eos, non quia mererentur, sed quia vincat divina clementia vim peccatorum. »

II. « Verumtamen utrum et hoc a Christo dictum sit, dubios etiam nos et incertos scribentium ipsa varietas facit. Namque cum duo Evangelistæ Matthæus et Lucas de Centurione quodam pariter narrent[5], cujus puer tunc infirmaretur, et propter quem visus fuerit hoc ipsum dixisse

[1] Luc. XXIII, 43. — [2] Matth. XXI, 31. — [3] Joan. VIII, 3. — [4] Matth. V, 45. — [5] Id. VIII, 5, et Luc. VII, 2.

Jesus, quia scilicet tantam fidem non invenisset in Israël, quantam in illo homine, gentili quamvis et pagano, eo quod dixerit idem non se fuisse tam dignum, ut sub tectum suum intraret Jesus, sed id rogare tantum, ut juberet verbo, et sanaretur puer suus; solus tamen Matthæus hoc adjicit Jesum prosecutum esse, ut diceret : « Amen dico » vobis, quia multi venient ab Oriente et Occidente, et » recumbent cum Abraham et Isaac et Jacob in regno » cœlorum; filios autem regni mittent in tenebras exte- » riores[1]. » Multos quidem qui venturi forent paganos significans, propter[2] Centurionem, quia esset et ipse gentilis, in quo tamen tanta fuisset fides inventa; filios autem regni appellans Judæos, in quibus nulla esset inventa fides. At vero Lucas, quanquam et ipse ut necessarium hoc et memorabile inter Christi mirabilia gesta inserendum putaverit Evangelio suo, de Abraham tamen illic et Isaac et Jacob nullam facit mentionem. Quod si quis dicat idcirco prætermisisse eum, quia dictum id jam satis fuisset a Mattheo : cur ergo gestum ipsum commemorat erga Centurionem et puerum ejus, quod æque longe satis insinuatum jam fuisset nobis Matthæi solertia? Sed falsum est. Namque et de obsecratione ipsa adveniendi Jesum, Matthæus quidem dicit, quod idem per semetipsum Centurio venerit ad eum rogaturus medelam[3] : Lucas autem non, sed quia majores natu ad eum miserit Judæorum, qui ne forte sperneretur ab eodem tanquam gentilis, (quoniam quidem Jesum volunt esse plane Judæum,) persuadere ingressi sunt ei dicentes, dignum esse cui id præstaret, quoniam quidem diligeret gentem suam, et synagogam ipse ædificasset sibi : tanquam et hoc ad Dei Filium pertineret, si ædificationem synagogæ suæ Judæi

[1] Matth. x, et Luc. xiii, 28, 29. — [2] *Forte* præter. — [3] Matth. viii, 5, et Luc. vii, 2.

de Centurione pagano meruerint. Nec tamen omnifariam et Lucas hoc verbum reticuit, puto recogitans ne forte fuisset verum : sed locum tamen mutat applicatque id alteri cuidam causæ longe dissimili, id est, ubi dicit Jesus ad Discipulos suos : « Contendite intrare per angustum » ostium : multi enim venient quærentes intrare, et non » poterunt. Cum autem intraverit, inquit, paterfamilias, » et clauserit januam, incipietis foris stare et pulsare, di- » centes : Domine, aperi nobis. Et respondens dicet : » Nescio vos. Tunc incipietis dicere : Manducavimus et » bibimus coram te, et in plateis nostris et synagogis do- » cuisti. Et dicet vobis : Nescio unde estis, discedite a me » omnes operarii iniquitatis. Ibi erit fletus et stridor den- » tium, cum videritis Abraham et Isaac et Jacob, et om- » nes Prophetas introeuntes in regnum Dei, vos autem » expelli foras : et venient ab Oriente et Occidente et » Austro et Aquilone, et recumbent in regno Dei[1]. » Hoc vero ipsum quidem, quia multi excludentur a regno Dei, qui scilicet nomen tantummodo Christi portaverint, sed non fecerint opera ejus, nec Matthæus scribere prætermisit[2]; sed de Abraham illic et Isaac et Jacob nullam facit omnino mentionem. Item de Centurione et puero ejus etiam Lucas quidem scripsit[3]; sed æque ipse de Abraham illic et Isaac et Jacob nihil omnino testatur : ut quia ubinam dictum sit certo constare non possit, nihil prohibeat etiam non credere quia sit dictum. »

III. « Nec immerito nos ad hujusmodi Scripturas tam inconsonantes et varias, nunquam sane sine judicio ac ratione aures afferimus : sed contemplantes omnia, et cum aliis alia conferentes, perpendimus utrum eorum quidque a Christo dici potuerit necne. Multa enim a majoribus vestris eloquiis Domini nostri inserta verba sunt, quæ no-

[1] Luc. XIII, 24 et seqq. — [2] Matth. VII, 21. — [3] Luc. VII, 2.

mine signata ipsius cum ejus fide non congruant : præsertim, quia, ut jam sæpe probatum a nobis est, nec ab ipso hæc sunt, nec ab ejus Apostolis scripta; sed multo post eorum assumptionem a nescio quibus et ipsis inter se non concordantibus semi Judæis per famas opinionesque comperta sunt : qui tamen omnia eadem in Apostolorum Domini conferentes nomina, vel eorum qui secuti Apostolos viderentur, errores ac mendacia sua secundum eos se scripsisse mentiti sunt. Sed videris, de hoc interim, ut inquam, capitulo tecum non nimium ego contenderim; cum mihi illud satis ad præsidium sit quod ante posui, et quod nec ipsis vobis negare licet, ante Domini nostri adventum Patriarchas omnes Israël et Prophetas tartareis in tenebris jacuisse pro meritis suis : unde si unquam liberati a Christo ad lumen reducti sunt, quid hoc ad odium attinet vitæ ipsorum ? Odimus enim nos et respuimus non quod fuerunt, id est, homines, sed quales fuerunt, id est, malos; nec quod nunc sunt, id est, purgatos, sed quod fuerunt, id est, impuros aliquando. Ac per hoc nobis interim, utcumque vos id esse vultis, nihil obstat capitulum hoc : cum sive est verum, Christi hic miseratio commendetur et bonitas; sive falsum, scriptoribus ejus crimen inhæreat : nos utrovis modo in tuto sumus, ut semper. »

IV. Augustinus respondit : Quomodo in tuto, miser? Quomodo in tuto, qui te Patriarchas odisse dicis impuros, et Deum adhuc plangis impurum ? Certe illis Patriarchis post adventum Salvatoris præstitam purgationem et datam beatam requiem concessisti : deus autem vester et post adventum Salvatoris adhuc jacet in tenebris, adhuc flagitiis omnibus mergitur, adhuc in impuris omnibus volutatur: ita non solum vita illorum hominum melior erat deo vestro, verumetiam mors ipsa felicior. In quibus autem sedibus

erant justi, qui exierant ex hac vita prius quam Christus in carne venisset, et utrum etiam ipsos ad aliquid melius passio Christi transtulerit, qui in eum venturum, passurum, resurrecturum, non tantum crediderant, verumetiam hoc ipsum, sicut oportebat, prophetico spiritu prænuntiaverant, in Scripturis sanctis indagandum est, si quomodo ad liquidum indagari potest; non hinc temeritates opinantium consectandæ quorumlibet hominum, nedum tam execrabilis hæresis perversitates nimis longe a veritate aberrantium. Frustra sibi sane per hanc obliquitatem pollicetur Faustus, aliquid post hanc vitam cuiquam posse præstari, quod sibi præstandum in hac vita non comparaverit. Bonum est vobis ut, dum hic vivitis, istum relinquatis errorem, et veritatem Catholicæ fidei cognoscatis atque teneatis. Alioquin longe aberit quod sibi pollicetur injustus, cum fieri cœperit quod injusto minatus est Deus.

V. De vita autem Patriarcharum jam, quantum satis arbitratus sum, homini maledico non pauca respondi: quibus non utique in morte correctis, vel post passionem suam justificatis, testimonium Dominus perhibebat, cum Judæos admoneret, ut si Abrahæ filii essent, facta Abrahæ facerent[1]; et quod idem Abraham ejusdem diem videre concupiverit, gavisusque fuerit, cum vidisset; et quod in ejus sinum, id est, nescio cujus quietæ felicitatis magnum abditumque secretum, abstulerint Angeli pauperem illum ærumnosum a divite superbiente contemptum[2]. Quid dicam de apostolo Paulo? An forte et ipse post mortem justificatum laudat Abraham, quod prius quam circumcideretur credidit Deo, et deputatum est illi ad justitiam[3]: quod tanti pendit, ut nos non ob aliud dicat filios ejus

[1] Joan. viii, 39 et 56. — [2] Luc. xvi, 23. — [3] Rom. iv, 3, et Gen. xv, 6.

esse effectos qui ejus carne propagati non sumus, nisi quod ejus fidei vestigia sequamur?

VI. Sed quid vobis faciam, quos contra testimonia Scripturarum ita obsurdefecit iniquitas, ut quidquid adversum vos inde prolatum fuerit, non esse dictum ab Apostolo, sed a nescio quo falsario sub ejus nomine scriptum esse dicere audeatis? Usque adeo a christiana doctrina aperte aliena est quam prædicatis doctrina dæmoniorum, ut eam sub christianæ doctrinæ nomine defendere nulla ex parte possitis, nisi dicatis falsas esse Scripturas Apostolorum. Infelices inimici animæ vestræ, quæ unquam litteræ ullum habebunt pondus auctoritatis, si Evangelicæ, si Apostolicæ non habebunt? De quo libro certum erit cujus sit, si litteræ quas Apostolorum dicit et tenet Ecclesia ab ipsis Apostolis propagata et per omnes gentes tanta eminentia declarata, utrum Apostolorum sint incertum est; et hoc erit certum scripsisse Apostolos, quod huic Ecclesiæ contrarii hæretici proferunt auctorum suorum nominibus appellati, longe post Apostolos existentium? Quasi vero et in litteris sæcularibus non fuerunt certissimi auctores, sub quorum nominibus postea multa prolata sunt, et ideo repudiata, quia vel his quæ ipsorum esse constaret minime congruerunt, vel eo tempore quo illi scripserint, nequaquam innotescere, et per ipsos vel familiarissimos eorum in posteros prodi commendarique meruerunt. Nonne, ut alios omittam, sub Hippocratis medici nobilissimi nomine quidam libri prolati, in auctoritatem a medicis non recepti sunt? Nec eos adjuvit nonnulla similitudo rerum atque verborum; quando comparati eis quos vere Hippocratis esse constaret, impares judicati sunt; et quod ab eo tempore, quo et cætera scripta ejus, non innotuerunt quod vere ejus essent. Hos autem libros, quibus illi qui de transverso proferuntur comparati res-

puuntur, unde constat esse Hippocratis, unde si quis hoc neget, nec saltem refellitur, sed ridetur, nisi quia sic eos ab ipso Hippocratis tempore usque ad hoc tempus et deinceps successionis series commendavit, ut hinc dubitare dementis sit? Platonis, Aristotelis, Ciceronis, Varronis, aliorumque ejusmodi auctorum libros, unde noverunt homines quod ipsorum sint, nisi eadem temporum sibimet succedentium contestatione continua? Multi multa de litteris Ecclesiasticis conscripserunt, non quidem auctoritate canonica, sed aliquo adjuvandi studio sive discendi. Unde constat quid cujus sit, nisi quia his temporibus quibus ea quisque scripsit, quibus potuit insinuavit atque edidit, et inde in alios atque alios continuata notitia latiusque firmata ad posteros, etiam usque ad nostra tempora pervenerunt, ita ut interrogati cujus quisque liber sit, non hæsitemus quid respondere debeamus? Sed quid pergam in longe præterita? Ecce istas litteras quas habemus in manibus, si post aliquantum tempus vitæ hujus nostræ, vel illas quisquam Fausti esse, vel has neget esse meas, unde convincitur, nisi quia illi qui nunc ista noverunt, notitiam suam ad longe etiam post futuros continuatis posterorum successionibus trajiciunt? Quæ cum ita sint, quis tandem tanto furore cæcatur, nisi dæmoniorum mendaciloquorum malitiæ atque fallaciæ consentiendo subversus sit, qui dicat hoc mereri non potuisse Apostolorum Ecclesiam, tam fidam, tam numerosam fratrum concordiam, ut eorum scripta fideliter ad posteros trajicerent, cum eorum cathedras usque ad præsentes Episcopos certissima successione servaverint, cum hoc qualiumcumque hominum scriptis, sive extra Ecclesiam, sive in ipsa Ecclesia, tanta facilitate proveniat?

VII. Sed contraria, inquit, inter se scripta eorum reperiuntur. Maligni malo studio legitis, stulti non intelligitis,

cæci non videtis. Quid enim magnum erat ista diligenter inspicere, et eorumdem scriptorum magnam et salubrem invenire congruentiam, si vos contentio non perverteret, et si pietas adjuvaret? Quis enim unquam duos historicos legens de una re scribentes, utrumque vel utrumlibet eorum aut fallere aut falli arbitratus est, si unus eorum dixit quod alius prætermisit; aut si alter aliquid brevius complexus est, eamdem tamen sententiam salvam integramque custodiens, alter autem tanquam membratim cuncta digessit, ut non solum quid factum sit, verumetiam quemadmodum factum sit intimaret? Sicut Faustus hinc Evangeliorum veritati voluit calumniari, quia Matthæus aliquid dixit, quod Lucas cum idem narraret dicere prætermisit, quasi negaverit Lucas dixisse Christum, quod eum scripsit dixisse Matthæus. Hinc omnino nulla unquam quæstio fuit, neque hoc objici nisi ab omnino imprudentibus et nihil harum rerum considerare volentibus seu valentibus potest. Illud sane et requiri inter fideles, et objici ab infidelibus solet, sed etiam ipsis vel parum eruditis, vel nimis contentiosis nisi admoniti resipuerint, quod Matthæus dixit : « Accessit » ad eum Centurio, rogans eum, et dicens[1]; » Lucas autem quod miserit ad eum seniores Judæorum, hoc ipsum rogantes de puero ejus qui ægrotabat, ut eum sanaret[2], et cum appropinquaret domui, miserit alios per quos diceret, non esse se dignum in cujus domum intraret Jesus nec se ipsum dignum ut veniret ad Jesum. Quomodo ergo secundum Matthæum; accessit ad eum rogans, et dicens : « Puer meus jacet in domo paralyticus, et male torquetur ? » Hoc ergo intelligitur, Matthæum breviter sententiam ipsam veram integramque complexum, dicentem quod Centurio accesserit ad Jesum, et non dicentem utrum per se ipsum accesserit, an per alios : et quod ei de puero suo

[1] Matth. VIII, 5. — [2] Luc. VII, 3.

illud dixerit, non exprimentem utrum per se ipsum dixerit, an per alios. Quid enim, nonne talibus locutionibus humana plena est consuetudo, cum dicimus aliquem ad aliquid multum accessisse, etiam quem nondum dicimus pervenisse? Nonne et ipsam perventionem, cui quasi videtur non esse quod addi jam possit, etiam per alios fieri usitatissime loquimur, sæpe dicendo : Egit ille causam suam, pervenit ad judicem; aut, pervenit ad illum vel illum potentem : cum plerumque id faciat per amicos, non viso eo prorsus ad quem quisque dicitur pervenisse? Unde etiam tales homines, quicumque ad potentium quodam modo inaccessibiles animos, sive per se ipsos, sive per alios ambitionis arte pertingunt, jam etiam vulgo Perventores vocantur. Quid ergo, cum legimus, obliviscimur quemadmodum loqui soleamus? An Scriptura Dei aliter nobiscum fuerat quam nostro more locutura? Et hoc quidem de communi loquendi consuetudine pervicacibus turbulentisque responderim.

VIII. Cæterum qui hæc non litigiose, sed placide ac fideliter quærunt, accedant ad Jesum, non carne, sed corde; non corporis præsentia, sed fidei potentia, sicut ille Centurio : tunc melius quid Matthæus dixerit sentient. Talibus enim dicitur in Psalmo : « Accedite ad eum, » et illuminamini, et vultus vestri non erubescent[1]. » Unde Centurio ille ad Christum magis accesserat[2], cujus fidem ita laudavit, quam illi ipsi per quos verba sua misit. Huic rei simile est etiam illud quod Dominus ait : Tetigit me aliquis : quando mulier quæ fluxum sanguinis patiebatur, tangens fimbriam vestimenti ejus, salva facta est. Hoc enim mirabiliter Discipulis suis dicere videbatur : « Quis » me tetigit, » et, « Tetigit me aliquis[3], » cum eum turba comprimeret. Denique hoc ei responderunt : « Turbæ te

[1] Psal. xxxiii, 6. — [2] Luc. viii, 46. — [3] Ibid. 45.

» comprimunt, et dicis : Quis me tetigit? » Quemadmodum ergo illi premebant, sed illa tetigit; sic illi missi erant ad Christum, sed Centurio magis accessit. Ita Matthæus et morem non usque adeo inusitatæ locutionis servavit, et mystice aliquid intimavit : Lucas autem et hoc ipsum quimadmodum gestum esset ostendit, ut hinc advertere cogeremur, illud Matthæus quemadmodum dixerit. Vellem sane ut aliquis istorum vanorum, qui hujusmodi quæstiunculas quasi magnas calumniose objiciunt Evangelio, narraret aliquid idem ipse bis numero, non falsum nec fallaciter, sed omnino id volens intimare exponere, et stylo exciperentur verba ejus eique recitarentur; utrum non aliquid plus minusve diceret, aut præpostero ordine, non verborum tantum, sed etiam rerum; aut utrum non aliquid ex sua sententia diceret, tanquam alius dixerit, quod eum dixisse non audierit, sed voluisse atque sensisse plane cognoverit; aut utrum non alicujus breviter complecteretur sententiæ veritatem, cujus rei antea quasi expressius articulos explicasset : et si quid est aliud quod fortasse possit certis regulis comprehendi, quomodo fiat ut vel in duorum singulis ejusdem rei narrationibus, vel in duabus unius ex una eademque re, multa diversa inveniantur, nulla tamen adversa; et multa varia, nulla contraria. Sic solvuntur omnia de quibus sibi isti miseri collum ligant, ut spiritum sui erroris intus teneant, et nullum extrinsecus salutis admittant.

IX. Quapropter post omnes Fausti calumnias refutatas, duntaxat horum ejus capitulorum quibus hoc opere, quantum Dominus adjuvare dignatus est, sufficienter, ut arbitror, prolixeque respondi, breviter vos admoneo, qui illo tam nefando et execrabili errore tenemini, ut si auctoritatem Scripturarum omnibus præferendam sequi vultis, eam sequamini quæ ab ipsius præsentiæ Christi tempori-

bus per dispensationes Apostolorum, et certas ab eorum sedibus successiones Episcoporum, usque ad hæc tempora toto orbe terrarum custodita, commendata, clarificata pervenit. Ibi enim videbitis etiam Veteris Testamenti et obscura revelari, et prædicta compleri. Si autem quasi ratione movemini; primum cogitetis quinam sitis, quam minus idonei ad comprehendendam naturam, non dicam Dei, sed animæ vestræ: comprehendendam sane, quemadmodum velle aut voluisse vos dicitis, certissima ratione, non vanissima credulitate: quod cum minime potueritis, (sine dubio enim quandiu tales estis, nullo modo poteritis,) illud saltem quod omni humanæ menti est naturaliter insitum, si modo id perversæ opinionis pravitate non turbetur, Dei naturam atque substantiam incommutabilem omnino, omnino incorruptibilem cogitate, vel credite, et Manichæi continuo non eritis, ut aliquando et catholici esse possitis.

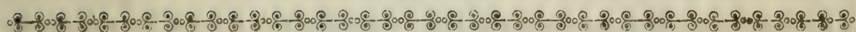
S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE ACTIS

CUM FELICE MANICHÆO

LIBRI II[1].

LIBER I.

ACTA PRIMÆ DIEI.

I. Honorio[2] Augusto sextum consule, septimo Idus Decembris, Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ[3] Hipponeregiensium regionum dixit : Hesterno die scis te dixisse quod possis defendere scripturas Manichæi, et asserere quod veritatem habeant : si hoc placet tibi hodie facere, aut præsumis te posse, dic.

Felix Manichæus dixit : « Ego me non nego dixisse defendere legem meam, si proferantur auctores legis meæ in medio. »

[1] Scripti anno Christo 404, die 7 et 12 Decembris. Vide Retract. lib. II, cap. 8. — [2] Vide D. Guillon tom. XXII, pag. 130 et 131. — [3] *Forte* Hipponensium regiorum.

Et cum Augustinus episcopus Epistolam Manichæi, quam Fundamenti appellant, protulisset, dixit : Si legero ex hoc codice, quem me vides ferre, Epistolam Manichæi quam Fundamenti appellatis, potes agnoscere an ipsa sit :

Fel. dixit : « Agnosce. »

Aug. dixit : Accipe tu ipse, et lege.

Et cum accepisset codicem Felix, legit : « Manichæus apostolus Jesu Christi providentia Dei Patris. Hæc sunt salubria verba ex perenni ac vivo fonte quæ qui audierit et iisdem primitus crediderit, deinde quæ insinuata sunt custodierit, nunquam erit morti obnoxius, verum æterna et gloriosa vita fruetur. Nam profecto beatus est judicandus, qui hac divina instructus cognitione fuerit, per quam liberatus in sempiterna vita permanebit. »

Aug. episcopus dixit : Agnovisti certe Epistolam Manichæi vestri?

Fel. dixit : « Agnovi. »

Aug. dixit : Proba nobis ergo quomodo Manichæus iste sit apostolus Jesu Christi. Non enim eum in Evangelio inter Apostolos legimus aliquando : et quis fuerit ordinatus in locum Judæ traditoris[1], novimus, id est, sanctus Matthias : et quis postea Domini voce de cœlo vocatus sit[2], hoc est, Paulus apostolus, omnes recognoscunt. Istum ergo Manichæum proba nobis apostolum esse Christi, quod in capite Epistolæ suæ ausus est ponere.

Fel. dixit : « Et Sanctitas Tua mihi probet quod in Evangelio scriptum est, Christo dicente : « Vado ad Patrem, et » mittam vobis Spiritum sanctum Paracletum, qui vos » inducat in omnem veritatem[3]. » Hoc tu mihi extra scripturam istam proba esse scripturam Spiritus sancti, quod Christus promisit ubi omnis veritas reperiatur : et si inve-

[1] Act. I, 26. — [2] Id. IX, 4. — [3] Joan. XVI, 13.

nero veritatem in aliis codicibus qui ad Manichæum non pertinent, et Christus illos tradidit : Sic enim dictum est a Christo, quia Spiritus sanctus Paracletus ipse in omnem veritatem inducet : secundum Christi sermonem ego scripturas Manichæi recuso. »

III. Aug. dixit : Quoniam ergo tu probare non potuisti, quomodo sit Manichæus apostolus Christi, et exigis ut ego probem quomodo miserit Spiritum sanctum Paracletum quem promisit, ut tunc respuas scripturas Manichæi, si inveneris impletam promissionem Christi præter scripturas Manichæi : quamvis prior ad interrogata mea respondere debueris, tamen ecce prior ipse respondeo, et ostendo tibi quando missus sit Spiritus sanctus quem Christus promisit. Et accedit ad Evangelium et ad Actus Apostolorum. Et cum accepisset codicem Evangelii, recitavit : Dum autem hæc loquuntur : « Jesus stetit in medio eorum, » et dixit eis : Pax vobis, ego sum, nolite timere. » Et cum legeret, dixit : « Hoc post resurrectionem. » Et cum dixisset, legit : « Conturbati vero et conterriti existimabant se » spiritum videre. Et dixit eis : Quid turbati estis, et co» gitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus » meas et pedes meos, quia ego ipse sum : palpate, et » videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me » videtis habere. Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus » et pedes. Adhuc autem illis non credentibus, et miran» tibus præ gaudio, dixit : Habetis hic aliquid quod man» ducetur? At illi obtulerunt ei partem piscis assi et fa» vum mellis. Et cum manducasset coram eis, sumens » reliquias dedit eis, et dixit ad eos : Hæc sunt verba quæ » locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quo» niam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege » Moysi et Prophetis et Psalmis de me. Tunc aperuit illis » sensum, ut intelligerent Scripturas : et dixit eis : Quo-

» niam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati et » resurgere a mortuis die tertio, et prædicari in nomine » ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum in omnes » gentes, incipientibus ab Jerusalem. Vos autem estis tes» tes horum. Et ego mittam promissum Patris mei in vos : » vos autem sedete in civitate quoad usque induamini » virtutem ex alto[1]. » Et cum reddidisset codicem Evangelii, accepit Actus Apostolorum, et dixit : Audivimus in Evangelio commemorasse Evangelistam sanctum promissionem Christi, quæ est in Evangelio secundum Joannem[2], quem præsens Felix commemoravit. Ubi enim dixit Dominus : « Mitto vobis Spiritum sanctum Paracletum, » Joannes evangelista scripsit. Hoc autem quod modo legi, Lucas evangelista attestatus est, et consonuit veritati apostoli Joannis. Videamus etiam quomodo perfectum est quod promisit Dominus, et quomodo impletum : ut cum fuerit ex canonicis libris sanctæ Ecclesiæ expressa impletio promissionis Domini, Paracletum Spiritum sanctum alterum non quæramus, ne in seductorum laqueos incurramus.

IV. Et recitavit ex Actibus Apostolorum : « Primum » quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ » cœpit Jesus facere et docere, in die quo Apostolos ele» git per Spiritum sanctum, et præcepit prædicare Evan» gelium : quibus præbuit se vivum post passionem in » multis argumentis dierum, visus eis dies quadraginta, » et docens de regno Dei, et quomodo conversatus est » cum illis. Et præcepit eis ne discederent ab Jerosolymis, » sed sustinerent pollicitationem Patris, quam audistis, » inquit, ex ore meo ; quoniam Joannes quidem baptizavit » aqua, vos autem Spiritu sancto incipietis baptizari, » quem et accepturi estis non post multos istos dies, us-

[1] Luc. XXIV, 35 et seqq. — [2] Joan. XVI, 7.

» que ad Pentecosten. Illi ergo convenientes, interrogabant eum dicentes : Domine, si in hoc tempore præsentabis regnum Israël? Ille autem dixit : Nemo potest cognoscere tempus, quod Pater posuit in sua potestate ; sed accipietis virtutem Spiritus sancti supervenientem in vos, et eritis mihi testes apud Jerosolymam, et in tota Judæa et Samaria, et usque in totam terram. Cum hæc diceret, nubes suscepit eum, et sublatus est ab eis. Et quomodo contemplantes erant cum iret in cœlum, ecce duo viri astabant illis in veste alba, qui dixerunt ad eos : Viri Galilæi, quid statis respicientes in cœlum? Iste Jesus qui assumptus est in cœlum a vobis, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum. Tunc reversi sunt Jerosolymam a monte qui vocatur Elæon, qui est juxta Jerosolymam, sabbati habens iter. Et cum introissent, ascenderunt in superiora, ubi habitabant Petrus et Joannes, Jacobus et Andreas, Philippus et Thomas, Bartholomæus et Matthæus, Jacobus Alphæi, et Simon Zelotes, et Judas Jacobi. Et erant perseverantes omnes unanimes in orationibus, cum mulieribus et Maria quæ fuerat mater Jesu, et fratribus ejus. Et in diebus illis exurrexit Petrus in medio discentium, et dixit : (fuit autem turba in uno, hominum quasi centum-viginti :) Viri fratres, oportet adimpleri scripturam istam, quam prædixit Spiritus sanctus ore sancti David de Juda, qui fuit deductor illorum qui comprehenderunt Jesum, quoniam annumeratus erat inter nos, qui habuit sortem hujus ministerii. Hic ergo possedit agrum de mercede injustitiæ suæ, et collum sibi alligavit, et dejectus in faciem, disruptus est medius, et effusa sunt omnia viscera ejus. Quod et cognitum factum est omnibus qui inhabitabant Jerosolymam, ita ut vocaretur ager ille ipsorum lingua Aceldemach, id est, ager sanguinis.

» Scriptum est enim in libro Psalmorum : Fiat villa ejus
» deserta, et non sit qui habitet in ea, et episcopatum ejus
» accipiat alter[1]. Oportet itaque ex his viris qui convene-
» runt nobiscum in omni tempore quo introïvit super nos
» et excessit Dominus Jesus Christus, incipiens a baptismo
» Joannis usque in illum diem quo assumptus est a nobis,
» testem resurrectionis ejus nobiscum esse. Et statuit duos
» Joseph qui vocabatur Barsabas, qui et Justus, et Mat-
» thiam. Et precatus dixit : Tu, Domine, cordium omnium
» intellector, ostende ex his duobus quem elegisti ad sus-
» cipiendum locum hujus ministerii et annuntiationis, a
» qua excessit Judas ambulare in locum suum. Et dede-
» runt sortes suas, et cecidit sors super Matthiam, et
» simul deputatus est cum undecim Apostolis duodeci-
» mus[2]. » Et cum legisset, dixit : Audivimus quis ordina-
tus est in locum Judæ traditoris, quod paulo ante comme-
moravi, ne quisquam per fraudem irrepat in Apostolorum
numerum, et nomine Apostolatus fallat ignaros.

V. Nunc videamus quod promisimus, quomodo impleta sit Christi promissio de Spiritu sancto. Et cum dixisset, legit in loco : « Tempore quo suppletus est dies Pentecos-
» tes, fuerunt omnes simul in uno. Et factus est subito
» sonus de cœlo, quasi ferretur flatus vehemens, et im-
» plevit totam illam domum, in qua erant sedentes. Et
» visæ sunt illis linguæ divisæ quasi ignis, qui et insedit
» super unumquemque eorum. Et impleti sunt omnes
» Spiritu sancto, et cœperunt loqui variis linguis, quo-
» modo Spiritus dabat eis pronuntiare. Jerosolymis autem
» fuerunt habitatores Judæi, homines ex omni natione
» quæ est sub cœlo. Et cum facta esset vox, collecta est
» turba et confusa, quoniam audiebat unusquisque suo
» sermone et suis linguis loquentes eos. Stupebant autem

[1] Psal. LXVIII, 26. — [2] Act. I, 1 usque ad finem.

» et admirabantur, ad invicem dicentes : Nonne omnes » qui loquuntur, natione sunt Galilæi? Et quomodo agnos» cimus in illis sermonem in quo nati sumus? Parthi, et » Medi, et Elamitæ, et qui habitant Mesopotamiam, Ju» dæam et Cappadociam, Pontum et Asiam, Phrygiam» que et Pamphyliam, Ægyptum et partes Libyæ quæ est » circa Cyrenen, et qui advenerant Romani, Judæique et » Proselyti, Cretenses et Arabes, audiebant loquentes illos » suis linguis magnalia Dei[1]. » Et cum recitaret, dixit : Audisti nunc jam Spiritum sanctum, quomodo sit missus? Quod a me exegisti probavi : superest ut et tu facias quod promisisti : quoniam invenimus quando misit Spiritum sanctum, quem promisit; respuas illam scripturam, quæ sub nomine Spiritus sancti fraudare voluit vel lectorem vel auditorem.

VI. Fel. dixit : « Ego non nego id quod dixi, quia cum probatum mihi fuerit quod Spiritus sanctus docuerit veritatem quam quæro, illam respuo. Hoc enim Sanctitas Tua mihi legit, ubi Spiritum sanctum Apostoli acceperunt, et in ipsis Apostolis unum quæro qui me doceat de initio, de medio, et de fine. »

Aug. dixit : Si legeris hoc dixisse Dominum : « Mitto » vobis Spiritum sanctum, qui doceat vos initium, me» dium et finem[2]; » bene me astringis ut ostendam quos docuerit Spiritus sanctus.

Fel. dixit : « Quia Sanctitas Tua hoc dicit, quod Apostoli ipsi acceperunt Spiritum sanctum Paracletum[3] : iterum dico, de Apostolis ipsis quem volueris, doceat me quod me Manichæus docuit, aut ipsius doctrinam evacuet de duodecim quem volueris. »

Aug. dixit : Absit longe a fide Apostolorum, ut doctrinam doceant sacrilegi Manichæi. Sed quoniam dicis unum

[1] Act. II, 1-11. — [2] Joan. XVI, 7. — [3] Act. II, 3-4.

ipsorum debere evacuare doctrinam Manichæi, modo autem sancti Apostoli non sunt in corpore : ego minimus, non solum omnium Apostolorum, sed omnium episcorum, (nam ad merita Apostolorum quando aspiro ?) quantum mihi Dominus de ipso Spiritu suo largiri dignatus est, evacuo doctrinam Manichæi, cum cœperint legi sequentia illius epistolæ, quam tu ipse Manichæi esse non negas.

Fel. dixit : « Dixisti quia Apostoli de corpore recesserunt, scripturæ eorum valent usque nunc : et quia dixit Sanctitas Tua, et quia dedisti potestatem dicendi quæ voluerimus sine ulla formidine, dixisti : Evacuo legem Manichæi : et ego dico : « Omnis homo mendax[1], solus Deus » verax : » Scripturæ Dei loquuntur. »

VII. Aug. dixit : Tu quidem et homo es, et sicut res ipsa modo indicatura est, mendax. Et quoniam locutus es quæ voluisti, non de Scriptura Dei oportet et me loqui quod volo. Si enim veritas est Manichæi tui, nec a me destrui poterit : si falsitas est, quid interest a quo destruatur ? Tamen quia de Apostolorum scriptura dixisti, quod etsi illi non sint in corpore, sunt hic scripturæ eorum : ante assumpti sunt Apostoli, quam error Manichæi natus in mundo fuerat; propterea non inveniuntur scripturæ Apostolorum evidenter contra Manichæum disserentes. Verumtamen quod apostolus Paulus in Spiritu isto sancto Paracleto quem acceperat, futurum præviderit de talibus, qualis Manichæus fuit, quales estis et vos, recito ut agnoscas. Et accepta Epistola apostoli Pauli ad Timotheum legit : « Spiritus autem manifeste dicit, quia in » novissimis temporibus recedent quidem a fide, attendentes spiritibus seductoribus, doctrinis dæmoniorum » in hypocrisi mendaciloquorum, cauteriatam habentes

[1] Psal. cxv, 2.

» conscientiam suam, prohibentes nubere, abstinere a cibis quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum » actione fidelibus, et iis qui cognoverunt veritatem : quia » omnis creatura Dei bona est, et nihil abjiciendum quod » cum gratiarum actione percipitur : sanctificatur enim » per verbum Dei et orationem[1]. » Hæc præcipiens fratribus, bonus eris minister Jesu Christi. Et cum legeret, dixit : Ego hoc de vobis, et de talibus qui dicunt aliquam creaturam Dei immundam esse, et qui dicunt omnem concubitum et qui fit cum uxore, fornicationem esse; hoc est enim quod ait : Prohibentes nuptias; per Spiritum prophetiæ designatum et expressum esse dico. Tu autem si negas omnem concubitum fornicationem esse, aut si dicis omnem cibum humanum licitum et ad edendum concessum hominibus, mundum esse, non es de illis quos prophetavit Apostolus. Si autem inveniris in iis quæ dixi, ecce habes apostolum Paulum destruentem et evacuantem doctrinam Manichæi futuri. Itaque responde ad id quod interrogo : Omnis concubitus fornicatio est, an concubitus cum uxore non est peccatum?

VIII. Fel. dixit : « Iterum mihi recitetur quod dixit Apostolus. » Et recitatum est : Spiritus autem manifeste dicit, et cætera quæ supra sunt.

Fel. dixit : « Manichæus non a fide recessit, sicut dicit Paulus, sicut cæteri recesserunt a fide quasi in sectam suam : Manichæus autem a nulla secta recessit, ut dicatur quia a fide recessit. »

Aug. dixit : Quoniam te video nolle respondere ad quod interrogaris, ne inveniaris vel non tenere Spiritum sanctum, quem jam probavimus missum esse Apostolis, vel non esse in eorum numero quos futuros Paulus designavit; ubi et vos ipsos prophetavit; breviter respondeo :

[1] I Tim. IV, 1, etc.

Ut secundum tuum intellectum accipiam quod dixisti : Recedent a fide : quia non recedunt a fide, nisi illi qui fuerunt in aliqua fide ; Manichæus autem in nulla fide fuit a qua recesserit, sed in qua fuit in ea permansit : hoc te interrogo, utrum Manichæus, vel potius doctrina dæmoniorum mendaciloquorum quæ fuit in Manichæo, nullos Christianos catholicos seduxerit, ut recederent a fide? Si enim multi a vobis, et per vos, et per illam doctrinam seducuntur, ut recedant a fide, et intendant spiritibus seductoribus, qualis in Manichæo fuit; et incipiant dicere omnem concubitum esse fornicationem, unde Apostolus dicit : Prohibentes nuptias; et incipiant dicere, carnes quas comedunt homines, non esse Dei creaturam, sed dæmonum facturam, et esse immunditiam, manifestum est de his prædixisse Spiritum sanctum Paracletum qui erat in apostolo Paulo, quod recessuri erant a fide, intendentes spiritibus seductoribus, qualis fuit in Manichæo. Jam ego quia respondi, justum est ut tu respondeas ad quod interrogavi, utrum non dicas omnem concubitum esse fornicationem : aut si ad hoc non vis respondere, ad id quod primo interrogavi responde, ut probes Manichæum esse apostolum Christi : aut si et hoc non vis, permitte me evacuare doctrinam ipsius, quod promisi cum legeretur epistola ejus, quam dicitis Fundamenti.

IX. Fel. dixit : « Ego respondeo ad id quod dicit Sanctitas Tua, quia in Paulo venit Spiritus sanctus Paracletus. »

Aug. dixit : Non in solo.

Fel. dixit : « Ego de ipso ago : quia si in ipso, et in omnes. Et si in ipso : Paulus enim in altera Epistola dicit : Ex parte scimus, et ex parte prophetamus : cum venerit autem quod perfectum est, abolebuntur ea quæ ex parte dicta sunt[1]. Nos audientes Paulum hoc dicere, venit mani-

1 Cor. 1, 9.

chæus cum prædicatione sua, et suscepimus eum secundum quod Christus dixit : « Mitto vobis Spiritum sanc- » tum[1] : » et Paulus venit et dixit, quia et ipse venturus est, et postea nemo venit : ideo suscepimus Manichæum, et quia venit Manichæus, et per suam prædicationem docuit nos initium, medium et finem : docuit nos de fabrica mundi, quare facta est, et unde facta est, et qui fecerunt : docuit nos quare dies et quare nox ; docuit nos de cursu solis et lunæ : quia hoc in Paulo non audivimus, nec in cæterorum Apostolorum scripturis : hoc credimus, quia ipse est Paracletus. Itaque illud iterum dico, quod superius dixi : Si audiero in altera scriptura, ubi Paracletus loquitur, id est, Spiritus sanctus, de quo voluero interrogare, et docueris me, credo et renuntio. »

X. Aug. dixit : Dicis te ideo non credere Spiritum sanctum Paracletum in Paulo apostolo fuisse, quia Paulus dicit : « Ex parte enim scimus, et ex parte prophetamus[2] : » et inde putas Apostolum per hæc verba prædixisse, velut alium venturum post se, qui prædicaret omnia quæ ipse non potuit, quia ex parte dicebat; et hunc tu credis esse Manichæum. Primo ergo ex ipsa lectione Apostoli ostendo, unde dicebat hoc Apostolus. Deinde quia dixisti, quod Manichæus vos docuerit initium, medium et finem, et quomodo vel quare factus sit mundus, de cursu solis et lunæ; et de aliis quæ commemorasti : non legitur in Evangelio Dominum dixisse : Mitto vobis Paracletum qui vos doceat de cursu solis et lunæ. Christianos enim facere volebat, non Mathematicos. Sufficit autem ut homines de his rebus, quantum in schola didicerunt, noverint propter humanos usus. Christus autem venturum Paracletum dixit, qui inducat in omnem veritatem : sed non ibi ait, initium, medium et finem ; non ait, solis et lunæ cursus. Aut si

[1] Joan. xvi, 7. — [2] 1 Cor. xiii, 9.

putas hanc doctrinam ad illam veritatem pertinere, quam per Spiritum sanctum Christus promisit, interrogo te quot sint stellæ. Si accepisti Spiritum illum, de quo dicis, ad quem pertinet docere ista, quæ ego dico ad disciplinam et doctrinam christianam non pertinere; oportet ut renunties et respondeas mihi. Debitorem enim te fecisti, ut si quid de talibus interrogavero, si non responderis, non in te appareat Spiritus ille, de quo dictum est : Inducet in omnem veritatem : si illa est veritas quo ista pertinent. Itaque elige tibi utrum velis et paratus sis mihi de his rebus respondere, tanquam homo qui accepisti Spiritum qui introducit in omnem veritatem, et dicis quia ad ipsam veritatem pertinet scire ista mundana. Itaque ego tibi possum ea dicere quæ pertinent ad doctrinam christianam : ut autem qui putas ad eam pertinere quomodo sit factus mundus, et quæ agantur in mundo, ad omnia mihi necesse est respondeas. Sed plane cum responderis, probaturus es. Sed antequam incipias dicere, si forte habes quod ille confinxerit, quem secutus es, doceam ego prius quod promisi, unde dicebat Apostolus : Ex parte scimus, et ex parte prophetamus.

XI. Dicebat enim, sicut lectio ipsa mox indicatura est, quia in vita homo cum est, non potest assequi omnia; sed parte assequitur in hac vita : ipse autem Spiritus sanctus, qui ex parte docet in hac vita, post hanc vitam introducet in omnem veritatem. Quod ut apertissime doceatur, audi Apostolum. Et cum diceret, ex Apostolo legit : « Sive autem prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ » cessabunt, sive scientia evacuabitur : ex parte enim » scimus, et ex parte prophetamus; cum autem venerit » quod perfectum est, quod ex parte est evacuabitur. » Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam » quasi parvulus, cogitabam quasi parvulus : cum autem

» factus sum vir, evacuavi ea quæ parvuli erant. Videmus » enim nunc per speculum in ænigmate, tunc autem fa» cie ad faciem[1]. » Et cum legeret, dixit : Jam dic mihi tu, si tempora futura Manichæi prædicebat Apostolus, utrum tu videas modo Deum facie ad faciem.

XII. Fel. dixit : « Non tantum ego possum contra tuam virtutem, quia mira virtus est gradus episcopalis; deinde contra leges Imperatorum : et superius petivi compendive, ut doceas me quid est veritas : et si docueris me quid est veritas, patebit quod teneo mendacium esse. »

Aug. dixit : Apparuit te probare non potuisse Apostolum Christi esse Manichæum : quare autem non potueris, breviter expono. Dixisti inde te probare Manichæum esse Apostolum Christi, quia Paracletum venturum promisit Christus Spiritum sanctum : et quia non invenires quando venerit quem Christus promisit, hinc te credere ipsum esse Manichæum. At vero ubi probavi per Scripturas sanctas, ecclesiasticas, canonicas, quando venerit apertissime Spiritus sanctus, quem venturum promisit Dominus Christus; convertisti te, ut diceres debere tibi ostendi quid docuerit, et utrum Manichæi doctrinam evacuaverit. Cum ergo respondissem Manichæum post Apostolos fuisse in carne; illorum autem doctrinam, antequam Manichæus natus esset, ab ipsis fuisse prædicatam : dixi tamen unum ipsorum Apostolorum Paulum per Spiritum sanctum, qui in omnes Apostolos venerat, prophetasse etiam de ista vestra doctrina, quia futura erat, et eam appellasse doctrinam dæmoniorum mendaciloquorum; ubi ostendi ea, quæ dixit Paulus futura in ipsa doctrina, ad vestram professionem pertinere, id est, prohibitionem nuptiarum; quia omnem concubitum, et cum uxore, fornicationem esse dicitis : et abstinentiam a cibis quos Deus creavit; quia novi vos

[1] I Cor. XIII, 8.

quosdam cibos dicere immundos, cum ipse sequatur et dicat : Omnis creatura Dei bona est. Cum hic a te exigerem ut responderes, dixisti Manichæum vos docere initium, medium et finem, et cursum solis et lunæ, et cætera talia, quæ cum ego ostenderem ad christianam doctrinam pertinere; respondisti apostolum ipsum Paulum dixisse, quia ex parte scit et ex parte prophetat. Dixi nos non posse scire divina, cum sumus in hac vita; et hic videre per speculum et in ænigmate, tunc autem facie ad faciem : et quæsivi a te, si hoc putas dixisse apostolum Paulum, quod venturus esset Manichæus, qui doceret quod non poterat Paulus, pertinere ad te, qui te dicis accepisse ipsum Spiritum, videre modo Deum facie ad faciem. Quod quia non potes, manifestum est apostolum Paulum de illa vita dixisse, de qua dicit et Joannes. « Dilectissimi, filii Dei sumus, et nondum apparuit quid » erimus : scimus autem, quia cum apparuerit, similes ei » erimus; quoniam videbimus eum sicuti est[1]. » Hoc tu cum audisses, dixisti te non valere contra meam virtutem : quæ virtus mea non est, sed si aliqua est, ab illo mihi data est ad redarguendos errores, qui virtus est omnium fidelium suorum, et pleno corde de se præsumentium. Dixisti etiam quod te episcopalis terreat auctoritas : cum videas quanta pace inter nos agamus, quanta tranquillitate disputemus; quemadmodum populus præsens nullam tibi vim faciat, nullum terrorem incutiat, sed tranquillissimus audiat, sicut decet Christianos. Dixisti etiam timere te leges Imperatorum : hoc pro vera fide non timeret, quem Spiritus sanctus impleret : nam et Petrus apostolus in passione Domini timuit, et ter negavit; ubi autem eum Paracletus, quem Christus promiserat, Spiritus sanctus implevit, pro fide Domini crucifixus est; et ille qui primo

[1] I Joan. III, 2.

habuit negationem timoris, postea implevit gloriosissimam passionem confessionis. Tu itaque ex hoc ipso quod timere te dixisti leges Imperatorum, quamvis et de cæteris rebus satis apparet, quod non inveneris Spiritum Paracletum veritatis : quia et si non timeres, aliis rebus convincereris.

Fel. dixit : « Et « Apostoli timuerunt. »

Aug. dixit : Timuerunt ut caverent, non ut fidem suam comprehensi edicere dubitarent. Tu autem jam hinc timere debuisti, ut non hic te inveniremus : jam in medio es; quare times, nisi quia quod dicas non habes? Nam et si imperatores timuisses, ante tacuisses. Nunc vero cum hesterno die libellum curatori dederis, et publice clamitaveris, cum codicibus tuis te paratum esse incendi, si aliquid mali in ipsis fuerit inventum : unde heri leges flagitabas quasi fortis, hodie veritatem fugis ut timidus.

XIII. Fel. dixit : « Non veritatem fugio. »

Aug. dixit : Dic ergo, si vides Deum facie ad faciem, secundum pollicitationem tuam; quia dixisti apostolum Paulum de vobis dixisse, quia tam plenam veritatem accepturi essetis : ut intelligamus, vel credamus Apostolum habuisse ex parte, et te totum.

Fel. dixit : « Non veritatem fugio, sed veritatem quæro. Quod tu dicis, quia non teneo, probetur mihi per Scripturas deificas; hoc quæro jam. »

Aug. dixit : Prius profitere te non potuisse probare Manichæum apostolum Jesu Christi : et quantum potuero, cum omnia extirpata fuerint contraria de corde tuo per ministerium meum, donante Domino, insero tibi quæ scit scientia veritatis, quæ perducat ad Deum, initians a fide.

Fel. dixit : « Quia hoc dicis tu, ut legem meam negem, et accipiam alteram, meliorem duntaxat, quod quæro

ego : non hoc respondeo, ut legem meam negem antequam alteram accipiam. »

Aug. dixit : Sed prius de vase funditur quod adversum habet ; et sic impletur quod bonum est : aut si adhuc dubitas fundere, defende quo plenus es. Ostendam enim tibi, quantum me Dominus adjuvat, quanta immunditia et blasphemiis plena sit doctrina Manichæi, si permittas ut legatur illa epistola, de cujus initio jam tractavimus, et non potuisti probare apostolum Christi esse Manichæum : sed ideo moras innectis, ne cætera legantur, ubi aperte vestra sacrilegia deprehenduntur; aut si permittis, legantur.

Fel. dixit : « Permitto; quia dixisti omnia immunda fundi, et sic bona immitti : hoc enim dictum est Sanctitatis Tuæ. Ad quod et ego dico : Nullus aquam fundit, nisi alter impleverit. »

Aug. dixit : Hoc vides quam inconsiderate dixeris, ut mitius loquar, et non dicam insane. Utique de vase tibi similitudinem posui : in vas plenum nemo potest aliquid mittere, nisi fundatur illud quo plenum erat.

Fel. dixit : « Unum dixisti, et ego dixi duo. »

Aug. dixit : Si duo vasa dixisti, vis illum parem tuum fundimus et implemus illum, ut possis tu fundere quod habes?

Fel. dixit : « Ambo unam aquam habemus. »

Aug. dixit : Cum ergo ambo pleni sitis aqua vestra, quid implebimus, ut doceamus vos, nisi aliquis vestrum fuderit quod habet? Aut si bonum est, et ideo debet teneri ut defendatur et legatur illa epistola, videamus si vel cætera possunt defendi, si in ipso initio defecisti : aut si dicis te in illo non defecisse, proba nobis quomodo Manichæus sit apostolus Christi.

XIV. Fel. dixit : « Christus dixit : Spiritum sanctum missurum se[1], qui in omnem veritatem inducat. »

[1] Joan. xvi, 13.

Aug. dixit : Si habes illum, attende ad id quod te jam dudum interrogavi. Dixisti enim ad ipsius doctrinam pertinere, etiam ista mundana cognoscere : dic mihi quot sunt stellæ, si introductus es in istam omnem veritatem.»

Fel. dixit : « Et ego dico, quia si Paracletus per Apostolos locutus est, et per Paulum : et ego peto Sanctitatem Tuam, ut illa mihi ostendas quæ jam dixi.»

Aug. dixit : Confitere te non potuisse ostendere quod egò interrogavi, et ostendam secundum Scripturas quod pertineat ad fidem christianam.

Fel. dit : « Et ego, si mibi attuleris scripturas Manichæi, quinque auctores quos tibi dixi, quidquid me interrogaveris, probo tibi. »

Aug. dixit : De ipsis quinque auctoribus est ista epistola, cujus aperuimus principium, et invenimus ibi scriptum : « Manichæus apostolus Jesu Christi : » et video quia ipsum principium non mihi exponis, quia non probas quomodo Manichæus sit apostolus Jesu Christi.

Fel. dixit : « Si in ista non probo, in secundo probo.»

Aug. dixit : In quo secundo ?

Fel. dixit : « In Thesauro. »

Aug. dixit : Thesaurum istum, quem ideo tali nomine appellatis, ut miseros seducatis, quis scripsit ? Manichæus? Nolo mihi ab illo probes : quia ille Manichæus mentitur, dicendo se esse quod non est.

Fel. dixit : « Tu proba mihi per alterum. »

Aug. dixit : Quid vis tibi probem ?

Fel. dixit : « Quia mentitur Manichæus. »

Aug. dixit : Quia tu non potes probare verum dicere Manichæum, oportet ut ego probem mentitum esse Manichæum ?

Fel. dixit : « Quare non potui probare ? Numquid prolatæ sunt scripturæ quas ego petivi, et non probavi ?

Aug. dixit : Sed scripturas Manichæi petis, quibus fidem non habemus : aliunde proba. Ego autem de ipsa scriptura Manichæi tibi probo mentitum esse Manichæum, et blasphemasse Manichæum.

Fel. dixit : « Afferantur libri. »

Aug. dixit : Præsens est epistola Manichæi, quam dicitis Fundamenti. Initium in ædificio nullum est, nisi fundamentum : si eum ostendero in ipso fundamento ruinam fecisse, cæteram ejus constructionem ut quid quærimus?

XV. Fel. dixit : « Hoc dicis, in ipsa ostendens ruinam esse : et ego dico, da arbitros quantos et tu habes, et tibi probo quia non mentitur. »

Aug. dixit : Absit a nobis et a genere humano, ut quantos hic vides, tantos videas Manichæos.

Fel. dixit : « Da dixi, quæ a te petivi. »

Aug. dixit : Quos vis ergo ut dem tibi ?

Fel. dixit : « Quos tu volueris. »

Aug. dixit : Ego istos do, si habes meliores, pete.

Fel. dixit : « Quomodo istos das? »

Aug. dixit : Præsentes qui nos audiunt.

Fel. dixit : « Isti mihi non favent. »

Aug. dixit : Ergo tu tales quæris qui tibi faveant, non qui veritati?

Fel. dixit : « Qui me audiant, et non tantum me, sed et ipsam scripturam, ut probetur an verum dicit, an mentitur. »

Aug. dixit : Vides ergo quia audiunt. Legamus cætera : quia tu istam epistolam Manichæi esse confessus es.

Fel. dixit : « Non nego. »

Aug. dixit : Ergo legatur.

XVI. Fel. dixit : « Arbitros non habeo. » Et adjecit : « Legatur caput illius. » Et cum legeretur, et ventum esset ad locum ubi scriptum habet eadem epistola : « Pax Dei in-

visibilis et veritatis notitia sit cum fratribus suis et charissimis, qui mandatis cœlestibus credunt pariter atque deserviunt : sed et dextera luminis tueatur et eripiat vos ab omni incursione maligna, et a laqueo mundi, pietas vero Spiritus sancti intima vestri pectoris adaperiat, ut ipsis oculis videatis vestras animas.»

Fel. dixit : « Da scripturam quæ ista redarguat. »

Aug. dixit : Adhuc nihil mali audivimus, nisi quod usus est Manichæus apostolum Christi se nominare. Nam ea quæ dixit, adhuc ad tectorium fallaciæ pertinent, et ad ovinam pellem, quibus eis prius dicit verba bona, ut possit introducere mala. Sed quid velit per hæc verba introducere, videamus. Si enim aliquid mali introduxerit, et ista verba mala erunt et seductoria : si autem aliquid boni in posterioribus et veri dixerit, necessitate comprehendemus : Permitte ergo legantur sequentia.

Fel. dixit : « Si ergo asseris, quia in primo bona ponuntur ; et postea mala immittuntur, quomo ego tibi possum credere, cum mihi primo bona dixeris. »

Aug. dixit : Ego adhuc ista nec bona dixi, nec mala. Nihil mali adhuc audivimus, dixi : non dixi : Jam aliquid boni audivimus. Malum enim illud solum dixi, quod ausus est dicere se apostolum Christi. Verba vero quæ dixit in consequentibus, tunc erunt mala, si mali aliquid introduxerint : tunc erunt bona, si boni aliquid introduxerint. Permitte ergo ut sequentia legantur : quare times?

Fel. dixit : « Non timeo. »

Aug. dixit : Permitte ergo ut legantur.

Fel. dixit : « Legantur. »

XVII. Et cum legeretur, et ventum esset ad locum ubi scriptum habet : « Ita autem fundata sunt ejusdem splendidissima regna supra lucidam et beatam terram, ut a nullo unquam aut moveri aut concuti possint : » Augus-

tinus dixit : Terram istam quam dicit, unde habebat? Fecit eam, an genuit eam, an æqualis et coæterna illi erat? Istam dico terram lucidam et beatam quam dicit.

Fel. dixit : « Quomodo scriptum est : In principio fecit Deus cœlum et terram[1], et terra erat invisibilis et coinquinabilis et incomposita? Ego ita intelligo : In principio fecit Deus cœlum et terram, et terra erat : quasi duæ terræ mihi videntur esse, secundum quod Manichæus dicit duo regna. »

Aug. dixit : Quia Scripturam commemorasti nostram, quam soletis blasphemare, ad me pertinet exponere illam, et ostendere tibi, sine blasphemia esse illud scriptum, et cum veritate, et non secundum Manichæum; ut deinde tu vel in secundis mihi respondeas quod interrogavi.

Fel. dixit : « Respondeo. »

Aug. dixit : Quod scriptum est : In principio fecit Deus cœlum et terram : breviter complexa est Scriptura quid fecerit Deus. Deinde quia nondum apparebat hæc terra quam fecerat, antequam eam distingueret et ornaret, qualem terram fecerat Deus, secuta Scriptura exposuit, qualis terra erat de qua dixerat : In principio fecit Deus cœlum et terram : tanquam cum audissemus : In principio fecit Deus cœlum et terram; quæreremus, qualem terram, subjecit et ait, Terra autem, id est, illa quam fecerat Deus, invisibilis erat et incomposita. Non ergo duas terras dixit, sed qualis illa fuerit exposuit. Tu itaque responde nunc mihi quod breviter interrogavi : Terra ista lucida et beata quam dicit Manichæus, supra quam fundata erant regna Dei, ab ipso Deo facta erat, an genita de illo erat, an coæterna illi erat? Unum de tribus, nisi molestum est, sine tergiversatione responde.

Fel. dixit : « Ipsa se scriptura interpretatur. »

[1] Gen. I, I.

Aug. dixit : Si ergo nosti esse hic aliquem locum, ubi hoc dicat scriptura, quia illam terram vel genuit Deus, vel fecit, vel coæterna illi erat, aperi ad locum quem nosti, et lege mihi.

Fel. dixit : « Non est in ista scriptura, sed in altera. »

Aug. dixit : Credo ergo, quia si qua est illa scriptura, meministi quid ibi dixerit. Itaque tu mihi responde, qui nosti illam scripturam : et si dixero quia non sic habet, convinces me. Si autem sic cognovero, secundum hoc disputo quod tu ipse responderis. Dic ergo an fecerit terram istam Deus, an genuerit, an coæterna illi fuerit : qui legisti in nescio quo libro, ubi esse hoc scriptum dicis.

Fel. dixit : « Quia modo Sanctitas Tua interpretata est scripturam tuam, quomodo voluisti et acceptavi, et tu sic mihi accepta quidquid dixero. »

Aug. dixit : Interim quod interrogavi, si nihil me contra moverit, accepto : si autem aliquid moverit, motum meum indico tibi, ut ad ipsum respondeas.

Fel. dixit : « Ego non respondi ad tua dicta. »

Aug. dixit : Quia prius est ut mihi ad id quod interrogavi respondeas, tamen feci etiam ut tibi prior respondeam : forte non te movit, ideo non respondisti ; forte et me non movebit, cum responderis. Responde ergo ad quod interrogavi.

XVIII. Fel. dixit : « Respondeo. » Et adjecit : « Dixisti ergo de terra illa in qua Deus habitat, an facta est ab illo, an generavit illam, an coæterna illi est. Et ego dico, quia quomodo Deus æternus est, et factura apud illum nulla est, totum æternum est. »

Aug. dixit : Non illam ergo genuit, neque fecit?

Fel. dixit : « Non, sed est illi coæterna. »

Aug. dixit : Si autem genuisset illam, non illi esset coæterna?

FEL. dixit : « Quod nascitur, finem habet ; quod innatum, non habet finem. »

AUG. dixit : Quibus ergo erat ille pater, aut cujus erat pater, quem modo patrem nominavit ? Si enim nihil genuerat , pater esse nen poterat.

FEL. dixit : « Sed sunt alia quæ generavit. »

AUG. dixit : Illa ergo quæ generavit, non sunt illi coæterna, an et ipsa coæterna sunt ?

FEL. dixit : « Coæterna sunt illi quidquid Deus generavit. »

AUG. dixit : Ergo errasti, quod superius dixisti : « Omne quod nascitur, finem habet. »

FEL. dixit : « Interim quia secundum generationem carnis locutus sum, erravi. »

AUG. dixit : Modestissime confessus errorem, merearis intelligere veritatem.

FEL. dixit : « Faciat Deus. »

AUG. dixit : Attende ergo jam, ut incipias cognoscere errorem scripturæ hujus. Si quæ genuit Deus, coæterna non sunt illi, melior est terra illa quam non generavit Deus, ubi habitant omnia quæ generavit Deus, quam terram dicis ab eo non generatam.

FEL. dixit : « Coæquantur sibi omnia, et quæ generavit, et quæ non generavit, id est, terra illa ubi commorabatur. »

AUG. dixit : Quid, ipse qui generavit, æqualis est illis omnibus, aut major est illis ?

FEL. dixit : « Et qui generavit, et quos generavit, et ubi positi sunt, omnia æqualia sunt. »

AUG. dixit : Unius ergo substantiæ sunt?

FEL. dixit : « Unius. »

AUG. dixit : Hoc quod est Deus pater, hoc sunt filii ipsius, hoc et terra illa ?

Fel. dixit : « Hoc unum sunt omnes. »

Aug. dixit : Hujus ergo terræ non est pater, sed inhabitator ?

Fel. dixit : « Etiam. »

Aug. dixit : Si nec genuit illam, nec fecit illam, quomodo ad eum pertineat nisi sola vicinitate non video, quomodo si habeat aliquil vicinum bonum : et duæ jam erunt res ambæ ingenitæ, terra et pater.

Fel. dixit : « Imo tres sunt, pater ingenitus, terra ingenita, et aër ingenitus. »

Aug. dixit : Hoc totum una substantia est ?

Fel. dixit : Una.

Aug. dixit : Et ita fundata, ut a nullo unquam moveri aut concuti possit ?

Fel. dixit : « Motio et concussio habet distantiam. »

Aug. dixit : Habeat : sed tamen talia fuerunt, ut a nullo unquam moveri aut concuti possent ?

Fel. dixit : « Est distantia inter moveri et concuti. »

Aug. dixit : Non inde te interrogo.

Fel. dixit : « Sed inde me vis tenere. »

Aug. dixit : Quomodo vis, accipe moveri : non poterat moveri ?

Fel. dixit : « Non dico, quia non poterat moveri, sed motio distantia est. »

Aug. dixit : Sed ita dixi, nec moveri, nec concuti. Non dixi, moveri quidem potest, sed concuti non potest ; aut concuti quidem potest, moveri non potest : sed ambas res dixi, non posse nec moveri, nec concuti.

Fel. dixit : « De ambabus rebus distantia est inter moveri et concuti. »

XIX. Aug. dixit : Legamus ergo sequentia, videamus si Deus iste qui fundata habebat regna super lucidam et beatam terram, quæ a nullo unquam moveri et concuti possunt,

neminem timuit, sicut oportebat ut neminem timeret, cujus regna sic fundata erant, ut a nullo aut moveri aut concuti possent. Et legit sequentia : « Juxta unam vero partem ac latus illustris illius ac sanctæ terræ. » Et cum legeret interrogavit : Quod latus ? dextrum, ad sinistrum ?

Fel. dixit : « Hanc tibi ego non possum interpretari scripturam, et exponere quod ibi non est : ipsa sibi interpres est; ego non possum dicere, ne forte incurram in peccatum. »

Aug. dixit : Legatur hoc ergo quod sequitur. Et cum legeret, et ventum esset ad locum ubi habet : « Lucis vero beatissimæ Pater, sciens labem magnam ac vastitatem quæ ex tenebris surgeret, adversus sua sancta impendere sæcula, nisi quod eximium ac præclarum et virtute potens numen opponat, quo superet simul ac destruat stirpem tenebrarum, qua extincta perpetua quies lucis incolis pararetur. » Augustinus dixit : Nunc jam quia cœperunt apertæ blasphemiæ, si defendendas putas, dic quid ista gens tenebrarum, quam videtur Deus timuisse, ne magna labes et vastitas ex tenebris in regna ejus irruerent, nocere poterat Deo : maxime cujus regna superius dixit ita fundata, ut a nullo unquam moveri aut concuti possent. Quid ergo illi factura erat gens ista? Poterat ei nocere, an non poterat? Responde unum e duobus.

Fel. dixit : « Ego respondeo : Si nihil contra Deum est, secundum quod dixit scriptura Manichæi, quia est alterum regnum; pro qua causa Christus missus est, ut nos liberaret de laqueo mortis hujus? cujus est iste laqueus et mors? Si adversarius nullus contra Deum est, ut quid baptizati sumus? Ut quid Eucharistia, ut quid Christianitas, si contra Deum nihil est?

Aug. dixit : Quia video te nolle respondere ad id quod

te interrogo, et te interrogare ut tibi respondeam; et hoc non recuso : dum tamen memineris quia tibi interroganti ego respondeo, tu autem mihi interroganti respondere noluisti. Sed quia me interrogasti, audi quod interrogasti. Nos quidem dicimus liberatorem Christum venisse, et a peccatis nostris dicimus nos liberari, quia nos non sumus de substantia Dei geniti, sed per ejus Verbum facti a Deo. Multum autem interest inter natum de substautia Dei, et factum a Deo quod non est de substantia Dei. Quidquid ergo fecit Deus, potest esse mutabile; ipse autem Deus non est mutabilis : quia non possunt æquari opera artifici et conditori. Tu autem qui paulo ante ad interrogationem meam dixisti : « Quia et Pater qui generavit ibi lucis filios, et aër, et ipsa terra, et ipsi filii una substantia sunt, et æqualia sunt omnia, » oportet ut dicas mihi, huic substantiæ utique incorruptibili quomodo poterat nocere gens tenebrarum. Si enim poterat nocere ei, non erat natura incorruptibilis : si autem non poterat, nulla causa erat quare prælium agitaret, et illud numen quod dicit, huc mitteret.

Fel. dixit : « Dilationem peto, ut possim respondere. »

Aug. dixit : Quando? Cras intermissus sufficit?

XX. Fel. dixit : « Intermitte mihi tres dies, id est, hodie, et cras, et perendie, aut usque ad diem qui est post Dominicum, id est, pridie Idus Decembris. »

Aug. dixit : Video te dilationem ad respondendum petiisse; humanum est, ut concedatur tibi : sed si respondere non potueris ad præstitutum diem, quid fiet?

Fel. dixit : « Ero victus. »

Aug. dixit : Quid si fugeris?

Fel. dixit : « Reus ero civitatis hujus, et ubique, et legis meæ. »

Aug. dixit : Imo hoc dic : Si fugero, sic habear tanquam si anathemavero Manichæum.

FEL. dixit : « Hoc dicere non possum. »

AUG. dixit : Ergo aperte nobis dic, quia fugere cogitas, et nemo te tenet.

FEL. dixit : « Non fugio. »

AUG. dixit : Ut video, non vis quasi victus abscedere : sed saltem hoc dic : Si fugero, victus sum.

FEL. dixit : « Dixi. »

AUG. dixit : Et unde apparebit te fugisse propter Gesta?

FEL. dixit : « Jube ut quem elegero, cum ipso sim. »

AUG. dixit : Elige tibi aliquem de præsentibus istis fratribus, qui ad cancellum stant.

FEL. dixit : « Sim cum illo qui est in medio. »

AUG. dixit : Sicut tibi elegisti, usque ad diem cum illo eris.

FEL. dixit : « Etiam, et ego hoc consentio. »

BONIFACIUS dixit : « Præstabit Christus, ut si cum illo veniam, Christianus est. »

AUGUSTINUS episcopus Ecclesiæ catholicæ Hipponeregiensis, his in ecclesia coram populo Gestis subscripsi.

« FELIX christianus, cultor legis Manichæi, his in ecclesia coram populo Gestis subscripsi. »

LIBER II.

ACTA CUM FELICE MANICHÆO SECUNDA DIE.

I. Cum ventum esset ad diem præstitutum, id est, ad pridie Iduum Decembrium, res sic agi cœpit in ecclesia pacis. Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ Hipponeregiensium regionum dixit : Pridem cum sermonem haberemus, dilationem te petiisse meministi, cum ad ea quæ interrogaveram in præsenti respondere non posses. Si ergo tam lato temporis spatio, post diem scilicet quintum aliquid excogitasti, responde. Hoc enim tunc interrogaveram : Si Deo nocere nihil poterat, quare bellum gessit cum gente, quam dicitis tenebrarum, in quo bello naturæ dæmonum misceret substantiam suam, quæ hoc est quod ipse, sicut jam interrogatus dixisti? Si autem nocere ei poterat, non incorruptibilem Deum colitis, qualem veritas et apostolica doctrina testatur.

Fel. dixit : « Ex quo a Sanctitate Tua recessi, ut ad diem constitutum reversus essem, ut responderem tuæ interrogationi, quæcumque velles interrogare, ventum est ad diem : et quia nullam scripturam inter manus habui, quia non mihi sunt redditæ unde me instruere possem ; nullus enim ad certamen exit, nisi prius munitus fuerit, et nullus litigator potest sine suis chartis litigare ; similiter et ego sine mea scriptura respondere non possum. »

Aug. dixit : Istam tergiversationem tanto dierum spatio excogitasti, quæ te in causa perdita et errore sacrilego quid respondeas non habentem adjuvare nihil poterit. Notum est enim omnibus qui aderant, quos etiam nunc adesse video, te dierum tantum dilationem petiisse : debuisse autem petere etiam codices, quando dilationem petiisti, si his te putabas instrui posse ad respondendum ; quod non fecisti. Novi te petiisse codices, non quidem ad instructionem inspiciendos, verum hoc longe antequam peteres dilationem : cum vero dilationem petiisti, codicum tibi reddendorum et inspiciendorum, ut esse posses instructior, nullam fecisti mentionem.

Fel. dixit : « Modo peto codices, reddantur mihi, et venio ad certamen post biduum, et si victus fuero, quod deliberaveris, subeo. »

Aug. dixit : Rudem te in ista scelerata secta non esse puto, quod et fateris. Non te autem habere quod respondeas, etsi tu non fatearis, omnis homo jam videt. Sed quia codices tuos repetis, qui sub sigillo publico custodiuntur, quibus inspectis dicis te instructum venire posse post biduum ; illud quod jam constat, objectis quæstionibus te respondere non potuisse recole. Tolle autem codices tuos, et dic quid inde velis tibi proferri, quod modo inspicias, et respondeas.

Fel. dixit : « Omnes scripturas quæ mihi sublatæ sunt. Ista enim epistola Fundamenti est, quod et Sanctitas Tua bene scit, quod et ego dixi, quia ipsa continet initium, medium et finem. Ipsa legatur, et quidquid malum objicitur legi meæ, probetur : et nego illam, si probata fuerint illa crimina, quæ objiciuntur legi meæ. »

Aug. dixit : Quoniam fateris hanc esse epistolam, ubi doctrinæ vestræ initium, medium et finis continetur, hoc initium quam sit sacrilegum, ubi Deum dicitis pugnasse

contra gentem tenebrarum, et miscuisse naturæ dæmonum polluendam et ligandam partem suam, quæ hoc est quod ipse; tam sacrilegum est, ut ferri vix ab audientibus possit : hoc objicitur primo sectæ vestræ, sive initium hoc voces, sive medium, sive finem, non valde id curo; hoc tamen de hac epistola, quam fateris esse Manichæi, lectum esse non negas : hoc vobis objicitur, hoc defende, si potes, ut ad alia veniamus. Unde iterum interrogo : Si Deum incorruptibilem colitis, qui ei nocere poterat nescio quæ gens adversa quam fingitis? Si nihil ei nocere poterat, nulla causa fuit quare partem suam naturæ dæmonum commisceret. Si autem nocere ei poterat, non Deum incorruptibilem colitis.

II. Fel. dixit : « Manichæus dicit duas esse naturas, et modo inde culpatur, quia dixit duas esse, bonam et malam. Christus in Evangelio duas dicit esse arbores : Arbor bona nunquam facit fructum malum, et arbor mala nunquam facit fructum bonum[1]. Ecce duas naturas. Deinde in Evangelio scriptum est : Numquid bonum semen seminasti in agro[2]? unde apparuerunt zizania? Hoc inimicus fecit. Iste inimicus si non est extraneus a Deo, probetur mihi : si ad Deum pertinet inimicus iste, quale semen seminavit? Item in Evangelio scriptum est, Christo dicente, quia in novissimis temporibus thronum in medio sæculo ponet, et mittet Angelos suos in Orientem et Occidentem, Septentrionem et Meridiem, et congregabit omnes gentes ante se, et separabit illos, sicut pastor separat agnos ab hœdis[3]. Et ut compendive dicam, agnis dicet : « Ite in regnum » quod vobis paratum est ab origine mundi. Hœdis dicet » qni in sinistra parte sunt : Recedite a me qui operati » estis iniquitatem : nomen enim meum habuistis, sed » opera non fecistis : ite in ignem æternum, qui paratus

[1] Matth. VII, 17. — [2] Id. XIII, 27. — [3] Id. XXV, 41.

» est diabolo et angelis ejus. » Qui sunt qui nomen Christi habent, et mittuntur in ignem æternum cum diabolo et angelis ejus; et ad quam partem pertinent isti, quibus Christus non permiscetur, et nomen ejus portant? Hoc enim Manichæus dicit, quia quos Christus damnat, ipsius non sunt. Nam Paulus apostolus dicit: « Prudentia carnis » inimica est Deo, legi enim Dei non est subjecta, nec » enim potest[1]. » Hoc Manichæus dicit, quia quæ inimica est Deo, ad Deum non pertinet: si autem ad Deum pertinet, ipse sibi inimicum fecit: hoc Manichæus dicit. Iterum Paulus dicit: « Deus sæculi hujus excæcavit » mentes infidelium[2], » ad non contemplandam claritatem Evangelii Christi, qui est imago Dei. Ipse Paulus iterum dicit: « Datus est mihi stimulus carnis, angelus » Satanæ qui me colaphizet die ac nocte[3]: propter quod » ter Dominum rogavi ut discederet a me; et dixit mihi: » Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate pro» batur. » Ecce quid Apostolus dixit, ecce quid Evangelista: cum Manichæus hoc asserat, quia est extraneus a Deo, qui contra Deum bellavit: sive quia Christus crucifixus est, sive quia Apostoli omnes propter Dei mandatum; iste qui eos crucifixit, cui mandatum Dei non placet, hoc mihi dicat Sanctitas Tua, si ad Deum pertinet. »

III. Aug. dixit: Scripturas sanctas, quas non intelligendo longe a veritate aberratis, commemorare voluisti, velut ex eis patrocinium adhibens vaniloquiis vestris. Inter omnia tamen, quæ partim sicut vere scripta sunt, partim aliter quam scripta sunt commemorasti, nusquam ostendere potuisti, quia Deus regnis suis hostilem naturam imminentem repellere volens, ut habeat quietem, partem suam, quæ hoc est quod ipse, naturæ contrariæ dæmonum miscens, colligari ab eis et contaminari fecerit. Hoc autem est

[1] Rom. VIII, 7. — [2] 2 Cor. IV, 4. — [3] Id. XII, 7.

quod vobis objicitur, unde quid respondeas non inveniendo, commemorasti divinarum Scripturarum capitula, ubi de peccatoribus dictum est, quia non pertinent ad beatam vitam, quam bonis et fidelibus donat Deus : et has velut duas naturas accipi voluisti, secundum deliramenta Manichæi. Veritas autem dicit omnia ista, quæ videmus et quæ non videmus, quæ naturaliter subsistunt, a Deo facta esse : in quibus rationalem creaturam, etiam ipsam factam, sive in Angelis sive in hominibus accepisse liberum arbitrium; quo libero arbitrio si Deo servire vellet, secundum voluntatem ac legem Dei, haberet apud eum æternam felicitatem : si autem legi ejus subdi noluisset, sed potestate sua usa contra ejus fecisset imperium, secundum ejus justitiam pœnæ debitæ subjaceret. Hæc omnipotentia Dei in creandis omnibus, hæc justitia in remunerandis peccatoribus. Esse autem liberum arbitrium, atque inde peccare quemque si velit, non peccare si nolit, non solum in divinis Scripturis, quas non intelligitis, sed etiam in verbis ipsius Manichæi vestri probo. Circumclusus enim videt potentiam veritatis, contra quam conatus fuerat aliam naturam quam non fecit Deus, inducere contra Deum, non solida veritate, sed inani phantasmate : tamen ad confitendum verum de libero arbitrio, plus in eo valuit natura humana in qua eum Deus effecit, quam fabula sacrilega quam sibi ipse confinxit.

IV. Audi ergo de libero arbitrio, primo ipsum Dominum, ubi duas arbores commemorat, quarum mentionem ipse fecisti : audi dicentem : « Aut facite arborem bonam » et fructum ejus bonum, aut facite arborem malam et » fructum ejus malum[1]. » Cum ergo dicit : Aut hoc facite, aut illud facite : potestatem indicat, non naturam. Nemo enim nisi Deus facere arborem potest : sed habet unus-

[1] Matth. XII, 33.

quisque iu voluntate, aut eligere quæ bona sunt, et esse arbor bona; aut eligere quæ mala sunt, et esse arbor mala : non quia mala ipsa quæ eliguntur, aliquam habeant in se ipsis substantiam; sed quia Deus, omnia quæ condidit, gradibus suis condidit, generibusque distinxit, cœlestia atque terrena, immortalia atque mortalia, et omnia bona in suo genere condidit : animam habentem liberum arbitrium, sub se ipso et supra cætera collocavit; ut si serviret superiori, dominaretur inferiori; si autem offenderet superiorem, pœnam ex inferiore sentiret. Hoc ergo Dominus dicens : Aut facite hoc, aut facite illud : ostendit esse in potestate quid facerent, ipse securus et certus in se tanquam Deum; et quia si bonum eligerent, præmium ejus acciperent, si malum eligerent, pœnam ejus sentirent : semper autem ille justus est aut remunerator, aut damnator.

V. Audi ergo jam quemadmodum Manichæus ipse tam perversus, tam superbus, ut aliam introducens naturam, se æqualem Deo faceret, Deum ad se ipsum deponeret, confessus sit tamen esse liberum arbitrium : in thesauro vestro, cui talc nomen ad decipiendos homines indidistis, certe sic loquitur, quod et tu ipse cognoscis. « Hi vero qui negligentia sua a labe prædictorum spirituum purgari se minime permiserint, mandatisque divinis ex integro parum obtemperaverint, legemque sibi a suo liberatore datam plenius servare noluerint, neque ut decebat sese gubernaverint, etc. » Vides in his verbis confirmatum esse, etiam a nesciente quid loqueretur, liberum arbitrium. Qui enim servare legem non vult, in potestate ejus est, si velit. Non enim dixit, non potuerint; sed, noluerint. Hoc certe quod nolunt servare legem, non a gente tenebrarum coguntur : si enim coguntur, non nolunt, sed non possunt : si autem nolunt, non utique coguntur ut non faciant,

sed voluntate sua nolunt. Hoc ergo quod in eorum voluntate est ut nolint, peccatum est certe sine aliqua necessitate gentis tenebrarum. Hoc agnosce esse peccatum sine necessitate gentis tenebrarum : et inde vides unde veniant omnes culpæ, unde merita culparum, unde distributiones pœnarum.

VI. Habetis etiam hoc in scripturis apocryphis, quas canon quidem catholicus non admittit, vobis autem tanto graviores sunt, quanto a catholico canone secluduntur. Aliquid etiam inde commemorem, cujus ego auctoritate non teneor, sed tu convinceris. In Actibus scriptis a Leutio, quos tanquam Actus Apostolorum scribit, habes ita positum : « Etenim speciosa figmenta, et ostentatio simulata, et coactio visibilium, nec quidem ex propria natura procedunt, sed ex eo homine, qui per se ipsum deterior factus est per seductionem. » Vide quemadmodum hic, et « Per se ipsum dicit, et per seductionem. » Fuit enim seductor hominis diabolus, non natura peccator, sed prior voluntate peccator. Sed quia erat in hominis potestate seductori non consentire, ideo positum est : « Et per se ipsum, et per seductionem : » ut in eo quod positum est : « Per se ipsum, » liberum arbitrium ; in eo vero quod positum est : « Per seductionem, » intelligas diabolum, non oppressorem inviti, sed tentatorem volentis.

VII. Proinde quia ego respondi, et quantum potui probavi, ea quæ scripta sunt in libris sanctis de peccatoribus et de justis, non ad diversitatem naturarum, sed ad distinctionem meritorum pertinere, in quibus meritis non necessitatem natura facit ; sed voluntas culpam : responde tu ad illud quod jam interrogavi : Si Deo nocere nihil poterat, quare partem suam, substantiam suam, hoc quod ipse est, polluendam et ligandam dæmonibus miscuerit, quod in nulla divina Scriptura canonica potueris invenire?

Si autem nocere ei poterat, non Deum incorruptibilem colitis, de quo Apostolus dicit : « Regi autem sæculorum » immortali, invisibili, incorruptibili, soli Deo honor et » gloria in sæcula sæculorum[1]. » Denique idem dicit : « Deus habitat lucem inaccessibilem[2]. » Numquid ad illam lucem non accedunt Sancti, de quibus scriptum est : « Ac- » cedite ad eum, et illuminamini[3]? » Numquid ad illam lucem non accedunt de quibus dicitur : « Beati mundo » corde, quoniam ipsi Deum videbunt[4]? » Sed quia non ad eam potest accedere, nisi cui Deus ipse donaverit ut accedat, ideo per se ipsam inaccessibilis est. Nemo enim potest ad eam accedere, quem Deus noluerit ut accedat : cui autem donaverit, ipse accedet. Qnomodo ergo poterat illa gens tenebrarum accedere ad habitationem Dei, ubi est inaccessibilis lux, quo non accedit nisi cui Deus donaverit? Aut si donum acceperat a Deo ut accederet ad expugnandum regnum Dei : non daret, et non timeret. Si autem donum tale non dederat ut posset accedere; securus in suo regno erat, habitans inaccessibilem lucem : quid poterat de tenebrarum genie metuere, ut ei misceret partem suam, substantiam suam, hoc quod ipse est, ligandam, premendam, contaminandam, ubi non solum miserabiliter teneretur, sed etiam turpiter purgaretur. Ut enim purgetur inde, dicitis quod audire nefas est, sed ad vos confundendos et forte salvandos, tacere non possumus : ut purgetur inde pars Dei, dicitis in nave lucis, quam solem appellatis, facientes injuriam Creatori solis, et ipsi soli quem sic dicitis factum, ubi tanta turpitudo celebretur : dicitis enim illic positum Deum, virtutes suas convertere in masculos, ad irritandum concupiscentias dæmonum fœminarum ; et eosdem rursus convertere in fœminas, ad irritandum concupiscentias dæmonum masculorum ; ut

[1] I Tim. I, 17. — [2] Id. VI, 16. — [3] Psal. XXXIII, 6. — [4] Matth. V, 8.

cum dæmoniis injiciunt libidinem, accensis in formas confictas a Deo, relaxentur membra eorum, et sic evadat pars Dei quæ ibi fuerit colligata. Hoc tantum opprobrium, hoc tantum sacrilegium credere ausi estis, et prædicare non dubitatis. Hæc sunt media doctrinæ vestræ. Finis vero quis est? quis, nisi quia non potuit Deus totum purgare? Et quia non potuit, facturum inde dicitis velut tectorium genti tenebrarum, ut ibi in æternum damnetur quod purgari non potuit, et nihil sua sponte commisit. Ita fit ut deus vester, non verus, sed fictus, non alicubi constitutus, sed in corde vestro imaginatus, partem suam misceat infeliciter, purget turpiter, damnet crudeliter. Ad hæc ergo responde, et incipe ab illo quod dixi, quare Deus miscuit istam partem suam, cui nihil nocere poterat; aut si potuit, quomodo sit incorruptibilis.

VIII. Fel. dixit : « Crudelem asseritis Manichæum hæc dicentem : de Christo quid dicimus, qui dixit : Ite in ignem æternum[1]. »

Aug. dixit : Peccatoribus hoc dixit.

Fel. dixit : « Isti peccatores quare non purgati sunt? »

Aug. dixit : Quia noluerunt.

Fel. dixit : « Quia noluerunt, hoc dixisti? »

Aug. dixit : Hoc dixi, quia noluerunt.

Fel. dixit : « Quare noluerunt? Est qui non vult curari? Est qui non vult purgari? Est qui non vult illuminari? Quis infirmus est qui non vult ad sanitatem venire? Si crudele est quod Manichæus dixit quia aliqua pars Dei quæ se purgare non potuit, in globo ligata est : hoc crudele non est, ut Christus qui dixit : Ego propter peccatores veni, modo ad ignem æternum illos mittat, cujus nomen portaverunt? Sed mandata credo non potuerunt complere. Si hoc crudele est, crudelius est et illud. Si il-

[1] Matth. xxv, 41.

lud crudelius est, quia Deus illos non potuit purgare, et globo ligavit, et id crudelius videtur esse, quos Christus non potuit purgare, ad ignem æternum mittere : hoc mihi Sanctitas Tua exponat de ipsa crudelitate.

Aug. dixit : Si ea quæ jam dixi, vel intellexisses, vel te intelligere fatereris, (fortassis enim non habendo quid dicas, finxisti te non intelligere quod apertum est,) ista non diceres. Jam enim diximus et probavimus per divinas Scripturas, esse liberum arbitrium : Deum autem esse liberi arbitrii justum judicem, remuneratorem fidelium eique se subjicientium et volentium se sanari, damnatorem autem superborum et impiorum. quia ergo ad peccatores sanandos venit, sanat utique peccata confessos, sanat pœnitentes : neminem autem pœnitet cum alius peccavit : sed si est pœnitentia justa et verax, unde et ipse Dominus dicit : « Non veni vocare justos, sed peccatores in pœnitentiam [1] ; » ipsa pœnitentia indicat non alienæ esse naturæ, sed voluntatis nostræ, si quid forte peccamus. Nam si alio peccante, alium pœnitet, non est ista prudens, sed insana pœnitentia. Secundum vos autem nulla peccata sunt. Gens enim tenebrarum non peccat, quia suam naturam facit : natura lucis non peccat, quia quod facit, facere cogitur. Nullum ergo invenis peccatum quod damnet Deus, nullum invenis peccatum quod pœnitentia possit sanari. Si autem pœnitentia est, et culpa est : si culpa est, et voluntas est : si voluntas est in peccando, natura non est quæ cogat. Sed si quid infirmitatis patiuntur, qui non possunt implere quod volunt ; unde apostolus Paulus dicit : « Video aliam legem in membris meis repugnantem » legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati quæ » est in membris meis [2] : » manifestum est hoc venisse de traduce primi peccati Adam, et de consuetudine mala.

[1] Matth. IX, 13. — [2] Rom. VII, 23.

Nam hodieque libera voluntate faciunt homines consuetudinem, quam cum fecerint, facile superare non possunt: ipsi ergo sibi de se ipsis fecerunt, quod contraria lex habitet in membris eorum. Sed qui concipiunt timorem Dei, et per liberum arbitrium subdunt se sanandos optimo medico, et sicut bono curatori, ita et misericordi creatori, per humilitatem confessionis et pœnitentiæ sanantur. Superbi vero dicentes se justos, aut dicendo quia non peccant ipsi, sed aliud in illis peccat, et alia natura de illis peccat, per ipsam superbiam suam et insanabiles fiunt, et experiuntur justum judicium Dei, qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam[1]. Non est ergo indignum ut Deus dicat: « Ite in ignem æternum, » eis qui ejus misericordiam per liberum arbitrium respuerunt: et dicat: « Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum[2], » eis qui per liberum arbitrium fidem ejus susceperunt, peccata sua confessi sunt, pœnitentiam egerunt, displicuerunt sibi quales fuerunt, et quales per eum facti sunt illi placuerunt. Tu ergo jam ad hoc quod interrogavi responde: sed impetrem a te, ne moras superfluas faciamus: Si Deo nocere nihil poterat, quare huc nos misit? si nocere poterat, non est incorruptibilis Deus.

IX. Fel. dixit: « Si Deo nocere nihil poterat, quare huc Filium suum misit?

Aug. dixit: Vide quemadmodum semper interrogas, et ad interrogata respondere non vis. Audi quod interrogasti, memento tamen te ad ea quæ dico non respondere, me autem respondere. Deo nocere nihil potest: sed Filium suum misit, ut carne indueretur, et hominibus appareret, peccatores sanaret, in ipsa carne pateretur pro nobis, quam sumpsit ex nobis. In sua quippe natura pati nihil poterat; quia « In principio erat Verbum, et Verbum

[1] Jacob. IV, 6. — [2] Matth. XXV, 34.

» erat apud Deum, et Deus erat Verbum[1]. » In hac natura, quia Deus erat Verbum, pati nihil ille poterat. Ut autem pati pro nobis posset, « Verbum caro factum est, » et habitavit in nobis[2]. » Verbum caro factum est, assumendo carnem, non mutatum in carnem : assumpsit enim humanitatem, non amisit divinitatem. Itaque idem Deus et idem homo, in natura Dei æqualis Patri, in natura hominis factus mortalis, in nobis, pro nobis, de nobis, manens quod erat, suscipiens quod non erat, ut liberaret quod fecerat, non quod erat. Non est ergo passio Christi ex indigentia, sed ex misericordia. Præbuit enim exemplum patientiæ nobis de nobis, id est, homini de homine, carni de carne : non tamen in illa carne ipse deterior factus; sed caro in illo melior facta est. Pars vero dei vestri nulla carne assumpta, (non enim erat in gente tenebrarum pro qua pateretur,) descendit ut teneretur, ligaretur, pollueretur, et turpius quam ligabatur purgaretur. Jam enim de purgatione ejus dixi. Hæc omnia quanto indigniora sunt, tanto utique faciliora ad intelligendum quoniam in naturam Dei ista non cadunt. Et absit a pio animo atque fideli talia de Deo credere, Deo bono, Deo vero, qualia vos creditis; non quem invenistis, sed quem finxistis. Responde jam nunc, Si Deo nocere nihil poterat, pura illa substantia ipsius, nulla carne assumpta in se passura, si quid passura erat, non in carne quam susceperat, quare huc missa est secundum vestra vaniloquia?

X. Fel. dixit : « Si nihil poterat noceri Deo a parte adversa, et Christo nihil poterat noceri ab adversa natura, ad quam venit Christus, ut eam liberaret? Quia, ut dicis, propter libertatem nostram venit : ergo in captivitate fuimus. Si in captivitate tenebamur, et propterea Christus venit, ut nos liberaret de captivitate, qui nos tenebat ex-

[1] Joan. I, 1. — [2] Ibid. 14.

traneus a Deo erat, aut virtus Dei. Si Dei virtus erat qui nos tenebat, ut quid Christum mittebat ille qui nos tenebat? Si in ipsius arbitrio erat, quando vellet dimittere, ut quid Christus crucifigitur? Neminem autem latet Christum crucifixum : quid illum crucifixerunt? Si Dei virtus est, nihil nobis nocebat. Si Dei virtus erat, non fuimus capti apud illum : sed quasi nos cum nostro principe, quasi filius cum parentibus, non autem Romani cum Barbaris. Non oportebat ergo, quia cum virtute Dei constituti eramus, Deum Flium suum mittere, ut dicatur quia liberator noster venit. Si paret ergo cum virtute Dei nos constitutos esse : Apostolus dixit, Christus nos liberavit de maledicto legis; quia scriptum est : Maledictus omnis qui pendet in » ligno[1]. » Hoc enim Apostolus dicit. Si iste qui maledicit omnes qui pendent in ligno, Dei virtus est : Christus enim pependit in ligno, et Apostoli ipsius omnes qui addicti sunt pro ipsius præcepto : quis ergo iste est qui maledicit omnem qui pendet in ligno. »

XI. Aug. dixit : Quos Christus redemit a diabolo, per consensionem suam tenebantur a diabolo, et in ejus conditione constituti erant per justum Dei judicium, cui seducenti consenserant per liberum arbitrium. Sicut autem in hominis potestate fuit diabolo consentire, ut captivaretur : sic in ipsius diaboli potestate fuit, cum angelus esset, peccare, ut in deterius mutaretur. Peccator ergo angelus per liberum arbitrium, suasit peccatum homini habenti liberum arbitrium; ut diabolus si noluisset non peccasset, et homo si noluisset non consensisset. Cum autem jam ab illo cui consenserat teneretur, non quia diabolus aliquid potuit, sed quia justum Dei judicium fuit, et ejus legi obtemperare noluit : quia ergo sic invenit Christus peccatores sub peccato, redemit confitentes a

[1] Gal. III, 13. — [2] Deut. XXI, 23.

superbiente. Quod autem in Lege positum est : « Maledic- » tus omnis qui pendet in ligno : » unde Apostolus dicit : » Christus nos redemit de maledicto Legis, factus pro » nobis maledictum ; scriptum est enim : Maledictus om- » nis qui pendet in ligno[1] : » non Legem reprehendit, sed misericordiam commendavit. Quia enim Adam peccaverat, et omnis illa massa et propago peccati maledicta erat, Dominus autem carnem de ipsa massa suscipere voluit, ut suscipiendo mortalitatem quæ de pœna venerat, solveret mortem, quod de gratia veniebat : ideo dicit Lex : « Male- » dictus omnis qui pendet in ligno. » Mors enim ipsa pendebat in ligno, quæ mors de maledicto veniebat. Quomodo ergo suscipiendo mortem, interfecit mortem, sic suscipiendo maledictum, solvit maledictum. Unde et Apostolus dicit : « Scientes quia vetus homo noster simul confixus » est cruci cum illo[2] : » quia de vetere homine nostro, id est, de sorte mortis, quæ veniebat ex merito peccati, suscipere dignatus est carnem mortalem de virgine Maria, in qua nobis et passionis et resurrectionis præberet exemplum ; passionis ad firmandam pœnitentiam, resurrectionis ad excitandam spem : ut duas vitas nobis ostenderet in carne, quam suscepit de vita nostra mortali, unam laboriosam, alteram beatam ; laboriosam quam tolerare debemus, beatam quam sperare debemus. Toleramus autem laboriosam merito peccati nostri : ille autem ostendit eam in carne sua, non merito iniquitatis suæ, sed officio misericordiæ suæ. Nam ut noveris bonam esse Legem, quam tu reprehendere voluisti, ipse apostolus Paulus quodam loco dixit : « Lex subintravit ut abundaret delic- » tum[3]. » Adhuc videtur illam reprehendere : sed audi quod sequitur : « Ubi autem, inquit, abundavit delictum, » superabundavit gratia[4]. » Data est enim lex superbis

[1] Deut. XXI, 23 ; Gal. III, 13. — [2] Rom. VI, 6. — [3] Id. V, 20. — [4] Ibid.

hominibus, et viribus suis totum tribuentibus, ut cum implere non possent legem datam, prævaricatores invenirentur et facti rei sub lege, peterent misericordiam a legis Conditore. Proinde paulo post dicit idem Apostolus : « Itaque lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et » justum et bonum[1]. » Sed ne dicas quia de alio mandato dicit, ut ostendat quia de illo dicit, de quo paulo ante dixerat : « Lex subintravit ut abundaret delictum : » statim sibi opposuit quæstionem : « Quod ergo bonum, mihi factum » est mors? Absit : sed peccatum ut appareat peccatum, » per bonum mihi operatum est mortem[2]. » Erat enim peccatum, sed non apparebat peccatum : data est lex superbo, fecit contra legem, et apparuit peccatum, quod erat, sed non apparebat. Apparens autem peccatum humiliavit superbum, humiliatus superbus factus est pœnitens, de pœnitentia impetrata est misericordia. Audisti ergo quod interrogasti, responde quod interrogo : Nihil nocere poterat gens tenebrarum Deo, quare huc misit partem suam miscendam et polluendam a natura dæmonum?

XII. Fel. dixit : « Si in arbitrio nostro sumus, nemo neminem cogat : quando voluero, ero Christianus. Voluntas nobis subjacet, aut esse Christianum, aut non esse. »

Aug. dixit : Quia voluntas nobis adjacet, manifestum est, at hoc de divinis Scripturis docui ; quod coactus est etiam invitus dicere, etiam ille qui vos in istum induxit errorem. Quod autem dicis : « Nemo cogatur, quando voluero, ero Christianus : » nemo plane te cogit ; quando volueris, esto : quia ex voluntate tua huc venisti, et ex voluntate tua ista disputasti. Et væ voluntati malæ, si mala est ; pax bonæ voluntati, si bona est. Sive autem mala sit, sive bona sit, voluntas est. Bonam voluntatem sequitur

[1] Rom. VII, 12. — [2] Ibid. 13.

corona, malam sequitur pœna. Deus judex voluntatum est, creator autem naturarum. Si ergo putas cogi te ut sis Christianus, audi a nobis omnino te non cogi. Cogita potius quæ audis, perpende, in tua voluntate es : examina ut prudens, si tamen in te est ulla prudentia vel humana, utrum ea quæ dicta sunt, veritate fulta sint; utrum tu ipse in Manichæi vestri defensione defeceris, sicut apparet : et quando volueris, esto quod nondum es, et desine esse quod es.

XIII. Fel. dixit : « Ecce jam compendive, ut dixit Sanctitas Tua : nec chartas cumulemus, si tibi placet, quod petivi pridem : huc veni ; ostende mihi veritatem, ut illud quod teneo, pareat quia veritas non est, et habes me paratum ad credendum. »

Aug. dixit : Jam quidem quod tenes, satis apparet quia veritas non est. Absit enim a cordibus veritatem quærentium vel tenentium, ut credant Deum substantiam suam necessitate coactum mersisse dæmonum naturæ ligandam atque polluendam. Absit a fidelibus credere Deum ad liberandam substantiam suam convertere se in masculos contra fœminas, et in fœminas contra masculos ad eorum concupiscentiam irritandam. Absit a fidelibus credere Deum substantiam suam, quam ipse dæmonibus mersit, postea in æternum damnare. Hoc ergo quia veritas non est, manifestum est. Sed quia vis tibi pro ista falsitate expulsa atque convicta, patefieri veritatem, si quid de cognoscenda fide catholica adhuc movet, ab initio fidei poteris erudiri. Etenim aptum perceptioni veritatis incommutalis facit pia fides : a qua fide quisquis incipere noluerit, superbus foris remanebit, et ad id quo tendit, vel quo vult pervenire, perduci non poterit. Sed quia jam illa falsitas manifesta est, anathema falsitatem, ut possis incipere aptus esse ad cognoscendam veritatem.

XIV. Fel. dixit : « Cum apparuerit mihi, quia mihi non apparet, quia altera mihi non ostensa est, non possum anathemare. »

Aug. dixit : Anathemandus est error, qui dicit corruptibilem Deum, an non est anathemandus ?

Fel. dixit : « Iterum dic. »

Aug. dixit : Anathemandus est error, qui dicit corruptibilem Deum, an non est anathemandus ?

Fel. dixit : « Quæratur si dicit. »

Aug. dixit : Ego hoc interrogavi : Qui dicit corruptibilem Deum, anathemandus est, an non ?

Fel. dixit : « Qui dicit corruptibilem Deum, anathemandus est, hoc mihi objicis ? »

Aug. dixit : Hoc interrogo.

Fel. dixit : « Corruptibilem Deum dicis, non autem quod primo dixisti, quia partem suam dedit adversariis ? »

Aug. dixit : Interim quod interrogo responde : Qui dicit corruptibilem Deum esse, anathemandus est, an non ?

Fel. dixit : « Valde. »

Aug. dixit : Qui dicit corruptibilem esse naturam et substantiam Dei, anathemandus est, an non ?

Fel. dixit : « Non intellexi quod dixisti. »

Aug. dixit : Hoc dico quod omnis homo intelligit, qui non se fingit non intelligere : Naturam et substantiam Dei, id est, illud ipsum quidquid est Deus, qui dicit esse corruptibilem, anathemandus est, an non ?

Fel. dixit : « Etiam anathemandus est, si probatum fuerit esse verum. »

Aug. dixit : Nondum tibi dixi, quia Manichæus dicit corruptibilem uaturam Dei : sed hoc tibi dixi, quia quicumque hoc dicit, anathemandus est.

Fel. dixit : « Et ego respondi : Etiam. »

XV. Aug. dixit : Pars illa quæ tenebrarum genti mixta est, de Dei natura est, an de aliqua alia natura?

Fel. dixit : « De Dei. »

Aug. dixit : Quod de Dei natura est, hoc est quod Deus, an aliud quid quod non est Deus?

Fel. Dixit : « Ita est : quod de Deo est, Deus est, secundum quod scriptum est « : Lux lucet in tenebris, et te-» nebræ eam non comprehenderunt. » Deus enim lumen est, et tenebræ in eo non sunt[1]. »

Aug. dixit : Bene respondisti, quia et quidquid de Dei natura est, Deus est, et Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt, et talis lux luxit in tenebris, et tenebræ eam non comprehenderunt. Videamus ergo utrum Manichæus partem Dei non dicat esse comprehensam a tenebris, non etiam teneri ligatam, non etiam maculatam et pollutam, sic ut indigeat misericordia liberatoris et purgatoris. Si autem hæc dicit, secundum te etiam, et secundum veras confessiones tuas, anathemandus est; quia partem Dei et naturam Dei, quod est ipse Deus, dicit comprehensam a tenebris et ligatam et pollutam : quod tu ipse secundum Evangelium loquens non potuisti dicere; sed verum dixisti, quia lux lucet in tenebris, et tenebræ eam non comprehenderunt. Manichæus ergo anathemandus, qui dixit, quia lux tenebrata est in tenebris, et tenebræ eam comprehenderunt.

Fel. dixit : « Sed et qui polluitur, et qui tenetur, liberatur; et nos si polluti sumus, mundamur. »

Aug. Dixit : sed hoc de Dei natura non recte dicitur : sed de illa quæ pollui potest, recte dicitur, quia polluitur et mundatur : de illa vero quæ pollui non potest, vides cum quanto sacrilegio dicatur, polluitur et mundatur; maxime quia sic dicitis quamdam Dei partem esse pollu-

[1] Joan. I, 5, et I Joan. I, 5.

tam, ut propterea ligetur in æternum globo tenebrarum, quia non potuit mundari. Hoc qui non anathemat, falsum paulo ante respondit, quia omnis qui dicit cosruptibilem Deum, anathemandus est.

XVI. Fel. dixit: « Hoc quod dixit Sanctitas Tua, quia pars quæ se non mundavit ab coinquinatione gentis tenebrarum : et sic dicit Manichæus, quia non sunt missi in regnum Dei. Hoc enim asseris tu, quia damnati sunt: sed Manichæus non hoc dicit, quia damnati sunt, sed ad custodiam positi sunt illius gentis tenebrarum. »

Aug. dixit: De ista parte tecum ago, quam dicis pollutam purgari : postea si opus fuerit : de illa quæ figitur in globo ejus. Interim quæ purgatur, polluta erat.

Fel. dixit: Quæ polluitur, et mundatur. »

Aug. dixit: Qui ergo dicit naturam Dei et substantiam Dei, et id quod Deus est, posse pollui, ligari, inquinari a gente tenebrarum, non est anathemandus?

Fel. dixit: « Christus unde nos mundavit, unde nos liberavit? »

Aug. dixit: Christus non partem Dei, non naturam Dei liberavit; sed facturam quam fecit, in peccatum cadentem per liberum arbitrium, sua misericordia liberavit. Eam rem mundavit quæ pollui poterat, eam rem liberavit quæ captivari poterat, eam rem sanavit quæ infirmari poterat. Modo autem de Deo, de natura Dei, de substantia Dei, de eo quod Deus est loquimur : poterat pollui, an non poterat?

XVII. Fel. dixit: « Anima nostra ex Deo est, quæ polluta est? Si non est ex Deo, ut quid pro illa Christus crucifixus est? Si ergo paret quia Christus propter animam nostram crucifixus est, paret quia ex Deo est, et polluta erat, et ipse eam mundavit. »

Aug. dixit: Ego non solum animam, sed et corpus nos-

trum et omnem creaturam et spiritalem et corporalem ex Deo esse dico : quia hoc habet Catholica fides. Sed aliud est quod de se Deus genuit, quod hoc est quod ipse ; aliud autem quod fecit Deus. Quod Deus genuit, æquale est Patri : quod Deus fecit, non est æquale conditum Conditori. Aliud autem dicimus ex Deo esse, quod melius dicitur de Deo esse, quia hoc est quod ipse, sicut unigenitus Filius, sicut Verbum ejus per quod facta sunt omnia : alia vero sic dicimus ex Deo : « Quia dixit et facta sunt, » mandavit et constituta sunt[1]. » Hinc est anima, ex his quæ fecit Deus, non illud quod de se genuit Deus. Ideo Verbum quod de se genuit, pollui non potuit, nec potest, nec poterit. Anima vero quam fecit rectricem corporis, ut serviret superiori, dominaretur inferiori, id est, serviret Deo, dominaretur corpori, contempta Dei lege per peccatum polluta est, Deus autem misericordiam præstans his quæ fecit, misit Filium per quem fecit, et per illum refecit. Quando condendum erat quod non erat, per Verbum conditum est : quando reficiendum erat quod depravatum fuerat, suscepta est inde creatura de virgine Maria, ut per id quod erat homo, demonstraretur homini et quid sustinendum et quid sperandum esset. Itaque natura Verbi, substantia unigeniti Filii Dei nihil passa est vel a persecutoribus Judæis, vel a diabolo angelo malo persequente. Sed quia induit se carne, induit se re mortali, re passibili, re mutabili, in eo quod se induit, passus est quidquid voluit ad exemplum patientiæ, et reformavit hoc ad exemplum justitiæ. Tu modo dic mihi de Dei parte, quod Deus est, utrum pollui possit, an non. Si potest, non est incommutabilis Deus ; et qui hoc dicit, anathemandus est : si autem non potest, vides anathemandum esse Manichæum, qui dicit partem Dei, naturam Dei, id quod est Deus, ve-

[1] Psal. cxlviii, 5.

nisse huc puram ad gentem tenebrarum ligatam atque pollutam, ut indigeat solvi ac mundari.

XVIII. Fel. dixit : « Hoc tu dixisti de anima, quia ex Deo non est. »

Aug. dixit : Non dixi ; sed dixi quia ex Deo est, tanquam a Deo facta, non tanquam a Deo nata.

Fel. dixit : « Dixisti de anima, quia non est ex Deo, sed factura Dei, quia sine Deo nihil est : hoc enim dicis tu, et non vis asseverare quia ex Deo est anima. »

Aug. dixit : A Deo est, sed facta est a Deo.

Fel. dixit : « Aut facta, aut missa, aut data ex Deo est. Ergo si ex Deo est, et polluta est, et venit Christus eam liberare de pollutione, quid culpas Manichæum ?

Aug. dixit : Quia ego dico animam non naturam Dei, sed factam a Deo, per liberum arbitrium peccasse, et peccato esse pollutam, et per Dei misericordiam in pœnitentia liberatam : tu autem ipsam naturam Dei, quod Deus est, Deum de Deo dicis in gente tenebrarum captum atque pollutum : et multum interest inter id quod de se Deus genuit, et quod fecit non de se, sed ex nihilo, id est, cum omnino non esset, a Deo accepit ut esset, id est, ut institueretur.

Fel. dixit : « Ergo pars Dei est. »

Aug. dixit : Jam tibi dictum est, non est pars Dei : et accipe quomodo intelligas Deum omnipotentem factorem. Omnia quæ fiunt, et quod quisque facit, aut de se est, aut ex aliquo, aut ex nihilo. Homo quia non est omnipotens, de se filium facit : ex aliquo, sicut artifex ex ligno arcam, ex argento vasculum. Potuit enim facere vasculum, sed non potuit facere argentum : potuit facere arcam, sed non potuit facere lignum. Ex nihilo autem, ex eo quod prorsus non est facere ut sit, nullus hominum potest. Deus autem quia omnipotens est, et de se Filium genuit, et ex nihilo

mundum fecit, et ex limo hominem formavit : ut per istas tres potentias ostenderet effectionem suam in omnibus valentem. Qui de se quod fecit, nec fecisse dicendus est, sed genuisse. Quod autem ex aliquo, sicut de terra hominem, non sic fecit hominem de terra, ut alius ei fecerit ipsam terram unde faceret hominem, quomodo fecit Deus argentum argentario unde faceret vasculum : sed ipse fecit, et quod non erat ut esset, et quod inde rursus esset, quod jam ipse ex nihilo creaverat ut esset. Sic ergo corpus, sic anima, sic intelligitur universa creatura facta a Deo, non genita de Deo, ut hoc sit quod Deus. Proinde modo forte eliges quid teneas, et quid respuas. Elige quid sit melius. Quoniam videmus multa mutabilia, et ipsa tamen bona, quamvis mutabilia; multa mortalia, et ipsa tamen bona, quamvis mortalia : bonum autem omnino incommutabile ipse Deus est : quid melius sit tibi tenere, elige; Deum mutabilem esse, an quod fecit Deus mutabile esse? Quia necesse et ut unum de duobus dicas. Si nolueris admittere id quod fecit Deus esse mutabile, restat ut dicas ipsum Deum esse mutabilem. Ut autem ab hoc sacrilegio te purges, et ab hac blasphemia, ne dicas substantiam Dei esse mutabilem; quare non concedis Deum qui vere est, et incommutabilis est, quia ipse etiam dixit : « Ego » sum qui sum [1], » fecisse omnia bona, sed non sibi paria? Proinde quia ipse incommutabilis est, non est mirum si quod fecit, quia ei æquale non est, non est incommutabile, sed mutabile. Ideo et per liberum arbitrium peccare et pollui potuit, et per ejus misericordiam liberari.

XIX. Fel. dixit : « Dixisti hominem fecisse sibi filium : nihil interest inter patrem et filium. Quia hoc ergo protulit Sanctitas Tua, et ego respondeo, quia Deus et quæ facit, æqualia sunt sibi. »

[1] Exod. III, 14.

Aug. dixit : Quod intelligere noluisti, quia homo cum filium facit, non facere proprie dicitur, sed proprie generare dicitur : sic et Deus Filium unicum genuit, dixi tibi, non fecit. Fecit autem illud quod æquale ei non est : quod autem genuit, æquale illi est. Itaque elige tibi, utrum velis dicere mutabilem Dei facturam, an mutabilem Dei naturam.

Fel. dixit : « Quomodo Deus immutabilis est, similiter quem genuit, immutabilis est; et quod fecit, si de ipsius natura est, non mutatur, (sed de nihilo fecit, quia opus non mutatur.»)

Aug. dixit : Sed jam tibi dictum est, quia quod fecit, non de ipsius natura est : sed ex nihilo fecit, quia omnipotens est. Non erat, et fecit, non de se, non de aliqua re quam ipse non fecerat, sed ex nihilo.

Fel. dixit : « Ego non hoc dixi : sed dixi, quia Deus immutabilis est, et quod genuit immutabile est, et quod fecit immutabile est. Non dixi, unde illud fecit : non hoc quæsivi, unde fecerit. »

Aug. dixit : Sed a me audisti quod non quæsisti, ut jam desineres stulta loqui. Omnipotens Deus et de se potuit generare, et de nihilo facere, et ex eo quod jam fecerat, aliquid formare : de se Filium æqualem sibi; de nihilo mundum et universam creaturam ; ex aliquo, de terra hominem : quia omnipotens est. Quod ergo de se ipso est, pollui nunquam potest, quomodo nec ipse : quod autem ab illo factum est, non de illo, et pollui potest per liberum arbitrium, et mundari per ipsius misericordiam, condemnando quod peccavit, et agnoscendo qui eum creavit. Tu vero qui paulo ante dixisti, quia qui Dei partem corruptibilem et contaminabilem dicit, anathemandus est, negare autem non potes Manichæum dixisse, quod pars Dei in gente tenebrarum comprehensa atque polluta est, et his

eum verbis blasphemasse apparet, ita ut pejus blasphemare forte non posset; aut anathema illum talia dicentem, aut tu cum illo anathemandus es et abjiciendus.

XX. Fel. dixit : « Manichæus dicit quia polluta est pars Dei; et Christus dicit, quia polluta est anima, et venit liberare illam de pollutione.

Aug. dixit : « Sed anima non est pars Dei. Nam jam tu confessus es, quia Manichæus dixit pollutam partem Dei : nos autem pollutam dicimus animam ex voluntate peccati; non esse autem animam partem Dei, non de Deo genitam, sed a Deo factam. Sic ergo dicitur anima ex Deo, quomo dicitur aliquod opus fabri ex artificio ejus, vel ex ipso factum, non tamen de ipso genitum, sicut filius ejus. Tu ergo quia jam confessus es Manichæum dixisse pollui partem Dei, et jam dudum dixisti anathemandum, qui dicit corruptibilem vel contaminabilem Deum, vel naturam ejus; jam anathemasti, quod non vis fateri. Hoc enim quod dixisti, quia polluitur et quia mundatur, hoc ipsum quod dicis mundatur, expressisti quia polluitur; et non habes unde evadas : et Manichæus, et tu dixisti quia polluitur pars Dei. Anathema ergo Manichæum, aut anathemandus es cum Manichæo.

Fel. dixit : « Ego non a Manichæo didici, quia polluta est pars Dei : sed a Christo didici, quia propter animam venit quæ polluta erat. »

Aug. dixit : A Christo non didicisti, quia anima pars Dei est.

Fel. dixit : « A Christo didici, quia anima ex Deo est. »

Aug. dixit : Et nos didicimus, quia anima ex Deo est, sed non est pars Dei. Sic est enim anima ex Deo, quomodo factura ex artifice; non de Deo, sicut filius de patre.

Fel. dixit : « De pollutione agimus : si polluta est anima quæ ex Deo est, et potest purgari a Christo, qui pro illa

venit, et illa pars Dei quam Manichæus dicit, pollui potest et mundari per mandatum ipsius Dei. »

Aug. dixit : Ecce iterum dicis partem Dei pollutam purgari, et paulo ante dixeras anathemandum esse, qui illam dicit corruptibilem : modo dicis quia pollui potuit; et dicis quia mundari potest, ut confirmes quia pollui potuit. Hoc nos de parte Dei non dicimus : sed de anima dicimus; quia tanquam opus ejus ex ipso est, non tanquam proles de ipso. Redi ergo ad id quod dicis, et discerne quod dicimus. Anima nec Deus est, nec pars Dei. Tu autem Manichæum dicis dixisse pollui partem Dei, quam dicit purgari, ut confirmet quia polluitur. Restat ergo ut eum anathemes, aut ista sentiens anathemeris.

XXI. Fel. dixit : « Pertinet ad Deum anima quæ per peccatum coinquinata est, an non ? »

Aug. dixit : Pertinet, sed non est pars ejus.

Fel. dixit : « Non hoc interrogavi. »

Aug. dixit : Et quid interrogasti ?

Fel. dixit : « Pertinet ad Deum, an non pertinet ? »

Aug. dixit : Jam dixi, et quia pertinet, et quomodo pertinet.

Fel. dixit : « Ego quæro utrum vere est ex Deo. »

Aug. dixit : Ex Deo, non de Deo.

Fel. dixit : « Si nihil peccatum est, et anima ex Deo est, et polluta est, et venit Christus liberare eam, et eam liberavit a peccato, quid culpamus Manichæum, qui dicit partem Dei pollutam esse, et iterum mundari. »

Aug. dixit : Quia jam confessus es Manichæum dixisse partem Dei esse pollutam, et dicis non esse peccatum talem blaphemiam in Deum effundere : nos autem dicimus quidem peccasse animam per liberum arbitrium, et pœnitendo purgari per misericordiam Creatoris sui; quia non

est ex Deo tanquam pars ejus, vel tanquam proles ejus; sed ex Deo vel a Deo facta est, tanquam opus ejus : quid intersit inter nostram fidem et vestram perfidiam, omnibus manifestum est. Itaque secundum verba tua superiora, quia concessisti anathemandum eum qui dicit corruptibilem naturam Dei, quod et Manichæum dicere manifestum est, quia noluisti ut esset a te anathematus, eris cum illo anathematus.

XXII. Post hæc cum multis verbis inter se agerent :

Fel. dixit : « Dic jam tu, quid vis faciam?

Aug. dixit : Ut anathemes Manichæum, cujus sunt tantæ istæ blasphemiæ. Sed si ex animo facis, tunc fac; nemo enim te cogit invitum.

Fel. dixit : « Deus videt si ex animo facio; non enim homo potest videre : sed hoc peto, ut confirmes me. »

Aug. dixit : In quo vis ut te confirmem?

Fel. dixit : « Prior tu anathema, ut et ego postea anathemem.

Aug. dixit : Ecce eum manu mea scribo; volo enim ut et tu manu tua scribas.

Fel. dixit : « Sed sic anathema, ut spiritum ipsum qui in Manichæo fuit, et per eum ista locutus est, anathemes. »

Aug. accepta charta scripsit hæc verba : Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ jam anathemavi Manichæum et doctrinam ejus, et spiritum qui per eum tam execrabiles blasphemias locutus est, quia spiritus seductor erat, non veritatis, sed nefandi erroris; et nunc anathemo supradictum Manichæum et spiritum erroris ipsius.

Et cum eamdem chartam Felici dedisset, etiam ille manu sua hæc verba scripsit : « Ego Felix qui Manichæo credideram, nunc anathemo eum, et doctrinam ipsius, et spiritum seductorem qui in illo fuit, qui dixit Deum par-

tem suam genti tenebrarum miscuisse, et eam tam turpiter liberare, ut virtutes suas transfiguraret in fœminas contra masculina, et ipsas iterum in masculos contra fœminina dæmonia, ita ut postea reliquias ipsius suæ partis configat in æternum globo tenebrarum. Has omnes et cæteras blasphemias Manichæi anathemo. »

Augustinus Episcopus, his in Ecclesia coram populo Gestis, subscripsi.

« Felix his Gestis subscripsi. »

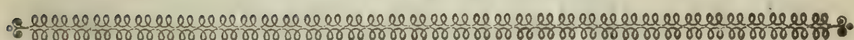
S. AUR AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE NATURA BONI

CONTRA MANICHÆOS

LIBER UNUS[1].

I. SUMMUM bonum[2] quo superius non est, Deus : ac per hoc incommutabile bonum est ; ideo vere æternum, et vere immortale. Cætera omnia bona nonnisi ab illo sunt, sed non de illo. De illo enim quod est, hoc quod ipse est : ab illo autem quæ facta sunt, non sunt quod ipse. Ac per hoc si solus ipse incommutabilis, omnia quæ fecit, quia ex nihilo fecit, mutabilia sunt. Tam enim omnipotens est, ut possit etiam de nihilo, id est, ex eo quod omnino non est, bona facere, et magna et parva, et cœlestia et terrena, et spiritalia et corporalia. Quia vero et justus est, ei quod de se genuit, ea quæ de nihilo fecit, non æquavit. Quia ergo bona omnia, sive magna sive parva, per quoslibet rerum gradus, non possunt esse nisi a Deo : omnis autem natura in quantum natura est, bonum est ; omnis natura non potest esse nisi a summo et vero Deo : quia omnia etiam non summa bona, sed propinqua summo bono, et rursus

[1] Scriptus post annum 404. Vide Retract. lib. II, cap. 3. — [2] Vide D. Guillon, tom. XXII, pag. 128-130.

omnia etiam novissima bona, quæ longe sunt a summo bono, non possunt esse nisi ab ipso summo bono. Omnis ergo spiritus etiam mutabilis, et omne corpus a Deo : et hæc est omnis facta natura. Omnis quippe natura aut Spiritus, aut corpus est. Spiritus incommutabilis Deus est : spiritus mutabilis facta natura est, sed corpore melior : corpus autem spiritus non est, nisi cum ventus, quia nobis invisibilis est, et tamen vis ejus non parva sentitur, alio quodam modo spiritus dicitur.

II. Propter eos autem, qui cum intelligere non possunt omnem naturam, id est, omnem spiritum et omne corpus naturaliter bonum esse, moventur spiritus iniquitate et corporis mortalitate; et ob hoc aliam naturam maligni spiritus et mortalis corporis, quam Deus non fecerit, conantur inducere : sic arbitramur ad eorum intellectum, quod dicimus posse perduci. Fatentur enim omne bonum non esse posse, nisi a summo et vero Deo : quod et verum est, et ad eos corrigendos, si velint advertere, sufficit.

III. Nos enim Catholici Christiani Deum colimus, a quo omnia bona sunt, seu magna seu parva; a quo est omnis modus, seu magnus seu parvus; a quo omnis species, seu magna seu parva; a quo omnis ordo, seu magnus seu parvus. Omnia enim quanto magis moderata, speciosa, ordinata sunt, tanto magis utique bona sunt : quanto autem minus moderata, minus speciosa, minus ordinata sunt, minus bona sunt. Hæc itaque tria, modus, species et ordo, ut de innumerabilibus taceam, quæ ad ista tria pertinere monstrantur; hæc ergo tria, modus, species, ordo, tanquam generalia bona sunt in rebus a Deo factis, sive in spiritu, sive in corpore. Deus itaque supra omnem creaturæ modum est, supra omnem speciem, supra omnem ordinem : nec spatiis locorum supra est, sed ineffabili et singulari potentia, a quo omnis modus, omnis species, omnis ordo.

Hæc tria ubi magna sunt, magna bona sunt: ubi parva sunt, parva bona sunt: ubi nulla sunt, nullum bonum est. Et rursus ubi hæc tria magna sunt, magnæ naturæ sunt: ubi parva sunt, parvæ naturæ sunt: ubi nulla sunt, nulla natura est. Omnis ergo natura bona est.

IV. Proinde cum quæritur, unde sit malum, prius quærendum est quid sit malum: quod nihil aliud est quam corruptio, vel modi vel speciei, vel ordinis naturalis: Mala itaque natura dicitur, quæ corrupta est: nam incorrupta utique bona est. Sed etiam ipsa corrupta, in quantum natura est, bona est; in quantum corrupta est, mala est.

V. Fieri autem potest, ut quædam natura quæ modo et specie naturali excellentius ordinata est, etiam corrupta melior sit adhuc quam est incorrupta altera, quæ minore modo et specie naturali inferius ordinata est: sicut in hominum æstimatione, secundum qualitatem quæ aspectibus adjacet, melius est utique corruptum aurum, quam incorruptum argentum; et melius est corruptum argentum, quam plumbum incorruptum. Sic et in naturis potentioribus atque spiritalibus melior est etiam corruptus per malam voluntatem spiritus rationalis, quam irrationalis incorruptus: et melior est quilibet spiritus etiam corruptus, quam corpus quodlibet incorruptum. Melius est enim natura, quæ cum præsto est corpori, præbet ei vitam, quam illa cui vita præbetur. Quantumlibet autem corruptus sit spiritus vitæ qui factus est, vitam præbere corpori potest: ac per hoc melior illo est, quamvis incorrupto, corruptus.

VI. Corruptio autem si omnem modum, omnem speciem, omnem ordinem rebus corruptibilibus auferat, nulla natura remanebit. Ac per hoc omnis natura quæ corrumpi non potest, summum bonum est, sicut Deus est. Omnis autem natura quæ corrumpi potest, etiam ipsa ali-

quod bonum est : non enim posset ei nocere corruptio, nisi adimendo et minuendo quod bonum est.

VII. Creaturis autem præstantissimis, hoc est, rationalibus spiritibus, hoc præstitit Deus, ut si nolint, corrumpi non possint ; id est, si obedientiam conservaverint sub Domino Deo suo, ac sic incorruptibili pulchritudini ejus adhæserint : si autem obedientiam conservare noluerint, quoniam volentes corrumpuntur in peccatis, nolentes corrumpantur in pœnis. Tale quippe bonum est Deus, ut nemini eum deserenti bene sit : et in rebus a Deo factis tam magnum bonum est natura rationalis, ut nullum sit bonum quo beata sit nisi Deus. Peccantes igitur in suppliciis ordinantur : quæ ordinatio quia eorum naturæ non competit, ideo pœna est ; sed quia culpæ competit, ideo justitia est.

VIII. Cætera quæ sunt facta de nihilo, quæ utique inferiora sunt quam spiritus rationalis, nec beata possunt esse, nec misera. Sed quia pro modo et specie sua etiam ipsa bona sunt, nec esse quamvis minora et minima bona, nisi a summo bono Deo potuerunt, sic ordinata sunt, ut cedant infirmiora firmioribus, et invalidiora fortioribus, et impotentiora potentioribus, atque ita cœlestibus terrena concordent tanquam præcellentibus subdita. Fit autem decedentibus et succedentibus rebus temporalis quædam in suo genere pulchritudo, ut nec ipsa quæ moriuntur, vel quod erant esse desinunt, turpent aut turbent modum et speciem et ordinem universæ creaturæ : sicut sermo bene compositus utique pulcher est, quamvis in eo syllabæ atque omnes soni tanquam nascendo et moriendo transcurrant.

IX. Qualis autem et quanta pœna cuique culpæ debeatur, divini judicii est, non humani : quæ utique et cum conversis remittitur, magna est bonitas apud Deum ; et

cum debita redditur, nulla est iniquitas apud Deum : quia melius ordinatur natura, ut juste doleat in supplicio, quam ut impune gaudeat in peccato. Quæ tamen etiam sic habens nonnullum modum et speciem et ordinem, in quacumque extremitate adhuc aliquod bonum est : quæ si omnino detrahantur, et penitus consummantur, ideo nullum bonum erit, quia nulla natura remanebit.

X. Omnes igitur naturæ corruptibiles, nec omnino naturæ essent, nisi a Deo essent; nec corruptibiles essent, si de illo essent, quia hoc quod ipse est essent. Ideo ergo quocumque modo, quacumque specie, quocumque ordine sunt, quia Deus est a quo factæ sunt : ideo autem non incommutabiles sunt, quia nihil est unde factæ sunt. Sacrilega enim audacia coæquantur nihil et Deus, si quale est illud quod de Deo natum est, tale velimus esse illud quod ab eo de nihilo factum est.

XI. Quapropter nec naturæ Dei noceri omnino potest, nec alicui naturæ sub Deo noceri injuste potest : quia et cum peccando injuste aliqui nocent, voluntas injusta eis imputatur; potestas autem qua nocere permittuntur, non est nisi a Deo, qui et ipsis nescientibus novit quid illi pati debeant, quibus eos nocere permittit.

XII. Hæc omnia tam perspicua, tam certa, si vellent advertere, qui aliam naturam inducunt, quam non fecit Deus; non tantis blasphemiis implerentur, ut et in summo malo tanta bona ponerent, et in Deo tanta mala. Sufficit enim, ut supra dixi, ad eorum correctionem, si velint attendere, quod eos etiam invitos cogit veritas confiteri, omnia prorsus bona non esse nisi a Deo. Non ergo ab alio sunt magna bona, et ab alio parva bona : sed et magna et parva bona non sunt nisi a summo bono, quod Deus est.

XIII. Commemoremus ergo bona quanta potuerimus,

quæ dignum est ut Deo auctori tribuamus, et his sublatis videamus utrum aliqua natura remanebit. Omnis vita et magna et parva, omnis potentia et magna et parva, omnis salus et magna et parva, omnis memoria et magna et parva, omnis virtus et magna et parva, omnis intellectus et magnus et parvus, omnis tranquillitas et magna et parva, omnis copia et magna et parva, omnis sensus et magnus et parvus, omne lumen et magnum et parvum, omnis suavitas et magna et parva, omnis mensura et magna et parva, omnis pulchritudo et magna et parva, omnis pax et magna et parva, et si qua similia occurrere poterunt, maximeque illa quæ per omnia reperiuntur, sive spiritalia sive corporalia, omnis modus, omnis species, omnis ordo, et magnus et parvus, a Domino Deo sunt. Quibus bonis omnibus qui male uti voluerit, divino judicio pœnas luet : ubi autem nullum horum omnino fuerit, nulla natura remanebit.

XIV. Sed in his omnibus quæcumque parva sunt, in majorum comparatione contrariis nominibus appellantur: sicut in hominis forma quia major est pulchritudo, in ejus comparatione simiæ pulchritudo deformitas dicitur : et fallit imprudentes, tanquam illud sit bonum, et hoc malum; nec intendunt in corpore simiæ modum proprium, parilitatem ex utroque latere membrorum, concordiam partium, incolumitatis custodiam, et cætera, quæ persequi longum est.

XV. Sed ut quod dicimus intelligatur, et nimium tardis satis fiat, vel etiam pertinaces et apertissimæ veritati repugnantes cogantur quod verum est confiteri, interrogentur utrum corpori simiæ possit nocere corruptio. Quod si potest, ut fœdius fiat, quid minuit nisi pulchritudinis bonum? Unde tandiu aliquid remanebit, quandiu corporis natura subsistit. Proinde si consumpto bono natura

consumitur, bona ergo est natura. Sic et tardum dicimus veloci contrarium : sed tamen qui se omnino non movet, nec tardus dici potest. Sic acutæ voci contrariam vocem dicimus gravem, vel canoræ asperam : sed si omnem speciem vocis penitus adimas, silentium est ubi vox nulla est : quod tamen silentium eo ipso quod vox nulla est, tanquam contrarium voci solet opponi. Sic et lucida et obscura tanquam duo contraria dicuntur : habent tamen et obscura aliquid lucis, quo si penitus careant, ita sunt tenebræ lucis absentia, sicut silentium vocis absentia.

XVI. Quæ tamen etiam privationes rerum sic ordinantur in universitate naturæ, ut sapienter considerantibus non indecenter vices suas habeant. Nam et Deus certa loca et tempora non illuminando, tenebras fecit tam decenter quam dies. Si enim nos continendo vocem, decenter interponimus in loquendo silentium; quanto magis ille quarumdam rerum privationes decenter facit, sicut rerum omnium perfectus artifex? Unde et in hymno trium puerorum, etiam lux et tenebræ laudant Deum[1], id est, ejus laudem in bene considerantium cordibus pariunt.

XVII. Non ergo mala est, in quantum natura est, ulla natura; sed cuique naturæ non est malum nisi minui bono. Quod si minuendo absumeretur, sicut nullum bonum, ita nulla natura relinqueretur : non solum qualem inducunt Manichæi, ubi tanta bona inveniuntur : ut nimia eorum cæcitas mira sit; sed qualem potest quilibet inducere.

XVIII. Neque enim vel illa materies, quam antiqui Hylen dixerunt, malum dicenda est. Non eam dico, quam Manichæus Hylen appellat dementissima vanitate, nesciens quid loquatur, formatricem corporum : unde recte illi dictum est, quod alterum deum inducat : nemo enim formare et creare corpora nisi Deus potest : neque enim

[1] Dan. III, 72.

creantur, nisi cum eis modus, et species, et ordo subsistit, quæ bona esse, nec esse posse nisi a Deo, puto quod jam etiam ipsi confitentur. Sed Hylen dico quamdam penitus informem et sine qualitate materiem, unde istæ quas sentimus qualitates formantur, ut antiqui dixerunt. Hinc enim et sylva græce ὕλη dicitur, quod operantibus apta sit, non ut aliquid ipsa faciat, sed unde aliquid fiat. Nec ista ergo Hyle malum dicenda est, quæ non per aliquam speciem sentiri, sed per omnimodam speciei privationem cogitari vix potest. Habet enim et ipsa capacitatem formarum : nam si capere impositam ab artifice formam non posset, nec materies utique diceretur. Porro si bonum aliquod est forma, unde qui ea prævalent, formosi appellantur, sicut a specie speciosi; procul dubio bonum aliquod est etiam capacitas formæ. Sicut quia bonum est sapientia, nemo dubitat quod bonum sit capacem esse sapientiæ. Et quia omne bonum a Deo; neminem oportet dubitare, etiam istam, si qua est, materiem non esse nisi a Deo.

XIX. Magnifice igitur et divine Deus noster famulo suo dixit : « Ego sum qui sum : et dices filiis Israël : Qui est » misit me ad vos[1]. » Vere enim ipse est, quia incommutabilis est. Omnis enim mutatio facit non esse quod erat : vere ergo ille est, qui incommutabilis est : cætera quæ ab illo facta sunt, ab illo pro suo modo esse acceperunt. Ei ergo qui summe est, non potest esse contrarium nisi quod non est : ac per hoc sicut ab illo est omne quod bonum est, sic ab illo est omne quod naturaliter est; quoniam omne quod naturaliter est, bonum est. Omnis itaque natura bona est, et omne bonum a Deo est : omnis ergo natura a Deo est.

XX. Dolor autem, quod præcipue malum nonnulli arbitrantur, sive in animo sive in corpore sit, nec ipse potest esse nisi in naturis bonis. Hoc enim ipsum quod re-

[1] Exod. III, 14.

sistit ut doleat, quodam modo recusat non esse quod erat, quia bonum aliquod erat : sed cum ad melius cogitur : utilis dolor est; cum ad deterius, inutilis. In animo ergo dolorem facit voluntas resistens potestati majori : in corpore dolorem facit sensus resistens corpori potentiori. Sunt autem mala sine dolore pejora : pejus est enim gaudere de iniquitate, quam dolere de corruptione : verumtamen etiam tale gaudium non potest esse nisi ex adeptione bonorum inferiorum, sed iniquitas est desertio meliorum. Item in corpore melius est vulnus cum dolore, quam putredo sine dolore, quæ specialiter corruptio dicitur : quam non vidit, id est, non passa est mortua caro Domini, sicut in prophetia prædictum erat : « Nec dabis » sanctum tuum videre corruptionem[1]. » Nam vulneratum esse confixione clavorum, et percussum de lancea quis negat[2]? Sed etiam ipsa quæ proprie ab hominibus corruptio corporis dicitur, id est, ipsa putredo, si adhuc habet aliquid quod alte consumat, bonum minuendo crescit corruptio. Quod si penitus absumpserit, sicut nullum bonum, ita nulla natura remanebit, quia jam corruptio quod corrumpat non erit; et ideo nec ipsa putredo erit, quia ubi sit omnino non erit.

XXI. Ideo quippe et parva atque exigua jam communi loquendi usu modica dicuntur, quia modus in eis aliquis restitit, sine quo non jam modica, sed omnino nulla sunt. Illa autem quæ propter nimium progressum dicuntur immodica, ipsa nimietate culpantur : sed tamen ipsa etiam sub Deo, qui omnia in mensura, et in numero, et pondere disposuit[3], necesse est ut aliquo modo cohibeantur.

XXII. Deus autem nec modum habere dicendus est, ne finis ejus dici putetur. Nec ideo tamen immoderatus est, a quo modus omnibus tribuitur rebus, ut aliquo modo

[1] Psal. xv, 10. — [2] Joan. xix, 34. — [3] Sap. xi, 21.

esse possint. Nec rursus moderatum oportet dici Deum. tanquam ab aliquo modum acceperit. Si autem dicamus eum summum modum, forte aliquid dicimus; si tamen in eo quod dicimus summum modum, intelligamus summum bonum. Omnis enim modus in quantum modus est, bonus est : unde omnia moderata, modesta, modificata, dici sine laude non possunt; quanquam sub alio intellectu modum pro fine ponamus, et nullum modum dicamus, ubi nullus est finis : quod aliquando cum laude dicitur, sicut dictum est : « Et regni ejus non erit finis[1]. » Posset enim dici etiam : Non erit modus, ut modus pro fine dictus intelligeretur : nam qui nullo modo regnat, non utique regnat.

XXIII. Malus ergo modus, vel mala species, vel malus ordo, aut ideo dicuntur, quia minora sunt quam esse debuerunt, aut quia non his rebus accommodantur quibus accommodanda sunt; ut ideo dicantur mala, quia sunt aliena et incongrua : tanquam si dicatur aliquis non bono modo egisse, quia minus egit quam debuit, aut quia ita egit sicut in re tali non debuit, vel amplius quam oportebat, vel non convenienter : ut hoc ipsum quod reprehenditur, malo modo actum, non ob aliud juste reprehendatur, nisi quia non est ibi servatus modus. Item species mala vel in comparatione dicitur formosioris atque pulchrioris, quod ista sit minor species, illa major, non mole, sed decore; aut quia non congruit huic rei cui adhibita est, ut aliena et inconveniens videatur : tanquam si nudus homo in foro deambulet, quod non offendit si in balneo videatur. Similiter et ordo tunc malus dicitur, cum minus ipse ordo servatur : unde non ibi ordo, sed potius inordinatio mala est, cum aut minus ordinatum est quam debuit, aut non sicut debuit. Tamen ubi aliquis

[1] Luc. I, 33.

modus, aliqua species, aliquis ordo est, aliquod bonum et aliqua natura est : ubi autem nullus modus, nulla species, nullus ordo est, nullum bonum, nulla natura est.

XXIV. Hæc quæ nostra fides habet, et utcumque ratio vestigavit, divinarum Scripturarum testimoniis munienda sunt : ut qui ea minore intellectu assequi non possunt, divinæ auctoritati credant, et ob hoc intelligere mereantur. Qui autem intelligunt, sed Ecclesiasticis litteris minus instructi sunt, magis ea nos ex nostro intellectu proferre, quam in illis libris esse, non arbitrentur. Itaque Deum esse incommutabilem, sic scriptum est in Psalmis : « Mutabis ea, et mutabuntur ; tu autem idem ipse est[1]. » Et in libro Sapientiæ de ipsa Sapientia : « In se ipsa manens » innovat omnia[2]. » Unde et apostolus Paulus : « Invisibili, » incorruptibili soli Deo[3]. » Et apostolus Jacobus : « Omne » datum optimum, et omne donum perfectum de sursum » est, descendens a Patre luminum, apud quem non est » commutatio, nec momenti obumbratio[4]. » Item quia id quod de se genuit, hoc quod ipse est, ita ab ipso Filio breviter dicitur : « Ego et Pater unum sumus[5]. » Quia non est autem factus Filius, quippe cum per illum facta sint omnia, sic scriptum est : « In principio erat Verbum, » et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, hoc » erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta » sunt, et sine ipso factum est nihil[6] : » id est, non est factum sine ipso aliquid.

XXV. Neque enim audienda sunt deliramenta hominum, qui « nihil » hoc loco aliquid intelligendum putant, et ad hujusmodi vanitatem propterea putant cogi posse aliquem, quia ipsum « nihil » in fine sententiæ positum est. Ergo, inquiunt, factum est; et ideo quia factum est,

[1] Psal. CI, 27. — [2] Sap. VII, 27. — [3] I Tim. I, 17. — [4] Jacob. I, 17. — [5] Joan. X, 30. — [6] Id. I, 1-3.

ipsum nihil aliquid est. Sensum enim perdiderunt studio contradicendi, nec intelligunt nihil interesse utrum dicatur : « Sine illo factum est nihil; » an, « Sine illo nihil » factum est : » quia et si illo ordine diceretur : « Sine illo » nihil factum est ; » possent nihilo minus dicere, ipsum nihil aliquid esse, quia factum est. Quod enim revera est aliquid, quid interest utrum ita dicatur : Sine illo facta est domus ; an, Sine illo domus est facta : dum intelligatur aliquid sine illo factum, quod aliquid domus est. Ita quia dictum est : « Sine illo factum est nihil ; » quoniam nihil utique non est aliquid, quando vere et proprie dicitur : sive dicatur : « Sine illo factum est nihil ; » sive, « Sine » illo nihil factum est, » vel, « nihil est factum ; » nihil interest. Quis autem velit loqui cum hominibus, qui hoc ipsum quod dixi, nihil interest, possunt dicere : Ergo interest aliquid, quia ipsum nihil aliquid est? Hi autem qui sanum habent cerebrum, rem manifestissimam vident, hoc idem intelligi cum dixi, nihil interest, quod intelligeretur si dicerem, interest nihil. At isti si alicui dicant : Quid fecisti? et ille respondeat, nihil se fecisse : consequens est ut ei calumnientur dicentes : Fecisti ergo aliquid quia nihil fecisti ; ipsum enim nihil aliquid est. Habent autem et ipsum Dominum in fine sententiæ ponentem hoc verbum, ubi ait : « Et in occulto locutus sum nihil[1]. » Ergo legant, et taceant.

XXVI. Quia ergo Deus omnia quæ non de se genuit, sed per Verbum suum fecit, non de his rebus quæ jam erant, sed de his quæ omnino non erant, hoc est, de nihilo fecit, ita dicit Apostolus : « Qui vocat ea quæ non » sunt, tanquam sint[2]. Apertius autem in libro Machabæorum scriptum est : « Oro te, fili, respice ad cœlum, » et terram, et omnia quæ in eis sunt : vide, et scito quia

[1] Joan. xviii, 20. — [2] Rom. iv, 17.

» non erant, ex quibus nos fecit Dominus Deus[1]. » Et illud quod in Psalmo scriptum est : « Ipse dixit, et facta sunt[2] : » manifestum est, quod non de se ista genuerit, sed in verbo atque imperio fecerit. Quod autem non de se, utique de nihilo. Non enim erat aliud unde faceret, de quo apertissime Apostolus dicit : « Quoniam ex ipso et per ipsum » et in ipso sunt omnia[3]. »

XXVII. « Ex ipso » autem non hoc significat, quod « de ipso. » Quod enim de ipso est, potest dici ex ipso : non autem omne quod ex ipso est, recte dicitur de ipso. Ex ipso enim cœlum et terra, quia ipse fecit ea : non autem de ipso, quia non de substantia sua. Sicut aliquis homo si gignat filium, et faciat domum, ex ipso filius, ex ipso domus : sed filius de ipso, domus de terra et ligno. Sed hoc quia homo est, qui non potest aliquid etiam de nihilo facere : Deus autem ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, non opus habebat aliqua materia, quam ipse non fecerat, adjuvari omnipotentiam suam ?

XXVIII. Cum autem audimus : « Omnia ex ipso, et per » ipsum, et in ipso : » omnes utique naturas intelligere debemus quæ naturaliter sunt. Neque enim ex ipso sunt peccata, quæ naturam non servant, sed vitiant, quæ peccata ex voluntate esse peccantium multis modis sancta Scriptura testatur, præcipue illo loco quo dicit Apostolus : « Existimas autem hoc, o homo, qui judicas eos qui talia » agunt, et facis ea, quoniam tu effugies judicium Dei ? » An divitias benignitatis et patientiæ ejus et longanimi» tatis contemnis, ignorans quoniam patientia Dei ad pœ» nitentiam te adducit ? Secundum duritiam autem cordis » tui et cor impœnitens, thezaurizas tibi iram in die iræ » et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique » secundum opera sua[4]. »

[1] 2 Mach. VII, 28. — [2] Psal. CXLVIII, 1. — [3] Rom. XI, 36. — [4] Id. II, 3

XXIX. Nec tamen, cum in Deo sint universa quæ condidit, inquinant eum qui peccant, de cujus sapientia dicitur : « Attingit autem omnia propter suam munditiam, » et nihil inquinatum in eam incurrit[1]. » Oportet enim, ut sicut Deum incorruptibilem et incommutabilem, ita consequenter etiam incoinquinabilem credamus.

XXX. Quia vero et minima bona, hoc est, terrena atque mortalia ipse fecit, illo Apostoli loco sine dubitatione intelligitur, ubi loquens de membris carnis nostræ, «Quia » si glorificatur unum membrum, congaudent omnia mem- » bra ; et si patitur unum membrum, compatiuntur om- » nia membra[2] : » etiam hoc ibi ait : « Deus posuit mem- » bra singulum quodque eorum in corpore prout voluit[3] : » Et, « Deus temperavit corpus, ei cui dederat majorem » honorem dans, ut non essent scissuræ in corpore, sed » idem ipsum ut pro invicem sollicita sint membra[4]. » Hoc autem quod sic in modo et specie et ordine membrorum carnis laudat Apostolus, in omnium animalium carne invenis, et maximorum et minimorum ; cum omnis caro in bonis terrenis, ac per hoc minimis deputetur.

XXXI. Item quia cuique culpæ qualis et quanta debeatur pœna, divini judicii est, non humani, sic scriptum est : « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, » quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ » ejus[5] ! » Item quia bonitate Dei donantur peccata conversis, hoc ipsum quod Christus missus est, satis ostendit, qui non in sua natura qua Deus est, sed in nostra quam de fœmina assumpsit, pro nobis mortuus est : quam Dei bonitatem circa nos et dilectionem sic prædicat Apostolus : « Commendat, inquit, suam charitatem Deus in no- » bis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus

[1] Sap. VII, 24. — [2] I Cor. XII, 16. — [3] Ibid. 18. — [4] Ibid. 24. — [5] Rom. XI, 33.

» pro nobis mortuus est : multo magis nunc justificati in » sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum. Si enim, » cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mor- » tem Filii ejus ; multo magis reconciliati, salvi erimus » in vita ipsius[1]. Quia vero etiam cum peccatoribus pœna debita redditur, non est iniquitas apud Deum, sic dicit : « Quid dicemus? Numquid iniquus Deus, qui infert iram[2]?» Uno atem loco et bonitatem et severitatem ab illo esse breviter admonuit, dicens : « Vides ergo bonitatem et se- » veritatem Dei : in eos quidem qui ceciderunt severitatem ; » in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate[3]. »

XXXII. Item quia etiam nocentium potestas non est nisi a Deo, sic scriptum est loquente Sapientia : « Per me » reges regnant, et tyranni per me tenent terram[4]. » Dicit et Apostolus : « Non est enim potestas nisi a Deo[5]. Digne autem fieri, in libro Job scriptum est : « Qui regnare facit, » inquit, hominem hypocritam, propter perversitatem po- » puli[6]. » Et de populo Israël dicit Deus : « Dedi eis regem » in ira mea[7]. » Injustum enim non est, ut improbis accipientibus nocendi potestatem, et bonorum patientia probetur, et malorum iniquitas puniatur : Nam per potestatem diabolo datam, et Job probatus est ut justus appareret[8], et Petrus tentatus ne de se præsumeret[9], et Paulus colaphizatus ne se extolleret[10], et Judas damnatus ut se suspenderet[11]. Cum ergo per potestatem quam diabolo dedit, omnia juste ipse Deus fecerit ; non tamen pro his juste factis, sed pro iniqua nocendi voluntate, quæ ipsius diaboli fuit, ei reddetur in fine supplicium, cum dicetur impiis qui ejus nequitiæ consentire perseveraverint : « Ite in ignem æternum, » quem paravit Pater meus diabolo et angelis ejus[12]. »

[1] Rom. v, 8. — [2] Id. III, 5. — [3] Id. XI, 22. — [4] Prov. VIII, 15. — [5] Rom. XIII, 1. — [6] Job. XXXIV, 11. — [7] Osee, XIII, 11. — [8] Job, I, 12. — [9] Matth. XXVI, 34. — [10] 2 Cor. XII, 7. — [11] Matth. XXVII, 5. — [12] Id. XXV, 41.

XXXIII. Quia vero et ipsi mali angeli non a Deo mali sunt conditi, sed peccando facti sunt mali, sic Petrus in Epistola sua dicit : « Si enim Deus angelis peccantibus non » pepercit, sed carceribus calignis inferi detrudens tradi» dit in judicio puniendos servari[1]. » Hinc Petrus ostendit adhuc eis ultimi judicii pœnam deberi, de qua Dominus dicit : « Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo et » angelis ejus[2]. » Quamvis jam pœnaliter hunc inferum, hoc est, inferiorem caliginosum aërem tanquam carcerem acceperint : qui tamen quoniam et cœlum dicitur, non illud cœlum in quo sunt sidera, sed hoc inferius cujus caligine nubila conglobantur, et ubi aves volitant ; nam et cœlum nubilum dicitur, et volatilia cœli appellantur : secundum hoc apostolus Paulus eosdem iniquos angelos, contra quos nobis invidos pie vivendo pugnamus, « Spiri» talia nequitiæ in cœlestibus nominat[3]. » Quod ne de illis superioribus cœlis intelligatur, aperte alibi dicit : « Secundum principem potestatis aëris hujus, qui nunc » operatur in filiis diffidentiæ[4]. »

XXXIV. Item quia peccatum vel iniquitas non est appetitio naturarum malarum, sed desertio meliorum, sic in Scripturis invenitur scriptum : « Omnis creatura Dei » bona est[5]. » Ac per hoc et omne lignum quod in Paradiso Deus plantavit, utique bonum est. Non ergo malam naturam homo appetivit, cum arborem vetitam tetigit : sed id quod melius erat deserendo, factum malum ipse commisit ? Melior quippe Creator, quam ulla creatura quam condidit : cujus imperium non erat deserendum, ut tangeretur prohibitum, quamvis bonum : quoniam deserto meliore bonum creaturæ appetebatur, quod contra Creatoris imperium tangebatur. Non itaque Deus arborem

[1] 2 Petr. II, 4. — [2] Matth. XXV, 41. — [3] Ephes. VI, 12. — [4] Id. II, 2. — [5] I Tim. IV, 4.

malam in paradiso plantaverat : sed ipse erat melior, qui eam tangi prohibebat.

XXXV. Ad hoc enim et prohibuerat, ut ostenderet animæ rationalis naturam, non in sua potestate, sed Deo subditam esse debere, et ordinem suæ salutis per obedientiam custodire, per inobedientiam corrumpere. Hinc et arborem quam tangi vetuit, sic appellavit : « Dignoscentiæ » boni et mali[1] : » quia cum eam contra vetitum tetigisset, experiretur pœnam peccati, et eo modo dignosceret quid interesset inter obedientiæ bonum et inobedientiæ malum.

XXXVI. Nam quis ita desipiat, ut Dei creaturam, maxime in paradiso plantatam, vituperandam putet? Quandoquidem nec ipsæ spinæ ac tribuli, quos peccatori in labore conterendo, secundum Dei judiciariam voluntatem terra peperit, recte vituperentur. Habent enim et tales herbæ modum, et speciem, et ordinem suum, quæ quisquis sobrie consideraverit, laudanda reperiet : sed ei naturæ ista mala sunt, quam peccati merito sic coërceri oportebat. Non est ergo, ut dixi, peccatum malæ naturæ appetitio, sed melioris desertio : et ideo factum ipsum malum est, non illa natura qua male utitur peccans. Malum est enim male uti bono. Unde Apostolus damnatos quosdam divino judicio reprehendit, qui « Coluerunt et » servierunt creaturæ potius quam Creatori[2]. » Neque enim creaturam reprehendit; quod qui fecerit, Creatori facit injuriam : sed eos qui male usi sunt bono, meliore deserto.

XXXVII. Proinde si custodiant omnes naturæ modum, et speciem, et ordinem proprium, nullum erit malum : si autem his bonis quisque male uti voluerit, nec sic vincit voluntatem Dei, qui etiam injustos juste ordinare novit;

[1] Gen. II, 9. — [2] Rom. I, 25.

ut si ipsi per iniquitatem voluntatis suæ male usi fuerint bonis illius, ille per justitiam potestatis suæ bene utatur malis ipsorum, recte ordinans in pœnis, qui se perverse ordinaverint in peccatis.

XXXVIII. Nam nec ipse ignis æternus, qui cruciaturus est impios, mala natura est, habens modum et speciem et ordinem suum, nulla iniquitate depravatum : sed cruciatus est damnatis malus, quorum peccatis est debitus. Neque enim et lux ista, quia lippos cruciat, mala natura est.

XXXIX. Æternus autem ignis, non sicut Deus æternus, quod etsi sine fine sit, non est tamen sine initio; Deus autem etiam sine initio est. Deinde quia licet perpetuus peccatorum suppliciis adhibeatur, mutabilis tamen natura est. Illa est autem vera æternitas, quæ vera immortalitas, hoc est, illa summa incommutabilitas, quam solus Deus habet, qui mutari omnino non potest. Aliud est enim non mutari, cum possit mutari; aliud autem prorsus non posse mutari. Sicut ergo dicitur homo bonus, non tamen sicut Deus, de quo dictum est : « Nemo bonus nisi unus Deus[1] : » et sicut dicitur anima immortalis, non tamen sicut Deus de quo dictum est : « Qui solus habet immortalitatem[2] : » et sicut dicitur homo sapiens, non tamen sicut Deus de quo dictum est : « Soli sapienti Deo[3] : » sic dicitur ignis æternus, non tamen sicut Deus, cujus solius immortalitas ipsa est vera æternitas.

XL. Quæ cum ita sint secundum catholicam fidem et sanam doctrinam, et intelligentibus perspicuam veritatem, nec naturæ Dei nocere potest quisquam, nec natura Dei nocere injuste cuiquam, vel nocere impune patitur quemquam. « Qui enim nocet, ait Apostolus, recipiet id quod » nocuit; et non est personarum acceptio apud Deum[4]. »

[1] Marc. x, 18. — [2] I Tim. vi, 16. — [3] Rom. xvi, 27. — [4] Coloss. iii, 25.

XLI. Quod Manichæi si vellent sine pernicioso studio defendendi erroris sui, et cum Dei timore cogitare, non scelestissime blasphemarent inducendo duas naturas, unam bonam quam dicunt Deum, alteram malam quam non fecerit Deus : ita errantes, ita delirantes, imovero ita insanientes, ut non videant, et in eo quod dicunt naturam summi mali, ponere se tanta bona, ubi ponunt vitam, potentiam, salutem, memoriam, intellectum, temperiem, virtutem, copiam, sensum, lumen, suavitatem, mensuras, numeros, pacem, modum, speciem, ordinem; in eo autem quod dicunt summum bonum, tanta mala, mortem, ægritudinem, oblivionem, insipientiam, perturbationem, impotentiam, egestatem, stoliditatem, cæcitatem, dolorem, iniquitatem, dedecus, bellum, immoderationem, deformitatem, perversitatem. Principes enim tenebrarum et vixisse in sua natura dicunt, et in suo regno salvos fuisse, et meminisse, et intellexisse. Sic enim concionatum illi dicunt principem tenebrarum, ut neque ipse talia dicere, neque ab eis quibus dicebat audiri sine memoria et intellectu potuisset : et habuisse temperiem animo et corpori suo congruam, et virtute potentiæ regnasse, et copias elementorum suorum ac fœcunditates habuisse, et sensisse se invicem ac sibi vicinum lumen, et oculos habuisse, quibus illud longe conspicerent; qui utique oculi sine aliquo lumine lumen videre non poterant, unde recte etiam lumina nominantur : et suavitate suæ voluptatis esse perfruitos, et dimensis membris atque habitationibus determinatos fuisse. Nisi autem etiam qualiscumque pulchritudo ibi fuisset, nec amarent conjugia sua, nec partium congruentia corpora eorum constarent : quod ubi non fuerit, non possunt ea fieri quæ ibi facta esse delirant. Et nisi pax aliqua ibi esset, principi suo non obedirent : Nisi modus ibi esset, nihil aliud agerent, quam comederent, aut biberent,

aut sævirent, aut quolibet aliud sine aliqua societate: quanquam nec ipsi qui hoc agebant, formis suis determinati essent, nisi modus ibi esset: nunc vero talia dicunt eos egisse, ut in omnibus actionibus suis modos sibi congruos habuisse negare non possint. Si autem species ibi non fuisset, nulla ibi qualitas naturalis subsisteret. Si nullus ordo ibi fuisset, non alii dominarentur, alii subderentur, non in suis elementis congruenter viverent, non denique suis locis haberent membra disposita, ut illa omnia quæ vana isti fabulantur, agere possent. Dei autem naturam si non mortuam dicunt, quid secundum eorum vanitatem suscitat Christus? Si non dicunt ægram, quid curat? Si non dicunt oblitam, quid commemorat? Si non dicunt insipientem, quid docet? Si non dicunt perturbatam, quid redintegrat? Si non victa et capta est, quid liberat? Si non eget, cui subvenit? Si non amisit sensum, quid vegetat? Si non est excæcata, quid illuminat? Si non est in dolore, quid recreat? Si non est iniqua, quid per præcepta corrigit? Si non est dedecorata, quid mundat? Si non est in bello, cui promittit pacem? Si non est immoderata, cui modum legis imponit? Si non est deformis, quid reformat? Si non est perversa, quid emendat? Omnia enim hæc a Christo, non illi rei præstari dicunt, quæ facta est a Deo, et arbitrio proprio peccando depravata; sed ipsi naturæ, ipsi substantiæ Dei, quæ hoc est quod Deus.

XLII. Quid istis blasphemiis comparari potest? Nihil omnino, sed si aliarum perversarum sectarum considerentur errores: si autem iste sibi error ex parte altera, de qua nondum diximus comparetur, adhuc etiam multo pejus et execrabilius in Dei naturam blasphemare convincitur. Dicunt enim etiam nonnullas animas, quas volunt esse de substantia Dei et ejusdem omnino naturæ, quæ non sponte peccaverint, sed a gente tenebrarum, quam mali naturam

dicunt, ad quam debellandam non ultro, sed patris imperio descenderunt, superatæ et oppressæ sint, affigi in æternum globo horribili tenebrarum. Ita secundum eorum sacrilega vaniloquia, Deus se ipsum in quadam parte a magno malo liberavit, et rursus se ipsum in quadam parte damnavit, quam liberare ab hoste non potuit, et tanquam de ipso hoste devicto insuper triumphavit. O scelestam et incredibilem audaciam, talia de Deo credendi, talia loquendi, talia prædicandi? Quod cum defendere conantur, ut in pejora irruant clausis oculis, dicunt malæ naturæ commixtionem facere ista, ut bona Dei natura tanta mala patiatur : nam ipsam apud se ipsam nihil horum pati potuisse vel posse. Quasi inde laudanda sit natura incorruptibilis, quia ipsa sibi non nocet, et non quia nihil ei noceri ab aliquo potest. Deinde si natura tenebrarum nocuit naturæ Dei, et natura Dei nocuit naturæ tenebrarum : duo ergo mala sunt quæ sibi invicem nocuerunt, et meliore animo fuit gens tenebrarum, quia et si nocuit, nolens nocuit : neque enim nocere, sed frui voluit bono Dei. Deus autem illam extinguere voluit, sicut Manichæus apertissime in epistola ruinosi sui Fundamenti delirat. Oblitus enim quod paulo ante dixerat : « Ita autem fundata sunt ejusdem splendidissima regna supra lucidam et beatam terram, ut a nullo unquam aut moveri, aut concuti possint : » postea dixit : « Lucis vero beatissimæ Pater, sciens labem magnam ac vastitatem quæ ex tenebris surgeret, adversus sua sancta impendere sæcula, nisi aliquod eximium ac præclarum et virtute potens numen opponat, quo superet simul ac destruat stirpem tenebrarum, qua extincta perpetua quies lucis incolis pararetur. » Ecce timuit labem ac vastitatem impendentem sæculis suis. Certe sic erant fundata super lucidam et beatam terram, ut a nullo unquam moveri aut concuti pos-

sent? Ecce a timore nocere voluit vicinæ genti, quam destruere et extinguere conatus est, ut perpetua quies lucis incolis pararetur. Quare non addidit, et perpetuum vinculum? An illæ animæ quas in globo tenebrarum in æternum configit, non erant incolæ lucis, de quibus aperte dicit, quod « Errare se a priore lucida sua natura passæ sint: » ubi et nolens coactus est dicere, libera eas voluntate peccasse, qui non vult peccatum ponere nisi in necessitate naturæ contrariæ: ubique nesciens quid loquatur, et tanquam ipse jam inclusus sit in tenebrarum globo quem finxit: quærens qua exeat, et non inveniens. Sed dicat quod vult seductis et miseris, a quibus multo amplius quam Christus honoratur, ut hoc pretio tam longas et tam sacrilegas eis fabulas vendat. Dicat quod vult, includat in globo tanquam in carcere gentem tenebrarum, et forinsecus affigat naturam lucis, cui de hoste extincto quietem perpetuam promittebat: ecce pejor est pœna lucis quam tenebrarum, pejor est pœna divinæ naturæ quam gentis adversæ. Illa quippe etsi in tenebris intus est, ad naturam ejus pertinet in tenebris habitare: animæ autem quæ hoc sunt quod Deus, non poterunt recipi, sicut dicit, in regna illa pacifica, et a vita ac libertate sanctæ lucis alienabuntur, et configentur in prædicto horribili globo: unde « Et adhærebunt, inquit, iis rebus animæ eædem quas dilexerunt, relictæ in eodem tenebrarum globo, suis meritis id sibi conquirentes. » Certe non est liberum voluntatis arbitrium? Videte quomodo insaniens quid dicat ignorat, et contraria sibi loquendo pejus bellum contra se gerit, quam contra Deum ipsius gentis tenebrarum. Deinde si propterea damnantur animæ lucis, quia dilexerunt tenebras; injuste damnatur gens tenebrarum, quæ lucem dilexit. Et gens quidem tenebrarum lucem ab initio dilexit, quam etsi violenter, tamen possidere voluit,

non extinguere : lucis autem natura in bello tenebras extinguere voluit; eas ergo victa dilexit. Quod vultis eligite : utrum necessitate compulsa ut diligeret tenebras, an voluntate seducta? Si necessitate, quare damnatur? Si voluntate, quare Dei natura in tanta iniquitate deprehenditur? Si necessitate Dei natura coacta est diligere tenebras, victa est ergo, non vicit : si voluntate, quid jam miseri dubitant peccandi voluntatem tribuere naturæ quam Deus ex nihilo fecit, ne tribuant eam luci quam genuit?

XLIII. Quid, si etiam ostendimus, ante commixtionem mali, quam fabulose confictam dementissime crediderunt, in ipsa lucis natura, quam dicunt, magna mala fuisse, quid ad istas blasphemias addi posse videbitur? Illic enim fuit antequam pugnaretur, dura et inevitabilis pugnandi necessitas : ecce jam magnum malum antequam bono misceretur malum : dicant hoc unde, cum adhuc nulla esset facta commixtio. Si autem necessitas non erat, voluntas ergo erat : unde et hoc tam magnum malum, ut Deus ipse naturæ suæ nocere vellet, cui noceri ab hoste non poterat, mittendo eam crudeliter miscendam, turpiter purgandam, inique damnandam? Ecce quantum malum perniciose et noxiæ et immanissimæ voluntatis, antequam ullum malum de gente contraria misceretur. An forte nesciebat hoc eventurum membris suis, ut diligerent tenebras et inimicæ existerent sanctæ luci, sicut ipse dicit, hoc est, non tantum Deo suo, sed etiam Patri de quo erant? Unde ergo hoc in Deo tam magnum ignorantiæ malum, antequam ullum de gente contraria misceretur malum? Si autem hoc futurum sciebat, aut sempiterna in illo erat crudelitas, si de suæ naturæ futura contaminatione et damnatione nihil dolebat; aut sempiterna miseria, si dolebat : unde et hoc tantum malum summi boni vestri ante ullam commixtionem summi mali vestri? Ipsa certe parti-

cula naturæ ipsius, quæ in illius globi æterno vinculo configitur, si hoc sibi imminere nesciebat, etiam sic erat in natura Dei sempiterna ignorantia; si autem sciebat, sempiterna miseria, unde hoc tantum malum, antequam ullum de gente contraria misceretur malum? An forte magna charitate gaudebat, quia per ejus pœnam perpetua quies cæteris lucis incolis parabatur? Hoc quam nefas sit dicere qui videt, anathemet. Sed si hoc saltem ita faceret, ut ipsa luci inimica non fieret posset fortasse non tanquam Dei natura, sed tanquam aliquis homo laudari, qui pro patria sua vellet mali aliquid pati, quod quidem malum ad tempus posset esse, non in æternum : nunc vero et illam in globo tenebrarum confixionem dicunt æternam, et non cujusque rei, sed naturæ Dei; et utique iniquissimum et execrabile et ineffabiliter sacrilegum gaudium erat, si Dei natura gaudebat se tenebras dilecturam, et luci sanctæ inimicam futuram. Unde hoc tam immane et scelestum malum, antequam ullum ex gente contraria misceretur malum? Quis tam perversam et tam impiam ferat insaniam, summo malo tribuere tanta bona, et summo bono, quod Deus est, tanta mala?

XLIV. Jamvero quod ipsam partem naturæ Dei dicunt ubique permixtam in cœlis, in terris, sub terris, in omnibus corporibus, siccis et humidis, in omnibus carnibus, in omnibus seminibus arborum, herbarum, hominum, animalium : non potentia divinitatis sine ullo nexu incoinquinabiliter, inviolabiliter, incorruptibiliter omnibus rebus administrandis regendisque præsentem, quod nos de Deo dicimus; sed ligatam, oppressam, pollutam, quam solvi, liberari, purgarique dicunt, non solum per discursum solis et lunæ, et virtutes lucis, verumetiam per Electos suos : hoc genus nefandissimi erroris quam sacrilegas et incredibiles turpitudines eis suadeat, etiamsi non per-

suadeat, horribile est dicere. Dicunt enim virtutes lucis transfigurari in masculos pulchros; et opponi fœminis gentis tenebrarum; et easdem rursus virtutes lucis transfigurari in fœminas pulchras, et opponi masculis gentis tenebrarum; ut per pulchritudinem suam inflamment spurcissimam libidinem principum tenebrarum, et eo modo vitalis substantia, hoc est, Dei natura, quam dicunt in eorum corporibus ligatam teneri, ex eorum membris per ipsam concupiscentiam relaxatis, soluta fugiat, et suscepta vel purgata liberetur. Hoc infelices legunt, hoc dicunt, hoc audiunt, hoc credunt, hoc in libro septimo Thesauri eorum, (sic enim appellant scripturam quamdam Manichæi, ubi istæ blasphemiæ conscriptæ sunt,) ita positum est : « Tunc beatus ille Pater, qui lucidas naves habet diversoria et habitacula seu magnitudines, pro insita sibi clementia fert opem, qua exuitur et liberatur ab impiis retinaculis et angustiis atque angoribus suæ vitalis substantiæ. Itaque invisibili suo nutu illas suas virtutes, quæ in clarissima hac navi habentur, transfigurat, easque parere facit adversis potestatibus, quæ in singulis cœlorum tractibus ordinatæ sunt. Quæ quoniam ex utroque sexu masculorum ac fœminarum consistunt, ideo prædictas virtutes partim specie puerorum investium parere jubet generi adverso fœminarum, partim virginum lucidarum forma generi contrario masculorum : sciens eas omnes hostiles potestates, propter ingenitam sibi lethalem et spurcissimam concupiscentiam facillime capi, atque iisdem speciebus pulcherrimis quæ apparent mancipari, hoc que modo dissolvi. Sciatis autem hunc eumdem nostrum beatum Patrem hoc idem esse, quod etiam suæ virtutes, quas ob necessariam causam transformat in puerorum et virginum intemeratam similitudinem. Utitur autem his tanquam propriis armis, atque per eas suam

18.

complet voluntatem. Harum vero virtutum divinarum, quæ ad instar conjugii contra inferna genera statuuntur, quæque alacritate ac facilitate id quod cogitaverint, momento eodem efficiunt, plenæ sunt lucidæ naves. Itaque cum ratio poposcerit ut masculis appareant eædem sanctæ virtutes, illico etiam suam effigiem virginum pulcherrimarum habitu demonstrant. Rursus cum ad fœminas ventum fuerit, postponentes species virginum, puerorum investium speciem ostendunt. Hoc autem visu decoro illarum ardor et concupiscentia crescit, atque hoc modo vinculum pessimarum cogitationum earum solvitur, vivaque anima quæ eorumdem membris tenebatur, hac occasione laxata evadit, et suo purissimo aëri miscetur; ubi penitus ablutæ animæ ascendunt ad lucidas naves, quæ sibi ad evectationem atque ad suæ patriæ transfretationem sunt præparatæ. Id vero quod adhuc adversi generis maculas portat, per æstus atque calores particulatim descendit, atque cæterisque plantationibus ac satis omnibus miscetur, et caloribus diversis inficitur. Et quo pacto ex ista magna et clarissima navi figuræ puerorum ac virginum apparent contrariis potestatibus, quæ in cœlis degunt, quæque igneam habent naturam; atque ex isto aspectu decoro, vitæ pars quæ in earumdem membris habetur, laxata deducitur per calores in terram : eodem modo etiam illa altissima virtus, quæ in navi vitalium aquarum habitat, in similitudine puerorum ac virginum sanctarum per suos angelos apparet his potestatibus, quarum natura frigida est atque humida, quæque in cœlis ordinatæ sunt. Et quidem his quæ fœminæ sunt, in ipsis forma puerorum apparet : masculis vero virginum. Hac vero mutatione et diversitate divinarum personarum ac pulcherrimarum, humidæ frigidæque stirpis principes masculi sive fœminæ solvuntur, atque id quod in ipsis est vitale fugit : quod

vero resederit, laxatum deducitur in terram per frigora, et cunctis terræ generibus admiscetur. » Quis hoc ferat? Quis hoc credat, non dico ita esse, sed vel dici potuisse? Ecce qui docentem timent anathemare Manichæum, et non timent credere hæc facientem et hæc patientem Deum.

XLV. Per Electos autem suos purgari dicunt eamdem ipsam commixtam partem ac naturam Dei, manducando scilicet et bibendo : quia eam in alimentis omnibus dicunt ligatam teneri; quæ cum ab Electis velut sanctis in refectionem corporis manducando et bibendo assumuntur, per eorum sanctitatem solvi, signari et liberari. Nec attendunt miseri, quam non inconcrue de illis ereditum sit, quod frustra negant, nisi eosdem libros anathemaverint, et Manichæi esse destiterint. Si enim, sicut dicunt, in omnibus seminibus est ligata pars Dei, et ab Electis manducando purgatur, quis non digne credat eos facere, quod inter virtutes cœlorum et principes tenebrarum fieri in Thesauro suo legunt; quandoqnidem et carnes suas de gente tenebrarum esse dicunt, et in eis ligatam teneri vitalem illam substantiam, partem Dei, credere atque affirmare non dubitant? Quæ utique si solvenda est, et manducando purganda, sicut eos fateri cogit funestus error ipsorum, quis non videat, quis non exhorreat, quanta turpitudo et quam nefaria consequatur?

XLVI. Nam et a quibusdam principibus gentis tenebrarum sic dicunt Adam primum hominem creatum, ut lumen ab eis ne fugeret teneretur. In epistola enim quam Fundamenti appellant, quomodo princeps tenebrarum, quem patrem primi hominis inducunt, ad cæteros socios suos tenebrarum principes locutus fuerit et egerit, ita scripsit Manichæus : « Iniquis igitur commentis ad eos qui aderant ait : Quid vobis videtur maximum hoc lumen quod oritur? intuemini quemadmodum polum movet, concutit

plurimas potestates. Quapropter mihi vos potius æquum est, id quod in vestris viribus habetis luminis prærogare : sic quippe illius magni qui gloriosus apparuit, imaginem fingam, per quam regnare poterimus, tenebrarum aliquando conversatione liberati. Hæc audientes, ac diu secum deliberantes, justissimum putaverunt id quod postulabantur præbere. Nec enim fidebant se idem lumen jugitur retenturos : unde melius rati sunt principi suo id offerre, nequaquam desperantes eodem se pacto regnaturos. Quo igitur modo lumen illud quod habebant præbuerint, considerandum est. Nam hoc etiam omnibus divinis Scripturis arcanisque cœlestibus aspersum est : sapientibus vero quomodo sit datum scire minime est difficile : nam coram aperteque cognoscitur ab eo qui vere ac fideliter intueri voluerit. Quoniam eorum qui convenerant frequentia promiscua erat, fœminarum scilicet ac masculorum, impulit eos, ut inter se coïrent : in quo coïtu alii seminarunt, aliæ gravidæ effectæ sunt. Erant autem partus iis qui genuerant similes, vires plurimas parentum uti primi obtinentes. Hæc sumens eorum princeps uti præcipuum donum gavisus est. Et sicuti etiam nunc fieri videmus, corporum formatricem naturam mali inde vires sumentem figurare : ita etiam ante dictus princeps sodalium prolem accipiens, habentem parentum sensus, prudentiam, lucem simul secum in generatione procreatam, comedit ; ac plerisque veribus sumptis ex istiusmodi esca, in qua non modo inerat fortitudo, sed multo magis astutiæ et pravi sensus ex fera genitorum gente, propriam ad se conjugem evocavit, ex ea qua ipse erat stirpe manantem ; et facto cum ea coïtu, seminavit, ut cæteri, abundantiam malorum quæ devoraverat : nonnihil etiam ipse adjiciens ex sua cogitatione ac virtute, ut esset sensus ejus omnium eorum quæ profuderat formator atque descriptor ; cujus compar ex-

cipiebat hæc, ut semen consuevit culta optime terra percipere. In eadem enim construebantur et contexebantur omnium imagines, cœlestium ac terrenarum virtutum; ut pleni videlicet orbis, id quod formabatur, similitudinem obtineret. »

XLVII. O monstrum scelestum, o execranda perditio et labes deceptarum animarum ! Omitto quid sit, dc natura Dei quod sic ligetur, hæc dicere. Hoc saltem attendant miseri decepti et errore mortifero venenati, quia si per coïtum masculorum et fœminarum ligatur pars Dei, quam se manducando solvere et purgare profitentur, cogit eos hujus tam nefandi erroris necessitas, ut non solum de pane et oleribus et pomis, quæ sola videntur in manifesto accipere, sed indc etiam solvant et purgent partem Dei, unde per concubitum potest, si fœminæ utero concepta fuerit, colligari. Hoc se facere quidam confessi esse in publico judicio perhibentur, non tantum in Paphlagonia, sed etiam in Gallia, sicut a quodam Romæ Christiano catholico audivi : et cum interrogarentur, cujus auctoritate scripturæ ista facerent, hoc de Thesauro suo prodidisse, quod paulo ante commemoravi. Isti autem cum hoc eis objicitur, solent respondere, nescio quem inimicum suum de numero suo suo, hoc est, Electorum suorum descivisse, et schisma fecisse, atque hujusmodi spurcissimam hæresim condidisse. Unde manifestum est, quia hoc etiam si isti non faciunt, de ipsorum libris hoc faciunt quicumque faciunt. Abjiciant ergo libros, si crimen exhorrent, quod committere coguntur, si libros tenent; aut si non committunt, mundius vivere contra suos libros conantur. Sed quid agunt, cum eis dicitur : Aut purgate lumen, de quibus potueritis seminibus, ut nec illud recusetis, quod vos non facere asseritis; aut Manichæum anathemate, qui cum dicit in omnibus seminibus esse partem

Dei, et concumbendo ligari; quidquid autem luminis, hoc est, ejusdem partis Dei ad escas Electorum pervenerit, manducando purgari : quid vobis suadeat videtis et eum adhuc anathemare dubitatis? Quid agunt, inquam, cum hoc eis dicitur? Ad quas tergiversationes se convertunt, cum aut tam nefaria doctrina sit anathemanda, aut tam nefaria turpitudo facienda, in cujus comparatione jam illa omnia mala quæ intolerabilia paulo ante commemorabam, eos de natura Dei dicere, quod necessitate oppressa sit ut bellum gereret, quod aut sempiterna ignorantia secura erat, aut sempiterno dolore et timore sollicita, quando sibi veniret corruptio commixtionis et vinculum æternæ damnationis, quod denique gesto bello sic fuerit captivata, oppressa, polluta, quod post falsam victoriam sic futura sit in horribili globo in æternum confixa et ab originis suæ felicitate separata, tolerabilia videantur, cum per se ipsa, si considerentur, sustineri non possint?

XLVIII. O magna patientia tua, Domine misericors et miserator, longanimis et multum misericors[1], et verax, qui facis oriri solem tuum super bonos et malos, pluis super justos et injustos[2]; qui non vis mortem peccatoris, quantum ut revertatur et vivat[3], quia partibus corripiens, das locum pœnitentiæ, ut relicta malitia credant in te, Domine[4]; qui patientia tua ad pœnitentiam adducis, quamvis multi secundum duritiam cordis sui et cor impœnitens thesaurizent sibi iram in die iræ et revelationis justi judicii tui, qui reddis unicuique secundum epera sua[5]; qui in qua die conversus fuerit homo a nequitia sua ad misericordiam et veritatem tuam, omnes iniquitates ejus oblivisceris[6] : præsta nobis, dona nobis, ut per nostrum ministerium, quo execrabilem et nimis horribilem

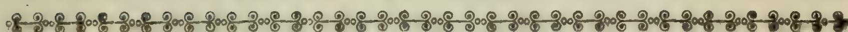
[1] Psal. cii, 8. — [2] Matth. iii, 45. — [3] Ezech. xxxiii, 11. — [4] Sap. xii, 2. — [5] Rom. ii, 4 et 5. — [6] Ezech. xviii, 21.

hunc errorem redargui voluisti, sicut jam multi liberati sunt, et alii liberentur, et sive per sacramentum sancti baptismi tui, sive per sacrificium contribulati spiritus et cordis contriti ei humiliati, in dolore pœuitentiæ, remissionem peccatorum et blasphemiarum suarum, quibus per ignorantiam te offenderunt, accipere mereautur. Tantum enim valet præpollens misericordia et potestas tua et veritas baptismi tui, clavesque regni cœlorum in sancta Ecclesia tua, ut nec de illis desperandum sit, quandiu in hac terra per tuam patientiam vivunt, qui etiam scientes quantum malum sit talia de te sentire vel dicere, propter aliquam temporalis et terrenæ commoditatis consuetudinem vel adeptionem in illa maligna professione detinentur, si ad tuam ineffabilem bonitatem saltem increpati tuis correptionibus fugiant, et omnibus carnalis vitæ illecebris cœlestem vitam æternamque præponant.

SECUNDINI MANICHÆI

EPISTOLA

AD AUGUSTINUM.

MANICHÆI DOCTRINAM COMMENDAT TUETURQUE CUM CATHOLICÆ FIDEI REPREHENSIONE, INDIGNE FERENS QUOD EAM SCRIPTIS OPPUGNET AUGUSTINUS, QUEM A MANICHÆO TIMORE QUODAM ET HONORIS CUPIDITATE DEFECISSE INSIMULAT, ATQUE UT AD ILLIUS SECTAM TANDEM REDEAT, EXHORTATUR.

I. « HABEO et ago gratias ineffabili ac sacratissimæ Majestati, ejusque primogenito omnium luminum regi Jesu Christo, habeo gratias et supplex sancto refero Spiritui, quod dederint præbuerintque occasionem, qua ego securus salutarem tuam egregiam Sanctitatem, Domine merito laudabilis et unice percolende. Nec mirum : sunt enim ad omnia bona præstanda et ad omnia mala arcenda satis aptissimi, quique tuam benevolentiam suis defendant propugnaculis, eripiantque ab illo malo, non quod nihil est, aut quod factione passioneque mortalium gignitur, sed quod paratum est ut veniat. Væ autem illi qui se eidem præbuerit occassionem. Nam dignus es, qui ab iisdem talia munera consequaris, eidemque veritatis tuæ nutritores efficiciantur, vere lucerna, quam in cordis tui candelabro dextera posuit veritatis, ne furis adventu thesauri tui di-

lapidetur patrimonium : jubeantque sine lapsu illam manere domum, quam tu non super erroris arenam, sed super scientiæ lapidem collocasti : illumque a nobis repellant atrocem spiritum, qui hominibus timorem immittit et perfidiam ; ut animas avertat ab angusto tramite Salvatoris : cujus omnis impetus per illos principes funditur, contra quos se Apostolus in Ephesiorum Epistola certamen subiisse fatetur[1]. Dicit enim se non contra carnem et sanguinem habere certamen, sed adversus principes et potestates, adversus spiritalia nequitiæ, quæ sunt in cœlestibus. Et re vera, quis enim contra arma habeat, nisi contra armatum, adversus illum qui movetur ? Ut enim hominum corpora arma peccati sunt, ita salutaria præcepta arma justitiæ[2]. Hoc Paulus, hoc ipse testatur Manichæus. »

II. « Non ergo armorum pugna est, sed spirituum, qui iisdem utuntur. Pugnant autem animarum gratia. Horum in medio posita est anima, cui a principio natura sua dedit victoriam. Hæc si una cum spiritu virtutum fecerit, habebit cum eo vitam perpetuam, illudque possidebit regnum, ad quod Dominus noster invitat : si vero ab spiritu vitiorum incipiat trahi, et consentiat, ac post consensum pœnitudinem gerat, habebit harum sordium indulgentiæ fontem. Carnis enim commixtione ducitur non propria voluntate. At si cum se ipsam cognoverit, consentiat malo, et non se armet contra inimicum , voluntate sua peccavit. Quam si iterum pudeat errasse, paratum inveniet misericordiarum auctorem. Non enim punitur quia peccavit, sed quia de peccato non doluit ? At si cum eodem peccato sine venia recedat, tunc excludetur, tunc virgini stultæ comparabitur, tunc hæres erit sinistræ manus, tunc a Domino pelletur ex convivio nuptiarum, nigrarum causa vestium, ubi fletus erit et stridor dentium , ibitque cum diabolo ad

[1] Ephes. VI, 12. — [2] Rom. VI, 13.

ignem originis ipsius; quem tua mira prudentia aut ex Archangelo factum memorat, aut nihil esse fatetur. Cur ergo regnabunt justi, cur Apostoli et Martyres coronabuntur? Totum propterea, quia vicerunt nihil? O quantum frustratur vincentis potentia, cum adversarius nullius virtutis esse prædicatur! Muta quæso sententiam, depone Punicæ gentis perfidiam, et recessionem tuam ad veritatem, quæ per timorem facta est, converte : noli his mendaciis te excusare. »

III. « Legit enim aliquanta exile meum et qualecumque Romani hominis ingenium, reverendæ tuæ dignationis scripta, in quibus sic irasceris veritati, ut philosophiæ Hortensius. Hæc itaque cum suspenso animo agilique oculo iterum iterumque repetissem, summum inveni ubique oratorem et deum pene totius eloquentiæ; nusquam vero comperi Christianum : et armatum quidem contra omnia, affirmantem vero nihil: cum te magis scientia peritum debueris ostendere, non sermone. Illud vero tacere non possum tuæ patientissimæ Sanctitati : visus enim mihi es, et pro certo sic est, et nunquam fuisse Manichæum, nec ejus te potuisse arcana incognita secreti cognoscere, atque sub Manichæi nomine persequi te Annibalem atque Mithridatem. Ego namque fateor non tali diligentia nec tanta industria Anicianæ domus micare marmora, quanta tua scripta perlucent eloquentia. Hanc si voluisses veritati concordare, magnum utique nobis extitisset ornamentum, Noli, rogo, contra tuam venire naturam, noli esse erroris lancea, qua latus percutitur Salvatoris. Vides enim illum et in omni mundo et in omni anima esse crucifixum, quæ anima nunquam habuit succensendi naturam. Et tu igitur qui ex ipsa es, dimitte, quæso, jam vanas incusationes, superfluas relinque controversias. Tanto tempore cum parente tuo in medio tenebrarum constitutus, nunquam

subsannasti : in medium solis ac lunæ inventus es accusator. Quis igitur tibi patronus erit ante justum tribunal Judicis, cum et de sermone et de opere cœperis te teste convinci? Persa quem incusasti, non aderit. Hoc excepto, quis te flentem consolabitur? Quis Punicum salvabit? An emendatum in Evangelio est, quod spatiosa via non deducat in interitum[1]? An falsum in Paulo est, quod operum singuli suorum non erunt reddituri rationem? O utinam a Manichæo recedens, academiam petiisses, aut Romanorum bella, qui omnia superarunt, interpretatus fuisses : quam magna ibi, quam egregia comperisses, et non castus homo utique totius pudicitiæ et paupertatis, isses ad Judæorum gentes barbaras moribus : cum præceptis inseris fabulas, et adducis uxorem fornicariam, et, « Facies filios fornica» riæ, » et, « Fornicando fornicabitur terra a Domino, » et, « Non lavabis manus post coïtum conjugis[3], » et, « Mitte manus super femur meum[4], » et, « Macta et » manduca[5], » et, « Crescite et multiplicamini[6]. » An tibi leones in lacu placuerunt[7], quia caveæ non erant? An tibi sterilitas Saræ doluit, cujus pudoris distractor maritus sororem fingens extiterat[8]? Sed forte post Daretis et Entelli certamen[9], Jacob et ipsius pammachiam expectare volueras[10]? An numerum Amorrhæorum[11], an pancarpum in arca Noë conspicere disposueras[12]? Novi ego te hæc semper odio habuisse, novi ego te semper magna amavisse, quæ terras desererent, quæ cœlos peterent, quæ corpora mortificarent, quæ animas vivificarent. Quis igitur ille est, qui te repente mutavit? »

IV. « Quanquam hæc Tuæ Sanctitati dicere nimis absur-

[1] Matth. VII, 13. — [2] Rom. XIV, 12. — [3] Osee, I, 2. — [4] Gen. XXIV, 2, et XLVII, 29. — [5] Act. X, 14. — [6] Gen. I, 28. — [7] Dan. VI, 16. — [8] Gen. XII, 13 et XX, 5. — [9] Virg. Æneïd. lib. V. — [10] Gen. XXXII, 24. — [11] Josue, X, 5. — [12] Gen. VII, 7.

dum sit. Ipse enim non ignoras quam pessimus sit, quamque malignus, quique etiam tanta calliditate adversus fideles et summos viros militat, ut et Petrum coëgerit sub una nocte tertio Dominum negare[1], et eidem resurgenti Thomam non permiserit credere[2]: quæ tamen vulnera curata sunt indulgentiæ medicina. Illud vero quam audacter molitus sit: ut domino optimum semen seminanti, ille zizania miscuerit[3], et tanto pastori Iscariotem rapuerit; et ut ad ultimum crucis supplicium veniretur, in perniciem ipsius Scribas Pharisæosque accenderit, ut Barrabam dimitti clamarent, et Jesum crucifigi. Evasimus igitur, quia spiritalem secuti sumus Salvatorem. Nam illius tantum erupit audacia, ut si noster Dominus carnalis foret, omnis nostra fuisset spes amputata. Et tamen ne ipso quidem crucis opprobrio potuit satiari[4]: quinimo insaniens, hinc coëgit spinis coronari, illinc aceto potari[5]; hinc militum lancea percuti, illinc sinistri latronis ore blasphemari[6]. At postea tantum ejus crevit iniquitas, ut et ipso et Apostolis ejus illuc ascendentibus diversas componeret quæstiones[7], sub eorum, quod pejus est, nomine superstitiosis omnibus, id est, catholici vocabuli dividens dignitatem. Omitto namque quatenus unumquemque discipulorum adversus magistros armaverit, quatenus Hymenæum, quatenus Alexandrum deceperit, quæ apud Antiochiam, quæ apud Smyrnam, quæ apud Iconium commiserit[8]: illa nunc addo quæ præsens actitat multitudo, a qua tantum virtus procul est, quantum populo clausa est. Nec enim virtus est ad quam turba pervenit, et turba quam maxime fœminarum. Sed vereor clandestina eorum publicare, ne ab aliis ordita crimina geminentur.

[1] Matth. xxvii, 75. — [2] Joan. xx, 27. — [3] Matth. xiii, 25. — [4] Id. xxvii, 29. — [5] Luc. xxiii, 37. — [6] Joan. xix, 34. — [7] Luc. xxiii, 39. — [8] I Tim. i, 20.

Quanquam sapientum est utrumque ferre, utrumque ridere; et ad illud tantum niti, quod beatitudinem conciliat, quod parturit vitam. »

V. « Et tamen iterum atque iterum supplex deprecor, oro etiam atque etiam obsecro, primum quidem veniam largiri digneris si quo sermone fuerit tuum titillatum aureum pectus : ardore enim hoc nimio feci, quia nolo te a nostro grege divelli, a quo etiam ego ipse aberrans pene perieram, nisi cito me de iniqua communionis tulissem natura. Deinde ut concilies te illi, quæ in te nihil deliquit : redeas ad illam, quæ tibi et in dierum culpam, non erit succensura. Nec enim septies tantum novit ignoscere : quinimo habet et ligandi et solvendi potestatem. Noli te fingere palpare, qui dudum vidisti : noli velle discere, qui potes docere. Dimitte hominum gloriam, si vis Christo placere. Temporibus nostris renova Paulum, cui cum legis judaïcæ doctor esset, consecutus a Domino apostolatus gratiam, quæ putabat commoda, contempsit ut stercora, ut Christum lucrifaceret[1]. Subveni animæ tuæ tam lucidæ : quia ignoras quali sit fur hora venturus. Noli ornare mortuos : quia vivorum es ornamentum. Noli comes esse lati itineris, quia Amorrhæum expectat : sed ad arctam festina viam, ut consequaris vitam æternam. Desine, quæso, utero claudere Christum, ne ipse rursum utero concludaris. Desine duas naturas facere unam : quia appropinquat Domini judicium. Væ qui accipient, qui quod dulce est, in amaritudinem transferunt. »

VI. « Sed si dubitas de principio, si ambigis de pugnæ exordio, poterit diurno tractatu pacificoque colloquio reddi ratio. Illud tamen notum facio tuæ sagacissimæ bonitati, quia sunt quædam res quæ exponi sic non possunt ut intelligantur : excedit enim divina ratio mortalium

[1] Philip. iii, 5.

pectora : ut puta hoc ipsum, quomodo sint duæ naturæ, aut quare pugnaverit qui nihil poterat pati : nec non etiam de sæculo novo, quod idem memorat, quia præcisis maximæ illius terræ motibus hoc ædificetur. Quis autem admittat inter divina præcidi, scilicet nisi figuram facias interpretantis ad auditorem, quia ab hoc verba præciduntur, et in illo componuntur. Et quamvis tractator multa dixerit, quæ teneat apud se auditor, tamen a tractatore non recesserunt : nisi taliter et de illo sentias sæculo, et id quod dicitur stultum satis et ineptum. Ita quoque et de pugna, quod nisi primo conjicias, quia Deus totus justitia est, ultimum autem facinus est invadere aliena : ad hoc vero cum venerit contraria natura, ille quidem nihil poterat pati, quia præscius erat, visus fuisset facinori consensisse nisi pugnasset : et ideo magnam opposuit venienti virtutem, uti justitia ipsius nulla pollueretur sacrilegii consensione. Ita enim ab eo justus finitus est, ut nec ipse peccet aliquando, nec aliquando consentiat peccatori. Illud etiam quia Deus in suo regno potens erat in natura, ut omnipotens et judex. Hæc si quidem ita dicta sunt, non ut ille factus est, sed ut assequi ego non valui[1] : adhuc non satis faciunt perfidiæ, nec cæcis sol exortus est, nec surdis vox audita est, nec dapes mortuis præparatæ. Quod autem loca naturis assignari non possunt, hoc est, quod conditio humana inenarrabile vocat atque ineffabile. Salvator autem cui totum facile est, duo hæc dextrum vocat ac lævum, intus ac foris, venite ac recedite. Tu autem conversum facis et pedem ponis, ut est orbis, vita, salus, lumen, lex, ordo, potestas : si vocalem dicis et mutam, longam vocas brevem, quæ naturæ hæc non sonant, duo pro certo significant, et ab invicem separata. »

VII. « Sed tuæ admirandæ sublimique prudentiæ cum

[1] *Forte* ego valui, *deleto* non.

talia a me exponuntur, tale est quale si Jordanis Oceano aquam commodet, aut soli lucerna lucem, aut populus episcopo sanctitatem. Quamobrem ferre oportet quidquid hæc epistola continet. Nam et ego nisi tuam divinam nossem patientiam, quæ facile cuique condonat, nunquam taliter scripsissem : quamvis cernas eximios me sensus summatim tetigisse, plurimumque cavisse, ne tibi multus viderer. Quocirca hæc fidem penes Tuam repererint Sanctitatem, qualiterque salvemur : alioquin millia voluminum exinde poteris generare, Domine : merito laudabilis et unice percolende : vale. »

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

CONTRA SECUNDINUM

MANICHÆUM

LIBER UNUS[1].

DOCET AUGUSTINUS QUARE MANICHÆI SECTAM RELIQUERIT, EAMQUE EX SECUNDINI IPSIUS EPISTOLA PROLATIS ARGUMENTIS REFELLIT.

I. BENEVOLENTIA[2] in me quæ apparet litteris tuis, grata mihi est : sed quam te redamari a me oportet amantem me, tam tristis sum quod tenaciter inhæsisti suspicionibus falsis, partim adversus me, partim adversus ipsam quæ mutari non potest veritatem. Sed quod de animo meo non verum sentis, facile contemno : hoc enim sentis, quod etsi in me non agnosco, fieri tamen potest ut sit in homine. Ergo etiamsi erras in me non tamen ita erras, ut me de hominum numero eximat tua opinio : quia id de me credis quod fieri potest in animo humano, etiamsi non sit factum in animo meo. Non igitur opus est, ut tibi hanc suspicio-

[1] Scriptus circiter annum 405 : Vide Retract. lib. II, cap. 10. — [2] Vide D. Guillon, tom. XXII, pag. 131.

nem magnopere coner auferre. Non enim spes tua pendet ex me, aut bonus esse non poteris nisi ego fuero. Senti de Augustino quidquid libet : sola me in oculis Dei conscientia non accuset. Quod enim ait Apostolus : « Mihi minimum est, ut a vobis judicer, aut ab humano die[1]. » Ego autem vicem tibi non rependam, ut de tua mente aliquid existimare in malam partem audeam, quod intueri non valeo. Nec dico quod me subdole lacerare volueris : sed tantum de te opinor, quantum de te indicas verbis. Quamobrem etsi non bona de me suspicatus sis, quod carnali timore alicujus incommoditatis quæ de vestra societate mihi accidere poterat, hæresim Manichæorum reliquerim, vel cupiditate honoris quem in catholica adeptus sum : tamen non de te vicissim male sentiens, credo esse benevolam suspicionem tuam, et hoc non criminandi causa, sed corrigendi studio scripsisse te existimo. Si autem mihi accommodares credendi benevolentiam, quoniam latebras animi mei arguis, quas utique promere ad oculos tuos et demonstrare non possum, facile de ipso mutares sententiam, et nolles amplius temere affirmare quod nescis.

II. Ego enim fateor, timore Manichæos deserui, sed timore illorum verborum quæ per apostolum Paulum prolata sunt : « Spiritus, inquit, manifeste dicit, quia in » novissimis temporibus recedent quidam a fide, atten» dentes spiritibus seductoribus et doctrinis dæmoniorum » in hypocrisi mendaciloquorum, cauteriatam habentes » conscientiam suam, prohibentes nubere, abstinentes a » cibis quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum » actione fidelibus, et iis qui cognoverunt veritatem. Om» nis enim creatura Dei bona est, et nihil abjiciendum » quod cum gratiarum actione percipitur[2]. » Quibus ver-

[1] I Cor. IV, 3. — [2] I Tim. IV, 1-4.

bis etsi alios fortasse hæreticos, tamen maxime Manichæos breviter aperteque descripsit. Hoc ergo timore, cum in puerili ingenio saperem, me ab illa societate divulsi : amore quoque honoris arsisse me fateor, ut inde discederem ; sed illius honoris de quo idem dicit Apostolus : « Gloria autem et honor et pax omni operanti bonum[1]. » Quis autem operari bonum conabitur, qui non in voluntate mutabili, sed in natura incommutabili malum esse putaverit ? Unde et ipse Dominus, eis qui bona se loqui arbitrabantur cum essent mali : « Aut facite, inquit, arbo- » rem bonam et fructum ejus bonum, aut facite arborem » malam et fructum ejus malum[2]. » Malis vero jam mutatis in bonum Apostolus ait : « Fuistis enim aliquando te- » nebræ, nunc autem lux in Domino[3]. » Sed si non vis mihi de animo meo credere, existima ut libet, tantum de ipsa veritate cave quid sentias : « Tentatio te non appre- » hendat nisi humana[4]. » Humanus enim error est, ut id factum esse in animo meo credas, quod fieri potuit, etiam si non est factum : cum vero sacrilegam, et non solum falsissimam, sed etiam fallacissimam fabulam persicam, non de quolibet homine, sed de summo Deo, mendaciis contaminatissimis contextam atque confictam putas esse veritatem ; non est hoc modo prætereundum, neque tanta mors animæ contemnenda. Est enim quod tecum agi possit : quia non sicut de animo meo nihil amplius possum dicere, nisi ut credas mihi ; quod si nolueris, non invenio quid faciam : ita etiam cum de ipsa luce animorum, quam rationales mentes quanto puriores, tanto tranquillius intuentur, falsum aliquid existimas, non tibi potest, si patienter audias, demontrari quam sit remotissimum a veritate quod sentis. Sicut enim sensum oculi tui sentire

[1] Rom. II, 10. — [2] Matth. XII, 33. — [3] Ephes. V, 8. — [4] I Cor. X, 13.

non possum, nec tu mei, sed tantummodo nobis de hac re credere vel non credere possumus; illam vero speciem quæ utriusque nostrum oculis visibilis subjacet, invicem nobis valemus ostendere : sic de affectionibus animorum nostrorum quas proprias habemus, credamus nobis, si placet : si autem non placet, non credamus : rationem autem veritatis, quæ nec mea nec tua est, sed utrique nostrum ad contemplandum proposita, sine pervicaciæ caligine, serenatis mentibus pariter attendamus.

III. Nec alia documenta tibi proferam, quibus Manichæi error apparet, quam ex epistola tua : « Scribis habere te et agere gratias ineffabili ac sacratissimæ majestati, ejusque primogenito omnium luminum regi, Jesu Christo. » Dic mihi quorum luminum sit rex Jesus Christus? Eorum-ne quæ fecit, an eorum quæ genuit? Nos enim dicimus Deum Patrem genuisse Filium æqualem sibi, creasse autem per eum, hoc est, condidisse ac fecisse creaturam inferiorem, quæ utique non est quod est ille qui fecit et per quem fecit. Itaque quoniam per eum fecit sæcula, recte ab Apostolo dictus est Rex sæculorum[1], tanquam superior inferiorum, et regendi potens, regens ea quæ regimine indigeant. Tu autem cum Jesum Christum regem luminum appellas : si genuit ea, cur non sunt æqualia generanti? si autem dicis æqualia, quomodo rex eorum est, cum regem necesse sit regere, nec ullo pacto fieri possit ut sint ea quæ reguntur ei a quo reguntur æqualia? Quod si non genuit, sed fecit hæc lumina, quæro unde fecerit? Si de se ipso propagavit, cur ergo inferiora sunt? cur degeneraverunt? Si autem non de se ipso, dic unde? An forte nec fecit nec genuit lumina quibus regnat? Habent ergo originem propriam atque naturam, sed profecto invalidiorem, ut a potentiore vicino vel patiantur se regi vel

[1] Tim. 1, 17.

cupiant. Nonne cognoscis, si ita est, excepta gente tenebrarum jam duas esse naturas, alteram alterius egere auxilio, sed neutram ex alterius pendere principio? Hanc profecto opinionem tu repudiabis, quoniam Manichæo maxime adversa est, qui non duas naturas regem luminum et lumina quæ reguntur, sed duas naturas regnum luminum et regnum tenebrarum persuadere conatur. Refugies igitur ad id, ut genita dicas hæc lumina : ubi cum quæsiero, cur infirmiora sint, contendere fortasse tentabis æqualia. Sed cum retulero : Quæ causa est ut regantur? Negabis regi. Hinc respondebo : Cur habent regem? Ubi non video quid restet ingenuitati tuæ, nisi ut te pœniteat tale ostium posuisse in epistola tua, per quod tu ipse exire non possis. Sed etiam cum te pœnituerit et dixeris, non ideo Manichæum victum putari oportere, quod tu aliquid in litteris tuis incautius posuisti; innumerabilibus locis de libris Manichæi recitabo : Regnum lucis ab eo vocari, quod regno tenebrarum naturaliter constituit esse contrarium, nec regnum, sed regna ; quandoquidem in ipsa epistola ruinosi Fundamenti cum de Deo Patre loqueretur : « Nullo, inquit, in regnis ejus aut indigente, aut infirmo constituto. » Ubi autem regna sunt, quis tam cæcus est qui non intelligat, æquales reges iis quibus regnant, omnino esse non posse? Quid igitur tam vicinum, si velis advertere, et tam conveniens honestati pectoris tui, quam ut te non pœniteat illud in epistola posuisse? Est enim verissime Jesus Christus rex luminum, nullo modo sibi æqualium, sed subjectorum, et eorum rector beatorum. Pœniteat autem te potius fuisse Manichæum, cujus omnes deceptorias machinationes veridica frons epistolæ tuæ uno ictu arietante subverterit. Quia enim Christus luminum rex est, nec de se ipso genuit inferiora quibus rex esset; nec ea vicina sibi quibus regnaret assumpsit, quæ nec

genuerit ipse nec fecerit, ne sint duo genera boni, quorum neutrum sit ex altero; sed nec unum indigens altero, quod a tramite veritatis alienum est : restat ut ea lumina quibus regnat, quæ utique bona sunt, quia inferiora sunt, non genuerit; quia propria sunt, non usurpaverit; sed fecerit et condiderit Deus.

IV. Si volueris quærere unde fecerit, et imaginari cœperis adjutorium materiæ quam ipse non fecit, ut ibi non videatur Omnipotens facere quod vellet, nisi eum aliqua res, quam non fecerat, adjuvaret, rursus inexplicabiles caligines erroris patieris. Sed dicta prophetica sobrio captu intelligentiæ sublimi atque ineffabili majestati aptissime adjungente : « Ipse dixit, et facta sunt; ipse » mandavit, et creata sunt [1] : » ita videbis quomodo dicatur in catholica fide, quod Deus de nihilo fecerit omnia bona valde [2]. Si enim de aliquo fecit, utique aut de se ipso, aut non de se ipso : sed si de se ipso; non ergo fecit, sed genuit : cur igitur inferiora genuit? Nam eorum nisi inferiora essent, rex esse non posset. Si non de se ipso; non utique de aliquo quod ipse non fecit : alioquin de alieno fecit, et erat jam bonum quod ipse non fecerat, unde sibi regnum statueret. Quod si ita est, incipit non esse bonorum operum creator; quia erat bonum quod ipse non creaverat : non enim de malo alieno lumina quibus regnaret efficeret. Relinquitur itaque. ut si de re aliqua fecit, de illa fecerit quam ipse jam fecerat.

V. Ita fit ut primas origines condendarum rerum de nihilo Deum fecisse fateamur : nisi quia forte ineffabilis ac sacratissimæ majestatis primogenitum Jesum Christum esse dixisti, non secundum susceptionem hominis, in qua per adoptionem vocatos [3], sicut Apostolus dicit, et sicut catholica credit fides, fratres habere dignatus est quibus

[1] Psal. CXLVIII, 5. — [2] Gen. I, 21. — [3] Rom. VIII, 29.

esset primogenitus; sed potius secundum ipsam divinitatis excellentiam vis eum primogenitum intelligi, ut illa lumina in quibus regnat fratres ejus sint; non facti a Patre per ipsum, sed geniti a Patre post ipsum; ut sint ipsi postgeniti, ille primogenitus, omnes tamen de propria Patris eademque substantia. Quod si ita credis, primum contradicis Evangelio, ubi etiam Unigenitus dictus est: « Et vi» dimus, inquit, gloriam ejus tanquam Unigeniti a Patre[1]:» quando[2] nullo modo verum diceretur, si sempiterna quoque virtus ejus ac divinitas, qua consubstantialis est Patri et est ante omnem creaturam, ex eadem substantia fratres haberet. Itaque cum et unigenitum et primogenitum eum divina testentur Eloquia; unigenitum, quia sine fratribus; primogenitum, quia cum fratribus: non invenies quomodo utrumque de illo secundum eamdem naturam divinitatis intelligas. Fides vero catholica quæ inter creatorem creaturamque distinguit, nullam patitur in his duobus nominibus intelligendi difficultatem, unigenitum eum accipiens secundum id quod scriptum est: « In principio erat Ver» bum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum[3]:» primogenitum autem universæ creaturæ, secundum id quod Apostolus ait: « Ut sit ipse primogenitus in multis » fratribus[4];» quos ei Pater ad fraternam societatem, non æqualitate substantiæ, sed adoptione gratiæ generavit. Lege itaque Scripturas, nusquam invenies de Christo dictum, quod adoptione sit filius Dei. De nobis autem sæpissime legitur: « Accepistis spiritum adoptionis filiorum[5]: » Adoptionem expectantes redemptionem corporis nostri[6]: » Ut adoptionem filiorum recipiamus[7]. Prædestinavit nos » in adoptionem filiorum: Gens sancta, populus in adop» tionem[8]. Vocavit vos per Evangelium nostrum in adop-

[1] Joan. I, 14. — [2] *Forte* quod. — [3] Joan. I, 1. — [4] Coloss. I, 18. — [5] Rom. VIII, 15. — [6] Ibid. 23. — [7] Gal. IV, 5. — [8] I Petr. II, 9.

» tionem gloriæ Domini nostri Jesu Christi[1] : » et si qua talia recordanti vel legenti occurrerint. Aliud est enim per Patris excellentiam esse unicum Filium Dei, aliud per misericordem gratiam accipere potestatem filios Dei fieri credentes in eum. « Dedit eis, inquit, potestatem filios » Dei fieri[2]. » Non ergo erant natura, cum potestatem ut fierent acceperunt credendo in ipsum : cui unico « Non » pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum[3]; ut apud se unigenitum, ad nos primogenitum faceret. Ex illo igitur quod unigenitus est, non ex carne, non ex sanguine, non ex voluntate viri, neque ex volunte carnis, sed ex Deo natus est[4] : ex illo autem quod primogenitus in Ecclesia fratribus factus est : « Verbum caro factum est, et habi- » vit in nobis[5]. » Nos quoque in quantum naturaliter filii iræ fuimus[6], hoc est, vindictæ filii, vinculo mortalitatis obstricti, quamvis illo creante atque instituente, qui procul dubio a summis usque ad ima, omnia in mensura, et numero, et pondere disponit et format[7], tamen ex carne et sanguine et ex voluntate carnis nati sumus : in quantum autem accepimus potestatem filii Dei fieri, nec nos ex carne et sanguine, aut ex voluntate viri, aut ex voluntate carnis, sed ex Deo[8], non quidem coæquante natura, sed adoptante gratia nascimur.

VI. Deinde si jam concederem non esse unicum Patri Jesum Christum, secundum ejusdem substantiæ divinitatem, sed habere fratres post se natos quibus esset primogenitus, quomodo rex eorum esse posset? Quæso te, an auderes dicere eo fortiorem natum esse, quo priorem? Puderet certe ita sentire. Non autem ita sentis : quid igitur sentis? Leni animum tuum, et placabilem te redde considerandæ sine pertinacia veritati. Hoc enim etiam abs te

[1] Ephes. I, 5. — [2] Joan. I, 12. — [3] Rom. VIII, 32. — [4] Joan, I, 13. — [5] Ibid. 15. — [6] Ephes. II, 3. — [7] Sap. XI, 21. — [8] Joan. I, 12.

requiram, quomodo intelligas primogenitum Jesum Christum in illa divina atque optima æternaque substantia: utrum tempore primus est genitus, ut posteriores natos in illo regno intelligamus quibus est primogenitus, neque possimus dicere quot horis vel diebus, mensibusque aut annis major sit, qui ortus est prior; sed tamen aliquo intervallo atque spatio temporali has generationes discretas esse cogitemus: an vero non tempore, sed ipsa excellentia sublimioris utique majestatis, qua etiam rex esse fratribus luminibus meruit, primogenitum accipiamus, tanquam in aliquo genitum principatu? Si responderis eum tempore fratribus priorem esse atque majorem, ut jam ex hoc ei regnum in fratres delatum esse contendas, quod eos nascendo præcesserit, et aliquando ipse fuerit, cum illi nondum essent: quid dicis, frater? Ita-ne præcipitabis cor tuum in hoc impietatis abruptum, ut existimes in illam divinam summamque naturam mutabilitatem temporis cadere, et credas ibi aliquid existere, quod ante non fuerit? An quia oportebat inde adversus tenebrarum gentem lumina progredi, progressiones ipsas generationes vocas, quas temporaliter factas putas, ut temporaliter pugnaretur? Non ergo poterat unum lumen sufficere, quod totum illud bellicum negotium divina virtute perageret. Aut si multis opus erat, hoc-ne in spiritualibus sentiendum est, ut angustum arbitremur aditum fuisse, qua simul exire non possent, ut ex eo quod unus e fratribus prior exisset, et primogenitus dici et rex fieri cæteris mereretur? Nolo minutatim singula persequi, ne ingenio tuo valenti ex paucis cuncta conspicere, nimis onerosus sim. Erige igitur aciem mentis, nebulas contentionis absterge. Video profecto neque secundum loca, neque secundum tempora, motus, progressus, exortus, occasus, ullasve conversiones fieri posse, nisi in creatura mutabili: quæ tamen nisi esset

ex artifice et conditore Deo, non dixisset Apostolus : « Et » coluerunt, et servierunt creaturæ potius quam Creatori, » qui est benedictus in sæcula[1]. »

VII. In hac enim sententia maxime duo sunt necessaria, quæ mecum intuearis peto : unum, quia si creatura aliena esset a Deo, non ejus creator Deus ab Apostolo diceretur : alterum, quia si unius ejusdemque substantiæ Creator et creatura esset, non reprehenderentur quia servierunt creaturæ potius quam Creatori; quoniam cuicumque servissent, ab eadem natura atque substantia non recessissent. Quomodo enim nemo potest servire Filio qui non serviat et Patri, quia utriusque est una substantia : sic nemo potest servire creaturæ nisi serviens Creatori, si esset utriusque una substantia. Unde si jam discernis et sapis, plurimum attenderes esse inter Creatorem et creaturam : atque oportet intelligas prolem Creatoris non esse creaturam : nam si esset, non esset inferior, sed æqualis ejusdemque substantiæ : ac per hoc quisquis coleret eique serviret, simul etiam Creatori ejus et Patri cultum servitutemque præberet. Cum vero reprehenduntur ab Apostolo, et detestabiles habentur qui coluerunt et servierunt creaturæ potius quam Creatori, satis ostenditur illius et hujus diversas esse substantias. Sicut enim non potest videri, hoc est, intelligi Filius, nisi in ipso intelligatur et Pater; ipse enim dicit : » Qui me vidit, vidit et Patrem[2] : sic non potest coli Filius, nisi in eo colatur et Pater. Et ideo si creatura Filius esset, non coleretur sine Creatore, neque damnarentur qui creaturam potius quam Creatorem coluerunt. Perspicis itaque jam, ut arbitror, non tibi congruere ut dicas primogenitum secretissimæ atque ineffabilis majestatis, et omnium luminum regem Jesum Christum, nisi Manichæus esse destiteris, ut creaturam a Creatore discernas, ut Jesus

[1] Rom. I, 25. — [2] Joan. XIV, 9.

Christus et unigenitus sit secundum id quod Verbum Dei est[1], Deus apud Deum pariter incommutabilis et pariter æternus, non rapinam arbitrans esse æqualis Deo[2], et primogenitus omnis creaturæ, secundum id quod in ipso condita sunt omnia, in cœlis et in terra, visibilia et invisibilia. Agnoscis enim, ut opinor, verba Apostoli ad Colossenses[3].

VIII. Quapropter cum abs te quæro, unde sit facta universa creatura, quamvis in suo genere bona, Creatore tamen inferior, atque illo incommutabili permanente ipsa mutabilis : non invenies quid respondeas, nisi de nihilo factam esse fatearis. Et ideo potest vergere ad nihilum, quando peccat illa creatura, et portio quæ potest peccare, non ut nihil sit, sed ut minus vigeat, minusque firma sit. Nam minus vigere et minus valere, si omnino perducas ad ultimum, remanet nihil. Diligit ergo sponte vanitatem, cum deserta soliditate veritatis opinabilia sequitur, id est, mutabilia. Cum autem inde meritas pœnas luit, subjicitur non sponte vanitati, sicut subjecta est in homine peccante. Hinc enim ait Apostolus : « Omnis creatura vanitati » subjecta est, non sponte[4] : » quia et in homine omnis est. Inest quippe homini et invisibile quid secundum animum, et visibile secundum corpus : omnis autem creatura partim est visibilis, partim invisibilis : nec tamen omnis in pecore, cui mens intellectualis non inest. In spem sane subjectam esse dicit, propter misericordiam liberantis per remissionem peccatorum et adoptionem gratiæ. Tu vero si fateri nolueris a Patre per Filium in bonitate Spiritus sancti, quæ Trinitas consubstantialis et æterna et incommutabilis semper manet, de nihilo factam esse creaturam, bonam quidem, sed tamen imparem Creatori atque mutabilem, cogeris utique sacrilegia dicere, ut aliquid Deus

[1] Joan. I, 14. — [2] Philip. II, 6. — [3] Coloss. I, 28. — [4] Rom. VIII, 20.

de se ipso genuerit quod non sit æquale gignenti, et possit subjici vanitati. Aut si æquale dixeris, erit utrumque mutabile. Quæ major impietas, quam ista credere ac dicere, et malle perversa opinione Deum in deterius, quam correcta ratione se ipsum in melius commutare? Si autem timueris dicere mutabilem Deum, quia revera magna est et apertissima impietas; dixeris etiam creaturam esse incommutabilem, ut eam parem facias Creatori, et unius ejusdemque substantiæ : rursus tibi tua Epistola respondebit. Unde enim est anima illa, quam ponis in medio spirituum, « cui a principio dicis naturam suam dedisse victoriam; » eique legem conditionemque proponis, « quia si una cum spiritu virtutum fecerit, habebit cum eo vitam perpetuam, illudque possidebit regnum ad quod Dominus noster invitat; si vero ab spiritu vitiorum incipiat trahi, ac post consensum pœnitudinem gerat, habebit harum sordium indulgentiæ fontem. » His certe verbis ex epistola tua recognitis, simul etiam recognoscis mutabilem te animæ constituisse naturam. Aliquando enim consentire spiritui vitiorum, ac rursus pœnitudinem gerere, quid est aliud quam nunc in melius, nunc in deterius commutari? Et hoc te manifestissima veritas compulit dicere. Ipsa enim anima tua, si dissimulare velles, urgeret te attendere mutabilitatem suam, et toties ex quo natus es, per varias voluntates, doctrinas, obliviones, consensionesque mutata, testis sibi fieret, ac nulla extrinsecus documenta quæritaret.

IX. Nisi forte hoc te adjuvari putes, ut dicas incommutabilem esse animam, quia subjunxisti dicens : « Non enim propria voluntate peccavit, sed alterius ductu; carnis enim commixtione ducitur, non propria voluntate. » In qua sententia forte hoc vis intelligi, ut scilicet anima in natura propria sit incommutabilis, in alterius vero naturæ

commixtione mutabilis : quasi vero quæratur, cur ita sit, et non quia ita est. Jam hoc modo etiam Hectoris et Ajacis, imovero cunctorum hominum atque animantium corpora invulnerabilia dicerentur, si abesset ictus et casus, quibus eis vulnus possit infligi. Sed nimirum propterea solius Achillis corpus, sive poëtico figmento, sive aliqua occultiore vi rerum invulnerabile dictum est, quod etiam tela cum ingruerent, non penetrabatur : et ex qua parte penetrari potuit, ex hac utique invulnerabile non fuit. Sic anima si esset incommutabilis, ita nullius rei permixtione commutaretur, sicut corpus quod est invulnerabile, nullius rei contactu aut impetu vulneratur. Itaque nos quia Dei Verbum incontaminabile dicimus, etiam carne mortali et vulnerabili assumpta, ut nos et mortem et quælibet incommoda corporis contemnere doceret, natum de virgine credere non timemus : vos autem quia impia perversitate contaminabilem Filium Dei creditis, carni eum permittere formidatis; cujus tamen substantiam animæ naturam esse perhibentes, ita commixtum carni asseveratis, ut etiam in deterius commutatum non dubitetis opinari. Elige igitur quid velis : utrum Deum commutabilem dicere vel credere, ut de commutabilis Patris substantia commutabilem prolem genitam esse pariter credas; quæ quanta sit impietas, profecto sentis : an incommutabilem Deum dicere, sed tamen de substantia sua prolem genuisse mutabilem, quod nihilominus vides quam impie absurdeque dicatur : an vero ita Deum incommutabilem confiteris, ut etiam quod de substantia sua genuit, æqualiter non mutetur; pariterque sit summum ac præstantissimum bonum, ipsumque summe esse ad eumdem modum permansione inviolabili obtineat; cætera vero inferiora bona, quam creaturam vocamus, non de ipso, nam essent æqualia; sed tamen quia bona, ipse; quia non æqualia, de

nihilo fecerit : quod si credis, impius non eris, et oblivisceris Persas, et noster eris.

X. At enim ait Apostolus : « Non est nobis colluctatio » adversus carnem et sanguinem, sed adversus principa- » tus et potestates[1], » qui ad amorem proprii fastus et honoris voluntate impia declinando, animis piis reditum invideant. Sed hoc interest inter vestram opinionem et nostram fidem, quia vos eosdem principes ex sua propria quadam natura exortos, quam Deus nec genuerit nec fecerit, sed habuerit æterna vicinitate contiguam, adversus Deum belligerasse arbitramini, eique intulisse ante commixtionem boni et mali. Magnum primo necessitatis malum, quod illis substantiam suam affligendam perturbandamque, in errore commutandam atque oblivione sui penitus demergendam commiscere cogeretur, ut liberatore, correctore, emendatore, præceptore indigeret. Quod cernis quam stulte fabuloseque dicatur, quanto scelere impietatis obstringat. Nobis autem per christianam fidem persuasum est, non esse contrarium Deo qui summe est, nisi quod omnino non est : quidquid autem aliquo modo est, ab illo qui summe est habere ut quoquo modo sit, atque in suo genere bonum esse; sed alia magis esse, alia minus : atque ita omnia bona quæ a conditore Deo facta sunt, certis ac distributis gradibus ordinata partim locorum intervallis ac sedibus, sicut omnia corporalia; partim meritis naturalibus, sicut anima præponitur corpori : partim meritis præmiorum atque pœnarum, sicut anima vel attollitur ad quietem, vel doloribus subditur. Ac per hoc illi principes, contra quos habere nos colluctationem dicit Apostolus, pœnam peccatorum suorum priores patiuntur ut noceant: Nullus enim invidus ut alterum lædat, non sibi prior ipse tormento est. Nocent autem infirmioribus

[1] Ephes. VI, 12.

fortiores : nam nullus alterum superat, nisi quo est potentior : sed tamen ipsi infirmiores sunt principes iniqui in præsenti, quam si in statu pristino atque justitia permanerent. Interest autem unde sit quisque alio fortior; utrum corpore, ut equi hominibus; an animæ natura, ut rationale irrationali; an affectione animi, ut virtuosus injusto, an ordine potestatis, ut imperator milite aut provinciali. Potestas autem a summa Dei potestate omnino dari creditur; sæpe etiam deterioribus in meliores, id est, iniquis in eos qui vel jam tenent justitiam, vel ad eam tenendam pervenire nituntur : ad hoc enim datur, ut probati per patientiam manifesti fiant[1], vel sibi ad spem, vel aliis ad imitationem. « Scientes, inquit Apostolus, quoniam » tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, » probatio spem[2]. » Ex quo genere certaminis est, cum homo fidelis adversus principes et potestates prævaricatorum angelorum, et adversus spiritalia nequitiæ colluctatur[3]; cum illi accipiunt tentandi potestatem, ille præcepta tolerandi : ex quo fit, ut in re inferiore superent, in potentiore superentur : superant plerumque corpus infirmius, et mente firmiore superantur. Contra vim quippe eorum patientia pugnatur contra insidias prudentia; ut ad perniciosam consensionem nec cogendo nos flectant, nec fallendo decipiant. Quoniam vere virtus et sapientia Dei est, per quam facta sunt omnia; propterea in his quæ facta sunt, cum superiora ad inferiora declinant, ubi est omne peccatum et omne quod dicitur malum, vis imitatur virtutem, et fallacia sapientiam : cum vero ea quæ declinaverant, recurrunt et redeunt, magnanimitas virtutem, doctrina sapientiam imitatur. Ipsum etiam Deum Patrem peccantes imitantur impia superbia, justi pia liberalitate. Spiritum denique sanctum iniquorum cupiditas, rectorum

[1] I Cor. XI, 19. — [2] Rom. V, 4. — [3] Ephes. VI, 12.

charitas imitatur : utrique tamen ab imitatione Dei, a quo et per quem et in quo naturæ ipsæ factæ sunt, recedere, sed illi vitiosa, illi laudabili. Nec mirum si quando proficientes deficientesque confligunt, imitatio deficientium a proficientium imitatione superatur : illi enim elatione præcipitantur, isti humilitate consurgunt.

Si autem movet, cur mente fortiores infirmiores sint corpore : non est mirum, ut peccatorum remissione liberati, mortalitate corporis exerceantur, cujus immortalitate coronabuntur. Non enim facile supplicium devitatur, nisi ille qui eo solvitur, meritis vicerit. Unde Apostolus : « Si autem Christus in vobis, corpus quidem mortuum » est propter peccatum, spiritus autem vita est propter » justitiam. Si autem Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum » Christum ex mortuis, habitat in vobis, qui suscitavit » Jesum Christum ex mortuis vivificabit et mortalia cor» pora vestra per inhabitantem Spiritum ejus in vobis[1]. » Animus igitur mortalem propter supplicium peccati carnem gerens, si commutatus in melius, non secundum mortalem carnem vixerit; et ipsam in melius commutat, et immortale corpus habere merebitur : sed hoc in fine, quo novissima inimica destruetur mors, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem : non fabuloso illo globo vestro; sed ea mutatione de qua dicit : « Omnes resurge» mus, sed non omnes immutabimur. » Cum enim expressisset dicens : « Et mortui resurgent incorrupti, et » nos immutabimur[2] : » tunc contexendo subjunxit, ostendens qualem diceret immutationem, et ait : « Oportet » enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mor» tale hoc induere immortalitatem. » Quæstionem quippe tractabat de corpore resurgentium, quam sic posuerat. « Sed dicet aliquis : Quomodo resurgent mortui ? quo au-

[1] Rom. VIII, 10. — [2] I Cor. XV, 26.

tem corpore venient? » Lege itaque totum ipsum locum pia cura intentus, non pertinaci contentione turbatus; et ingenium tuum Deo adjuvante, nullo explanatore desiderato, nihil aliud quam id quod dico reperies : et tunc ad illud quod tractare instituerāmus animum revoca, et vide jam, si potes, non hoc me dicere, quod justi contra nihil pugnant, sed contra eas substantias quæ defecerunt non stando in veritate.

XI. Deficere autem non jam nihil est, sed ad nihilum tendere. Cum enim ea quæ magis sunt, declinant ad ea quæ minus sunt, non illa in quæ declinant, sed illa quæ declinant deficiunt, et minus esse incipiunt quam erant : non quidem ut ea sint ad quæ declinaverunt, sed pro suo genere minus. Non enim cum animus ad corpus declinat, corpus efficitur; sed tamen defectivo appetitu quodam modo corporascit : ita et angelica quædam sublimitas, cum magis delectata est suo dominatu in se ipsa, ad id quod minus est inclinavit affectum, et minus esse cœpit quam erat, et pro suo gradu tetendit ad nihilum. Quanto enim quæque res minus est, tanto vicinior nihilo est. Cum autem isti defectus voluntarie fiunt, recte reprehenduntur, et peccata nominantur. Cum autem sequuntur istas voluntarias defectiones incommoda, molestiæ, dolores, adversitates, quæ omnia contra voluntatem patimur; recte utique peccata vel suppliciis puniuntur, vel exercitationibus diluuntur. Quæ si animo sereno intueri velis, profecto desines accusare naturas, atque ipsas in crimen vocare substantias. Si quid autem de hac re copiosius explicatiusque desideras, lege tres libros nostros qui inscribuntur : De libero arbitrio, quos in Campania Nolæ poteris invenire apud Paulinum nobilem Dei famulum.

XII. Nunc vero meminisse debeo, epistolæ me tuæ, quamvis multo longiore, tamen epistola respondere. Ideo

quippe in aliis non tacui, ne ubique cogar eadem dicere. Sed promiseram ex litteris tuis tibi persuadere, quam falsa credideris, et quam vera sit fidei catholicæ assertio. Certe enim omnis inter nos discretio est, quod vos substantiam quamdam malum esse dicitis : nos vero non substantiam, sed inclinationem ab eo quod magis est, ad id quod minus est, malum esse dicimus. Audi igitur idipsum. Ponis enim in epistola, et dicis de anima, quod carnis permixtione ducatur ad peccatum, non propria voluntate : atque ibi statim, credo cum videres, si ita est, subveniendum esse ab omnipotente Deo prorsus omni animæ, nullamque omnino debere damnari, quoniam non voluntate peccaret, quo constituto everteretur sententia quam Manichæus de suppliciis animarum etiam de lucis parte venientium terribiliter personat; vigilantissime subjecisti dicens : «At si cum se ipsam cognoverit, consentiat malo, et non se armet contra inimicum, voluntate sua peccavit.» Bene quidem quod aliquando confiteris fieri posse ut sua voluntate anima peccet : sed cui tandem malo si consentiat, voluntate sua peccat ? Ei certe quod substantiam dicis esse.

XIII. At ego jam tria quædam video : tu quoque, ut opinor, mecum vides. Anima enim consentiens malo, et ipsum malum cui consentitur, duo sunt; tertia est autem ipsa consentio : non enim et hanc esse animam dicis, sed animæ. Horum igitur trium, ecce anima substantia est : malum etiam illud, cui anima consentiendo voluntarie peccat, ex vestra opinatione substantia est : quæro igitur quid sit ipsa consensio, utrum ipsam substantiam, an in substantia esse dicatis. Si enim substantiam esse dixeris, non jam duas substantias, sed tres opinaberis. An propterea duas, quod animæ consensio, qua consentit malo, ejusdem substantiæ est cujus ipsa anima? Jam ergo quæro,

mala-ne an bona sit ista consensio. Si bona est, non utique peccat anima, cum consentit malo. Non solum autem veritas clamat, sed tu quoque scribis, tunc eam voluntate peccare. Mala est igitur ista consensio, ac per hoc etiam animæ substantia; si et animæ substantia est, et utrumque una substantia. Vides-ne quo coactus es, ut animam et illud malum, non jam unam substantiam bonam, alteram malam, sed duas malas esse perhibeas? Hic fortasse conaberis consensionem culpabilem non animæ tribuere quæ consentit malo, sed ipsi malo cui consentit; ut hoc modo possint esse duæ substantiæ, una bona, altera mala, cum anima de parte boni esse dicitur; consensio vero ejus qua consentit malo, et malum ipsum cui consentit, simul ex alia parte constituitur, et anima malæ substantiæ utrumque deputatur. Quis absurdius deliraverit? Non enim anima consentit, si non est ejus consensio : ipsa autem consentit; ejus est igitur. Porro si ejus est consensio, et mala est ista consensio; ejus est hoc malum. Nam si et hoc malum illius mali est cui anima consentit, non habebat necesse hoc malum prius quam ei consentiret anima. Quale igitur bonum est anima, cujus adventu vel duplicatur illud malum, vel ut mitius dicamus, augetur?

XIV. Deinde si substantia est ista consensio, quam malam esse constat, invenimus esse in animæ potestate ut aliqua substantia mala vel sit vel non sit : quandoquidem ista consensio in animæ potestate est. Nam si non est; non ergo sua voluntate consentit. Tu autem pro hac consensione, voluntate sua peccare dixisti. Habet ergo anima, ut dixi, in potestate, ut quædam mala substantia vel sit vel non sit. Quid est autem aliud substantia quam natura? Erit ergo aliqua natura quæ nec animæ naturalis sit, quoniam si nolit, non erit; nec illi malo cui anima

voluntate consentit : non enim potestis dicere naturale malum esse gentis tenebrarum, quod ibi aliena voluntate instituitur; hoc est animæ voluntate. Cui ergo naturæ deputabitur ista natura, id est, ista consensio, si natura est quæ neque animæ, neque tenebrarum genti naturalis est, nisi ut contra Manichæum disputes, non duas, sed tres esse naturas? Quia et si aliquando fuerunt duæ, nunc tamen jam posteaquam exorta est ista consensio, tres utique factæ snnt. Quam sane tertiam, quæ nata est ex anima consentiente, et ex malo cui consentit, quasi utriusque filiam cogeris dicere : sed cum ex duabus naturis nata sit, quarum altera bona est, altera mala, quæro cur non aliquod neutrum natum sit. Sicut enim ex equo et asino quod nascitur, nec equus nec asinus est : ita quod de bona natura et mala natum est, si et ipsa natura est, nec bona nec mala esse debebat. Tu autem consensionem malam esse confiteris : dicis enim tunc animam voluntate sua peccare, dum consentit malo. An forte naturam bonam et naturam malam quasi duos sexus, masculinum et fœmininum esse arbitraris; ut quemadmodum ex masculo et fœmina non aliquid neutrum, sed aut masculus aut fœmina gignitur, sic ex bono et malo non aliquod tertium, quod nec bonum esset nec malum, sed alterum malum esse contendas natum? Quod si ita est, ubi est illa victrix animæ natura? Ita-ne separata est[1], ut non alterum bonum potius nasceretur? Deinde non vides te sexus diversos jam dicere, non naturas. Nam si inter bonum et malum naturarum esset diversitas, non oriretur ex utroque nisi aliquod tertium, quod nec bonum posset esse nec malum : aut certe sterilis esset ipsa commixtio, nec inde tertia substantia pararetur. Si enim ex illis animalibus quæ supra commemoravi, cum sibi miscentur, nihil aliud quam mulus vel mula

[1] *Forte* superata.

gignitur, quod neque hoc, neque illud sit : quanto magis ita fieri oportuit in tam magna et summa diversitate boni et mali? Aut si nulla ex eorum commixtione nova natura existeret, mala non esset; etiam si bona esse non posset. Restat igitur ut tam incredibilia deliramenta vitare nequeamus, nisi illam consensionem, quam constat malam esse atque culpabilem, fateamur non esse substantiam, sed in aliqua substantia esse dicamus.

XV. Deinde in qua substantia sit, diligentissime requiramus. Quanquam cui non manifestum sit, ut sicut suasio non sit nisi in suadente, ita consensionem non esse nisi in consentiente natura? Anima ergo cum consentit malo, ipsa substantia est, consensio vero ejus non est substantia. Jam cernis, ut arbitror, in qua substantia sit, id est, in anima esse istam consensionem profecto vides, quam consensionem peccatum esse, ac per hoc malum esse non dubitas. Ex quo jam intelligis fieri posse, ut in bona substantia, sicuti est anima, sit aliquod malum quod non est substantia, sicuti est ista consensio, ex quo malo appelletur etiam anima mala. Peccatrix enim utique mala est : peccat autem, cum consentit malo. Una igitur eademque res, id est, anima, in quantum substantia est, bona est; in quantum autem habet aliquid mali quod non est substantia, id est, consensionem istam, in tantum mala est. Non enim ex profectu, sed ex defectu habet hanc consensionem. Deficit quippe cum consentit malo, minusque jam esse, ac propterea minus valere incipit, quam valebat dum nulli consentiens in virtute consisteret; tanto utique deterior, quanto ab eo quod summe est ad id quod minus est vergit, ut ipsa etiam minus sit. Quanto autem minus est, tanto utique fit propinquior nihilo. Quod enim minus quoque fit, eo tendit ut non sit omnino : quo quamvis non perveniat ut penitus pereundo nihil sit, manifestum est

tamen quemlibet defectum exordium esse pereundi. Aperi ergo jam cordis oculos, et intuere, si potes, bonum aliquod esse quamlibet substantiam : et ideo malum esse defectum substantiæ, quia bonum est esse substantiam. Nec tamen omnem defectum esse culpabilem, sed solum voluntarium, quo anima rationalis ad ea quæ infra illam sunt condita, conditore suo deserto, declinat affectum : hoc est enim quod peccatum vocatur. Cæteri autem defectus qui non sunt voluntarii, vel pœnales sunt, ut peccata puniantur moderatrice summa atque ordinatrice justitia ; vel mensuris rerum infirmarum interveniunt, ut præcedentia succedentibus cedant, atque ita omnis temporalis pulchritudo vicibus suis atque suo genere peragatur. Sicut enim sermo peragitur quasi morientibus atque orientibus syllabis, quæ per morarum certa intervalla tenduntur, et spatiis suis impletis ordinata consequentium successione decedunt, donec ad finem suum tota perducatur oratio; nec in ipsis decurrentibus sonis, sed in loquentis moderatione positum est, quantum producatur corripiaturve syllaba, vel qua specie litterarum singulæ suorum locorum momenta custodiant : cum ars ipsa quæ sermonem facit, nec sonis perstrepat, nec pervolvatur varieturque temporibus : sic ortu et occasu, decessu atque successu rerum temporalium, certis ac definitis tractibus, donec recurrat ad terminum præstitutum, temporalis pulchitudo contexitur. Quæ non ideo mala est, quia in spiritalibus creaturis possumus intelligere mirarique meliora : sed habet proprium in suo genere decus, atque insinuat bene viventibus summam Dei sapientiam, in alto secretam, supra omnes temporum metas, fabricatricem ac moderatricem suam.

XVI. Age, nunc attende illud quod dicebas malum, cui anima consentiendo voluntarie peccat, utrum substantia sit aliqua, an vero nec ibi possis accusare substantiam.

Quæro enim, quid alliciat animæ consensionem, an irruat illa cassatim, et propterea consentire dicatur, quia ejus aliqua delectatione movetur ad fruendum. Quod si ita est, non est consequens ut propterea malum dicatur, quia non recte diligitur. Si enim ostendero amari aliquid male, ubi non amati, sed amantis culpa teneatur; profecto fateberis cujusque rei speciem non esse continuo vitiosam, quia vitiose in eam consensio cupientis illabitur. Quod quantum me adjuvet, post apparebit. Sed ut ostendam quod pollicitus sum, quid potius eligam, cum me rerum copia circumfluat? Quid, inquam, potius eligam, quam id quod nos ut creaturam laudamus cœlestem, vos autem ut portionem ipsius Creatoris adoratis? Quid enim inter cuncta visibilia isto sole præclarius? At si quisquam ejus lucem immoderatius concupiscat, infert[1] suis oculis bella jurgiorum, si aliquam potestatem nanctus qua possit implere quod appetit, domos eorum oppositas suis fenestris apertis intuetur, quominus sol penetralia ejus cœlo apertiore perfundat. Numquid ergo solis est vitium, quia ille lucem istam sic dilexit, ut eam luci justitiæ præponere auderet, et volens lumen oculorum carnalium abundantius excipere in habitaculum corporis, januam cordis et aciem mentis contra lumen claudere æquitatis? Vides ergo amari posse rem bonam, amore non bono. Quapropter, cum tu malum dicas cui consentiendo anima peccat; ego bonum dico in genere suo, sed tale bonum cui animam quo est melior consentire non deceat. Cum enim sit ipsa corpore superior, Deumque habeat se superiorem, quamvis in ordine suo natura corporis bona sit, peccat tamen anima, et peccando fit mala, si consensionem dilectionis quam superiori Deo debet, inferiori corpori adjungat.

XVII. Quod si dicis, non eam vocare te consensionem

[1] *Forte* infert vicinus.

culpabilem, cum res illa diligitur, quæ non agit ut sibi consentiatur : sed tunc consentire animam, cum illum cui consentit aliquid suadet aut aliquid cogit : et propterea malum esse, quia ut aliquid mali committatur, suadet aut urget : secunda quæstio est, et ordine suo jamjamque etiam ipsa tractanda. Sed meminerimus hic primum peccati, de quo satis, ut arbitror, disputatum est : claruitque fieri posse, ut res aliqua in suo genere bona male diligatur, et dilectore culpato ipsa non reprehendatur. Quid enim, si tali jam dilectione peccatrix anima atque vitiosa idem peccatum alteri persuadeat, nonne et illa quæ persuadenti consentit, tali vitio depravata, quali vitio depravata illa quam sequitur? Primum ergo peccatum est, quamvis bonam creaturam Creatori in dilectione præponere : secundum autem, alterum quoque ut id faciat vel suadendo vel cogendo tentare. Nemo enim ad pravitatem vult alium perducere, qui non prior ipse depravatus est. Voluntate autem peccant, qui alios ad peccatum perducere cupiunt, vel stulta benevolentia, vel malitiosa invidentia. Quis enim filios suos nisi perverse amando monet, ut nullum lucrum turpe existiment, sed undecumque acquirant amplam pecuniam? Utique non odit eos, et tamen perniciose persuadet. Talium quippe dilectione jam ipse corruptus est, cum aurum et argentum malum non sit; quemadmodum et ille sol, de quo superius egimus; sed tamen rei bonæ dilector inordinatus in culpa sit. Invidentia vero, cum alium vult quisque peccare, honorem diligit immoderata superbia, et in eo cupit excellere, atque cæteris anteire; quem quidem videt[1] amplius et verius deferri virtutibus, ne in eo superetur, cupit alios ad iniquitatis voraginem ex æquitatis arce deponi. Hoc modo diabolus suadere aut cogere ad peccata conatur. Sed numquid ipse honor in

[1] *Forte* quem quia videt.

culpa est, quia eum diabolus perverse atque impie diligendo impius factus est? Aut ipsa ejusdem diaboli angelica substantia, quam Deus creavit, ideo mala est, quia substantia est? Sed cum ejus deserens dilectionem, et ad suam nimis conversus, ei videri cupit æqualis, superbiæ tumore dejectus est. Non ergo in quantum substantia est, sed quoniam substantia facta est, in quantum se ipsum amplius dilexit quam eum a quo factus est, malus est: et ideo malus, quia minus est quam esset, si id quod summe est dilexisset: defectus ergo malus est. Omnis ergo defectus ab eo quod est, tendit ut non sit: sicut omnis profectus ab eo quod minus est, tendit ut magis sit. Honor quippe summus, qualem pietas religiosorum exhibet, utique Deo debetur. Qui ergo amat honorem, Deum imitatur. Sed humiles animæ in illo se honorari volunt, superbi præ illo. Ad Deum autem humiles, excelsiores fiunt injustis: contra Deum vero excelsi, humiliores fiunt justis: ea scilicet dispensatione præmiorum atque pœnarum, quia illi Deum amaverunt supra se, illi pro Deo amaverunt se.

XVIII. Jam, ut arbitror, facile est tibi intelligere ex ipsius verbis Epistolæ tuæ, quibus dixisti: « Animam cum consentit malo, voluntate peccare, » nullum malum esse naturam malam, vel dilectionem naturæ malæ: sed cum omnes naturæ in suo genere bonæ sint, malum esse peccatum quod fit voluntate animæ, cum diligit pro ipso Creatore creaturam; sive suo nutu, cum sit mala; sive alterius persuasu, cum consentit malo. Et nihilominus sic quoque fit mala, consequentibus suppliciis, ut pro meritis omnia disponantur a Creatore summe bono in creatura bona; sed non summe bona, quia non eam genuit de se ipso, sed fecit ex nihilo. Tu autem constituisti duas naturas, quarum unam vis bonam esse, alteram malam; vel potius unam boni, alteram mali: nam mala natura ex bona

etiam peccando fit. Fateris tamen eam naturam, quam bonam esse dicis, malo consentiendo male facere, hoc est, voluntate peccare. At ego ambas bonas esse assero, sed unam earum male facere suadendo, aliam male facere consentiendo. Sicut autem alterius consensio non est natura, sic nec hujus suasio : sicut et ista si non consentiat, bona permanebit, integritatem naturæ suæ custodiens; sic illa si non suadeat, emendatior erit. Si vero etiam peccatum quod non suadet, nec ipsa committat; pariter erunt integræ, atque in suo genere laudabiles. Etsi enim bis illa peccat quæ et committit et suadet, illa autem semel si tantummodo ad male faciendum consentiat; tamen peccatis fiunt malæ, non natura sunt malæ. Aut si propter suasionem natura ista mala est, sic et illa propter consensionem. Sed si pejus tibi videtur esse suadere quam consentire, sit ista mala, ista pejor : non tamen tanta sit acceptio personarum, et non tam iniqua in judicando gratificatio, ut cum ambæ peccent, quamvis una gravius, altera levius, una dicatur natura mali, altera boni : ac non potius aut ambæ bonæ, sed illa melior quæ peccat minus; aut ambæ malæ, sed illa pejor quæ peccat amplius.

XIX. At enim unde est malum factum quod peccatum vocatur, si nulla est mali natura? Dic mihi unde sit illa consensio mala in ea natura, quam bonam esse concedis et prædicas. Quidquid enim patitur, ut consentiat malo, non utique pateretur, nisi pati posset. Quæro itaque unde habeat ipsum pati posse. Melior enim esset, si non haberet. Non ergo natura summi boni, qua posset esse aliquid melius. Deinde si habet in potestate vel consentire vel non consentire, non ergo victa consentit. Quæro igitur unde habeat istam consensionem malam : nulla contraria cogente natura? Si autem cogitur consentire, ita ut non sit in ejus potestate aliter facere; non ergo, ut dicebas, vo-

luntate peccat, quando non voluntate consentit. Sed ego adhuc quæro, unde in illa sit posse decipi si decipitur. Antequam enim deciperetur, nisi esset in ea ut hoc pati posset, nunquam utique pateretur. Quanquam nullo modo nisi voluntate consentit : si autem cogitur, cedere potius quam consentire dicenda est. Sed quo quolibet nomine istud appelles, quæro abs te acuto et solerti viro, et a tuo Romano ut gloriaris ingenio, unde habeat ista boni natura pati posse quod patitur, ut consentiat malo. Sicut enim in ligno antequam frangatur inest fragilitas, quæ nisi inesset, frangi omnino non posset; nec ideo non est fragile lignum, si nullus fractor accedat : sic quæro in ista natura, unde sit quædam vel fragilitas vel flexibilitas, antequam ad malam consensionem vel vi frangatur, vel suasione flectatur. Aut si mali vicinitate jam fragilitas erat, sicut solent corpora vicinæ paludis exhalatione corrumpi : jam ergo corruptibilis erat, si potuit eam vicinitatis illius contagio pestilentiosa corrumpere. Quæro igitur unde illa corruptibilitas.

Quæso attende quid loquar, et cede perspicuæ veritati : non enim quæro unde corruptio; respondebis enim a corruptore, eumdemque corruptorem nescio quem principem gentis tenebrarum esse contendis, ut etiam fabulosis tegminibus involutum evolvere ac tenere vix possit : sed quæro unde corruptibilitas etiam antequam corruptor accederet; quæ nisi esset, aut nullus existeret, aut nihil noceret cujuslibet corruptoris accessio. Cum ergo tu inveneris unde in bona natura ista corruptibilitas, antequam a natura contraria corrumpatur; aut si non vis eam dicere corrumpi, unde certe ista mutabilitas, antequam ex hostili adversitate mutaretur. Non enim non mutatur natura in deterius, quæ fit ex sapiente stulta, et quæ obliviscitur sui. Tu enim ista verba apposuisti, dicens : « Si cum se

ipsam cognoverit, consentiat malo. » Mutatur ergo in deterius cum obliviscitur, sic ut se ipsam rursus commemoratam cognoscat. Nullo autem pacto mutari potuisset, nisi antequam mutaretur, esset mutabilis : Cum ergo tu inveneris unde ista mutabilitas in substantia summi boni, antequam esset ulla boni et mali facta commixtio; profecto desines a me quærere unde sit malum. Quanquam in natura summi boni, si eam recte cogites, nullam prorsus mutabilitatem temporis inveniri, nec a se ipsa, nec alterius cujuslibet accessu possit, sicut in ea natura quam Manichæus fingit, et summe bonam esse arbitratur, vel etiam sibi credentibus persuadet. Quære atque responde, si potes, unde ista mutabilitas, quæ non inventa[1], sed prodita est, cum mora accederet? Mutari enim nec ab hoste posset, si mutari omnino non posset. Cum autem potuit, non se fuisse incommutabilem demonstravit. Hæc ergo mutabilitas cum esse in substantia summi boni, hoc est, in substantia Dei creditur, si contentiosus non es, vides quanta insipientia blasphematur. Cum vero de creatura tale aliquid dicitur, quam Deus nec genuit nec protulit de substantia sua, sed fecit ex nihilo; non de summo bono agitur, sed tamen de tali bono, quod nisi a summo, qui Deus est, non posset institui. Deus quippe summe bonus atque incommutabiliter, omnia non summe nec incommutabiliter bona, sed tamen bona fecit, ab Angelis cœlorum usque ad extremas bestias herbasque terrarum, pro sua cujusque dignitate naturæ omnia locis congruis ordinata. Verum in his rationalis creatura, cum creatori, hoc est, factori et institutori suo Deo dilectionis obedientia cohæret, naturam suam in illius æternitate, veritate, charitate custodit : cum vero eum contumaci inobedientia

[1] *Forte,* quæ non invecta, sed prodita est, cum hostis (*id est corruptor*) accederet.

deserit per suum liberum arbitrium peccatis se involvit, per illius autem justum judicium supplicio misera afficitur: et hoc est totum malum, partim quod injuste facit, partim quod juste patitur. Hoc tu a me non quæras unde sit, cum tibi jam ipse responderis, qui dixisti: « Quod cum se ipsam » cognoverit anima, si malo consenserit, voluntate sua pec» cat. » Ecce unde est malum, a propria scilicet voluntate. Non autem ista natura, sed culpa est; ac per hoc etiam contraria naturæ, cui utique nocet privando eam bono, quo beata esse posset, si peccare noluisset. Hanc tu peccati voluntatem moveri non putas in anima, nisi ex alio malo quod credis esse naturam, quam non fecerit Deus, eamque animam naturam Dei esse contendis: ac per hoc ista mali nescio quæ natura, si hanc in anima peccati[1] suadendo facit, in peccatum victus dejicitur Deus.

XX. Ecce quanta impietate, quam nefariis horrendisque blasphemiis te non vis exuere, ponendo in natura quam non fecit Deus, vitam, sensum, sermonem, modum, speciem, ordinem, et alia innumerabilia bona; et ponendo in ipsa Dei natura ante ullam commixtionem mali, ipsam mutabilitatem qua capi poterat, et cui timere cogebatur, videns magnam labem[2] ac vastitatem adversus sua sancta impendere sæcula, nisi aliquid eximium ac præclarum et virtute potens numen opponeret. Et ut quid hoc totum, nisi ut illa Dei natura atque substantia sic implicatum teneat hostem subjectum, ut peccans perferat et ligatum, nec totum evadat purgata jam victum, et ut damnata servet inclusum? Præclaram vero excusationem bellicæ necessitatis in Deo vestro invenistis, contra illud quod vobis proponitur, ut respondeatis quid factura erat Deo gens tenebrarum, si cum ea pugnare noluisset: quam si dixe-

[1] *Forte* peccati voluntatem. — [2] Ex Manichæi epistola, quam vocabant Fundamentum.

ritis aliquid fuisse nocituram, fatebimini corruptibilem et violabilem Deum; si autem dixeritis quod ei nocere non posset, quæretur a vobis : Cur ergo pugnavit? Cur substantiam suam corrumpendam atque violandam et ad peccata omnia cogendam hostibus tradidit? Contra istam ergo complexionem nunquam exire potuistis.

Magnum aliquid vobis et tutum invenisse videmini, ut respondeatis dicentes : Magna est iniquitas appetere aliena, cui Deus iniquitati præbuisset assensum, si eam gentem quæ hoc ausa fuerat, expugnare noluisset. Haberet ista responsio qualemcumque justitiæ colorem, si saltem in ipso bello natura Dei vestri se integram impollutamque servasset, et permixta hostilibus membris nihil iniquitatis vel coacta vel seducta fecisset : cum vero tantis facinoribus et flagitiis eam captivam consentire dicatis; cum denique ab illa impietate tam immani, qua etiam lumini sancto, cujus portio est, extitit inimica, nec totam perhibeatis posse purgari, unde illi merito retribuere creditis horrendi illius globi æterna supplicia : quanto satius erat inimicum hostem in sua iniquitate relinquere inania mollientem, quam tradere ei partem Dei, cujus vires hauriret, cujus decorem corruptum suæ iniquitati sociaret, quis non videat? Quis tanta obstinatione cæcetur, ut non sentiat, non attendat, quanto minore iniquitate gens tenebrarum frustra naturam invadere conaretur alienam, quam Deus invadendum et ad iniquitatem cogendam, et ad pœnam ex aliqua etiam parte damnandam traderet suam? Hoccine tandem est iniquitati consentire noluisse, et tam ingentem iniquitatem sine ulla necessitate fecisse? An erat necessitas, quod ipsum Manichæum dicere non puduit, et vos pudet? Ille quippe ait : « Vidisse Deum magnam labem ac vastitatem adversus sua sancta impendere sæcula, nisi aliquod eximium et virtute potens Numen opponeret. » Vos autem acutius

videlicet ratiocinamini, quam si Deum dixeritis ea necessitate pugnasse, ne noceret ei gens tenebrarum, violabilem et corruptibilem dicentes Deum, cui nocere aliquid posset, si pugnare noluisset. Abigite ergo et expellite a cordibus vestris et a fide vestra, etiam ipsam pugnam : totamque illam fabulam, impiarum et immundissimarum blasphemiarum horrore contextam, tandem aliquando anathemate atque damnate. Nam quale est, obsecro te, quod, ut ante dictum est, violabilem illam naturam et corruptibilem Deum dicere non timetis, ut natura Dei vestri, si fortitudinem qua non caperetur non potuit exercere, non potuerit saltem justitiam captiva servare : quod Daniel potuit, qui leones ausus est irridere[1], qui eorum a quibus captivus ductus fuerat, iniquitati etiam pietate sua nullo compulsus terrore consensit, nec in conditione corporalis servitutis æquitatem ac libertatem animi patientis et sapientis amisit. Natura vero Dei captiva ducta est, iniqua facta est, non potest tota purgari, cogitur in fine damnari. Quod malum sibi futurum si sciebat ex æternitate, illi nulla divinitas de se debebatur : si autem vel terris vel regionibus sibimet vicinitate contiguis regni lucis et gentis tenebrarum, quæ ab hominibus prudenter intelligentibus ridenda Manichæus narrat, inenarrabilia esse dixisti, et hæc a Christo appellari dexteram et sinistram : novimus sic appellare Christum dextram et sinistram, ut non corporalia loca, sed beatitudinem miseriamque sui cujusque meriti velit intelligi. Sed carnalis vestra cogitatio, adeo a locis corporalibus non recedit, ut solem istum visibilem, ac per hoc corporeum, qui contineri nisi corporali loco non potest, et Deum et partem Dei esse dicatis. Verum de his vobiscum agere stultum est; quid enim incorporeum intelligere poteritis, qui Deum incorruptibilem nondum creditis?

[1] Dan. XIV, 18.

XXI. Sed videlicet bonus amicus benigne me objurgas, Manichæos quod reliquerim, et me ad Judæorum libros contulerim. Ipsi sunt qui vestrum errorem fallaciamque suffocant : in eis quippe prophetatus est Christus, qualem Dei veritas reddidit, non qualem Manichæi vanitas finxit. Sed homo urbanissimus exagitas antiquam Scripturam, eo quod scriptum sit in Propheta : « Et fac filios de fornica- » tione, quoniam fornicabitur terra a Domino[1] : » cum audias in Evangelio : « Meretrices et publicani præcedent » vos in regnum cœlorum[2]. » Novi unde veniat indignatio tua : non enim tibi tam fornicaria displicet in fornicatione, quam quod in matrimonium commutata est, et conversa ad pudicitiam conjugalem ; ubi Deum creditis vestrum in procreando filios arctioribus carnis vinculis colligari : cui putatis parcere meretrices, quia dant operam ne concipiant, ut ab officio pariendi liberæ, libidini serviant. Fœminæ quippe conceptus apud vos carcer est et vinculum Dei. Hinc tibi etiam illud displicet : « Erunt » duo in carne una[3] : » cum hoc in Christo atque Ecclesia sancta magnum mysterium commendet Apostolus[4]. Hinc displicet : « Crescite, et multiplicamini[5] : » ne Dei vestri multiplicentur ergastula. Me autem fateor in Ecclesia catholica didicisse, sicut animam, ita et corpus, quorum alterum præditum, alterum subditum est ; ita bonum animæ ac bona corporis, non esse nisi a summo bono, a quo sunt omnia bona, sive magna, sive parva ; sive cœlestia, sive terrestria ; sive spiritalia, sive corporalia ; sive temporalia, sive sempiterna : nec ideo ista reprehendenda, quia illa præferenda.

XXII. Illud vero quod inter culpanda ponis : « Macta, » et manduca[6] : » etiam in Actibus Apostolorum spirita-

[1] Osee, I, 2. — [2] Matth. XXI, 31. — [3] Gen. II, 24. — [4] Ephes. V, 31. — [5] Gen. I, 28. — [6] Act. X, 14.

liter positum est. Verumtamen et corporaliter, non est cibus in vituperatione, sed luxus : præcipue vobis, etiam carnaliter accepta hæc sententia placere debuit, ut mactaretis carnes, ac sic carceribus fractis de misera custodia Deus vester aufugeret, et si quæ ejus ibi reliquiæ remansissent, manducando eas in officina aqualiculi purgaretis. Insultas, quod mihi doluerit sterilitas Saræ. Non plane hoc ego dolui, quia et ipsa prophetica fuit. Vestris autem sacrilegiis fabulosis congruit, non sterilitatem Saræ, sed fœcunditatem dolere; quia omnis fœminæ fœcunditas, dura est Dei calamitas : unde non mirum est, quia in vobis maxime impletur quod de talibus prædictum est : « Prohibentes nuptias[1]. » Neque enim tam concubitum, quam nuptias detestamini : quoniam in eis concubitus causa propagandi, non vitium, sed officium est : a quo immunis est continentia virorum fœminarumque sanctarum ; non quia sicut malum illud devitaverunt, sed quia melius elegerunt. Quanquam patrum et matrum, quale Abraham et Sara extiterunt, ipsum officium conjugale non ex humana societate, sed ex divina dispensatione pensandum est. Nam quia Christum in carne venire oportebat, ei carni propagandæ famulatum est conjugium Saræ, cui virginitas Mariæ.

XXIII. Unde et illud quod imperitia laudabili deridendo commemorasti : « Pone manum sub femore meo, » Abraham servo suo dixit, postulans jurisjurandi fidem. « Pone, inquit, manum sub femore meo, et jura per Deum » cœli[2]. » Servus quidem ille obediendo jurabat : sed Abraham jubendo prophetabat, Deum scilicet cœli in eam carnem esse venturum, quæ fuisset ex illo femore propagata. Vos hoc aspernamini, detestamini, abominamini, casti et mundi homines : qui Filio Dei, quem nullus contactus

[1] I Tim. IV, 3. — [2] Gen. XXIV, 2.

carnis mutare potuisset, unum virginis uterum formidatis; et Dei vivi[1] naturam mutatam atque pollutam omnium fœminarum, non hominum tantum, sed bestiarum quoque uteris implicatis; ac per hoc qui unum Patriarchæ femur horretis, quæ tandem femora, non dico Prophetarum, sed quarumlibet prostitutarum invenitis, ubi non per Deum vestrum illic tam turpiter compeditum jurare debeatis : nisi forte non quidem caste tangere humani corporis membrum, sed pudet jurare per Deum tam turpiter vinctum. Tanta illic deformitate captivo nomine pancarpi, qui in ludicris Muneribus edi solet, propter omnium generum quæ inerant bestias, exagitatis arcam Noë, quæ per omne genus animalium futuram ex omnibus gentibus figurabat Ecclesiam. Ubi te vel non advertentem vel ignorantem gratulor congruum posuisse vocabulum : πάγκαρπος enim omnis est fructus, quod in Ecclesia spiritaliter verum est : et non attendis, Noë cum suis inter illas feras, quo illæsus ingressus est, unde illæsus egressus est, quam felicior fuerit Deo vestro, qui ferina rabie gentis tenebrarum dilaniatus et devoratus est. Itaque ille non pancarpus, sed plane compartus factus est, qui omni feritate discerptus est. Luctam Jacob cum Angelo irrides[2], ubi futura cum carne Christi lucta populi Israël prophetice figurata est. Sed quomodolibet intelligas, quanto melius Deus vester cum homine luctaretur, quam victus atque captivus a dæmonum gente diriperetur. Falso Abraham, quod pudicitiam conjugis vendiderit criminaris[3] : ubi non est mentitus sororem, sed cautela humana tacuit uxorem, Deo suo committens ejus pudicitiam conservandam : qui nisi faceret quod facere posset, non in Deum fidere, sed Deum tentare judicaretur. Nec tamen respicis Deum vestrum, qui non uxorem, sed membra sua hostibus polluenda,

[1] *Forte*, vestri. — [2] Gen. XXXII, 24. — [3] Id. XII, 13, et XX, 5.

corrumpenda, turpanda, non vendidit, sed gratis dedit. Ad quem, si posset, certe optaretis, ut tam illibata rediret ab inimicis suis Dei vestri præclara natura; quam illibata viro reddita est Sara.

XXIV. Laudas mores et studia quondam mea, et quæris quis me repente mutaverit. Deinde circumloquendo commemoras antiquum hostem omnium fidelium atque sanctorum, et ipsius Domini Jesu Christi, quem vis utique diabolum intelligi. Quid ego tibi de mea mutatione respondeam, quam nisi eo modo in melius fieri crederem, non utique me, vestro errore detestato atque damnato, ad catholicam Ecclesiam fidemque conferrem. Quod utrum recte fecerim, id est, a malo in bonum mutatus sim, tu mihi ipse solvis quæstionem in eodem verbo quod posuisti mutationis meæ. Anima enim mea, si (quemadmodum dicitis) Dei natura esset; sive in melius, sicut confido; sive in deterius, sicut arguis, mutari omnino non posset: nec a se ipsa, nec a cujusquam vel alterius impulsu. Unde cum errorem istum reliqui, et elegi eam fidem, ubi Dei natura prorsus incommutabilis pie creditur, ut sapienter intelligatur: non displicet mutatio mea, nisi quibus displicet incommutabilis Deus. Est autem diabolus sanctorum adversarius, non quod adversus eos ex alterius naturæ contrario principio consurgat inimicus, sed quia eis invidet honorem cœlestem, unde est ipse dejectus. Mutatus enim ipse, alios mutare molitur. Nam sicut a vobis Persicæ illius fabulæ prolixitate describitur, si non mutatus alios mutat, profecto major et victor est: si autem, sicut affirmatis, sanctæ lucis; non inimicus Dei est, sed amicus, et illis melior quos decipit, qui eos lumini sancto inimicos, qui est ipse amicus, efficit? Ideo quippe dicit Manichæus, æterno supplicio animas in illo horribili globo damnandas, « quod errare se a priori lucida sua natura

passæ sunt, et inimicæ luminis tunc extiterunt: » cum ipsam mentem gentis tenebrarum, tenendæ apud se lucis amore flagrantem animalium corpora creare contendat, Ab his ergo vanissimis sacrilegisque figmentis te cura ut eripias, mutandus in melius illius adjutorio, qui nec in melius nec in deterius commutatur.

XXV. « Evasimus, inquis, quia spiritalem secuti sumus Salvatorem. Nam illius tantum erupit audacia, ut si noster Dominus carnalis foret, omnis nostra fuisset spes amputata. » Si hoc propterea dicis, quia Christum carnem habuisse non creditis; in Manichæo spem ponere non debetis, quem de masculo et fœmina procreatum, sicut cæteros homines carnem habuisse conceditis. Cur ergo in illo tantam spem ponitis? Nam in hac ipsa epistola tua, cum me terreres, ipse dixisti: « Quis igitur tibi patronus erit ante justum tribunal judicis, cum et de sermone et de opere cœperis te teste convinci? Persa quem incusasti, non aderit. Hoc excepto, quis te flentem consolabitur? quis Punicum salvabit? » Consolatorem igitur et salvatorem. Manichæo excepto, nullum esse posse dixisti. Quomodo ergo, cum de Christi passionibus ageres, evasisse vos dixisti, quod spiritalem secuti estis Salvatorem, ne scilicet eum posset in carne constitutum inimicus occidere? Ergo Manichæum vestrum si occidit inimicus, in quo carnem invenit, ut jam vester esse salvator posset, et quomodo dicis: « Hoc excepto, quis te flentem consolabitur? quis Punicum salvabit? » Vides quid [1] sit in hæresi et in doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi mendaciloquorum. Veracem Manichæum de Christo vis esse fallaci; ut si Christus in ostendenda carne, morte [2], resurrectione, locis denique vulnerum atque clavorum, quæ dubitantibus discipulis demonstravit [3], totum fallaciter ac mendaciter gessit, tunc

[1] *Forte* quod sis. — [2] Tim. IV, 2. — [3] Joan. XX, 20.

Manichæus de Christo verum dixerit : si autem Christus veram carnem, et ideo veram mortem, veram resurrectionem, veras cicatrices ostendit, tunc Manichæus de Christo mentitus sit. Ac per hoc id interest in hac causa inter me atque te, quod tu elegisti veracem credere Manichæum, Christum credendo fallacem : ego autem Manichæum potius, sicut de aliis rebus, ita de Christo, quam Christum de aliqua re, (quanto magis de illa, ubi spem credentium maxime posuit, hoc est, de sua passione et resurrectione,) mentitum ? Nam qui dicit : Quando Christus post illam, quæ mors ejus putata est, apparuit Discipulis hæsitantibus, et spiritum se videre putantibus, quando dixit : « Tangite manus meas et pedes, et videte, quia spiritus » carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere[1] : » quando uni eorum minime credenti : « Mitte, inquit, di- » gitos in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis[2] : » totum hoc non veraciter ostendebat, sed mendaciter. Qui hoc, inquam, dicit, non prædicator, sed accusator est Christi. Sed, inquis, Christum prædicat Manichæus ejusque se dicit apostolum. Hinc potius detestandus atque fugiendus est. Nam hæc accusando diceret, se saltem jactaret amatorem veritatis arguendo alterius falsitatem : nunc vero nesciens incautusque se prodit, satisque demonstrat diligenter intuentibus, quid agat ipse, quid diligat, laudando ac prædicando mentientem. Fuge itaque, amice, tantam pestem, ne te, quod fieri non potest, fallendo velit fidelem facere Manichæus : qualem vult videri a Christo esse factum illum Discipulum cui dixit : « Mitte digitos in latus » meum, et noli esse incredulus, sed fidelis. » Sicut enim sapit dulcissima veritas, quid aliud Discipulo Christus dixit, nisi, Tange quod gesto, tange quod gessi, tange veram carnem, tange verorum vestigia vulnerum, tange vera loca

[1] Luc. XXIV, 39. — [2] Joan. XX, 27.

clavorum, et credendo veris noli esse credulus, sed fidelis? Sicut autem desipit Manichæi sacrilega vanitas, quid aliud dixit Discipulo Christus, nisi : Tange quod simulo, tange quod fallo; nisi, tange falsam carnem, tange falsorum fallacia vulnerum loca, et noli esse incredulus meis mendacibus membris, ut credendo falsis possis esse fidelis Tales fideles habet Manichæus, omnis doctrinæ dæmoniorum mendaciloquorum.

XXVI. Fuge ista, obsecro, non te decipiat species paucitatis, quoniam ipse Dominus dixit angustam viam esse paucorum. Inter paucos vis esse, sed pessimos. Nam verum est quod pauci sunt omni modo innocentes, sed in ipsis nocentibus pauciores sunt homicidæ quam fures, pauciores sunt incestatores quam adulteri : denique etiam ipsæ antiquorum vel fabulæ vel historiæ pauciores habent Medeas et Phædras, quam facinorum aliorum flagitiorumque mulieres; pauciores Ochos et Busirides, quam impietatum aliarum et scelerum viros. Vide ergo, ne forte apud vos nimius horror impietatis faciat meritum paucitatis. Talia quippe ibi leguntur, dicuntur, creduntur, ut in illum errorem magis aliquos quam paucos irruere, vel illic remanere, mirandum sit. Sanctorum autem paucitas, quorum angusta via est, in comparatione ponitur multitudinis peccatorum : quæ quidem paucitas in multo majore numero palearum latet[1]; sed in ipsa area catholicæ Ecclesiæ est nunc congreganda et trituranda, in fine autem ventilanda atque purganda : ad quam te oportet conferas, si fideliter fidelis esse desideras, ne fidendo falsis (sicut scriptum est) ventos pascas[2], id est, immundis spiritibus esca fias. Si enim Paulus apostolus, quem commemoras, non sapientum Veteris Testamenti Scripturas totamque illam propheticam dispensationem dictorum atque facto-

[1] Matth. III, 11. — [2] Osee, XII, 1.

rum, sed carnalem Judaïcæ propaginis excellentiam, et pro Synagogis paternæ gentis errantibus et Christum non agnoscentibus, zelum persequendi Christianos, quo tanquam laudabili accendebatur, et justitiam quæ ex lege est, qua Judæi, non ibi intellecta Dei gratia, superbe gloriantur, damna et stercora deputavit, ut Christum lucrifaceret[1] : quanto magis tu Scripturas illas nefandarum blasphemiarum plenissimas, ubi natura veritatis, natura summi boni, natura Dei toties mutabilis, toties victa, toties corrupta, et ex parte inexplicabiliter inquinata atque ab ipsa veritate in fine damnanda describitur, non sicut stercora, sed sicut venena debes abjicere, et ad Ecclesiam catholicam, quæ sicut tanto ante prophetata, ita suo tempore revelata est, finita contentione transire?

Quod ideo tibi loquor, quia mens tua nec natura mali est, quæ omnino nulla est; nec natura Dei, alioquin incommutabili frustra loquerer : sed quoniam mutata est deserendo Deum, et ipsa mutatio ejus malum est; mutetur conversa ad incommutabile bonum, in adjutorio ipsius incommutabilis boni; et talis ejus mutatio erit a malo liberatio. Hanc admonitionem si spernis, duas adhuc credens esse naturas, unam mutabilem boni, quæ malo permixta potuit injustitiæ consentire, alteram incommutabilem mali, quæ nec bono mixta potuit consentire justitiæ, proximam illam pudendam fabulam garris execrabiles turpesque blasphemias in fornicatione prurientium aurium seminantem, ut sis in eorum grege, de quibus prædictum est, quod « erit tempus, quando sanam doctrinam non » non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi » magistros prurientes auribus, et a veritate quidem audi» tum suum avertentes, ad fabulas autem convertentur[2]. » Si autem hanc admonitionem prudenter accipis, conversus

[1] Philip. III, 9. — [2] 2 Tim. IV, 3.

ad incommutabilem Deum, mutatione laudabili fies in eis, de quibus dicit Apostolus : « Fuistis aliquando tenebræ, » nunc autem lux in Domino [1]. » Quod nec Dei uaturæ dici posset, quia nunquam fuit mala et digna isto nomine tenebrarum ; nec naturæ mali ; quæ si esset, nunquam posset mutari, nec lux fieri : sed recte ac veraciter hoc dictum est ei naturæ, quæ incommutabilis non est, sed deserto incommutabili lumine, a quo facta est, obtenebratur in se ; ad illud autem conversa fit lux, non in se, sed in Domino. Non enim a se ipsa, quoniam non est lumen verum, sed illuminata lucet, ab illo, de quo dictum est : « Erat lumen verum , quod illuminat omnem hominem » venientem in hunc mundum [2]. » Hoc crede, hoc intellige, hoc tene, si vis esse bonus participatione incommutabilis boni, quod non potes esse per te : quod nec amittere, si incommutabiliter hoc esses ; nec recipere posses, si incommutabiliter hoc non esses.

[1] Éphes. v, 8. — [2] Joan. I, 9.

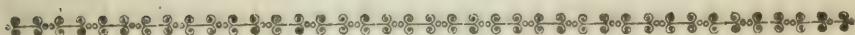
S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

CONTRA ADVERSARIUM

LEGIS ET PROPHETARUM

LIBRI II[1].

LIBER I.

In quo Veteris Testamenti loca calumniose reprehensa vindicantur.

I. Libro[2], quem misistis, fratres dilectissimi, nescio cujus hæretici, invento, sicut scripsistis, in platea maritima, cum venalis codex ipse ferretur, et concurrentibus turbis periculosa curiositate et delectatione legeretur, ut quanto possem compendio responderem, prius quæsivi cujusnam esset erroris. Non enim soli Manichæi Legem Prophetasque condemnant; sed et Marcionistæ, et alii nonnulli quorum sectæ non ita innotuerunt populis christianis. Iste autem, cujus nomen in eodem libro non com-

[1] Scripti circiter initium anni 420. Vide Retract. lib. II, cap. 58. — [2] Vide D. Guillon. tom. XXII, pag. 132.

peri, detestatur Deum mundi fabricatorem : cum Manichæi, quamvis librum Geneseos non accipiant, atque blasphement, Deum tamen bonum fabricasse mundum, etsi ex aliena natura atque materia, confiteantur. Sed quanquam non mihi apparuerit, cujus sectæ sit iste blasphemus, defendenda est adversus ejus linguam Scriptura divina, quam maledicis disputationibus insectatur. Et quoniam quoquo modo christianum se videri cupit, unde et ex Evangelio et ex Apostolo ponit aliqua testimonia; etiam Scripturis ad Novum Testamentum pertinentibus refellendus est : ut ostendatur in reprehensione veterum inconsiderantius quam versutius insanire.

II. Ac primum, quod pius poterat religioso, quærit iste impius ore sacrilego, quomodo accipiendum sit quod scriptum est : « In principio fecit Deus cœlum et terram [1] : » quanquam non addiderit « terram, » de qua post loquitur. Quærit ergo quo principio, ejus-ne quo idem Deus esse cœpit, an ex eo quo illum esse vacuum tæduit ? cui respondetur, quia nec Deus esse cœpit, nec eum vacationis suæ tæduit; qui neque aliquando non fuit, nec cessando torpuit, nec operando laboravit : nec sine cœlo sedis indiguit, nec facto cœlo sedem tanquam finitis erroribus peregrinus invenit. Potens est enim beatissime manere in semetipso, templo autem suo quod sunt omnes sancti et Angeli, et homines, sic impertiri habitationem suam, ut illi ex ipso habeant tale bonum quo beati esse possint, non ex eis ille talem domum sine qua beatus esse non possit. Aut ergo sic intelligendum est quod scriptum est : « In principio fecit Deus cœlum et terram, » ut principium sit ex quo esse cœperunt; non enim Deo coæterna semper fuerunt, sed facta initium ex quo esse inciperent acceperunt : aut certe quia in principio sibi coæterno fecit Deus

[1] Gen. I, I.

cœlum et terram, hoc est, in unigenito Filio. Ipse est enim Sapientia, de qua dicit Apostolus : « Christum Dei » virtutem et Dei sapientiam[1]. » Et Deo qui fecit cœlum et terram, dicitur in Psalmo : « Omnia in sapientia fecisti[2]. » Aut si de Psalmo iste non vult accipere testimonium ; Apostolum audiat de Christo loquentem : « Quia in ipso » condita sunt omnia, in cœlo et in terra, visibilia et in- » visibilia[3]. »

III. Deus igitur nec cœpit esse, nec desinet : sed opera ejus quædam incipientia certo fine esse desistunt, sicut tempora et temporalia ; quædam incipientia permanebunt, sicut ipsa sanctorum hominum, quam percepturi sunt, vita æterna. Quod iste non vidit, qui putavit esse dicendum ac definiendum, nullum esse sine fine principium : nec ipsum potuit attendere numerum, cujus initium est ab uno, et finis in nullo. Nullus quippe numerus quamlibet magnus, vel dicitur, vel si dici jam non potest, cogitatur, cui non addi possit, ut major sit. Et puto quod iste, quamlibet hæresim sub nomine Christi teneat contra Christum, vitam sibi promitti in Christo, utique beatam, cujus tunc poterit esse principium, cum vitæ hujus miseræ finis fuerit. Respondeat itaque, beata illa vita, quam non negat habituram vel habere principium, utrum habitura, an non habitura sit finem ? Si dixerit habituram, quomodo se audebit dicere Christianum ? Si dixerit non habituram, ubi est quod ausus est dicere nullum esse sine fine principium ?

IV. Quærit etiam : Si mundus iste bonum aliquid est, cur non olim ex initio ab eo factum est, quod melius fuit ? Quasi se ipso aliquid melius Deus fecerit mundum : aut ideo non debuerit hoc bonum fieri, quia non est æquale facienti. Quod autem quærit, cur non istud olim ex initio sit ? responsum habeat : Imo vero olim ex initio

[1] I Cor. I, 24. — [2] Psal. CIII, 24. — [3] Coloss. I, 16.

factum est : ex initio utique suo, non Dei, cui nullum est initium. Si autem hoc initium significari potuit, eo quod dictum est : « In principio fecit Deus[1] : » quid est quod calumniatur velut interrogans, in quo principio fecerit; cum ipse rursus quærat, cur non olim ex initio factum sit? Proinde sua verba illi replicanda sunt. Nam sicut ipse propter id quod scriptum est : « In principio fecit Deus » cœlum et terram, » argumentatur et dicit : « In principio igitur quo? ejus-ne quo idem Deus esse cœpit, an ex eo quo illum esse vacuum tæduit : » ita et nos ad id quod ait : Cur non istud olim ex initio factum est ab eo? respondeamus, et dicamus ei : Ex initio igitur quo? ejus-ne quo idem Deus esse cœpit, an ex eo quo illum esse vacuum tæduit? Hoc quippe illi displicet, quod non olim ex initio Deus fecerit cœlum, cum dicit : Cur non olim ex initio? Tanquam ex illo initio facere debuerit, ex quo est ipse qui fecit. Cur non hic timuit, ne dicendo, ex initio ex quo est ipse Deus, eum debuisse facere cœlum, diceretur ei : Habet ergo Deus initium, ac per hoc secundum sententiam tuam habebit et finem : tu enim dixisti nullum esse initium sine fine. Porro si Deus caret initio, quomodo faceret aliquid ex initio ex quo ipse est? Ac per hoc ex initio fecit illo ex quo fecit, id est, ex quo cœpit esse quod fecit. Aut ergo Deus ipsorum nihil boni unquam fecit : aut secundum istum, quodcumque boni fecit, ex illo initio fecit ex quo ipse est; et habenti initium, metuendus est finis : aut sanctæ Scripturæ verbis debet acquiescere, et intelligere Deum, qui ex nullo cœpit esse principio, fecisse cœlum in principio, vel ex quo cœlum esse cœpit, vel in Filio; qui Judæis interrogantibus, quis esset, principium se esse respondit[2].

V. Nisi forte dicturus est, aliud initium, aliud vero esse

[1] Gen. I, 1. — [2] Joan. VIII, 25.

principium. Si ergo ita esset scriptum : In initio fecit Deus cœlum et terram; nihil contra hoc iste moveretur, qui dixit : Cur non olim ex initio factum est ? quandoquidem legeret : In initio fecit Deus; non existimans impium, si credatur Deus habere initium, sed non habere principium. Quod si ita est, emendetur hoc auctore Evangelium, ubi scriptum est : « In principio erat Verbum[1]. Cur enim non etiam hic iste dicat : In principio igitur quo? ejus-ne quo idem Verbum esse cœpit ? Et quia Deus erat Verbum, potest etiam sic dicere, quemadmodum in hoc libro dixit : ejus-ne quo idem Deus esse cœpit ? Dicat hic, si placet, etiam illam definitivam suam, ubi audit : « In principio » erat Verbum : » dicat etiam hic, si audet : Nullum est principium sine fine; ut ab ipsis etiam Manichæis, qui eum fortasse, quia inimicum Legi Prophetisque reperiunt, libentissime legunt, judicetur insanus. Quia vero displicet ei Deus qui fecit mundum, cur non displicet per quem factus est mundus? de Christo enim scriptum est : « In hoc » mundo erat, et mundus per eum factus est[2].

VI. Intelligat utique Deum facere bona posse, bonis autem a se factis egere non posse : unde nec faciendis eguit, qui factis non eget. Sed summe bonus fecit omnia, sibi quidem imparia, sed tamen bona. Bonum quippe etiam non summum, imovero etiam infimum, nisi a summo bono esse non posset. Nimis autem de Deo male sentit, qui propterea bonum esse aliquid negat, quia æquale Deo non esse cognoscit. Ita enim non erit ille summum, sed infimum bonum, si quidquid eo minus est, jam non est bonum. Porro si in rebus quas condidit, ea quæ sunt prima bona valde sunt imparia Conditori, quia ille fecit, hæc facta sunt; profecto qui talibus non eguit ad augendam beatitudinem suam, multo minus inferioribus atque

[1] Joan. I, 1. — [2] Ibid. 10.

omnino infimis eguisse credendus est. Quæ tamen fecit tanquam bonorum omnium constitutor. Nam Dominus Jesus, per quem factus est mundus, non sola cœlestia, sed etiam terrestria, eorumque terrestrium quæ videntur exigua, Deum creasse et creare sic indicat, cum dicit : « Si ergo fœnum agri quod hodie est, et cras in clibanum » mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicæ fi- » dei[1] ? » Unus ergo atque idem Deus est institutor cœli et terræ, stellarum et herbarum, quidquid mensura, forma, ordine suo constat in cœlo et in terra, quidquid vivit in cœlo et in terra, quidquid sentit in cœlo et in terra, quidquid intelligit in cœlo et in terra. Quæ non solum illi a quo sunt condita, sed nec inter se esse oportebat æqualia : et ideo sunt omnia. Nam si essent æqualia, unum genus bonorum esset, non omnia. Nunc vero ideo sunt omnia bona, quia sunt aliis alia meliora, et bonitas inferiorum addit laudibus meliorum : et in rerum bonarum inæqualitate ipsa est jucunda gradatio, ubi minorum comparatio ampliorum est commendatio.

VII. Ea vero quæ dicuntur mala, aut vitia sunt rerum bonarum, quæ omnino extra res bonas per se ipsa alicubi esse non possunt; aut supplicia peccatorum, quæ de justitiæ pulchritudine veniunt. Sed ipsa quoque vitia testimonium perhibent bonitati naturarum. Quod enim malum est per vitium, profecto bonum est per naturam. Vitium quippe contra naturam est, quia naturæ nocet : nec noceret, nisi bonum ejus minueret. Non est ergo malum nisi privatio boni. Ac per hoc nusquam est nisi in re aliqua bona : et si non summe bona, quoniam summe bona incorruptibilis et immutabilis perseverat, ut Deus est; non tamen nisi in bona, quoniam non nocet nisi minuendo quod bonum est. Ac per hoc bona sine malis esse possunt,

[1] Matth. VI, 30.

sicut ipse Deus, et quæque superiora cœlestia : mala vero sine bonis esse non possunt. Si enim nihil nocent, mala non sunt : si autem nocent, bonum minuunt : et si amplius nocent, habent adhuc bonum quod minuant : et si totum consumunt, nihil naturæ remanebit cui noceatur : ac per hoc nec malum erit a quo noceatur, quando natura defuerit, cujus bonum nocendo minuatur.

VIII. Utrum autem aliqua natura, hoc est, substantia prorsus ad nihilum redigatur, disputatio subtilissima est. Sed fides veracissima Deo cantat : « Mutabis ea, et mutabuntur, tu autem idem ipse es[1]. » Nec fecit igitur, nec regit mutabilia bona, nisi immutabile bonum, quod est Deus. Porro bona mutabilia propterea bona sunt, quoniam a summo bono facta sunt; propterea mutabilia, quia non de ipso, sed de nihilo facta sunt. Quamobrem et ipsa mortalia, quamvis ex aliqua parte pœnalia sint eis quibus sola immortalitas potest perfectæ beatitudinis implere mensuram; habent tamen proprium decoris locum in pulchritudine temporum : sed major quam humanus, et sensus, quo talis pulchritudo sentitur. Fides tamen illa quæ Deo suo dicit : « Omnia in mensura et numero et pondere » constituisti[2], » quamvis amore vivendi conditionem mortis exhorreat, Creatorem tamen omnium bonorum etiam de bonis mortalibus laudat. Nam iste ipse qui reprehendit, nec Deum esse credit, cujus terrena opera videt esse mortalia, eumdem sermonem suum, qui usque adeo illi placuit, ut eum litteris memoriæque mandaret, nisi vocibus ad sua quæque verba pertinentibus, et incipientibus tamen et deficientibus, implere non posset : ita pulchritudinem disputationis, qua vult persuadere, quidquid oritur et moritur bonum esse non posse, nisi orientibus et morientibus syllabis non potuit explicare. Quid

[1] Psal. CI, 27. — [2] Sap. XI, 21.

ergo mirum si in tam magna universitate naturæ est aliquod infimum bonum in ordinibus temporum, quod non permansione rerum, sicut nonnulla sublimia spiritalia, sed pro decore sui generis, imo atque terreno exortu occasuque sit pulchrum ?

IX. Quæ cum ita sint, non calumnietur dicenti Scripturæ : « Vidit Deus lucem quia bona est[1]. » Non solum enim lucem quam vocavit diem, et firmamentum quod vocavit cœlum, et solem et lunam et cætera sidera : verumetiam ligna et herbas, et in aquis ac terris quæcumque mortalia, et creavit Deus summe bonus, et vidit quia bona sunt in genere atque ordine suo. Nec timuit qui Spiritu Dei revelante scripsit hunc librum, futuros impios reprehensores, vaniloquos, et mentis seductores, primitus suæ, deinde aliorum, quos delectat blasphema loquacitas : quia et ipsos in quantum homines sunt, in quantum corpore atque anima rationali constant, in quantum membra corporis eorum suis distinguuntur officiis, et concordissima differentia in unitatem suæ pacis mirabili ordinatione consentiunt, in quantum anima eis naturali excellentia præstat atque imperat, in quantum sensus carnis quinque partitos implet ac vegetat, dissimili potentia, sociali convenientia, in quantum etiam mente atque ratione, quod bestialis anima non valet, potest sapere atque intelligere, vidit Deus quia boni sunt; et ideo creavit. Non enim tantum creatos postea vidit; sed et creandos ante prævidit : et quod perversa voluntate et cæco errore maligni sunt, non ideo vidit quod non essent creandi; prævidit enim ubi sint ordinandi : et sic eos ex eadem massa primæ prævaricationis merito damnata fecit vasa iræ[2], si usque in fidem in hac malignitate perdurant, ut prosint vasis misericordiæ, quo per eorum acumina vanitatis dili-

[1] Gen. I, 4. — [2] Rom. IX, 23.

gentius arcana veritatis inquirant. « Magna quippe opera » Domini, exquisita in omnes voluntates ejus[1]. » Quid autem mirum est, quia displicet humanæ stultitiæ quod opera sua placent divinæ sapientiæ? quid est enim aliud: « Vidit lucem quia bona est[2], » nisi quia placuit ei?

X. Sed iste vaniloquus blasphemator, qui scripsit librum sacrilegis conviciis plenum, (in quo utinam opus ejus displiceret ei, et non putaret quia bonum est, sed videret quia malum est,) videte quid dixerit: « Adeo antea nescivit, inquit, lux quid esset, ut modo eam primum videns optimam judicaret. » Ergo et Dominus Jesus quando auditis verbis Centurionis miratus est, et dixit Discipulis suis: « Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Is» raël[3], » nescivit antea fides illa quid esset, ut tunc eam primum videns optimam judicaret? An vero alius eam in corde Centurionis operabatur, quam ipse qui mirabatur? Et profecto amplius est unde possint blasphemare insipientes et infideles, quod miratus est Jesus quantamcumque hominis fidem, quam quod vidit Deus lucem quia bona est. Potest enim quisque etiam solita videre quia bona sunt, hoc est, sibi ea placita comprobare: quisquis autem miratur, profecto secundum consuetudinem qua homines loquuntur, inopinatum atque improvisum sibi esse significat quod miratur. Sed Jesus qui omnia præsciebat, quod mirandum aliis commendabat, mirando laudabat. Quid autem Deus vidit a se factum, quod non in luce, quod ipse est, prius vidit esse faciendum? Et quid tam necessario sancta Scriptura toties repeteret, quam quod vidit Deus bona esse quæ fecit, ut hinc informaretur pietas fidelium, non pro humano sensu, qui sæpe etiam bonis rebus offenditur, quarum causas atque ordinem nescit, de creatura visibili atque invisibili judicare, sed

[1] Psal. cx, 2. — [2] Gen. I, 4. — [3] Matth. VIII, 10.

laudanti Deo credere et discere? Tanto enim quisque facilius aliquid proficiendo cognoscit, quanto religiosius, antequam cognosceret, Deo credidit. Vidit ergo Deus lucem quam fecit, quia bona est, quoniam quod faciendum placebat ut fieret, factum placuit ut maneret, quantum cuique rei existendi sive manendi a tanto fabricatore fuerat constituenda mensura. Sed aliud est lux quod est Deus, aliud lux quam fecit Deus. Incomparabiliter autem melior lux ipse qui fecit, nullo modo indigeret ea luce quam fecit. Et unde iste calumniatur, cur non ista bona tam olim, quam olim est ipse, fecerit Deus; hinc potius intelligendum est, quod non ea fecerit eorum indigus, sine quibus esse in sua perfecta beatitudine potuit sine initio sempiternus. Ideo quippe istorum faciendorum causa sola Dei bonitas fuit, quia necessitas ejus ulla non fuit. Quidquid itaque iste conviciatur Deo, quod velut tunc primum lucem viderit qui fuisset lucis ignarus, quam sit insulsum et vanum videret, si lucis ipse intus aliquid haberet.

XI. Quinetiam stultitiæ scribentis assignat, quod tenebras dixerit sine initio semper fuisse, lucem vero initium sumpsisse de tenebris : quasi legerit in eo libro, cui calumniatur, tenebras sempiternas : cum scriptum sit. « In » principio fecit Deus cœlum et terram : terra autem erat » invisibilis et incomposita, et tenebræ erant super abys» sum[1]. » Ex illo ergo tenebræ esse cœperunt, ex quo confusa moles cœli esse cœpit ac terræ, antequam facta esset lux, qua illuminaretur quod sine luce fuerat tenebrosum. Quid autem inconveniens, si mundanæ materiæ fuerant tenebrosa primordia, ut accedente luce, melius quod factum est redderetur; et tanquam proficientis hominis, quod postea futurum erat, hoc modo significaretur affectio? Quanquam qui munere Dei potuerit perspicacius

[1] Gen. I, 1, 2.

ista rimari, inveniat fortasse in creatura, quæ ita facta narratur sine intervallis temporalium morarum, distinctum mirabiliter ordinem rerum. Neque enim materies omnino nihil est, de qua in libro Sapientiæ legitur : « Qui » fecisti mundum de materia informi[1]. » Non ergo quia informis dicta est, omnino nihil est : nec Deo fuit vel ipsa coæterna, tanquam a nullo facta : nec alius eam fecit, ut haberet Deus de qua faceret mundum. Absit enim ut dicatur omnipotens non potuisse facere, nisi unde faceret, inveniret. Ergo et ipsam Deus fecit. Nec mala est putanda, quia informis : sed bona est intelligenda, quia formabilis, id est, formationis capax. Quoniam si boni aliquid est forma, nonnihil est boni esse capacem boni. Sicut vox confusa est clamor sine verbis, vox vero articulata fit cum formatur in verba : est ergo illa formabilis, ista formata; illa quæ formam capit, ista quæ habet : nam quid horum unde fiat, in promptu est. Neque enim quisquam dixerit de verbis fieri sonum vocis : sed potius de voce fieri verba sonantia quis non intelligat?

XII. Nec putandus est Deus informem prius fecisse materiam, et intervallo aliquo interposito temporis formasse quod informe prius fecerat : sed sicut a loquente fiunt verba sonantia, ubi non prius vox informis post accipit formam, sed formata profertur ; ita intelligendus est Deus de materia quidem informi fecisse mundum, sed simul eam concreasse cum mundo. Non tamen inutiliter prius narratur unde aliquid fit, et postea quod inde fit? quia etsi potest utrumque simul fieri, non simul potest utrumque narrari.

XIII. Sive ergo prius nomine cœli et terræ, vel terræ invisibilis et incompositæ atque abyssi tenebrosæ, materies ipsa informis significata est rerum notarum appella-

[1] Sap. XI, 18.

tionibus; quia ipsa prorsus ignota est humanis sensibus, et vix utcumque intelligitur, cum res in deterius commutantur; tanquam ei propinquet quidque deformius, nec preveniat tamen ad illam informitatem quantulacumque vel visibilis remanens vel intelligibilis species : sive per cœlum et terram generaliter prius insinuata sit spiritalis corporalisque natura : sive aliquid aliud, quod hic salva fidei regula intelligi potest : Deum tamen verum et summum et bonum fecisse cuncta quæ cernimus, et quæ meliora non cernimus, quamvis modus quo ea fecerit comprehendi humana mente non possit, dubitare fas non est. Sed cum istis indoctis blasphematoribus Litterarum sacrarum non ea rationum subtilitate agendum est, qua ista quærenda sunt et inter pacificos Dei filios disputanda.

XIV. Sed si putat iste adversus libros Legis et Prophetarum se nosse, quod dicit se scire, summum Deum incomparabilem splendorem incomprehensibilis esse lucis : primo audire ab eo vellem, cujus lucis existimet esse splendorem summum Deum; utrum et ipsa lux Deus sit, et utrum Patrem intelligat lucem, ejusque splendorem unigenitum Filium, quem tamen confessus est summum Deum. Quod si ita sentit, approbo et laudo. Sed quod eum quem credit esse lumen de lumine, vel incomparabilem splendorem incomprehensibilis lucis, non credit esse opificem mundi, improbo et culpo : cum ibi legat : « Mundus » per eum factus est; » ubi legit : « Erat lumen verum » quod illuminat omnem hominem venientem in hunc » mundum [1]. » Improbo etiam, si nescit, magisque improbo atque detestor, si scit, et insidiatur ut decipiat nescientes in veteribus prius divinis Litteris scriptum : « Accedite ad eum, et illuminamini [2]. » Et, « Præceptum Domini » lucidum illuminans oculos [3]. » Et, « Illumina occulos

[1] Joan. I, 9 et 10. — [2] Psal. XXXIII, 6. — [3] Id. XVIII, 9.

» meos, ne unquam obdormiam in mortem[1]. » Neque enim hoc orabat homo utique mortalis, ne unquam corpore moreretur, aut corporalibus oculis somnus ne veniret optabat : sed eos utique oculos sibi illuminari petebat, de quibus Apostolus dicit : « Illuminatos oculos cordis » vestri[2]. »

XV. Porro si huic displicet, lucem initium sumpsisse de tenebris, etiam hoc enim verbis garrulæ vanitatis exagitat; eidem Apostolo hoc dicat, qui scribens ad fideles, ait : « Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Do» mino[3]. Quis enim hoc fecit, nisi ille, qui, cum tenebræ essent super abyssum, dixit : « Fiat lux, et facta est lux[4]? » Quod apertius alio loco idem Apostolus expressit, dicens : » Deus qui dixit de tenebris lumen clarescere, claruit » in cordibus nostris[5]. » Si autem hoc putat Scripturis deesse propheticis, quod Filius sit lumen de lumine, vel splendor lucis, legat quod in eisdem litteris legitur de Sapientia : « Candor est enim lucis æternæ[6]. » Aut illud in prophetico Psalmo : « Cantate Domino can» ticum novum, cantate Domino omnis terra : cantate » Domino et benedicite nomen ejus, bene nuntiate diem » ex die salutare ejus[7]. » Quis est enim dies ex die, nisi Filius lumen de lumine ? Salutare autem Dei esse Christum legat in Evangelio, dicente Simeone sene, quando illum cognovit in manibus matris, carne minimum, spiritu maximum, acceptoque in manus suas ait : « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum ver» bum tuum in pace ; quoniam viderunt oculi mei salutare » tuum[8]. »

XVI. Hic si responderit, aliam esse lucem de qua dictum est : « Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in

[1] Psal. xii, 14. — [2] Ephes. i, 18. — [3] Id. v, 8. — [4] Gen. i, 3 — [5] 2 Cor. iv, 6. — [6] Sap. vii, 26. — [7] Psal. xcv, 1. — [8] Luc. ii, 29 et 30.

» Domino[1]; » quia spiritalis lux mentis est ista, non carnis: aliam vero illam de qua scriptum est : « Dixit Deus : Fiat » lux, et facta est lux[2], quæ ad oculos pertinet corporales : primo confitebitur a luce summa, quod est ipse Deus, fieri potuisse qualemcumque infimam lucem, bonam tamen. Deinde, unde scit etiam qualis et quanta sit? postremo utrum spiritalis, an corporalis? Nisi forte fideles homines, qui quandiu sunt in corpore, peregrinantur a Domino[3], possunt jam merito ipsius fidei lux vocari, et Angeli non possunt, qui semper vident faciem Patris? Unde ergo scit, utrum talis lux primitus facta sit? Unde scit, quomodo in illa luce vespere et mane possit intelligi? Quomodo denique senario numero præsentata fuerit operibus Dei, et in ea septima requieverit Deus, unde ad istos dies nobis notissimos, qui solis circuitu revolvuntur, septenarii ipsius numeri quædam forma translata est? Sed et si lux facta est corporalis, unde novit quomodo esse potuerit ante solem et ante firmamentum, quod cœlum postea nuncupatum est, remota ab aspectibus terrenorum in superioribus partibus mundi, ut solus Deus inter illam tenebrasque divideret? Nam inter istas tenebras quæ nobis faciunt notissimam noctem, et lucem quæ nobis facit notissimum diem, luminaria nobis visibilia, ut dividerent, imperavit. Quis autem ferat, quamvis non sit indignandum potius quam ridendum, indicare istum nobis quod diem horæ designent, horas autem sol discernat atque disterminet, et velle ut credamus quod Moyses ista nescierit, et ideo diem antequam sol fieret nominaverit? Sed conveniant homines ad librum istius audiendum, et proponatur eis quid sit credibilius, utrum istum nescire quamdam lucem et quemdam diem, quem sciebat Moyses; an Moysen nescisse istam lucem ac diem, quem non

[1] Ephes. v, 8. — [2] Gen. I, 3. — [3] 2 Cor. v. — 4 Matth. I, 10.

solum iste, verumetiam qui verba ejus non intelligunt, sciunt.

XVII. Quid quod etiam de aquarum congregatione ingerit nescio quis imperitissimus quæstionem; imovero non quæstionem, sed reprehensionem, tanquam non recte dictum sit : « Congregentur aquæ in congregationem » unam, et appareat arida[1]; » eo quod aquis omnia tenebantur : ignorans quemadmodum aqua in aërios vapores tenuata rarescat, et nebulosa caligine multum occupet spatii, exiguum vero si congregata densetur, nec jam levis volitet, sed gravis fluitet. Quid ergo mirum, si rara terram texerat, spissata nudavit? Quid si etiam divino nutu in magnos sinus terræ subsedit, atque ita quidquid naturæ humidæ per totum ejus jacebat, in partes concavas confluens, recessit a cæteris, et quod operiebat aperuit, congregata in humiliora succumbentia qua mare interflueret et circumflueret, atque altiora deserens qua orbis emineret? Omitto quod potest hic intelligi significatum esse, quod informis illa materies aquæ vel abyssi vocabulo insinuata sit, et species acceperit duorum istorum gravium elementorum, humoris et humi : et ideo dictum esse : « Congregetur aqua, » quoniam labilis et mobilis ei species data est : « appareat autem arida, » quia immobilis fixa est. Nam illud quod magis Propheta libri hujus auctor intendit, ut ejus narratio rerum factarum esset etiam præfiguratio futurarum, non est contensiosis et infidelibus sensibus ingerendum. Cum ergo tot exitus pie quærentibus pateant, ne temere tanta reprehendatur auctoritas, unde iste nisi diabolico instinctu in eis rebus eligit calumniari, quas non est idoneus perscrutari?

XVIII. Quod vero in hominis conditorem Deum cæcus et ingratus invehitur, et audet dicere « Ei qui se finxit :

[1] Gen. 1, 9.

» Quare sic me fecisti[1] ? » cum omnino quomodo sit factus ignoret, multum præcipitis mentis audacia est. Sed vasa ira permittuntur ista garrire, ut tanquam de negligentiæ somno excitentur vasa misericordiæ, et studio respondendi pestilentibus maledictis, adhibeant curam salubribus dictis. Ecce enim in eo quod reprehendit iste hominis Conditorem, quia prohibuerit eum sumere cibum dignoscentiæ boni et mali[2], tanquam eum pecoribus parem esse voluisset nescientibus ista discernere, et hoc ei negasset cui potestatem dedisset in bestias, quo solo homo superat bestias, quam necessarium est vitæ bene agendæ, quod discimus quædam infeliciter disci, et felicius nonnulla nesciri. Morbos enim et dolores quanto felicius nesciremus? Si ergo medicus nos ab aliquo cibo prohiberet, quo accepto ægrotaturos esse præsciret, et ob hoc appellaret eumdem cibum dignoscentiæ sanitatis et imbecillitatis, eo quod per ipsum homo cum ægrotare cœpisset, experiendo dignosceret quid interesset inter contractam malam valetudinem et perditam sanitatem; quod utique melius ignorasset, et in illa quam perdidit sanitate mansisset, credens medico per obedientiam, non morbo per experientiam: numquid talem medicum invidisse nobis ejusmodi scientiam diceremus? Quis dubitet malum esse peccatum? Et tamen cum laude dictum est de Domino Jesu Christo, quia non noverat peccatum[3]. Non ergo noverat hoc malum, atque ideo illam unde Adam prohibitus est, boni et mali dignoscentiam non habebat. Hic si quæratur, quomodo quod non noverat, arguebat? Neque enim peccata non arguebat? « Omnia autem quæ arguuntur, sicut dicit Apostolus, » a lumine manifestantur[4]. » Quomodo igitur a quo arguebantur, ignorabantur? Nonne rectissime respondebitur: Et noverat, et non noverat? Rectissime

[1] Rom. IX, 20. — [2] I Cor. V. — [3] Matth. I, 10. — [4] Ephes. V, 13.

omnino : noverat enim per sapientiam, non noverat per experientiam. Huic itaque divinæ sapientiæ credere debuit Adam, ut ab illa mali scientia quæ fit per experientiam, præcepto Dei obediens temperaret. Sic enim malum nescisset, nisi fecisset. Fecit autem sibi, non Deo. Nihil enim facere potuit voluntate inobedientiæ, nisi quod ipse pateretur lege justitiæ. Hæc est namque pœna inobedienti homini reddita in semetipso, ut ei vicissim non obediatur nec a semetipso. De qua re uberius in aliis, et maxime in quarto decimo libro de Civitate Dei disputavimus.

XIX. Nunc autem breviter responderim ad id quod ait iste, hominis institutorem a magno bono prohibuisse quem fecerat, dum eum pecori similem sine dignoscentia boni et mali esse voluisset. Hæc enim dignoscentia non est beati hominis sapientia, sed miseri experientia : unde lignum nomen accepit, a cujus cibo est homo prohibitus, ut obedientia commendaretur quæ maxima est virtus, et ut sic dixerim, omnium origo materque virtutum, in ea natura cui sic datum est arbitrium liberæ voluntatis, eam tamen necesse sit vivere sub potestate melioris. Quanquam non defuerint quibus visum est illam dignoscentiam boni et mali, magnum aliquod bonum fuisse : cujus capaces nondum fuerunt qui hanc usurpantes contra vetitum, per inobedientiam peccaverunt.

XX. Quibus autem videtur sic hominem fieri debuisse, ut peccare nollet; non eis displiceat sic esse factum, ut non posset peccare si nollet. Numquid enim si melior esset qui non posset peccare, ideo non bene factus est qui posset et non peccare ? Aut vero usque adeo desipiendum est, ut homo videat melius aliquid fieri debuisse, et hoc Deum vidisse non putet; aut putet vidisse, et credat facere noluisse; aut voluisse quidem, sed minime potuisse ? Avertat hoc Deus a cordibus piorum. Si ergo ratio recta

demonstrat, rationalem creaturam illam esse meliorem, quæ nulla inobedientia deserit Deum, quam istam quæ ita deseruit : sciat quisquis hoc sapit, nec illam deesse cœlestibus rebus quæ nunquam deserit Deum, nec istam ita esse factam ut aliqua necessitate deserere cogeretur Deum : et quia voluntate deseruit, nihil ex hoc diminutum sapientissimis dispositionibus Dei, qui et malis bene et perversis recte utitur, et de humano genere juste meritoque damnato familiam sanctam atque numerosam, non ejus merito, sed gratia sua factam, in æternum regnum se translaturum esse testatur.

XXI. Quæ cum ita sint, nec Deus occultare debuit lignum, quod propter consecuturam hominis miseriam, si ex illo contra prohibitionem usurpato dignosceret a quo bono decidisset, et in quod malum incidisset, appellavit lignum dignoscentiæ boni et mali. Cur enim occultaret de quo mandatum dabat, et per quod obedientiam commendabat ? Nec ignarus fuit hominem peccaturum : sed simul etiam, quid justi et boni fuerat et de peccante facturus, summa utique divinitate præscivit. Nec instituit quod obesset, si homo sibi obesse noluisset : sed potius instituit quod prodesset; quia homo non sine bona mercede obedientiam custodisset, et non sine utili exemplo, ut eam sancti ejus posteri custodirent, pœnas inobedientiæ persolvisset. Nec voluit quod non potuit : hoc enim voluit, ut aut obediens homo esset, aut inobediens impune non esset. Nec infructuose voluit, quod homo non fuerat servaturus, jubere : quia pœna contemptoris docuit alios obedire. Nec in homine pars Dei restitit Deo : quia si hominis anima pars Dei esset, nec a se ipsa, nec ab aliquo decipi, nec ad aliquid male faciendum, sive patiendum, ulla necessitate compelli, nec in melius vel deterius mutari omnino potuisset.

XXII. Flatus autem ille Dei qui hominem animavit, factus est ab ipso, non de ipso. Quia nec hominis flatus, hominis pars est; nec homo eum facit de se ipso, sed ex aërio halitu sumpto et effuso : Deus vero potuit et de nihilo, et vivum rationalemque, quod non potest homo. Quamvis nonnulli existiment non tunc animatum primum hominem, quando Deus in ejus faciem sufflavit, et factus est in animam vivam; sed tunc accepisse Spiritum sanctum. Quodlibet autem horum credibilius ostendatur, unde nunc longum est disputare; animam tamen non esse partem Dei, nec de substantia et natura ejus creatam sive prolatam, sed ex nihilo factam, dubitare fas non est.

XXIII. Non itaque, sicut ait iste blasphemus, invenitur serpens in loco meliore quam Deus, quia prævaluit decipere hominem quem fecerat Deus. Nullo enim modo homo deciperetur, si non in se exaltato corde recessisset a Deo. Vera quippe, quoniam divina est, illa sententia : « Ante » ruinam exaltatur cor[1]. » Et ubi contra Deum exaltatur, ibi ab illo deseritur, et in se tenebratur. Quid autem mirum, si dum tenebratur, nescit quid sequatur : quoniam non a se ipso lumen est, sed ab illo qui est lumen illuminatur. Quod ergo Deus semper invictus sit, etiam homo victus ostendit : quia victus non fuisset, si ab invicto non recessisset. Quomodo est autem victor hominis deceptor, cum a semetipso sit etiam ipse deceptus? Unde et ille qui decepit, et ille quem decepit, ambo decepti sunt, recedendo ab eo qui non potest decipi; et ambo sunt victi, recedendo ab eo qui non potest vinci. A quo utique qui plus recedit, plus vincitur; quia tanto est inferior, quanto deterior. Et ideo necesse est, ut qui malum alteri prius inferendo vincere videtur, amplius ipse bonum amittendo vincatur : nec fieri potest ut ei sit locus melior, cum causa

[1] Prov. xvi, 18.

sit pejor. Et quod ad tempus prævaluisse visus est diabolus homine superato, etiam sic in æternum victus est homine reparato. Nec Dei confitentis verba sunt, sed potius exprobrantis : « Ecce Adam factus est tanquam unus ex » nobis[1]. » Sicut et Apostolus ubi dicit : « Donate mihi » hanc injuriam[2], » utique a contrario vult intelligi, si adsit pronuntiator doctus, non calumniator indoctus.

XXIV. Porro autem cui displicet peccator prohibitus a ligno vitæ, quid nisi impune vult male vivere ? Nec magnum erat Deo, et alio quolibet modo vitam subtrahere homini quem vivere noluisset : sed quoniam rationales animæ de sapientia vivunt, quarum mors est insipientia, hujus rei significandæ gratia lignum vitæ in paradiso fructu suo mori hominem nec corpore sineret. Quod ergo inde separatus traditus est morti, consumendus ætate, quod nequaquam illi accidisset, si semper eodem cibo frueretur, significatum est quod prius ab spiritali vitæ ligno propter peccatum anima ejus exclusa est, et ita quadam sua interiore morte jam mortua. Nam de sapientia scriptum est : « Lignum vitæ est amplectentibus eam[3]. » Quod iste non intelligens ait : « Quatenus ergo ante maledictum immortalis homo perpetuo vivere poterat, qui nondum ex ista arbore cibum sumpserat ? » Quasi ei aliquis dixerit, aut in illo libro alicubi legerit, quod nondum Adam sumpserat ex cibo arboris vitæ. Quin potius intelligendus est, quoniam inde illi vita in corpore perpetua suppetebat, ne vetustate consumeretur ætatis, ad hoc inde prohibitus, ut ex peccati pœna jam illi esset necessitas mortis.

XXV. « Quomodo, inquit, ex Dei maledicto mori cœperit, cum vita ipsa nunquam ex ipso initium sumpserit ? » Quasi optaverit ei Deus mortem, sicut homo homini : ac non Dei verba ad sententiam petineant punientis, non ad

[1] Gen. III, 22. — [2] 2 Cor. XII, 13. — [3] Prov. III, 18.

iram maledicentis. Punire autem morte corporali, fuit a vitæ arbore separare, cum jam fuisset spiritaliter mortuus, animo utique separatus ab alimento sapientiæ. Deus itaque quid ei contigisset in animo, significare voluit, separando eum a ligno vitæ, quo significabatur sapientia.

XXVI. « Sed ista, inquit, arbor quæ in paradiso vitæ fructus ferebat, cui proderat? » Cui, nisi illis primis hominibus, masculo et fœminæ, qui in paradiso fuerant constituti? Deinde istis de paradiso pro merito suæ iniquitatis ejectis mansit ad memoriam significandæ spiritalis arboris vitæ : quod est, ut diximus, ipsa sapientia, beatarum cibus immutabilis animarum. Utrum autem illo cibo vescatur nunc aliquis, nisi forte Enoch et Elias, non temere asseverandum puto : ligno tamen illo vitæ, quod est in spiritali paradiso, nisi alerentur animæ beatorum, non pro munere pietatis et fidelissimæ confessionis, latronis animæ credentis in Christum legeremus paradisum eodem die fuisse concessum : « Amen, inquit, dico tibi, hodie me» cum eris in paradiso[1]. » Esse autem ibi cum Christo, hoc est esse cum vitæ ligno. Ipse est quippe Sapientia, de qua, ut superius commemoravi, scriptum est : « Lignum » vitæ est amplectentibus eam[2]. »

XXVII. Numquidnam et hoc refellendum est, quod velut acute, ut sibi videtur, irridet? Primo Deum non præscisse quod contigit : deinde implere non valuisse quod magnopere cogitavit : tertio ad maledictum se convertisse superatum. Unde scit Deum non præcisse quod contigit? An quia contigit? Quinimo si non contigisset, nullo modo id præscisset futurum, quia non erat futurum. Aut si propterea putat non præscisse, quia si præscisset, ne contingeret providisset : potest hoc et de Christo dicere, qui talentum dedit homini nihil acquisituro[3]; quod propterea

[1] Luc. XXIII, 43. — [2] Prov. III, 18. — [3] Matth. XXV, 15.

utique dederat, ut ejus augeretur pecunia, quidquid est quod illa significat. Ergo quia contigit, ut ille sua pigritia nihil acquireret, hoc non præscivit ille qui dedit? Dicere tiam[1], non implesse de hoc lucro Christum quod magnopere cogitavit. Potest et illud tertium, ad maledictum se convertisse superatum, quoniam dixit: « Ligate illi manus » et pedes, et projicite eum in tenebras exteriores[2]: » sicut Adam dictum est, ut a ligno vitæ separatus morte etiam corporis plecteretur[3]. Huic enim homini diserto, deficientis maledictum videtur, potentis imperium. Dicat ergo impotentem Christum, quoniam de acquirenda spiritali pecunia non potuit quod cupiebat efficere: dicat æmulum ac malitiosum, quod servo suo inviderit lucem ac salutem, quem projici jussit in tenebras, ubi esset fletus et stridor dentium. Si autem de Christo ista non dicit, ne hoc modo se indicet non esse Christianum: cur audet dicere de hominis conditore et peccati merito damnatore, quod non audet dicere de hominis redemptore, et si ejus præcepta contempserit, pœna æternæ mortis ultore, eodem ipso scilicet? Nam in quem alium nisi in Christum hæc maledicta nesciens iste jaculatur? quandoquidem ille ait: « Si » crederetis Moysi, crederetis et mihi, de me enim ille » scripsit[4]. » Quid enim Pater sine Filio, vel tunc fecit, vel unquam facit? Si ergo salubriter, non solum bonitatem, verumetiam severitatem Dei sancta Scriptura commendat, quoniam et amatur Deus utiliter et timetur, unde Apostolus eodem loco utrumque commemorat dicens: « Vides ergo » bonitatem et severitatem Dei[5]: » quid est quod iste insanus et præceps, cum christianum esse se jactet, hoc reprehendit in Deo Prophetarum, quod in Deo invenit Apostolorum: quoniam idem Deus est et illorum, et istorum?

[1] *Subaudi.* potest. — [2] Matth. XXII, 13. — [3] Gen. III, 24. — [4] Joan. V, 46; Gen. XLIX, 10. et Deut. XVIII, 15. — [5] Rom. XI, 22.

XXVIII. Quod autem de illo commemoravi, quem pigrum servum misit in tenebras exteriores severitas Dei, ubi neque futurorum improvidus dicitur quia tali pecuniam suam credidit, nec impotens quia ut bene ageret non ipse rexit, ipse correxit, nec æmulus ac malitiosus quod a luce separatum in tenebras misit : hoc de omnibus pœnis hominum, quæ leguntur in Propheticis libris inflictæ fuisse peccantibus, debet fidelis lector advertere. Hoc ergo etiam de diluvio. Neque enim Dominus Jesus non tale aliquid futurum in suo prænuntiavit adventu, quando ait : « Sicut » in diebus Noë manducabant, bibebant, novellabant, » ædificabant, nubebant, uxores ducebant, venit dilu- » vium et perdidit omnes ; sic erit et adventus Filii ho- » minis[1]. » Hoc et de obduratione cordis Pharaonis. Neque enim Novi Testamenti litteræ non dicunt de quibusdam : » Tradidit illos Deus in reprobam mentem, ut faciant quæ » non conveniunt[2]. » Hoc de spiritu mendaci, quem Deus, qui bene utitur etiam malis, justissimo judicio ad impium regem decipiendum misit, sicut Michæas propheta sibi in visione prophetica demonstratum esse testatur[3]. Neque enim dubitavit tale aliquid dicere apostolus Paulus, cum se sciret verissime dicere, ubi ait : « Mittet illis Deus ope- » rationem erroris, ut credant mendacio, et judicentur » omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt » iniquitati[4]. » Hoc de facto per Moysen, cui Deus dixit : « Accipe omnes duces populi, et victima illos Domino » contra solem[5] : » hoc est, in manifesto per diem. Vel quod factum idolum Moyses ita vindicavit, ut nec proximo suo quisque parceret, ferro perimens impios[6]. Neque enim et Dominus Jesus non dixit : « Eos autem qui noluerunt » me regnare sibi, adducite, et interficite coram me[7]. »

[1] Luc. XVII, 26, 27. — [2] Rom. I, 28. — [3] 3 Reg. XXII, 19, etc. — [4] 2 Thess. II, 10. — [5] Num. XXV, 4. — [6] Exod. XXXII, 27. — [7] Luc. XIX, 27.

Ubi profecto, quia mortem significat animarum, magis est utique illa fidelibus horrenda et metuenda quam corporum. Unde idem Dominus dicit : « Nolite timere eos qui » occidunt corpus, animam autem non possunt occidere ; » sed potius eum timete, qui potest animam et corpus » perdere in gehennam [1]. »

XXIX. Hujus generis mortes, per quas animæ mittuntur in gehennam, si quis fideli mente, ut dignum est, cogitaverit, valde viliter æstimabit quamlibet ingentissimam stragem et sanguinis fluvios mortalium corporum, et quomodocumque quandocumque moriturorum. Quas cædes iste exaggerans, et scolastica vanitate describens, ad blasphemandum Deum, qui talibus mortibus eos quibus hujusmodi terror utilis fuerat, flagellabat, horrorem incutit mortalibus sensibus, et aliquid se agere putat, calces adversus stimulum jaciendo : ut cum de morte carnis accusat Dei providentiam, morte cordis mittatur in gehennam. Quis autem utriuslibet sexus homo non mallet gladio trucidari, etiam illo modo quo trucidavit sacerdos Phinees fornicarios [2], in ipso complexu nefariæ voluptatis, terribile constituens adversus execrandas libidines ultionis exemplum, propter quod Deo maxime placuit : quis, inquam, non mallet tali genere mortis interfici, quis non postremo igne consumi, vel ferinis morsibus per ipsa pudenda laniari, quam mitti in gehennam ignis æterni ? Cur igitur Deus Christianorum peccantes talibus mortibus puniat, ut post corporis interitum transitorium, sequatur in gehenna sine fine supplicium, nisi quia Testamenti utriusque unus est Deus ? Nam possent Judæi dicere adversus hujus impietatem, quamtumlibet exaggeret bella, cædes, vulnera, funera, sanguinem, longe imcomparabiliter Deo nostro Deum se habere mitiorem, longe scilicet mitius punien-

[1] Matth. x, 28. — [2] Num. xxv, 8.

tem transitoriis mortibus corporum, quam flammis perpetuis gehennarum.

XXX. « At enim propterea videtur huic Deus Legis et Prophetarum, qui unus et verus est Deus, crimine crudelitatis arguendus, quia propter levissimas causas vel etiam erubescendas, pœnam mortis vel corporalis inflixit ; quod David populum numerasset[1] ; quod infantes, sicut iste dicit, filii Heli sacerdotis, de ollis vel cacabis Deo præparatis aliquid degustassent[2] ? » Qua in re non disputo quantum et quam perniciosum elationis vitium tam sancto viro, ut vellet Dei populum numerare, subrepserit, eorumque mortibus non æternis, sed jam jamque humana conditione venturis, et celeriter transituris, fuerit flagellatus, quorum fuerat multitudine inflatus. Nec dico filios Heli non fuisse infantes, ut iste loquitur, nesciens quid loquatur ; sed ejus ætatis, qua possent et deberent, pro sacrilego ausu quo se Domino Deo in sacrificiis præferebant, digna coërcitione cohiberi : quod neglectum Deus, non sibi consulens, sed populo cui religio pietasque profuisset, bello etiam vindicavit : ubi Dei timorem potuerunt augere victuri, per eorum mortes, qui fuerant, etsi senescerent, post non longa temporum spatia morituri. Mortibus quippe corporum legimus alios etiam mortuos, propter non sua, sed aliena peccata[3] : ubi magis est in dolore cordis plaga viventium, quam in resolutione carnis pœna morientium ; ubi animæ de corporibus exeuntes, habent causas suas vel bonas vel malas, non propterea gravatæ, quia exutæ : animarum vero morte alius pro alio plectitur nemo. Sed hoc dico, quantum existimet iste fuisse peccatum, quod in convivio nuptiali inventus est homo vestem non habens nuptialem : puto si humana consideratione ista metiamur, huic aliquantulum sufficere debuit erubescere ; et ut plurimum

[1] 2 Reg. XXIV, 2. — [2] 1 Reg. II, 14. — [3] Id. IV, 18.

invitantis indignatio protenderetur, vestem mutare compelli : et tamen dictum est : « Ligate illi manus et pedes, » et projicite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus et » stridor dentium[1]. » Sed dicet, non levem culpam significat, vestem non habuisse nuptialem, quoniam ista parva magnarum signa sunt rerum. Sic ergo et sacrificia visibilia, cum sint in terrenis rebus exigua, magnarum et divinarum signa sunt rerum : in quibus filii sacerdotis se ipsi Deo, cujus honor in sacrificiis attenditur, præferebant. Non autem ille conviva se prætulit sponso; sed tantum non congruit, quia nuptialem tunicam non habebat. Verumtamen inter ipsas pœnas, quibus utrumque vindicatum est, ille quid distet advertit, quamque incomparabiliter ista illam vincat intelligit, qui corporalibus et temporalibus spiritalia et sempiterna præponit.

XXXI. Verum quid opus est de mysticis significationibus sacrificiorum vestisque nuptialis inconvenientem carnalibus sensibus velle inculcare sermonem? Ecce quod est manifestius proferamus : Evangelium Legi Veteri comparans Dominus, et non illud malum quod homines ante didicerant, sed quod ipse docebat, perfectius esse contestans : « Audistis, inquit, quia dictum est antiquis : Non occides; » qui autem occiderit, reus erit judicio. Ego autem dico » vobis : Quicumque iratus fuerit fratri suo, reus erit ju» dicio; qui autem dixerit : Racha, reus erit concilio; qui » autem dixerit : Fatue, reus erit gehennæ ignis[1] » Quid tam parvum in peccatis, quam fratri dicere : Fatue? Quid tam magnum in suppliciis, quam gehenna ignis[2]. Si in Lege vel Prophetis iste invenisset aliquem, quoniam dixisset fratri suo : Fatue, lapidari jussum fuisse divinitus, quantæ Deum crudelitatis argueret? Quis non autem, non dico lapidari, sed per singulos artus, imo per singula cor-

[1] Matth. xxiv, 13. — [2] Id. v, 21, 22.

poris frusta, paulatim atque minutatim, vivens et sentiens dilanaria consumique maluisset, quam gehennæ ignibus mancipari? Absit tamen ut crudeliorem quisquam dicat Evangelii Deum quam Legis Deum, intelligens utriusque esse unum et eumdem Deum, in Lege terrentem carnalibus, in Evangelio spiritalibus pœnis; et ibi et hic fidelem, nusquam crudelem.

XXXII. Quid illud, nonne si a Christo linguam reperiret alienam in eumque blasphemam, et qualis est hujus, impia garrulitate damnabilem, acerbius et amarius exagitaretur, quam quod iste de obsonio sacrificii prægustato, corporalem temporalemque pœnam pro sacrilegio sic indignatur ingestam; ubi venturum se Dominus, et ad sinistram positis gentibus[1] minatur esse dicturum: « Ite in » ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus? » Hujus tanti supplici quæris causam? « Esurivi, inquit, » et non dedistis mihi manducare[2]. » Ecce pro esca temporali, non ablata, sed non data, æternum et horrendum supplicium comminatur. Et recte, si consulas veritatem. Perparvum est enim quod in eleemosynis datur: sed cum pie datur, æternum inde meritum comparatur. Et ideo potius quia parvum est quod datur, magna impietate non datur. Unde non mirum est, quod tantæ sterilitati velut infructuosarum arborum, ignis æterni supplicium præparatur. Si autem consulas hominem, ut de suo respondeat tibi: « Omnis homo mendax, » contemnit culpam, exaggerat pœnam: illam quippe non videt mente carnali, hanc exhorret carne mortali. Talis est iste in omnium hominum, qui puniuntur vel corripiuntur in Vetere Testamento, longe mitioribus quam leguntur in Evangelio, corporalibus pœnis. Quod enim diluvium comparari æternis ignibus potest? Quæ cædes, quæ vulnera, quæ corporum mortes

[1] Vox *gentibus* redundare videtur. — [2] Matth. xxv, 41, 42.

cruciatibus sempiternis? Viginti-quatuor millia cadentium, tanto buccarum strepitu inflat insanus, quasi non innumerabilia millia quotidie moriantur toto orbe terrarum? Sed transitoria ista corporis mors est : quis vero æstimare possit, quot millia stabunt ad sinistram ex omnibus gentibus, quæ sempiternis damnanda sunt ignibus?

XXXIII. Eat iste et clamet ore aperto et oculis clausis, quasi confessus sit Deus suam crudelitatem, quia dicit per Prophetam : « Exacuam sicut fulgur gladium meum, inebriabo sagittas meas sanguine, et gladius meus manducabit carnes de sanguine vulneratorum[1]. » De quibus verbis sic iste accusat Deum, velut semper humanum sanguinem esurientem, quasi dixerit : Inebriabo me sanguine, aut manducabo carnes de sanguine vulneratorum. Sed quantumlibet hanc utilem Dei comminationem tanquam facinoris avidam, et ut dicit, in sola crudelitate malis tantummodo gloriantem, vanus et vesanus exhorreat : quid aut quantum valet, verbis comparata dicentis : « Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus[2]? » Ibi non sanguine inebriabuntur sagittæ; sed non satiabuntur membris omnibus flammæ : nec carnes gladius manducabit, sensum doloris citius auferens mortuis, quam inferens vulneratis; sed nemo cruciatibus saltem moriendo subtrahitur, ne in moriente simul etiam ipsa pœna moriatur. Cur non hic dicit : Colendum ne istum an potius execrandum fugiendumque esse dicemus? An timet de Christo ista dicere, ne ipsius ignis æterni supplicium non evadat, quo ille impios præparat mittere; et ignorat miser hæc dicendo de Deo Prophetarum, de ipso se dicere, cujus tam tremendam severitatem in Evangelio formidat offendere?

XXXIV. Reprehendit etiam, quod pœnas impiorum

[1] Deut. XXXII, 41, 42. — [2] Matth. XXV, 41.

significatas per uvam fellis et botrum amaritudinis, et furorem draconum atque aspidum [1], collectas dicit esse Deus apud se, et signatas in thesauris suis, reddendas in tempore, cum lapsus fuerit pes eorum : ignorans thesauros hic appellatas occultas dispositiones Dei, qui disponit reddere unicuique secundum opera ejus. Unde Apostolus dicit : « Tu autem secundum duritiam cordis tui et cor » impœnitens, thesaurizas, tibi iram in die iræ et revela- » tionis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum » opera ejus [2]. » Apud quem enim sibi thesaurizat iram cor impœnitens, nisi apud eum qui vivos est judicaturus et mortuos ? Neque enim nesciunt etiam illi veteres libri « Thesaurum desiderabilem, de quo ibi scriptum est, » quod requiescat in ore sapientis [3]. » Et in Proverbiis legitur, quia « Deus thesaurizat diligentibus se salutem [4]. » Et Isaïas propheta dicit : « In thesauris salus nostra : ibi » sapientia et disciplina et pietas ad Dominum. Hi sunt » thesauri justitiæ [5]. » Sed vaniloqui et mentis seductores adversantes Litteris sacris, quas intelligere nolunt, eligunt ex eis aspera quæ ibi leguntur ad commendandam severitatem Dei ; et de litteris Evangelicis atque Apostolicis lenia quæ ibi leguntur ad commendandam bonitatem Dei : et apud homines imperitos hinc ingerunt horrorem, inde quærunt favorem : quasi difficile sit, ut quisquam similiter blasphemus atque impius eo modo adversetur Novo Testamento, quo iste Veteri, carpens de Vetere quibus ibi commendatur Dei bonitas, et e contrario de Novo quibus ibi commendatur Dei severitas ; et clamet invidiosus atque venenosus : Ecce qui Deus colendus est, misericors et miserator, longanimis et multæ misericordiæ [6] ; qui non in finem irascetur, neque in æternum indignabitur ; qui non

[1] Deut. xxxii, 32 – 34. — [2] Rom. ii, 5, 6. — [3] Prov. xxi, 20, juxta LXX. — [4] Id. viii, 21. — [5] Isai. xxxiii, 6. — [6] Psal. cii, 8, et Num. xiv, 18.

secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis; sed quantum distat Oriens ab Occidente, longe fecit a nobis peccata nostra; qui sicut miseratur pater filios, sic miseratur timentes se; qui dicit : « Nolo mortem peccatoris, quantum ut reverta» tur et vivat[1]. » Non ille qui propter lucrorum avaritiam, etiam eum servum qui non perdidit talentum quod acceperat, tantum quia non amplius acquisivit, ligatis manibus et pedibus projici jussit in tenebras exteriores, ubi esset ei fletus et stridor dentium[2] : et qui hominem non habentem vestem nuptialem de convivio suo tollit, et similiter alligatum simili supplicio punit : et qui venientibus ad se, et pulsantibus, et dicentibus : « Domine, aperi no» bis; respondet : Non vos novi[3], » tantum quia oleum secum, quod infunderent suis lampadibus, non tulerunt : et qui propter unum contumeliosum verbum mittit in gehennam : et qui pro temporali cibo non accepto, igne damnat æterno. Hæc atque hujusmodi si quis vesana mente sacrilegus, inde lenia, hinc aspera colligat; ac sic homines utrarumque litterarum imperitos a Christo tanquam sævo et crudeli conetur avertere, et ad Deum Prophetarum misericordem mitemque convertere; nonne et huic ipsi qui hoc facit Veteri Testamento, quod ab homine similiter sacrilego posset fieri novo; impurus atque impius apparebit? Qui autem recte colit Deum, et profecto utriusque Testamenti invenit unum Deum, et ejusdem unius Dei in utroque diligit bonitatem, in utroque metuit severitatem : in illo intelligens promissum Christum, in isto accipiens redditum Christum.

XXXV. Nonne prius in illis veteribus libris lectum est, non reddendum malum pro malo, ubi præcipitur, ut si jumentum inimici sui errare quisque invenerit, revocet

[1] Ezech. XVIII, 23, et XXXIII, 11. — [2] Matth. XXII, 13. — [3] Id. XXV, 12.

domino ejus, et si cecidisse in via, non pertranseat, sed levet cum illo[1]? Nonne ibi prius scriptum est, quod Apostolus ponit : « Si esurit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, » potum da illi[2]? » Nonne ibi prius homo Dei Deo suo, quod ei utique scit placere, dicit : « Domine Deus meus, » si feci istud; si est iniquitas in manibus meis; si reddidi » retribuentibus mihi mala[3]? » Nonne ibi prius Jeremias propheta describit sancti patientiam, præbentis percutienti se maxillam[4]? Nonne ibi prius per alium Prophetam præcipitur, ut malitiam unusquisque fratris sui non reminiscatur[5]? Quid est ergo quod iste blasphemus hæc tanquam contraria Veteri Testamento de Novo colligit, aut utrasque Litteras nesciens, aut ut decipiat imperitos, se scire dissimulans? A quo tamen si quæratur, utrum non reddat malum pro malo, qui pro cibo non accepto in ignem mittit æternum[6]; profecto turbabitur, et admonebitur incomparabiliter esse mitius oculum pro oculo, dentem pro dente homini auferre[7], ubi mensura vindictæ modum non transit injuriæ, quam propter non exhibitam humanitatem, tantam rependere severitatem, ubi transitoria est culpa, et finem non habet pœna : atque ita discet, si pervicax non est, in utroque Dei unius Testamento et amandam bonitatem et timendam severitatem. Quamvis enim in Vetere Testamento propter temporalium bonorum promissionem malorumque comminationem, servos pariat temporalis Jerusalem; in Novo autem, ubi fides impetrat charitatem, qua lex possit impleri non magis timore pœnæ quam dilectione justitiæ, liberos pariat æterna Jerusalem : tamen et illis temporibus fuerunt justi spiritales, quos non occidebat littera jubens, sed vivificabat spiritus juvans.

[1] Exod. xxiii, 4. — [2] Rom. xii, 20, et Prov. xxv, 21. — [3] Psal. vii, 4. — [4] Thren. iii, 30. — [5] Levit. xix, 18. — [6] Matth. xxv, 42.— [7] Exod. xxi, 24; Levit. xxiv, 20; Deut. xix, 21 ; et Matth. v, 38.

Unde et fides venturi Christi habitabat utique in Prophetis, venturum prænuntiantibus Christum ; et nunc sunt plurimi carnales, qui vel hæreses faciunt non intelligendo Scripturas, vel in ipsa Catholica aut adhuc parvuli lacte nutriuntur, aut tanquam palea perseverans futuris ignibus præparantur. Sicut autem Deus unus et verus creator bonorum est et temporalium et æternorum ; ita idem ipse auctor est amborum Testamentorum : quia et Novum in Vetere est figuratum, et Vetus in Novo est revelatum.

XXXVI. Ignoscendi autem misericors mansuetudo, propter quam dictum est, non solum septies, verumetiam septuagies septies fratri remittenda esse peccata[1], non ad hoc valet ut sit iniquitas impunita, aut torpens et dormiens disciplina, quod potius obsit quam diligens vigilansque vindicta. Claves quippe regni cœlorum sic dedit Christus Ecclesiæ, ut non solum diceret : « Quæ solveritis super » terram, erunt soluta et in cœlis[2] ; » ubi apertissime bonum, non malum pro malo reddit Ecclesia : verum et adjungeret, « Quæ ligaveritis in terra, erunt ligata et in » cœlo[3] ; » quia bona est et vindicandi justitia. Illud enim quod ait : « Si nec Ecclesiam audierit, sit tibi tanquam » ethnicus et publicanus[4] : » gravius est quam si gladio feriretur, si flammis absumeretur, si feris subrigeretur. Nam ibi quoque subjunxit, « Amen dico vobis, quæ liga» veritis super terram, erunt ligata et in cœlis : » ut intelligeretur, quam gravius sit punitus, qui velut relictus est impunitus. Hic dicat iste, si placet : Siccine mandata Salvatoris accepimus jubentis, « Nemini reddideritis malum » pro malo; sed si quis vos percusserit in unam maxillam, » præbete et alteram[5], » et, « Dimittite injurias fratribus » vestris[6] ? » Ecce ab hominibus non reddentibus malum

[1] Matth. XVIII, 22. — [2] Id. XVI, 19. — [3] Id. XVIII, 18. — [4] Ibid. 17. — [5] Id. V, 39. — [6] Id. XVIII, 35.

pro malo, alligatur homo amarius et infelicius Ecclesiæ clavibus, quam quibuslibet gravissimis et durissimis ferreis vel adamantinis nexibus. Absit, inquit, ut hoc dicam, quoniam christianus sum. Hoc si vere esset, nec illa dixisset. Quoniam Deus Prophetarum quorum scripta blasphemat, ipse est Deus Apostolorum quorum scripta blasphemare formidat.

XXXVII. « Sed David, inquit, Deum rogavit, et non est exauditus, nisi oblato sacrificio, ut hominibus qui non peccaverant, parceretur[1] : » et ideo non est credendus Deus verus, qui sacrificiis delectatur. Jam de pœna occisorum hominum, quibus quandoque morituris mors illa non obfuit, et eorum tamen mortibus cor regis sese extollentis merito vapulavit, superius respondimus[2]. De sacrificio autem valde iste nihil sapit : et ideo fallitur, quia jam sacrificia talia non offert Dei populus Deo, posteaquam venit unicum sacrificium, cujus umbræ fuerunt illa omnia, non hoc improbantia, sed hoc significantia. Sicut enim res una multis locutionibus et multis linguis significari potest : sic unum verum et singulare sacrificium multis est antea sacrificiorum significatum figuris. De quibus singulis hic disputare quam sit longum, videtis. Unum tamen sciant insipientes, tardi ad intelligendum, et præcipites ad reprehendendum, quod dæmon sibi sacrificium non exigeret, nisi Deo vero deberi sciret. Falsus enim Deus sic se vult honorari ab eis quos decipit, quomodo verus Deus ab eis quibus consulit : et maxime sacrificium est quod præcipue debetur Deo. Nam obsequia cætera quæ divinitati exhibentur, ausi sunt sibi etiam superbiæ fastu homines arrogare. Rarissimi autem commemorantur, qui sibi ut sacrificaretur, cum regia potestate possent, ausi fuerint imperare. Quicumque tamen ausi sunt, per hoc se

[1] 2 Reg. XXIV, 10. — [2] Vide supra, n. 16.

deos haberi voluerunt. Sacrificiis autem Deum non egere, quis nescit? Sed nec laudibus nostris eget. Verum sicut nobis, non illi, utile est laudare Deum; sic nobis, non illi, utile est offerre sacrificium Deo. Quoniam singulari et solo vero sacrificio pro nobis Christi sanguis effusus est: ideo primis temporibus ad hoc sacrificium talibus significationibus prophetandum, immaculatorum animalium sacrificia Deus sibi jussit offerri; ut quemadmodum illa immaculata erant a corporum vitiis, ita speraretur immolandus esse pro nobis, qui solus immaculatus fuerat a peccatis. Quæ tempora per Prophetam sic prænuntiantur: » Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram, a » solis ortu usque ad occasum, ex Sion species decoris » ejus. » Et paulo post in eodem Psalmo: « Audi, populus » meus, et loquar tibi; Israël, et testificabor tibi: quo» niam Deus Deus tuus ego sum. Non super sacrificia tua » arguam te, holocausta autem tua in conspectu meo sunt » semper. Non accipiam de domo tua vitulos, neque de » gregibus tuis hircos. Quoniam meæ sunt omnes bestiæ » sylvæ, pecora in montibus et boves. Cognovi omnia vo» latilia cœli, et species agri mecum est. Si esuriero, non » dicam tibi: meus est enim orbis terræ et plenitudo ejus. » Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem » hircorum potabo? Immola Deo sacrificium laudis, et » redde Altissimo vota tua. » Et iterum in fine Psalmi ejusdem, « Sacrificium, inquit, laudis honorificabit me, et » ibi via qua ostendam illi salutare Dei[1]. » Jam de hoc salutari Dei, quod ipse sit Christus, supra commemoravi atque monstravi[2]. Quod est autem sacratius laudis sacrificium, quam in actione gratiarum? et unde majores agendæ sunt Deo gratiæ, quam pro ipsius gratia per Jesum Christum Dominum nostrum? Quod totum fideles in Ec-

[1] Psal. XLIX, 1 usque ad finem. — [2] Vide supra, n. 15.

clesiæ sacrificio sciunt, cujus umbræ fuerunt omnia priorum genera sacrificiorum. Isti autem vaniloqui reprehensores Veteris Testamenti, etiam si cætera quæ commemoravi de hoc Psalmo minus intelligunt, sufficiat eis quantum ad præsentem quæstionem attinet, quia Deus Prophetarum, qui Deus est etiam Apostolorum, non manducat taurorum carnes, nec sanguinem potat hircorum. Talem quippe eum noverant sancti, qui pleni ejus Spiritu ista dicebant. Unde illud quod David obtulit, ut populo parceretur[1], umbra erat futuri, qua significatum est, quod per unum sacrificium, cujus illa figura erat, saluti populi spiritaliter parcitur. Ipse est enim Christus Jesus, « Qui traditus est, sicut Apostolus dicit, propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram[2] : » propter quod etiam dicit : « Pascha nostrum immolatus est Christus[3]. »

XXXVIII. Unde autem iste probare conatus est, evidenter servisse dæmoniis, qui sacrificiis ea promeruit, volens hoc intelligi de sancto David, ibi evidentius quanta fraude imperitorum animis insidietur ostendit : Adhibuit enim Apostolorum testem, eo quod dixerit : « Videte Israël carnaliter ; nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris? Quid ergo, dico quod idolum sit aliquid? Sed qui sacrificant, dæmonibus sacrificant[4]. » Quod non ita scriptum est : sed ita : « Videte Israël secundum carnem : nonne qui de sacrificiis manducant, socii sunt altaris? Quid ergo, dico quia idolis immolatum est aliquid, aut idolum est aliquid? Sed quia quæ immolant, dæmoniis, et non Deo, immolant. Nolo vos socios dæmoniorum fieri. » Potuit autem accidere, ut secundum interpretationum varietatem non in rebus, sed in verbis, quod ego dixi, « secundum carnem ; » alii codices habeant, « car-

[1] 2 Reg. XXIV, 10. — [2] Rom. IV, 25. — [3] I Cor. V, 7. — [4] Id. X, 18 et seqq.

» naliter : » et quod ego dixi, « qui de sacrificiis manducant ; » aliqui habeant, « edunt hostias ; » quod ipse posuit : et quod ego, « socii sunt altaris ; » habeant aliqui, « participes sunt altaris ; » et quod ego posui, « Quid ergo, » dico quia idolis immolatum est aliquid ? » minus ille posuerit, aut minus codex ejus habuerit ; et ideo tantummodo posuit, « quia idolum est aliquid. » Quod vero sequitur, multum ad rem pertinet, quia id aliter posuit. Ait enim Apostolus, « Sed quia quæ immolant, dæmoniis, et » non Deo, immolant. » Iste autem dixit : « Sed qui sa» crificant, dæmonibus sacrificant : » quasi omnes qui sacrificant, non sacrificent nisi dæmonibus. Non enim ait Apostolus, qui sacrificant : sed, « quæ sacrificant ; » vel, sicut a me positum est, « immolant : » illi scilicet qui idola colunt ; « quæ sacrificant, dæmoniis, et non Deo, sacrifi» cant, sive immolant. » Et ideo subjunxit, « Nolo vos » socios dæmoniorum fieri[1] : » eo quippe ab idololatria prohibebat. Propter quod eis ostendere voluit, ita illos fieri socios dæmoniorum, si idolothyta sacrificia manducaverint, quomodo Israël carnalis socius erat altaris in templo, qui de sacrificiis manducabat. Ideo quippe addidit, « car» naliter, vel, secundum carnem ; » quia est Israël spiritaliter, vel secundum spiritum, qui veteres umbras jam non sequitur, sed eam consequentem quæ illis umbris præcedentibus significata est veritatem. Hinc enim cœpit, ut hoc diceret : « Propter quod dilectissimi mihi fugite ab » idolorum cultura. » Deinde secutus ostendit, ad quod sacrificium jam debeant pertinere, dicens : « Quasi pru» dentibus dico, judicate vos quod dico. Calix benedic» tionis quem benedicimus, nonne communicatio est » sanguinis Christi ? Panis quem frangimus, nonne com» municatio est corporis Domini ? Quia unus panis et unum

[1] I Cor. x, 20.

» corpus multi sumus; omnes enim de uno pane partici-» pamus[1]. » Et propter hoc subjunxit, « Videte Israël » secundum carnem : nonne qui de sacrificiis manducant, » socii sunt altaris? » Ut intelligerent ita se jam socios esse corporis Christi, quemadmodum illi socii sunt altaris. Et quia ut hoc diceret, ab idololatria prohibebat; unde locus iste sermonis ejus, sicut commemoravi, sumpsit exordium : ne putarent ideo non esse curandum, si de sacrificiis ederent idolorum, quia idolum nihil est, existimantes sibi hæc velut superflua non nocere, confirmavit quidem et ipse nihil esse idolum : nec ideo se ista prohibere, quia idolis immolantur quæ non habent sensum[2]; sed quia « quæ immolant, » inquit, id est, idolorum cul-» tores, dæmoniis, et non Deo, immolant. Nolo vos so-» cios dæmoniorum fieri[3]. » Istum sensum veritas ipsa declarat : quia in templo cui serviebat carnaliter Israël, non utique idolum colebatur. Nam si sacrificia quæ in illo templo secundum veterem Legem offerebantur Deo, tanquam idolorum sacrificia damnarentur, vel tanquam dæmoniis immolata, nullo modo ipse Dominus Christus leproso quem mundaverat, diceret : « Vade, ostende te » sacerdoti, et offer munus quod præcepit Moyses in tes-» timonium illis[4]. » Nondum enim dederat pro sacrificiis illis omnibus sui corporis sacrificium, nondum suscitaverat sui corporis templum. Nec de illo templo ejiciens eos qui boves et columbas vendebant, diceret : « Domus mea do-» mus orationis vocabitur; vos autem fecistis illam spe-» luncam latronum[5]. »

XXXIX. Sane de apocryphis iste posuit testimonia, quæ sub nominibus Apostolorum Andreæ Joannisque conscripta sunt. Quæ si illorum essent, recepta essent ab Ec-

[1] I Cor. x, 14 et seqq. — [2] Id. VIII, 4. — [3] I Cor. x, 10. — [4] Matth. VIII, 4, et Levit. XIV, 2. — [5] Matth. XXI, 13.

clesia, quæ ab illorum temporibus per Episcoporum successiones certissimas, usque ad nostra et deinceps tempora perseverat, et immolat Deo in corpore Christi sacrificium laudis, ex quo Deus deorum locutus vocavit terram, a solis ortu usque ad occasum[1]. Hæc quippe Ecclesia est Israël secundum spiritum; a quo distinguitur ille Israël secundum carnem, qui serviebat in umbris sacrificiorum, quibus significabatur singulare sacrificium quod nunc offert Israël secundum spiritum, cui dictum atque prædictum est : « Audi, populus meus, et loquar tibi; Israël, » et testificabor tibi[2] : » et cætera, quæ jam supra commemoravi. De hujus enim domo non accipit vitulos, neque de gregibus ejus hircos. Iste immolat Deo sacrificium laudis, non secundum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Melchisedech. Quod in eo Psalmo positum est, quem Dominus Jesus in Evangelio de se conscriptum esse testatur, quærens a Judæis respondentibus Christum filium esse David, quod solum de illo carnaliter noverant, quomodo eum David in spiritu dixerit Dominum[3]. Tunc enim hujus Psalmi commemoravit exordium : « Dixit Dominus » Domino meo : Sede a dextris meis, donec ponam inimicos » tuos scabellum pedum tuorum[4]. » Ibi quippe et hoc dictum est : « Juravit Dominus, et non pœnitebit eum : Tu » es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchise» dech[5]. » Noverunt qui legunt quid protulerit Melchisedech, quando benedixit Abraham[6] : et si jam sunt participes ejus, vident tale sacrificium nunc offerri Deo toto orbe terrarum. Dei autem juratio incredulorum est increpatio. Et quod Deum non pœnitebit, significatio est quia hoc sacerdotium non mutabit. Mutavit quippe sacerdotium secundum ordinem Aaron. Unde alius Propheta

[1] Psal. XLIX, 2. — [2] Ibid. 7. — [3] Matth. XXII, 42. — [4] Psal. CIX, 1. — [5] Ibid. 4. — [6] Gen. XIV, 18.

dicit ad eum qui carnaliter est Israël : « Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus omnipotens, et hostiam non accipiam de manibus vestris[1]. » Ecce quod est secundum ordinem Aaron. Cur autem hoc non accipiat, addit et dicit : « Quia ab ortu solis usque ad occasum glorificatum est nomen meum in gentibus, et in omni loco incensum offertur nomini meo, et hostia pura ; quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens[2]. » Ecce quod est secundum ordinem Melchisedech. Incensum enim quod est Græce θυμίαμα, sicut exponit Joannes in Apocalypsi, orationes sunt Sanctorum[3]. Deus quippe ille, sicut canitur in Psalmo, « Qui vocavit terram a solis ortu usque ad occasum[4] ; » cui terræ, id est, cui populo diffuso a solis ortu usque ad occasum, diceret : « Non accipiam de domo tua vitulos, immola Deo sacrificium laudis[5] : » ipse per hunc Prophetam quod certissime futurum erat jam velut factum prædicans ait : « Ab ortu solis usque ad occasum glorificatum est nomen meum in gentibus, et in omni loco incensum offertur nomini meo et hostia pura ; quia magnum est nomen meum in gentibus. »

XL. Non enim sicut hominem pœnitet Deum ; sed sicut Deum : quemadmodum non sicut homo irascitur, nec sicut homo miseretur, nec sicut homo zelat ; sed omnia sicut Deus. Pœnitentia Dei non est post errorem : ira Dei non habet perturbati animi ardorem : misericordia Dei non habet compatientis miserum cor, unde in Latina lingua nomen accepit : zelus Dei non habet mentis livorem. Sed pœnitentia Dei dicitur, rerum in ejus potestate constitutarum hominibus inopinata mutatio : ira Dei est vindicta peccati : misericordia Dei est bonitas opitulandi : zelus Dei

[1] Malach. I, 10. — [2] Ibid. 11. — [3] Apoc. V, 8. — [4] Psal. XLIX, 1. — [5] Ibid. 9 et 14.

est providentia, qua non sinit eos quos subditos habet, impune amare quod prohibet. Unde iste qui tam loquaciter exagitavit Dei pœnitentiam, discat primo, vix inveniri aliquid quod digne de Deo dici possit; sed plurima et pene omnia nos de illo dicere loquendi necessitate, quæ magis homines ex hominibus metiuntur, sicut autem quæ intelligenda de illo sunt, vix a paucis et spiritalibus intelliguntur. Propter quod providentissime Scriptura divina de illo ineffabili loquens ad quædam etiam verba descendit, quæ jam hominibus et ipsis carnalibus, cum de Deo sermo est, videntur absurda et indigna : ut cum timentur ista sic accipi, quomodo in hominibus solet, et discutiuntur quemadmodum de Deo bene accipi possint, ibi discatur etiam illa quæ humanis sensibus in eisdem Scripturis Deo digna videbantur, non secundum hominum mores intelligi vel credi oportere. Cito enim videtur pœnitentia, sicut ab hominibus agitur, non cadere in Deum : sed non cito videtur etiam misericordia, sicut homines miserentur, non cadere in Deum. Ex illo ergo quod requirendum fatetur, dicit homo et hoc requirere, quod jam sufficere arbitrabatur. Sic ergo quando eum pœnitet, non mutatur, et mutat; sicut quando irascitur, non movetur, et vindicat; et quando miseretur, non dolet, et liberat; et quando zelat, non cruciatur, et cruciat.

XLI. Numquid autem in libris Testamenti Novi desunt hæc verbo, quæ si accipiantur sicut in hominibus intelligi solent, nullo modo congruunt Divinitati, et gravem pariunt offensionem? Cum enim de Christo verissime dicat Evangelista, « Quod non opus habeat ut ei quisquam testimonium prohiberet de homine, ipse enim sciebat quid » esset in homine[1] : » cur ipse quibusdam dicit : « Nescio » vos[2]? » Ipsos denique sanctos suos cum præscierit et

[1] Joan II, 25. — [2] Matth. XXV, 12.

elegerit ante mundi constitutionem : quid est quod dicit Apostolus : « Nunc autem cognoscentes Deum, imo cogniti » a Deo[1], » quasi nunc eos cognoverit, quos anteà nesciebat ? quod vero ait : « Spiritum nolite extinguere[2], » tanquam extingui Spiritus possit, quis ferat nisi qui ea prudenter intelligit? Nonne in Evangelio scriptum est : « Qui » credit in Filium, habet vitam æternam ; qui autem in» credulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet » super eum[3] ? » Calumnietur ergo et huic verbo iste blasphemus, et dicat : Qualis est qui irascitur, cum scriptum sit : « Iracundia viri justitiam Dei non operatur[4] ? » Calumnietur isto modo et Apostolo dicenti : « Numquid ini» quus Deus qui infert iram[5] ? » Jam porro si quisquam diceret : Confundetur Christus, et hoc eo tempore quo judicaturus et vivos est mortuos ; quis eum Christianus patienter audiret ? Tamen in Evangelio, « Qui me, inquit, » confusus fuerit, et verba mea, in generatione ista adul» tera et peccatrice, et Filius hominis confundetur eum, » cum venerit in gloriam Patris sui cum Angelis sanctis[6]. » Cur autem orantes dicimus : « Sanctificetur nomen tuum[7], » si semper est sanctum ; nisi quia verum est et quod scriptum est de quibusdam, quia « Polluerunt nomen Domini » Dei sui[8] ? » Et cur dictum est Domino : « Memento mei » cum veneris in regnum tuum[9], » si nihil obliviscitur ; nisi quia non insipienter, sed intelligenter ei dicitur : » Oblivisceris inopiam nostram et tribulationem nos» tram[10] ? » Ergo et scienter nescit ; et quod semper scivit, aliquando cognoscit ; et cum extinguitur a negantibus, inextinguibilis permanet ; et tranquille irascitur ; et confundi non potest ; etiam quando confunditur ; et nomen

[1] Gal. IV, 9. — [2] I Thess. V, 19 — [3] Joan. III, 36. — [4] Jacob. I, 20. — [5] Rom. III, 5. — [6] Marc. VIII, 38 : — [7] Matth. VI, 9. — [8] Ezech. XLIII, 8. — [9] Luc. XXIII, 42. — [10] Psal. XLIII, 24.

ejus pollui non potest, etiam quando polluitur ; et oblivisci non potest, etiam quando obliviscitur : et meminit, etiam quando admonetur. Sic est ineffabilis. Hæc enim de illo dicuntur, de quo nihil ab homine vel homini satis digne et satis competenter dicitur. Quæ cum ita sint, quis religiosus non istum exsufflet ut pulverem, quem projicit ventus a facie terræ[1] ; qui tumens et elatus atque irruens in oculos infirmorum, eosque perturbans, videtur sibi aliquid dicere, arguendo verba in Vetere Testamento quæ non intelligit, nec intuendo quæ in Novo intelligit.

XLII. Hoc autem de pœnitentia Dei, unde factum est ut loqueremur, cum commemoraremus prophetiam de Christo, ubi dictum est : « Juravit Dominus et non pœnitebit eum : Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech[2], » ad commendandum sacrificium salutare, in quo pro nobis sacer sanguis effusus est, cujus umbræ fuerant sacrificia, quæ de pecoribus immaculatis jussa sunt immolari : hoc ergo de pœnitentia Dei, ne sic eam putaret accipiendam, ut ex eo quod non intelligit, in blasphemiarum latratus rabidus insaniret, habebat unde commoneretur in proximo. Ipse quippe commemoravit Deum dixisse : « Pœnitet me unxisse Saül in regem[3]. » Hoc autem scriptum est Samuëli sancto dictum fuisse, per quem Deus arguit Saülem, quod homini quem Deus occidi jusserat, pepercisset, exhibens velut misericordiam contempta obedientia : quasi vero melius nosset quid de homine fieri debuerit, quam ille qui hominem fecit. Ubi quod saluberrimum est discimus, ut semper divinum præceptum, humanum in nobis vincat affectum. Idem tamen Samuël cui dixerat Deus : « Pœnitet me unxisse Saül in » regem : » dicit evidenter, Deum non pœnitere. Nam ita

[1] Psal. I, 4. — [2] Id. CIX, 4. — [3] I Reg. XV, 11.

scriptu est : « Et factum est verbum Domini ad Samuël, » dicens, Pœnitet me quod constituerim Saül in regem, » quoniam aversus est a me, et verba mea non custodivit : » Et paulo post Saüli dixit ipse Samël : « Disrupit Dominus » regnum Israël de manu tua hodie, et dabit illud proximo » tuo bono super te, et dividetur Israël in duo : et non » convertetur, neque pœnitebit eum ; quoniam non est » sicut homo, ut pœniteat eum[1]. » Ecce qui noverat intelligere Deum sine miseria miserantem, sine ira irascentem, sine zelo zelantem, sine oblivione obliviscentem, sine ignorantia nescientem, sine pœnitentia pœnitentem : non iste qui secundum verbum Dei non loquendo, et litteras ejus non considerando, et voces earum non advertendo, factus est mutus latrator, cæcus lector, surdus auditor.

XLIII. « Obliviosus, inquit, Deus et emortua memoria arcum posuit in nubibus, qui Iris dicitur, unde commoneatur non amplius humanum genus delere diluvio, quid agat omnino nesciens, cui merito opus sit assiduo monitore. » Iste vero non memoria, sed anima mortua quid loquatur nesciens, si in rebus apertioribus calumniatur, quanto magis caligat in nubibus, et delirare compellitur? Cui tamen ut cito respondeam, ita dico Deum admoneri se voluisse, quamvis non sit oblitus, sicut Christus doceri se voluit, ubi Lazarus positus fuerit[2], quamvis non esset ignarus. Nolo enim dicere, quos arcus ille significet ; resplendens e nubibus fulgore, et radiis luminis quo roscida illustratur obscuritas, grata quodam modo confessione respondens ; et quomodo Deus non perdat orbem diluvio spiritali, dum est eorum memor, quorum illuminatæ nubes figuram gerunt : horum enim nomina scripta sunt in cœlis, ut memor sit eorum Pater qui est in cœlis[3] : quo-

[1] I Reg. XV, 28. — [2] Joan. XI, 34. — [3] Luc. X, 20.

niam non de suo lucere se sciunt, sed de Sole justitiæ; sicut illæ nubes de sole visibili. Sed ex illo quod commemoravi, urgendus est, quomodo accipiat Dominum dicentem de Lazaro : « Ubi posuistis eum[1]; » et locus ei, tanquam ignoret, ostenditur. Nisi enim aliquid eum ista, qua nesciens videbatur, inquisitione significasse fateamur, quomodo prædicamus Christum non solum scisse præsentia, verumetiam futura præscisse? Maxime quia iste in eam se præcipitavit mirabili cæcitate sententiam, ut diceret : « Nemo nisi ignarus interrogat? Ubi cogitare non potuit, quoties Christus interrogaverit. » An non interrogat qui dicit : « Quid vobis videtur de Christo? cujus » est filius[2]? » Quid hoc testimonio manifestius? Quod si nimium durus est, numquid etiam ibi negabit interrogasse Christum, ubi se ipse interrogare testatur, dicens : « In» terrogabo vos et ego unum sermonem, quem si dixeritis » mihi, et ego vobis dicam, in qua potestate hæc facio : » Baptisma Joannis unde erat, e cœlo, an ex hominibus[3]?» Ubi nunc se abscondet loquacissimus contra Deum et desperatissimus disputator? ubi est quod ait : Nemo nisi ignarus interrogat? Ecce Christus ignarus non est, et tamen interrogat. His nempe oculis reprehendit Prophetarum Deum, quibus non videt Christum. Sed in talibus interrogationibus apertissime doctor est Christus. In his autem quando ait : « Ubi posuistis eum[4]? » et, « Quis me tetigi[5]?» et si quid dixisse hujusmodi legitur, videtur doceri velle quod nescit, et tamen scit. Sic ergo et in illis libris Deus tanquam oblitus admonetur, sed tamen absit ut quidquam unquam obliviscatur.

XLIV. Quid illud ipsum quod dixit Dominus Discipulis suis : « Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cœlis[6],»

[1] Joan. xi, 34. — [2] Matth. xxii, 42 — [3] Id. xxiii, 24. — [4] Joan. xi, 34. — [5] Marc. v, 31. — [6] Luc. x, 20.

nonne videtur tanquam ex illo arcu qui refulget ex nubibus, velut quibusdam in cœlo Deus litteris admoneri? Nisi hæc pie accipiantur, donec fides impetret ut intelligantur, nonne ut fabulosa ridentur? Quibus ridentibus, nisi insipientibus, et eo ipso quo sapientes sibi videntur, magis magisque dementibus? Quis enim cogitat quomodo ad memoriam Dei scribantur in cœlis sequentes Dominum, derelinquentes autem Dominum scribantur in terra, de quibus propheta Jeremias dicit : « Universi qui derelin» quunt te, confundantur; recedentes super terram scri» bantur[1]? » Quos bene intelligitur significasse Jesus, quando Judæi victi atque confusi, cum audissent : « Qui sine » peccato est, prior in illam lapidem jaciat[2], » unus post alterum recesserunt. Tunc autem ille ostendens de quo numero essent, digito scribebat in terra.

XLV. « Si putamus, inquit, merito conversationis suæ homines diluvii excepisse sententiam, et Noë justum ad reparationem creaturæ melioris esse servatum, cur exinde pejores oriuntur, et in eosdem actus vitæ sordentis, humani generis etiam nunc nativitas revolvitur? » Ita hoc dicit, tanquam vixerit cum eis qui diluvio perierunt, et inde noverit quod nunc pejores oriuntur. Sed sive in pejore, sive in eodem, sive in meliore actu post diluvium genus versetur humanum, puto Deo dimittendum esse judicium, qui novit retribuere unicuique secundum merita ejus : non huic cani rabido adversus Dominum suum latranti, vel asino stulto adversus stimulum calcitranti. Apostolus clamat : « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, » quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ » ejus! Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis con» siliarius ejus fuit[3]? » Et iste illi cui nullus est consiliarius, audet esse adversarius. Quid autem interest, morituris

[1] Jerem. XVII, 13. — [2] Joan. VIII, 7. — [3] Rom. XI, 33, 34.

cunctis, quantum ad mortem attinet corporis, utrum singillatim, an simul omnes pariterque moriantur; nisi quod cum singuli moriuntur, et omnes mortem et omnes de mortuis patiuntur dolorem; cum autem simul universos rapit unus interitus, saltem nemini relinquitur luctus? Verumetiam altius in illo diluvio consilium Dei fuit, quam cor infidelium vel novit vel capit. Sed nolo me, apostolum Petrum potius audiat iste dicentem : « In diebus Noë cum » fabricaretur arca, octo animas salvas factas per aquam : » quod et vos, inquit, simili forma baptisma salvos facit, » non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ inter- » rogatio in Deum per resurrectionem Jesu Christi[1]. » Ecce habet expositum diluvii sacramentum. Ubi propterea est additum, « Per resurrectionem Jesu Christi, » ut diem intelligeremus octavum, quod significavit in arca numerus hominum : octavo enim die, hoc est, post septimum sabbati Dominus resurrexit. Sic ergo illa quæ gesta commemorantur, si quis intelligit, etiam prophetiæ fuerunt. Sed iste præter arcam, id est, præter Ecclesiam constitutus, submersus est diluvio, non ablutus.

XLVI. De testimonio quoque Isaïæ prophetæ calumniatur atque blasphemat, eo quod dixerit : « Filios genui » et exaltavi, ipsi autem me spreverunt[2] : » et eosdem paulo post appellaverit semen pessimum, tanquam se ostendens genitorem malorum, cujus filii sunt semen pessimum : nesciens ob hoc eos dici semen pessimum, quoniam gratiæ Dei qua ejus filii facti fuerant, peccando degeneres extiterunt, eorum filii facti quorum imitatores esse voluerunt. Unde illis alio loco dicitur : « Pater tuus Amorrhæus, » et mater tua Cæthæa[3] : » quarum gentium sunt impietatem malitiamque sectati, ex quibus tamen carnis originem non ducebant. Sed solvat iste quæstionem Evangeli-

[1] I Petr. III, 20, 21. — [2] Isai. I, 2. — [3] Ezech. XVI, 3.

cam, ubi Dominus dicit : « Si vos cum sitis mali, nostis » bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester qui in cœlis est, dabit bona petentibus se[1] ? » Dicat quemadmodum sit bonus Deus malorum pater : utrumque enim Veritas dixit. An non erant mali quibus ait : « Si ergo vos » cum sitis mali ? » An non habebant Deum bonum patrem quibus ait : « Quanto magis Pater vester qui cœlis » est, dabit bona petentibus se ? » Porro si mali appellati sunt propter peccata, sine quibus non est in hac infirmitate mortalium quorumlibet etiam vita justorum; quanto convenientius semen pessimum diceretur, quod nasceretur impia voluntate, et moribus execrabilibus pullularet ?

XLVII. « Sed hunc, inquit, Deum Dominus Christus appellavit arborem malam facientem fructus malos. » Imo vero hujus talia sentientis tanquam malæ arboris, iste ipse sermo blasphemus, fructus est malus. Nam hominem malum dixisse Dominum arborem malam, cujus fructus mali essent opera mala ; et hominem bonum arborem bonam, cujus fructus boni essent opera bona[2] ; id est, ipsas hominum voluntates, vel malam, mali hominis, vel bonam boni hominis, diversas esse arbores diversos fructus ferentes, satis evidenter ipse testatur dicens : « Bonus homo » de bono thesauro cordis sui profert bona, et malus » homo de malo thesauro cordis sui profert mala. » Quomodo autem diceret : « Aut facite arborem bonam, et » fructum ejus bonum ; aut facite arborem malam, et » fructum ejus malum[3] : » nisi homo posset nunc in hoc, nunc in illud mutata voluntate converti ?

XLVIII. Sed ipse Deus, inquit, per eumdem Prophetam fatetur, et dicit : « Ego sum Deus faciens bona et » creans mala[4]. » Ita plane : ipse est enim Deus, de quo dicit Apostolus : « Vides ergo bonitatem et severitatem

[1] Luc. XI, 13. — [2] Matth VII, 27 et seqq. — [3] Id. XII, 33, 35. — [4] Isai. XLV, 7.

» Dei[1]. » Hæc autem severitas ejus damnabilibus mala est, quia malum illis damnationis importat. Nam quia justa est, alio modo reperitur bona : omne enim justum bonum. Quam vero eleganter sibi videtur iste verba discutere atque discernere, nesciens quid loquatur? Quandoquidem hoc ipsum quod ita posuit hoc testimonium, ut non diceretur, faciens bona et mala; aut, creans bona et mala; aut, creans bona et faciens mala; sed, « Faciens » bona et creans mala : » vult vertere in crimen; et conatur ostendere, quod fit, forinsecus fieri; quod autem creatur, apud ipsum esse creatorem, atque inde procedere : ut videlicet Deus Prophetarum tanquam extranei a se boni factor aliquando fuisse videatur; creator autem mali tanquam natura malus de se ipso proferens quod creavit. Quæ verba si ex consuetudine consideremus locutionis humanæ, et fieri et creari, non solum filii quos de semetipso quisque generat, verumetiam magistratus dicuntur atque urbes, et quæcumque alia quæ non exeunt de gignente, sed forinsecus fiunt. Si autem quomodo Scripturæ sanctæ, quibus iste insidiatur, loqui soleant, perscrutemur, aut hoc est facere quod creare, a quo tamen distinguitur gignere; et variandi verbi causa, non ad aliquam rerum differentiam dici potuit, « Faciens bona et creans » mala; » cum dici etiam posset, creans bona et faciens mala : aut si ullam voluisset propheticus Spiritus hic esse distantiam, multo accommodatius sic acciperentur hæc verba, ut intelligeremus id fieri, quod si non fieret, omnino non esset; creari autem, ex eo quod erat condi aliquid vel constitui, sicut diximus creari magistratus atque urbes : nam et illi ex iis qui jam homines erant constituuntur in honoribus, cum magistratus creantur; et ligna et lapides quibus construuntur urbes, utique jam

[1] Rom. XI, 22.

erant, sed nondum in illam rerum faciem, quam videmus in urbibus, quodam ordine et compositione venerant; quod cum fit, creari urbes dicuntur. Quod enim Græci appellant κτίζειν hoc nostri aliquando creare, aliquando constituere, aliquando condere interpretantur, quod sæpissime idem significat in illis litteris quod est facere. « Nam et fecit Deus hominem ad imaginem Dei, et » Deus creavit hominem inexterminabilem [1], » legimus: et si aliquando cum aliqua differentia dicitur, hoc rectius potest interesse quod dixi, ut facere sit quod omnino non erat; creare autem, ex eo quod jam erat ordinando aliquid constituere. Ideoque hoc loco dictus est Deus creans mala, quoniam peccantibus ea convertit in malum dispositione severitatis suæ, quæ bonitatis ejus largitate bona facta sunt. Unde dicit apostolus Paulus : « Christi bonus odor » sumus in omni loco, et in iis qui salvi fiunt, et in iis qui » pereunt : quibusdam quidem odor vitæ in vitam, qui» busdam vero odor mortis in mortem [2]. » Sed cum continuo sequatur, et dicat : « Et ad hæc quis idoneus? » nonne importuni quodam modo sumus ingerere ista carnalibus non studiosis, sed contentiosis, nullo modo idoneis ea capere, quæ utinam saltem desinerent capere?

XLIX. Quantus quippe conflictus adversus Arianos fuerat excitatus, ne unigenitum Filium dicerent esse creaturam, idem putantes creatum esse quod genitum, iste fortassis ignorat. Sed ut ejus regula fallax atque distorta, ex eodem Prophetico et Evangelico testimonio, quod ipse posuit, percussa frangatur; sic Deus loquitur per Prophetam : « Ego creans lucem et faciens tenebras, faciens pa» cem et creans mala [3], » quod ipse nec totum, nec sicut illic legitur, posuit. Atque illud quidem facile dissimulandum est, quod pro pace posuit bona; quoniam pax

[1] Sap. II, 23. — [2] 2 Cor. II, 15. — [3] Isai. XLV, 7.

bona est. Sed illud prætereundum non est, quia hujus sententiæ partem superiorem dolo potuit præterire, ne diceret, « Creans lucem : » quia cum sit etiam confitente ipso utique bona, ab eo creatam noluit confiteri, quem non vult creare nisi mala. Magis ergo indifferenter id positum debemus accipere, creare et facere : distinctionis tamen, quam sibi iste fecit, regula fracta est; quoniam Deus Prophetarum, quem de verbo quod non intelligit culpat, ibi legitur creator bonorum, quod negat. Itemque ex Evangelio. Nempe nobis tanquam plurimum suis partibus faveret, opposuit quod Dominus ait : « Arbor bona » bonos fructus facit, et arbor mala malos fructus facit[1]. » Cur ergo non secundum istum, creat, dixit, « Non facit; » si vera est ejus differentia, qua facientem a creante distinguit dicens, quod fit, alienum esse a faciente, quoniam de foris accedit; quod autem nascitur, proprium ejus esse qui generat? Hinc enim existimat Deum generatorem malorum, quia dictum est, « Creans mala; » putans quod et Ariani putaverunt, in Scripturis illis nihil interesse, utrum generari dicatur aliquid, an creari : sed certe in eo quod Dominus arborem bonam fructus bonos, malam malos non dixit creare, sed facere, videat iste suam regulam fractam, et comprimat linguam. Quid enim stultius, quam dicere : Deum Prophetarum esse arborem malam, et id velle intelligi in eo quod Dominus ait : « Arbor mala fructus malos » facit[2] : » et rursus dicere : « Non facit mala, sed creat; quia si faceret, aliena ab illo essent, eique forinsecus accederent; cum vero creat, ipse illa de se ipso tanquam radicitus generat? » Non ergo de isto Deo Dominus ait : » Arbor mala malos fructus facit : » quoniam creat mala iste, non facit. Ecce qui audet accusare Prophetas, qui ex Evangelio a se productis testibus refragatur.

[1] Matth. VII, 17. — [2] Ibid.

L. Item verba quædam ex libro Deuteronomio, velut impura exhorrescens, impurus exagitat : quasi Deus verecundari debuerit, pudenda impiis irrogare vel prænuntiare tormenta, nec eo comminari modo, ut diceret : « Quæ » mollis in vobis et tenera nimis fuerit, cujus experimen- » tum non accepit per ejus ambulare super terram præ » teneritudine et mollitie, et zelabit oculo suo virum » suum, et filium suum, et filiam suam, et secundas suas, » et quod exierit per femora ejus comedet[1]. » Imovero quanto est horribilius, tanto est terribilius. Neque enim a Propheta monendo dictum est, sed minando : non ut hæc homines facerent ; sed ne illa facerent quæ sensus perversus exercet, et ad hæc pervenirent quæ sensus humanus exhorret. Quis autem digne eloqui possit, quam sit mentis execrabilior fœditas, pœnas exhorrere meritorum, et merita non cavere pœnarum ? Dicat plane Spiritus sanctus intaminatus et intaminabilis, quod audire anima recusat immunda, et esse non recusat immunda. Immunditiam quippe aversatur carnis offensis sensibus carnis, et immunditiam diligit suam extinctis sensibus cordis. Dicat hæc Spiritus Dei, et per horrorem talia mala patiendi, incutiat timorem male faciendi.

LI. Idem namque Spiritus etiam per Apostolum loquens : sensus impios non est verecundatus offendere, dum pios vellet instruere : ubi commemorata impietate quorumdam, qua coluerunt et servierunt creaturæ potius quam Creatori, subjunxit, atque ait : « Propter hoc tradidit » illos Deus in passiones ignominiæ. Nam fœminæ eorum » immutaverunt naturalem usum in eum usum qui est » contra naturam : similiter autem et masculi, relinquentes » naturalem usum fœminæ, exarserunt in appetitum » suum in invicem, masculi in masculos deformitatem

[1] Deut. XXVIII, 56.

» operantes, et mercedem mutuam quam oportuit erroris » sui in semetipsis recipientes[1]. » Si quisquam inimicus Apostoli vellet ex his verbis talia dicere, qualia dicit ex librorum Veterum quibusdam locis iste blasphemus, nonne haberet amplam materiam in qua loquaciter insaniret; et quanto sibi viderentur disertiora dicta, tanto detestabiliora maledicta jactaret; maxime quia dictum est: « Mercedem mutuam quam oportuit erroris sui in semet» ipsis recipientes? » Oportuisse quippe non est veritus dicere Apostolus, ut qui creaturæ potius quam Creatori servierunt, erroris sui mercedem, non inviti hæc turpia patiendo, sed libenter faciendo, reciperent: judicio scilicet, non alicujus hominis immundissimi, quem talia delectarent, sed justissimi Dei, qui tradidit eos in passiones ignominiæ; ut crimina criminibus vindicentur, et supplicia peccantium non sint tormenta, sed incrementa vitiorum. Sapiens autem cum hæc audit, ipsam magis in hac vita iram Dei timet, qua homo non patitur quod acriter dolet, sed facit quod turpiter libet; et ejus cui talia judicia displicent, verba insana contemnit, quia in ipso pœnam Pharaonis, hoc est, indurati cordis agnoscit. Si enim quosdam qui non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit Deus in reprobam mentem, ut faciant quæ non conveniunt; quid mirum, si et istum qui divina blasphemat eloquia, tradidit Deus in reprobam mentem, ut dicat quæ non conveniunt? Sic enim « Oportet hæreses esse, ut pro» bati, inquit Apostolus, manifesti fiant in vobis[2]. » Sic vasa iræ locis congruis et temporibus ordinantur, ut etiam de ipsis notas faciat Deus divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ[3], quæ de massa ejusdem damnationis fiunt in honorem, gratia illius, non meritis suis. Ille quippe donat prodesse nobis, non solum quod docet veritas, verumetiam

[1] Rom. I, 26. — [2] I Cor. XI, 19. — [3] Rom. IX, 22.

quod obstrepit vanitas; ut cum respondetur inquietissimæ vanitati, auscultetur sincerissimæ veritati.

LII. De turpi maledicto arguit vanitas: sed turpe non esse, quibusdam rebus turpibus nominatis cavendam ostendere turpitudinem, misericors indicat veritas, et vecors vincitur vanitas. Nam de turpi maledicto potest a verbosis impiis reprehendi et apostolus Paulus, ubi ait: « Utinam » et abscindantur qui vos conturbant [1]: » quod etsi bene intelligentibus benedictio magis apparet, ut fiant spadones propter regnum cœlorum; potest tamen garrula cæcitas etiam in Apostolo hoc reprehendere, contendens quod non debuerit rem honestam turpi verbo enuntiare. Possunt et ipsum Dominum, qui ejusdem continentiæ donum commendans ait: « Sunt qui se ipsos castraverunt propter » regnum cœlorum [2]. » Legunt quippe isti litteriones: sic enim potius quam litterati appellandi sunt qui legendo litteratos, nihil sapere didicerunt: legunt ergo apud Ciceronem tale aliquid, unde sibi videantur docte Christi verba culpare, perditi potius quam periti. Ille namque cum doceret, in translatione verborum obscœnitatem esse vitandam: Nolo, inquit, dici, morte Africani castratam esse rempublicam [3]. Sed si hoc verbum ipse quod vitari volebat, ut vitandum ostenderet, non vitavit, et quod dici noluit, coactus est dicere; quanto magis res quæ verbo eodem recte significatur, ut ab audiente possit intelligi, suo verbo enuntiatur? Atque ut ad illud redeamus, quod iste in Deuteronomio reprehendit: si Cicero vir eloquentissimus et verborum vigilantissimus appensor et mensor, quod dici noluit, dixit, ne diceretur: quanto melius Deus magis morum quam verborum pulchritudinem quærens atque munditiam, turpe aliquid non turpiter, sed minaciter dixit, ut hoc horreretur, ne illud committeretur,

[1] Gal. v, 12. — [2] Matth. xix, 12 — [3] Cicer. de Oratore.

propter quod ad illa quæ audire horroris est, veniretur? Et tamen cum legitur, aures infidelitas claudit, avertit faciem, exasperat vultum, linguam vibrat, blasphemias jaculatur. Videte si non sunt isti ex isto genere hominum, qui loquente Christo de sacramento corporis et sanguinis sui dixerunt: « Durus est hic sermo, quis potest eum audire[1]? » Nisi quod excusabiliores sunt, qui verba divina quæ non intelligebant, non in maledictione, sed in benedictione horribilia non ferebant. Mirum enim non est, si maledictum quando auditur, horretur; nec exigendum est, ut verbis non horrendis dicatur, quod ad hoc dicitur, ut ab exhorrente timeatur: Dominus autem talia dicebat, quæ amari præciperet, non timeri: et tamen quæ infidelitas sufferat: « Caro mea vere cibus est, et sanguis meus vere » potus est[2]; » et, « Nisi manducaveritis carnem meam, » et biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam in » vobis[3]? » Si ergo Dei sapientia, verbis sacramento congruis pascens animam credentem, non curavit insipientiam nauseantem: quanto magis eadem ipsa sapientia, ubi locus et tempus timoris fuerat, non amoris, salubrem volens importare terrorem, non curavit insipientis errorem, quamvis ejus prævideret horrorem. Quis autem istorum spiritalem novit horrere animæ fœditatem, cum velut sua quadam fame atque egestate compellitur comedere, quæ de suis carnalibus cogitationibus tanquam de femoribus exeunt? Nam illius maledicti, quod iste velut turpe reprehendit, rarus effectus est; vix enim aliquando tam magnum est flagellum famis, ut ad nefanda illa compellat: ista vero fame, qua miserorum animæ inopes veritatis ea pro veritate comedunt, quæ carnalibus sensibus pariunt, usquequaque plena sunt omnia, tanto infelicius, quanto nocet amplius, et horretur minus.

[1] Joan. VI, 61. — [2] Id. VI, 56. — [3] Ibid. 54.

LIII. Sed puto me uni libro illius quem misistis, nostro non uno, ne nimium prolixus sit, respondere debere· proinde hic faciamus hujus finem, ut ex his quæ discutienda restant, alius inchoetur. Nescio quo enim modo ita libri termino reficitur lectoris intentio, sicut labor viatoris, hospitio.

LIBER II.

In quo Novi Testamenti loca, quæ Legis et Prophetarum Adversarius velut eis contraria collegit, discutiuntur.

I. Jam nunc ea discutienda sunt, quæ iste de Novi Testamenti libris suffragari sibi arbitratur adversus Propheticas litteras, tanquam eas Apostoli Christi sua sententia condemnaverint. Quod ergo profanas et aniles fabulas et genealogias infinitas appellasse Apostolum existimat divina eloquia Legis et Prophetarum, quia dixit : « Profa» nas et aniles fabulas devita[1]: » Et alio loco : «Ne intendas » fabulis Judaïcis et genealogiis infinitis, quæ quæstiones » præstant magis, quam ædificationem[2]: » quis ita nisi hæreticus multum cæcus erraret ? cur enim hoc Apostolus ipse non fecit, si has esse aniles fabulas judicavit ? Cur dicit ad Galatas : « Dicite mihi sub lege volentes esse, legem » non legistis ? Scriptum est enim, quod Abraham duos » filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera : quæ » sunt in allegoria ; hæc enim sunt duo Testamenta[3]. » Et ad Corinthios : « Nolo enim vos ignorare, fratres, qui pa-

[1] I Tim. IV, 7. — [2] Id. I, 4. — [3] Gal. IV, 21 et Gen. XVI, 15, et XXI, 2.

tres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes per mare » transierunt, et omnes per Moysen baptizati sunt in nube » et in mari, et omnes eumdem cibum spiritalem manducaverunt, et omnes eumdem potum spiritalem biberunt : » bibebant enim de spiritali sequente petra ; petra autem » erat Christus[1]. »

II. Nescit autem habere præter Scripturas legitimas et Propheticas Judæos quasdam traditiones suas, quas non scriptas habent, sed memoriter tenent, et alter in alterum loquendo transfundit, quas Deuterosin vocant : ubi etiam dicere audent et credere, Deum primo homini duas creasse mulieres ; ex quibus texunt genealogias, vere, sicut ait Apostolus, infinitas, parientes infructuosissimas quæstiones. Sed si huic talia nunquam evenit audire, numquid et contra Evangelium sic obsurdescere debuit, ut non adverteret verba Domini Christi, quibus arguit Judæos, quod de parentibus non honorandis impietatem docerent filios suos[2] ? Ibi quippe et Dei præceptum quod in Lege conscriptum est, attestando commemoravit. Nec ob aliud eos arguit, nisi quod rejicerent mandatum Dei, ut statuerent traditiones suas. Cum enim interrogassent Pharisæi et Scribæ : « Quare Discipuli tui non ambulant juxta tradi» tionem seniorum, sed communibus manibus manducant » panem : » ille respondens dixit eis : « Bene Prophetavit » Isaïas de vobis hypocritis, sicut scriptum, est ; Populus » hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a » me[3]. In vanum autem me colunt docentes doctrinas et » præcepta hominum. Relinquentes enim mandatum Dei, » tenetis traditionem hominum, baptismata urceorum et » calicum, et alia similia his facitis multa. » Et dicebat illis ; « Bene irritum facitis præceptum Dei, ut traditionem » vestram servetis. Moyses enim dixit : Honora patrem

[1] 1 Cor. x, 1. — [2] Marc. vii, et Matth. xv. — [3] Isai. xxix, 13.

» tuum et matrem tuam [1]. Et, Qui maledixerit patri aut » matri, morte moriatur [2]. Vos autem dicitis : Si dixerit » homo patri aut matri, Corban, quod est donum quod- » cumque ex me tibi profuerit : et ultra non dimittitis eum » quidquam facere patri suo aut matri, rescindentes ver- » bum Dei per traditionem vestram, quam tradidistis, et » similia hujusmodi multa facitis [3]. » Ubi evidenter Christus ostendit et illam Dei esse Legem quam profanus iste blasphemat, et Judæos habere suas traditiones a libris Propheticis et Legitimis alienas, quas appellasse Apostolum profanas fabulas, et aniles, et genealogias interminatas, non hæreticus, sed catholicus lector intelligit. Porro si velim testimonia cuncta colligere, quibus ostendam quemadmodum et ipse Dominus et Apostoli ejus Lege usi fuerint et Prophetis, quas iste aniles fabulas putat, quando sufficio? aut cui non sufficiant ista quæ diximus?

III. Nec iste adversus lucem vocemque Dominicam vel Apostolicam tam cæcus et surdus est, ut ignoret quemadmodum a Christo et Apostolis in libris ad Novum Testamentum pertinentibus confirmetur Legis ac Prophetarum et commendetur auctoritas. Proinde excogitasse se existimat, quo pacto subterfugiat moles testimoniorum in Evangelicis et Apostolicis litteris de libris veteribus positorum, quibus ejus, velit nolit, cervicata lingua conteritur. Ait quippe Apostolum pro qualitatibus ingeniorum in quinque personis locutum : « Insinuans enim rudi adhuc populo, inquit, quæ Dei sunt, non debuit a perfectioribus incipere, et consuetudinem ab eis vestustatis excludens a difficilioribus inchoare, ne novos adhuc ad fidem perfecta doctrina turbaret. » Deinde volens quasi probare quod dixit, eumdem Apostolum dicentem commemorat : « Cum » liber sim ex omnibus, omnibus me subjeci, ut plures

[1] Exod xx, 12. — [2] Levit. xxix, 9. — [3] Marc. vii, 5 et seqq.

» lucrifacerem : et factus sum Judæis tanquam Judæus, » ut Judæos lucrifaciam; et iis qui sub Lege sunt, tanquam » qui sub Lege essem, cum ipse non sim sub Lege, ut eos » qui sub Lege sunt, lucrifaciam; et iis qui sine Lege sunt, » tanquam sine Lege essem, cum sine Lege Dei non sim, » sed sim in Lege Christi, ut lucrifaciam eos qui sine Lege » sunt; factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifa- » ciam : omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrifa- » ciam[1]. » Has quatuor personas vult intelligi, in quibus Apostolum locutum putat, unam Judæorum, alteram eorum qui sub Lege sunt, tertiam eorum qui sine Lege sunt, quartam infirmorum. Quinta debetur, quoniam quinque promiserat : hanc ut adderet : Alio loco, inquit, superius jam dixit ; « Sapientiam loquimur inter perfectos[2] : » ut perfectorum videatur quinta persona. Hoc totum propterea molitus est, ut si quando aliquid de Apostolica proferretur Epistola, ubi attestantur. Evangelio Lex et Prophetæ, hoc dicat Apostolum, non sapientibus et perfectis, sed Judæis locutum fuisse quasi Judæum, vel eis qui sub Lege essent, tanquam esset et ipse sub Lege : ac per hoc subdole atque mendaciter simulantem se apud imperfectos ædificare, quod apud perfectos, non mentiendo, sed vera dicendo destrueret. Hanc videlicet ei erroris machinationem, nescio quis Fabricius fabricavit, quem velut magistrum veritatis Romæ se invenisse gloriatur. Quis non hoc monstrum, non dico sensus Christianus, sed qualiscumque humanus exhorreat?

IV. Primo enim considerandum est, quam se fraudulentissimum et mendacissimum profiteatur, qui mentientem putat et laudat Apostolum : et quod ille dixit : non fallentis astu, sed compatientis affectu, quia diversis animarum morbis tam misericordi corde subvenit, quam sibi

[1] I Cor. IX, 19 et seqq. — [2] Id. II, 6.

subveniri voluisset, si errore vel infirmitate simili laboraret, hic in fallaciam detestabilem vertit. Deinde quæro, ad Romanos, Corinthios, Galatas, Ephesios, Colossenses, Philippenses, Thessalonicenses, quomodo loquebatur Apostolus? In qua illarum quinque personarum eos esse deputabat? Procul dubio quoniam in præputio Gentes erant, non in circumcisione Israëlitæ. Ad hos quippe sibi distributum ministerium fuisse testatur, ubi dicit, quod ei et Barnabæ dexteras societatis dederint Petrus et Jacobus et Joannes : ut ipse quidem cum Barnaba ad gentes, illi autem ad circumcisionem irent. Et alio loco apertissime dicit : « Quandiu ego sum Gentium Apostolus[1]. » Et multis aliis locis proprio quodam munere doctorem Gentium se esse testatur. Cum ergo essent sine Lege tot gentes quibus Evangelium prædicabat, quid opus erat ut eis Legem et Prophetas de Christo introduceret testes, eisque importaret ignaris vinculum, sicut ista pestis arbitrabatur, erroris, a quo eos fuisse liberos magis debuit gratulari? Quid opus erat ut ad Romanos sic fuisset exorsus : « Paulus servus Christi Jesu, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem[2]? » Quare non sibi potius personam imponit illorum? Quare se facit tanquam sub Lege, eis qui fuerant sine Lege? Ut quid eis dicit : « Vobis enim dico Gentibus, quandiu quidem ego sum Gentium apostolus, ministerium meum glorificabo, si quomodo ad æmulationem provocem carnem meam, ut salvos faciam aliquos ex illis. Si enim rejectio illorum reconciliatio est mundi, quæ erit assumptio, nisi vita ex mortuis? si autem delibatio sancta est, et conspersio; et si radix sancta est, et rami[3]. » De

[1] Rom. XII, 13. — [2] Id. I, 1. — [3] Id. XI, 13-16.

Israëlitis quippe ista dicit, de quibus ante jam dixerat : » Quid ergo amplius est Judæo, aut quæ utilitas circum- » cisionis ? Multum per omnem modum. Primum quidem, » quia credita sunt illis eloquia Dei. Quid enim si quidam » illorum non crediderunt ? numquid incredulitas illorum, » fidem Dei evacuabit[1] ? » Deinde hic quod commemorare cœperam, sequitur, et dicit : « Quod si aliqui ex ramis » fracti sunt, tu autem cum esses oleaster, insertus es in » illis, et socius radicis factus es et pinguedinis oleæ, noli » gloriari adversus ramos. Quod si gloriaris, non tu radi- » cem portas, sed radix te. Dicis ergo, Fracti sunt rami ut » ego inserar. Bene, incredulitate fracti sunt : tu autem » fide stas ; noli altum sapere, sed time. Nam si Deus na- » turalibus ramis non pepercit, neque tibi parcet. Vides » ergo bonitatem et severitatem Dei ; in eos quidem qui » ceciderunt severitatem, in te autem bonitatem, si per- » manseris in bonitate : alioquin et tu excideris, et illi si » non permanserint in incredulitate, inserentur. Potens » est enim Deus iterum inserere illos. Nam si tu ex natu- » rali incisus es oleastro, et contra naturam insertus es in » bonam olivam, quanto magis illi qui secundum naturam » sunt, inserentur suæ olivæ ? Nolo enim vos ignorare, fra- » tres ; sacramentum hoc, ut non sitis vobis sapientes, quia » cæcitas ex parte in Israël facta est, donec plenitudo » Gentium intraret, et sic omnis Israël salvus fieret, sicut » scriptum est : Veniet ex Sion qui eripiat et avertat im- » pietatem ab Jacob[3], et hoc illis a me testamentum, cum » abstulero peccata eorum. » Nimis longum est cuncta percurrere, vel sicut per scripturas Apostolicas ubique sparsa sunt, ea in unam faciem congregare. Quid opus erat hæc dicere Gentibus ? Cur non potius sine Lege factus est eis, quemadmodum erant illi sine Lege ? Cur non

[1] Rom. III, 1-3. — [2] Isai. LIX, 20. — [3] Rom. XI, 17-27.

potius deos eorum laudavit, eorumque sacrificia prædicavit, si et ista Scriptura quam populus Israël accepit, et illa sacra Gentium, sicut iste dicit, ad dæmonia pertinebant? Quid quod Deum Israël audet infelix dicere, non solum dæmonem, verumetiam cæteris dæmonibus pejorem? Cur ergo Apostolus, qui in omnibus omnia[1], non misericordia compatiente, sicut veritas ostendit, sed astutia fallente, sicut iste desipit, factus erat, non potius illorum dæmonum quos colebant Romani, quos dæmones putat iste mitiores, servum se esse confinxit, ut fieret tanquam illi, ac sic eos lucrifaceret?

V. Nonne item dicit ad Ephesios : « Propter quod memores estis, quia vos quando Gentes eratis in carne, qui » dicimini præputium, ab ea quæ dicitur circumcisio in » carne manufacta ; qui eratis illo in tempore sine Christo, » alienati a societate Israël ; et peregrini testamentorum » et promissionis, spem non habentes, et sine Deo in hoc » mundo ; nunc autem in Christo Jesu vos, qui aliquando » eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. Ipse est » enim pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium pa» rietem maceriæ solvens inimicitiam in carne sua : Legem » mandatorum in decretis evacuans, ut duos conderet in » se in unum novum hominem, faciens pacem, ut com» mutaret utrosque in uno corpore Deo, per crucem in» terficiens inimicitias in semetipso : et veniens evangeli» zavit pacem vobis qui eratis longe, et pacem his qui » prope ; quia per ipsum habemus accessum ambo in uno » spiritu ad Patrem. Igitur jam non estis peregrini et in» quilini : sed estis cives sanctorum et domestici Dei, su» perædificati supra fundamentum Apostolorum et Pro» phetarum, ipso summo angulari lapide existente Christo » Jesu[3]. » Dicat iste blasphemus, quomodo prope dicit

[1] I Cor. IX, 22. — [2] Ephes. II, 11. — [3] Id. II, 11-20.

inventos Israëlitas, qui pejori, quemadmodum blasphemat, dæmoni serviebant, et longe erant Gentes, quæ mitioribus dæmonibus subditæ fuerant? Quomodo dicit alienatos fuisse a societate Israël et peregrinos testamentorum et promissionis, quando erant spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo, si Israël non Dei populus erat? Contra istam tubam clarissimam et excellentissimam veritatis perstrepitat atque insultat insanus, dicens in personis quinque locutum Apostolum, ut alias ex aliis falleret, fingendo se esse quod non erat : cum videat eum Gentibus quæ longe fuerant a Deo Israëlitarum, eumdem Deum, eamdem Legem, eosdem Prophetas, Testamenta eadem prædicare. Quis de angulari lapide prior locutus est? Nonne Propheta Spiritu Dei plenus, quem pestis ista blasphemat? Ait enim : « Ecce pono in Sion lapidem angula- » rem, electum, pretiosum, et qui crediderit in eum, non » erubescet[1]. » Quod testimonium commemoravit et apostolus Petrus. Nonne prius in Psalmo pertinente ad Litteras sacras populi prioris dictum est : « Lapidem quem repro- » baverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli[2]? » His enim Litteris eruditus Paulus apostolus posuit, quod paulo ante commemoravi : « Ipso summo angulari lapide » existente Christo Jesu[3]. » Unde ipse Dominus Judæos, in quibus cæcitas ex parte facta est[4], convicit, confusosque reddidit, dicens : « Nunquam legistis in Scripturis : » Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est » in caput anguli; a Domino factum est istud, et est mi- » rabile in oculis nostris[5]? » Hæc ergo omnia mendaciter Christus ex Lege ac Prophetis, mendaciter Apostoli proferebant, sicut iste blasphemat, quia videlicet infirmi nondum poterant solidam capere veritatem? Ita-ne cæcus

[1] Isai. XXVIII, 16; Act. IX, 11; I Petr. II, 6. — [2] Psal. CXVII, 22. — [3] Ephes. II, 20. — [4] Rom. VI, 25. — [5] Matth. XXI, 42.

ignorat, quod aliud sit nutrire parvulos, aliud decipere credulos; aliud alere ut crescant, aliud agere ne vivant? Talia quippe iste dicit ac sentit de Deo Legis et Prophetarum, ac de ipsis omnino litteris, ut secundum ejus sententiam quam de illis habet, quando Apostoli prædicabant credentibus Legis et Prophetarum Deum, et confirmabant auctoritatem talium Scripturarum, non lac potandum videantur dedisse parvulis, sed venenum. Quod de illis quisquis credit, desipit, vanescit, insanit.

VI. Ergo-ne, ait aliquis, frustra dixit Apostolus : « Non » potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnali- » bus; quasi parvulis in Christo, lac vobis potum dedi, » non escam, nondum enim poteratis[1] : » et, « Sapien- » tiam loquimur inter perfectos[2] : » et, « Animalis homo » non percipit quæ sunt Spiritus Dei[3]? » Absit ut putemus eum inaniter nec veraciter ista dixisse. Numquid tamen ideo credendus est quemquam sibi credentium fallere voluisse? Dedit igitur parvulis parva, non falsa; lactea, non noxia; nutritoria, non peremptoria. Porro autem si non est verum quod ait : Filium Dei secundum carnem factum esse ex semine David : si non est verum quod naturales rami propter incredulitatem fracti sunt, ut in radice sancta Israëlitarum ex Gentibus veniens fidelis insereretur oleaster, et fieret particeps pinguedinis oleæ : si non sunt eloquia Dei, sed nescio cujus, ut iste blasphemat, pessimi dæmonis, de quibus dicit : « Primum quidem quia credita » sunt illis eloquia Dei[4] : » profecto qui hæc parvulis dabat, qui hæc tanquam vera prædicabat, qui credi volebat, delebat miseros, non alebat. Quod a fide atque doctrina veracium Christi Apostolorum quoniam esse scimus alienum, restat ut ipsum tanquam pestem atque hostem fidei christianæ vehementissime detestemur, qui tanta

[1] I Cor. III, 1. — [2] Id. II, 6. — [3] Ibid. 14. — [4] Rom. III, 2.

excæcatur et præcipiatur amentia, ut non videat ipsum saltem Timotheum, cui putat auctoritate Apostolica fuisse præceptum, ut tanquam fabulas aniles veterem Legem Prophetasque devitet, ab eodem Apostolo non fuisse fallendum [1], et in illa quinta perfectorum persona fuisse deputandum, ut ei non mendaciter loqueretur, dicens : « Memor esto Jesum Christum resurrexisse a mortuis ex » semine David secundum Evangelium meum [2]. » Si enim Christus ex semine David fabulis anilibus prædicatur, quomodo eas jubetur iste devitare, quibus jubetur memoriter credere? Si autem Christus ex semine David veraciter prædicatur : ibi est radix in qua oleaster inseritur, nec aniles sunt fabulæ, nisi præter eas Scripturas deliramenta Judæorum, ad eam quam vocant Deuterosin pertinentia : non illa eloquia Dei quæ credita sunt circumcisioni, ubi etiam carnales Judæi Christum ex semine David venturum esse didicerant, sicut interroganti Domino respondebant, quamvis eum Dominum ipsius David [3], non secundum carnem, sed secundum Divinitatem intelligere non valerent; utrumque tamen est in illis eloquiis, et quod credebant, et quod non intelligebant, et, « De fructu ventris tui » ponam super sedem tuam [4], » propter Christum ex semine David; et, « Dixit Dominus Domino meo : Sede ad dexte» ram meam [5], propter Christum, Dominum etiam ipsius David.

VII. Ita-ne vero fallaciter dicebat Apostolus : « Verita» tem dico in Christo, non mentior, contestante mihi » conscientia mea in Spiritu sancto, quia tristitia est mihi » magna, et continuus dolor cordi meo : optabam enim » ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis cog» natis secundum carnem, qui sunt Israëlitæ, quorum est

[1] 1 Tim. IV, 7. — [2] 2 Tim. II, 8. — [3] Matth. XXII, 42. — [4] Psal. CXXXI, 11. — [5] Id. CIX, 1.

» adoptio, et gloria, et testamenta, et Legis constitutio, » et obsequium, et promissiones; quorum patres, et ex » quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia » Deus benedictus in sæcula. Amen[1]. » Veritatem se dicere clamat Apostolus in capite hujusce sententiæ, et hoc in Christo qui est ipsa veritas, contestante sibi conscientia sua in Spiritu sancto, eamque sententiam per « Amen » concludit in fine : et dicit iste : Non sunt vera quæ hic Apostolus loquitur, fallit infirmos, quia non possunt capere veritatem, parvulos vanitatibus lactat, et esurientibus filiis diabolicorum mendaciorum virus infundit ut nutriat. O portentum non solum a Christianorum auribus, verumetiam a finibus christiani orbis arcendum ? Hæccine adoptio, hæc gloria, hæc testamenta, hæc Legis constitutio, hoc obsequium, hæ promissiones, hi patres ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula, fabulæ sunt aniles? Quod jubetur præcipue tenere, qui jubetur devitare fabulas aniles, fabulæ sunt aniles?

VIII. Sed quid mirum si tanta impietate delirat, qui Legis vult esse destructor; si quosdam idem Apostolus dicit volentes esse Legis, non destructores, sed doctores, non intelligere neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant? Verum nos illud quod secutus adjunxit, adversus utrosque teneamus. Continuo quippe ne quis existimaret ideo illos non intelligere quæ loquuntur, neque de quibus affirmant, quoniam legis malæ volunt esse doctores : « Scimus autem, inquit, quia bona Lex est, si quis ea le» gitime utatur[2]. » Hæc sententia et illos refutat qui Lege utuntur male, et eos qui illam opinantur malam. Porro si bona est, qua dementia negatur Deus bonus, qui dedit Legem bonam? Quæ potest videri sufficere dam-

[1] Rom. IX, 1-5. — [2] I Tim. I, 8.

natio his hominibus, qui Legem quam sic Apostolus laudat, anilium fabularum nomine accusant? et hoc se existimant facere ejusdem Epistolæ testimonio, ubi eam sic Apostolus laudat : volentes esse Legis, non doctores, sed blasphematores, non intelligendo quæ loquantur, neque de quibus affirment?

IX. « Sed fieri non potuit, inquit, ut a Judæorum Prophetis Salvatoris nostri annuntiaretur adventus. Cur fieri non potuit, cum dicat Apostolus, « Quia credita sunt » illis eloquia Dei[1]? » Sed ante Salvatoris adventum, inquit, Spiritus sanctus ac divinus non erat super terram.» Hoc vanitas, non veritas loquitur. Nam quo non nisi Spiritu sancto Prophetas suos Dominus implevit, de quibus in Epistolæ exordio dictum est ad Romanos, quod et supra commemoravi : «Paulus servus Christi Jesu, vocatus Apos» tolus, segregatus in Evangelio Dei, quod ante promi» serat per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio » suo, qui factus est ei ex semine David secundum car» nem[2]. » Et hoc quidem testimonium etiam iste posuit, prohibens eum ad quem scribit aliis Prophetis credere de Christo, præter illos quos Prophetas ejus ad Romanos dicit Apostolus : quos credo non arbitratur Prophetas fuisse Judæorum. Sed cujuslibet eos fuisse gentis opinetur, » cur ibi non advertit, «Quod ante promiserat per Pro» phetas suos? » Per quoslibet enim Prophetas suos si ante promisit Evangelium de Filio suo, quid est quod iste dicit sanctum ac divinum Spiritum super terram non fuisse ante Salvatoris adventum? Et tamen isti unde potuerunt esse Prophetæ, annuntiantes Christum ex semine David secundum carnem, nisi cujus gentis erat ipse David, de cujus semine Christus a Prophetis Dei promissus est esse venturus?

X. Sed Lex, inquit, per Moysen data est, veritas au-

[1] Rom. III, 2. — [2] Id. I, 1-3.

tem a Christo Jesu est. Non ita scriptum est : sed ita : « Lex per Moysen data est; gratia et veritas per Jesum » Christum facta est[1]. » Lex igitur data est per Moysen : facta est autem gratia per Jesum Christum, cum per ejus Spiritum charitate diffusa in cordibus nostris[2], fit ut quod Lex præcipit, impleatur. Quod enim per litteram jubetur, non littera, sed Spiritu impletur. Unde illud quod scriptum est : « Non concupisces[3] : » per Moysen Lex est, quia jubetur : sed per Christum fit gratia, quando quod jubetur, impletur : veritas autem facta est per Christum, propter illa quæ in prophetia Legis sunt promissa, quia in Christo eminent reddita.

XI. Apostolus vero quod ait ad Romanos : « Quomodo » invocabunt in quem non crediderunt? aut quomodo » credent quem non audierunt[4]? » de Gentibus dixit, non de Judæïs, sicut hic somniat. Eos enim volebat refellere doctor Gentium, qui putabant genti tantummodo Judæorum, non etiam incircumcisis Gentibus Evangelium prædicandum. Quod volens ostendere, non ad Judæos tantum, sed ad omnes gentes pertinere, prius posuit testimonium de Propheta : « Erit, omnis qui invocaverit nomen Do» mini, salvus erit[5] : » ac deinde cum dixisset : « Quomodo » autem invocabunt in quem non crediderunt, aut quo» modo credent quem non audierunt; » continuo subjunxit : « Quomodo autem audient sine prædicante, aut » quomodo prædicabunt, nisi mittantur? » Ita refutans eos qui negabant ad incircumcisas gentes prædicatores Christi esse mittendos.

XII. Illud quoque sicut imperitissimus non intelligit, quod scriptum est : « Primum Apostolos, deinde Prophe» tas[6]. » Putat enim ante Apostolos non fuisse Prophetas,

[1] Joan. I, 17. — [2] Rom. V, 5. — [3] Exod. XX, 17. — [4] Rom. X, 14. — [5] Joël. II, 32. — [6] I Cor. XII, 28.

nesciens eos Prophetas illic commemoratos esse ab Apostolo, qui post Christi adventum fuerunt. Quos qui vult nosse, Actus Apostolorum legat, et illud quod ait ad Corinthios: « Prophetæ autem duo aut tres loquantur[1]. » Si autem non fuerunt Prophetæ ante Apostolos, qui erant illi per quos Deus « Ante promisit Evangelium de Filio suo, qui » factus est ei ex semine David secundum carnem[2]? » Quis erat qui dixit : « Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli[3]? » Quis erat qui dixit : « Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi, virga » directionis, virga regni tui : dilexisti justitiam, et odisti » iniquitatem, propterea unxit te Deus Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis[4]? » Quomodo Deus, cujus thronus est in sæculum sæculi, unguitur a Deo, nisi Christus Jesus, qui ex ipsa unctione Christi nomen accepit? Chrisma quippe unctio est, Christus unctus est. Quis erat qui dixit, quod ipse Christus de se testatur esse prædictum : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris » meis, donec ponam inimicos tuos sub pedibus tuis[5]? » Et hoc David in Spiritu dixisse confirmat, quem Spiritum negat iste fuisse super terram ante Domini adventum. Quid est quod ait Apostolus : « Dicit autem Isaïas: Erit » radix Jesse, et qui exurget regnare in Gentibus, in eum » Gentes sperabunt[6]? » Quis erat Spiritus qui per eumdem Isaïam tanto ante prædixit : « Iste peccata nostra portat, » et pro nobis dolet? et nos putavimus eum esse in dolore, et in plaga, et in afflictione. Ipse vulneratus est » propter peccata nostra, et infirmatus est propter iniquitates nostras : disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus : omnes quasi oves erravimus,

[1] I Cor. XIV, 29. — [2] Rom. I, 2. — [3] Psal. CXVII, 22. — [4] Id. XLIV, 7 et 8. — [5] Marc. XII, 36, et Psal. CIX, I. — [6] Rom. XV, 12, et Isai. XI, 10.

» homo in via sua erravit; et Dominus tradidit eum propter iniquitates nostras. Et ipse propter afflictionem non » aperuit os : sicut ovis ad victimam ductus est, et sicut » agnus coram tondente mutus, sic non aperuit os suum. » In humilitate judicium ejus sublatum est : generationem » illius quis enarrabit ? Quia tolletur de terra vita ejus. Ab » iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem [1] : » et cætera quæ contexere longum est. Ubi etiam de Ecclesia tanto ante prædictum est, quod ab Apostolo legimus commemoratum, et nunc jam videmus impletum [2] : « Lætare sterilis quæ non paris, erumpe et exclama quæ non parturis, » quia multi filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum. Dixit enim Dominus : Dilata locum tabernaculi tui, » et aulæorum tuorum : fige, ne parcas, protende funiculos, et clavos tuos conforta; adhuc in dextris et sinistris dilata : et semen tuum possidebit gentes, et » civitates desertas habitari facies. Noli timere quia confusa es, neque reverearis quia exprobratum tibi est. » Confusionem enim æternam oblivisceris, et opprobrii » viduitatis tuæ memor non eris. Quia Dominus qui fecit » te, Dominus Sabaoth nomen ei; et qui eruit te Deus » Israël, Deus omnis terræ vocabitur [3]. » Quis est qui dixit : « Videbam in visu noctis, et ecce cum nubibus cœli » ut filius hominis erat veniens, et usque ad Vetustum » dierum pervenit, et in conspectu ejus prælatus est : et » ipsi datus est principatus, et honor, et regnum; et omnes populi, tribus, linguæ ipsi servient : potestas ejus » potestas perpetua, quæ non transibit; et regnum ejus » non corrumpetur [4] ? » Hæc et alia multa atque manifesta de Christo et Ecclesia unde prædicta sunt, quæ sic videmus impleta, et consonantibus Evangelicis atque Apostolicis litteris etiam speramus implenda, si Spiritus Dei ante

[1] Isaï LIII, 4-8. — [2] Gal. IV, 27. — [3] Isai. LIV, 3. — [4] Dan. VII, 13-15.

adventum Christi non fuit super terram ; vel si a Prophetis Israël non est Christi prænuntiatus adventus, sicut hic desipit qui Christum negando ante promissum, non habet unde asserat missum ? Et merito, quia ipse quem prædicat, nec missus est, nec promissus : verus quippe non est, sed fictus.

XIII. Jam illud non miror, quod homo ineruditus de Prophetis Judæorum existimat dictum, quod ait Apostolus : « Dixit quidam ex ipsis proprius eorum propheta : » Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri ; » testimonium hoc verum est[1] : » ignorans dictum esse de quodam Epimenide, qui Cretensis fuit, in cujus libris hoc invenitur ; qui homo inter Prophetas Dei non invenitur, nec ad illa eloquia Dei pertinet, quæ Judæis dicit credita, qui non mentitur. Ideo non commemoravit Apostolus nomen ejus : sicut solet commemorare Prophetas Dei aliquando dicens : « Sicut et David dicit : Isaïas autem » audet et dicit : Sicut et Osee dicit[2] : » vel tacitis eorum nominibus, cum dicit : « Sicut scriptum est ; » et ea Scriptura intelligitur, in qua est auctoritas Dei : aut evidenter Deum dicere asserit, cum aliquod adhibet testimonium de Lege vel Prophetis Dei, quale est illud : « Bovi trituranti os non infrenabis[3]. Nunquid de bobus, inquit, cura » est Deo ? An propter nos Scriptura dicit[4] ? » ostendens utique in eadem Scriptura Deum loqui. Vel illud : « Pro» videns autem Scriptura, quia ex fide justificat gentes » Deus, prænuntiavit Abrahæ dicens : In semine tuo benedicentur omnes gentes[5]. » Ipsam Scripturam pro Deo posuit, quia Dei est. Vel illud de Abraham : « In pro» missione, inquit, Dei non hæsitavit incredulitate, sed » confortatus est fide, dans gloriam Deo, et plenissime

[1] Tit. I, 12. — [2] I Rom. IV, 6 ; X, 10 ; IX, 25. — [3] Deut. XXV, 4 ; I Cor. IX, 9. — [4] Gal. III, 8. — [5] Gen. XXII, 17.

» credens, quia quæ promisit, potens est et facere[1]. » Contra quam divinam et apostolicam vocem canis iste rabiosus oblatrans, ausus est dicere, Abraham Deo suo promittenti prolem non credidisse, ignorans illud quod ait : « Si mihi centum annos habenti nascetur filius[2], » admirantis esse gaudium, non diffidentiam dubitantis. Vel illud : « Non potest excidere verbum Dei. Non enim » omnes qui ex Israël, ii sunt Israël; neque quia sunt » semen Abraham, omnes filii; sed in Isaac vocabitur tibi » semen : hoc est, non ii qui filii carnis, hi filii Dei, sed » filii promissionis deputantur in semen[3]. » Vel illud de Elia : « Sed quid dicit illi responsum divinum? Reliqui » mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua » ante Baal[4]. » His atque hujusmodi attestationibus Dei boni et veri esse Scripturas illas, quas iste blasphemat, Apostolica commendat auctoritas. Ubi autem etiam aliquid de auctoribus Gentium dicit Apostolus, non eos appellat Prophetas Dei, nec illarum scripturarum Deum dicit auctorem, quamvis ibi aliqua vera reperiat, sicut de isto Cretensi ait : « Dixit quidam ex ipsis proprius eorum pro» pheta : Cretenses semper mendaces[5] : » non ergo Judæorum proprius, sed Cretensium : quod utique ad hoc dictum est, ne Dei Propheta putaretur. Et in Actibus Apostolorum cum loqueretur Atheniensibus, ait de Deo : » In illo enim vivimus, et movemur, et sumus : sicut et » quidam secundum vos dixerunt[6]. »

XIV. Sed Apostolis, inquit, Dominus noster interrogantibus de Judæorum Prophetis quid sentiri deberet, qui de adventu ejus aliquid cecinisse in præteritum putabantur, commotus talia eos etiam nunc sentire respondit : « Dimisistis vivum qui ante vos est, et de mortuis fabu-

1 Rom. IV, 20. — 2 Gen. XVII, 17. — 3 Rom. IX, 6. — 4 Id. XI, 4, et 3 Reg. XIX, 18. — 5 Tit. I, 12. — 6 Act. XVII, 28

» lamini. » Quid mirum, (quandoquidem hoc testimonium de scripturis nescio quibus apocryphis protulit,) si de Prophetis Dei talia confinxerunt hæretici qui easdem litteras non accipiunt? Nam in Evangelio Dominus, quod non est apocryphum, sed in luce veritatis omnibus notum, etiam post resurrectionem Discipulis in itinere comitatus, incipiens a Moyse, per omnes Prophetas, hæc de se quæ facta fuerant, prædicta monstravit[1].

XV. De ipso, inquit, iterum arguit, ubi dicit: « Multi » mihi dicent in illa die: Domine, in nomine tuo dæmo- » nia ejecimus, et in nomine tuo prophetavimus, et in » nomine tuo virtutes multas fecimus. Et tunc dicam illis: » Recedite a me, quoniam nunquam vos scivi, quia ope- » rati estis iniquitatem[2]. » Absit ut ista de Prophetis sanctis, in quibus erat Moyses et cæteri, Dominus dixerit: sed dictum est de iis, qui post ejus Evangelium prædicatum, in ejus nomine sibi loqui videntur, nescientes quid loquantur; in quibus et iste sibi locum periturus invenit.

XVI. Illud quoque ait dixisse Dominum: « Ego sum » janua ovium: omnes alii quotquot ante me venerunt, » fures sunt et latrones[3]. » Non autem ita scriptum est: sed ita: « Omnes quotquot venerunt, fures sunt et la- » trones. » Venisse quippe hoc loco intelligi voluit eos qui missi non fuissent: quos arguit etiam Jeremias, dicens: « Hæc dicit Dominus de prophetis qui prophetant » in nomine meo, et ego non misi eos[4]. » Illi autem quos insanus iste blasphemat, a Domino missi sunt, non sponte venerunt. Quos et Dominus per parabolam quidem, sed apertissima significatione declarat, ubi dicit: « Aliam pa- » rabolam audite: Homo erat paterfamilias, qui plantavit » vineam, et sepem circumdedit ei, et fodit in ea torcu- » lar, et ædificavit turrim, et locavit eam agricolis, et

[1] Luc. xxiv, 27. — [2] Matth. vii, 2. — [3] Joan. x, 8. — [4] Jerem. xiv, 15.

» peregre profectus est. Cum autem tempus fructuum ap-
» propinquasset, misit servos suos ad agricolas, ut acci-
» perent fructus ejus. Et agricolæ apprehensis servis ejus,
» alium ceciderunt, alium occiderunt, alium vero lapi-
» daverunt. Iterum misit alios servos plures prioribus, et
» fecerunt illis similiter. Novissime autem misit ad eos
» filium suum, dicens : Verebuntur filium meum. Agricolæ
» autem videntes filium, dixerunt intra se : Hic est hæres,
» venite occidamus eum, et habebimus hæreditatem ejus.
» Et apprehensum ejecerunt eum foras extra vineam,
» et occiderunt. Cum ergo venerit Dominus vineæ, quid
» faciet agricolis illis? Aiunt illi : Malos male perdet, et
» vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fruc-
» tus temporibus suis. Dicit illis Jesus : Nunquam legistis
» in Scripturis : Lapidem quem reprobaverunt ædifican-
» tes, hic factus est in caput anguli[1] : a Domino factum
» est istud, et est mirabile in oculis nostris? Ideo dico vo-
» bis, quia auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur
» genti facienti fructus ejus[2] ». Quid hoc apertius, quid clarius, quid evidentius ? Sed iste de illorum numero est, qui servos patrisfamilias hujus lapidaverunt. Hoc enim facit, non ictibus saxeis, sed maledictionibus duris. Nam et primitus in gente Judæorum vineam Dei esse plantatam, missosque Prophetas ante ipsum esse Salvatoris adventum, parabola ista testatur. Et cum dicit : « Auferetur
» a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus
» ejus : » quod regnum dicit, nisi quod sperabant, non quod acceperant, id est, vitæ æternæ? Unde alibi dicit :
« Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vos vitam æter-
» nam habere, ipsæ testimonium perhibent de me[3]. » Et alibi, « Væ vobis legisperitis, qui tulistis clavem scientiæ :
» ipsi non introistis, et eos qui introibant prohibuistis[4]. »

1 Psal. cxvii, 22. — 2 Matth. xxi, 33-43. — 3 Joan. v, 39. — 4 Luc. xi, 52.

Istis-ne molibus testimoniorum non atteritur impudens vanitas? Quis hunc audit, nisi qui Scripturas sanctas non audit, aut tam male audit quam in eas iste cæcus incurrit?

XVII. Sed ait de eis Dominus, inquit : « Parentes vestri manna manducaverunt, et mortui sunt[1] : » decens neminem ipsorum ad Dominum pertinuisse, quibus mors dominata est. Neminem plane, sed parentum illorum quibus talia loquebatur : parentes quippe infidelium, quos nisi infideles volebat intelligi? Unde alio loco dicit : « Væ » vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui ædificatis sepul- » cra Prophetarum, et ornatis monumenta justorum, et » dicitis : Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non » essemus socii eorum in sanguine Prophetarum. Itaque » estis testimonio vobismetipsis, quid filii estis eorum qui » Prophetas occiderunt[2]. » Filios utique dixit imitatione sceleris, non propagine generis. Non enim quod ex illis secundum carnem nati erant, hoc eis esse poterat crimini; sed quod eis se similes infideli crudelitate monstrabant. Ideoque connectit, ac dicit : « Et vos implete mensuram » patrum vestrorum. Serpentes, genimina viperarum, » quomodo fugietis a judicio gehennæ? Ideo ecce ego » mitto ad vos Prophetas et sapientes et scribas, et ex illis » occidetis et crucifigetis, et ex illis flagellabitis in Syna- » gogis vestris, et persequimini de civitate in civitatem : » ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est » super terram, a sanguine Abel justi usque ad sanguinem » Zachariæ filii Barachiæ, quem occidistis inter templum » et altare. Amen dico vobis, venient hæc omnia super » generationem istam[3]. » Nempe constat, nempe manifestum est, imitando esse istos filios malorum, a quibus Prophetæ sancti et justi, ab ipso Abel quem frater occidit,

[1] Joan. II, 31. — [2] Matth. XXIII, 29-31. — [3] Ibid. 31-36.

usque ad Zachariam quem isti occiderunt, persecutiones impiissimas et sceleratissimas pertulerunt. Nam quomodo super istos veniet illorum sanguis, qui longe ante vixerunt quam isti vel nascerentur, nisi quia unum genus, una conspersio, una massa est impiorum, imitatione sibimet connexorum? Simul etiam declaratur, in eodem populo fuisse justos atque Prophetas Dei, quorum isti, quibus hæc loquitur Dominus, ædificabant sepulcra, ornabantque monumenta. Pejor ergo iste et immanior qui eos defunctos lingua maledica lacerat, quibus honorem etiam impii deferebant; et in animam suam crudeliter sæviens eos blasphemat, cum velit videri Christianus, quos Prophetas et justos asserit Christus.

XVIII. Jamvero quod adjungere voluit sanctos patriarchas, Abraham, Isaac et Jacob, his de quibus Dominus ait: « Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et » mortui sunt[1], » quia et isti patres mortui sunt: utrum fraudulentus, an cæcus sit potius judicandus, incertum est. Sed quodlibet eorum eligat, detestandus est. Hinc enim hoc ostendere voluit, quia Dominus commemoratis eisdem patribus, ait: « Non est Deus mortuorum, sed vi» vorum[2]: » cum potius eos vivere dixerit. Adhibito quippe testimonio de Lege, ubi scriptum est: « Ego sum Deus » Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob[3]; » adjunxit: « Non est Deus mortuorum, sed vivorum. » Et adjecit. « Omnes enim illi vivunt: » vita utique vera, qua justi vivunt, etiam quando corpore moriuntur. Sed quando hæc diceret iste, si viveret?

XIX. In hanc sententiam vult accipi et quod ait Dominus ad Judæos: « Neque me nostis, neque Patrem meum, » sed nec verbum Dei habetis in vobis manens[4]. » Quod utique contrarium non est ei quod dixit: « Tulistis clavem

[1] Joan. VI, 31. — [2] Matth. XXII, 32. — [3] Exod. III, 6. — [4] Matth. VIII, 19.

» scientiæ, ipsi non introistis, et eos qui introibant pro-
» hibuistis[1]. » In semetipsis enim verbum Dei non habebant, sed habebant in litteris quas legebant. Nam si haberent in semetipsis, et ipsi intrarent, et alios intrare permitterent. Non intrare autem est, non intelligere. Ecce quare nec ipsum noverant, nec ejus Patrem; quia non intelligebant quod legebant : non quia Deum et Christum non prædicaverant, quos legebant. Hoc est ergo intrare, non esse contentum superficie litteræ, sed ad interiora intelligentiæ pervenire.

XX. Argumentatur etiam de Joanne Baptista, quia Dominus ait : « In natis mulierum non exurrexit major
» Joanne Baptista : qui autem minor est in regno cœlo-
» rum, major est illo[2]. » Ita velut ratiocinando, tanquam Joannes non pertineat ad regnum cœlorum, et ob hoc multo minus cæteri Prophetæ illius populi, quibus major est Joannes. Hæc autem verba Domini duobus modis possunt rectissime intelligi. Aut enim regnum cœlorum appellavit eo loco Dominus, quod nondum accepimus, et in quo nondum sumus; unde et in fine dicturus est : « Ve-
» nite, benedicti Patris mei, percipite regnum[3] : » et quia ibi sunt sancti Angeli, quilibet in eis minor, major est utique quolibet sancto et justo, portante corpus quod corrumpitur et aggravat animam[4]. Aut si regnum cœlorum in ea sententia illic intelligi voluit, qua et in hoc tempore significatur Ecclesia, cujus filii sunt omnes ab institutione generis humani usque nunc, quotquot justi et sancti esse potuerunt; profecto se ipsum Dominus significavit, quia nascendi tempore minor erat Joanne, major autem divinitatis æternitate et dominica potestate. Proinde secundum priorem expositionem ita distinguitur : « In natis mulierum
» nemo exurrexit major Joanne Baptista : qui autem

[1] Luc. XI, 32. — [2] Matth. XI, 11. — [3] Id. XXV, 34. — [4] Sap. IX, 15.

» minor est in regno cœlorum[1] » ac deinde subinfertur, « Major illo est. » Secundum hanc autem posteriorem ita : « In natis mulierum nemo exurrexit major Joanne Baptista; » qui autem minor est, » ac deinde subinfertur : « In regno » cœlorum major illo est. » Sed uterque intellectus quam congruit veritati, tam refellendæ hujus sufficit vanitati. Sive enim quilibet Angelus cæteris minor, Joanne sit major; sive hic Dominus intelligatur, Joanne præcursore suo ætate minor, majestate major, nihil inde Prophetis cæteris derogatur. Potuerunt enim esse Joanni aliqui æquales, aliqui eo minores, nullus autem major propter sententiam Domini : omnes tamen sancti, et justi et boni.

XXI. « Sed Moyses, inquit, omnem spem futuræ resur» rectionis in hominibus extinxit, qui mortalem esse ani» mam pronuntiavit[2], qui eam esse sanguinem dixit. » Deinde ratiocinando magnis viribus conatur ostendere, non esse animam sanguinem, et laborat in re manifesta, non intelligens Legem. Sic enim dictum est : « Anima » omnis carnis sanguis est[3] : » quomodo dictum est : « Pe» tra erat Christus[4] : » non quia hoc erat, sed quia hinc significabatur. Non autem frustra Lex animam voluit significare per sanguinem, rem scilicet invisibilem per rem visibilem; nisi quia sanguis per venas omnes ab ipso corde diffusus, in nostro corpore plus cæteris humoribus principatur; ita ut ubicumque fuerit vulnus inflictum, non humor alius, sed ipse procedat : itaque anima, quia omnibus quibus constamus invisibiliter prævalet, illo melius significatur, quod omnibus quibus constamus visibilibus prævalet.

XXII. Illud autem quod Apostolus ait, (nam et hoc testimonium iste posuit,) « Caro et sanguis regnum Dei non

[1] Matth. XI, 11. — [2] Gen. IX, 5. — [3] Levit. XVII, 14. — [4] I Cor. X, 4.

» possidebit[1] : » non facit de anima, sed de resurrectione corporis quæstionem. Verum et ista duobus modis solvitur. Aut enim carnis et sanguinis nomine corruptionem carnis et sanguinis nuncupavit, quæ in resurrectione non erit : aut carnem et sanguinem, homines ad omnes illecebras sæcularium voluptatum carni et sanguini deditos, qui regnum Dei non possidebunt. Totus autem iste locus apostolici sermonis, ubi scriptum est : « Caro et sanguis » regnum Dei non possidebit, » si consideretur diligentius, magis persuadebit corruptionem carnis sicut nunc est, his eum vocabulis appellare voluisse, atque ad exponendum quid diceret adjunxisse : « Neque corruptio incorruptionem possidebit. » Quia cum facta fuerit quæ in resurrectione speratur illa mutatio, non utique remanebit ulla corruptio. Quamvis ergo et post resurrectionem Dominus dixerit Discipulis suis : « Palpate, et videte, quia » spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere[2] : » tamen secundum substantiam caro erit, non secundum corruptionem, quæ nunc carni hoc nomen imponit. Unde ait Propheta : « Omnis caro fœnum[3]. » Numquid enim et Domini quam levavit in cœlum ? Quo ergo modo appellavit Propheta carnem, ubi ait : « Omnis caro » fœnum ; » dicturus utique : « Fœnum aruit : » eo modo et Apostolus ait : « Caro et sanguis regnum Dei non possi» debit ; » quia non ibi erit corruptio, qua nunc sicut fœnum natura carnis arescit. Non enim alia sententia est : « Neque corruptio incorruptionem possidebit : » sed hæc repetitio, sententiæ superioris est expositio : ut quod ibi dictum est : « Caro et sanguis ; » hic intelligamus corruptionem, non substantiam carnis : et quod ibi dictum est, « Regnum Dei ; » hic intelligamus incorruptionem. Atque ita nihil aliud dictum putemus : « Caro et sanguis regnum

[1] I Cor. XV, 50. — [2] Luc. XXIV, 39. — [3] Isai. XL, 6.

» Dei non possidebit; » quam si diceretur, « Corruptio » incorruptionem non possidebit: id est, corruptio carnis et sanguinis in illius regni incorruptione non erit, propter immutationem scilicet, de qua mox locutus adjunxit: « Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem. » Ita corruptio quæ carnis et sanguinis nomine significata est, in regni illius incorruptione non erit: quia caro quæ nunc corruptibilis est, tunc mutata incorruptibilis erit.

XXIII. Moyses autem homo Dei si animam credidisset esse mortalem, quod utique credidisset si eam sanguinem, non significationis, sed proprietatis causa esse dixisset, non alio loco diceret: « Omnis qui tetigerit mortuum ab » omni anima hominis, et mortuus fuerit, et non fuerit » purificatus, tabernaculum Domini polluit: exteretur » anima illa ex Israël; quoniam aqua expiationis non est » circumpersa super eum, immundus est, adhuc immun- » ditia ejus in ipso est[1]. » Adhuc utique dixit, etiam post mortem, quia non est purificatus: ubi præfiguratum lavacrum regenerationis intelligit, quod nunc accipiunt qui baptizantur in Christo, quisquis audit fideliter: « Si » crederetis Moysi, crederetis et mihi, de me enim ille » scripsit[2]. »

XXIV. Quid autem mirum, si iste infelix a luce veritatis aversus, et ob hoc luci veritatis adversus, ea quæ non intelligit in Novo Testamento, objicit Veteri Testamento? Sicut etiam illud de apostolo Paulo, ubi ait ad Corinthios: « Quod si ministratio mortis in litteris formata lapideis » facta est in gloria, ita ut non possent filii Israël inten- » dere in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus quæ » destruitur, quare non magis ministratio spiritus erit in » gloria? Nam si ministratio damnationis gloria est, multo » magis ministratio justitiæ abundabit in gloria. Etenim

[1] Num. xix, 13. — [2] Joan. v, 46.

» non glorificatum est in hac parte id quod declaratum est » propter excellentem claritatem. Nam si id quod destrui- » tur, in gloria est, multo magis illud quod manet, in » gloria est[1]. » Hoc modo iste posuit verba apostolica, nec a meliore interpretatione plurimum distat. Quia ergo dicta est: « Ministratio mortis in litteris formata lapideis, » hinc existimat quod morti ministraverit Moyses, id est, mortis auctori; maligno scilicet spiritui, quem mundi hujus iste opinatur auctorem : ignorans ministrationem mortis dictam Legem, secundum illud quod alibi dicit : « Lit- » tera occidit, spiritus autem vivificat[2]. » Lex enim quamvis justa et sancta et bona, prævaricatoribus intulit mortem, quos Dei gratia non adjuvit ad justitiam Legis implendam. Oportebat enim ut Testamento Vetere Lex imponeretur superbis, et de suæ voluntatis virtute fidentibus, quæ non daret justitiam, sed juberet; ac sic morte prævaricationis impliciti, ad gratiam confugerent, non jubentem tantummodo, sed juvantem, quæ Novo Testamento est revelata. Hinc putant isti divinorum Eloquiorum blasphematores, malam fuisse Legem quæ data est per Moysen, quia dicta est: « Ministratio mortis in litteris figurata lapideis[3] : » non intuentes propter eos esse dictum, qui suo libero arbitrio Legem sufficere arbitrabantur, et spiritu gratiæ non adjuti, rei prævaricationis sub ejusdem Legis littera tenebantur. Unde alibi dicit : « Lex iram operatur : ubi enim lex » non est, nec prævaricatio[4] : » hinc ostendens unde dixerit: « Lex iram operatur. » Neque enim ejus prævaricatio mala esset, nisi Lex ipsa bona esset.

XXV. Multum est et nimis longum colligere, quæ in hanc sententiam beatus dicit Apostolus, Legem distinguens a gratia; eo quod sub illa elidantur elati, sub ista erigantur elisi; et quod illa in tantum bona sit ut bona jubeat,

[1] 2 Cor. III, 7-11. — [2] Ibid. 6. — [3] Joan. I, 17. — [4] Rom. IV, 15.

hæc tantum ut bona conferat. Illa justitiæ facit auditorem, ista factorem. Et ideo sub illa peccator, insuper etiam prævaricator amissa excusatione ignorantiæ convictus jacet : sub ista vero et parcente et opitulante, nec qui mala est operatus extinguitur, et ut bona operetur accenditur. Quid ergo est mirum, si illa dicta est : « Ministratio mortis, » ubi littera occidit, malum prohibendo quod fit, et bonum imperando quod non fit; ista vero dicta est : « Ministratio » spiritus, » utique vivificantis, ut a prævaricationis morte surgamus, et justitiam non rei legamus in tabulis, sed liberi in cordibus et in moribus habeamus? Hoc est Testamentum Novum distans a Vetere; quia ibi vetus homo formidinis coarctatur angustiis, hic novus homo spatiatur latitudine charitatis.

XXVI. Quod autem dictum est de ministro Veteris Testamenti Moyse, « Quod non poterant intendere filii Israël » in faciem ejus propter gloriam vultus ejus[1], » signum erat quia in Lege Christum intellecturi non erant. Et ideo velamen inter faciem Moysi et ipsos positum erat, « Ut non » intenderent, sicut scriptum est, filii Israël usque in » finem[2]. » Finis autem Legis quis est? Ad hoc non ego, sed Apostolus ipse respondeat : « Finis enim Legis, inquit, » Christus, ad justitiam omni credenti[3]. » Finis perficiens, non interficiens. Finis quippe dicitur propter quem fiunt omnia quæcumque aliquo fiunt officio. Nam inter officium et finem hoc distat, quod officium est in eis quæ facere debemus, finis propter quem facimus. Quia itaque illa omnia propter Christum fiebant, quem filii Israël in eis quæ fiebant non intelligebant; hoc significabat velamen, quod eos usque in finem non sinebat intendere, id est, usque ad faciem Moysi, quæ significabat Christum. Sed ideo dictum est quod evacuetur hæc gloria, quia omnes

[1] 2 Cor. III, 7. — [2] Ibid. 13. — [3] Rom. X, 4.

umbræ significantes evacuantur, cum res quæ significatur advenerit. Quemadmodum enim scientia quæ nunc est, evacuabitur, sicut idem dicit Apostolus, cum venerit illa quam dicit facie ad faciem[1]: sic et ista quæ in umbris tradita erant Judæis in Vetere Testamento, necesse fuit evacuari revelatione Testamenti Novi.

XXVII. Nec sane omnes in illo populo non intelligebant Christum per illas umbras Testamenti Veteris figuratum : neque enim hæc ipse Moyses et cæteri Prophetæ non intelligebant, qui eum posteris prænuntiabant. Nam in ipsa Epistola ad Corinthios, ubi hæc dicuntur, quæ iste non intelligens posuit tanquam adversa et inimica Veteri Testamento, cur dicit : « Habentes autem eumdem spiritum fidei, secundum quod scriptum est : Credidi propter » quod et locutus sum, et nos credimus, propter quod et » loquimur[2]? » Ubi enim scriptum est : « Credidi, propter quod et locutus sum? » Utique in Psalmis, ad illa Dei eloquia pertinentibus, quæ credita sunt Judæis. « Eumdem, inquit, spiritum fidei habentes : » quid est, eumdem, nisi quem habebant etiam illi per quos hæc ministrata sunt? Cur etiam in eadem Epistola de Lege testimonium posuit, cum præmisisset : « Ut vestra abundan- » tia sit ad illorum inopiam, et illorum abundantia fiat in » vestram inopiam, ut fiat æqualitas[3]: » subjungens et dicens, « Sicut scriptum est : Qui multum, non abunda- » vit; et qui modicum, non defuit illi[4]. » Cur eis importat Legis auctoritatem, quam dicit fuisse ministrationem mortis, si eo modo intellexit, quo modo ista pestis intelligit?

XXVIII. Atque ut omnes auferantur ambages, quonam modo et Lex ministratio mortis recte dicta sit, et tamen sancta et justa et bona sit, illud recolamus quod in Epis-

[1] I Cor. XIII, 12. — [2] 2 Cor. IV, 13, et Psal. CXV, 10. — [3] 2 Cor. VIII, 14. — [4] Exod. XVI, 18.

iola positum est ad Romanos. Cum enim dixisset : « Ita » ut serviamus in novitate spiritus, et non in vestustate » litteræ[1], quæ sententia simillima set illi quam iste non intelligens posuit : continuo prospexit istos futuros verbosos atque blasphemos, qui putaturi essent ex hoc Legem fuisse reprehensam ; moxque subjunxit : « Quid ergo dicemus : Lex peccatum est ? Absit : sed peccatum non » cognovi nisi per Legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi Lex diceret : Non concupisces. Occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in » me omnem concupiscentiam. Sine Lege enim peccatum » mortuum est. Ego autem vivebam aliquando sine Lege : » adveniente autem mandato, peccatum revixit. Ego autem mortuus sum, et inventum est mihi mandatum quod » erat in vitam, hoc esse in mortem. Peccatum enim occasione accepta per mandatum fefellit me, et per illud » occidit. Itaque Lex quidem sancta, et mandatum sanctum et justum et bonum. Quod ergo bonum est, mihi » factum est mors ? Absit : sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem[2]. » Ecce quid est « ministratio mortis : » ecce quid est, « Littera » occidit : » ecce quemadmodum « Lex non est peccatum, » et mandatum erat in vitam : et lex sancta, et mandatum » sanctum et justum et bonum : » et tamen quia de ipso bono interficitur inobediens anima, ubi Dei non adjuvat gratia, ministratio mortis facta est Lex in Veteri Testamento propter occidentem litteram, et ministratio vitæ facta est gratia in Novo Testamento propter vivificantem spiritum. Quod est autem « ministratio mortis et ministratio damnationis ; » hoc est, « Occasione accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam ; » hoc est, « Adveniente mandato peccatum

[1] Rom. vii, 6. — [2] Ibid. 7-13.

» revixit; » hoc est, « Inventum est mihi mandatum quod » erat in vitam, hoc esse in mortem; » hoc est, « Occasione » accepta peccatum per mandatum fefellit me, et per » illud occidit; » hoc est, « Lex subintravit, ut abunda- » ret delictum [1]; » hoc est, « Lex iram operatur [2]; » hoc est, « Virtus peccati Lex [3]. » Prohibitio enim peccati quod est Lex, auget profecto desiderium peccandi : quod non extinguitur, nisi contrari desiderio recte faciendi, ubi « Fides per dilectionem operatur. » Hoc autem non præstat littera jubens, sed spiritus juvans : non Lex ergo, sed gratia : non Vetus Testamentum « In servitutem gene- » rans, quod est Agar, » sed novum in quo non sunt « ancillæ filii, sed liberæ, qua libertate Christus nos libe- » ravit [4]. » Et tamen Lex sancta est, et mandatum sanctum et justum et bonum. Per hoc mandatum sanctum et justum et bonum, in his qui non habent spiritum Christi operatur peccatum omnem concupiscentiam. Qualem se fuisse in Vetere Testamento etiam ipse Apostolus ostendens, « Occasione, inquit, accepta peccatum per manda- » tum operatum est in me omnem concupiscentiam [6]. » Per quod mandatum, nisi quod ait : « Concupiscentiam » nesciebam, nisi Lex diceret : Non concupisces? » Numquid malum est non concupiscere? Imo maxime bonum. Bona est ergo Lex quæ hoc dicit : sed ubi non adest vivificans spiritus, hæc ipsa Lex quæ bonum dicit occidit : quia peccati virtus est, cum per illam operatur omnem concupiscentiam, inflammando prohibitione; quod non extinguitur per jubentem litteram timore pœnæ, sed per juvantem spiritum dilectione justitiæ. Ideo ait : « Peccatum » ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est » mortem. » Non enim ait, per malum : sed, « per bonum. »

[1] Rom. v, 20. — [2] Id. iv, 16. — [3] I Cor. xv, 56. — [4] Gal. v, 6. — [5] Id. iv, 24. — [6] Rom. vii, 8.

Hic evigilent, si possunt, qui Legem Dei atque ejus ministrum Moysen cæco et furioso corde reprehendunt. Ideo quippe est ministratio mortis, quia peccatum per bonum operatum est mortem : ideo est ministratio damnationis, quia peccatum per bonum operatum est damnationem.

XXIX. Non autem omnes qui Christiani appellantur, ad Christum transeunt : sed quibus aufertur velamen, quod in lectione Veteris Testamenti manet. Qui enim sunt in Vetere Testamento, impediente velamine, nec Vetus intelligunt, nec Novum : qui autem transeunt ad Christum, remoto velamine per Novum, intelligunt et Vetus et Novum. Utinam et isti cæci oppugnatores Legis et Prophetarum, sic transeant ad Christum, ut non sint in eis, in quibus obvelatum est et ipsum Evangelium. In his enim qui pereunt, esse obvelatum ait Apostolus, « in » quibus Deus sæculi hujus excæcavit mentes infidelium, » ut non fulgeat illuminatio Evangelii gloriæ Christi, qui » est imago Dei[1]. » Ubi miser iste Deum sæculi hujus vult intelligi malum : tanquam illi servierit Moyses in Vetere Testamento, quasi hoc Apostolus dixerit. Ubi si necesse esset intelligi Deum sæculi hujus, deum impiorum, hoc est, diabolum ; « Quoniam omnes dii gentium dæmonia, » et utique multo maxime princeps dæmoniorum : non mirum esset, quandoquidem quorumdam deus etiam venter est dictus : ait enim Apostolus : « Quorum deus venter » est[2]; » nec ideo deus venter est. Ita si potest dici deus hujus sæculi diabolus, non ideo diabolus deus est ; quia nec dæmonia sunt dii, quamvis dii gentium sint dæmonia. Potest quippe sæculum in malo intelligi : unde dicit apostolus Petrus : « Eripite vos de præsenti sæculo maligno[3]. » Sed cum alter pateat intellectus, quid necesse est hic diabolum putare significatum, ac non potius Deum verum,

[1] 2 Cor. IV, 4. — [2] Philip. III, 19. — [3] Psal. XCV, 5 ; 2 Petr. I.

justum et bonum, qui excæcaverit mentes infidelium sæculi hujus : ut non hic distinguatur, « In quibus Deus sæculi » hujus, » ac deinde subinferatur, « Excæcavit mentes in» fidelium; » sed ita potius, « in quibus Deus, ac deinde subinferatur, « sæculi hujus excæcavit mentes infidelium; » hoc est, infidelium sæculi hujus mentes excæcavit.

XXX. Sed istis non placet, ut Deus bonus mentes excæcet aliquorum. Non enim attendunt Salvatoris verba dicentis : « In judicium ego in hunc mundum veni, ut » qui non vident videant, et qui vident cæci fiant[1]. » Ille igitur qui secundum Apostolicam sententiam, « Cujus » vult miseretur, et quem vult obdurat[2], » procul dubio quem vult illuminat, et quem vult excæcat[3]. Sed non est iniquitas apud Deum, cui dicit Ecclesia : « Misericordiam et » judicium cantabo tibi, Domine[4]. » Illuminat ergo misericordia, excæcat judicio: utique æquissimo, etsi occultissimo. « Inscrutabilia enim sunt judicia ejus[5]. » Cui tamen dicitur : « Sedisti super thronum qui judicas æquitatem[6]. »

XXXI. Huic Deo servivit Moyses, cæterique Prophetæ, quos justos sine dubio Dominus ipse testatur. Horum quippe Judæi sepulcra construebant, et monumenta ornabant, quibus dicit : « Ædificatis sepulcra Prophetarum, » et ornatis monumenta justorum[7]. « Sed illi omnes, etsi pro temporis dispensatione Veteris Testamenti ministrabant figuris, ad Novum tamen Testamentum, quamvis nondum revelatum, per gratiam Dei pertinebant, ad quod pertinebat Abraham. Hinc quippe isti, si remoto velamine legerent, intelligerent ita non esse inimicum Evangelium Legi quæ data est per Moysen[8], sicut inter se non sunt inimici Abraham et ipse Moyses : quos utique et isti eumdem coluisse confitentur Deum, quamvis eum sic blasphe-

[1] Joan. IX, 39. — [2] Rom. IX, 18. — [3] Ibid. 14. — [4] Psal. C, 1. — [5] Rom. XI, 33. — [6] Psal. IX, 5. — [7] Matth. XIII, 29. — [8] Joan. I, 17.

ment, ut eum Deum negent. Et tamen Apostolus promissiones, quæ factæ sunt Abrahæ, quia Novum Testamentum significabant, sic opponit Legi per Moysen datæ, ut hæc duo inter se inimica videantur. Quid enim aliud ad Romanos dicit? « Non enim per Legem promissio Abrahæ » aut semini ejus, ut hæres esset mundi, sed per justitiam » fidei. Si enim qui per Legem hæredes sunt, exinanita est » fides, et evacuata est promissio. Lex enim iram ope- » ratur. Ubi enim lex non est, nec prævaricatio[1]. » Attendant quemadmodum sic disputat, veluti contra Legem, ut ex priore illa quæ facta est ad Abraham promissione convincat, quod non sint hæredes ex Lege quicumque sint hæredes Dei, sed ex promissione. Itemque ad Galatas : « Fratres, inquit, secundum hominem dico » tamen hominis confirmatum testamentum nemo irritum » facit, aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones » et semini ejus. Non dicit : Et seminibus, tanquam in » multis; sed tanquam in uno, Et semini tuo, quod est » Christus. Hoc autem dico, testamentum confirmatum » a Deo, quæ post quadringentos et triginta annos facta » est Lex, non infirmat ad evacuandam promissionem. Si » enim ex Lege hæreditas, jam non ex promissione. Abrahæ » autem per repromissionem donavit Deus. Quid ergo » Lex? Transgressionis gratia proposita est, donec veni- » ret semen cui promissum est[2]. » Nescio utrum isti qui Legem non intelligentes criminantur, inveniant aliquid ex Evangelio vel ex Apostolicis litteris, quod ita videatur eidem Legi adversum esse atque contrarium, quemadmodum hoc videtur, quod ex promissionibus quæ Abrahæ factæ sunt opponit Apostolus. Si ergo legem oderunt, Abraham diligant.

XXXII. Sed nec hoc volunt. Nam et ipsi patri gentium,

[1] Rom. IV, 13-15. — [2] Gal. III, 15-19.

ad quem promissiones factas nunc in omnibus gentibus videmus impleri, crimen fornicationis objiciunt. Iste quippe procul dubio cui respondemus, ex illis se esse manifestat, de quibus prædictum est, Apostolo dicente: « Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis tem- » poribus recedent quidam a fide, attendentes spiritibus » seductoribus et doctrinis dæmoniorum in hypocrisi men- » daciloquorum, cauteriatam habentes conscientiam suam, » prohibentes nubere[1]. » Non enim reperitur Abraham aliquo se contaminasse adulterio : quoniam non lubrico libidinis amavit ancillam; sed ab uxore accepit, quando uxor ejus fecit de jure suo quod voluit, volens habere filios de marito suo, quamvis ex utero alieno[2] : ubi nulla omnino lasciviendi, sed sola cogitata est causa generandi. Iste autem Abrahæ, etiam usque ad decrepitam senectutem, fornicationis objicit crimen, profecto quia et post mortem Saræ alteram duxit[3]. Ubi etsi nullum intelligeretur rei abditæ sacramentum, propter hoc solum id facere debuit Abraham, ne putarent hæretici adversus Apostolum, quibus etiam Tertullianus astipulator assistit, post uxoris mortem, crimen esse ducere uxorem. Sed sicut sibi iste videtur invenire in Apostolicis litteris, quæ dicat contra Legem per Moysem datam, vel contra Testamentum Vetus; inveniat et aliquid adversum Abraham, quod ex Evangelicis litteris sonare videatur : omnino non inveniet. Ubicumque ille nominatur in libris Testamenti Novi, cum honore debito nominatur : ita ut Judæis diceret ipse Dominus : « Si filii Abrahæ estis, facta Abrahæ facite[4]. » Ac per hoc iste qui blasphemat Abraham, Christum profecto blasphemat, qui tale testimonium perhibet Abrahæ.

XXXIII. Sed dicat, si potest, quam personam illarum quinque gerebat Apostolus, cum sic prædicaret Abraham?

[1] I Tim. IV, 1-3. — [2] Gen. XVI, 2. — [3] Id. XXV, 1. — [4] Joan. VIII, 39.

Si enim eis qui sine Lege fuerant, factus erat quasi esset et ipse sine Lege, illi Abraham non noverant. Ergo aliquem principem, sive Romanorum, sive Græcorum, sive aliquem philosophorum debuit invenire quem talibus prædicaret; ut eis, sicut huic placet, talem se quales ipsi erant fingendo, congrueret : non Abraham nescio quem alienigenam patrem gentis Hebrææ, longe ab eorum moribus, longe ab eorum ritibus, longe ab eorum cognationibus alienum. Si autem Judæis tanquam Judæus factus erat, aut eis qui sub Lege erant tanquam esset et ipse sub Lege, ut quid dicebat non esse hæredes ex Lege? Ut quid dicebat : « Lex iram operatur[1]? » Ut quid dicebat : « Lex » prævaricationis gratia posita est[2]? » quod æquo animo ferre non possent qui gloriabantur in Lege. Quod si ut infirmus loquebatur infirmis, et sic eos, ut fallacibus placet, fallendo lactabat, cur eos ab umbris veteribus, in quibus infirmi quiescebant, sic proturbabat, ut diceret : « Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circumcida- » mini, Christus vobis nihil poderit[3]. » Si autem in illa persona quinta perfectis sapientiam loquebatur, quales solos iste dignos putat quos non fallat Apostolus : quare a contrario vult esse ipse perfectus, ut blasphemet Abraham, quem sic perfectis laudat Apostolus, maxime in illis duobus filiis ejus, uno de ancilla, alio de libera ? Si displicet illi cum Ismaël Testamentum Vetus : cum Isaac placeat Testamentum Novum.

XXXIV. An et contra Apostolum propositurus est cathedram pestilentiæ, et disputaturus de qualitate figurarum, atque dicturus non eum debuisse figuras rerum honestarum de rebus turpibus ducere? Res enim turpis huic videtur, etiam cum ipsa Sara concubitus conjugalis, quam liberam matrem nostram æternam Jerusalem signi-

[1] Rom. IV, 15. — [2] Gal. III, 19. — [3] Id. V, 2.

ficare testatur doctor Gentium[1], quamvis narium rugas et frontis obducat, et crispato vultu hanc parabolam exhorreat doctor pestilentium ; et multo amplius et aspernabilius, quando audit eumdem Gentium doctorem, quod scriptum est de masculo et fœmina : « Erunt duo in carne » una ; » addere et dicere : « Sacramentum hoc magnum » est, ego autem dico in Christo et in Ecclesia[2]. » Ita-ne vero ubi essent cognoscenda tantæ rei sacramenta, id est, sacra signa, et in re pudenda, atque in eis verbis quibus verecundia debetur, cognosci non debuisse nec dici, homo iste sciebat, et beatus Apostolus nesciebat ? Eat plane iste retro cum suis similibus sociis, qui dixerunt : « Durus est » hic sermo, quis eum potest audire[3] ? » Nos autem audiamus, et intelligamus duo Testamenta in duobus filiis Abrahæ, duabusque mulieribus ejus commixtione fœtatis : sicut duos in carne una, Christum et Ecclesiam, istis nolentibus, sine ulla obscœnitate cognoscimus : sicut mediatorem Dei et hominum hominem Christum Jesum[4], carnem suam nobis manducandam bibendumque sanguinem dantem, fideli corde atque ore suscipimus ; quamvis horribilius videatur humanam carnem manducare quam perimere, et humanum sanguinem potare quam fundere : atque in omnibus sanctis Scripturis, secundum sanæ fidei regulam figurate dictum vel factum si quid exponitur, de quibuslibet rebus et verbis quæ sacris paginis continentur, expositio illa ducatur, non aspernanter, sed sapienter audiamus ; et relinquamus istum inania garrientem, et nesciendo quid loquatur, quadam, si dici potest, imperita peritia de figurarum qualitate tractantem. Qui cum dicit rebus congruis non contrariis aliquid esse significandum, potest vanus dicere, semper Deum lucido auro, nunquam nigro atramento scribi oportere : quoniam « Deus

[1] Gal. IV, 26. — [2] Ephes. V, 31. — [3] Joan. VI, 61. — [4] I Tim. II, 5.

» lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ[1]. » Homo est enim, qui putat Apostolum, ut congrueret infirmis et imperfectis, multa falsa et improbanda dixisse, quia testimoniis quæ de Lege ac Prophetis ponit, quam venerabiliter Scripturas illas accipiat per epistolas ejus apparet. Nec cogitat tam perverso sensu posse defendi etiam illa quæ in veteribus Dei libris immundus atque impius quasi pius et mundus horrescit. Nam si ei quispiam dicat similis ejus : Ea quæ te offendunt in Lege ac Prophetis falsa sunt, sed propter infirmos et imperfectos sic ea Spiritus sanctus poni voluit : quid pari suo vano contra hoc respondeat non habebit. Convincitur enim regula falsa, sed sua ; nec sapientis ac docti, sed stulti, sicut ipse est, atque ineruditi manu, suo tamen gladio jugulatur.

XXXV. Post hæc sane sacrilegi et vani hominis sacrilega vaniloquia, quibus me respondisse sufficienter existimo : hoc est, de initio Geneseos ; de lucis fabrica ; de die vel sole ; de causa constituendi hominem ; de peccato Adæ ; de fabrica hominis ; de persuasu serpentis ; de maledicto in homine, et de vitæ arbore, de pœnitentia Dei ; de diluvio ; de arcu in nubibus ; de induratione cordis Pharaonis ; de spiritu mendacii secundum Michæam prophetam[2] ; de testimonio Isaïæ prophetæ, propter quod ait : « Filios genui et exaltavi[3] ; » quibus rursum dicit : « Filii scelesti, semem pessimum[4] : » et quod item apud eum scriptum esse dixit : « Ego sum Deus faciens bona et » creans mala[5] : » de perditione populi, mandato Moysi ; de maledicto quod turpe existimat ; de Dei, quam putat, confessa crudelitate ; de studio quod putat malitiæ, juxta David regem ; de eo quod scriptum est : « Pœnitet » me quod constituerim Saül in regem[6] : » de spiritu

[1] Joan. I, 5. — [2] 3 Reg. XXII, 22. — [3] Isai. I, 2. — [4] Id. XLV, 7. — [5] Exod. XXXII, 27. — [6] I Reg. XV, 11.

Moysi, cujus Scripturas putat dixisse Apostolum fabulas aniles; de qualitate figurarum; de Abraham; de filiis Heli sacerdotis; de sacrificiis, quæ putat non nisi dæmonibus exhiberi; de Prophetis Dei, quos putat ante adventum Domini non fuisse; de eo quod in Lege positum est, sanguinem esse animam; de Deo cui Moyses servivit, quem putat Deum verum non fuisse: de varietate personarum, in quibus putat Apostolum locutum esse fallaciter. Quæ omnia non hoc ordine persecutus sum, qui est in libro ejus; sed sicut nostræ disputationis sibimet connexa series postulavit.

XXXVI. Post hæc ergo omnia titulum posuit, ita se habentem: Discretio spirituum malignitatis et bonitatis. Et cœpit contrariis inter se brevibus crebrisque sententiis laudare Christum, et accusare Legis Deum, hoc modo, velut eum ad quem scribebat exhortans: « Quare igitur, frater, inquit, recedentes ab iniquitate præteriti erroris, intendamus Christum verum ac summum Deum, non hujus sæculi principem et mundi factorem, in quo nos peregrinari sæpissime declaratum est. Intendamus, inquam, illum pium ac mitem, qui nos suæ cognationis ostendens, mundi lumen vocavit: non illum qui secundum scripturas Judaïcas terrenum nobis initium assignans, in terra nobis finem indixit. Intendamus illum qui nos fratres appellans, vigilare ac divina sapere persuasit: non illum qui nec dignoscentiæ quidem sensum habere permisit. » Atque hoc modo cætera multa contexuit.

XXXVII. Cui loco libri ejus ita respondendum putavi, ut etiam ego vos exhortarer: Intendamus Christum verum et summum Deum, veri et summi Dei unicum Filium, non hujus sæculi malignum principem, sed tamen mundi, hoc est, cœli terræque factorem, qui nos tanquam peregrinos vitam temporalem in hac agere mortalitate præce-

pit. Intendamus, inquam, illum misericordem ac mitem, qui nos fratres suos fecit gratia, non natura. Ipse est enim, non alius sicut hic putat, qui secundum Scripturas terrenum nobis corpus, animam vero flatu dedit, utrumque faciens, non eorum aliquid gignens. Qui nos vigilare ac divina sapere jussit et fecit. Ipse est enim, non alius, sicut hic putat, qui dignoscentiam boni ac mali ne peccando experiremur, admonuit. Qui nos ad immortalitatem vocans, cœlestia nobis regna promisit. Ipse est enim, non alius, sicut hic putat, qui nos post peccatum reos, ab æternæ vitæ felicitate secrevit, et terreno labore punivit. Qui nos, non sicut iste dicit, nihil ignorare, sed utilia scire præcepit: nec sicut iste sentit atque a veritate dissentit, scientiam damnavit in nobis, quæ fit sapiendo justitiam, sed quæ fit experiendo peccatum. Qui nos quod errore moriebamur miseratus est. Ipse est enim, non alius, sicut hic putat, qui nos morti, non ex quo sapere cœpimus, quod iste ait, sed ex quo deliquimus, destinavit. Qui nos proprias facultates hortatur spernere, imo vero loco tutiore recondere: cum ipse sit, non alius, ut hic putat, qui se non tantum cœlestium, verumetiam terrenorum Dominum ostendens, ea quæ impii possidebant, expoliatione plectendi, suos, quibus hoc pro tempore congruebat, auferre atque habere, sive jussit, sive permisit[1]. Qui donat delicta conversis: cum ipse sit, non alius, ut hic putat, qui in tertiam et quartam progeniem retribuit digna perversis. Qui non omnium, sicut iste ait, sed eorum quos ante præscivit et prædestinavit, delicta dimittit. Ipse est autem, non alius, sicut hic putat, qui delicta quorumdam, ad pœnalem animi dolorem terroremque majorem, etiam illorum qui ea non admiserant, non spiritalibus, sed corporalibus mortibus vindicavit, ut conditio morta-

[1] Matth. vi, 19, 20.

lium qua fuerant post paululum morituri, etiam isto modo serviret Dei providentiæ, et in usum cederet discplinæ. Quis nos non in totum irasci prohibuit, quandoquidem et ipse iratus est ubi oportuit : sed irasci et non peccare præcepit. Ipse est autem, non alius, non qui vindicandi causas, sicut iste affirmat, inquirit; sed vindicandas causas, quando ipse novit, advertit. Qui nos, ne quando juraremus, monuit : ut quoniam falli possumus, longe simus a perjurio non jurando. Ipse est autem, non alius, ut hic putat, qui suæ sententiæ veritatem ad incredulos increpandos, ubi opus esse judicavit, etiam jurando firmavit. Sicut autem homo jurans adhibet testem Deum, ita se ipsum Deus. Qui nos in fide verbi veri stare jussit. Ipse est enim, non alius, sicut hic putat, non qui voluntatem suam, sicut iste blasphemat : sed qui res quas voluit, non mutata voluntate mutavit. Qui nos viam veritatis docuit. Ipse est enim et Deus Prophetarum, qui nunquam, sicut iste calumniatur, falsis promissionibus suos decipit. Qui nos irreprehensibiles esse mandavit. Ipse est enim et Deus Prophetarum, qui nunquam, sicut iste criminatur, se ipse reprehendit, nec eum sicut hominem quidquam pœnituit : sed rerum futurarum mutationem, quas se mutaturum sine ulla sui mutatione ab æternitate præscivit, velut humana hominibus locutione prædixit. Qui nobis iram Dei metuendam et in Evangelio commendavit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui non sui animi perturbationem, sed justam severamque vindictam, iræ vel indignationis nomine nuncupavit. Qui alterum ab altero non utcumque lædi, sed injuria lædi noluit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui sive per homines, sive per Angelos sanctos, etiam temporalibus corporum mortibus, quos voluit, utiliter aut mulctavit, aut terruit. Qui docuit ad concupis-

cendum non videndam esse mulierem [1]. Ipse est enim qui et in Lege dixit : « Non concupisces [2] : » nec, sicut iste criminatur, indixit septenas singulis nuptias, sed propagandi causa connubia casta permisit. Patres autem filiarum maritos non solum ipse non fecit, verumetiam ne fieret, sicut alia incesta, prohibuit. Qui nos secundum interiorem renovationem in spiritu mentis, nec masculos in se, nec fœminas esse docuit ; et sicut Angelos in æternum secum futuros esse promisit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui masculum et fœminam propagandi generis causa nuptiali castitate conjunxit ; et secundas nuptias, quæ in Novo quoque Testamento permittuntur, licitas esse monstravit. Uxores autem fratrum, sed sine filiis defunctorum, ad excitandam defuncti [3] posteritatem, non libidinis, sed pietatis affectu, in matrimonium sibi copulare præcepit : patres vero filiarum conjugiis misceri omnino prohibuit. Qui nos super omne genus serpentum calcare spiritaliter jussit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui populo infideli ad significanda peccata, quorum veneno invisibiliter moriebantur, visibiles serpentes quibus admonerentur, immisit ; et plaga emendatoria mortes animarum, mortibus corporum figuravit. Qui dixit : « Date » eleemosynam ; et ecce omnia munda sunt vobis [4]. » Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui talia etiam Prophetarum voce mandavit. Nec sibi voluit primogenitos hominum filios immolari, sed consecrari : significans primogenitum a mortuis, in quo oportebat omnes a morte perpetua liberari. Qui corruptibilibus cibis incorruptibiles anteposuit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui sacrificia quibus non indiguit, ad significandum verum sacrificium, in umbris futurorum præcedere voluit ; et disciplinæ severitate mortibus corporum, longe mitioribus quam sunt æterna

[1] Matth. v, 28. — [2] Exod. xx. 17. — [3] *Forte* defunctis. — [4] Luc. xi, 41.

supplicia gehennarum, perpetrata sacrilegia vindicavit. Qui terrenas divitias, non sicut iste dicit, damnari jussit, sed spiritales cœlestesque præposuit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui facit et divites benignissime largiendo, et pauperes justissime vel non dando, vel auferendo. Qui nos pro inimicis orare jussit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui filios parentum manibus immolari sibi, ut iste criminatur, non solum nunquam voluit, verumetiam ne id fieret, in Lege constituit. Qui sine acceptione personarum benefaciendum omnibus intimavit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui quando sine discretione ætatis aut sexus occidi homines jussit, unde scit iste vel quisquam, quid eis post mortem bonæ compensationis attribuit, quorum mortibus viventes aut emendavit aut terruit? Qui nos æquo animo injurias sustinere et donare præcepit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui oculum pro oculo, dentem pro dente, modum posuit pœnæ, ne quisquam sibi amplius putaret deberi vindictæ, quam pertulisset injuriæ. Et hoc ideo, quia de sapientia Dei dictum est, quod « Legem et misericordiam in lingua » portet. » Nec per misericordiam debita debitoribus nostris scienter dimitteremus, nisi per Legem ipsa debita discerneremus. Qui in tanta potestate se humilians ad convertendos nos factus homo, cum hominibus est locutus. Ipse est enim et Deus Prophetarum, qui cum primis patribus est locutus : ideo præter se dicens non esse alium Deum, quia etiam summa Trinitas, manente personarum discretione, unus est Deus. Qui Apostolis suis ut gratis darent quæ gratis acceperant, jussit[1] : ad sustentationem tamen suam nec aliam tunicam secum ferre ideo constituit[3], quia secutus adjunxit : « Dignus est enim operarius mercede sua[2] : » ut qui Evangelium annuntiabant, ex Evangelio vi-

[1] Matth. x, 8. — [2] Ibid. 10. — [3] I Cor. ix, 14.

verent: Deo tamen munera offerenda esse monstravit, qui nullius indiget, et munera sumendo plus confert. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui et munera suos accipere vetat, quibus excæcantur oculi judicantium; et munera ipse, quamvis non egeat, accipit, ut pietate faciat opulentas animas offerentium. Qui sabbatis hominem curavit, ostendens jam esse tempus, ut secundum prophetiam Cantici canticorum aspiraret dies [1], et removerentur umbræ. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui hominem ligna sabbatis colligentem, quia nondum duorum Testamentorum tempora distinguebat, sed Legem Dei contumaci et impia mente contempserat, lapidandum esse mandavit; ejusque corporali morte (quam post paululum omni homini quis dubitet affuturam:) sanxit timore obedientiam cæteris profuturam. Qui propter salvandos homines se venisse dixit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui justo judicio quos vult obdurat : sicut in Evangelio, « Venit in » judicium, non solum ut qui non vident videant, sed » etiam ut qui vident, cæci fiant [2]. » Qui mandata vitæ perpetuæ nobis dedit. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui mandata sancta et justa et bona, superbis tamen, non de ipsius gratia, sed de sua virtute fidentibus, non quibus viverent, sed quibus morerentur, ut convincerentur dedit. Sicut Apostoli, dicente uno ipsorum, « Bonus odor Christi » erant, et in his qui salvi fiebant, et in his qui peri» bant; aliis quidem odor vitæ in vitam, aliis odor mortis » in mortem [3]. » Qui vitiatorum salus apparuit, dans incessum claudis, linguam mutis, auditum surdis, lumen cæcis. Ipse est enim et Prophetarum Deus, qui eadem vitia non solum misericordissime sanat, verumetiam justissime importat. Neque enim debet eum quisquam non minus impia vanitate Christo putare contrarium, et istum

[1] Cant. II, 17. — [2] Joan. IX, 39. — [3] 2 Cor. II, 15.

bonum dicere, Christum autem malum; eo quod iste in virga Aaron aridum lignum, et nulla radice subnixum, florem ferre fecit et fructum; Christus autem arborem maledicto arefecit, quia nihil in ea pomorum, quorum nondum erat tempus, invenit.

XXXVIII. Dicens autem alium esse pacis et charitatis patrem, alium belli et furoris auctorem; illum volens intelligi Christum, hunc autem Legis et Prophetarum Deum: potest vanus dicere ipsum Christum sibi esse contrarium, aut duos fuisse, non unum, inter se scilicet repugnantes; alium qui dixit: « Pacem do vobis[1]; » et alium qui dixit: « Non veni pacem mittere in terram, sed gladium[2], » maxime quia displicet ei res aliquas bonas malarum nominibus figurari. Quod vero alium dicit esse incestus et adulteriorum conscium, alium vero pudicæ castitatis et sanctimoniæ dominum: illum diabolum intelligat; Prophetarum autem Deum noverit non minus castitatis et sanctimoniæ dominum esse quam Christum: quia Deus Apostolorum idem ipse et Prophetarum, priorum illis tempore, sed fide sociorum; ipse est Deus in utroque Testamento justi actus et piarum orationum, ipse est in utroque auctor religiosorum sacrificiorum.

XXXIX. Videte sane unde probare voluerit humanorum corporum vitia, non ad Deum auctorem, sed potius ad diabolum pertinere: quia Dominus ait in Evangelio, de muliere quam sanam fecit, quod eam Satanas alligaverat decem et octo annos[3]; propter quod erat incurva, nec se erigere poterat: quasi Satanas, cum habeat semper cupiditatem nocendi, nocere cuiquam possit, nisi ab Omnipotente acceperit potestatem. Nam quid aliud, non solum in libro Job, quem profecto iste non accipit, sed magis in ipso Evangelio declaratum est, ubi spiritus im-

[1] Joan. XIV, 27. — [2] Matth. X, 34. — [3] Luc. XIII, 16.

mundi nec in porcos irent[1], nisi hoc illis benignus ipse Salvator petentibus, quos certe in abyssum posset relegare, concederet : rem necessariam docere nos volens, ut scilicet noverimus, multo minus eos posse sua potestate nocere hominibus, qui nec pecoribus qualibuscumque potuerunt. Hanc autem potestatem Deus bonus occulta nobis justitia dare potest, injuste non potest.

XL. Deinde quod de Antichristi adventu et elatione impia dixit Apostolus, vult iste ad hoc trahere, ut ipsum intelligamus Prophetarum Deum[2]; unde potius convincitur illud Dei esse templum, ubi hominem peccati, filium interitus, extollentem se super omnem Deum, et super omne quod colitur, Apostolus sessurum esse dixit. Deus enim verus est, in cujus templo falsus ille sessurus est : ad quem pertinet etiam iste, qui sub nomine Christi, quod est nomen Dei, hoc est, Christianum se videri volens, superextollitur contra Christum ; seque ostendit Antichristum, non unum illum majorem cæteris, sed ex his aliquem, de quibus dicit Joannes evangelista : « Nunc Antichristi » multi facti sunt[3]. » Eos enim dicebat hæreticos, qui temporibus Apostolorum esse jam cœperant. Hi autem cœperunt esse post ascensionem duntaxat in cœlum Domini Jesu Christi, ab illo Simone mago, quem legimus in Actibus Apostolorum baptizatum[4]. Post hunc autem fuerunt nonnulli Discipuli ejus, in eadem impietate posteriores prioribus succedentes : quorum in successione quartus extitit Basilides, qui primus apertius ausus est dicere, Deum quem gens judæa coluit, non fuisse verum Deum. Post istos fuit quidam etiam Carpocrares, qui negavit istum visibilem mundum a summo Deo creatum, sed a quibusdam virtutibus dæmoniorum : negans etiam Legem quæ per Moysen data est, Deum dedisse. Cerdon postea

[1] Matth. VIII, 31. — [2] 2 Thess. II, 4. — [3] 1 Joan. II, 18. — [4] Act. VIII, 13.

surrexit, qui primus invenitur dixisse duos deos, unum bonum, et alterum malum, longe antequam hæresis Manichæorum emersisset, quorum in hoc furioso deliramento error est notior. Hujus Cerdonis Marcion discipulus fuit. Appelles quoque talia docuit. Fuerunt etiam a quodam Patricio nonnulli Patriciani, vel sunt, similiter adversantes divinis veteribus libris. Hi omnes apertissime contra Deum sentiunt Legis et Prophetarum, hoc est, Deum verum, a quo factus est mundus. De aliqua istorum hæresi est iste : nam non eum puto esse Manichæum.

XLI. Sed cujuslibet sit hæretici erroris, vel ipse, vel Fabricius, nescio quis, cujus se gloriatur esse discipulum, quantum ad hunc librum attinet quem misistis, satis ei puto esse responsum. Ea quippe furoris ejus dejecta sunt robora, ex quibus omnes, quas in eo volumine scripsit, blasphemiæ pullularunt, impiissimis in Deum maledictis atque conviciis varia loquacitate frondentes. Quarum omnes singillatim ramos ferire, nimis longum fuit: sed radices ipsæ fuerant amputandæ. Si autem recenseatis quæ contra Faustum Manichæum scripsimus, et contra Adimantum, qui Manichæi sectator cum ille viveret fuisse jactatur, multa reperietis quæ adversus istum pariter valeant. Et fortasse si illa legerentur, vel non omnino, vel non multum necessarium fuisset hæc scribere.

XLII. Sane post finem libri, in quo fine paucitatem hominum in suo errore commendat, quia videlicet paucorum est sapientia : quod omnibus hæreticis adversariis Ecclesiæ catholicæ, quæ per omnes terras copiosa fertilitate diffunditur, in sua cuique propria vanitate commune est; omnes enim de paucitate gloriantur, et ut seducere possint multitudinem quærunt : post hunc ergo finem libri, rursus alterius apparet exordium, ejusdem forsitan hominis auctoris, ejusdem tamen quod non dubitatur er-

roris. Disputare autem cœperat, quod caro alium haberet fabricatorem, non Deum : unde cum perpauca dixisset, in ipso exordio cœpta finita sunt. Sed utrum ipse auctor an scriptor codicis non potuerit implere quod cœperat, nescio. De hac tamen dementia hominum non considerantium quid loquantur, adversus Manichæos multa jam scripsimus, et in hujus ipsius operis initio idonea, quantum existimo, jacta sunt fundamenta, quibus prudens et pius lector intelligat, non ideo subtrahendam carnem operibus Dei, quod spiritus natura sit potior; nec ideo mala esse ista temporalia, quia merito eis præponuntur æterna; nec ideo bona terrestria detestanda, quia sunt cœlestia meliora : cum Deus creaverit omnia bona, magnus in magnis, sed non parvus in parvis. Jam illud aliud quod in eodem codice scribi cœperat, Adimanti opus est, illius discipuli Manichæi, qui prænomine Addas dictus est : ubi de utroque Testamento velut inter se contraria testimonia proferuntur versipelli dolositate, velut inde ostendatur utrumque ab uno Deo esse non posse, sed alterum ab altero. contra hoc autem malignum machinamentum jam olim scripsimus, ut paulo ante commemoravi, et ipsum Opusculum nostrum habere vos credo. Quamvis quædam sint perpauca in fine ipsius operis Adimanti, quibus non respondi : nescio quibus enim, ut fieri solet, incurrentibus, quæ magis videbantur urgere, illa interrupta sic remanserunt. Sed ut dixi, in fine perpauca sunt, quæ si Dominus voluerit, quantocyus explicare curabo.

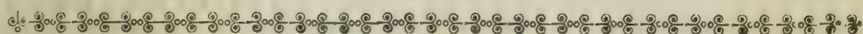
CONSULTATIO

SIVE COMMONITORIUM

OROSII AD AUGUSTINUM,

DE ERRORE PRISCILLIANISTARUM

ET ORIGENISTARUM.

BEATISSIMO PATRI AUGUSTINO EPISCOPO OROSIUS.

I. « Jam quidem suggesseram Sanctitati Tuæ, sed Commonitorium suggestæ rei tunc offerre meditabar, cum te expeditum animo ab aliis dictandi necessitatibus esse sensissem. Sed quoniam domini mei, filii tui, Eutropius et Paulus episcopi, eadem qua et ego puer [1] vester, salutis omnium utilitate permoti, commonitorium jam dederunt de aliquantis hæresibus, nec tamen omnes significarunt; necesse fuit me festinato edere et coacervare in unum omnes perditionum arbores cum radicibus et ramis suis, et offerre ignienti spiritui tuo, ut tu viso agmine perspectaque nequitia, permetiaris quam possis dispositionem adhibere virtutis. Tu tantum, beatissime pater, malignas aliorum plantationes vel insertiones erue atque succide, et

[1] *Forte,* presbyter.

veram sparge sementem, nobis de tuis fontibus rigaturis. Ego testem Deum spondeo, et incrementum operis tui spero, quia terra illa quæ nunc ingratos fructus insincere culta exhibet, si eam de manna illo recondito tu apud me mandando et replendo visitaveris, usque in centesimum fructum profusa aliquando liberius ubertate proficiet. Per te Dominus Deus noster, per te, inquam, beate Pater, quos castigavit in gladio, emendet in verbo. Ad te per Deum missus sum; de te per eum spero, dum considero qualiter actum est, quod huc venirem. Agnosco cur venerim : sine voluntate, sine necessitate, sine consensu de patria egressus sum, occulta quadam vi actus, donec in istius terræ littus allatus sum. Hic demum in eum resipui intellectum quod ad te venire mandabar. Impudentem non judices, si accipis confitentem. Fac me ad dilectam dominam meam idoneum negotiatorem inventa Margarita [1], non fugitivum servum eversa substantia reverti. Dilacerati gravius a doctoribus pravis, quam a cruentissimis hostibus sumus. Nos confitemur offensam, tu pervides plagam : quod solum superest, adjuvante Domino, largire medicinam. Breviter ergo et quid ante male plantatum convaluit, et quid postea pejus insertum prævaluit, ostendam. »

II. » Priscillianus, primum in eo Manichæis miserior, quod ex Veteri quoque Testamento hæresim confirmavit, docens animam quæ a Deo nata sit, de quodam promptuario procedere, profiteri, ante Deum se pugnaturam, instrui adhortatu Angelorum : dehinc descendentem per quosdam circulos a principatibus malignis capi, et secundum voluntatem victoris principis in corpora diversa contrudi, eisque ascribi chirographum. Unde et Mathesim prævalere firmabat, asserens quod hoc chirographum sol-

[1] Matth. XIII, 46.

verit Christus, et affixerit cruci per passionem suam : sicut ipse Priscillianus in quadam epistola sua dicit : Hæc prima sapientia est, in animarum typis divinarum virtutum intelligere naturas, et corporis dispositionem. In qua obligatum cœlum videtur et terra, omnesque principatus sæculi videntur astricti sanctorum dispositiones superare. Nam primum Dei circulum et mittendarum in carne animarum divinum chirographum, Angelorum et Dei et omnium animarum consensibus fabricatum Patriarchæ tenent, qui contra formalis militiæ opus possident : et reliqua. Tradidit autem nomnia Patriarcharum membra esse animæ, eo quod esset Ruben in capite, Juda in pectore, Levi in corde, Benjamin in femoribus : et similia. Contra autem in membris corporis, cœli signa esse disposita, id est, Arietem in capite, Taurum in cervice, Geminos in brachiis, Cancrum in pectore, etc. Volens subintelligi tenebras æternas, et ex his principem mundi processisse. Et hoc ipsum confirmans ex libro quodam, qui inscribitur Memoria Apostolorum, ubi Salvator interrogari a Discipulis videtur secreto, et ostendere, quia de parabola Evangelica quæ habet : « Exiit seminans seminare semen » suum, » non fuerit seminator bonus : asserens, quia si bonus fuisset, non fuisset negligens, non vel secus viam, vel in petrosis, vel in incultis jaceret semen : volens intelligi hunc esse seminantem, qui animas captas spargeret in corpora diversa quæ vellet. Quo etiam in libro de principe humidorum et de principe ignis plurima dicta sunt, volens intelligi, arte, non potentia Dei, omnia bona agi in hoc mundo. Dicit enim esse virginem quamdam lucem, quam Deus, volens dare pluviam hominibus, principi humidorum ostendat : qui dum eam apprehendere cupit, commotus consudet, et pluviam faciat, et destitutus ab ea,

[1] Matth. XIII, 3.

mugitu suo tonitrua concitet. Trinitatem autem solo verbo loquebatur : nam unionem absque ulla existentia aut proprietate asserens, sublato et Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, hunc esse unum Christum dicebat.

III. » Tunc duo cives mei, Avitus, et alius Avitus, cum jam tam turpem confusionem per se ipsam veritas sola nudaret, peregrina petierunt. Nam unus Jerosolymam, alius Romam profectus est. Reversi, unus retulit Origenem, alius Victorinum : ex his duobus, alter alteri cessit : Priscillianum tamen ambo damnarunt. Victorinum parum novimus; quia adhuc pene ante editiones suas, Victorini sectator cessit Origeni. Cœperunt ergo ex Origene magnifica plura proponi, quæ ex modica occasione veritas ipsa præcederet. Didicimus enim de Trinitate doctrinam satis sanam, omnia quæ facta essent, a Deo facta esse, et omnia bona valde, et facta de nihilo : tunc deinde Scripturarum solutiones satis sobrias. Omnia hæc statim a sapientibus fideli pristinorum expurgatione suscepta sunt. Remansit sola offensa de nihilo. Credere enim persuasum erat esse animam : non tamen persuaderi poterat, factam esse de nihilo; argumentantes, quia voluntas de nihilo esse non possit. Hoc pene usque ad nunc manet. Isti vero Aviti duo, et cum his sanctus Basilius Græcus qui hæc beatissime docebant, quædam ex libris ipsius Origenis non recta, ut nuper intelligo, tradiderunt. Primum omnia antequam facta apparerent, semper in Dei sapientia facta mansisse dicentes, hoc verbo : Deus enim quæcumque fecit faciendo non cœpit. Deinde dixerunt angelorum, principatuum, potestatum, animarum a c dæmonum, unum principium, et unam esse substantiam : et vel archangelo, vel animæ, vel dæmoni locum pro meritorum qualitate datum esse, utentes hoc verbo : Majorem locum minor culpa promeruit. Mundum

novissime ideo esse factum, ut in eo animæ purgarentur, quæ ante peccaverunt. Ignem sane æternum, quo peccatores puniantur, neque esse ignem verum, neque æternum, prædicaverunt, dicentes, dictum esse ignem; propriæ conscientiæ punitionem : æternum autem juxta etymologiam Græcam, non esse perpetuum, etiam Latino testimonio adjecto, quia dictum sit : « In æternum, et » in sæculum sæculi, » postposuerit æterno : ac sic omnes peccatorum animas post purgationem conscientiæ in unitatem corporis Christi esse redituras. Voluerunt etiam de diabolo asserere, sed non prævaluerunt : eo quod cum substantia in eo bona facta perire non possit, exusta in in totum malitia, diaboli aliquando salvandam esse substantiam. De corpore vero Domini sic tradiderunt : quia cum usque ad nos veniens Filius Dei post tot millia annorum, otiosus eo usque non fuerit, sed prædicans remissionem angelis, potestatibus, atque universis superioribus, cum qualitatem formæ eorum quos visitaret assumeret, usque ad palpabilitatem carnis assumptionis specie transivisse : hoc passione et resurrectione determinans, rursus donec usque ad Patrem veniret ascendendo tenuasse : ita neque depositum unquam fuisse corpus, nec in corpore ullo regnantem circumscribi Deum. Creaturam quoque subjectam corruptioni, non volentem intelligendam esse dicebant, solem, et lunam, et stellas; et hæc non elementarios esse fulgores, sed rationales potestates : præbere autem servitium corruptioni, propter eum qui subjecit in spe.

IV. » Hoc, sicut retinere potui, breviter expositum est, ut perspectis omnibus morbis medicinam adhibere festines. Est veritas Christi in me, quia propter venerabilem reverentiam Sanctitatis Tuæ esse impudens non au-

[1] Psal. IX, 6, 10, 16, etc. — [2] Rom. VIII, 20.

derem, nisi evidenti judicio et ordinatione Dei ad illius tanti et talis populi, cui sicut peccanti plaga imposita est, sic post plagam cura debetur, remedia proferenda te electum, me missum esse cognoscerem. Memor mei, beatissime Pater, multorumque qui mecum velut ros eloquium tuum ut super eos descendat expectant, esse dignare. »

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

AD OROSIUM

CONTRA PRISCILLIANISTAS

ET ORIGENISTAS

LIBER UNUS[1].

I. Respondere tibi quærenti[2], dilectissime fili Orosi, nec ad omnia debeo, quæ in tuo Commonitorio posuisti; nec omnino non debeo, ne studium tuum, quod mihi gratissimum est, contempsisse videar, et ob hoc intemperanter offendam. Nam in quibusdam Opusculis nostris, quæ vel legisti, vel legere poteris, multa dicta sunt, quæ valeant adversus hæresim Priscillianistarum : quamvis non mihi eos proposuerim refellendos; sed cum aliud agerem, etiam hoc me egisse nunc intelligo, quando ex te audio quid illi sentiant. Quod enim est adversus Manichæos multis a me locis de anima disputatum, quæ licet secundum quemdam modum suum sit immortalis, tamen in deterius deficiendo et in melius proficiendo mutabilis esse convincitur, et per

[1] Scriptus anno Christi 415. Vide Retract. lib. II, cap. 44. — [2] Vide D. Guillon, tom. XXII, pag. 99-102.

hoc non esse de Dei substantia dilucidissime ostenditur, simul quoque Priscilliani dogma subvertit. Hoc enim uno firmissime constituto, quod et verissimum est, et in se ipso unusquisque admonitus facillime agnoscit, neque illi, neque isti inveniunt unde suas fabulas texant. Quid autem opus est ire per amputandos ramos loquacissimi erroris, cujus radicem effodere atque extirpare compendium est; cum præsertim et ipse gratuleris, jam illa fabulosissima deliramenta apud vos esse convicta?

II. Sed de anima quæstionem adhuc usque versari, utrum eam Deus, (quoniam particulam vel defluxionem ejus non esse jam constat,) ex nihilo creasse dicendus sit, eo quod durum et impium videatur, voluntatem Dei dicere nihil esse, quo volente creata est: hoc quidem jam non pertinet ad redarguendam Priscilliani sacrilegam vanitatem. Sive enim ex nihilo facta sit anima, sive hoc propterea dicendum non sit, quia Dei voluntate facta est, quæ voluntas utique non est nihil: tamen quia facta, et Dei natura non est, profecto hæresis illa refellitur, quæ animam primitus naturam Dei esse contendit, ut habeat unde concinnet ibi quidquid aliud falsitatis adjungit. Verum quia et istam quæstionem spernere et indiscussam relinquere non oportet, quærendum est ab istis, qui propterea nolunt animam ex nihilo factam credere, ne voluntatem Dei qua facta est nihil esse asserant, quærendum est ergo ab eis, utrum nullam creaturam ex nihilo factam esse fateantur. Si enim id putant, verendum est ne aliam quamdam naturam conentur inducere, quæ neque Deus sit, nec tamen nihil sit: quam velut materiam sibi subjectam nisi Deus haberet, unde faceret quidquid fecit invenire non posset. Nam dum quæritur unde creaturam suam Deus fecerit, quædam materies quæritur: sicuti est fabro lignum, vel quodlibet corpus, quod nisi habuerit, ea facere quæ ab

ejus arte expetuntur, omnino non poterit. Cum ergo respondetur, ex nihilo : quid respondetur, nisi nullam ei subjectam fuisse materiam, quam ipse non fecerat, ut haberet unde faceret, si quid vellet, et quam nisi haberet, facere non valeret ? Materies quippe mundi, quæ in rebus mutabilibus utcumque dignoscitur, ab ipso constituta est, a quo constitutus est mundus. Quapropter etsi fecit aliquid Deus aut facit, ex alia quacumque re; non tamen ex ea re fecit aut facit, quam ipse non fecerit. Quamobrem sequestrata paululum animæ natura, si fatentur Deum aliquid fecisse de nihilo, attendant, et videant, quidquid illud est, eum voluntate fecisse; non enim aliquid fecisset invitus : nec tamen ideo eamdem voluntatem nihil esse, quia voluntate ab illo aliquid ex nihilo factum est. Cur ergo de anima timent dicere, quod de aliis quibuslibet rebus non dubitant dicere? Aut si animam tantummodo voluntate Dei perhibent factam, cætera eum non voluntate fecisse contendunt, quid absurdius, quid insanius dici potest ? Quod si omnia quæ fecit, voluntate utique fecit; nec tamen cum hoc dicimus eamdem voluntatem nihil esse dicimus : hoc et de anima accipiant.

III. Cum enim dicitur, Deus ex nihilo fecit; nihil aliud dicitur, nisi, non erat unde faceret, et tamen quia voluit fecit. Usque adeo igitur in eo quod ex nihilo fecit, voluntas non nihil dicitur, ut ipsa præcipue commendetur. Nam cui dicitur : « Subest enim tibi cum voles posse[1] : » sive adsit unde fiat, sive non adsit, sat est voluntas, ubi summa est potestas. Quomodo ergo in eo quod de nihilo creatur, voluntas creantis nihil esse perhibetur ; cum propterea de nihilo creari aliquid possit, quia voluntas creantis etiam sine materia sibi sufficit. Quod si forte, non solum animam, sed nullam omnino creaturam volunt fateri ex nihilo

[1] Sap. XII, 18.

factam, ideo quoniam quidquid Deus fecit, voluntate fecit, quæ voluntas utique non est nihil : respiciant unde secundum corpus factus sit homo. Certe enim, sicut Scriptura testatur, eum de limo vel de pulvere terræ Deus fecit[1], et procul dubio voluntate fecit : nec tamen voluntas Dei pulvis aut limus est. Sicut ergo in eo quod ex limo factum est, quamvis voluntate sit factum, non est voluntas limus, ita in eo quod ex nihilo factum, quamvis voluntate sit factum, non est voluntas nihil.

IV. Jamvero quod dolendum addidisti, ex Priscilliani hæresi ad errorem Origenis apud vos homines fuisse delapsos, nec ab illa peste potuisse sanari, nisi et ipsa medicina morbidum aliquid intulisset; non est quidem dolor iste culpandus : veritas enim debuit, non falsitas pellere falsitatem ; nam hoc, mutare est malum, non evitare. Verumtamen quia de ipso Deo creaturarum omnium conditore, hoc est, de ipsa coæterna et incommutabili Trinitate, ab eis qui ad vos libros Origenis attulerunt, id traditum esse commemoras quod veritas habet ; contra quam veritatem Priscillianus Sabellianum antiquum dogma restituit, ubi ipse Pater qui Filius, qui et Spiritus sanctus perhibetur, hoc iste pejor, quod etiam de anima ita sentit, ut non eam propriam velit habere naturam, sed de ipso Deo tanquam particulam defluere, et tam deformiter inquinari atque in deterius commutari cum Manichæis audeat affirmare : non parum boni ex libris illis provincia vestra percepit, in ea re maxime in qua capitaliter erratur ; de Creatore quippe, non de creatura, tam falsa et tam nefaria sentiuntur. Sive ergo in hanc fidem qui deviaverant restituti sunt, sive qui eam nondum noverant, illarum disputationum lectione didicerunt, hoc se gaudeant didicisse quod sanum est. Quod autem et in eis erroris est, quanquam te cognovisse

[1] Gen. II, 7.

jam videam : tamen quemadmodum contra talia disseratur, ibi melius discere poteris, ubi error ipse et olim exortus est, et non olim proditus.

V. Quantum possum tamen etiam ego commoneo, ut de diaboli angelorumque ejus correctione et in pristinum statum reparatione sapere nihil audeas : non quia diabolo et dæmonibus invidemus, et eo modo quasi vicem malevolentiæ rependimus, cum illi non ob aliud nisi invidentiæ stimulis agitati, nostra itinera quibus in Deum tendimus perturbare conentur; sed quia ultimæ sententiæ summi et veracissimi Judicis, ex nostra persumptione addere nihil debemus. Ipse enim se similibus eorum dicturum esse prædixit : « Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo » et angelis ejus [1]. » Nec movere debet, ut hoc loco æternum pro diuturno accipiamus, quod alibi scriptum est : » In æternum et in sæculum sæculi. » Latinus quippe interpres noluit dicere : In æternum et in æternum æterni. Sed quoniam id quod αἰὼν Græce dicitur, et sæculum et æternum interpretari potest, commodius alii interpretes transtulerunt : « In sæculum et in sæculum sæculi. » Sed non dictum est ubi dictum est : « Ite in ignem æternum. » Non enim dictum est αἰῶνα sed αἰώνιον : quod si a sæculo declinatum esset, sæculare Latine diceretur, non æternum, quod nemo interpres unquam ausus est dicere. Quapropter licet Latine sæculum cum aliquo fine intelligatur, æternum vero nisi id quod sine fine est, non soleat appellari; αἰὼν autem Græce aliquando æternum, aliquando sæculum significare intelligatur : tamen quod ex hoc nomine derivatur et appellatur αἰώνιον, nec ipsi Græci, quantum existimo, solent intelligere, nisi id quod non habet finem. Nos tamen sive αἰῶνα sive αἰώνιον non solemus dicere nisi æternum ; sed αἰῶνα dicimus et sæculum, αἰώνιον autem

[1] Matth. xxv, 41.

non nisi æternum. Quamvis quidam interdum etiam æternale audeant dicere, ne Latinæ linguæ deesse videatur ab eodem nomine derivatio.

VI. Et fortasse quidem secundum morem Scripturarum inveniant isti aliquid etiam αἰωνίων dictum, quod sine fine non sit, sicut Deus in libris Veteris Testamenti assidue dicit : « Hoc vobis erit legitimum æternum[1], » quod Græcus habet αἰώνιον : cum de talibus sacramentis eo modo sæpe præciperet, quæ finem fuerant habitura : quanquam si diligentius dicta intelligantur, ea fortasse quæ illis sacramentis significabantur, finem non erant habitura. Ita enim, ne longius abeam, dicimus æternum Deum, non utique istas duas brevissimas syllabas, sed quod eis significatur. Et dixit Apostolus æterna tempora priora et antiqua, quod in Græco legitur πρὸ χρόνων αἰωνίων. Ad Titum enim scribens ait : « Spem vitæ æternæ quam promisit non mendax Deus » ante tempora æterna[2]. » Cum autem retrorsum tempora a constitutione mundi habere videantur initium, quomodo sunt æterna, nisi quia æterna dixit quæ ante se non habent ullum tempus?

VII. Sed quisquis prudenter advertit quod dictum est: « Ite in ignem æternum[3], » illud esse dictum quod habet finem, a contrario probat eo ipso loco Evangelico de vita æterna quam justi accepturi sunt : non enim et ipsa habet finem. Ita enim conclusit : « Ibunt illi in ambustionem » æternam, justi autem in vitam æternam[4]. » In utroque Grecus αἰώνιον habet. Si misericordia nos provocat credere, non futurum impiorum sine fine supplicium ; quid de præmio justorum credituri sumus, cum in utraque parte, eodem loco, eadem sententia, eodem verbo pronuntietur æternitas? An iterum etiam justos ex illa sanctificatione et

[1] Exod. XXVIII, 43; Levit. XVI, 34, et XVII, 7; Num. X, 8, et XVIII, 8 et 23. — [2] 2 Tim. IV, 7 ; Tit. I, 2. — [3] Matth. XXV, 41. — [4] Ibid. 46.

vita æterna in peccatorum immunditiam atque in mortem relapsuros esse dicemus? Absit hoc a christianæ fidei sanitate. Utrumque igitur sine fine dictum est æternum, hoc est, αἰώνιων : ne cum diaboli pænas dolemus, de regno Christi dubitemus. Postremo si æternum et æternale, hoc est, αἰὼν et αἰνώνιον sub utroque intellectu in Scripturis poni solet, aliquando sine fine, aliquando cum fine : Quid de illis Prophetæ verbis responsuri sumus, ubi scriptum est : « Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non ex-» tinguetur[1] ? » Qualiscumque pœna significata sit nomine vermis atque ignis, certe si non morietur nec extinguetur, sine fine prædicta est : nec aliud agebat Propheta, cum hoc diceret, nisi ut eam sine fine prædiceret.

VIII. De regno etiam Christi, non secundum id quod in principio Verbum Deus apud Deum[2]; nam illinc nemo unquam dubitavit, quod sit rex omnium sæculorum : sed secundum hominis susceptionem et mediatoris sacramentum et ex virgine incarnationem, apertissime dictum est, quod finem non sit habiturum, ubi Angelus loquens ad Mariam matrem futuram virginemque mansuram, ait inter cætera : « His erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur ; » et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et » regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit » finis[3]. » Secundum quid « regni ejus non erit finis, » nisi secundum id quod « regnabit in domo Jacob? » Nam hoc quod ait, « in æternum ; » propter ipsam ambiguitatem exposuit addendo, « Regni ejus non erit finis : » ne quisquam æternum hic sic acciperet, quemadmodum sæculum finem quandolibet habiturum. Numquid autem regnum in domo Jacob et in sede David intelligi potest, nisi in Ecclesia et in eo populo qui est regnum ejus? de quo etiam dicit Apostolus : « Cum tradiderit regnum Deo et

[1] Isaï LXVI, 24. — [2] Joan. I, 1. — [3] Luc. I, 32.

» Patri [1], » id est, cum perduxerit sanctos suos ad contemplationem Patris; utique et ad suam, secundum id quod Deus est æqualis Patri. Non enim sic tradit, ut ipse amittat: quia et « Pater dedit Filio habere vitam in semetipso [2], nec utique amisit ipse. Ac per hoc si regni ejus non erit finis, profecto sancti ejus qui sunt regnum ejus, cum illo sine fine regnabunt. Quod autem illo loco dicit Apostolus: « Deinde finis cum tradiderit regnum Deo et Patri; » ibi finem, non consumentem, sed perficientem significat: sicut dictum est: « Finis enim legis Christus ad justitiam » omni credenti [3]; » quo lex perficiatur, non quo aboleatur. Quod et illic significat, ubi ait: « Non veni legem solvere, sed adimplere [4]. »

IX. Quod autem dicunt de rationalibus creaturis, id est, sanctis Angelis et immundis dæmonibus, et ipsis animabus hominum, quod majorem locum minor culpa promeruerit, qua impudentia conentur Ecclesiæ Christi persuadere, non video. Melius itaque credimus, Deum non peccatis rationalium spirituum adductum esse ad fabricam mundi, ne illa sequantur absurda, quod duos soles, vel tres, vel quatuor, vel quotquot libet habere nobis esset necesse, si plurimum spirituum per liberum arbitrium tanta culpa præcederet, quanta illos in similibus corporum cœlestium globis oporteret includi: sed factum esse mundum Dei bonitate, magnum, bonum, a summo et non facto bono; in quo fierent omnia bona valde secundum naturam, et aliis alia meliora, a summis creaturis usque ad infima distinctis gradibus ordinata, ut eo modo essent omnia, dum non essent sola potiora, et haberent ejus numeri terminum, quem constituendum apud se vidit omnium naturarum creaturarum conditor Deus, qui ea non facta didicit, sed noverat esse facienda. Unde illud quod aiunt,

[1] I Cor. XV, 24. — [2] Joan. V, 26. — [3] Rom. X, 4. — [4] Matth. V, 17.

in ejus sapientia jam fuisse facta omnia, antequam in istas, formas et modos proprios proferrentur, atque in suis ordinibus apparerent, non sobrie dicitur. Facta enim quando essent, antequam facta essent? Sed in Dei sapientia omnium faciendarum rerum rationes esse potuerunt, non tamen factæ. Omnia enim per ipsam facta sunt, non et ipsa facta est : quia et ipsa est Verbum de quo dicitur : « Omnia per ipsum facta sunt [1]. » Noverat ergo Deus omnia quæ fecit antequam faceret. Non enim possumus eum dicere ignorata fecisse, et ea non nisi facta didicisse ; nescisse quid faceret, sed scisse quod fecit. Hoc enim si de aliquo artifice homine diceremus, insipientissime saperemus. Noverat ergo ea facienda, non facta : noverat ut faceret, non quia fecerat. Proinde quamvis jam nota essent, quia nisi a sciente non fierent ; non tamen facta esse cœperunt, quæ ut fierent, sciebantur antequam fierent.

X. Cum autem veritas, quæ neque opinatur incognita, nec aliquem fallit, purgationem nostram, imo vero et perfectionem etiam post resurrectionem corporum spiritalium usque ad angelorum æqualitatem promittat futuram [2], quomodo dicuntur ipsi sancti angeli, quibus purgatissimi æquales erimus, adhuc a peccatis suis esse purgandi? Et cum cœlum novum et terram novam polliceatur Deus habitaculum sanctorum atque ab omni labe hujus sæculi purgatorum [3], qua tandem affirmatur audacia, non futurum fuisse mundum, id est, cœlum et terram, nisi propter necessitatem purgandorum spirituum rationalium, qui vel in cœlo vel in terra non essent nisi pro meritis peccatorum? Quid ergo purgatis opus est cœlo novo et terra nova, si purgati ad hoc restituuntur, ut sint quemadmodum fuerunt ante cœlum et terram sine cœlo et terra? Quod si omnino verum esset, nos usque ad illud

[1] Joan. I, 1. — [2] Luc. XX, 36. — [3] Isai. LXVI, 22.

quod promittit Scriptura spem nostram tendere deberemus. Et si inde essemus in aliquid melius transferendi, multo rationabilius hoc tunc jam ibi positi disceremus, quam nunc non solum temere crederemus, verumetiam impudenter docere conaremur. Quid est autem absurdius quam dicere, Cœlum et terra non essent, nisi necessaria esset mundi structura purgandis : cum alterum cœlum et alteram terram promittat Scriptura purgatis ?

XI. Porro de sole et luna cæterisque sideribus, quod cœlestia sint corpora videmus; quod animata sint non videmus. De divinis hoc libris legatur, et credimus. Nam testimonium ex Apostoli Epistola quod ab eis dici solere posuisti, etiam de solis hominibus intelligi potest; quoniam in unoquoque homine est omnis creatura, non universaliter sicut est cœlum et terra et omnia quæ in eis sunt, sed generatim quodam modo : quia et rationalis in illo est, quam vel probantur habere Angeli, vel creduntur; et, ut ita dicam, sensualis, qua et bestiæ non carent; utuntur enim et sensibus et sensualibus motibus ad appetenda utilia et vitanda contraria; et vitalis privata sensu, qualis adverti in arboribus potest; nam et in nobis sine sensu nostro fiunt corporis incrementa, et capilli nec cum præciduntur sentiunt, et tamen crescunt. Jamvero ipsa corporalis creatura evidentius apparet in nobis, quæ licet ex terra facta atque formata sit, insunt tamen illi ex omnibus hujus corporei mundi elementis quædam particulæ ad temperiem valetudinis. Nam et calore membra vegetantur, qui est ab igne, cujus etiam lux per oculos emicat; et aëre venarum discursus, quas arterias vocant, atque spiramenta pulmonis implentur; et humor nisi esset, nulla sputamenta confluerent, vitamque absumeret siccitas. Nam et ipse sanguis humido lapsu alias venas replens, quasi rivis et fluminibus per cunca diffunditur.

Ita nullum est creaturæ genus, quod non in homine possit agnosci : ac sic omnis creatura in eo congemiscit et dolet, revelationem filiorum Dei expectans; quæ per corporis etiam resurrectionem, etsi non in omnibus hominibus, omnis tamen a corruptionis servitute liberabitur, quia et in singulis omnis est. Et si quo alio modo melius potest idem locus apostolicarum litterarum intelligi : non tamen ex eisdem verbis consequens est, ut solem et lunam et sidera congemiscere credamus, donec in sæculi fine a corruptionis servitute liberentur.

XII. Sane quoniam dixi, de divinis libris legatur, et credimus : ne te forsitan fallat quod de libro sancti Job proferre assolent qui hæc asserunt, ubi scriptum est : « Quomodo erit homo justus coram Domino, vel quomodo » se mundabit natus ex muliere? si lunæ præcipit, et non » lucet, nec stellæ sunt mundæ ante eum, quanto magis » homo putredo, et filius hominis vermis [2]? » Hinc enim volunt intelligi, et rationalem spiritum habere stellas, et mundas non esse a peccato : sed ideo in cœlis esse, quia majorem vel meliorem locum minor culpa promeruit. Non pro auctoritate divina istam sententiam recipiendam esse existimo : non enim eam ipse Job enuntiavit, cui singulare quodam modo testimonium divinitus perhibetur, quod « Non peccaverit labiis suis ante Dominum [3]; » sed unus ex ejus amicis, qui dicti sunt « consolatores malorum » omnes [4], » et divina sententia reprobati sunt. Sicut autem in Evangelio, quamvis verum sit omnino quod dicta sint, non tamen omnia quæ dicta sunt vera esse creduntur; quoniam multa a Judæis falsa et impia dicta esse verax Evangelii Scriptura testatur : sic in hoc libro, ubi multæ personæ locutæ esse narrantur, non solum quid dicatur, sed a quo etiam dicatur considerandum est; ne passim

[1] Rom. VIII, 19. — [2] Job, XXV, 4. — [3] Id. I, 22. — [4] Id. XVI, 2.

quæ in sancto libro quolibet scripta sunt recipientes, cogamur fateri, quod absit, vera et justa fuisse, quæ marito sancto mulier insipiens suggerebat, ut aliquid adversus Deum loquens ab illa intolerabili pœna moriendo liberaretur [1]. Quod non ideo dixerim, quia illi amici a Domino reprobati, et ab ipso sancto Dei servo merito culpati, nihil veri loqui potuerunt : sed quia non omnia quæ locuti sunt, vera putanda sunt. Quamvis enim adversum Job nihil verum dixerunt, potest tamen etiam ex eorum verbis aliquam sanam sententiam in testimonium veritatis assumere, qui novit sapienter dicta discernere : sed quando inquirentes, probari nobis aliquid volumus testimonio sanctorum eloquiorum, non nobis dicatur credendum esse etiam quod in Evangelio scriptum est, si forte Evangelista eum hoc dixisse commemorat, cui fides habenda non est. Nam dictum est illic a Judæis Domino Christo : « Nonne verum dicimus, quia Samaritanus es, et dæmo-» nium habes [2] ? » Quam vocem tanto amplius detestamur, quanto nobis Christus est charior : emissam tamen esse a Judæis dubitare non possumus, qui evangelicam narrationem verissimam credimus. Ita nec Evangelistæ derogamus fidem scribenti, et Judæi vocem blasphemantis execramur. Nec solum impiis et nefandis hominibus, sed nec ipsis in fide parvulis atque adhuc rudibus et indoctis, qui forte ibi loquentes commemorantur, tanquàm canonicæ auctoritati accommodamus fidem. Neque enim quia ille cujus cæci nati oculos Dominus aperuerat, ait : « Scimus quia peccatores Deus non exaudit [3], » ideo istam sententiam pro evangelica auctoritate sic debemus accipere, ut ipsis in Evangelio verbis Domini resistamus, qui eum qui dixit : « Domine, propitius esto mihi pecca-» tori [4], » magis justificatum descendisse de templo, quam

[1] Job, II, 9. — [2] Joan. VIII, 48. — [3] Id. IX, 31. — [4] Luc. XVIII, 13.

Pharisæum justitias suas commemorantem atque jactantem, divina voce firmavit. Nec succenseat iste recens illuminatus in carne, quod eum diximus in suæ fidei tyrocinio, quando adhuc quis esset qui eum sanaverat neciebat, minus circumspectam protulisse sententiam, « Quia peccatores Deus non exaudit : » cum ipsi Apostoli Domini, præ cæteris electi et lateribus cohærentes ejusque ore pendentes, multa reperiantur improbanda dixisse, quæ commemorare prolixum est, ita ut beatus Petrus de quibusdam verbis suis, non solum reprehendi, sed etiam Satanas appellari meruerit [1].

XIII. Quanquam in comparatione justitiæ Dei, si nec sancti in cœlis Angeli justi esse dicantur, non mihi videtur importuna sententia : non quia ut hoc essent, a justitia lapsi sunt; sed quia facti sunt, et Deus non sunt, tantumque spiritalis luminis habere non possunt, quantum habet ille a quo facti sunt. Ibi enim summa justitia, ubi summa sapientia : et hoc Deus est, de quo dictum est, « Soli sa-» pienti Deo [2]. » Sed alia quæstio est, quantum justitiæ ipsius capiant Angeli, quantumque non capiant. Cujus enim participatione justi sunt, ejus comparatione nec justi sunt.

XIV. Sed alia est, ut dixi, ista quæstio, alia de sideribus, et sole, et luna, utrum vel rationales habeant spiritus in his conspicuis corporibus lucidis : quæ corpora esse qui dubitat, quid sit omnino corpus ignorat. Neque ista multum ad nos pertinent, ut ea summo studio indagare curemus, quæ remota sunt a sensibus nostris et ab intellectu infirmitatis humanæ, nec in ipsis Scripturis ita posita, ut nobis eorum sit mandata cognitio. Imo vero ne præcipiti suspicione in fabulas sacrilegas irruamus, clamat Scriptura divina : « Altiora te ne quæsieris, et fortiora te ne » scrutatus fueris; sed quæ tibi præcepit Dominus, illa

[1] Matth. XVI, 25. — [2] Rom. XVI, 27.

» cogita semper [1] : » ut magis in istis temeraria præsumptio, quam cauta ignoratio culpanda videatur. Certe ait Apostolus : « Sive Sedes, sive Dominationes, sive Prin» cipatus, sive Potestates [2]. » Et esse itaque Sedes, Dominationes, Principatus, Potestates in cœlestibus apparatibus, firmissime credo, et differre inter se aliquid indubitata fide teneo. Sed, quo me contemnas, quem magnum putas esse doctorem, quænam ista sint, et quid inter se differant nescio. Nec ea sane ignorantia periclitari me puto, sicut in obedientia, si Domini præcepta neglexero : et ideo puto Spiritu Dei per auctores nostros, scriptores sanctorum Eloquiorum, non plene exposita, sed raptim tacta atque perstricta; ut si cui forte tali quales nos sumus, per altiorem revelationem aliquid hujusmodi fuerit demonstratum, non se inferiores fuisse credat eos, per quos nobis canonicarum Scripturarum sancta præconia ministrata sunt. Quantum enim quisque sciendo profecerit, tanto se infra illas litteras inveniet, quas Deus tanquam firmamentum supra omnia humana corda constituit. Non itaque opus est « Plus sapere, sed sapere ad tempe» rantiam, sicut unicuique Deus partitus est mensuram fi» dei [3]. » Docebunt te ista fortasse doctiores, si ad illos afferas tantam discendi scientiam, quantam sciendi habes curam; ne incognita pro cognitis opineris; ne non credenda credas, vel credenda non credas. Imo docebit ille unus Magister et verus, sive per illos, sive quibus modis voluerit, qui te pro sua Ecclesia laborantem intus inspicit, ubi et hoc in te contulit : ipse reserabit latius veritatem, qui pulsantem pervidet, quam donare dignatus est, charitatem.

[1] Eccli. III, 22. — [2] Coloss. I, 16. — [3] Rom. XII, 3. — [4] Hic desinit Tractatus in melioribus MSS. Reliqui triginta circiter versus qui superadduntur in excusis, translati huc fuerant ex fine epistolæ Augustini ad Hieronymum, olim ordine 28, nunc 166.

SERMO

ARIANORUM,

UBI NUMERI PROPTEREA SUNT LOCIS SINGULIS ANNOTATI, UT CUM RESPONSIO LEGI COEPERIT, QUI VOLUERIT ATTENDAT, UTRUM CUIQUE LOCO APTE DILIGENTERQUE RESPONSUM SIT; QUIA EOSDEM NUMEROS HABET EADEM ISTA RESPONSIO, PER QUOS CUI LOCO RESPONDEATUR, APPAREAT.

I. « DOMINUS noster Jesus Christus, Deus Unigenitus, Primogenitus totius creationis. »

II. « Voluntate Dei et Patris sui ante omnia sæcula constitutus. »

III. « Voluntate et præcepto ipsius, cœlestia et terrestria, visibilia et invisibilia, corpora et spiritus ex nullis extantibus, ut essent, sua virtute fecit. »

IV. « Et antequam faceret universa, omnium futurorum Deus et Dominus, rex et creator erat constitutus, et omnium futurorum in natura habens præscientiam, et in faciendo in omnibus expectans Patris jussionem : ipse voluntate et præcepto Patris descendit de cœlo, et venit in hunc mundum, sicut ipse ait : « Nec enim a me ipso » veni, sed ille me misit [1]. »

V. « Et quia de omnibus spiritalibus et rationalibus gradibus, propter qualitatem et fragilitatem corporis, paulo minus ab Angelis inferior minoratus homo videba-

[1] Joan. VIII, 42.

tur [1] : ne se vilem speraret, et de salute sua desperaret, Dominus Jesus honorans facturam suam, dignatus est humanam carnem suscipere; et ostendit, quia non est homo vilis, sed pretiosus, sicut scriptum est : « Magnus » homo et pretiosus vir [2]. » Et ideo solum hominem Patri suo hæredem, sibi enim cohæredem, facere dignatus est : ut quod minus acceperat in natura, plus haberet in honore. »

VI. « Cum, inquit, venit plenitudo temporis, misit » Deus Filium suum natum ex muliere [3]. » Ipse qui voluntate Patris carnem suscepit, ipse et voluntate et præcepto ipsius in corpore conversatus est, sicut ipse ait : « Descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, » sed voluntatem ejus qui me misit [4]. » Ipse et voluntate Patris triginta annorum baptizatus, voce et testimonio Patris manifestatus, voluntate et præcepto Patris Evangelium regni cœlorum prædicabat, sicut ipse ait : « Et » aliis civitatibus oportet me Evangelium prædicare, in » hoc enim missus sum [5]. » Et, « Ipse mihi mandatum » dedit quid dicam, aut quid loquar [6]. » Et sic voluntate et præcepto Patris ad passionem et mortem properavit, sicut ipse ait : « Pater, transeat calix iste a me, non tamen » quod ego volo, sed quod tu vis [7]. » Et Apostolo asserente et dicente : « Obediens, inquit, factus Patri usque » ad mortem, mortem autem crucis [8]. »

VII. Is et in cruce pendens, voluntate et præcepto Patris carnem humanam, quam de sancta Virgine Maria suscepit, in manus hominum dereliquit, et divinitatem suam in manus Patris commendavit, dicens : « Pater, in manus tuas » commendo spiritum meum [9]. » Quia Maria moriturum

[1] Psal. VIII, 42. — [2] Prov. XVII. — [3] Gal. IV, 4. — [4] Joan. VI, 38; Matth. II, 16. — [5] Luc. IV, 43. — [6] Joan. XII, 49. — [7] Matth. XXVI, 39. — [8] Philip. I, 8. — [9] Luc. XXIII, 46

corpus peperit, Deus autem immortalis immortalem Filium genuit. Ergo mors Christi non diminutio est Divinitatis, sed depositio corporis. Sicuti enim generatio ejus ex virgine non fuit corruptio dealitatis ipsius, sed susceptio corporis, ita et in morte ejus non fuit passio et defectio dealitatis ipsius, sed separatio carnis ejus. Sicuti enim qui indumentum conscindit, induto facit injuriam : ita et qui carnem ejus crucifixerunt, divinitati ipsius contumeliam intulerunt.

VIII. « Is quis voluntate et præcepto Patris totam dispensationem adimplevit, voluntate et præcepto Patris corpus suum a mortuis suscitavit, et cum ipso corpore, ut pastor cum ove, et sacerdos cum oblatione, et rex cum purpura, et Deus cum templo, a Patre assumptus est in gloriam. »

IX. « Is quis voluntate Patris descendit et ascendit, voluntate et præcepto Patris sedet ad dexteram ejus, audiens Patrem sibi dicentem : « Sede ad dexteram meam, do-» nec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum[1].» Is qui voluntate et præcepto Patris sedet ad dexteram ejus, is voluntate et præcepto Patris in consummatione sæculi venturus est, Apostolo vociferante et dicente : « Et ipse, » inquit, Dominus in jussu, in voce Archangeli, et in » tuba Dei, descendet de cœlo[2]. » Is qui voluntate et præcepto Patris veniet, voluntate et præcepto Patris judicaturus est totum mundum in æquitate, et redditurus singulis secundum fidem et opera sua, sicut ipse ait : « Pater » judicat neminem, sed omne judicium Filio dedit[3]. » Item, « Sicuti audio, judico, et judicium meum verum » est, quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem » ejus qui me misit[4]. » Unde et in judicando Patris præsentiam præponit, et suam divinam dignitatem et potes-

[1] Psal. cix, 1. — [2] 1 Thess. iv, 23 — [3] Joan. v, 22. — [4] Ibid. 30.

tatem secundam postponit, dicens : « Venite, benedicti » Patris meis[1]. » Ergo justus judex et Filius : judicantis vero honor et auctoritas, Patris imperiales leges; sicuti et Spiritus sancti officiosa advocatio et consolatio, Unigeniti Dei justi judicis est dignitas. »

X. « Ergo Filius a Patre est genitus : Spiritus sanctus per Filium est factus. »

XI. « Filius Patrem prædicat : Spiritus sanctus Filium annuntiat. »

XII. « Primum et præcipuum opus est Filii, Genitoris gloriam revelare : primum et præcipuum est opus Spiritus sancti, in animas hominum Christi dignitatem manifestare. »

XIII. « Filius testis est Patris : Spiritus testis est Filii. »

XIV. « Filius mittitur a Patre : Spiritus mittitur a Filio. »

XV. « Filius minister est Patris : Spiritus sanctus minister est Filii. »

XVI. « Filius jubetur a Patre : Spiritus sanctus jubetur a Filio. »

XVII. « Filius subditus est Patri : Spiritus sanctus subditus est Filio. »

XVIII. « Filius, quæ jubet Pater, hæc operatur : Spiritus sanctus, quæ mandat Filius, hæc loquitur. »

XIX. « Filius adorat et honorat Patrem : Spiritus sanctus adorat et honorat Filium[2], ipso Filio dicente : « Pater, » ego te honorificavi super terram, opus quod dedisti mihi » consummavi. » Et de Spiritu sancto ait : « Ille me honorificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis[3]. »

XX. « Filius a se non potest facere quidquam, sed in omnibus Patris expectat nutum. Spiritus a se non loquitur[4], sed in omnibus Christi expectat præceptum : « Non

[1] Matth. xxv, 34. — [2] Joan. xvii, 4. — [3] Id. xvi, 14. — [4] Id. v, 19.

» inquit, a se loquetur, sed quæcumque audierit loque-
» tur, et ventura annuntiabit vobis[1]. »

XXI. « Filius pro nobis interpellat Patrem : Spiritus pro nobis postulat Filium. »

XXII. « Totius bonitatis et sapientiæ et virtutis Patris viva et vera, propria et condigna imago est Filius : totius sapientiæ et virtutis Filii manifestatio est Spiritus. »

XXIII. « Non est pars, nec portio Patris Filius, sed proprius et dilectissimus, perfectus et plenus unigenitus Filius. Non est pars, nec portio Filii Spiritus, sed primum et præcipuum opus unigeniti Dei præ cæteris universis. »

XXIV. « Pater major est Filio suo : Filius incomparabiliter major et melior est Spiritu. »

XXV. « Pater Deus et Dominus est Filio suo : Filius Deus et Dominus est Spiritui. »

XXVI. « Pater immobiliter et impassibiliter volens Filium genuit : Filius sine labore et fatigatione sola virtute sua Spiritum fecit. »

XXVII. « Filius ut sacerdos adorat Deum suum, et ab omnibus adoratur ut Deus et creator omnium : Pater vero solus nullum adorat, quia nec majorem, nec æqualem habet quem adoret : nulli gratias agit, quia nullius beneficium consecutus est ; omnibus ut essent ob bonitatem suam donavit, ipse quod est a nemine accepit. Ergo hæc trium substantiarum, Patris, et Filii, et Spiritus sancti distinctio, et trium rerum, Dei ingeniti, et Dei unigeniti, et Spiritus advocati differentia : et Pater Deus et Dominus est Filio suo, et omnium quæ per virtutem Filii voluntate ipsius facta sunt : Filius minister et summus sacerdos est Patris sui ; omnium vero operum suorum Dominus et Deus est, Patre volente. »

XXVIII. « Et sicuti nemo potest sine Filio ad Patrem

[1] Joan. VI, 13.

transire, ita et nemo potest sine Spiritu sancto Filium in veritate adorare : Ergo in Spiritu sancto adoratur Filius. »

XXIX. « Per Filium glorificatur Pater. »

XXX. « Spiritus sancti opus et diligentia est sanctificare, et sanctos custodire, et non solum rationabilia, ut quidam putant, sed et irrationabilia plura sanctificare : et eos qui ceciderunt propter suam negligentiam, ad pristinum statum reparare, ignorantes docere, obliviscentes admonere, peccantes arguere, pigros hortari de salute sua cogitare et sollicite agere, errantes ad viam veritatis deducere, infirmos curare, et fragilitatem corporis per alacritatem animæ continere, et ad amorem pietatis et castitatis confirmare, et omnes illuminare; super omnia fidem et charitatem præbere singulis, pro studio quoque et diligentia, pro sinceritate et simplicitate mentis, pro mensura fidei et merito conversationis gratiam ad utilitatem dividere, et unusquisque in quo opere et proposito fuerit habilis, in ipso ordinare. »

XXXI. « Alium esse a Filio, et natura et ordine, gradu et affectu, dignitate et potestate, virtute et operatione : sicut et Filius natura et ordine, gradu et affectu, divina dignitate et potestate, unigenitus Deus alius est ab ingenito Deo. »

XXXII. « Impossibile ergo est unum eumdemque esse Patrem et Filium, generantem et nascentem, cui testimonium perhibetur, et eum qui testimonium perhibet; majorem et eum qui majorem confitetur ; eum qui ad dexteram sedet et stat et eum qui sedis dedit honorem ; eum qui missus est et eum qui misit ; nec discipulum et doctorem, ut ipse docuit dicens : « Sicut docuit me Pater, si loquor[1] : » similem et imitatorem, et eum cujus est similis et imitator;

[1] Joan. VIII, 28.

eum qui orat, et qui exaudit; eum qui gratias agit, et qui benedicit; eum qui suscepit mandatum, et eum qui dedit mandatum; et ministrum præcipienti, supplicem eminenti, subditum superiori, primogenitum sempiterno, unigenitum ingenito, sacerdotem Deo unum atque eumdem esse. »

XXXIII. « Sed et Deus sine principio præscius erat se unigeniti Dei pueri sui patrem futurum : Deum autem se futurum nunquam præscivit, quia ingenitus est, et nunquam cœpit nec præscire, nec scire. Quid est autem præscientia, nisi futurorum scientia? Pater autem generando Filium, ab ipso Filio est nuncupatus; et ipso revelante, ab omnibus Christianis Deus et Pater unigeniti Dei est cognitus, et magno major et bono melior est manifestatus. »

XXXIV. « Et quia Homousiani dicunt Salvatorem nostrum humilitatis gratia hæc omnia de Patris præscientia, et de sua subjectione esse locutum, nos vero Christiani credimus Patre imperante et Filio obtemperante hæc omnia esse eum locutum : dicimus et probamus quod hæretici ex suis dictis arguuntur et reprehenduntur. Si enim se humiliavit, ipsa humilitas ejus obedientiam ostendit : ipsa vero obedientia alium supra eminentem, alium subsistentem et subjectum declarat, sicuti ait Apostolus : « Humiliavit se » obediens factus Patri usque ad mortem [1]. » Et ipsa humilitas ejus, veritas est, non falsitas. Quis enim vel quando sapiens contentus est se humiliare, nisi habeat majorem et meliorem cui festinet per humilitatem placere? « Et ego, » inquit, quæ placita sunt ei facio semper [2]. » Semel enim ante omnia sæcula voluntate Dei natus, ad voluntatem ipsius omnia operatur. Si autem se humiliavit, et mentitus est, quod absit; et si veritas mentitur, quod impossibile

[1] Philip. II, 8. — [2] Joan. VIII, 29.

est, ubi quis quærat veritatem? Sed veritas nec mentitur, nec variatur, qui ob hoc venit ut veritatem doceret: qui non est ignorantiæ doctor, sed veritatis magister, ut ipse dixit: « Nolite vobis vocare magistros super terram, unus » est enim magister vester Christus[1]. » Si autem dixerint quia propter incarnationem suam humilians se super terram, propter homines hæc loquebatur, ostendemus illis majora et firmiora esse illa testimonia, quæ de subjectione Filii in Scripturis sunt posita, de iis quæ in Evangelio aguntur. Si enim propter homines super terram se humiliabat, et non ut obediens et subjectus filius cum incomparabili dilectione et gratiarum actione Patri suo obsequebatur; quia quantum sublimis est in potestate, tantum humilis est in obsequio : antequam carnem susciperet, quare jussus obaudivit, et modo sedens ad dexteram Dei interpellat pro nobis[2], et in corpore constitutus super terram in cœlo se Patrem rogaturum promittebat, dicens: « Et ego rogabo Patrem meum, et alium advocatum dabit » vobis[3]? » Et si adhuc in his omnibus propter duritiam et cæcitatem cordis sui credere noluerint, sed ausi fuerint dicere, quod hæc omnia humilitatis causa fiunt: post consummationem sæculi, nisi se natura et voluntate sciret subjectum et obedientem, ut quid se humiliaret, ubi propter homines humilitas necessaria non est. Quod autem et post consummationem sæculi, quando illi omnia fuerint subjecta[4] : quia modo natura quidem omnia sunt subjecta, ut creatura creatori; voluntate autem, propter liberum arbitrium, non omnia illi subjecta videmus : tunc vero in die judicii, quando in nomine Jesu omne genu flectetur, cœlestium, terrestrium, et infernorum, et omnis lingua confitebitur, quia Dominus Jesus Christus in

[1] Matth. XXIII, 10. — [2] Rom. VIII, 34. — [3] Joan. XIV, 16. — [4] I Cor. XV, 28.

gloria Dei Patris[1], omnia sine fine, et voluntate et natura illi erunt subjecta : et ipse post omnium sibi subjectionem in ea subjectione et charitate manens, in qua semper, et ipse ut Filius subjectus erit ei qui illi subdidit omnia : nullus audiens Christianus ignorat, quia fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi[2] : ut sit Deus omnia in omnibus, semper monarchiam et potestatem habens omnium, cui gloria et honor, laus et gratiarum actio, per unigenitum ejus Filium Dominum et Salvatorem nostrum, in Spiritu sancto, nunc et per omnia sæcula sæculorum. Amen. »

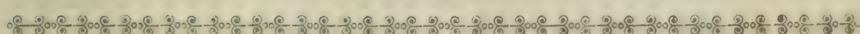
[1] Philip. II, 10. — [2] Rom. x, 17.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

CONTRA SERMONEM ARIANORUM.

LIBER UNUS[1].

I. Eorum præcedenti disputationi hac disputatione respondeo[2], qui cum Dominum nostrum Jesum Christum fatentur quidem Deum, sed Deum verum et cum Patre unum Deum nolunt fateri, duos nobis inducunt deos diversæ disparisque naturæ; unum verum, alterum non verum : contra illud quod scriptum est : « Audi, Israël, » Dominus Deus tuus Dominus unus est[3]. » Hoc enim si de Patre dictum volunt intelligi, sequitur eos ut Christus non sit Dominus Deus noster. Si autem de Filio, Pater non erit Dominus Deus noster. Si vero de ambobus, profecto Pater et Filius unus est Dominus Deus noster. Ac per hoc illud quod in Evangelio scriptum est : « Ut cognoscant te » unum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum[4] : » hoc eum dixisse accipiendum est. Ut te et quem misisti Jesum Christum cognoscant unum verum Deum. Quia et

[1] Scriptus anno Christi 418 : Vide Retract. lib. II, cap. 52. — [2] Vide D. Guillon, tom. XXII, pag. 81-86. — [3] Deut. VI, 4. — [4] Joan. XVII, 3.

de Christo dictum est a Joanne apostolo : « Ipse est verus » Deus et vita æterna[1]. »

II. Item cum dicunt Christum « voluntate Dei et Patris sui ante omnia sæcula constitutum, » coguntur confiteri Filium Patri esse coæternum. Si enim aliquando Pater sine Filio fuit, erat ante Filium aliquod tempus, quo Pater sine illo solus fuit. Et quomodo erat ante omnia sæcula Filius, ante quem fuit tempus quo sine illo erat Pater? Porro si ante omnia tempora Filius erat; (non enim aliter intelligendum est, « In principio erat Verbum; » et, « Omnia per ipsum facta sunt[2]; » quia et tempus sine aliquibus creaturæ motibus non potest esse, et ideo per illum facta confitemur et tempora, per quem facta sunt omnia :) procul dubio coæternus est Patri Filius : « Sed voluntate Patris dicunt constitutum, » nolentes dicere Deum de Deo æqualem genitum atque coæternum. Nusquam autem legunt « voluntate Patris Filium ante omnia sæcula constitutum. » Sed hoc propterea dicunt, ut prior illo videatur voluntas Patris, qua eum constitutum volunt. Et argumentatio eorum talis esse solet : interrogant enim utrum Pater Filium volens an nolens genuerit; ut si responsum fuerit quod volens genuerit, dicant : Prior est ergo voluntas Patris. Quod autem nolens genuerit, quis potest dicere? Sed ut noverint quam inania loquantur, etiam ipsi interrogandi sunt, utrum Deus Pater volens an nolens sit Deus. Non enim audebunt eum dicere, nolle se esse Deum. Si ergo responderint quod volens sit Deus, eo modo illis inferenda est vanitas sua, qua dici potest prior illo esse voluntas ejus : quo quid dicitur stultius?

III. Deinde dicunt eum « voluntate et præcepto Patris, cœlestia et terrestria, visibilia et invisibilia, corpora et spiritus, ex nullis extantibus, ut essent, sua virtute fe-

[1] Joan. v, 20. — [2] Joan I, 1.

cisse. » Ubi ab eis quærimus, utrum et ipse a Patre ex nullis extantibus factus sit, hoc est, ex nihilo. Quod si dicere non audebunt : Ergo Deus est de Deo, non ex nihilo factus a Deo. Quæ res indicat unam et eamdem Patris Filiique naturam. Neque enim homo, pecus, avis, piscis, possunt ejusdem naturæ gignere filios, et Deus non potuit. Si autem tanto impietatis abrupto audebunt ire præcipites, ut dicant, et unigenitum Filium a Patre ex nihilo constitutum, quærant per quem factus sit a Patre ex nihilo Filius. Non enim per se ipsum fieri potuit, tanquam jam esset antequam fieret, ut esset ipse per quem fieret idem ipse. et quid opus erat eum fieri qui jam erat? Aut quomodo fiebat ut esset, qui jam erat antequam fieret? Porro si per quem alium a Patre factus est, quis est ipse alius, cum omnia per ipsum facta sint? Si autem a Patre per neminem factus est, quomodo per neminem aliquid à Patre factum est, cum per Filium, hoc est, per ejus Verbum, facta sint omnia?

IV. « Et antequam faceret, inquiunt, universa, omnium futurorum Deus et Dominus, rex et creator erat constitutus; et omnium futurorum in natura habens præscientiam, et in faciendo in omnibus expectans Patris jussionem: ipse voluntate Patris descendit de cœlo, et venit in hunc mundum, sicut ipse ait : « Nec enim a me ipso veni, sed » ille me misit[1]. » Vellem isti ut dicerent, utrum duos constituant creatores. Quod si non audent, unus est enim, quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia[2]: unus quippe Deus est ipsa Trinitas, et sic unus Deus, quomodo unus creator; quid est quod dicunt, jubente Patre creasse omnia Filium, tanquam Pater non creaverit, sed a Filio creari jusserit? Cogitent qui carnaliter sapiunt, quibus aliis verbis jusserit Pater unico Verbo. Formant

[1] Joan. VIII, 42. — [2] Rom. XI, 36.

enim sibi in phantasmate cordis sui quasi duos aliquos, etsi juxta invicem, in suis tamen locis constitutos, unum jubentem, alterum obtemperantem. Nec intelligunt ipsam jussionem Patris ut fierent omnia, non esse nisi Verbum Patris per quod facta sunt omnia.

Quod autem miserit Pater Filium, negari non potest. Sed considerent, si possunt, quomodo eum miserit, cum quo ipse venit. An ille mentitus est qui ait: « Non sum » solus, quoniam Pater mecum est[1]. » Sed quomodolibet missum intelligant; numquid ideo diversa natura est, quia Pater mittit et mittitur Filius? Nisi forte potest homo pater mittere hominem filium unius ejusdemque substantiæ, et non potest Deus: cum homo missus ab homine mittente separetur, quod Deus non potest. Sed ignis mittit splendorem suum, nec potest splendor missus separari ab igne mittente: quamvis et ista quia creatura est visibilis, non omni ex parte huic rei sit comparabilis. Cum enim splendorem mittit ignis, longius pervenit splendor, quo ignis non pervenit. Unde splendor ab igne qui est in lucerna missus, si loqui posset, non utique posset verum dicere in pariete, quo sine lucernæ igne pervenit, Ignis qui me misit mecum est: potuit autem missus a Patre Filius dicere, Pater mecum est. Cum igitur hæc a Patre missio Filii prorsus ineffabilis sit, nec capi ullius cogitatione possit, quomodo hinc ostendant Filium alterius atque inferioris essentiæ non inveniunt; quandoquidem nec homo missus ab homine, diversam naturam mittentis et missi esse demonstrat.

IV. Hic autem etiam hoc potest intelligi, ut eo ipso a Pater Filius missus esse dicatur, quod Filius hominibus apparuit in carne, non Pater. Quis enim mittitur illo ubi est? Ubi autem non est sapientia Dei, quod est Christus, de qua legitur:

[1] Joan. xvi, 32.

« Attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia » suaviter[1]? » Cum ergo ubique sit etiam Filius, quo mittendus fuerat ubi non erat, nisi apparendo sicut non apparebat? Quanquam et Spiritum sanctum missum legamus, qui certe in unitatem personæ suæ naturam non assumpsit humanam. Nec a solo Filio missus est, sicut scriptum est : « Cum ego iero, mittam illum ad vos[2] : » sed a Patre quoque, sicut scriptum est : « Quem mittet » Pater in nomine meo[3]. » Ubi ostenditur, quod nec Pater sine Filio, nec Filius sine Patre misit Spiritum sanctum, sed eum pariter ambo miserunt. Inseparabilia quippe sunt opera Trinitatis. Solus Pater non legitur missus, qnoniam solus non habet auctorem a quo genitus sit, vel a quo procedat. Et ideo non propter naturæ diversitatem, quæ in Trinitate nulla est, sed propter ipsam auctoritatem solus Pater non dicitur missus. Non enim splendor aut fervor ignem; sed ignis mittit, sive splendorem, sive fervorem. Quamvis hæc longe sint dissimilia, nec inveniatur aliquid vel in spiritalibus vel in corporalibus creaturis, quod ei Trinitati, quæ Deus est, merito conferatur.

V. Dicunt etiam : « Et quia de omnibus spiritalibus et rationalibus gradibus, propter qualitatem et fragilitatem corporis paulominus ab Angelis inferior minoratus homo videbatur, ne se vilem speraret, et de salute sua desperaret, Dominus Jesus honorans facturam suam, dignatus est humanam carnem suscipere, et ostendere, quia non est homo vilis, sed pretiosus, sicut scriptum est : « Magnus » homo et pretiosus vir[4]. » Et ideo solum hominem Patri suo hæredem, sibi enim cohæredem facere dignatus est, ut quod minus acceperat in natura, plus haberet in honore. » Hæc dicentes, hoc volunt intelligi, quod humanam car-

[1] Sap. VIII, 1. — [2] Joan. XVI, 7. — [3] Id. XIV, 26. — [4] Prov. XX, 6, juxta LXX.

nem sine humana anima Christus assumpserit. Quæ propria hæresis Apollinaristarum est : sed etiam istos, id est, Arianos, in eorum disputationibus, non solum Trinitatis diversas esse naturas, sed etiam hoc sentire deprehendimus, quod animam non habeat Christus humanam. Verum id in hujus disputationis consequentibus evidentius apparebit. Nunc ad hæc eorum verba quæ proposuimus hoc respondemus, ut recolant in Epistola quæ ab Hebræos est, de Christo esse intellectum quod scriptum est : « Minorasti » eum paulominus ab Angelis[1] : » et videant non ad diversitatem et inæqualitatem naturæ Patris et Filii valere quod dixit : « Pater major me est[2] : » sed ad illud potius quod in forma servi propter infirmitatem, in qua pati et mori potuit, minor etiam Angelis factus est.

VI. Item dicunt : « Cum, inquit, venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum natum ex muliere[3]. Ipse qui voluntate Patris carnem suscepit, ipse et voluntate et præcepto ipsius in corpore conversatus est, sicut ipse ait : « Descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, » sed voluntatem ejus qui me misit[4]. » Ipse et voluntate Patris triginta annorum baptizatus, voce et testimonio[5] Patris manifestatus, voluntate et præcepto Patris Evangelium regni cœlorum prædicabat, sicut ipse ait : « Et aliis » civitatibus oportet me Evangelium prædicare, in hoc » enim missus sum[6]. » Et, « Ipse mihi mandatum dedit » quid dicam, aut quid loquar[7]. » Et sic voluntate et præcepto Patris ad passionem et mortem properavit, sicut ipse ait : « Pater, transeat a me calix iste; non tamen quod » ego volo, sed quod tu vis[8]. » Et Apostolo asserente et dicente : « Obediens, inquit, factus Patri usque ad mor-

[1] Hebr. II, 7. — [2] Joan. XIV, 28. — [3] Gal. IV, 4. — [4] Joan. VI, 38. — [5] Luc. III, 21. — [6] Id. IV, 43. — [7] Joan. XII, 49. — [8] Matth. XXVI, 39; Marc. XIV, 36, et Luc. XXII, 42.

» tem, mortem autem crucis[1]. » His testimoniis sanctarum Scripturarum quid persuadere conantur, nisi propterea Patris et Filii diversas esse naturas, quia obediens Patri ostenditur Filius? Quod tamen de hominibus non utique dicerent : neque enim si homo filius homini patri suo sit obediens, ideo amborum diversa natura est.

Quanquam et hoc ipsum quod dicit Jesus : « Descendi » de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui me misit[2]; » ad illud referatur quod homo primus Adam, (de quo dicit Apostolus : « Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum » mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes » peccaverunt[3] : ») faciendo voluntatem suam, non ejus a quo factus est, universum genus humanum propagine vitiata culpæ et pœnæ fecit obnoxium. Unde a contrario, per quem liberandi fueramus, non fecit voluntatem suam, sed ejus a quo missus est. Ita quippe hoc loco dicitur voluntas sua, ut intelligatur esse propria contra voluntatem Dei. Neque enim cum obedimus Deo, eaque obedientia dicimur ejus facere voluntatem, nolentes id facimus, sed volentes : ac per hoc si volentes id facimus, quomodo voluntatem nostram non facimus, nisi quia illa dicitur voluntas nostra, quando Scriptura ita loquitur quæ intelligitur esse propria contra voluntatem Dei? Hanc habuit Adam, ut in illo moreremur : hanc non habuit Christus, ut in illo viveremus. De natura quippe humana hoc recte dici potest, in qua extitit per inobedientiam voluntas propria, quæ Dei voluntati esset adversa. Cæterum quod attinet ad divinitatem Filii, una eademque voluntas est Patris et Filii : nec potest ullo modo esse diversa, ubi est natura Trinitatis immutabilis universa. Ut autem Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus non faceret pro-

[1] Philip. II, 8. — [2] Joan. VI, 38. — [3] Rom. V, 12.

priam[1], quæ Deo adversa est, voluntatem, non erat tantum homo, sed Deus et homo ; per quam mirabilem singularemque gratiam humana in illo sine peccato ullo posset esse natura. Propter hoc ergo ait : « Descendi de cœlo, » non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus » qui me misit[2] : » ut ea causa esset tantæ obedientiæ, quæ omnino sine ullo peccato esset hominis quem gerebat, quia de cœlo descenderat ; hoc est, non tantum homo, verum etiam Deus erat. Unam quippe ostendit esse personam in utraque natura, hoc est, Dei et hominis, ne si duas faciat, quaternitas incipiat esse, non trinitas. Quoniam itaque gemina quidem substantia, sed una persona est, propterea quod dictum est : « Descendi de cœlo, » refertur ad Dei excellentiam : quod vero adjunctum est, « Non ut » faciam voluntatem meam, » propter Adam qui fecit suam, refertur ad hominis obedientiam ; utrumque autem Christus, id est, Deus et homo ; tamen obedientia in illo quæ contraria est inobedientiæ primi hominis, secundum id quod homo est commendatur. Unde ait Apostolus : « Sicut » enim per inobedientiam unius hominis, peccatores » constituti sunt multi ; ita et per obedientiam unius ho» minis justi constituentur multi[3]. »

Nec quia dixit, hominis, separavit Deum, qui hominem assumpsit : quia, sicut dixi, et valde commendandum est, una persona est. Ipse namque unus Christus et Dei Filius semper natura, et hominis Filius qui ex tempore assumptus est gratia : nec sic assumptus est ut prius creatus post assumeretur, sed ut ipsa assumptione crearetur. Ac per hoc propter istam unitatem personæ in utraque natura intelligendam, et Filius hominis dicitur descendisse de cœlis, quamvis sit ex ea quæ in terra fuerat virgine assumptus ; et Filius Dei dicitur crucifixus et sepultus, quamvis hæc non

[1] I Tim. II, 5. — [2] Joan. VI, 38. — [3] Rom. V, 19.

in divinitate ipsa qua est Unigenitus Patri coæternus, sed in naturæ humanæ sit infirmitate perpessus. Nam Filium hominis descendisse de cœlo, ipsum dixisse sic legimus : « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit, » Filius hominis qui est in cœlo [1]. » Unigenitum vero Filium Dei crucifixum et sepultum, omnes etiam in Symbolo confitemur. Unde est et illud Apostoli : « Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. » Hanc unitatem personæ Christi Jesu Domini nostri, sic ex natura utraque constantem, divina scilicet atque humana, ut quælibet earum vocabulum etiam alteri impertiat, et divina humanæ, et humana divinæ, beatus ostendit Apostolus, ubi nos cum ad humilitatem misericordem per Christi exhortaretur exemplum : « Hoc sentite, inquit, in » vobis quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei » esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo ; sed » se ipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudi» nem hominum factus, et habitu inventus ut homo : » humiliavit se ipsum factus obediens usque ad mortem, » mortem autem crucis [3]. » Cum ergo Christi nomen ex eo illi sit quod scriptum est in Prophetia : « Unxit te Deus » Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis [4], » unde ad id quod homo factus est, pertinet id quod formam servi accipiens habitu est inventus ut homo, qui utique habitus cœpit ex tempore : de ipso tamen eodemque Christo dictum est : « Cum in forma Dei esset ; » cum profecto in forma Dei antequam ab illo forma servi esset accepta, nondum erat Filius hominis, sed Filius Dei, cui Patris æqualitas rapina non erat, sed natura. Non enim erat usurpando elatus, sed hoc erat natus, et ideo veritas. Nondum ergo erat Christus, quod esse cœpit cum semetipsum exinanivit, non formam Dei amittens, sed formam servi acci-

[1] Joan. III, 13. — [2] I Cor. II, 8. — [3] Philip. II, 5-8. — [4] Psal. XLIV, 8.

piens. Verum si quæramus : Quis est ille qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo? Respondetur nobis voce Apostolica, Christus Jesus. Ergo et illa divinitas hujus humanitatis nomen accepit. Item si quæramus, Quisnam sit factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis? Rectissime respondetur : Ille qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo. Ergo et ista humanitas illius divinitatis nomen accepit. Apparet tamen idem ipse Christus, geminæ gigas substantiæ, secundum quid obediens, secundum quid æqualis Deo; secundum quid Filius hominis, secundum quid Filius Dei : secundum quid dicat : « Pater ma» jor me est[1] : » secundum quid, « Ego et Pater unum » sum[2] : » secundum quid non facit voluntatem suam, sed ejus a quo missus est[3] : secundum quid sicut Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat[4].

VII. Item sequuntur et dicunt : « Is et in cruce pendens, voluntate et præcepto Patris, carnem humanam quam de sancta virgine Maria suscepit, in manus hominum dereliquit, et divinitatem suam in manus Patris commendavit, dicens : « Pater, in manus tuas commendo spiritum » meum[5]. » Quia Maria moriturum corpus peperit, Deus autem immortalis immortalem Filium genuit. Ergo mors Christi non diminutio est divinitatis, sed depositio corporis. Sicuti enim generatio ejus ex virgine non fuit corruptio dealitatis ipsius, sed susceptio corporis : ita et in morte ipsius non fuit passio et defectio dealitatis ipsius, sed separatio carnis ipsius. Sicuti enim qui indumentum conscindit, induto facit injuriam : ita et qui carnem ipsius crucifixerunt, divinitati ipsius contumeliam intulerunt. »

[1] Joan. xiv, 28. — [2] Id. x, 30. — [3] Id. vi, 38. — [4] Id. v, 21. — [5] Luc. xv, 46.

Ecce in quibus verbis suis omnino manifestant negare se, quod ad unitatem personæ Christi etiam humana anima pertineat; sed in Christo carnem et divinitatem tantummodo confiteri. Quandoquidem cum penderet in ligno, illud ubi ait : « Pater, in manus tuas commendo spiritum » meum [1], » divinitatem ipsam volunt eum intelligi commendasse Patri, non humanum spiritum quod est anima. Merito in ista ipsa disputatione superius, ubi voluerunt intelligi Christum Patris voluntatem fecisse, non suam, hinc eum minoris atque diversæ putantes esse naturæ, illud commemorarunt quod ait, « Pater, transeat a me calix iste, non » tamen quod ego volo, sed quod tu vis [2]. » Illud autem noluerunt quod ait : « Tristis est anima mea usque ad mor- » tem. » Audiant ego ista commemorantibus nobis : « Tris- » tis est anima mea usque ad mortem [3] : Potestatem habeo » ponendi animam meam : Majorem hac charitatem nemo » habet, quam ut animam suam ponat pro amicis suis. » Et quod de illo intellexerunt Apostoli prophetatum : « Quoniam non derelinques animam meam in inferno [4]. » Et his atque hujusmodi sanctarum Scripturarum testimoniis non resistant, fateanturque Christum, non tantum carnem, sed animam quoque humanam Verbo unigenito coaptasse; ut esset una persona, quod Christus est, Verbum et humo : sed ipse homo, anima et caro; ac per hoc Christus Verbum anima et caro. Et ideo sic intelligendus geminæ substantiæ, divinæ scilicet et humanæ, ut ipsa humana ex anima constet et carne. Aut si eo moventur quod scriptum est : « Verbum caro factum est [5]; » nec illic anima nominata est : intelligant carnem pro homine positam, a parte totum significante locutionis modo; sicuti est : « Ad

[1] Luc. XXIII, 46. — [2] Matth. XXVI, 39 — [3] Ibid. 38. — 4 Matth. XXVI; Joan. X, 18; Id. XV, 13.; Psal. XV, 10; Act. II, 31, et XIII, 35. — [5] Joan. I, 14.

» te omnis caro veniet[1]. » Item, ex operibus Legis non justificabitur omnis caro[2]. Quod apertius alio loco dixit : « Ex Lege nemo justificabitur[3]. » Itemque alio : « Non » justificatur homo ex operibus Legis[4]. » Ita ergo dixit : Omnis caro : ac si diceret : « Omnis homo. » Sic itaque dictum est : « Verbum caro factum est : » ac si diceretur : Verbum homo factum est : Verumtamen isti cum ejus solam humanam carnem velint intelligi hominem Christum, non enim negabunt hominem, de quo apertissime dicitur : « Unus mediator Dei et hominum homo Christus » Jesus[5] : » miror quod nolint consentire, propter hanc humanam quomodocumque naturam dici potuisse : « Pa- » ter major me est[6] : » non propter illam de qua dictum est : « Ego et Pater uuum sumus[7]. » Quis enim ferat, si quantuscumque homo dicat : « Ego et Deus unum sumus? » Et quis non accipiat; si homo dicat, Deus major me est? Quale illud est quod ait beatus Joannes : « Major est Deus » corde nostro[8]. »

VIII. Item dicunt : « Is qui voluntate et præcepto Patris totam dispensationem adimplevit, voluntate et præcepto Patris corpus suum a mortuis suscitavit : et cum ipso corpore, ut pastor cum ove, et sacerdos cum oblatione, et rex cum purpura, et Deus cum templo, a Patre assumptus est in gloriam. » Quærendum est ab eis qui ista dicunt, qualem ovem pastor reportaverit Patri. Si enim caro sine anima est quam reportavit, quid est ovis ista nisi terra sine sensu, quæ nec agere gratias potest? Quia sine anima caro quid potest?

IX. Item sequuntur et dicunt : « Is qui voluntate Patris descendit et ascendit, voluntate et præcepto Patris sedit ad dexteram ejus, audiens Patrem sibi dicentem :

[1] Psal. LXIV, 3. — [2] Rom. III, 20. — [3] Gal. IV, 11. — [4] Id. II, 16. — [5] I Tim. II, 5. — [6] Joan. XIV, 28. — [7] Id. X, 30. — [8] I Joan. III, 20.

« Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos » scabellum pedum tuorum [1]. » Is qui voluntate et præcepto Patris sedit ad dexteram ejus, is voluntate et præcepto Patris in consummatione sæculi venturus est, Apostolo vociferante et dicente : « Et ipse, inquit, Dominus in » jussu, in voce Archangeli, et in tuba Dei descendet de » cœlo [2]. » Is qui voluntate et præcepto Patris veniet, voluntate et præcepto Patris judicaturus est totum mundum in æquitate, et redditurus singulis secundum fidem et opera sua, sicut ipse ait : « Pater judicat neminem, sed » omne judicium Filio dedit. » Item, « Sicuti audio, » judico, et judicium meum verum est, quia non quæro » voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui me misit [3]. » Unde et in judicando Patris præsentiam præponit, et suam divinam dignitatem et potestatem secundam postponit, dicens : « Venite benedicti Patris mei [4]. » Ergo justus judex est Filius : judicantis vero honor et auctoritas, Patris imperiales leges : sicut et Spiritus sancti officiosa advocatio et consolatio, Unigeniti Dei justi judicis est dignitas. Jam quæ superius respondimus, etiam adversus ista similiter valent. Quod enim voluntati et præcepto Patris obediens est Filius, nec in hominibus demonstrat diversam imparemque naturam, patris præcipientis, et filii obedientis. Huc accedit quod Christus non tantum Deus est, qua natura æqualis est Patris ; sed etiam homo, qua natura major est Pater, cujus etiam non solum Pater, verum et Dominus est. Nam inde est et illud propheticum : « Dominus dixit ad me, Filius meus es tu [5]. » Ibi est quippe inferior substantia qua Pater major sit, et servi forma cui dominus sit. Hæc autem forma humanitatis ejus, quam manente forma divinitatis accepit, ut in simi-

[1] Psal. CIX, 1. — [2] 1 Thess. IV, 15. — [3] Joan. X, 41. — [4] Matth. XXV, 34. — [5] Psal. II, 7

litudinem hominum fieret et habitu inveniretur ut homo [1], in judicio quoque apparebit, quo vivos et mortuos judicabit. Ideo dictum est de Patre, quod « Non judicabit » quemquam, sed omne judicium dedit Filio [2]. » Formam namque in Christo filii hominis tunc ab eo judicandi videbunt impii, de quibus dictum est : « Videbunt in quem » confixerunt [3]. » Dei vero formam in eodem ipso Christo, qua æqualis est Patri, utique non videbunt. Unde Prophetia præcessit : « Tollatur impius, ut non videat clari- » tatem Domini [4]. » Quia et ad hoc pertinet : « Beati mundi » corde, quoniam ipsi Deum videbunt [5]. » Denique hoc apertissime testatur, ubi dicit : « Potestatem dedit ei judi- » cium facere, quoniam filius hominis est [6]. » Non ergo quoniam Filius Dei est ; nam secundum hoc coæterna illi cum Patre et una eademque potestas est : sed quoniam filius hominis est, quod esse cœpit ex tempore, ut potestas ei daretur in tempore. Quod non ita dicitur, tanquam eam sibi et ipse non dederit, id est, naturæ in se humanæ non dederit potestatem illa quæ in eo natura divina est : absit hoc credere. Quomodo enim aliquid faceret Pater, nisi per Unigenitum Filium? Nec sine Spiritu sancto, quia inseparabilia sunt opera Trinitatis. Ac per hoc quod potestatem Filio dedit quoniam filius hominis est, per eumdem ipsum ipsi dedit quoniam Filius Dei est. « Omnia enim per ip- » sum facta sunt, et sine ipso factum est nihil [7]. » Sed honorifice et competenter tribuit Patri quod etiam ipse facit ut Deus ; quia de Patre est Deus. Ipse namque Deus est de Deo : Pater autem Deus, sed non de Deo.

« Audivit, inquiunt, a Patre : sede ad dexteram meam [8], et ideo sedit ad dexteram Patris : » tanquam paterna

[1] Philip. II, 7. — [2] Joan. v, 22. — [3] Zach. XII, 10 ; Joan. XIX, 37. — [4] Isai. XXVI, 10. — [5] Matth, v, 8. — [6] Joan. v, 27. — [7] Id. I, 3. — [8] Psal. CIX, 1.

jussione, non etiam sua id fecerit potestate. Hoc quidem nisi spiritaliter acceptum fuerit, Filio Pater ad sinistram erit. Quid est autem Patris dextera, nisi æterna illa ineffabilisque felicitas, quo pervenit Filius hominis etiam carnis immortalitate percepta? Nam si ita ut manum Dei Patris, non secundum lineamenta corporis quæ in Deo non sunt, sed secundum effectivam virtutem sapienter et fideliter cogitemus, quid intelligemus, nisi ipsum Unigenitum per quem facta sunt omnia? De quo etiam Propheta dixit : « Et brachium Domini cui revelatum est [1]? » Quomodo autem Filius audit Patrem, quomodo dicuntur a Patre multa verba unico Verbo, quomodo transeunter loquitur ei quem stabiliter loquitur, quomodo aliquid temporaliter ei dicit in quo sibi coæterno jam erant omnia quæ congruis quibusque temporibus dicit, quis hæc audeat quærere, quis valeat invenire? Et tamen, « Dixit » Dominus Domino meo : Sede ad dexteram meam [2] : » Et quia dictum est, ideo factum est. Hoc ergo jam erat in Verbo, quod Verbum caro factum est [3]. Et quia in Verbo ante carnem jam erat veraciter, ideo in carne completum est efficaciter : quia in Verbo jam erat sine tempore, ideo in carne completum est suo tempore. In qua carne ascendit in cœlum, qui de cœlo non recessit etiam cum inde descendit; et in qua sedet ad dexteram Patris brachium Patris; et in qua descensurus est ad judicium, « In » jussu, in voce Archangeli, et in tuba Dei [4]. »

Ubi illi minorem volunt videri Filii potestatem, quia in jussu dictus est descensurus. Sed quærendum est ab eis, jussu cujus. Si Patris, interrogandi sunt iterum, quibus temporalibus verbis jubeat Pater æterno suo Verbo ut descendat de cœlo. Siquidem ipsa Dei jussio quæ fiet in tempore suo, jam erat ante omnia tempora in ipso Dei

[1] Isaï. XXXIII, 1. — [2] Psal. CIX, 1. — [3] Joan. I, 14. — [4] I Thess. IV, 15.

verbo. Quod si Filius Dei per hoc quod filius hominis est, descendet de cœlo : ergo per hoc quod Verbum est, per ipsum jubetur ut descendat de cœlo. Nam si non per ipsum Pater jubet, non ergo Pater per suum Verbum jubet : aut aliud erit Verbum per quod jubeatur unico Verbo. Et miror si jam illud unicum erit, si et aliud erit. Factæ sunt quidem Patris ad Filium quædam etiam temporaliter voces, sicut de nube sonuit : « Tu es Filius meus di-» lectus [1] : » non tamen ut Filius unigenitus per illas aliquid disceret; sed hi potius quos ita oportebat audire. Ac per hoc etiam ille transeuntium verborum sonus non sine Filio factus est Filio : alioquin non omnia per ipsum facta sunt. Sed numquid, cum jubebitur ut descendat de cœlo, talibus sonis et vocibus opus erit, quibus Filius paternam noverit voluntatem? Absit hoc credere. Quidquid ergo illud erit quod fieri oportebit ad Filium, non faciet Pater nisi per eumdem filium. Ad ipsum scilicet, quia Filius hominis est et factus est inter omnia. Per ipsum autem, quia Filius Dei est et per illum fiunt a Patre omnia. Si autem quod dictum est : « In jussu, in voce » Archangeli [2]; » ipsius Archangeli jussum volunt intelligi, sicut verba ipsa videntur sonare : quid eis restat, nisi ut Angelis etiam minorem dicant unigenitum Filium, quorum jussis obedire perhibetur, si jubente minor est cui jubetur? Quamvis quod dictum est : « In jussu, in voce » Archangeli : » possit etiam sic intelligi, ut ipsa vox Archangeli jussu Dei fieri accipiatur, id est, ut Angelus qui tuba Dei esse intelligendus est, a Domino Deo jubeatur emittere vocem suam, quod inferiori creaturæ necessarium erit audire, cum Filius Dei descendet de cœlo. Ipsa est enim tuba de qua dicit alio loco : « Canet enim tuba, et mortui » resurgent incorrupti [3]. »

[1] Matth. III, 17; Marc. I, 11. — [2] I Thess. IV, 15. — [3] I Cor. XV, 52.

Dixit ergo Filius : « Sicut audio, judico [1] : » sive ex humana subjectione, quia et Filius hominis est, sive secundum illam incommutabilem simplicemque naturam, quæ sic est Filii, ut tamen ei de Patre sit : in qua natura non est aliud audire, aliud videre, aliud esse; sed quod est esse, hoc audire, hoc videre. Unde ab illo ei est audire et videre, a quo illi est ipsum esse. Nam et illud quod alibi ait : « Non potest Filius a se facere quidquam nisi quod » viderit Patrem facientem [2], » multo est ad intelligendum difficilius quam hoc quod isti posuerunt, ubi dixit : « Sicut audio, judico. » Si enim non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem, quomodo poterit judicare, si Patrem non viderit judicantem? Sed Pater non judicat quemquam; omne quippe judicium dedit Filio. Judicat ergo Filius, accepto a Patre, non aliquo, sed omni judicio; quamvis Patrem non videat judicantem, quia ille neminem judicat. Quomodo igitur non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem, cum judicet, nec Patrem videat judicantem? Non enim ait : Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod audierit Patrem jubentem : sed, quod viderit Patrem facientem. In ista intendant, ista cogitent, ista considerent; et eorum quodam modo, quantum fieri potest, excarnetur intentio, qui carnalibus cogitationibus moliuntur unam Trinitatis eamdemque naturam et substantiarum separare distantia, et potestatum gradibus ordinare. Ideo enim dictum est, quod non faciat aliquid Filius a se, quia non est a se : et ideo quidquid facit, Patrem videt facientem; quia videt ex ipso faciendi se habere potentiam, ex quo se videt existendi habere naturam. Et quod ait, se non posse, non deficientis est, sed in eo quod de Patre natus est permanentis ; tamque lau-

[1] Joan. v, 30. — [2] Ibid. 19.

dabile est omnipotentem non posse mutari, quam laudabile est quod omnipotens non potest mori. Posset enim Filius facere quod non vidisset Patrem facientem, si posset facere quod per illum non facit Pater : hoc est, si posset peccare, neque naturæ immutabiliter bonæ, quæ a Patre genita est, convenire. Hoc autem quia non potest, non deficienter non potest, sed potenter.

Eadem namque sunt opera Patris et Filii, non quod Filius sit idem ipse qui Pater est; sed quia nullum opus est Filii, quod non per eum Pater facit; nec ullum Patris, quod non per Filium simul facientem facit. « Quæ» cumque enim Pater facit, hæc eadem Filius similiter » facit [1]. » Evangelica est et ista sententia, Filii ipsius consequenter ore prolata. Non sunt ergo alia Filii, et alia Patris opera, sed hæc eadem : nec dissimiliter fiunt a Filio, sed similiter. Cum autem non alia similia, sed hæc eadem fiant a Filio quæ fiunt a Patre, quid est, similiter, nisi non dissimili facilitate, non dissimili potestate? Si enim hæc eadem quidem ambo faciunt, sed alter altero facilius et potentius, non utique similiter ea facit Filius. Cum vero et hæc eadem et similiter, profecto nec alia sunt Filii quam Patris opera, nec operantium est diversa potentia. Nec utique sine Spiritu sancto : neque enim a faciendis amborum operibus ullo modo amborum separabitur Spiritus. Miro itaque eodemque utique divino modo ab omnibus fiunt opera omnium, ab omnibus etiam singulorum. Nam omnium opera sunt cœlum et terra omnisque creatura. De Filio quippe dictum est : « Om» nia per ipsum facta sunt [2]. » Quis autem ab Spiritu sancto audeat alienare opera quarumlibet creaturarum, quem cernit operari dona sanctorum, de quibus scriptum est : « Omnia autem hæc operatur unus atque idem Spiri-

[1] Joan. v, 19. — [2] Id. I, 3.

» tus, dividens propria unicuique prout vult[1]? » Postremo cum sit Christus Dominus omnium et super omnia Deus benedictus in sæcula[2]; quid ex omnibus negari potest etiam Spiritus sancti opus, qui est ipsum Christum in utero virginis operatus? Cum enim Angelo futurum partum sibi nuntianti virgo dixisset : « Quomodo fiet istud, » quoniam virum non cognosco[3] : » responsum accepit : « Spiritus sanctus superveniet in te. » Singulorum autem opera dicuntur, quæ ad unamquamque eorum manifestantur pertinere personam. Sicut natus ex virgine non nisi Filius[4] : et vox de nube : « Tu es Filius meus dilec- » tus[5], » ad solius personam pertinet Patris : et specie corporali, sicut columba, solus apparuit Spiritus sanctus. Tamen et illam carnem solius Filii, et illam vocem solius Patris, et illam speciem solius Spiritus sancti, universa Trinitas operata est : non quod invalidus sit unusquisque eorum, sine aliis quod operatur implere; sed non potest operatio esse divisa, ubi non solum æqualis est, verum etiam indiscreta natura : ita ut cum tres sint, et eorum singulus quisque Deus sit, tres tamen dii non sint. Nam et Pater Deus est, et Filius Deus est, et Spiritus sanctus Deus est : nec Filius idem qui Pater est, nec idem Spiritus sanctus qui aut Pater aut Filius; sed Pater semper Pater; et Filius semper Filius, et amborum Spiritus nunquam cuiquam eorum aut Pater aut Filius, sed semper utriusque Spiritus : universa tamen Trinitas unus est Deus. Quis itaque neget, non Patrem, non Spiritum sanctum, sed Filium ambulasse super aquas? Solius enim Filii caro est, cujus carnis illi pedes aquis impositi et per aquas ducti sunt. Absit autem ut hoc sine Patre fecisse credatur; cum de suis operibus universaliter dicat : « Pa-

[1] I Cor. XII, 11. — [2] Id. VIII, 6; Rom. IX, 5. — [3] Luc. I, 34. — [4] Matth. III, 17, et Marc. I, 11. — [5] Matth. XIV, 25.

» ter autem in me manens facit opera sua [1] : » aut sine Spiritu sancto, cum similiter opus sit Filii, quod ejiciebat dæmonia; illius quippe carnis ad solum Filium pertinentis lingua erat, qua imperabatur dæmonibus ut exirent: et tamen dicit : « In Spiritu sancto ejicio dæmonia [2]. » Item quis nisi solus Filius resurrexit? Quia solus mori potuit, qui carnem habuit : et tamen ab hoc opere, quo solus Filius resurrexit, non erat Pater alienus, de quo scriptum est : « Qui suscitavit a mortuis Jesum [3]. » An forte se ipse non suscitavit? Et ubi est quod ait : « Solvite » templum hoc, et triduo suscitabo illud [4]? » Et quod potestatem se habere dicit ponendi et iterum sumendi animam suam [5]? Quis autem ita desipiat, ut putet Spiritum sanctum resurrectionem hominis Christi non cooperatum, cum ipsum hominem Christum fuerit operatus?

Est in homine simile quiddam, quamvis nequaquam illius Trinitatis, quæ Deus est, excellentiæ comparandum : ille enim Deus est, ista creatura : habet tamen aliquid et ista, ubi qualicumque modo id quod de illa ineffabili Dei natura dicitur, possit intelligi. Neque enim frustra non est dictum ; « Faciamus hominem ad imaginem tuam, » tanquam Pater Filio loqueretur ; aut, ad imaginem meam : sed dictum est: « Ad imaginem nostram [6]. » Quod ex persona ipsius Trinitatis rectissime accipitur. Tria itaque ista in hominis anima cogitemus, memoriam, intelligentiam, voluntatem : ab his tribus fit omne quod facimus. Et cum tria ista bene recteque sese habent, bonum et rectum est omne quod facimus; si nec memoriam decipiat oblivio, nec error intelligentiam, nec iniquitas voluntatem. Ad Dei quippe imaginem sic reformamur. Omne igitur opus nostrum, ab his tribus fit : nihil enim agimus, quod non

[1] Joan. XIV, 10. — [2] Matth. VIII, 32. et XII, 28. — [3] Gal. I, I. — [4] Joan. II, 19. — [5] Id. X, 28. — [6] Gen. I, 26.

hæc tria simul agant. Deinde cum de singulis loquimur, etiam quod ad singula pertinet ab omnibus agitur. Neque enim sermonem quem de sola memoria facimus, memoria sola facit : sed intelligentia voluntasque cooperantur eum, quamvis ad solam memoriam pertinentem. Hoc et de duobus cæteris videre facillimum est. Nam quidquid de se ipsa intelligentia loquitur, sine memoria et voluntate non loquitur : et quidquid de se ipsa voluntas dicit aut scribit, sine intelligentia memoriaque non facit. Quatenus sint autem ista similia, et rursus quantum dissimilia illi incommutabili Trinitati, quæ Deus est, longum est enucleatissime disputare. Sed ideo tantum hoc commemorandum putavi, ut etiam de ipsa creatura aliquid adhiberem : unde isti, si possunt, intelligant, quam non sit absurdum quod de Patre et Filio et Spiritu sancto dicimus, inseparabilia fieri ab omnibus opera, non solum ad omnes, verumetiam ad singulos pertinentia.

Sicut audit ergo Filius, judicat; sive quia et filius hominis est; sive quia non de se ipso est, sed Verbum Patris est. Quod enim nobis est, cum audimus, verbum accipere; hoc illi est a Patre Verbum esse. Quoniam sic dici potest Pater dedisse Filio Verbum, hoc est, ut Verbum sit; quemadmodum dicitur dedisse Filio vitam, hoc est, ut vita sit. Ipse namque ait : « Sicut habet Pater vitam » in semetipso, sic dedit Filio habere vitam in semetipso[1]. » Non utique ut aliud sit ipse, aliud vita quæ in ipso est, sed ut eadem vita sit idem ipse. Sicut nec Pater aliud est quam vita quæ in ipso est : sed eam Filius Patri non dedit, quia Patrem non genuit : dedit autem Pater Filio vitam, gignendo eum vitam, sicut est etiam ipse vita. Non autem sic genuit Verbum tanquam et ipse sit Verbum. Vitam quippe cum dicimus, potest esse de nullo alio, sicut

[1] Joan. v, 26.

est Patris vita, vel quod expressius dicitur, Pater vita, cui de alio non est ut sit : cum vero dicitur Verbum, nullo modo potest nisi alicujus intelligi, et illius utique de quo est. Non itaque sicut est Filius Deus de Deo, lumen de lumine, vita de vita; ita dici potest Verbum esse de Verbo : quoniam solus et Verbum; est sicut Patri proprium est generare Verbum, ita Filio proprium est esse Verbum. Et ideo « sicut audit judicat; » quia sicut genitum est Verbum, ut idem Verbum sit veritas, ita secundum veritatem judicat.

« Et judicium ejus utique justum est; quia non quærit voluntatem suam, sed voluntatem ejus qui eum misit. » Hoc enim dicens, ad illum hominem voluit referre intentionem nostram, qui voluntatem suam quærendo, non ejus a quo factus est, non habuit justum judicium de se ipso, sed justum judicium habitum est de ipso. Ipse quippe faciens voluntatem suam, non Dei, moriturum se esse non credidit : sed hoc judicium ejus non justum fuit. Denique fecit, et mortuus est; quia judicium Dei justum est. Quod judicium facit Dei Filius non quærendo voluntatem suam, cum sit etiam hominis filius : non quia ipsius in judicando nulla voluntas est; quis enim hoc insipientissimus dixerit? sed quia non ita est voluntas ejus propria, ut sit a voluntate Patris aliena. Hæc isti si cogitarent, non carnalibus cogitationibus sic Trinitatis potestates vel officia gradibus imparibus ordinarent, ut tanquam tres homines inæqualis ac dissimilis dignitatis facerent, tanquam imperatorem Patrem, judicem Filium, advocatum Spiritum sanctum. Secundum quas enim judicat Filius, velut imperiales leges, Patris esse asserunt : in quibus honorem et auctoritatem Filii constituunt judicantis : officiosam vero advocationem et consolationem Spiritus sancti ad dignitatem judicis, hoc est, Dei unigeniti perti-

nere : tanquam judicis sit dignitas, quod habeat advocatum ; sicut imperatoris est dignitas, quod secundum suas imperiales leges judicaturum judicem mittit. Qua sua cogitatione carnali, tamen naturæ diversitatem, de qua inter nos et ipsos maxima quæstio est, in his tribus personis demonstrare non possunt. Cum enim ad humanos mores ista referunt, et ab humani generis consuetudine quam cogitando possunt capere non recedunt ; (animalis enim homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei[1],) quid aliud nos admonent, nisi quia et imperator et judex et advocatus homines sunt ? Proinde judex imperatore etiamsi potestate minor est, non minus homo est. Nec minus quam judex homo est advocatus, etiamsi officio videtur judici esse subjectus. Patris ergo et Filii et Spiritus sancti, etiam si disparem cogitant potestatem, naturam saltem confiteantur æqualem. Quid quod eos deteriore etiam quam humana est, conditione confingunt ? Fieri enim potest in rebus humanis, ut qui judex fuerit, etiam imperator fiat : hoc isti in illa Trinitate nec imperatoris unico Filio præstare dignantur. Quod si forte ex humani juris vel consuetudinis formula, majestatis crimen etiam in filio nimium reformidant, advocato certe puto quod concedere debeant, ut ad judiciariam potestatem aliquando perveniat. Nec hoc quidem volunt. Deterior ergo est, quod absit, in illa Trinitate, quam in generis humani mortalitate conditio.

Porro Scriptura sancta, quæ istos divinos actus non differentia potestatum, sed operum ineffabilitate metitur, advocatum nostrum etiam ipsum judicem novit, dicente apostolo Joanne : « Si quis peccaverit, advocatum habemus ad Patrem Jesum Christum justum[2]. » Quod etiam ipse significat ubi dicit : « Rogabo Patrem, et alium advocatum dabit vobis[3]. » Neque enim esset Spiritus sanctus

[1] I Cor. II, 14. — [2] I Joan. II, I. — [3] Joan. XIV, 16.

advocatus alius, nisi hoc esset et Filius. Qui tamen ut inseparabilia sua et Patris opera demonstraret, ait : « Cum » ipse iero mittam eum ad vos[1]. » Quamvis alio loco dicat : « Quem mittet Pater in nomine meo. » Ubi ostenditur quod et Pater et Filius miserint Spiritum sanctum[2]. Sicut ostenditur per Prophetam quod et Pater et Spiritus sanctus miserint Filium. Nam quis nisi Filius per Isaïam adventum suum prænuntians dicit : « Audite me, Jacob et » Israël, quem ego sum primus, et ego in æternum, et » manus mea fundavit terram, dextera mea solidavit cœ» los, vocabo illos, et astabunt simul, convenient etiam » universi, et audient, quis illis nuntiavit hæc? Diligens » autem te, feci voluntatem tuam, super Babylonem, ut » tollatur semen Chaldæorum. Ego locutus sum, ego vo» cavi, adduxi illum, et prosperam viam ejus feci. Con» venite ad me, et audite ista ; nec enim ab initio in obscuro » locutus sum : cum fiebant ibi eram, et nunc Dominus » misit me et Spiritus ejus[3]. » Quid evidentius? Ecce ipse se dicit missum ab Spiritu sancto, qui fundavit terram et solidavit cœlum. Ubi agnoscitur Unigenitus per quem facta sunt omnia. Consolatorem vero, quod officium tanquam personæ infimæ in illa Trinitate isti Spiritui sancto deputant, Deum dicit Apostolus, sicut in Epistola ejus legimus ad Corinthios : « Is qui consolatur humiles, conso» latus est nos Deus in præsentia Titi[4]. » Sanctorum ergo Deus est consolator. Ipsi quippe sunt humiles : unde tres illi viri in camino dicunt : « Benedicite sancti et humiles » corde Dominum[5]. » Deus est itaque Spiritus sanctus qui consolatur humiles. Proinde isti, aut quod nolunt, fateantur Deum esse Spiritum sanctum : aut si hoc de Patre, vel de Filio dictum ab Apostolo volunt accipi, desinant

[1] Joan. x, 7. — [2] Id. xiv. 26. — [3] Isai. xlviii, 12-16. — [4] 2 Cor. vii, 6. — [5] Dan. iii, 87

consolationis tanquam munere proprio separare a Patre et a Filio personam Spiritus sancti.

Jam illud, quod ideo Spiritum sanctum Filio minorem conantur ostendere, quod iste sit illius tanquam judicis advocatus, etiam homines sanctos eidem mira cæcitate præponunt, de quibus ait idem Dominus : « Sedebitis su- » per duodecim sedes, judicantes duodecim tribus Israël[1]. » Ibi respondeant, quid erit Spiritus sanctus : cum Filio judex, an apud judices etiam homines advocatus ? Absit autem ista a fideli corde vecordia, ut sit judicibus minor advocatus Spiritus sanctus ; cum illi utique, ut judices sint, repleantur Spiritu sancto, secundum quem viventes fiunt spiritales. « Spiritalis enim omnia judicat[2]. » Quomodo ergo minor est judice qui judices facit, cum facit ut judicis illius sint membra et suum templum, dicente Apostolo : « Corpora vestra membra sunt Christi. » Eodemque itidem dicente : « Corpora vestra templum est » Spiritus sancti qui in vobis est[3]. » Et tamen si apertissime legerent in sanctis Scripturis Salomonem regem lignis et lapidibus jussu Dei templum struxisse Spiritui sancto, Deum esse Spiritum sanctum dubitare non possent, cui tanta religionis servitus, quæ latria dicitur[4], legitime exhiberetur in populo Dei, ut illi etiam templum fabricaretur ; cum Dominus dicat : « Dominum Deum tuum adora- » bis, et illi soli servies[5] : » quod in Græco est, λατρεύσεις. Et eum negare audent Deum, qui non ligna et lapides, sed membra Christi habet templum. Sic enim Spiritum sanctum subjiciunt potestati Christi, cum ejus templum membra sint Christi : quemadmodum ipsum Filium imperialibus legibus Dei, cum ipse sit Verbum Dei, nec ullo modo imperatoris verbum legibus subjaceat, sed leges faciat.

[1] Matth. XIX, 28. — [2] I Cor. II, 15. — [3] Id. VI, 19. — [4] Confer collationem cum Maximino Aug. n. 14. — [5] Deut. VI, 13.

X. Isti sane, quorum disputationem accepi, cui respondeo, non audent idem dicere factum esse quod genitum; et duo ista discernunt, « ita ut a Patre Filium genitum dicant, factum vero a Filio Spiritum sanctum : » Quod in Scripturis sanctis nusquam legunt, cum Filius ipse dicat, quod Spiritus sanctus a Patre procedat.

XI. « Filius, inquiunt, Patrem prædicat, Spiritus sanctus Filium annuntiat. » Quasi non annuntiaverit Filius Spiritum sanctum esse venturum, aut et Pater non prædicaverit Filium, dicendo : « Hic est Filius meus dilectus in » quo bene complacui, ipsum audite[1]. »

XII. Ac per hoc non solum Patris gloriam Filius, verum etiam Filii gloriam revelat Pater : nec solum Filii Spiritus sanctus, sed etiam Filius manifestat Spiritus sancti dignitatem.

XIII. Et ideo sicut Filius Patri, ita et Pater Filio; et sicut Spiritus sanctus Filio, ita et Filius Spiritui sancto perhibet testimonium.

XIV. A Patre autem et Filio missus est Spiritus sanctus : et a Patre et Spiritu missus est Filius.

XV. Filius, inquiunt, minister est Patris, Spiritus sanctus minister est Filii. Nec attendunt quod isto modo meliores faciunt Spiritu sancto Apostolos sanctos; qui cum se Dei ministros esse dicunt, non eos utique isti etiam Dei Patris ministros negabunt. Ejus quippe ministri facti sunt, in cujus nomine etiam baptizarunt, id est, Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Ac per hoc secundum istorum vaniloquia, meliores erunt Trinitatis ministri; si propterea minor est Spiritus sanctus, quia solius minister est Filii.

XVI. Filius, inquiunt, jubetur a Patre, Spiritus sanctus jubetur a Filio. Nusquam hoc in Scripturis sanctis legamus : quamvis obedientem Filium legamus secundum

[1] Matth. xvii, 5.

formam servi, qua major est Pater; non secundum formam Dei, in qua unum sunt ipse et Pater.

XVII. Legitur itaque in Scripturis sanctis Filius subditus Patri. Ibi est enim forma servi, in qua et parentibus hominibus subditus erat; sicut Evangelium loquitur : « Et descendit cum illis, et venit Nazareth, et erat subdi- » tus illis[1]. » Non autem alicubi sancta Scriptura dicit Spiritum sanctum subditum Filio.

XVIII. Proinde et quæ jubet Pater, operatur Filius propter formam servi : et quæ Pater operatur, operatur et Filius propter formam Dei. Non enim ait : Quæcumque Pater jubet, hæc Filius facit : sed ait : « Quæcumque Pa- » ter facit, hæc et Filius facit similiter[2]. » Porro si Spiritum sanctum ideo hæc loqui dicunt quæ mandat Filius, quia scriptum est : « De meo accipiet et annuntiabit vo- » bis[3] : » cur non et Filius ea loquitur quæ mandat Spiritus sanctus, cum dicat Apostolus : « Quæ Dei sunt, nemo » scit nisi Spiritus Dei[4] : » et cum ipse Jesus de se ipso impletum esse confirmet, quod scriptum est : « Spiritus » Domini super me, propter quod unxit me evangelizare » pauperibus[5] ? » Si enim propter hoc unctus est evangelizare pauperibus, quia Spiritus Domini super eum erat; quid evangelizabat pauperibus, nisi quod Spiritus Domini habebat, quo repletus erat? Nam et hoc de illo scriptum est, quod repletus sit Spiritu sancto[6].

XIX. « Filius, inquiunt, adorat et honorat Patrem : Spiritus sanctus adorat et honorat Filium. » Hic non opus est scrupulose velle discernere, inter honorare et adorare quid distet : propter formam enim servi dicuntur ista de Filio. Dicant, si possunt, ubi legerint adorari Filium a Spiritu sancto. Quod enim subjiciunt unde hoc probare

[1] Luc. II, 51. — [2] Joan. V, 19. — [3] Id. XVI, 14. — [4] I Cor. II, 2. — [5] Luc. IV, 18, et Isai. LXI, 1. — [6] Luc. IV, 1.

conentur, quia videlicet scriptum est : « Pater, ego te honorificavi super terram, opus quod dedisti mihi consummavi[1]; » et de Spiritu sancto, « Ille me honorificabit, » quia de meo accipiet et annuntiabit vobis[2]; » ad rem de qua agitur non pertinet. Honorat enim omnis qui adorat, non autem adorat omnis qui honorat. Nam et fratres secundum Apostolum invicem se honore præveniunt, nec tamen invicem adorant[3]. Alioquin, si honorificare, hoc est adorare; dicant, si placet, quod Filium adoret et Pater, et hoc jubente Filio, qui ei dicit : « Honorifica me[4]. » Quod autem dixit de Spiritu sancto : « De meo accipiet, » solvit ipse quæstionem : ne putaretur quasi per quosdam gradus sic esse de illo Spiritus sanctus, quomodo est ipse de Patre; cum ambo de Patre, ille nascatur, ille procedat; quæ duo in illius naturæ sublimitate discernere, omnino difficile est : ergo ne hoc putaretur, ut dixi, continuo subjecit : « Omnia quæ habet Pater mea sunt, propterea » dixi : De meo accipiet[5]. » Ita sine dubio intelligi volens quod de Patre accipiat. Sed ideo de ipsius, quia omnia quæ habet Pater, ipsius sunt. Hæc autem non est diversitatis naturæ, sed unius principii commendatio.

XX. Secundum hoc, ita Spiritus sanctus non a se ipso loquitur, quia non est a se ipso qui de Patre procedit : sicut nec Filius potest a se facere quidquam, quia nec ipse a se ipso est, sicut jam superius exposui : non quod in omnibus nutum Patris expectet; non enim ait : Nisi quod viderit Patrem innuentem; sed, quod viderit Patrem facientem, secundum ea quæ jam disputavimus. Quod autem in omnibus Spiritus sanctus Christi præceptum expectet, ut dicunt, legant si possunt. Quod enim dictum est : Non a se loquetur : non est dictum, quæcumque a

[1] Joan. XVII, 4. — [2] Id. XVI, 14. — [3] Rom. XII, 10. — [4] Joan. XVII. — [5] Id. XVI, 15.

me audierit ; sed, quæcumque audierit loquetur. Cur autem dictum sit, paulo ante jam claruit ex ipsius quam commemoravi Domini expositione, ubi ait : Omnia quæ habet Pater mea sunt, propterea dixi : « De meo accipiet. » Unde autem accipiet, inde est procul dubio quod loquetur; quia inde audit, unde procedit. Scit enim Dei Verbum, procedendo inde unde nascitur Verbum, ita ut sit communiter Spiritus et Patris et Verbi.

Nec moveat quod futuri temporis verbum est, accipiet, quasi nondum haberet. Indifferenter quippe dicuntur temporis verba, quamvis sine tempore manere intelligatur æternitas. Nam et accepit, quia de Patre processit ; et accipit, quia de Patre procedit ; et accipiet, quia de Patre procedere nunquam desinet : sicut Deus et est, et fuit, et erit ; et tamen initium vel finem temporis, nec habet, nec habuit, nec habebit.

XXI. Filius, inquiunt, pro nobis interpellat Patrem, et Spiritus pro nobis postulat Filium. Sicut legunt, quod Filius interpellat Patrem, secundum ea quæ superius nos etiam commemorantes disseruimus : ita inveniant unde proferant, quod Spiritus postulet Filium. Quod enim dicit Apostolus : « Quid enim oremus sicut oportet nesci» mus, sed ipse Spiritus interpellat gemitibus inenarrabi» libus [1], » qui autem scrutatur corda, scit quid Spiritus sapiat, quia secundum Deum interpellat pro sanctis : quomodolibet isti accipiant, (multum enim ad eos est hoc sic accipere, quemadmodum accipiendum est,) non est dictum, interpellat Christum, aut interpellat Filium : interpellat autem Spiritus sanctus dictum est, quia interpellare nos facit. Sicut Deus dicit : Nunc cognovi ; quasi ante nesciebat : quod quid est aliud, nisi feci ut cognoscas? Inde est et illud Apostoli : « Nunc autem cognoscentes

[1] Rom. VIII, 26.

» Deum, imo cogniti a Deo[1]. » Ne sibi tribuerent quod cognoverant Deum. Sic ergo ait, cogniti a Deo, ut intelligerent quod illos gratia sua Deus fecerit cognitores suos. Secundum istum locutionis modum dictum est : « Et no» lite contristare Spiritum sanctum Dei[2] : » hoc est, nolite nos contristare qui secundum Spiritum Dei constristamur ex vobis : Charitate quippe contristabantur, quam diffundebat Spiritus sanctus in cordibus eorum, et per hoc eos de malis fratrum tristes ipse faciebat[4]. Denique idem Apostolus : « Accepistis, inquit, Spiritum adop» tionis filiorum, in quo clamamus, Abba, Pater[3]. » Et alibi eumdem sensum commemorans : « Misit, inquit, » Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, » Abba, Pater[5]. » Quomodo ibi in quo clamamus, quomodo hic clamantem, nisi quia clamantem hic ait, clamare facientem ? Ut autem secundum ipsorum sensum sic accipiamus clamantem, tanquam non clamare nos faciat, sed ipse clamet : ecce dicendo, Abba, Pater, non interpellat Filium, sed Patrem. Non enim audebunt dicere filium Christi esse Spiritum sanctum : nam utique, ne hoc dicerent, non genitum a Filio, sed factum dicere maluerunt. Non ergo scimus per nos ipsos quid oremus sicut oportet, sed ipse Spiritus iterpellat, interpellare nos facit quæ sunt secundum Deum[6] : quod nisi faciat, non oramus, nisi secundum istum mundum, ad explendam concupiscentiam carnis, et concupiscentiam oculorum, et ambitionem sæculi, quæ non sunt a Patre, sed ex mundo sunt. Quamvis nonnulli id quod dictum est : « Ipse Spi» ritus interpellat gemitibus[7], » de spiritu hominis intelligendum arbitrentur.

XXII. « Totius bonitatis et sapientiæ et virtutis Patris,

[1] Gal. IV, 9. — [2] Ephes. IV, 30. — [3] Rom. V, 5. — [4] Id. VIII, 15. — [5] Gal. IV, 6. — [6] Rom. VIII, 26. — [7] I Joan. II, 16.

vivam et veram, propriam et condignam imaginem dicunt Filium.» At apostolus Paulus, non virtutis Dei et sapientiæ imaginem; sed Deum ipsum esse dicit : « Dei virtutem et » Dei sapientiam[1]. » Eo ipso igitur quod imago Patris est Filius, virtus ejus et sapientia est. Imago autem plena atque perfecta, id est, non ab illo ex nihilo facta, sed de illo genita, nihil minus habet quam ille cujus imago est : Patris quippe imago summa, id est, ita similis ut in ea dissimile aliquid non sit. Filius est unigenitus. Non sunt tamen ausi dicere imaginem Filii Spiritum sanctum, sed manifestationem. Propter hoc, nec genitum, sed factum ab illo esse dixerunt. Quod de Scripturis sanctis omnino non legunt.

XXIII. Quis autem catholicus dixerit, partem Patris esse Filium, aut, partem Filii Spiritum sanctum? Quod ita negandum putaverunt, tanquam inter nos et ipsos ulla inde sit quæstio. Ejusdem naturæ dicimus esse Trinitatem, non aliquam ibi personam partem cujuspiam nuncupamus. Sed quod ita negant partem Patris esse Filium ut tamen dicant proprium et dilectissimum, perfectum et plenum unigenitum Filium : quærendum est ab eis, quos filios suos facit Deus voluntarie, gignens eos verbo veritatis[2], cum ad eam perfectionem pervenerint, ut perfectiores esse non possint, utrum sint etiam ipsi proprii et dilectissimi, perfecti et pleni filii Dei. Quod si erunt, nec unigenitus ille erit, quia æquales multos habebit; sed tantummodo primogenitus. Si autem non erunt, quomodo accipienda est illius plenitudo atque perfectio, nisi ut sit prorsus gignenti æqualis, et in nullo omnino dissimilis; atque ut id brevius planiusque dicamus, sint isti filii gratia, ille natura : quia in istis est participatio divinitatis, in illo plenitudo. Quamvis et ille quod suscepit hominem,

[1] I Cor. I, 24. — [2] Jacob. I, 18.

et Verbum caro factum est [1], non sit natura, sed gratia : Verbi tamen, Quod Patri æquale est, permanente natura. Deinde respondeant, quia non filium, sed primum et præcipuum opus Filii præ cæteris universis dicunt esse Spiritum sanctum, utrum illi filii meliores futuri sint Spiritu sancto, quos voluntarie genuit Pater verbo veritatis [2] ? Quomodo enim non coguntur hoc dicere, cum procul dubio melius sit filios esse Patris, quam opus Filii ? Hæc cogitent, et emendent vanas impiasque blasphemias, atque fateantur in illa Trinitate nullam personam, præter quod Filius manens Deus, homo factus est, omnino esse creaturam, aut aliquid a Deo factum : sed totum quidquid illud est, summum, verum, immutabilem Deum.

XXIV. Absit enim ut, quemadmodum sapiunt, « Pater » major sit Filio suo, » secundum id quod unigenitum Verbum ejus est : sed secundum id quod Verbum caro factum est : Sed quid mirum, quando in eadem carne factus est etiam Angelis minor ? Absit ut, quemadmodum blasphemant, « Incomparabiliter major et melior sit Filius » Spiritu sancto ; » et quod insanissimum est credere, templum minoris sint membra majoris.

XXV. Pater quidem, « Deus et Dominus est Filio suo : » quia inest in eo forma servilis, quæ prophetabatur, cum diceretur : « Dominus dixit ad me : Filius meus es tu [3]. » Cui etiam in eadem prophetia dicit idem Filius : « De » ventre matris meæ Deus meus es tu [4]. » De ventre quippe matris ejus, ubi hominem assumpsit, Deus ejus est. Qui propter quod eum non solum ante ventrem matris, sed ante omnia sæcula coæternum genuit : Pater ejus est. Ubi autem vel in somnis audierunt Scripturam sanctam dixisse Filium Deum et Dominum esse spiritus sancti ?

XXVI. « Pater, inquiunt, immobiliter et impassibiliter

[1] Joan. I, 14. — [2] Jacob. I, 18. — [3] Psal. II, 7. — [4] Id. XXI, 11.

volens Filium genuit : Filius sine labore et fatigatione sola virtute sua Spiritum fecit. » O præcipuam laudem Filii et Spiritus sancti ! Quasi nos Pater mobiliter et passibiliter invitus genuerit, qui nos voluntarie genuit verbo veritatis[1] : aut Filius cum labore fatigatione cœlum et terram creaverit ? Æquentur ergo ista opera secundum istos, vel Filio vel Spiritui sancto : aut si nullo modo æquantur, quid profuit hoc dicere, unde nulla fit quæstio ? quod scilicet sine ullo labore et fatigatione vel gignat Pater, vel faciat Filius ? Videant sane quomodo dicant, quod « sola » virtute sua Filius fecerit Spiritum sanctum. » Isto enim modo coguntur fateri, aliquid fecisse Filium, quod non viderit Patrem facientem. An placet eis dicere, quod etiam Pater fecerit Spiritum sanctum ? Non ergo eum sola virtute sua fecerit Filius. An alterum fecit prior Pater, ut posset Filius facere quem fecit, qui non potest facere nisi quod viderit Patrem facientem ? Et quid est, quod non alia similia, sed quæcumque Pater facit, hæc eadem Filius facit similiter ? Si hæc cogitare conentur, procul dubio turbabuntur eis omnia, quæ sibi carnali cogitatione componunt.

XXVII. Verum est autem, quod « Pater omnibus quæ » sunt, dedit ut essent ; et ipse quod est, a nemine accepit : » sed æqualitatem suam nulli dedit, nisi Filio qui natus est de illo, et Spiritui sancto qui procedit de illo. Quæ cum ita sint, non est ista, quam volunt isti, differentia Trinitatis : quia indifferens in Trinitate natura, indifferens in Trinitate potentia est : ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem[2], quod ipse ait : et qui volunt pie vivere, Dominum Deum suum adorent, et illi soli serviant[3], quod et antiquis patribus Dei lege præceptum est, nec ullo modo aliter fieri potest, ut soli Domino Deo nostro ea quæ Deo debetur servitute serviamus. Ipsa

[1] Jacob. I, 18. — [2] Joan. V, 23. — [3] Deut. VI, 13, et Matth. IV, 10.

est enim quæ Græcè appellatur λατρεία. Quod verbum ibi positum est, cum diceretur : Illi soli servies. Nullo modo, inquam, hoc fieri potest, nisi ipse Dominus Deus noster universa sit Trinitas. Alioquin istam servitutem, quæ latria dicitur, quam non debent servi eis quos secundum carnem dominos habent, sed omnes homines soli Domino Deo suo : hanc ergo servitutem non exhibebimus Filio, si de Patre dictum est : Et illi soli servies : aut non exhibebimus Patri ; si de Filio dictum est : Et illi soli servies. Jam vero si aliquibus terræ molibus Spiritui sancto templum fabricaremus, quis dubitaret ei nos latria, id est, ista de qua nunc loquor servitute servire ? Quomodo ergo non ei servitutem, quæ latria dicitur, exhibemus, cui templum non facimus, sed nos ipsi sumus ? Aut quomodo non et ipse Deus noster est, de quo dicit Apostolus : « Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat » in vobis[2] ? » Et paulo post : « Glorificate ergo Deum in » corpore vestro. Corpora autem nostra, templum in no- » bis dicit esse Spiritus sancti. Cum igitur et Patri et Filio et Spiritui sancto ista, quæ latria vocatur, servitute serviamus, audiamusque legem Dei præcipientem, ut nulli alteri, sed soli Domino Deo nostro hanc exhibeamus : procul dubio unus et solus Dominus Deus noster est ipsa Trinitas, cui uni et soli talem servitutem pietatis jure debemus.

XXVIII. « Sicuti nemo potest, inquiunt, sine Filio ad Patrem transire : ita et nemo potest sine Spiritu sancto Filium in veritate adorare : » quasi et ad Filium sine Patre quisquam possit venire, cum ipse dicat : « Nemo venit ad » me, nisi Pater qui misit me traxerit illum[3] : » aut ad Spiritum sanctum sine Patre et Filio pervenire possemus, qui eum nobis sua conferunt gratia. Quid est enim aliud

[1] I Cor. III, 10. — [2] Id. VI, 19-20. — [3] Joan. VI, 44.

ad eos venire, nisi eo habitantes in nobis habere? Hoc enim modo et ipsi ad nos veniunt, cum Deus ubique sit, et nullo corporali contineatur loco. Ipse Salvator dicit de se et de Patre : « Veniemus ad eum, et mansionem » apud eum faciemus[1]. » Et de Spiritu sancto dicit : « Nisi ego abiero, Advocatus non veniet ad vos[2]. » Quid est ergo quod dicunt : « Sicuti nemo potest sine Filio ad Patrem transire, ita et nemo potest sine Spiritu sancto Filium in veritate adorare : » et deinde subjungunt : « Ergo in Spiritu sancto adoratur Filius? » Numquidnam hæc indicant differentiam naturarum, de qua inter nos et illos vertitur quæstio? Nam si nemo potest sine Spiritu sancto Filium in veritate adorare, et in Spiritu sancto adoratur Filius, profecto veritas est etiam Spiritus sanctus : quia cum in illo adoratur Filius, sicut ab eis dictum est, in veritate adoratur. At ipse Filius ait : « Ego sum » veritas[3]. » Ergo et in se ipso adoratur, cum in veritate adoratur. Ac per hoc et in se et in Spiritu sancto adoratur Filius. Quis autem ita sit impius, ut inde separet Patrem? Quomodo enim non et in illo adoramus, in quo vivimus, movemur et sumus[4]? Proinde adorari Filium in Spiritu sancto, etiam nos dicimus : adorari autem Filium ab Spiritu sancto, legant si possunt.

XXIX. Nam per Filium glorificari Patrem, quis negat? Sed et Filium glorificari per Patrem, negare quis audeat? Cui dicit ipse Filius : « Glorifica me[5]. » Cui etiam dicit : « Ego te glorificavi[6]. » Glorificare autem, et honorificare et clarificare, tria quidem verba, sed res una est, quod græce dicitur δοξάζειν : interpretum autem varietate, aliter atque aliter positum est in latino.

[1] Joan. xiv, 23. — [2] Id. xvi, 7. — [3] Id. xiv, 6. — [4] Act. xvii, 28. — [5] Joan. xvii, 2 et 5. — [6] Id. xii, 28.

XXX. « Spiritus sancti opus et diligentia est, inquiunt, sanctificare, et sanctos custodire, et non solum rationabilia, ut quidam putant, sed et irrationabilia plura sanctificare : et eos qui ceciderunt propter suam negligentiam, ad pristinum statum revocare : ignorantes docere, obliviscentes admonere, peccantes arguere, pigros hortari de salute sua cogitare et sollicite agere, errantes ad viam veritatis deducere, infirmos curare, et fragilitatem corporis per alacritatem animæ continere, et ad amorem pietatis et castitatis confirmare, et omnes illuminare : super omnia fidem et charitatem præbere singulis : pro studio quoque et diligentia, pro simplicitate et sinceritate mentis, pro mensura fidei et merito conversationis, gratiam ad utilitatem dividere, et unusquisque in quo opere et proposito fuerit habilis, in ipso ordinare. » Facit hæc quidem Spiritus sanctus : sed absit ut sine Filio faciat. Quis enim sic deviet a via veritatis, ut neget a Christo custodiri sanctos, lapsos autem in statum pristinum reparari, ignorantes doceri, obliviscentes admoneri, peccantes argui, pigros hortari, errantes ad viam veritatis adduci, infirmos sanari, cæcos illuminari, et cætera quæ isti Spiritui sancto, tanquam solus ea faciat, tribuenda putaverunt? Ut enim de cæteris, ne longum sit, taceam : quomodo negabunt a Christo doceri sanctos, quibus idem dicit : « Nolite vocari » ad hominibus Rabbi, unus est enim magister vester » Christus[1]? » Quomodo negabunt a Christo illuminari cæcos, de quo scriptum legunt : « Erat lumen verum quod » illuminat omnem hominem[2]? » Spiritus ergo sanctus, sicut sine Christo non docet aut illuminat quemquam, ita sine Christo non sanctificat quidquam. Illud autem quod per Prophetam Deus dicit : « Ut sciant quia ego sum qui sanctifico eos[3] : eligant a quo dictum velint credere. Si a

[1] Matth. xxiii, 8. — [2] Joan. i, 6. — [3] Exod. xxxi, 13.

Patre, cur ab eo separant opera Spiritus sancti, cum sanctificari sanctos ab Spiritu sancto tanquam proprie ac separabiliter putant? Si a Filio, saltem ab ipso non separent opera sanctificatoris Spiritus sancti. Si ab Spiritu sancto, Deus est etiam Spiritus sanctus, quod illi nolunt, qui per Prophetam dixit : Ut sciant quia ego sum qui sanctifico eos. Si autem, quod melius intelligitur, vox illa ipsius Trinitatis est per Prophetam, nullo dubitante, « unus est Deus Pater et Filius et Spiritus sanctus, ex quo » omnia, per quem omnia, in quo omnia, ipsi gloria in » sæcula sæculorum. Amen[1]. »

XXXI. Cum itaque fateamur fieri ab Spiritu sancto, quæ ab illo fieri commemoraverunt, non est ex eo consequens quod adjungunt : « Alium esse a Filio Spiritum sanctum natura et ordine, gradu et affectu, dignitate et potestate, virtute et operatione. » Quandoquidem nec hominum diversa natura est, quorum separabilia opera esse possunt, quod Trinitatis esse non possunt. Ordo autem, gradus, affectus, qui invenitur in creaturæ disparilitate et infirmitate, nullus est in illa coæterna et æquali et impassibili Trinitate. Dignitas vero, potestas, virtus, quomodo non æqualis est omnibus, qui et eadem et similiter operantur? Quod enim dicunt eos operatione diversos, hoc omnino falsum esse convicimus.

XXXII. Quod autem in isto sermone subnectunt : « Impossibile esse ut unus idemque sit Pater et Filius, generans et nascens; cui testimonium perhibetur, et qui testimonium perhibet; major, et is qui majorem confitetur; is qui ad dexteram sedet aut stat, et is qui sedis dat honorem; qui missus est, et is qui misit; nec discipulus et doctor, ut ipse docuit dicens : « Sicuti docuit me Pater, » sic loquor[2] : » similis et imitator, et is cujus est similis

[1] Rom. xi, 36. — [2] Joan. viii, 28.

et quem imitatur ; is qui orat, et is qui exaudit ; is qui gratias agit, et is qui benedicit ; is qui suscipit mandatum, et is qui dedit mandatum ; minister, et præcipiens ; supplex, et eminens ; subditus, et superior : unigenitus, et ingenitus ; sacerdos, et Deus : » ex parte aliqua verissime dicunt, sed ea contra Sabellianos, non contra Catholicos dicant. Illi enim unum et eumdem dicunt Filium esse qui Pater est : nos autem Patrem gignentem et Filium genitum duas dicimus esse personas, sed non duas diversasque naturas. Non ergo unus et idem est Pater et Filius, sed unum sunt Pater et Filius. Quod vero major est Pater, non pertinet ad naturam gignentis et geniti, sed hominis et Dei : secundum quam formam suscepti hominis, et ad dexteram Patris sedet vel stat, et orat, et gratias agit, et sacerdos est, et minister est, et supplex est, et subditus est : secundum autem formam Dei, in qua æqualis est Patri, unigenitus est et gignenti coæternus. Et licet sit primogenitus omnis creaturæ[1], quia in illo condita sunt omnia, priusque ille est genitus quam hæc condita ; tamen sempiternus est sicut Pater, nec cœpit ex tempore. Nam et Patrem rectissime dicimus priorem esse quam universa quæ condidit, quamvis genitus non sit. Nihil enim tam primum, quam id ante quod nihil est. Sed sicuti nihil est ante Patrem ; ita nihil est ante unigenitum Filium, Patri utique coæternum. Neque enim quia ille genuit, ille genitus est, ideo est Pater tempore anterior. Nam si inter Patrem gignentem et genitum Filium aliquod tempus est, profecto tempus est ante Filium, et non est jam Filius primogenitus omnis creaturæ ; quia et tempus utique creatura est : nec omnia per ipsum, si tempus ante ipsum ; sed omnia per ipsum, nullum ergo tempus ante ipsum. Ac per hoc, quemadmodum ignis et splendor qui ex igne gignitur et circumqua-

[1] Coloss. 1, 15.

que diffunditur, simul esse incipiunt, nec genitus a gignente præceditur : sic Deus Pater et Deus de Deo Filius esse simul incipiunt, quia pariter sine ullo initio temporis sunt, nec genitus a gignente præceditur. Et sicut ignis gignens et splendor genitus coævi sunt, ita Deus Pater gignens et Deus Filius genitus coæterni sunt. Sed quia iste est de illo, non ille de isto, ideo et mandatum accipit a Patre, cum mandatum ipse sit Patris; et docet eum Pater, cum ipse sit paterna doctrina. Sic enim accipit a Patre vitam, cum sicut Pater ipse sit vita : ita est et Patri similis ut in nullo sit omnino dissimilis. Testimonium vero cum invicem sibi perhibeant Pater et Filius, quomodo isti alterum eorum faciant testimonium perhibentem, et alterum cui testimonium perhibeatur, ignoro. Nonne Pater dicit : « Hic est Filius meus dilectus[1] ? » Nonne Filius dicit : « Testimonium perhibet de me qui misit me Pater[2] ? » Cur ergo eos ita distinguunt, ut Patrem dicant cui testimonium perhibetur, et Filium qui perhibet ? Cur usque ad ista sunt vani, usque ad ista surdi, usque ad ista cæci ? De Patre autem mittente et misso Filio, jam in superioribus hujus disputationis partibus satis abundeque tractatum est.

XXXIII. Nunquam sane, ut impietas ista delirat : « Pater præscius erat se unigeniti Dei Patrem futurum : » quia nunquam non Pater erat, habens Filium coæternum, et generans sine tempore per quem condidit tempora. Et sicut Deum se non præscivit futurum quod semper erat; sic nec Patrem, quia cum Filio semper erat : « Nec magno Filio major, nec bono melior; » quia non Patri tantum, sed universæ Trinitati dictum est : « Tu es Deus solus » magnus[3]. » Nec de Patre tantum, sed de universa Trinitate recte intelligitur dixisse idem Filius : « Nemo bonus

[1] Matth. III, 17. — [2] Joan. VIII, 18. — [3] Psal. LXXXI, 10.

» nisi unus Deus[1] : » quando eum appellavit magistrum bonum[2], qui eum nondum intelligebat Deum : tanquam diceret : Si vocas bonum, intellige Deum ; nemo enim bonus nisi unus Deus. Trinitas ergo unus Deus solus magnus et bonus, cui uni et soli, sicut præcipit lex ejus, illa quæ latria dicitur servitute servimus.

XXXIV. Absit autem ut dicamus : « Humilitatis, non veritatis gratia Filium aliquando sic loqui, ut se Patri subjiciat eumque majorem esse testetur. » Novimus quippe in Filio formam servi, non fictam simulatamque, sed veram : propter quem scilicet humanum habitum, et propter quod ipse de Patre, non Pater de illo Deus est, dicit illa omnia, de quibus isti occasionem accipiunt, diversas Patris et Filii credere ac prædicare naturas. Et cum se tanta ista voragine impietatis immergant, nos tanquam opprobrio novi nominis Homousianos vocant. Ita enim sese habet catholicæ veritatis antiquitas, ut ei omnes hæretici diversa nomina imponant, cum ipsi sua singula sicut ab omnibus appellantur obtineant. Ariani quippe et Eunomiani, non alii hæretici, nos vocitant Homousianos, quia contra eorum errorem, græco vocabulo ὁμοούσιον defendimus Patrem et Filium et Spiritum sanctum, id est, unius ejusdemque subsantiæ, vel, ut expressius dicatur, essentiæ, quæ οὐσία græce appellatur : quod planius dicitur, unius ejusdemque naturæ. Et tamen si qui istorum qui nos Homousianos vocant, filium suum non cujus ipse esset, sed diversæ diceret esse naturæ, exhæredari se ab eo mallet filius quam hoc putari. Quanta itaque impietate isti cæcantur, qui cum confiteantur unigenitum Dei Filium, nolunt ejusdem naturæ cujus Pater est confiteri, sed diversæ atque imparis et multis modis rebusque dissimilis, tanquam non de Deo natus, sed ab illo de nihilo sit creatus ; ac per hoc et

[1] Marc. x, 18. — [2] Luc. xviii, 19.

ipse creatura sit, gratia filius, non natura? Ecce qui nos quasi macula novi nominis vocant Homousianos, nec se ipsos, cum ista sentiunt, intuentur insanos.

Quod autem ante omnia sæcula natum fatentur Filium, quomodo non sibi ipsi contrarii sunt, « eum natum dicere ante omnia sæcula, » cujus nativitati anteponunt aliquid temporis; quasi non aut sæcula aut sæculorum partes quæcumque sint tempora?

Quod vero dicit Apostolus, etiam in futuro sæculo Patri Filium subjectum futurum, ubi ait: « Tunc et ipse sub» jectus erit ei, qui illi subjecit omnia[1] : » quid mirum, quandoquidem illa in Filio forma humana mansura est, qua semper major est Pater? Quamvis non defuerint, qui illam tunc Filii subjectionem, ipsius humanæ formæ in divinam substantiam commutationem intelligendam putaverint, tanquam hoc cuique rei subjiciatur, quod in eam vertitur et mutatur. Sed nos quid hinc sentiamus ostendimus, magis ideo dixisse Apostolum etiam tunc Patri Filium subjectum futurum, ne quis in eo putaret spiritum et corpus humanum aliqua conversione periturum : ut sit Deus omnia, non tantum in illius unius forma hominis, sed in omnibus, id est, ut ad habendam vitam, et satiandum in bonis desiderium nostrum, natura divina sufficiat. Tunc enim Deus omnia erit in omnibus, cum præter ipsum nihil omnino habere velle cœperimus. Omnia quippe ipse nobis erit, quando ipso sufficiente nihil deerit.

Jussum vero obaudisse Filium antequam acciperet carnem, unde isti existiment nescio. An accipere carnem jussus est, ut hoc videatur fecisse jussus, quod fecit missus? Iterum ergo ad illa redeant, quæ superius disputata sunt, et quærant atque inveniant, si possunt, Pater unico Verbo quo alio jusserit verbo; et utrum dignum fuerit ut

[1] I Cor. XV, 28.

temporali jubentis verbo Verbum subderetur æternum : atque hinc intelligant, quia non eum Patris jussio, tanquam suæ non fuerit potestatis, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens. Quod autem humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, jam utique acceperat carnem.

Arbitror me ad omnia respondisse quæ continet Arianorum sermo, qui nobis ut ei responderemus, a quibusdam fratribus missus est. Qui ut posset inspici ab iis qui hæc legunt, et utrum ad omnia responsum fuerit explorare desiderant, huic eum nostræ disputationi præscribendum putavimus : ut prius legatur ipse, ac deinde nostra responsio. Quoniam non ubique textum verborum ejus interposuimus : ne nimis longum faceremus hoc opus nostrum, quod tandem isto fine concludimus.

FINIS TOMI CENTESIMI TRIGESIMI-SEXTI.

CONCORDANTIA

BIBLIOTHECÆ LATINÆ CUM GALLICA.

BIBLIOTHECA LATINA.	BIBLIOTHECA GALLICA.
De Actis cum Felice Manichæo, lib. II, p. 197.	Eorumdem analysis, tom. XXII, p. 130-131.
De Natura Boni, p. 211.	Ejusd. analys. tom. XXII, p. 128-130.
Contra Secundinum Manichæum, p. 291.	Ejusdem analysis, tom. XXII, p. 132.
Contra Adversarium Legis et Prophetarum, lib. II, p. 331.	Eorumdem analysis, tom. XXII, p. 132.
Ad Orosium contra Priscillianistas et Origenistas, p. 491.	Ejusdem analysis, tom. XXII, p. 99-102.
Contra Sermonem Arianorum, p. 463.	Ejusd. Analysis, tom. XXII, p. 82-86.

INDEX

TOMI CENTESIMI TRIGESIMI-SEXTI.

EXPLICIT INDEX.

